ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο „ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ"

7

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ
ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αρ. 12

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

Δωρεά Κυριακόμου Ιωέννου
Δ. Βουλαγέ. Τῇ λέσχῃ Πρωμαρίου

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΤΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" ΙΔΡΥΣΗΣ 1878
ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ „ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ"
1 — ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ — 1
1912

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο ,,ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ''

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ
ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ,,ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ''
1 — ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ — 1
1912

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ εἰς ἴδιον τόμον ἔκδοσις τῶν μελετῶν τούτων, δημοσιευθεισῶν ἤδη, ἡ δημοσιευομένων ἀπὸ διετίας ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις ἐθνικῇ ἐπιθεωρήσει τῆς Ἑταιρείας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ ἐκδόσει τῶν Παρισίων «Hellénisme», ἐπιβάλλεται κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, ἣν διέρχεται τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ὅπως καὶ αὐτὴ ἡ Νέα Τουρκία, παραπαίουσα καὶ ὁσημέραι ἐκτροχιαζομένη πλέον ἢ τὸ πρόσθεν κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετῆ ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος περίοδον.

Ἡ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐπελθοῦσα συνταγματικὴ μεταβολὴ εἶχε προκαλέσῃ, ὡς γνωστόν, ἄμετρον ἐνθουσιασμὸν παρ' ἅπασι τοῖς εὐρωπαϊκοῖς κύκλοις, ἐπισήμοις τε καὶ ἀνεπισήμοις. Παρὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνιῶν, παρὰ τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας, ὑπετέθη καὶ ἐπιστεύθη, ὅτι ἀρκεῖ οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ πολιτικὸς χάρτης, ἐκπροσωπῶν καὶ διερμηνεύων νέαν ἰδέαν, ἐπιτυχῶς λειτουργοῦσαν ἔν τινι πεπολιτισμένῃ κοινωνίᾳ, νὰ ἐφαρμοσθῇ, καὶ δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ πρὸς ἐπίτευξιν καὶ πραγμάτωσιν ἠθικοῦ τινος ἢ πολιτικοῦ σκοποῦ ἐν κοινωνίᾳ ἀπολιτίστῳ, ἐστερημένῃ παντὸς στοιχείου πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀρετῆς.

Μεταχειρίζομαι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὴν λέξιν ἀρετὴ ὑφ' ἣν ἔννοιαν μετεχειρίσθη αὐτὴν κατὰ τὸν προπαρελθόντα αἰῶνα, συγγράφων τὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων», ὁ Γάλλος πολιτειοδίφης Μοντέσκιος. Βάσις καὶ ἀφετηρία τῶν ἐλευθέρων, τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων—καὶ ἡ δημοκρατικὴ ἰδέα εἶνε ἀπὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος τὸ κρατοῦν στοιχεῖον ἐν τῇ πολιτειακῇ τῶν λαῶν συντάξει καὶ ὀργανώσει—εἶνε ἡ ἀρετὴ ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν, τουτέστιν ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ ἰσότης. Ἀλλ' εὑρίσκεται ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐν τῇ τουρκικῇ ψυχῇ; Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα εἶνε ἀποφατικὴ διὰ τοὺς γινώσκοντας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις εἰ καὶ ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἐγκατέστη ἔν τινι τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων τμημάτων τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μικρασίας, κατέστρεψε τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν, διατηρεῖ δ' εἰσέτι τὸν ἀρχέγονον φυλετικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Τοῦρκος, καίπερ ἐπικοινωνήσας καὶ συγχρωτισθεὶς

πρὸς πολλοὺς πολιτισμούς, κατώρθωσε νὰ κατασυντρίψῃ αὐτοὺς καὶ ἐκμηδενίσῃ. Τὸ αἴτιον τοῦ μὴ ἐκπολιτισμοῦ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ὡς ἐδηλώθη ἤδη διὰ μακρῶν ἐν τῷ ἐκδιδομένῳ βιβλίῳ, εἶνε πρὸς τῇ καταγωγῇ, τῇ τουρανικῇ, καὶ τὸ θρήσκευμα. Παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ λαῷ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς ἡ μουσουλμανικὴ ἰδέα, τὸ Κοράνιον, ἔσχε τοιαύτην ἐπίδρασιν ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ὅσον παρὰ τῷ τουρκικῷ λαῷ. Ὅπως ἐν τῇ ἱερᾷ Βίβλῳ τοῦ Μουσουλμάνου, οὕτω καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ συνειδήσει τέλεον ἐλλείπει ἡ λέξις καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ἄρα ἡ ἀντίληψις τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς καὶ ἀξιοπρεπείας. Συμπεραίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τοιούτῳ ἀνθρωπίνῳ περιβάλλοντι, ἐστερημένῳ τῶν θεμελιωδῶν βάσεων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐλεύθερον πολίτευμα, θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἰσοτιμίας, εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ τελεσιουργήσῃ.

Ἠδύνατο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ νὰ πραγματώσῃ τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ προορισμὸν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, τῆς ἑνώσεως καὶ προόδου, ἵνα μεταχειρισθῶ τὸ πολυθρύλητον σύμβολον τῶν ἰθυνόντων σήμερον τὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐν ᾗ περιπτώσει κατωρθοῦτο τῆς πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως νὰ προηγηθῇ καὶ ἡ θρησκευτική. Δυστυχῶς περὶ τοιαύτης μεταρρυθμίσεως οὐδὲ σκέψις ἐγένετο, οὐδ' εἶνε δυνατὸν τό γε νῦν ἔχον νὰ γείνῃ. Ἡ σύγχρονος νοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις (mentalité, moralité) τῆς τουρκικῆς φυλῆς οὐδαμῶς ἐπιτρέπει οἱανδήποτε ριζικὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς ἐνεφανίσθησαν ἐπανειλημμένως ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ πλεῖστοι ὅσοι θρησκευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ καὶ αἱρεσιάρχαι, Μαχδῆ καὶ ὅπως ἄλλως καλοῦνται οὗτοι, ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψει καὶ ἐπιδιώκοντες διὰ φιλελευθερωτέρων καὶ ἀνθρωπινωτέρων θρησκευτικῶν δογμάτων τὴν ἠθικὴν καὶ νοητικὴν ἀνάπλασιν καὶ βελτίωσιν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸν ἄκρατον φανατισμόν, τὴν θρησκευτικὴν ἀποκλειστικότητα καὶ μισαλλοδοξίαν. Ἡ περιωρισμένη περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς θρησκευτικοῦ ὄντος καὶ κοινωνικοῦ παράγοντος, ἀντίληψις τοῦ Κορανίου ἐξακολουθεῖ ἀείποτε κανονίζουσα πᾶσαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν νομοθεσίαν τῶν λαῶν, τῶν πιστευόντων εἰς τὰ δόγματα τῆς ἱερᾶς μουσουλμανικῆς Βίβλου.

Παραβληθήτω τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, κρατοῦν ἀπὸ πέντε ἤδη αἰώνων τὰ ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔποψιν κράτιστα τῶν τμημάτων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀσιατικῆς καὶ ἀφρικανικῆς ἠπείρου καὶ οὐδαμοῦ συντελέσαν εἰς κυοφορίαν καὶ ἀνάπτυξιν πολιτισμοῦ ἰθαγενοῦς ἢ ὀθνείου, πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀποτελεσθέντα νεώτερα κράτη, τὸ ἑλληνικόν, τὸ ρωμουνικόν, τὸ

σερβικόν, τὸ βουλγαρικόν, πρὸς αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον, ἥτις ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν ἐν μιᾷ τριακονταετίᾳ κατέστη ἐξ ὁλοκλήρου εὐρωπαϊκὴ χώρα, καὶ θέλει καταδηλωθῇ ἀμέσως ἡ διαφορὰ μεταξὺ κυβερνήσεως καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος, ὑπακούοντος εἰς τὰ δόγματα τῆς μουσουλμανικῆς Βίβλου, ἀρνουμένης πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν — καὶ ἡ θεμελιωδεστάτη πασῶν εἶνε ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως — πᾶσαν ἰσοτιμίαν πιστῶν καὶ ἀπίστων, καὶ κυβερνήσεως χριστιανικῆς, διατελούσης ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος ἀ γ α π ᾶ τ ε ἀ λ λ ή λ ο υ ς, ο ὐ κ ἔ ν ι δ ο ῦ λ ο ς, ο ὐ δ' ἐ λ ε ύ θ ε ρ ο ς. Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα δὲν διστάζω νὰ ἰσχυρισθῶ, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ διδάγματα τῶν αἰώνων, ὅτι ἐλεύθερον πολιτικὸν καθεστὼς δὲν δύναται νὰ ἐξελιχθῇ ἄνευ ἀναγνωρίσεως τῆς ἐλευθέρας σκέψεως, ἄνευ τῆς ἐπιβολῆς αὐτῆς ἐν τῇ πραγματώσει τῶν πολιτικῶν συστημάτων.

Καθ' ἣν στιγμὴν ἤρξατο ἤδη προπαρασκευαζόμενον τὸ νεοτουρκικὸν κίνημα δι' εὐρυτάτης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει συνωμοτικῆς ἐνεργείας· καὶ τὰ κέντρα εὑρίσκοντο ἐν τοῖς μεγάλοις πολιτικοῖς κέντροις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου, ἀνεμένετο δ' ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἡ ἔκρηξις τοῦ κινήματος, γινώσκων ἀπὸ καιροῦ ἤδη τὰ τεκταινόμενα μεταξὺ τῶν ὑπάτων νεοτουρκικῶν κύκλων, εἰς οὓς ἀτυχῶς συνέπραττον καὶ ἡμέτεροι, ἐξ ἀγνοίας βεβαίως καὶ ἐκ πολλοῦ ζήλου πρὸς κατεδάφισιν τοῦ πολιτικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Χαμίτ, ἐνόμισα, ὅτι εἶχον καθῆκον νὰ διαφωτίσω τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον. Ἔπραξα τοῦτο ἐγκαίρως. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός, ὁ καταλαβὼν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπιπολαίως καὶ ἀμελετήτως τὴν ἑλληνικὴν φυλήν, ἦτο τοιοῦτος, ὥστε κατενόησα, ὅτι ἐλάλουν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Ὅπως ἐν Εὐρώπῃ, τῇ κατ' ἐλάχιστον γινωσκούσῃ τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, περὶ δὲ τῶν συμβαινόντων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου σκεπτομένῃ ἐκ συμφέροντος καὶ ἐκ πονηρῶν εἰσηγήσεων, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ φυλῇ, τῇ ἐλευθέρᾳ, τῇ ἀλυτρώτῳ, τῇ ἐν τῇ διασπορᾷ, ἐπῆλθεν ἡ ψύχωσις, ὅτι ὁ θρίαμβος τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας ἐσήμαινε τὸν θρίαμβον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσοτιμίας, ἐν τῇ πολυπαθεῖ χώρᾳ τῶν σουλτάνων καὶ τῶν σοφτάδων. Οἱ Νεότουρκοι εἶχον προπαρασκευάσῃ ἤδη ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων δημοσιευμάτων καὶ ἐνεργειῶν, εἶχον πείσῃ αὐτό, ὅτι τὸ κατὰ τοῦ σουλτάνου Χαμὶτ κίνημα ἐσκόπει τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος. Ἠδύναντο νὰ πιστεύσωσι τοῦτο οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί, ἀλλ' ἦτο ἐπιτετραμμένον εἰς τοὺς ἀμεσώτατα ἐνδιαφερομένους λαούς, τοὺς ἐκ τοῦ σύνεγγυς γινώσκοντας τὰ πράγματα, καὶ δὴ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀρμενίους; Ἀλλ' ἦτο τοιαύτη ἡ καταφορὰ κατὰ τῆς αἱματηρᾶς πολιτείας τοῦ Χαμίτ, ὥστε τὸ νεοτουρκικὸν πρόγραμμα εὗρισκεν ἀμέσως θιασώτας καὶ θαυμαστὰς οὐ μόνον μεταξὺ τῶν Μουσουλμάων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς

στ'.

'Ανατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐξ ὑποβολῆς ἐπελθοῦσα ἀπάτη ἐδημιούργησε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸν θρῦλον περὶ τῆς Νέας Τουρκίας καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀγαθοποιῶν ἀποτελεσμάτων.

Οὕτως ἐξειλίσσοντο τὰ πράγματα ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν τῆς 'Ανατολικῆς Εὐρώπης. 'Ανεμένετο ἐναγωνίως ὁ θρίαμβος τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας, τῆς ἀπὸ τοσούτου χρόνου ἐπιτηδειότατα παρασκευαζομένης ὑπὸ τῶν θιασωτῶν αὐτῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Μετ' ὀλίγον ἐδίδετο τὸ σύνθημα τῆς ἐξεγέρσεως ἐν τῇ μακεδονικῇ πρωτευούσῃ Θεσσαλονίκῃ, ὅ περ συγχρόνως συνέβαινε καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ, τοῦ στραγγαλιστοῦ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1876, ὑποκρινομένου ἀποδοχὴν αὐτοῦ καὶ δίδοντος ὅρκον πίστεως.

Ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἰσοπολιτεία ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ἀνισότητος ἦτο τι γοητευτικόν. 'Επίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι κύκλοι ἐχαιρέτισαν τὴν νεοτουρκικὴν ἐπανάστασιν ὡς ἀφετηρίαν νέας ἱστορικῆς περιόδου. 'Εν δὲ τῷ πάντοτε πιθηκίζοντι, τῷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στερουμένῳ συνειδήσεως τῆς πραγματικότητος ἑλληνικῷ κόσμῳ, τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐχαιρετίσθη μετὰ μείζονος ἐνθουσιασμοῦ, πρωτοστατούντων τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων κύκλων τῆς κοινωνίας. Θλιβερὸν θέαμα, μαρτυροῦν τὴν ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν κατάπτωσιν λαοῦ, ἐπικαλουμένου τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς παραβολωτέρας φαντασιοπληξίας! Ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἔδωκε πρώτη τὸ παράδειγμα καὶ τὸ σύνθημα τῆς ἐθνικῆς ἀκοσμίας. Κατελήφθη ἐκ φρενίτιδος, μὴ συγκατατιθεμένη νὰ μελετήσῃ τὰ πράγματα, ὡς ἀληθῶς εἶχον, ἀλλ' αὐθαιρέτως πιστεύσασα, ὅτι ἐνεκαινίζετο νέος βίος ἱστορικὸς καὶ κοινωνικὸς ἐν τῇ ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, ὅτι ὡσεὶ διὰ μαγικῆς ῥάβδου ἔμελλον νὰ ἐκδιωχθῶσιν ἐκ τοῦ ταλαιπώρου τούτου τμήματος τῆς πρὸς ἑῴαν Εὐρώπης πάντα τὰ ἀκάθαρτα δαιμόνια τῆς ἀνομίας καὶ τῆς βαρβαρότητος, τὰ δίκην σκωλήκων τρεφόμενα ἐν τῷ βορβόρῳ τοῦ παλαιοτουρκικοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος. Αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διὰ τοῦ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν 'Εξωτερικῶν γραφείου τοῦ Τύπου, ὑπείκουσεν εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην, δὲν ἐδίστασε ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον, ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκραγεῖσα νεοτουρκικὴ ἐπανάστασις ἐθεράπευεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰ ἐθνικὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη, ἦτο δὲ συκοφαντικὴ καὶ ἀνακριβὴς πᾶσα περὶ τοῦ ἐναντίου διάδοσις ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ, καὶ κατήγγελλε τὴν βουλγαρικὴν πολιτικὴν ἔν τε τῇ ἡγεμονίᾳ —ἦτο ἀκόμη ἡ ἡγεμονία ἡ Βουλγαρία—καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Τοιαύτην προσέφερεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει συμβολὴν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους! Ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ δημοσία γνώμη, οἰστρηλατουμένη καὶ καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ τύπου, τῶν ἐθνικῶν σωματείων καὶ τῶν ποικιλωνύμων συλλόγων, πρού-

κάλει ἐθνικὰ συλλαλητήρια, καὶ παρὰ τοὺς στύλους τοῦ 'Ολυμπίου Διός, καὶ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς 'Ακροπόλεως ἐξέδιδε πανελλήνια ψηφίσματα, δι' ὧν ἐπηυφήμει καὶ συνέχαιρε τὸν μεγάθυμον καλίφην καὶ σουλτᾶνον 'Αβδοὺλ Χαμὶτ ἐπὶ τῇ παραχωρήσει εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ κράτους αὐτοῦ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου, αὐτὸν τὸν πρὸ τριακονταετίας καταλύσαντα αὐτὸν καὶ στραγγαλίσαντα τοὺς πρωτουργούς. 'Αλλὰ τὸ κορύφωμα τῆς ἐθνικῆς ἀκοσμίας ἦτο, ὅτι μετὰ τοῦ Χαμὶτ ἐπηυφημεῖτο καὶ ὁ ἔνδοξος ἀνίκητος ὀθωμανικὸς στρατός, ὁ ἀναστυλωτὴς τοῦ Συντάγματος! Καὶ ἐλησμονεῖτο τραγικώτατα καὶ ἀνθελληνικώτατα, ὅτι ὁ ἀήττητος οὗτος στρατὸς πρὸ μιᾶς μόλις δεκαετίας εἶχεν εἰσελάσῃ τροπαιοφόρος εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος καὶ ἤθελεν ἴσως καταλάβῃ τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, ἂν μὴ ξένη πρὸς τὴν 'Ελλάδα Δύναμις, εὐμενὴς δειχθεῖσα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, παρημπόδιζε τὴν νικηφόρον ὀθωμανικὴν στρατιὰν νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ πεδία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τὰ νερὰ τῆς Σαλαμῖνος, σταματήσασα ἑκουσίως πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν.

Τοιαύτη ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐθνικὴ χρεωκοπία κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1908. ἡ ἑλληνικὴ ἀ ρ ε τ ή, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ φιλοπατρία κατὰ τὴν πραγματικὴν αὐτῆς ἔννοιαν ἐκρύπτετο πρὸ τῆς συγχρόνου δουλοφροσύνης, τῆς ἐθελοδουλείας, ὑφ' ἧς κατελαμβάνετο τὸ ἑλληνικὸν γένος.

Μετά τινα χρόνον ἡ Κρήτη, τὸ μόνον ἑλληνικὸν τμῆμα τῆς ταλαιπώρου πατρίδος, τὸ ὁποῖον κατέστη ὁ φορεὺς καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος πάσης γενναίας ἰδέας καὶ τὸ ὁποῖον οὐδέποτε κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν περίοδον κατῆσχυνε τὸν 'Ελληνισμόν, ἐν τῇ ὁποίᾳ σφαδάζει καὶ διαμαρτύρεται ἀείποτε ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις ὑπὲρ τῶν τιμιωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀνθρωπίνων ἰδεωδῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων τὰ ἔθνη καὶ οἱ λαοὶ δὲν ἔχουσι λόγον ὑπάρξεως, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καταλήψεως τῆς Βοσνίας καὶ 'Ερζεγοβίνης παρὰ τὰς διεθνεῖς συνθήκας καὶ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας εἰς βασίλειον, προκηρυχθέντος τοῦ τέως ἡγε μόνος τῶν Βουλγάρων εἰς Τσάρον καὶ βασιλέα πάσης Βουλγαρίας, Μακεδονίας καὶ Θράκης, ἐκήρυττε πολλοστὴν φορὰν τὴν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἕνωσιν. Ἡ ἐπίσημος 'Ελλὰς ἐζήτησε τὴν γνώμην τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, καὶ ἰδίᾳ τῶν "Αγγλων! ἂν ἔχῃ τὸ δικαίωμα ἐν τῇ καθολικῇ ἐκείνῃ παρὰ τοὺς διεθνεῖς νόμους ἐπαναστατικῇ ἐξάψει ν' ἀποδεχθῇ τὸ ὑπὸ τῶν Κρητῶν προσφερόμενον αὐτῇ ἐθνικὸν δῶρον. Αὐτονόητος ἡ ἀπάντησις. 'Ελάμβανε τὴν συμβουλὴν νὰ ἡσυχάζῃ καὶ ν' ἀναμένῃ... Καὶ ἡ ἐπίσημος 'Ελλὰς κατέπλησσε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀ ψ ό γ ο υ στάσεως, ἐκτὸς τῶν 'Ελλήνων, ἐλευθέρων καὶ ἀλυτρώτων, εὑρισκόντων τὴν πολιτικὴν ταύτην συμπεριφορὰν ἀξίαν καὶ ὑπεραξίαν ἐγκωμίων καὶ συγχαρητηρίων.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δὲν κατενόησε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς εὐκαιρίας ἐκείνης· οὐδὲ συνέβαινε τὸ θλιβερὸν καὶ ἀνάξιον σοβαροῦ κράτους τοῦτο σφάλμα κατὰ πρῶτον.

η'.

'Ενθυμοῦνται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν τὸ ἐν ἔτει 1885 γενόμενον πραξικόπημα τῶν Βουλγάρων, στρατιωτικῶς καταλαβόντων τὴν πρωτεύουσαν τῆς 'Ανατολικῆς Ρωμυλίας Φιλιππούπολιν καὶ προσαρτησάντων τὴν κατὰ τὸ ἓν τοὐλάχιστον τρίτον ἑλληνικὴν ταύτην ἐπαρχίαν εἰς τὴν ἀρτισύστατον βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν. Τὸ μελετώμενον πραξικόπημα, ὅ περ διὰ τοὺς εἰδότας ἀπετέλει αὔθαδες καταρράκωμα τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου καὶ ἐπανόρθωσιν τῆς τοῦ ἁγίου Στεφάνου, προπαρασκευὴν Μεγάλης Βουλγαρίας κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν περὶ τὸν 'Ιγνάτιεφ, ἐγνωστοποιήθη ἁρμοδίως, καθ' ἃ βεβαιοῦται, ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῆς πρεσβείας εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν. Ὅπως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι, δυσχερῶς ἠδύνατο νὰ δράσῃ ἐν 'Ηπείρῳ καὶ 'Ελασσῶνι τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἀφοπλισθὲν τέλεον, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ τετελεσμένον γεγονός, νὰ καταλάβῃ δὲ τὴν 'Ηπειρον καὶ τὴν Κρήτην. 'Η ἐπίσημος Εὐρώπη θὰ ἠναγκάζετο ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν 'Ηπείρῳ καὶ Κρήτῃ ὅ τι συνέτρεχε καὶ ἐπεκύρου διπλωματικῶς ἐν 'Ανατολικῇ Ρωμυλίᾳ κατ' ἀνάγκην. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ ἐκτελέσῃ εὐρωπαϊκὴν ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ἐν Βερολίνῳ, ἀφοῦ ἡ Βουλγαρία παρεβίαζε ρητὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εὐρωπαϊκῆς Συνόδου. 'Αλλ' ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὐδεμίαν παρέσχε προσοχὴν εἰς τὰς ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης πληροφορίας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ὀλεθρίου ἐκείνου ἔτους ἐτελεῖτο τὸ πραξικόπημα, καθεύδοντος καὶ ἀμεριμνοῦντος, ἢ μᾶλλον περὶ ταπεινὰ καὶ ἐπουσιώδη τυρβάζοντος τοῦ ἑλλαδικοῦ κράτους. Συνῆλθεν ἐπὶ τέλους τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον κατόπιν ἐξεγέρσεως τῆς δημοσίας ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ γνώμης. 'Αλλ' εἷς ὑπουργός, ὁ τῶν 'Εσωτερικῶν, ἐξέδήλωσεν ἀπορίαν ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ συνταράξει. Τί πρὸς ἡμᾶς ἡ κατάληψις τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐγνωμοδότησεν ἐν μέσῳ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ ; Καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις περιωρίζετο, ρυμουλκουμένη ὑπὸ τῆς δημοσίας γνώμης, νὰ προκαλέσῃ μόνον διατάγματα ἐπιστρατεύσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

'Η πολιτικὴ τοῦ 1908 δὲν ἦτο διάφορος τῆς πολιτικῆς τοῦ 1885. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἐστερημένον πάσης στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενον, διεβεβαίου τὴν ἐπίσημον Εὐρώπην καὶ τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς, ὅτι θὰ σεβασθῇ τὰς συνθήκας καὶ τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων καὶ θ' ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἀπόπειραν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς ἕνωσιν τῆς Κρήτης. Ὅπως τὸ κράτος, οὕτω καὶ τὸ ἔθνος, τό τε ἐλεύθερον καὶ τὸ μή, εὗρε τὴν πολιτικὴν ταύτην συνετὴν καὶ συμφέρουσαν! 'Η Νέα Τουρκία ὑπὸ τὴν συνταγματικὴν κυβέρτησιν τοῦ Χαμὶτ ἔμελλε νὰ πραγματώσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τίς ἡ χρεία αὐξήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ; Δὲν ἔλειψαν ἐν τῇ θλιβερᾷ ἐκείνῃ περιπτώσει οἱ συμ-

βουλεύοντες τὴν πολιτικὴν συνένωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ! Ἐν τῷ ἡμερησίῳ καὶ τῷ περιοδικῷ ἑλληνικῷ τύπῳ ἀπεικονίζοντο τὰ ὁμοιώματα τῶν δύο συνταγματικῶν μοναρχῶν τοῦ διφυοῦς τούτου ἐξαμβλωματικοῦ κράτους : τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν Ἀβδοὺλ Χαμὶτ καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου !..

Sancta simplicitas! ἀλλὰ καὶ ἀποκολοκύνθωσις εὐφυοῦς θεωρουμένου ἔθνους, περιοδικῶς ἐν τούτοις ὑφισταμένου τοιαύτας στρεβλὰς ἀντιλήψεις καὶ παρακρούσεις, ὥστε νὰ χάνῃ καὶ τὴν στοιχειωδεστάτην ἐπίγνωσιν τῆς καταστάσεώς του καὶ ἔχοντος ἀνάγκην φιμώτρου, ἂν μὴ d'une camisole de force!

Ἐν τῇ θλιβερᾷ ὅσον καὶ ἀκόσμῳ ἐκείνῃ περιόδῳ, ἣν διήρχετο τὸ ἑλληνικὸν γένος, παραπαΐον καὶ ἀσχημονοῦν, ἐνόμισα ὅτι εἶχον καθῆκον ὑπέρτατον νὰ εἴπω εἰς αὐτὸ γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν, ν' ἀποκαλύψω τὴν πραγματικότητα, ὡς ἀντελαμβανόμην αὐτῆς, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα τοῦ ψυχολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ὡς καὶ τὸ παλαιόν τε καὶ τὸ πρόσφατον παρελθὸν αὐτῆς.

Διατρίβων κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν Βιέννῃ καὶ Παρισίοις, ἔγραψα καὶ ἀμέσως ἐδημοσίευσα βραχὺ φυλλάδιον ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ πόλει, φέρον τὸν τίτλον :

«Les Grecs sous le nouveau régime Ottoman.»

Ἦτο ἡ δευτέρα φορά, καθ' ἣν ἠρχόμην εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ὁμογενείας. Εἶχον πρὸ δεκαετίας καταπολεμήσῃ τὴν ἀντεθνικὴν προπαγάνδαν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, δημιουργησάσης τεχνητὴν καὶ πεπλανημένην ἐξέγερσιν, ἐξαναγκασάσης ἀσθενῆ κυβέρνησιν νὰ προκαλέσῃ τὸν πόλεμον μετὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν, διατελοῦντος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐν πλήρει οἰκονομικῇ καὶ ἐθνικῇ χρεωκοπίᾳ. Ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ἐκείνης τῶν περὶ τὴν Ἐθνικὴν Ἑταιρείαν ἦτο ἡ ἄνευ ἀντιστάσεως σχεδὸν ἐπελθοῦσα κατάληψις τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Καὶ ἤδη πάλιν συνεκρουόμην ἐκ Παρισίων πρὸς τὴν ἐθνικὴν γνώμην, κρεῖττον εἰπεῖν τὴν ἐθνικὴν παράκρουσιν.

Καὶ ἡ Ἑταιρεία τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» καὶ ὁ πρόεδρος αὐτῆς μονονουχὶ ἐστιγματίζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλλήνων Νεοτούρκων ! Πλεῖστοι Ἕλληνες ἐζήλουν νὰ περιβληθῶσι καὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ διὰ τοῦ τίτλου τούτου τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, ἥτις ἔμελλε νὰ μεταμορφώσῃ ὡσεὶ διὰ μαγικῆς ῥάβδου ὑπὸ τὸ νέον καθεστὼς τοῦ Συντάγματος τὸ παράλυτον καὶ ἐξησθενημένον κράτος εἰς μαγευτικὸν Eldorado ! Πολλαχόθεν τὸ βιβλίον ἐκεῖνο καὶ αἱ σκέψεις, αἱ δι' αὐτοῦ ἐξενεχθεῖσαι, κατεδικάζετο ὡς ἐκδηλοῦσαι γνώμας

καὶ σκέψεις, ἀπαδούσας πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἐσιώπησα, ἀναμένων τὴν ἐπικύρωσιν τῶν σκέψεών μου διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας, ἥτις ἔμελλεν ἐξ αὐτῶν ν' ἀπορρεύσῃ.

Εὐτυχῶς—καὶ λέγω τοῦτο μετὰ θλίψεως, ὅσον καὶ ἀνακουφίσεως — αἱ ἰδέαι μου εὗρον ἀπήχησιν ἐν τῷ γαλλικῷ ἰδίᾳ τύπῳ. Ἀποσπάσματα τοῦ βιβλίου ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἐγκρίτοις ὀργάνοις τοῦ παρισινοῦ ἰδίᾳ τύπου. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἐν τῇ Σορβόννῃ καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας, ὁ ἐπιφανὴς ἱστοριογράφος τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως Aulard, ἀναλύων τὸ σύντομον φυλλάδιον, δι' οὗ κατήγγελλον πρὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσίας γνώμης τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς, ὡς ἀποβλέπον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀφομοίωσιν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῆς μουσουλμανικῆς ἰδέας τῶν Νεοτούρκων, μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε τὰ ἑπόμενα ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆς Τουλούζης— La Dépêche:

«Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπιθυμοῦσιν, οὐδὲ δύνανται νὰ ἐπιτρέψωσιν, ὅπως ἡ ἐθνικότης αὐτῶν συγχωνευθῇ καὶ ἀφομοιωθῇ ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἐθνικότητος.

«Πολλοὶ τῶν Νεοτούρκων ζητοῦσιν ὅπως ἡ συγχώνευσις αὕτη ἐπιτευχθῇ τῇ συνδρομῇ τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ σχολείου. Ἀλλ' οὐδέποτε ἡ Γαλλία θέλει ἀποφασίσῃ νὰ εὐνοήσῃ ἐν Ἀνατολῇ μίαν ἐθνικότητα ἐπὶ καταστροφῇ ἄλλης. Ἂν δ' ἀγαπῶμεν τοὺς Νεοτούρκους, ἀγαπῶμεν ὡσαύτως οὐχ ἧττον τοὺς Ἕλληνας.»

Ἕτεροι ἐπίσης δημοσιολόγοι κατεξανέστησαν κατὰ τῆς μελετωμένης ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων ἀφομοιώσεως τῶν χριστιανικῶν φυλῶν ἐν τῇ ὀθωμανικῇ διὰ τοῦ σχολείου καὶ τῆς καταργήσεως παντὸς ἐθνικοῦ προνομίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἡ τύχη βιβλίου, ὅ περ ἐκ τοῦ προχείρου συνταχθὲν καὶ παραδοθὲν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν δημοσιότητα, οὐδένα ἄλλον σκοπὸν προὐτίθετο ἢ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἔγραψα τὰ ὀλίγα ταῦτα μετὰ θλίψεως, οὐχὶ ἐκ περιαυτολογίας, ἀλλ' ἵνα καταδείξω εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅτι ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ πολιτικὴ δέον νὰ διατελῇ θετική, πραγματική, καιροσκοπική. Οἱ ὑστερισμοὶ μαρτυροῦσι λαὸν ἔκφυλον, ἀπονενοημένον, βαίνοντα μοιραίως πρὸς καταστροφήν. Καθῆκον ἔχει νὰ μελετήσῃ τὸ ἑλληνικὸν γένος τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν καὶ σταδιοδρομίαν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον, νὰ καθορίσῃ ἐν διαυγεῖ νοητικότητι τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, νὰ προβῇ εἰς ἄμεσον θεραπείαν τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, καὶ πρωτίστως νὰ π ε ι θ α ρ χ ή σ ῃ —εἰς τὸ κριτήριον τῆς λογικῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας. Ἐν μιᾷ δεκαπενταετίᾳ τρὶς κατέλαβε τὸ ἑλληνικὸν· ἡ νόσος, ὑφ' ἧς ἑκάστοτε προσβάλλεται, δ ι α λ ε ί π ο υ σ α φ ρ ε ν ῖ τ ι ς, ἢ π α ρ α λ ή ρ η μ α — καὶ σκέπτεται ὅπως θέλει καὶ πράττει ὅπως θέλει,

ἑκάστοτε καθιστάμενον θῦμα καὶ ἕρμαιον τῶν μᾶλλον ἀκολάστων καὶ ψυχοφθόρων ἐπιρροῶν καὶ ὑ π ο β ο λ ῶ ν. Ἐν τοιαύτῃ ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ ἐξάλλῳ καταστάσει, καθ' ἣν εἰς οὐδεμίαν λογικὴν ὑποτάσσεται ἢ εἰς τὸ πάθη καὶ τὰ ἔνστικτα, ἐμφανίζονται αἱ ἐθνικαὶ συμφοραί, ὁσημέραι ἐξαντλοῦσαι καὶ ἐκνευρίζουσαι τὸν κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν αὐτοῦ ὀργανισμόν.

Γινώσκω, ὅτι καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ παραλήρημα, ἐπιτηδείως ἐνισχυόμενον ὑπὸ πολιτικῆς φαυλότητος, ἐξακολουθεῖ καταναλίσκον καὶ καταφθεῖρον πάσας τὰς ἐθνικάς, τὰς δημιουργικὰς τοῦ ἑλληνικοῦ δυνάμεις. Ὑφίσταται ἐν τῷ βίῳ παντὸς ἱστορικοῦ λαοῦ καὶ λειτουργεῖ ἐμφανῶς ἢ λανθανόντως δημιουργικὴ δύναμις, παρακολουθοῦσα τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ καὶ καθοδηγοῦσα πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἀληθείας. Τῆς δυνάμεως ταύτης μόνοι οἱ ὑγιεῖς, ἄρα οἱ ἰσχυροὶ ὀργανισμοὶ ποιοῦνται τὴν προσήκουσαν χρῆσιν· οἱ ἀσθενεῖς, οἱ προωρισμένοι εἰς ἐκμηδενισμὸν καὶ θάνατον, παραμελοῦσιν αὐτήν, μοιραίως, ἀσυνειδήτως ἀποδεχόμενοι τὰ γεγονότα, μὴ αἰσθανόμενοι τὴν ἐλαχίστην ἐσωτερικὴν ἰσχύν, ὅπως ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτῶν καὶ κατισχύσωσιν. Οὕτως ἐξελίσσεται ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων, ἥτις εἶνε ἐξέλιξις ἰδεῶν καὶ δυνάμεων, ἠθικῶν ἀντιλήψεων καὶ αἰσθημάτων.

Τὸ ἑλληνικὸν γένος παρενόησε τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἀλήθειαν κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν. Παρεσύρθη ὑπὸ τῆς ὑποβολῆς, δὲν ἠθέλησε νὰ κανονίσῃ καὶ χρησιμοποιήσῃ τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ δυνάμεις, ὑπέκυψεν εἰς τὸν νόμον τῆς ἀδρανείας. Ἐντεῦθεν ἡ πτῶσις αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ τῶν συγχρόνων λαῶν.

Ἀλλ' ἐνῷ καταγγέλλω πρὸ τοῦ ὁμογενοῦς δημοσίου τὴν ἔκτροπον καὶ θλιβερὰν ταύτην κατάστασιν, ἐνῷ κρούω τὸν κώδωνα τοῦ ἐθνικοῦ κινδύνου —καὶ πράττω τοῦτο ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὥστε νὰ χαρακτηρίζωμαι u r b i e t o r b e ἀ π α ι σ ι ό δ ο ξ ο ς ὑπὸ τῶν μοιρολατρικῶν—δὲν φρονῶ, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐξετέλεσεν ὁριστικῶς τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ προορισμόν, οὐδ' ἐπιτρέπω εἰς οἱονδήποτε νὰ κηρύττῃ τὸν ἐπικήδειον αὐτοῦ καὶ νὰ προετοιμάζῃ τὸν προσεχῆ ἐνταφιασμὸν ἐν τῷ κευθμῶνι τῆς ἱστορίας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κοιμῶνται τὸν τελευταῖον ὕπνον ἅπαντες οἱ νεκροὶ τῶν αἰώνων. Καταγγέλλων τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ ἐξελισσόμενα ἐν τῇ συγχρόνῳ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐπικαλοῦμαι ταὐτοχρόνως τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀκριβῆ κατανόησιν τῆς καταστάσεως, τὴν ἐξέγερσιν, τὴν διαμαρτυρίαν, τὴν περισυλλογήν, τὴν σκόπιμον χρησιμοποίησιν τῶν ἀδρανουσῶν δυνάμεών του, ἀτομικῶν, κοινωνικῶν, ἐθνικῶν. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ σωτηρία.

Εὐτυχῶς σημεῖα τινὰ τῶν καιρῶν ἐπέρχονται εὐοίωνα καὶ ἐνθαρρυντικά. Καθῆκον ἔχει τὸ ἑλληνικὸν γένος νὰ μελετήσῃ αὐτά, νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ψυχολογίαν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, πνοαί τινες ἐλευθέρου καὶ αὐτονόμου ἐθνικοῦ βίου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν τελευ-

ταίαν τριετίαν διδάσκουσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅτι μόνον ἐν τῇ πίστει, τῇ ἀκαταπόνῳ δράσει, τῇ λογικῇ καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐνδεικνυομένῃ καὶ ἐπιβαλλομένῃ κατευθύνσει κεῖται ἡ ἀλήθεια, ἐξαρτᾶται ἡ πραγμάτωσις τῶν ἐθνικῶν δικαίων, ἁπανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου διακυβευομένων καὶ ἐπιβουλευομένων.

Ὅτι εἶπον, ὅ τι προεφήτευσα ἐν ἔτει 1908 περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, τοῦτο διὰ μακρῶν καὶ ἐμπεριστατωμένως ἀποδείκνυται διὰ τῶν πραγμάτων ἐν τῷ δημοσιευομένῳ τούτῳ βιβλίῳ. Ἡ Νέα Τουρκία κατεδείχθη παραβάτις τοῦ προγράμματος αὐτῆς, ἀπὸ τετραετίας ἤδη προσπαθεῖ παντὶ τρόπῳ νὰ πείσῃ τοὺς αἰσιοδοξήσαντας καὶ ἐλπίσαντας πολλὰ ἐκ τῆς νεοτουρκικῆς φαντασιογραφίας, ὅτι ἠπατήθησαν. Οὔτε διετία παρῆρχετο ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου πολιτικοῦ καθεστῶτος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, καὶ πρὸ τῆς κρατησάσης ἀτασθαλίας καὶ ἀναρχίας, πεπειραμένος διπλωμάτης, ἄριστα ἐκ τοῦ σύνεγγυς γινώσκων τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀπεφαίνετο μεμψιμοιρῶν : «Εἴκοσι μῆνες νεοτουρκικῆς διοικήσεως θὰ ἐπιτελέσωσι περισσότερα διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας παρὰ εἴκοσιν ἔτη χαμιτικῆς διοικήσεως». Ἐξελίσσεται φοβερός, ἀδυσώπητος ἱστορικὸς νόμος, καθ' ὃν οἱ κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ἀσθενεῖς ὀργανισμοί, οἱ ἀ ν ί κ α ν ο ι πρὸς πᾶσαν δρᾶσιν, ὑποκύπτουσι καὶ ἐξαφανίζονται. Ἐν ἔτει 1897, ὀλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον, καθ' ὃν ἐθριάμβευσαν οἱ Τοῦρκοι οὐχὶ ἕνεκα τῆς ἰδίας ἰσχύος, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἀπαρασκεύου καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης σοβαρότητος καὶ διευθύνσεως τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, ὁ στρατάρχης von der Goltz πασσᾶς εἶπεν εἰς αὐτούς : «Δὲν ἔχετε πλέον θέσιν ἐν Εὐρώπῃ.' Απέλθετε εἰς τὸ Ἰκόνιον· ἐκεῖ εἶνε τὸ πολιτικὸν ὑμῶν κέντρον». Ἡ συμβουλὴ αὕτη, ἥτις εἶνε συγχρόνως καὶ πρόρρησις, ὀσημέραι λαμβάνει σάρκα καὶ ὀστᾶ, καθίσταται μοιραία πραγματικότης. Οὐαὶ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἀνικάνους !

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ νεοτουρκικὸν κράτος παρουσιάζει τὸ φαινόμενον τῆς ἐξωλείας. Ἀλλ' ἡ ἀντίληψις τῆς πραγματικότητος διεκφεύγει τὴν νοητικότητα τῶν διευθυνόντων αὐτὸ μικροπολιτικῶν τῆς νέας σχολῆς, συνδεομένων μετὰ τοῦ κράτους διὰ τῶν προσωπικῶν μᾶλλον συμφερόντων ἢ διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος κρούει τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ ἀπό τινος χρόνου συμβαίνοντα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ ἡ πεφωτισμένη δημοσία γνώμη ἀπέστρεψε τὰ ὄμματα ἀπὸ τοῦ ὀσημέραι φθίνοντος καὶ ἐξαντλουμένου ἀσθενοῦς. Ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ καὶ τῇ Αὐστρίᾳ ἡ πεποίθησις περὶ τοῦ προσεγγίζοντος, τοῦ μ ο ι ρ α ί ο υ τέλους, κατακτᾷ ὀσημέραι τὰς συνειδήσεις. Ἔγκριτον βιενναῖον δημοσιογραφικὸν ὄργανον, μετ' ἐλπίδων χαιρετίσαν τὴν νεοτουρκικὴν ἐπανάστασιν ὡς ἀφετηρίαν πολιτικῆς

καὶ ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἤδη μετ' ἀπελπισίας τονίζει τὸ ἐπερχόμενον αὐτῆς τέλος.

«Ἴσως οὐδέποτε χώρα, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, διατελοῦσα ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει, παρέστησε τὸ θέαμα, ὅ περ παριστᾷ ἤδη ἡ Τουρκία. Πνοὴ τραγικότητος ἐπέπεσεν ἰδίᾳ κατὰ τὰς τελευταίας συνεδρίας τοῦ Κοινοβουλίου. Ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Μεγάλου Βεζύρου ἐξῆλθε λέξις, ἀπηχοῦσα ὡς ἡ προαίσθησις καταστροφῆς. Ἐκάλεσε τὴν Βουλὴν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὴν τύχην τῆς Περσίας, τὴν τοῦ Μαρόκου, νὰ σκεφθῇ τί λέγει ἡ ἱστορία περὶ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Πολωνίας.

»Μεταγενέστεροι ἱστοριογράφοι θὰ μάθωσιν, ἂν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μας συντελεῖται ἀδυσώπητος νόμος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅλα τὰ μωαμεθανικὰ κράτη θὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν. Τί συνέβη ἐν Περσίᾳ ; Κατ' ἀρχὰς ἐξερράγη ἐπανάστασις, ἐπηκολούθησαν διχόνοιαι ἕνεκα τοῦ θρόνου καὶ ἐπὶ τέλους ἐνέσκηψεν ἐκ βορρᾶ καὶ νότου ὁ ἐχθρὸς καὶ καταστρέφει τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ παναρχαίου τούτου μωαμεθανικοῦ κράτους. Τί συνέβη ἐν Μαρόκῳ; Τὴν ἀφορμὴν τῆς πτώσεως τοῦ παλαιοῦ σεριφικοῦ κράτους προὐκάλεσαν αἱ ἐσωτερικαὶ ἐπαναστάσεις, ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν χάριν τοῦ θρόνου. Τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσιν ἐπαρκῆ παραδείγματα διὰ τοὺς Τούρκους πολιτικοὺς καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβῶνται μὴ προκύψῃ καὶ διὰ τὴν Τουρκίαν ἡ αὐτὴ τύχη ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς ;»

Τοιαύτη ἐξελίσσεται ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Αἱ ζοφεραὶ προβλέψεις, αἱ πρὸ τριετίας διατυπωθεῖσαι τῶν πολιτικῶν Κασσανδρῶν, ὁσημέραι ἐπιβεβαιοῦνται. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, παρὰ τὰ ἀνταλλάγματα, τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐκβιασθέντα καὶ ληφθέντα κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν, καταδικάζει ἤδη τὸ χαϊδεμμένο παιδίτης, τὴν νεοτουρκικὴν ἰδέαν. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀπειλεῖ νὰ δημοσιεύσῃ Κυανῆν Βίβλον, ἐκθέσεις τῶν προξένων αὐτῆς καὶ τῶν πρακτόρων περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ πραξικοπημάτων τῶν ὀργάνων τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου· εἶνε δὲ γνωστὸν ὁποίαν ἔχει διπλωματικὴν σημασίαν τοιαύτη δημοσίευσις ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ περιπτώσει. Ἀνάλογα ἐπίσης ἐδημοσίευσε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὸ ἐν Λονδίνῳ ἑδρεῦον βαλκανικὸν κομιτᾶτον, φανερὸν ἢ λανθάνον βουλγαρικὸν κέντρον ἐν τῇ ἀγγλικῇ πρωτευούσῃ, ἐξαποστεῖλαν εἰς τὸν ἀγγλικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον ῥητὰς καταγγελίας κατὰ τῆς Νέας Τουρκίας.

Ἡ ἱστορικὴ Νέμεσις ἐγρηγορεῖ, ἑτοιμαζομένη νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτῆς. Ἂς τὸ ἐννοήσωσιν οἱ Νεότουρκοι. Ἡ ἐτυμηγορία αὕτη θέλει σημάνῃ τὸ τέλος τῆς Νέας Τουρκίας.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἀποθνήσκει ὑπὸ τὴν καθολικὴν προϊοῦσαν παράλυσιν. Ἡ πολιτικὴ μηχανὴ ἐξηρθρώθη καὶ μονονουχὶ ἔπαυσε λειτουργοῦσα.

Πλήρης ἀναρχία ἀπὸ τῆς πρωτευούσης μεταξὺ τῆς ἀπωτάτης τῶν ἐπαρχιῶν. Τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἀνευθύνως, ἀλλ' ἀπολυταρχικώτατα κανονίζει κατὰ τὸ δοκοῦν πᾶσαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν λειτουργίαν. Πόλεμος ὅλων ἐναντίον ὅλων. Ὑπὸ τὸ κρατοῦν καθεστὼς ἐξέλιπε πᾶσα ἐλπὶς εὑρέσεως ἰσχυροῦ τινος δημιουργικοῦ ἀνδρός, ἑνὸς φεσοφόρου Κρόμβελλ ἢ Πορφυρίου Διάζ, ἔστω καὶ Μεχμεταλῆ, ἵνα ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν διχονοουσῶν καὶ διεσπασμένων φυλετικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὁμάδων, νὰ συμπήξῃ αὐτὰς καὶ συγκεντρώσῃ εἰς ἐνιαίαν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν δύναμιν, ἑκάστης τηρούσης τὸν ἴδιον φυλετικὸν καὶ πολιτικὸν χαρακτῆρα, ν' ἀποσοβήσῃ τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ καταρρέον κράτος. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ — τὸ ὑπέδειξα ἐν εἰδικῷ κεφαλαίῳ τοῦ βιβλίου—μόνον διὰ τοῦ πολιτικοῦ τύπου τῆς αὐτονομίας—οἱονεὶ ὁμοσπονδίας.

Τί ἐπῆλθεν ἐν τούτοις, τί προέκυψεν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως; Ἀτυχής, ἀπονενοημένη ἀπόπειρα ἐ ξ ο θ ω μ α ν ι σ μ ο ῦ τῶν ἐθνοτήτων. Καὶ τερατῶδες τοῦτο, καὶ παράλογον, καὶ ἀπραγματοποίητον. Τὰ ἔκτοτε συμβάντα μαρτυροῦσι τὸ πλῆρες ναυάγιον τοῦ χιμαιρικοῦ προγράμματος τῆς Νέας Τουρκίας.

Κρίνω περιττὴν πᾶσαν περαιτέρω ἀνάλυσιν τοῦ προγράμματος, τοῦ διέποντος κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὰ πράγματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Καὶ ἤδη παραδίδων τὸ βιβλίον εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ ἀλλογενὲς δημόσιον, ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν μελέτην ἄνευ προκαταλήψεως. Ἔγραψα τὰς σελίδας ταύτας, βασιζόμενος ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, προσεπάθησα νὰ ἐκθέσω τὰς γνώμας μου ὡς ἱστορικός, sine ira et studio, καὶ οὐχὶ ὡς πολιτικὸς συγγραφεύς, ἀναλαμβάνων τὴν ἄμυναν ἢ τὴν ἀπολογίαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, περὶ οὗ πλέον ἢ ἅπαξ ἐξέθηκα τὴν γνώμην μου εἰλικρινῶς καὶ ἀμερολήπτως. Τοῦτο ἦτο τὸ καθῆκον μου.

Εὐελπιστῶ, ὅτι αἱ σκέψεις μου, αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκτιθέμεναι μετὰ δικαιοσύνης καὶ παρρησίας, θέλουσιν εὕρῃ προσυλήτους καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταξὺ τῶν μὴ τοιούτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Οἱ καιροὶ εἶνε κρίσιμοι. Ἂς ἐπωφεληθῶσι πάντες ἐκ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν ὑποθηκῶν τῆς ἱστορίας.

Ἔγραφον ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τοῦ 1912

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

Πρόλογος ..... γ'.
Προεισαγωγή 1

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Κεφάλαιον πρῶτον. *Ψυχολογία τῆς τουρκικῆς φυλῆς*..... 17
Κεφάλαιον δεύτερον. *Αἱ ἐν Τουρκίᾳ Μεταρρυθμίσεις*..... 33
Κεφάλαιον τρίτον. *Εὐρύτεραι μεταρρυθμίσεις. — Τὸ πρῶτον ὀθωμανικὸν Σύνταγμα*..... 52
Κεφάλαιον τέταρτον. *Ὁ Σουλτᾶνος Χαμὶτ καὶ αἱ Μεταρρυθμίσεις* 66

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Κεφάλαιον πρῶτον. *Ἡ Νέα Τουρκία. Ψυχολογία αὐτῆς καὶ ἱστορικὴ ἐξέλιξις*..... 95
Κεφάλαιον δεύτερον. *Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Θέσις αὐτοῦ καὶ ἰσχύς. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις. Σύγχρονος κατάστασις*.. 111
Κεφάλαιον τρίτον. *Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Προνόμια*. 141
Κεφάλαιον τέταρτον. *Ἐκπαιδευτικὴ ἐλευθερία*..... 159

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Κεφάλαιον πρῶτον. *Τὸ νέον καθεστὼς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει. Ἐπικράτησις τῶν Νεοτούρκων*..... 169

Σελ.

Κεφάλαιον δεύτερον. *Ἀρχαὶ ὠδίνων* 195

Κεφάλαιον τρίτον. *Ἐπὶ τὸ ἔργον. Πραγμάτωσις πολιτικοῦ προγράμματος. Καὶ διὰ τῆς βίας. Ἀφομοιωτικαὶ ροπαί. Πανοθωμανισμός. Ἐκμηδενισμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πρώτη περίοδος· Πτῶσις τοῦ Χαμίτ.* 203

Κεφάλαιον τέταρτον. *Ὁ νέος Σουλτᾶνος. Κατίσχυσις τῆς αὐτῆς πολιτικῆς. Ἐπικράτησις τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου* 226

Κεφάλαιον πέμπτον. *Νεοτουρκικὴ τραγῳδία ἐν Ἀδάνοις καὶ Κυδωνίαις* 244

Κεφάλαιον ἕκτον. *Ἡ στρατολογία τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει* 253

Κεφάλαιον ἕβδομον. *Ἡ Κρήτη καὶ ἡ Νέα Τουρκία* 260

Κεφάλαιον ὄγδοον. *Μετὰ τὴν Διακοίνωσιν. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ ἡ Νέα Τουρκία* 307

Κεφάλαιον ἔνατον. *Ἑλληνισμὸς καὶ Ἰσλαμισμός* 339

Κεφάλαιον δέκατον. *Τὸ νέον καθεστὼς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Αὐτοδιοίκησις τῶν λαῶν. Πολιτικὴ σύνθεσις καὶ ἑνότης* 351

Κεφάλαιον ἑνδέκατον. *Ὁμοσπονδία τοῦ Αἵμου* 359

Κεφάλαιον δωδέκατον. *Εἶνε δυνατὴ ἡ ἀναγέννησις τῆς Τουρκίας ;* ..... » 388

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende». Αἱ χαρμόσυνοι ἡμέραι τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν διασκεδάσεων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, τῷ τέως καλιφικῷ καὶ ἀπολυταρχικῷ, κηρυχθέντι συνταγματικῷ καὶ φιλελευθέρῳ, παρῆλθον ἀνεπιστρεπτεί. Καὶ ἤδη ἤρξατο ἡ πραγματικότης. Ἡ πρὸ ἔτους γενομένη ἀνακήρυξις τοῦ Συντάγματος ἐγοήτευσεν ἐπί τινας στιγμὰς καὶ ἀπεπλάνησε τοὺς μᾶλλον εὐφκντάστους ἰδεολόγους τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας· μετεβλήθησαν κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τὰ πράγματα, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἡ κατάστασις διατελεῖ ἡ αὐτή, ἂν μὴ ἐπεδεινώθη. Μετὰ τὰς ἐλπίδας, μετὰ τὰς ὑποσχέσεις τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἀπεκαλύφθη καὶ πάλιν ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ γυμνότητι ἡ πραγματικὴ φύσις τῆς τουρκικῆς κοινωνίας, *μισοκαίνου*, ἀπολυταρχικῆς, ἐπιδιωκούσης νὰ ὑποτάσσῃ πᾶσαν ἀλλοτρίαν βούλησιν εἰς τὴν ἑαυτῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει δὲν μεταβάλλεται ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ στιγμῇ ἄνευ προπαρασκευαστικῆς ἐργασίας. Κατ' οὐσίαν διατελεῖ ὁ αὐτός, οἷος ἀπετελέσθη ἐν τῇ ῥοῇ τῶν αἰώνων ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν ποικίλων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν παραγόντων. Ὁ φυσιολογικὸς οὗτος νόμος δέον νὰ λυφθῇ ὑπ' ὄψει καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος γενομένης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πολιτικῆς μεταβολῆς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς. Ἠλλοιώθησαν, μετεβλήθησαν πολιτικοί τινες τύποι, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος παρέμεινεν ὁ αὐτός, ἡ κοινωνία δὲν μετεβλήθη.

«Grattez le jeune Turc, et vous trouverez le vieux Musulman». *Οἱ Τοῦρκοι εἶνε καὶ καὶ θὰ μείνωσι Τοῦρκοι*, μοὶ ἔγραφε πρό τινων ἡμερῶν ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης φίλος μου, ὀξὺς παρατηρητὴς καὶ κριτὴς τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Οὐδεμίαν εἶχον περὶ τούτου ἀμφιβολίαν, ἐκ τοῦ σύνεγγυς γινώσκων

τὸν χαρακτῆρα λαοῦ, οἷος ὁ τουρκικός, ἀπὸ φύσεως καὶ ἐξ ἀνατροφῆς μισοκαίνου καὶ συντηρητικοῦ, βδελυσσομένου πᾶν τὸ ξένον καὶ ὀθνεῖον, εἰς ὃν ὕπατος νόμος εἶνε ὁ θρησκευτικός. Ξένη ἰδέα, ἔξωθεν προερχομένη, δύναται νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ κρανίον αὐτοῦ, ἀλλὰ πράγματι εἶνε λίαν δυσχερές, ἂν μὴ ἀδύνατον, ν' ἀφομοιωθῇ ἐν τῷ ἀποσκληρωθέντι ἐγκεφάλῳ. Ὑποκρίνεται πρὸ τοῦ κόσμου τὸν Εὐρωπαῖον, τὸν νεωτεριστήν, τὸν ἐλευθερόφρονα· ἀλλ' ἐντὸς τοῦ ἀδύτου τοῦ οἴκου του, τῆς συνειδήσεώς του, παραμένει ἀείποτε πιστὸς Μουσουλμᾶνος, Τοῦρκος, μονονουχὶ βδελυσσόμενος πάντα μὴ πιστεύοντα εἰς τὰ δόγματα τοῦ Κορανίου. Οὕτως ἀνεκήρυξεν ἐν τῷ Συντάγματί του τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, τὴν ἰσοπολιτείαν καὶ τὴν ἰσονομίαν τῶν λαῶν τοῦ ἀπεράντου πολιτικοῦ μωσαϊκοῦ, τοῦ καλουμένου *ὀθωμανικοῦ κράτους*, ἀλλ' ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ δὲν ἀνεγνώρισε καὶ τὴν ἰσοτιμίαν αὐτῶν. Ὁ *Γκιαοὺρ* ἐξηκολούθησε θεωρούμενος *ραγιᾶς*, ὁ δὲ Μουσουλμᾶνος ὁ πραγματικὸς πολίτης, τοῦ Χριστιανοῦ οὐδὲν κεκτημένου πραγματικὸν δικαίωμα, καθήκοντα δὲ μόνον ἐν τῇ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων, καὶ τὸ πρώτιστον ἡ ἀναγνώρισις τῆς ὑπεροχῆς, τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπικρατήσεως τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Προφήτην.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, ἐν Μοναστηρίῳ κατὰ πρῶτον καὶ Θεσσαλονίκῃ τῆς Μακεδονίας, ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ μετ' ὀλίγον, τοῦ Σουλτάνου Χαμὶτ πρώτου ὁμόσαντος εἰς τὸ νέον πολίτευμα, ἐνθουσιασμὸς κατέλαβεν ἀκράτητος ἅπαντας τοὺς λαοὺς τῆς τέως ἀπολυταρχικωτάτης αὐτοκρατορίας. Ὁ ἐνθουσιασμὸς οὗτος ἐν ἀκαρεῖ μετεδόθη καὶ εἰς τὸν ἔξω κόσμον. Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι, Ρῶσσοι καὶ Γερμανοί, Αὐστριακοὶ καὶ Ἰταλοί, ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι, κατελήφθησαν μονονουχὶ ἐκ φρενίτιδος ἐπὶ τῷ τελεσθέντι θαύματι ἐν τῷ θερμαϊκῷ κόλπῳ καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου. Αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ἀλύτρωτον, τὸ ἐλεύθερον, τὸ ἐν διασπορᾷ, δὲν ἐδίστασεν ἐκ τῶν πρώτων νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν πάνδημον ταύτην ὀθωμανικὴν πανήγυριν μέχρις ἐθνικῆς ἀκοσμίας, ἰδίᾳ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἐκ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ἅπαντες προεφήτευον τὴν ταχεῖαν ἀναγέννησιν τοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον *ἀσθενοῦς*, εἰς ὃν ἠὔχοντο καὶ ἐπεδαψίλευον πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἐπιγείου τούτου κόσμου. Ὑποῦργοὶ ἰσχυρῶν κρατῶν, τέως δυσμενῶς διακειμένων πρὸς τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ τῆς ἀπολυταρχίας, μετεβλήθησαν ἐξαπίνης καὶ ὡσεὶ διὰ θαύματος εἰς φανατικοὺς φίλους· ἔγκριτοι δημοσιολόγοι καὶ δημοσιογράφοι ἤρξαντο μεταμελόμενοι ἐπὶ τῇ ἐχθροπαθείᾳ, ἣν χθὲς καὶ πρώην ἐπεδείκνυον πρὸς τὸ ἀναγεννηθὲν κράτος, οὕτινος τὴν προσεχῆ πτῶσιν ἐκήρυττον urbi et orbe!

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐξετάσω τὰ αἴτια τῆς ἀποτόμου τῶν πνευμάτων μεταβολῆς, ἐν τῇ ἑσπερίᾳ ἰδίᾳ Εὐρώπῃ, κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Θὰ ἠδυνάμην ἴσως ν' ἀποδείξω διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι αἱ νέαι συμπάθειαι καὶ ἐκτιμήσεις πρὸς τὴν νέαν

τάξιν τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει δὲν προήρχοντο ἐκ πλήρους ἀφιλοκερδείας—ἰδίᾳ τῶν ἐπισήμων κύκλων. Honni soit qui mal y pense !...

Ἐν τῇ συναυλίᾳ ταύτῃ τῆς ἐν τῇ ἑσπερίᾳ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ δημοσίας γνώμης ἐνόμισα, ὅτι εἶχον καθῆκον νὰ παραφωνήσω, νὰ ὑπάρξω ἐφεκτικός, μονονουχὶ ἀπαισιόδοξος ὡς πρὸς τὰ ἀγαθοποιὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐν Τουρκίᾳ πολιτικῆς μεταβολῆς. Τὴν ἐπαύριον ἀκριβῶς τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔγραφον, ἐν Παρισίοις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διαμένων, τὰ ἑπόμενα :

«Ὀφείλομεν δυστυχῶς νὰ ἐξετάσωμεν τὰ ἐν Τουρκίᾳ τελεσθέντα μετὰ μετριωτάτης αἰσιοδοξίας. Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης τὸ ἐγχείρημα τῆς γενναίας ὀθωμανικῆς νεότητος ἐπέτυχε θαυμασίως. Καθεστώς, ἐφ' οὗ ἐβάρυνεν ἡ κατάρα πολυαρίθμων λαῶν, συνετρίβη ὑπὸ τὸ βάρος τῶν παρανομιῶν αὐτοῦ. Τὸ ἔργον τῶν Νεοτούρκων ἐξειλίχθη θαυμασίως. Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμᾶνοι ἀντήλλαξαν τὸν ἀσπασμὸν τῆς εἰρήνης. Φυλαί, διατελοῦσαι ἐχθρικώτατα πρὸς ἀλλήλας, ἠδελφώθησαν. Ἀλλ' ἡ περίοδος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς ἐξάψεως παρῆλθεν ἤδη, καὶ εἶνε καιρὸς νὰ ἐξετασθῶσι ψυχραίμως αἱ πραγματικότητες τῆς αὔριον.

«Δὲν ἀμφισβητῶ τὴν καλὴν θέλησιν τῶν Νεοτούρκων, οὔτε τὴν εἰλικρίνειαν τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς μὴ μουσουλμανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς αὐτοκρατορίας. Κύριοι γενόμενοι τῆς καταστάσεως, θὰ προσπαθήσωσιν ἀναμφιβόλως νὰ παγιώσωσι τὴν πραγματικὴν ἰσότητα, ἣν ἐγκατέστησαν· ἀλλ' εἶνε δυστυχῶς βέβαιον, ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα δὲν εἶνε ἱκανὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐημερίαν λαοῦ τινος. Πολλοὶ εἶνε οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἡ εἰρήνευσις καὶ ἡ ἀναγέννησις τῶν λαῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας θὰ προκύψῃ φυσικώτατα ἀπὸ Βουλῆς ἀντιπροσώπων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

«Ἂς τὸ ἐλπίσωμεν, ἂς τὸ εὐχηθῶμεν διαπύρως. Ἀλλὰ καὶ ἂς ἀναμείνωμεν τὴν συνέχειαν τῶν γεγονότων, χωρὶς νὰ ἀφεθῶμεν εἰς ὑπερβαλλούσας ἐλπίδας.

«Τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡμᾶς, τό γε νῦν ἔχον, ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, τὸ ἐξωτικὸν τοῦτο φυτόν, τὸ μεταφυτευθὲν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν καὶ ἰσλαμικὴν γῆν, θὰ δυνηθῇ νὰ ριζοβολήσῃ καὶ εὐημερήσῃ ; Δύναταί τις ἐπ' ἄπειρον νὰ μεταβάλλῃ τοὺς νόμους, ἀλλ' εἶνε δυσχερέστατον νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν. «Ὁ Τοῦρκος εἶνε προωρισμένος νὰ διοικῇ καὶ ὁ ραγιᾶς νὰ ὑπακούῃ. Τοιοῦτο τὸ κρατοῦν ἀξίωμα, ἀφ' ὅτου ὑπάρχει Τουρκία [1]», ἔγραφε πρό τινων ἡμερῶν βαθὺς γνώστης τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Ὁ ραγιᾶς τῆς χθὲς ἐθεωρεῖτο προωρισμένος εἰς φορολογίαν μόνον καὶ ἀγγαρείαν. Ἐπὶ πέντε αἰῶνας ἀπεγυμνώθη, ἐφορολογήθη ἀσυνειδήτως καὶ κατε-

---

1 Ὁ κ. Γαβριὴλ Hanotaux ἐν τῇ Revue hébdomadaire 22 Août 1908—La Réforme Turque.

δυναστεύθη. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς ταύτης περιόδου οἱ Μουσουλμᾶνοι ἤρχοντο εἰς συνάφειαν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς μόνον πρὸς ἀγγαρείαν καὶ εἴσπραξιν φόρων[1]».

Καὶ προβαίνων ἐν τῇ πραγματείᾳ ἐκείνῃ, μονονουχὶ αὐτοσχεδιασθείσῃ, περὶ τῶν πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μεταβολῆς ἐν Τουρκίᾳ, ἔγραφον, ἢ μᾶλλον προέλεγον τὰ ἑπόμενα :

«Διὰ τοῦ προκηρυχθέντος Συντάγματος ἐγκατέστη ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου, ἐκτήθη ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι· οἱ πολυάριθμοι κατάσκοποι ἐξηφανίσθησαν· οἱ προδόται, οἱ ὑβρισταί, οἱ συνεργοὶ τῆς τυραννίας εἶνε κάθειρκτοι καὶ ἀναμένουσι τὴν κοινωνικὴν ἐκδίκησιν.

«Τὸ Γιλδίζ καὶ ἡ Πύλη ἐκαθαρίσθησαν. Ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου μέχρι τοῦ ἄλλου ἐβασίλευεν ὁ ὠχρὸς τρόμος, ἀποτέλεσμα σκοτίας καὶ ἀνωνύμου συνεργασίας πολλῶν, ἤδη ἕκαστος δύναται ἐλευθέρως νὰ ὁμιλῇ καὶ ἐλευθέρως νὰ παρατηρῇ κατὰ πρόσωπον. Πάντες ἀναπνέουσιν, αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ἐλευθέρους· δύνανται ἐλευθέρως νὰ συζητήσωσι περὶ τῶν δικαίων των. Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα εἶνε θαυμαστά, διὰ ἃ δὲν δύναταί τις ἢ νὰ ἐπευφημήσῃ. Ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη εἰς τὴν ὀλεθρίαν καμαρίλλαν τοῦ Γιλδίζ νὰ ὑποκατασταθῇ ἡ μυστικὴ δύναμις Κομιτάτων, νομικῶς ἀνευθύνων; Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὰ νεοτουρκικὰ Κομιτᾶτα ποιοῦνται χρῆσιν τῆς ἰσχύος τοσοῦτον στιβαρῶς ὅσον καὶ κυβέρνησις νόμιμος καὶ παγία. Ἀλλ' ἡ δρᾶσις αὐτῶν ἐξέρχεται τοῦ ὁρίου τούτου. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ προκαλέσῃ ἀνησυχίαν.

«Δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς τάξεις νὰ ἐπικρατήσωσιν.

«Οἱ Οὐλεμάδες καὶ οἱ Σοφτάδες, τὰ θεοκρατικὰ ταῦτα στοιχεῖα, ἐκ συστήματος ἐχθρὰ πρὸς πάντα ὠφέλιμον διὰ τοὺς Χριστιανοὺς νεωτερισμόν, διατελοῦσιν ἔτι πανίσχυρα, ἔπρεπε δὲ οἱ φιλελεύθεροι Τοῦρκοι νὰ προφυλάξωσι τὴν χώραν ἀπὸ τῶν ἀντιδραστικῶν ἀποπειρῶν, ἵν' ἀποφύγωσι τὴν εἰς τὰς χειρίστας ἡμέρας τοῦ παρελθόντος ἐπάνοδον. Δὲν πρέπει ἐπὶ τέλους, ἵνα τὸ ἔργον τῶν Κομιτάτων, βασιζομένων ἐπὶ στρατοῦ, συνισταμένου ἀποκλειστικῶς ἐκ Μουσουλμάνων, περιορισθῇ εἰς κατάστασιν πραγμάτων ὠφέλιμον μόνον διὰ τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον. Τοῦτο θὰ ἦτο χονδροειδὴς καὶ ὀλεθρία πλάνη, ἧς τὰς συνεπείας πρώτιστα πάντων θὰ ὑφίστατο αὐτὴ ἡ Τουρκία. Εἴθε τὰ γεγονότα νὰ διαψεύσωσι τοὺς σκεπτικούς. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοί, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις, παρὰ τὰς βεβαιώσεις, παρὰ τὰς ἐνδείξεις τῆς ἀγαθῆς θελήσεως ἐνίων φιλελευθέρων Νεοτούρκων».

Ταὐτοχρόνως σχεδὸν ἐξεδήλουν τοὺς αὐτοὺς δισταγμούς, ἐξέφραζον τὴν αὐτὴν ἀπαισιοδοξίαν πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν νέων πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Τουρκίᾳ ὡς πρὸς τοὺς μὴ μουσουλμανικοὺς λαούς, καὶ δὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐν

---

1 Les Grecs sous le nouveau régime ottoman (Paris, 1908).

ἑτέρῳ ἄρθρῳ μου, δημοσιευθέντι ἐν τῷ «Hellenismus» τῆς Λειψίας [1]. Ἔγραφον ὡς ἑξῆς:

«Ἐλεύθερον πολιτικὸν σύστημα προϋποτίθησιν εἰλικρινεῖς καὶ πραγματικοὺς ἐλευθέρους πολίτας. Πόσοι τοιοῦτοι εὑρίσκονται μεταξὺ τῶν ποικίλων λαῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, μεταξὺ τῶν Κούρδων, τῶν Ἀράβων, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Σλαύων, τῶν Μουσουλμάνων διαφόρου φυλετικῆς προελεύσεως καὶ ἐθνικῆς ἰδιότητος; Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὑπολειπόμενον ἐθνικὸν στοιχεῖον, τοὺς Ἕλληνας, τὸ κατὰ πολὺ τὰ μάλιστα ὑπερέχον στοιχεῖον τοῦ κράτους, μέχρι τοῦδε δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψει, οὐδ' ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν κρατούντων. Οἱ Ἕλληνες μονονουχὶ ἀπεκλείσθησαν ἐκ τῆς διευθύνσεως τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, ἂν καὶ αἱ γνώσεις, ἡ ἱκανότης, ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ὡριμότης καθιστῶσιν αὐτοὺς καταλλήλους διὰ τὰ ὑψηλὰ ταῦτα ὑπουργήματα. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην οἱ Νεότουρκοι ἐδείχθησαν τουρκικώτεροι καὶ τῶν Παλαιοτούρκων. Ἀληθῶς ἐδήλωσαν πλατωνικὰς συμπαθείας πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπολίτας, ἀλλ' οὐδὲν ἀνεγνώρισαν αὐτοῖς πολιτικὸν ἢ διοικητικὸν δικαίωμα, ἀπορρέον ἐκ τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Μόνον καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις ἐπέβαλον αὐτοῖς, ὡς Ὀθωμανοῖς κατ' ὄνομα πολίτας τοῦ διὰ τοῦ Συντάγματος ἀνακτηθέντος κράτους».

Τοιαῦτα σκεπτόμενος καὶ γράφων, ἐκλήθην *ἀμισόδοξος* καὶ παρὰ πολλῶν ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Ἀλλ' ἤδη τὰ πράγματα μὲ δικαιοῦσι καθ' ἅπασαν τὴν γραμμήν. Ἡ αἰσιοδοξία, ἐν τῇ πολιτικῇ ἰδίᾳ, εἶνε ἐπισφαλὴς σύμβουλος. Αἱ ἐπαναστάσεις πρέπει νὰ μελετῶνται καὶ νὰ κρίνωνται οὐχὶ ἐκ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν, τοῦ προγράμματος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τῇ πραγματώσει αὐτῶν ἀποτελεσμάτων, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει πρωτίστως τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ, τοῦ κεκλημένου νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ πρόγραμμα τοῦτο. Προκειμένου ἄρα περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων τοῦ νεοτουρκικοῦ πολιτεύματος, ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἠδύνατό τις νὰ κατανοήσῃ, ὅτι τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐπιπολαιοτάτης ἐρεύνης ἐλέγχεται ἄντικρυς ἀρνούμενον τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικήν, τὴν ἀνθρωπίνην ἰσότητα μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ μὴ Μουσουλμάνων, πιστῶν καὶ ἀπίστων.

Ὁ Μοντέσκιος ἐν τῷ «Esprit des Lois» λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις: «Les lois politiques doivent être tellement propres au peuple pour le quel elles sont faites que c'est un très grand hasard si celles d'une nation peuvent convenir à une autre». Οἱ ἐλεύθεροι πολῖται φυσιολογικῶς δημιουργοῦσι δι' ἑαυτοὺς τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα, οὐχὶ δὲ ταῦτα τοὺς πολίτας. Παλαιὰ ἀλήθεια, ἐπικυρουμένη ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀνὰ πᾶσαν σελίδα τῶν χρονικῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐξελίσσεται ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ τραγικῇ πραγματικότητι. Οἱ Χριστιανοὶ πάσης ἐθνικότητος, Ἕλ-

---

1 Hellenismus. Monatliches Organ des Vereins «Hellenismos». (1908, Lelpzig).

λῆνες, Ἀρμένιοι, Σλαῦοι καὶ οἱ λοιποὶ μὴ Μουσουλμᾶνοι κατὰ τύπους μόνον κέκτηνται πολιτικὰ δικαιώματα, πράγματι ἐξακολουθοῦσιν ὑφιστάμενοι τὴν δεσποτείαν καὶ τὴν πολιτικὴν αὐθαιρεσίαν τῶν Μουσουλμάνων συμπολιτῶν αὐτῶν, τῇ στιγμῇ ταύτῃ πρωτοστατούντων τῶν φιλελευθέρων ἀντιπροσώπων τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας.

Κατὰ τὴν νεοτουρκικὴν θεωρίαν, ἡ *Νέα Τουρκία*, ἵνα καταστῇ ἰσχυρά, βιώσιμος, μεγάλη, πρέπει νὰ καταστῇ ὁμογενής, ἐνιαία. L'Union fait la force. Εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων πρωτοστατῶν τοῦ νεοτουρκισμοῦ, ὁ ἰατρὸς Ναζὴμ βέης, συντυχὼν ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος διακεκριμένῳ Ἕλληνι ἐν Σμύρνῃ, δὲν ἐδίστασε μετὰ παρρησίας νὰ ὁμολογήσῃ τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων. Πρὸς δημιουργίαν, λέγει, ἰσχυροῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀνάγκη τοῦτο νὰ καταστῇ ὁμογενές, ἀποτελούμενον ἐκ μιᾶς μόνον ἐθνικότητος. «Ὅσῳ πολυπληθεστέρα τυγχάνει μὴ μουσουλμανικὴ τις ἐθνότης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, κατὰ τοσοῦτον θὰ προκαλέσῃ τὴν δυσπιστίαν τῶν Τούρκων».

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰδανικοῦ τούτου τῆς νεοτουρκικῆς θεωρίας, τὸ νέον ὀθωμανικὸν καθεστὼς, συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, θὰ ἐπιδιώξῃ παντὶ τρόπῳ τὸν περιορισμόν, ἂν μὴ τὴν κατάργησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Διὰ τοῦ μέσου τούτου θέλει πραγματωθῇ εὐχερέστερον καὶ ἀκοπώτερον ἡ ἀφομοίωσις, ἡ ἀπορρόφησις τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ὑπὸ τῶν μουσουλμανικῶν, ὁ ἐξοθωμανισμὸς αὐτῶν. Ἡ γλῶσσα εἶνε τὸ κυριώτατον ὄργανον τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, τῆς συνειδήσεως λαοῦ τινος. Ἡ Νέα Τουρκία, πρὸ τῆς ὁριστικῆς αὐτῆς ἐπικρατήσεως, ἐσκέφθη περὶ τούτου. Ἀκόμη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, τὴν ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ἔγραφον ἐν τῷ ἤδη μνησθέντι φυλλαδίῳ τὰ ἑπόμενα :

«Ἡ μέση καὶ ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις θὰ καταστῶσι κατ' ἀνάγκην ἀποκλειστικῶς τουρκικαί. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ βουλγαρική, ἡ σερβική, ἡ ἀρμενικὴ θὰ προγραφῶσιν ἐξ ὅλων τῶν Ἐκπαιδευτηρίων, ἐκτὸς τῶν τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως. Ἐν αὐτοῖς θὰ γείνῃ ἀποδεκτὴ μόνον ἡ τουρκικὴ γλῶσσα. Πάντα ταῦτα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὀθωμανικῆς ἑνότητος καὶ τῆς ὀθωμανικῆς προόδου. Βραδύτερον θὰ ἔλθῃ καὶ ἡ σειρὰ τῆς προγραφῆς τῶν ὑπολοίπων σχολείων, ἅτινα θὰ ὑποκατασταθῶσι διὰ τουρκικῶν. Ἤδη τὸ ἄρθρον 16ον τοῦ ὀθωμανικοῦ Συντάγματος τοῦ 1876 ἀναγράφει : «Πάντα τὰ σχολεῖα τίθενται ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κράτους. Θέλει ληφθῇ φροντὶς περὶ τῶν καταλλήλων τρόπων, ἵνα καταστῇ ὁμοιόμορφος καὶ κανονισθῇ ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ παρεχομένη εἰς ὅλους τοὺς Ὀθωμανούς». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅλα τὰ χριστιανικὰ σχολεῖα, καὶ πρὸ παντὸς τὰ ἑλληνικά, ἅτινα ἀσυγκρίτως εἶνε πολυαριθμότερα, τιθέμενα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, θέλουσι διοικεῖσθαι παρ' ἐπιτροπῶν ἀποτελουμένων ἐκ Μουσουλμάνων. Ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς ἑλληνικῆς, τῆς

ἀρμενικῆς, τῆς βουλγαρικῆς καὶ τῆς σερβικῆς νεότητος θὰ περιέλθῃ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους. Οὕτω γεννᾶται ζήτημα μεγίστης συβαρότητος. Ἐὰν αἱ βλέψεις τῆς Νέας Τουρκίας ἤθελον πραγματοποιηθῇ, τοῦτο θὰ ἐπετυγχάνετο ἐπὶ καταστροφῇ τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἐθνικοτήτων. Σὺν τῷ χρόνῳ μοιραίως θ' ἀπορροφηθῶσιν αὗται ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ. Οὗτος δ' ἀκριβῶς εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς Νέας Τουρκίας. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος εἶνε ἀπολύτως ἀπαράδεκτος [1]».

Εὐθὺς ὡς κατώρθωσεν ἡ *Νέα Τουρκία* νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ πολιτικῇ τάξει τῆς Αὐτοκρατορίας, νὰ ἐπιβληθῇ per fas et nefas ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, νὰ δημιουργήσῃ διὰ τοῦ κομιτάτου κράτος ἐν κράτει, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ τοῦ ἀτιμωρήτου διευθύνουσα τὰ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, καὶ ἀμέσως ἐξεδήλωσε τὰς ἀνθελληνικὰς αὐτῆς διαθέσεις. Πρώτιστα πάντων ἐν τῷ ζητήματι τῆς γλώσσης. Ὁ ἤδη μνημονευθεὶς ἐνθουσιώδης Νεότουρκος ἐξεδήλωσεν, ὡς ἔλεγον πρόσθεν, εἰς Ἕλληνα δημοσιογράφον ἐν Σμύρνῃ κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1908, ἄρα ὀλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος, ὡς ἐξῆς τὴν κρατοῦσαν γνώμην ἐν τοῖς ἐπισήμοις κύκλοις τοῦ νεοτουρκισμοῦ περὶ τῆς ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης τοῦ καθορισμοῦ ἐνιαίας γλώσσης μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ συνδιάλεξις τοῦ Νεοτούρκου μετὰ τοῦ Ἕλληνος ἐδημοσιεύθη διὰ πολλῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καὶ δὲν διεψεύσθη. Ἀναγράφω ἐξ αὐτῆς τὰ ἑπόμενα, σχετικὰ πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης:

«Ἔχομεν νὰ ἐπιτελέσωμεν πολλὰ πράγματα καὶ συνεπῶς ἔχομεν ἀνάγκην πολλῶν χρημάτων. Οἱ διεξαγόμενοι ἔρανοι ἀποσκοποῦσι τὴν πλήρωσιν καὶ ἰδιαίτατα τὴν ἵδρυσιν σχολῶν καὶ ὀρφανοτροφείων, ἅτινά εἰσι πρώτιστα ζητήματα φιλανθρωπίας. Διὰ τὴν ἵδρυσιν τῶν σχολῶν ἔχομεν καὶ ἄλλον σπουδαιότατον λόγον. Ἐν αὐτοῖς βαθμιαίως θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐθνικὴ ἰσοπέδωσις, περὶ ἧς κηδόμεθα ἰδιαιτέρως. Διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς κρύψω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀκλόνητον γνώμην τοῦ Κομιτάτου. Ἐννοοῦμεν, καὶ τὸ ἐννοοῦμεν ἀντὶ πάσης θυσίας, ν' ἀφομοιώσωμεν ὑπὸ μίαν ἐθνικὴν ὀθωμανικὴν ἰδέαν τὰ ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν στοιχεῖα, ὥστε νὰ μὴ γίνηται πλέον λόγος περὶ πλειονοψηφίας ἢ μειονοψηφίας, περὶ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, Ἀρμενίων καὶ Ἰσραηλιτῶν, νὰ μὴ λέγηται «ὑμεῖς καὶ ἡμεῖς», νὰ μὴ πρωτεύῃ καὶ χωρίζῃ τὰ ἄτομα καὶ τὰς ὁμάδας ὁ Χριστιανισμός, ὁ Μωαμεθανισμός, ὁ Ἰουδαϊσμός, ἀλλὰ νὰ πρωτεύῃ καὶ νὰ τὰ ἑνώνῃ ἡ ἰδέα τῆς μιᾶς ὀθωμανικῆς πατρίδος, ἧς ὅλοι ἀνεξαιρέτως πρέπει νὰ εἴμεθα ἀφοσιωμένα τέκνα. Καὶ πρὸς τοῦτο ἄριστος ἀγωγὸς εἶνε τὰ σχολεῖα. Βεβαίως δὲν σκεπτόμεθα μὲ τοῦτο—ἄπαγε! —νὰ κλείσωμεν τὰ ἰδικά σας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐλευθέρως, ὡς καὶ πρότερον, δύναται

---

1 Les Grecs sous le nouveau régime ottoman (1908).

ν' ἀσκῆται καὶ θ' ἀσκῆται ἡ διδασκαλία, οὐδὲ θὰ μετέλθωμεν τὴν ἐλαχίστην κατ' αὐτῶν ἐπιβολήν.

«Ἀλλ' εἰς τοιαύτην τελειότητα θ' ἀναγάγωμεν τὰ ἰδικά μας, ἐπὶ τῇ βάσει εὐρωπαϊκῶν προγραμμάτων καὶ τῇ συνδρομῇ Εὐρωπαίων ὀργανωτῶν, ὥστε, βεβαιώθητε, ὅτι μόνοι σας, αὐτόκλητοι, θὰ πυκνώσητε τὰς φάλαγγας τῶν ἰδικῶν μας καὶ θὰ ἐρημώσητε τὰ ὑμέτερα...

—«Ἀλλὰ δὲν σᾶς φαίνεται, ὅτι οὕτω πως φρονῶν, παραβλέπετε ἐξ ὁλοκλήρου τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, τὴν ἅμιλλαν, τὴν ἑλληνικὴν ἐθελοθυσίαν;

— «Ἡμεῖς στηριζόμεθα εἰς τὸν νόμον τῆς φύσεως, τὸν ὁποῖον ἄλλως τε ἐγώ, καὶ ὡς ἐπιστήμων ἰατρός, εἶμαι τεταγμένος νὰ σέβωμαι. Ὅλαι αὗται αἱ φαινομενικῶς ὡραῖαι ἔννοιαι, αἱ ἐκπροσωποῦσαι τὴν τεχνητὴν ζωήν, δὲν εἶνε ἢ λέξεις ὡραῖαι κατὰ βάθος.

«Ἡ διάρκειά των, ἡ κυριαρχία των θὰ εἶνε πεντετής, δεκαετής, τὸ πολὺ μιᾶς γενεᾶς. Τὸ αἴσθημα, ἡ θρησκεία βαθμιαίως θὰ ἐξατμισθῶσιν. Ἔπειτα, θὰ κυριαρχήσῃ ἡ ὕλη, τὸ συμφέρον. Στρέψατε πανταχοῦ τὰ βλέμματά σας. Ὁ λαὸς τείνει πρὸς τὴν εὐημερίαν του, πρὸς τὸν θερμογόνον ἥλιον τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ εὐδαιμονίας. Ὅταν τῷ παρουσιάσῃ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτὴν τὸ κράτος, θὰ σπεύσῃ νὰ τὴν ἐναγκαλισθῇ, καὶ τότε θὰ ἔχῃ ἄλλα ὑλικώτερα στάδια, εἰς ἃ θὰ ἀπασχοληθῇ. Τὰ ἐργατικά, τὰ συνδικατικά, τὰ κοινωνιολογικά, καὶ τὰ συναφῆ ἐν τοῖς εὐνομουμένοις κράτεσιν, οἷον ἐν Γαλλίᾳ, ζητήματα θ' ἀπορροφήσωσιν ὅλα καὶ ὅλους, ἐν δὲ τῷ μωσκικῷ ἐκείνῳ τῆς πλουτολογικῆς καὶ οἰκονομικῆς πάλης, καθ' ἣν θὰ διευθύνῃ ἀναμίκτους τὰς κεχωρισμένας σήμερον ὁμάδας τὸ συμφέρον, δὲν θὰ ἔχῃ καιρὸν τὸ ἄτομον νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν αἰσθηματικῶν σας ἐννοιῶν. Ταῦτα γενικῶς. ἀλλὰ καὶ ταῦτα εἰδικῶς περὶ τῶν σχολείων. . τῶν ὀρφανοτροφείων, τῶν βρεφοκομείων...

«Θὰ μ' ἐρωτήσητε βεβαίως, ὡς Ἕλλην, μοὶ προσέθηκε μὲ περισσοτέραν τώρα ἀποφασιστικότητα, περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης. Βεβαιότατα αὐτὴ δὲν δύναται νὰ εἶνε παρὰ ἡ ἐπίσημος ὀθωμανική, τὴν ὁποίαν ἄλλως θὰ ἐπιβάλῃ ὁ αὐτὸς φυσικὸς νόμος. Τὸ νέον κράτος, διὰ τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ὅλοι εἰργάσθημεν μὲ θυσίαν τῆς ζωῆς, ἐννοεῖ νὰ ζήσῃ ὡς τοιοῦτον, ὁμοειδὲς καὶ ὁμόγλωσσον καὶ συμπαγές. Δὲν ἐξήλθομεν ἀπὸ τὴν μίαν συμφορὰν διὰ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἄλλην. Δέον νὰ σημειωθῇ καλῶς, ὅτι οὐδέποτε ὠνειρεύθημεν νὰ ἴδωμεν, οὔτε θὰ ἴδωμεν τὴν Τουρκίαν μεταβαλλομένην εἰς Αὐστρίαν μὲ τὰς πολυπλόκους φυλετικὰς καὶ γλωσσικάς της διαιρέσεις. Τὸ νεοτουρκικὸν πνεῦμα θ' ἀντιταχθῇ ἀπὸ τῆς σήμερον κατὰ πάσης ἐναντίας ἐφέσεως ἢ ἐκδηλώσεως τοιαύτης ἰδέας. Θὰ καταρρίψωμεν ἀπὸ τῆς βάσεως τὰ ὅρια τοῦ τοιούτου γλωσσικοῦ καὶ συνάμα φυλετικοῦ χωρισμοῦ, καὶ πλειότερον ἀκόμη, αὐτὰς τὰς διακρίσεις καὶ διαιρέσεις τῶν συνοικιῶν, τῶν ἤδη σημειουμένων εἰς τοὺς χάρτας καὶ ὑπὸ τῆς συνηθείας, ὡς

μουσουλμανικῶν, ἑλληνικῶν, ἀρμενικῶν καὶ ἰσραηλιτικῶν, καὶ θὰ ἰσοπεδώσωμεν ἐθνικῶς τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα πρὸς ὄφελος τῆς μιᾶς κοινῆς πατρίδος. Ἄλλως, προκειμένου περὶ γλώσσης, ἡ ὀθωμανικὴ γλῶσσα δὲν εἶνε παρὰ ἀπάνθισμα τῶν ἄλλων γλωσσῶν, καὶ αὐτῆς ἔν τισι τῆς ἑλληνικῆς ἀκόμη, δὲν πιστεύω δὲ νὰ τὴν θεωρῆτε ἀκατάλληλον διὰ τὴν πάγκοινον ἐν τῷ κράτει χρῆσιν.»

Risum teneatis, amici. Ἐν ὀνόματι τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ μετ' αὐτῆς βεβαίως ἡ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ συνείδησις πρέπει νὰ ἐκλίπῃ, ὑποχωροῦσα εἰς τὴν ὀθωμανικὴν συνείδησιν, ἥτις καθίσταται ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ἡ μόνη ἐθνικὴ συνείδησις τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν τῇ αὐστροουγγρικῇ μοναρχίᾳ, ἥτις, ὅπως καὶ ἡ τουρκική, ἀποτελεῖται ἐκ ποικίλων λαῶν, μὴ ἐχόντων τὴν αὐτὴν φυλετικὴν καταγωγήν, μὴ λαλούντων τὸ αὐτὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα, οὐδέποτε ἐτολμήθη νὰ ἐξενεχθῇ τοιαύτη ἀξίωσις ἐκ μέρους τοῦ κρατοῦντος φυλετικοῦ ἢ πολιτικοῦ στοιχείου. Ὑπάρχει γερμανικὴ γλῶσσα καὶ γερμανικὴ συνείδησις, πολωνικὴ γλῶσσα καὶ πολωνικὴ συνείδησις, βοημικὴ γλῶσσα καὶ βοημικὴ συνείδησις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐστριακὴ ἐθνικὴ συνείδησις. Ἀλλ' ἐν τῇ νεοτεύκτῳ ὀθωμανικῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ ἡ ἔννοια τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας εἶνε ἀπαράδεκτος ἐξ ὀνόματος τῆς ἀπολύτου ἐθνικῆς ἑνότητος. Ὁ ἐπιφανὴς Νεότουρκος φρονεῖ ἐπίσης, καὶ δὲν διστάζει νὰ τὸ ἐκστομίσῃ ἐν μέσῳ πληθυσμῶν ἑλληνικωτάτων, οἷοι τυγχάνουσιν οἱ τῆς Σμύρνης, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δύναται ν' ἀντικατασταθῇ καθ' ὅλας τὰς πνευματικάς, ἠθικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἐκφάνσεις τῆς κοινωνίας ὑπὸ τῆς τουρκικῆς γλώσσης, ἥτις εἶνε *ἀπάνθισμα τῶν λοιπῶν γλωσσῶν*, καὶ *αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς*, ἥτις τούτου ἕνεκα δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως ἐν τῇ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων. Δύναταί τις ἴσως, ἀνεγνωσκων τὰς ἀφελεῖς ἐκμυστηρεύσεις τοῦ παρεν-θύρσου ἀποστόλου τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας, νὰ μειδιάσῃ ἐπὶ τῇ ἀφελείᾳ ταύτῃ, ἀλλ' ὁ γινώσκων τὴν πραγματικὴν πνευματικὴν κατάστασιν τῶν ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν δὲν δύναται νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψει καὶ νὰ μὴ σημειώσῃ τὴν ἔμμεσον ταύτην ἀπειλὴν κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐθνικότητος, ἀπευθυνομένην μάλιστα κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ Συντάγματος ὑφ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων μελῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου.

Ἐν προηγουμένοις ἱστορικοῖς χρόνοις, ζοφερωτέροις καὶ βαρβαρωτέροις, αἱ τοιαῦται ὀρέξεις, χάριν τῆς θρησκευτικῆς μουσουλμανικῆς ἑνότητος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅπως σήμερον χάριν τῆς ὀθωμανικῆς ἑνότητος, θὰ καθίσταντο πραγματικότης διὰ τῆς βίας, τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου. Ἠδύνατο νὰ δοθῇ σουλτανικὴ ἢ βεζυρικὴ διαταγή,—δὲν ὑπῆρχον τότε κομιτᾶτα—πρὸς ἀποκοπὴν μυριάδων γλωσσῶν, λαλουσῶν τὸ ἑλληνικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα, ὡς καὶ συνέβη τοῦτο πολλαχοῦ τῆς ἑλληνοφώνου Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ἡ τοιαύτη ἀφομοιω-

τικὴ μέθοδος πρὸς ἐξαφάνισιν λαῶν ἀλλογλώσων καὶ ἀλλοθρήσκων δὲν δύναται νὰ τεθῇ εἰς ἐνέργειαν, δὲν θὰ τὸ ἐπέτρεπεν ἡ συνείδησις τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος, ὅσον καὶ ἂν οἱ ἐπίσημοι πολιτικοὶ αὐτῆς κύκλοι διατελῶσιν ἐν καταστάσει χρεωκοπίας, τὴν βίαν μόνον λατρεύοντες καὶ τὸ συμφέρον. Ἀλλ' ἐπιδιώκεται τοῦτο καὶ ἐπιτυγχάνεται διὰ μεθόδων καὶ ἐνεργειῶν πολιτικωτέρων. Μαρτυροῦσι τὰ συμβάντα ἐν Ρωσσίᾳ, ἐν Πρωσσίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἔνθα ἀλλότριοι τῶν κρατούντων πληθυσμοὶ ἐκβιάζονται εἰς ἐγκατάλειψιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης διὰ τῆς καταναγκαστικῆς σχολικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τίνος λόγου ἕνεκα νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ ἡ μέθοδος αὕτη καὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, δυναμένῳ μάλιστα νὰ δικαιολογηθῇ, ὅτι ἡ τουρκικὴ γλῶσσα εἶνε ἀπάνθισμα τῶν λοιπῶν γλωσσῶν, καὶ αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς;

Ἡ νεοτουρκικὴ θεωρία ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ κυβερνητικὸν αὐτῆς πρόγραμμα βασίζεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἑνότητος πάντων τῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἀλλ' αὕτη ἡ πολιτικὴ ἑνότης τότε μόνον δύναται νὰ λάβῃ πλήρη ὑπόστασιν, ὁπότε πάντες οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸ λαοὶ ἀποκτήσωσιν ἑνιαίαν ἐθνικὴν συνείδησιν, καὶ δὴ ἑνιαίαν ἐθνικὴν γλῶσσαν. Ἐπιδιώκουσι τὸ χιμαιρικὸν τοῦτο ἴνδαλμα ἐν ἱστορικῇ περιόδῳ, καθ' ἣν ἀνεπτύχθη ποικιλοτρόπως ἡ ἐθνικὴ τῶν λαῶν αὐτοσυνειδησία, πᾶσα δὲ προσβολὴ κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ συναισθήματος ἤθελε λογισθῇ ὡς προσβολὴ καὶ ἄρνησις αὐτῆς τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως. Οἱ Νεότουρκοι, οἵτινες ἐπικαλοῦνται τοὺς βιολογικοὺς καὶ ἱστορικοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῶν λαῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας αὐτῶν, δὲν θέλουσι νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει καὶ νὰ μελετήσωσιν αὐτὴν τὴν ἱστορίαν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐπὶ τῶν χωρῶν, ἐξ ὧν σήμερον ἀποτελεῖται τὸ λεγόμενον *ὀθωμανικὸν κράτος*. Προσεπάθησαν ὅσον ἠδύναντο, διὰ τῆς βίας καὶ διὰ τοῦ τρόμου, νὰ ἐξισλαμίσωσι καὶ νὰ ἐκτουρκίσωσι τοὺς ἑλληνικούς, τοὺς σλαυϊκοὺς καὶ λοιποὺς πληθυσμοὺς τοῦ κράτους. Ποῖον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα; Λαλοῦσι τὰ γεγονότα, ἡ σύγχρονος κατάστασις τῶν πραγμάτων.

Ἀναλύων καὶ κρίνων τὴν νεοτουρκικὴν ταύτην θεωρίαν περὶ ἀφομοιώσεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς φυλῆς τῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν τῇ κρατούσῃ ὀθωμανικῇ γλώσσῃ καὶ φυλῇ, ἥτις ἄλλως τε εἶνε κρᾶμα ποικίλων φυλῶν, ὁ βαθύνους καὶ πρωτότυπος κοινωνιολόγος κ. Max Nordau, γράφει τὰ ἑπόμενα, ἀξιανάγνωστα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἐν τῇ ἐτησίᾳ πολιτικῇ ἐπιθεωρήσει τοῦ «Νέου Ἐλευθέρου Τύπου» τῆς Βιέννης τῇ πρώτῃ Ἰανουαρίου 1909.

«Ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κοινοβουλίῳ κέκτηνται ὁ Ἀχμὲτ Ριζᾶς καὶ οἱ συγκεντρωτικοὶ τὴν μεγάλην πλειονοψηφίαν, προελθοῦσαν ἐξ αὐθαιρέτων ἐκλογῶν καὶ ἑπομένως ἥκιστα ἀντιπροσωπεύουσαν τὴν ἀκριβῆ ἔκφρασιν τῆς κοινῆς γνώμης.

«Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας εἶνε μόνον ζήτημα ἐλαχίστου χρόνου, καὶ τότε ἡ παρὰ τοῦ λαοῦ ἀμέσως καὶ ἄνευ ἐπισήμου πιέσεως καὶ βίας ἐκλεγεῖσα Βουλὴ θὰ διαφωτίσῃ, ἐλπίζομεν, ταχέως τοὺς Νεοτούρκους, ὅτι τὸ ἑνιαῖον αὐτῶν

κράτος εἶνε ὄνειρον. Ἕλληνες, Ἄραβες, Ἀρμένιοι, Ἀλβανοί, Βούλγαροι δὲν παραιτοῦνται τῆς γλώσσης αὐτῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀτομικότητος. Βρεττανοί, Βάσκοι, Προβιγγιανοί, Φλαμανδοὶ δὲν τὸ ἔπραξαν παρὰ τὰ δελεάσματα, ἅτινα ὁ γαλλικὸς πολιτισμός, ὁ εὐγενέστατος τοῦ κόσμου, προσέφερεν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ 1789 καὶ ἅτινα βεβαίως σήμερον ὁ τουρκικὸς πολιτισμὸς δὲν εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ προσφέρῃ.

«Ἐὰν ἦρκει ἡ σπάθη, ὅπως ἀπὸ Ἑλλήνων, Ἀρμενίων κτλ. κατασκευάσῃ τις Τούρκους, θὰ ἐπήρχετο ὁ ἐκτουρκισμὸς τῷ 1453 κατὰ τὴν ἅλωσιν καὶ κατὰ τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας τῆς γιανιτσαροκρατίας.

«Ὅ τι δὲν ὑπῆρξε τότε δυνατόν, εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον δυνατὸν ὑπὸ συνταγματικὴν πολιτείαν. Ἐὰν οἱ συγκεντρωτικοὶ ἐπὶ τοσοῦτον εἶνε πείσμονες καὶ τετυφλωμένοι, ὥστε νὰ ἐπιμένωσιν εἰς τὸ σύστημα αὐτῶν, δὲν θὰ πράξωσιν ἢ νὰ ἐξοπλίσωσι τὴν χεῖρα πάντων κατὰ πάντων, προκαλοῦντες ἁπλούστατα ξενικὰς ἀναμίξεις, κατακερματίζοντες τὴν Τουρκίαν εἰς διαρκεῖς ἐπαναστάσεις καὶ πολέμους καὶ ἀλανθάστως εἰς τὴν διάλυσιν αὐτὴν ὁδηγοῦντες, καὶ δὴ ἀσφαλέστερον καὶ γοργότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώην ὀλεθρίου ἀπολυταρχικοῦ συστήματος. Τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Σαμπαχεδδίν. Τότε μόνον δύναται νὰ ἐλπίζῃ ἡ Τουρκία ὕπαρξιν καὶ προκοπήν, ἐὰν καταστῇ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἑλβετίας ὁμόσπονδον Κράτος ἐξ ἐθνοτήτων μετὰ τοπικῆς αὐτονομίας, εὑρισκουσῶν ἐν τῇ κοινῇ ἐλευθερίᾳ χῶρον διὰ πᾶσαν ἐξέλιξιν καὶ πλῆρες τὸ δικαίωμα ἐπὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἰδεωδῶν. Ἐὰν θέλωσιν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ λησμονηθῇ, ὅτι εἰσέβαλον εἰς Εὐρώπην ὡς βάρβαροι πολεμισταὶ καὶ ἐπεκάθησαν τοῦ αὐχένος ἠττηθέντος λαοῦ ὡς κατακτηταί, ἡ ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀπολύτρωσις εἶνε καθῆκον τιμῆς τῶν ἠττημένων ἀπαράγραπτον, ὀφείλουσι νὰ δημιουργήσωσι νέον νομικὸν τίτλον, οὗτος δὲ πρέπον εἶνε νὰ βασισθῇ ἐπὶ ἐλευθερίας, τάξεως καὶ ἀσφαλείας, παρεχομένης τοῖς ἄλλοτε δοριαλώτοις»...

Θεωρῶ περιττὸν νὰ προσθέσω περισσότερα πρὸς ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν τῆς νεοτουρκικῆς ταύτης θεωρίας, τοσοῦτον ἀντιφασκούσης καὶ πρὸς τὰ πράγματα καὶ πρὸς τὴν σύγχρονον ἱστορικὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὀφείλω ἐν τούτοις νὰ ἐκφράσω τὴν βαθεῖαν θλῖψίν μου ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐκτρώποις δόγμασι, τοῖς ἐξενεχθεῖσιν ὑπό τινων μελῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ συνειδήσεως, ἅτινα ἤδη ἤρξαντο τιθέμενα εἰς ἐνέργειαν καὶ ἐφαρμογὴν ὑπ' αὐτῆς τῆς ὀθωμανικῆς ἀντιπροσωπείας, κωφευούσης ἐν τῇ πραγματώσει τοῦ ἀφομοιωτικοῦ αὐτῆς προγράμματος πρὸς τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῆς μειονοψηφίας τοῦ ὀθωμανικοῦ Κοινοβουλίου. Δὲν δύνανται, οὐδὲ πρέπει ν' ἀγνοῶσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἐκτελεσταὶ τῶν δογμάτων τούτων, ὅτι οὕτω πολιτευόμενοι εἰσάγουσιν ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους τὴν διαμάχην, τὰ φυλετικὰ μίση, τὸν ἐθνικὸν ἀνταγωνισμόν, ὅστις θέλει καταλήξῃ

οὐχὶ εἰς τὴν ἑνότητα τῆς φυλῆς καὶ τοῦ κράτους, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξάρθρωσιν αὐτοῦ, τὴν διάλυσιν, τὴν ἀποσύνθεσιν ἐπὶ τέλους.

Τὸ δεινότερον ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ καταστάσει τῶν πραγμάτων, τῇ ἐγκαινισθείσῃ ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, εἶνε ὅτι πάντα τὰ ἔκτροπα καὶ ἀντιπολιτικὰ δόγματα δὲν κηρύττονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλονται διὰ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ λεγομένου *νεοτουρκικοῦ κομιτάτου*, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν *μᾶλλον* ἐξημμένων στοιχείων τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχει τὸ στρατιωτικὸν στοιχεῖον. Οὐδεὶς ὁ ἀγνοῶν, ὅτι εἰς τὸ στρατιωτικὸν στοιχεῖον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὀφείλονται κατ' ἐξοχὴν αἱ τελευταῖαι ἐπιτυχίαι πρὸς ἀναστύλωσιν τοῦ ἤδη λειτουργοῦντος συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ἐξεδήλωσεν ἀναμφιβόλως ἔκτακτον ἀντίληψιν καὶ ἱκανότητα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματός του. Οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, ἐκπαιδευθέντες καὶ μορφωθέντες ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς σχολαῖς τῆς Ἑσπερίας, ἐμφορηθέντες ἐκπολιτιστικῶν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων, ἐνόμισαν ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐγκατασταθήσωσι τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον, τὰ ἤθη αὐτοῦ καὶ τὰ ἔθιμα, ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προπαρασκευῆς. Ἴσως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο ἡ ἰαπωνικὴ ἀναγέννησις, διαψεύσασα πάσας τὰς ἀντιθέτους θεωρίας περὶ ἀκαμψίας καὶ ἀκινησίας τοῦ ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος. Ὅτι μυστηριωδῶς πως συνέβη ἐν τῇ ἄπω Ἑῴᾳ, δὲν δύναται νὰ συμβῇ καὶ ἐν τῇ ἐγγύς: Εἶπον οἱ Νεότουρκοι, τῶν τε στρατιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν σχολῶν τῆς Ἑσπερίας οἱ ἀπόφοιτοι. Καὶ ἤρξαντο τοῦ ἐπαναστατικοῦ, τοῦ ἀνακαινιστικοῦ αὐτῶν ἔργου μετὰ ζήλου, ἀξίου πάσης τιμῆς. Ἀλλὰ δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψει τὸ περιβάλλον. Καὶ ἐν τούτῳ κεῖται ἡ πεπλανημένη ἀντίληψις ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ αὐτῶν ἐνεργείᾳ πρὸς διαρρύθμισιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους πραγμάτων.

Καὶ κατὰ πρῶτον ὡς πρὸς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Οἱ Νεότουρκοι, ἀρξάμενοι τῆς ἐπαναστατικῆς αὐτῶν ἐνεργείας, δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψει τὸν λαόν, καὶ δὴ τὸν ὀθωμανικόν, τὸν κατ' ἐξαίρεσιν λαόν, δι' οὗ ἔμελλον καὶ ἀνεζήτουν νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς θεωρίας αὐτῶν. Ὑποστάντες ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἰδεῶν τῆς Ἑσπερίας, ἀπεξενώθησαν τῶν ἰδεῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν μὲν τῇ Ἑσπερίᾳ κρατεῖ ὁ νόμος τῆς προόδου, τοὐναντίον δ' ἐν τῇ Ἑῴᾳ ὁ τῆς ἀκινησίας καὶ τῆς στασιμότητος. Ὅσον καὶ ἂν συνηγορῶσιν ὑπὲρ τῶν προοδευτικῶν ροπῶν τοῦ Ἰσλὰμ οἱ θαυμασταί αὐτοῦ, κατὰ τὸν κώδικα τοῦτον τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας τῶν μουσουλμανικῶν λαῶν μία μόνον ἐπανάστασις εἶνε ἱερά, ἀποδεκτὴ ἄρα ὑπὸ τῶν πιστῶν, ἐκείνη, ἣν ἤθελεν εὐλογήσῃ ὁ Θεός, ὁ ἀποτελῶν τὴν βάσιν καὶ τὸ ἔρεισμα τῆς ἰσλαμικῆς πολιτείας. Τὸ ῥάσον δὲν κάμνει τὸν καλόγηρον, λέγει χριστιανικὸν λόγιον, καὶ ἡ εἰσαγωγὴ παρά τινι λαῷ φιλελευθέρου πολιτεύματος δὲν καθιστᾷ αὐτὸν φιλελεύθερον.

«Ἡ Τουρκία δὲν μεταβάλλεται», εἶπεν ὁ λόρδος Σώλσβαρυ. Καὶ νομίζω, ὅτι θὰ ἦτο ὀρθότερον, οἱ Τοῦρκοι δὲν μεταβάλλονται, τοὐλάχιστον ἄνευ μακρᾶς, ἐπωδύνου προπαρασκευῆς. Τούτου ἕνεκα οἱ Νεότουρκοι κατώρθωσαν μὲν ἄνευ πολλοῦ κόπου νὰ μεταβάλωσι τὸ τέως ἀπολυταρχικὸν αὐτῶν κράτος εἰς φιλελεύθερον συνταγματικόν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν αὐτῶν καὶ τὸν χαρακτῆρα δὲν κατώρθωσαν νὰ μεταβάλωσι μετὰ τοῦ κράτους.

Οὐχὶ τὸ πολίτευμα τὸν πολίτην, ἀλλ' ὁ πολίτης δημιουργεῖ τὸ πολίτευμα καὶ τὴν πολιτείαν.

Ἔτι δὲ μᾶλλον συνετελέσθη ἡ ταχεῖα μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος, διότι οὐδεμίαν εὗρεν ἀντίστασιν παρὰ τοῖς κυβερνητικοῖς κύκλοις. Ὁ σουλτᾶνος Χαμίτ, ὁ πρὸ τριακονταετίας καταργήσας τὸ πρῶτον ὀθωμανικὸν σύνταγμα, εὐφυὴς πάντοτε καιροσκόπος, ἐπανήγαγεν αὐτὸ εἰς ἐνέργειαν, εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθη τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοῦ ἐν Μοναστηρίῳ καὶ Θεσσαλονίκῃ. Ἐν ᾗ διετέλουν τότε καταστάσει τὰ πράγματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, καὶ δὴ τὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, εὐφυὴς καὶ προνοητικὸς μονάρχης δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ διαφοροτρόπως. Ὁ Χαμὶτ ἀπεδέξατο μετὰ παραδειγματικῆς εὐκαμψίας τὸ συνταγματικὸν γεγονός· ηὐλόγησε τὸ νεοτουρκικὸν πυροτέχνημα. Ἐκηρύχθη αὐτός, ὁ τέως *Ἐρυθρὸς Σουλτᾶνος*, ὁ πρῶτος τῶν Νεοτούρκων! Καὶ οἱ φανατικώτατοι τῆς αἱρέσεως ἠσπάσθησαν τὰ κράσπεδα τοῦ μισητοῦ καλίφου . . .

Ἐγίνωσκεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον κρεῖττον ὁ εὐφυὴς Σουλτᾶνος, ὅτι πᾶσα ἀντίστασις, προβαλλομένη κατ' ἐπαναστάσεως, καταστάσης ἤδη ἀναποφεύκτου ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ἐνισχύει τὰς ἐπαναστατικὰς δυνάμεις, ἐνῷ ἐντελὴς ὑποχώρησις τίθησι ταχέως τοὺς ἀρχηγοὺς πρὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπιδιώξεως τῆς εὐαρεσκείας τοῦ λαοῦ διὰ θετικῶν ἐπιτυχιῶν. Διότι ὁ λαὸς ἀναμένει ἀείποτε παρὰ τῆς ἐπαναστάσεως πλείονα τῶν ὅσα δύναται αὕτη νὰ παράσχῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ.

Ἐν τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ τῆς νέας καταστάσεως ὁ Χαμὶτ ἐθριάμβευσεν ἐπί τινα χρόνον. Τὸ ἀρχαῖον διπλωματικὸν ῥητόν, «προπαρασκευάζεσθαι, ἀναμένειν, ἐπωφελεῖσθαι», ἐγίνωσκε κάλλιστα ὁ ἐπὶ τριακονταετίαν ἐν μέσῳ ποικίλων περιπετειῶν καὶ καταιγίδων οἰακοστροφήσας μεθ' ἱκανῆς δεξιότητος καὶ ἐμπειρίας τὴν πανταχόθεν κατερρωγυῖαν ὁλκάδα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Εὐθὺς ὡς ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα ἤρξατο χρεωκοποῦσα παρὰ τοῖς φανατικοῖς καὶ ἀμορφώτοις ὀθωμανικοῖς πληθυσμοῖς, παρεσκεύασε καὶ ἐξετέλεσε τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ τόλμημα. Οἱ Παλαιότουρκοι ἐπεκράτησαν ἐπί τινας στιγμὰς καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ. Οἱ ὑπαξιωματικοὶ καὶ οἱ σοφτάδες τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης ἔστρεψαν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν προοδευτικῶν. Τὸ κίνημα ἐν τούτοις τῆς ἀντεπαναστάσεως ταύτης ὑπῆρξε βραχύβιον. Ὁ συνταγματικὸς στρατὸς τῆς Μακεδονίας μετὰ ζηλευτῆς ταχύτητος, ἣν θὰ ἐζήλευε καὶ ὁ Ἀννίβας, ὥρμησε πρὸς τὴν

Κωνσταντινούπολιν, διατελοῦσαν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Παλαιοτούρκων, ἣν καὶ καθυπέβαλεν ἐκ νέου ὑπὸ τὴν νεοτουρκικὴν ἰδέαν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἐνέργεια τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Ἐμεθύσθη ἐκ τῆς νίκης αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν, ἀλλὰ τίνι τρόπῳ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς ἐπιτυχίας του καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τάξιν πραγμάτων ἰσχυρὰν καὶ ἀκλόνητον; Τὸ νικᾶν, τὸ ἐπικρατεῖν ἐν πολεμικῷ ἀγῶνι, εἶνε εὐχερέστερον τοῦ ἐγκαταστῆσαι ἰσχυρὸν πολιτικὸν καθεστώς, καταυγαζόμενον ἐξ αἴγλης. Ὁ λαὸς φύσει κορέννυται ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν, καὶ τῶν ἐνδοξοτέρων· ζητεῖ νέας, διὰ νὰ κορεσθῇ καὶ πάλιν. Οἱ Νεότουρκοι κατανοοῦσι τοῦτο. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἀπὸ τοῦ θριάμβου αὐτῶν ἐπιζήτησις ἀφορμῶν, ὅπως δρέψωσι νέας δάφνας δόξης, ἐπιτυχίας καὶ ἐπικρατήσεως.

Ἤδη μετὰ τὴν κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1908 ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος καὶ τὴν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπελθοῦσαν διατάραξιν τῆς δημοσίας τάξεως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ τὴν ἐξασθένησιν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ἐπωφελούμεναι τῶν δυσχερειῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἡ μὲν αὐστριακὴ Μοναρχία προσήρτησε τὰς δύο ἐπαρχίας, Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην, εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἀποσπάσασα τέλεον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ δὲ Βουλγαρία, ἧς ἅπασα ἡ τελευταία τριακονταετὴς ἱστορία εἶνε σειρὰ πραξικοπημάτων, ἀπευθυνομένων κατὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, καὶ αὐτῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἵτινες διεκανόνισαν τὰ κατ' αὐτὴν ἐν Βερολίνῳ, ἀνεκηρύχθη εἰς βασίλειον. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις — ἐβασίλευεν ἀκόμη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Χαμίτ — διεμαρτυρήθη κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ προέβη εἰς ἀπειλάς, ἀλλ' ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος αὐτὴ πρώτη ἀνεγνώρισε τὰ τετελεσμένα γεγονότα... Ταυτοχρόνως ὁ κρητικὸς λαός, ὁ διατελῶν ἤδη ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσσίας, ἐκήρυξε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν τῆς νήσου, οὐχὶ κατὰ πρῶτον τοῦτο, καὶ καθώρισεν ἀφ' ἑαυτοῦ νέαν Ἐκτελεστικὴν ἀρχήν, ἰθαγενῆ κυβέρνησιν, τοῦ ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων διορισμένου Ἀρμοστοῦ τῇ προτάσει τοῦ βασιλέως Γεωργίου, αὐτοβούλως ἀπομακρυνθέντος τῆς Κρήτης. Μεσοῦντος τοῦ Ἰουλίου μηνός, κατὰ προηγουμένην δήλωσιν τῶν αὐτῶν Δυνάμεων εἰς τοὺς Κρῆτας, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὰ τελευταῖα ἐναπομείναντα λείψανα τοῦ στρατοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς κατοχῆς. ἀφεθείσης τῆς Κρήτης εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς διευθύνοντας τὰ τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Μοναστηρίῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, οἵτινες ἀπό τινων μηνῶν ἀποτελοῦσι τὴν πραγματικὴν Κυβέρνησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐκ δημαγωγίας καὶ πολιτικῆς μυωπίας, νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τῆς ἐγκαινισθείσης ἐν Κρήτῃ νέας τάξεως πραγμάτων συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν

εἰρηνένων τεσσάρων Δυνάμεων. Συλλαλητήρια ἐπὶ συλλαλητηρίων, διαμαρτυρίαι, ἀπειλαί, τελεσίγραφα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν μέχρι πολέμου, ὅπως διακόψῃ πᾶσαν σχέσιν καὶ ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Κρήτην, ἀποκηρύξῃ καθεστώς, ὑφιστάμενον καὶ λειτουργοῦν ἀπὸ ἐτῶν τῇ συγκαταθέσει τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, διωγμὸς τοῦ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἑλληνικοῦ στοιχείου, εἴτε Ὀθωμανῶν πολιτῶν, εἴτε ὑπηκόων Ἑλλήνων, ἐπίτηδες συγχεομένων τῶν πρώτων μετὰ τῶν δευτέρων ὑπὸ τῆς κακοβουλίας τῶν ἐξημμένων μελῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Τοιαύτη εἶνε κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ ἀληθὴς εἰκὼν τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, οὐδ' εἶνε ἀπίθανος καὶ ἀδύνατος θᾶττον ἢ βράδιον σύρραξις μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων κρατῶν, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ, ἂν μὴ ἐπέλθῃ ἄμεσος καὶ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς ἀποσόβησιν ῥήξεως, ἥτις ἤθελε καταστῇ, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ἢ ἀμφιβάλλει περὶ τούτου, ἐξίσου ὀλεθρία εἰς ἀμφότερα τὰ κράτη, ἔχοντα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνάγκην γαλήνης καὶ εἰρήνης πρὸς διακανονισμὸν καὶ βελτίωσιν τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν πραγμάτων.

Φρονῶ ἐν πεποιθήσει, ὅτι οἱαδήποτε διαμάχη καὶ σύγκρουσις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ὀθωμανικοῦ κράτους, οὐδὲν ἄλλο τυγχάνει ἢ ἐμφύλιος ἀλληλοσπαραγμὸς λαῶν καὶ κρατῶν, ἐχόντων τὰ αὐτὰ συμφέροντα, ὑποχρεουμένων ἄρα, ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐνστίκτου τῆς φυλετικῆς αὐτοσυντηρήσεως, νὰ διατελῶσιν ἐν ἀμοιβαίᾳ ὁμονοίᾳ καὶ συνεργασίᾳ. Ὀφείλω νὰ διακηρύξω ἐνταῦθα παρρησίᾳ —καὶ δύναμαι νὰ προσαγάγω πρὸς τοῦτο πλεῖστα αὐθεντικὰ δεδομένα, ὅτι ὁ Ἑλληνισμός, καὶ ὡς ἔθνος καὶ ὡς κράτος, κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος χρονικὴν περίοδον, προσηνέχθη φιλικώτατα καὶ μετ' ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων. Ἐξεδήλωσεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ τὸν ἀμέριστον αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς τάξεως ταύτης, ἐξ ἧς ἤλπισε τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἠθικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐν ἰσοτιμίᾳ μετὰ τῶν συνοίκων λαῶν. Δυστυχῶς αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ διεψεύσθησαν· παραμένει ἐν τῇ συνειδήσει τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν, τῶν τε Νεοτούρκων καὶ τῶν Παλαιοτούρκων, ὁ *ραγιᾶς* τοῦ παρελθόντος, καθήκοντα μόνον πρὸς τὸ κράτος, τὸ φιλελεύθερον, τὸ συνταγματικόν, ἔχων, οὐδὲν δὲ δικαίωμα, καὶ δὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου· περὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων οὐδεὶς λόγος, διότι ταῦτα κανονίζονται καὶ ἐπιβάλλονται κατὰ τὴν βούλησιν καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, τῆς ἀπορρήτου καὶ ἀπολυταρχικῆς ταύτης ἐξουσίας, τῆς εὑρισκομένης πανταχοῦ τῆς χώρας καὶ κατευθυνούσης τὰς σκέψεις, τὴν πολιτικήν, τὴν ἐνέργειαν τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὀργάνων αὐτῆς, ἅτινα πράγματι εἶνε ὄργανα τοῦ κομιτάτου. Τὸ κατ' ἐμέ, δὲν διεψεύσθην καὶ κατ' ἐλάχιστον ἐξ ὅσων εἶπον καὶ

ἔγραψα ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους καὶ πλέον περὶ τῶν πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐπιτελεσθείσης πολιτικῆς μεταβολῆς, ἀλλ' οὐδέποτε ἤλπιζον, ὅτι αἱ προρρήσεις μου ἐκεῖναι ἤθελον ἐπαληθεύσῃ τοσοῦτον ταχέως καὶ τοσοῦτον τραγικῶς.

Οἱ Ἕλληνες τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ ὡς λαὸς καὶ ὡς πολῖται, διατελοῦσιν, ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, ἐκτὸς τοῦ νόμου, δὲν εἶνε ἰσότιμοι πρὸς τὸ ὀθωμανικόν, τὸ κατ' οὐσίαν κρατοῦν πολιτικὸν στοιχεῖον. Ὀφείλουσι νὰ ὑπακούωσι καὶ σήμερον, ὡς κατὰ τὸ παρελθόν, νὰ διατελῶσιν ἁπλοῖ ραγιάδες. Ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς τοῦ ὀθωμανικοῦ κοινοβουλίου τὸ κομιτᾶτον αὐθαιρέτως, παρὰ τὸν νόμον, ἐκανόνισε τὰ τῶν ἐκλογῶν καὶ ὥρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτόρων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ συμπαθείας καὶ τὰ συμφέροντα. *Ἡ Τουρκία διὰ τοὺς Τούρκους.* Τοιοῦτο τὸ κρατοῦν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀπολυταρχικώτατον δόγμα. Οἱ μὴ Τοῦρκοι, οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Σλαῦοι στεροῦνται τῆς προσηκούσης πολιτικῆς ἰσοτιμίας. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ ὀθωμανικὸν σύνταγμα προωρίσθη μόνον διὰ τοὺς πρεσβεύοντας τὴν ὀθωμανικὴν θρησκείαν, διὰ τοὺς λαλοῦντας τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν.

Τοιαῦται εἶνε αἱ κρατοῦσαι ἀρχαὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, τοῦ τοσοῦτον ἐνθουσιωδῶς ἐξυμνηθέντος καὶ ἐξυμνουμένου ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινοβουλίων καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου.

Κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος, τὴν ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ πολυθρυλήτου Συντάγματος, εἶπον καθαρῶς καὶ ἀπεριφράστως τὴν περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἀξίας, κατά τε θεωρίαν καὶ ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι, γνώμην μου. Νομίζω ὅτι καθῆκον ἔχω νὰ συνεχίσω τὴν πρώτην ἐκείνην μελέτην, ἣν ἔγραψα πρὸ ἑνὸς ἔτους, τὴν ἐπαύριον τῶν ἑορτῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἐπετείῳ τῆς πολιτικῆς ταύτης μεταβολῆς. Θὰ γράψω καὶ θὰ ἐκθέσω τὴν γνώμην μου ἄνευ πάθους καὶ προκαταλήψεως. Πρώτιστα πάντων ὀφείλω νὰ διακηρύξω, ὅτι ἐνδιαφέρομαι καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς Ἕλλην ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πραγμάτων.

Τοῦτο θ' ἀποδειχθῇ ἐκ τῆς ἀμερολήπτου ἀναγνώσεως τῶν ἑπομένων σελίδων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ.

Πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως, ἥτις ἐδημιουργήθη ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει μετὰ τὰ τελευταῖα γεγονότα, τουτέστι μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν πολιτεύματος φιλελευθέρου, Συντάγματος, ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου τοῦ παρελθόντος ἔτους, φρονῶ ὅτι μοὶ εἶνε ἐπιβεβλημένον νὰ σκιαγραφήσω ἐκ προοιμίων τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἰδιότητας τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ἢ μᾶλλον τῆς ὁμάδος, ἥτις πρωτοστατεῖ καὶ διευθύνει τὰ κατὰ τὴν δῆθεν ἀναγέννησιν καὶ διάπλασιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους συμφώνως πρὸς τὰς κρατούσας ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ συγχρόνου κοινωνικοῦ βίου συνθήκας. Ἐκ τῆς ψυχολογικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναλύσεως τοῦ λαοῦ, τοῦ κατοικοῦντος γεωγραφικήν τινα περιφέρειαν, ἐκ τῆς κατανοήσεως αὐτοῦ, θέλει κατανοηθῇ καὶ τὸ καθεστώς, τὸ κανονίζον τὰς σχέσεις τῶν προσώπων καὶ τῶν ὁμάδων, ἡ τελευταία ἱστορικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐξέλιξις. Εἶνε ἀνάγκη νὰ κατανοηθῇ ὁ Τοῦρκος, ὁ Μουσουλμᾶνος, ὁ Ὀθωμανός, πρὶν ἢ μελετηθῇ καὶ κατανοηθῇ τὸ πολίτευμα αὐτοῦ, τὸ σύνολον τουτέστι τῶν διατάξεων, αἵτινες σκοπὸν ἔχουσι τὴν σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν πολιτικῆς κοινωνίας, ἱκανῆς καὶ δυναμένης νὰ προαγάγῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ καὶ πολιτικὸν ὀργανισμόν, νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ ἐμπεδώσῃ κυβερνητικὸν καθεστὼς σκοπιμώτερον καὶ προσφορώτερον πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν καὶ ἀποκατάστασιν.

Καὶ κατὰ πρῶτον, ὁποῖός τις εἶνε ὁ Τοῦρκος, ὁ νεωτερικώτερον καλούμενος Ὀθωμανός, τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀπό τινων αἰώνων ἐμφανισθέντος

ἐν τοῖς διαμερίσμασι κατὰ πρῶτον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μετὰ ταῦτα τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐν οἷς ἵδρυσεν ἀπέραντον καὶ ἰσχυρότατον κράτος, ἐπεκτεινόμενον ἐπὶ τῶν τριῶν ἠπείρων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, περιλαμβάνον ποικίλους λαούς, συνδεομένους πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κράτος οὐχὶ διὰ δεσμῶν κοινῶν ἱστορικῶν παραδόσεων, φυλετικῆς ἀλληλεγγύης, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆς βίας ;

Ὁ Τοῦρκος, ἀρχαῖος νομαδικὸς καὶ πολεμικὸς λαὸς τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ἀνάγων τὴν φυλετικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους τῆς ἱστορίας,ἐμφανίζεται ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορικῆς σκηνῆς ἀπὸ τῆς προσελεύσεως αὐτοῦ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Πρότερον ἦτο νομαδικὸς λαός, κεκτημένος στρατιωτικήν τινα σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν, ἱεραρχίαν καὶ πειθαρχίαν εἰς τὰ κελεύσματα τῶν ἀρχηγῶν του. Παρὰ τοῖς πρωτογόνοις Τούρκοις ὁ ἄνθρωπος τιμᾶται ἐφ' ὅσον εἶνε ἰσχυρὸς καὶ φέρει ὅπλα· ὁ μὴ τοιοῦτος, ὁ γέρων, δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψει, οὐδεμιᾶς ἀπολαύει τιμῆς. Τὸ ἐν πολέμῳ θνήσκειν εἶνε ἡ μόνη διὰ τὸν Τοῦρκον δόξα. Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν τῷ οἴκῳ καὶ θνήσκει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἰδίᾳ τιμᾶται ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγός, ὁ ὁδηγῶν τὸν πολεμιστὴν πρὸς τὴν μάχην καὶ τὴν δόξαν. Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἱστορικῇ ἐμφανείᾳ οἱ Τοῦρκοι,βαίνοντες πρὸς τὴν δύσιν, ἦλθον εἰς συγκρουσιν πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἄραβας πρὸ τοῦ Μωάμεθ. Ἐπί τινας στιγμὰς ἐπεκοινώνησαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἠθῶν αὐτῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος ὑπέκυψαν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ, εὐθὺς ὡς τοῦτο ἀπεκαλύφθη ὡς θρησκευτικὴ ἰδέα.

Ἐρτογρούλ, εἷς ἐκ τῶν παλαιοτέρων μεγιστάνων τῆς τουρκικῆς φυλῆς, φιλοξενούμενός ποτε ὑπό τινος εὐσεβεστάτου Μωαμεθανοῦ, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ πρὸς ἀνάγνωσιν πρὸ τῆς κατακλίσεως εἰς ὕπνον ἱερὸν βιβλίον, τὸ *Κοράνιον*. Ἀνέγνω τοῦτο ὁ Ἐρτογρούλ καθ' ὅλην τὴν νύκτα μέχρι πρωΐας, ὁπότε κατεκλίθη ἐπὶ μικρὸν πρὸς ἀνάπαυσιν. Διαρκοῦντος τοῦ ὕπνου, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν : « Ἐπειδὴ ἐτίμησας ἐπὶ τοσοῦτον τὸν αἰώνιον λόγον μου, οἱ υἱοί σου καὶ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν σου ὑπερτιμηθήσονται ἐν ταῖς ἐπερχομέναις γενεαῖς καὶ χρόνοις ». Ἀνάλογον πρὸς τοῦτο τὸ ὅραμα, ἀλλὰ μεγαλοπρεπέστερον καὶ οὐσιωδέστερον, εἶνε τὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐρτογρούλ τούτου Ὀσμάν, προηγηθὲν τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς ὡραίας θυγατρὸς σεβασμιωτάτου Μωαμεθανοῦ σεΐχη, τῆς Μὰλ-Χατούν, ἧς ἠράτο, ἀλλ' ἀπεκρούετο ὑπὸ τοῦ πατρός. Παραθέτω ἐνταῦθα τὰ ἑπόμενα κατὰ τοὺς ἐμμέτρους καὶ πεζοὺς θρύλους τῶν χρονογράφων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ὀσμὰν ἐφιλοξενήθη ἑσπέραν τινὰ παρὰ τῷ Ἐδεβαλῇ, εὐσεβεστάτῳ σεΐχη, ὀνειροπολῶν μετὰ πόθου τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀγαπωμένην θυγατέρα του. Ἀποκοιμηθεὶς εἶδε τὸ ἑπόμενον ὄνειρον.

Εἶδεν ἑαυτὸν κατεκεκλιμένον παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ φιλοξενοῦντος. Αἴφνης ἡ σελήνη, ἐμφανῶς αὐξανομένη καὶ καταστᾶσα πανσέληνος, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ κόλπου

τοῦ Ἐδεβαλῆ καὶ ἔκλινε πρὸς αὐτόν, βυθισθεῖσα ἐν τοῖς κόλποις του. Ἀνέβλεψεν ἀκολούθως ἀναφυὲν ἐκ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ δένδρον, καταστὰν ἀκμαιότατον καὶ ὡραιότατον, διὰ τῶν κλάδων του ἐπισκιάσαν ξηρὰς καὶ θαλάσσας μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῶν τριῶν ἠπείρων τῆς οἰκουμένης. Ὑπὸ τὸ δένδρον τοῦτο ὑψοῦντο ὁ Καύκασος καὶ ὁ Ἄτλας, ὁ Ταῦρος καὶ ὁ Αἶμος, διὰ τῶν ριζῶν δ' αὐτοῦ ἔρρεον ὁ Τίγρης καὶ ὁ Εὐφράτης, ὁ Νεῖλος καὶ ὁ Δούναβις, πεπληρωμένοι πλοίων, ὅπως καὶ ἡ θάλασσα. Ἐπὶ τῶν πεδιάδων ἐξηπλοῦντο πόλεις, μεγαλοπρεπῆ φρούρια, ἐφ' ὧν ἠκτινοβόλει ἡ ἡμισέληνος. Πανταχόθεν ἀντήχει ἡ πρὸς τὸν θεὸν δέησις, συμμιγνυμένη πρὸς τὴν ἀτελεύτητον μελῳδίαν τῶν ἀηδόνων καὶ τὴν ἀδολεσχίαν μυριοχρόων ψιττακῶν. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐξηγέρθη ὁρμητικὸς ἄνεμος, στρέψας ὅλας τὰς ἄκρας τῶν φύλλων τοῦ δένδρου, μηκυνθείσας δίκην λεπίδων ξίφους, πρὸς τὰς διαφόρους πόλεις τοῦ κόσμου, καὶ πρωτίστως πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτις κειμένη μεταξὺ δύο θαλασσῶν καὶ δύο ἠπείρων, προσωμοίαζε πρὸς ἀδάμαντα ἐν μέσῳ δύο σαπφείρων καὶ δύο σμαράγδων, ἀποτελοῦσα τὸν τιμαλφέστατον λίθον τοῦ δακτυλίου ἀπεράντου κοσμοκρατορίας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ὅραμα τοῦ Ὀσμὰν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Μουσουλμάνου σεΐχη.

Σημεῖον καὶ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἶπεν ὁ Ἐδεβαλῆς, πληροφορηθεὶς τὰ τοῦ ὀνείρου καὶ προσήνεγκε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ σύζυγον εἰς τὸν Ὀσμάν. Ἐκ τοῦ ὑμεναίου τούτου προῆλθεν ἡ ὀσμανικὴ δυναστεία.

Ἡ νέα θρησκεία, ἡ μουσουλμανική, ἐδημιούργησε τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Ἡ δὲ κρατοῦσα ἐν αὐτῷ φυλή, ἡ τουρκική, προσέλαβε πάντα τὰ πρὸς αὐτὴν συνδεόμενα διὰ φυλετικῆς συγγενείας ἀσιατικά, ἴσως καὶ μογγολικὰ στοιχεῖα, καὶ ἐν βραδυτέρᾳ ἱστορικῇ περιόδῳ ηὐξήθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ἐξαναγκαστικῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἱεροῦ νόμου ἐπὶ λαῶν ἑτεροφύλων καὶ ἑτεροδόξων θρησκευτικῶς, Ἑλλήνων, Σλαύων, Ἀλβανῶν, Ρωμούνων καὶ Μαγυάρων. Πάντες οἱ λαοὶ οὗτοι, ἀποδεχόμενοι τὸ δόγμα τοῦ Ἰσλάμ, ἐγκαταλείπουσι τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Ἡ θρησκεία ἀποδιώκει ἐξαπίνης πᾶν αὐτῶν ἱστορικὸν ἰδεῶδες, κοινωνικόν, οἰκογενειακὸν αἴσθημα. Πρὸ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ ὁ ἀνθρώπινος φυσικὸς νόμος ἐκλείπει. Τὸ Ἰσλὰμ ἐκπροσωπεῖ τὴν κοινὴν πάντων τῶν πιστῶν πατρίδα, διότι ἡ ἀληθινή, ἡ πραγματικὴ τοῦ Μωαμεθανοῦ πατρὶς εἶνε ἡ θρησκεία. Τὸ Κοράνιον ἐπιφωνεῖ εἰς τοὺς πιστούς: «Ὑποτάσσεσθε τῷ Θεῷ, ὑποτάσσεσθε τῷ προφήτῃ καὶ τῷ ἐξ ὑμῶν ἔχοντι τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν . . . Ὁ θνήσκων, χωρὶς ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ κῦρος τοῦ Ἰσλάμ, ἀποθνήσκει ἐν τῇ πλάνῃ καὶ συγκαταλέγεται μετὰ τῶν ἀπίστων..»

Κατὰ τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τοῦ ἱεροῦ νόμου δὲν ὑπάρχει ὀθωμανικὴ πατρίς, ἢ καθ' ὅσον εἶνε ἰσλαμική, δὲν ὑπάρχει πράγματι Ὀθωμανός, ἢ καθ' ὅσον ἀναγνωρίζει τὸ κῦρος τοῦ Κορανίου.

Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἰδέα ὑπῆρξε καὶ διατελεῖ μέχρι τῆς σήμερον ἡ ἱστορικὴ καὶ πολιτικὴ ἰδέα καὶ δύναμις τοῦ ὀθωμανικοῦ κόσμου. Ὁ ἰσλαμισμός, ὅστις ἐπὶ

τινα χρόνον εἶχε καταστῇ μεγάλη ἱστορική, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις, διὰ τῶν Ἀράβων, τῆς εὐφαντάστου ἐκείνης σιμητικῆς φυλῆς, ἥτις θερμὴ καὶ ὁρμητικὴ ὡς ὁ ἄνεμος τῆς ἐρήμου, εἶχεν ἐπιπνεύσῃ ἐπὶ λαῶν, διαφόρων κατὰ τὴν φυλετικὴν ὑπόστασιν, ἐκπολιτίσασα αὐτοὺς καὶ ἀγαγοῦσα εἰς ὑπέρτατον διὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ἡμιβάρβαρον περίοδον ἡμερώσεως ἀνθρωπίνης σημεῖον, περιῆλθε διὰ τῆς πολιτικῆς ἐξαντλήσεως τῶν φυλῶν, αἵτινες περιήγαγον αὐτὸν νικηφόρον ἀνὰ μέγα μέρος τοῦ γνωστοῦ κόσμου, εἰς ἀτονίαν, ἐξ ἧς ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ μόνον διὰ τῆς εὐρώστου καὶ πλήρους πολεμικῆς δράσεως τῆς τουρκικῆς φυλῆς, πειθαρχούσης καὶ ὑπακουούσης εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ ὑπάτου ἀρχηγοῦ, τοῦ καλίφου, ὅστις ἐξεπροσώπει τὸ θεῖον ἐπὶ τοῦ γηΐνου τούτου πλανήτου. Καὶ καθ' ἃ παρατηρεῖ σύγχρονος ἱστοριογράφος, «ἡ συμμαχία τῶν Τούρκων μετὰ τοῦ Ἰσλὰμ ἐγένετο δημιουργὸς νέου ἱστορικοῦ κόσμου, ὅπως κατὰ τὸν πέμπτον καὶ ὄγδοον αἰῶνα ἡ συμμαχία τῶν Φράγκων μετὰ τοῦ Καθολικισμοῦ»[1].

Ἔτι μᾶλλον ἡ τουρκικὴ φυλὴ ἀναζωογονεῖται διὰ τῆς προσλήψεως ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῆς νέων φυλετικῶν στοιχείων, τῶν πολεμικωτέρων ἐκ τῶν κατακτωμένων καὶ ὑποτασσομένων φυλῶν. Εἰς τὰ μέσα τῆς πολεμικῆς ἐνισχύσεως τῆς φυλῆς καταλεκτέον καὶ τὸ πολυθρύλητον *παιδομάζωμα*, τὴν στρατολογίαν καὶ τὸν βίαιον ἐξισλαμισμὸν ἀνηλίκων χριστιανικῶν παιδίων, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τῶν *Γιανιτσάρων*, εἰς οὓς οὐκ ὀλίγον ὀφείλονται αἱ νῖκαι τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Στρατιωτικὸν σῶμα, ὠργανωμένον καὶ λειτουργοῦν μονονουχὶ κατ' ἰδίους κανόνας καὶ ἐξαιρετικὴν δικαιοδοσίαν, κατέστη ὁ τρόμος τῶν λαῶν, πρὸς οὓς ἐμάχετο ὁ ἰσλαμισμός, ἀλλ' ἐν τῇ βραδυτέρᾳ αὐτοῦ ἐξαχρειώσει κατέστη ὁ τρόμος τοῦ κράτους. Ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἀπανθρωπίᾳ συλληφθὲν καὶ ὀργανωθέν, ἐν ἀτιμίᾳ ἐπίσης καὶ ἀπανθρωπίᾳ κατεστράφη ἐπὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ ἐν ἔτει 1824.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς ἱδρύσεως τοῦ τουρκικοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τῆς τουρκικῆς φυλῆς. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει *γνησία, ἀμιγὴς* τουρκικὴ ἢ ὀθωμανικὴ φυλή, κεκτημένη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὸν αὐτὸν παλαίγονον ἐθνικὸν χαρακτῆρα, διαπλασθέντα ἐν τῇ ροῇ τῶν αἰώνων ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ αὐτοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τῶν αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν, ὡς συμβαίνει κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων λαῶν τῆς ἱστορίας.

Κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἠθικὴν θεωρίαν ἐν τῇ τουρκικῇ συνειδήσει, Τοῦρκος, Μωαμεθανός, εἶνε ὁ ὑπέροχος ἐκεῖνος θρησκευτικὸς μᾶλλον ἢ φυλετικὸς καὶ πολιτικὸς ὀργανισμός, εἰς ὃν ἀνήκουσι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ὃν ὀφείλουσι νὰ ὑποτάσσωνται πάντες, καὶ δὴ οἱ διὰ τοῦ ξίφους κατακτώμενοι, νὰ δουλεύωσι

---

1 Lavisse et Rambaud Histoire générale, tom. IIIe.

δι' αὐτόν, νὰ ὑπηρετῶσι, νὰ καλλιεργῶσι τὴν γῆν πρὸς παροχὴν τῶν χρειωδῶν. Ἀλλ' ὁ Τοῦρκος δὲν εἶνε μόνον θρησκευτικὸς ὀργανισμός· εἶνε ἐπίσης καὶ στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς ὀργανισμός. Μόνον ὁ ἀληθὴς Τοῦρκος, ὁ πιστεύων εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰσλάμ, τοῦ Κορανίου, δικαιοῦται νὰ στρατεύηται, περιάγων τὴν ἱερὰν σημαίαν ἀνὰ τὰς χώρας τῶν ἀπίστων· μόνος οὗτος μετέχει εἰς τὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς διοικήσεως. Ὁ μὴ ἀποδεχόμενος τὸ δόγμα τοῦ Ἰσλάμ, ὁ ἄπιστος, ὁ γκιαούρ, ἐκεῖνος κατ' ἐπιείκειαν καὶ ἀνοχὴν μόνον ζῇ ἐν μουσουλμανικῇ κοινωνίᾳ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς καταβολῆς *κεφαλικοῦ φόρου*.

Τοιαύτη εἶνε ἡ βάσις τῆς περὶ ἑτεροδόξων προσώπων θεωρίας τοῦ ἰσλαμικοῦ νόμου. Ὁ πιστὸς δικαιοῦται νὰ δεσπόζῃ καὶ νὰ διατάσσῃ καὶ ὁ ἄπιστος ὀφείλει νὰ ὑπηρετῇ καὶ νὰ καταβάλλῃ τὸν φόρον τῆς συντηρήσεως τοῦ κράτους καὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν. Δύνκται ὁ ἄπιστος ν' ἀνέλθῃ καὶ εἰς τὰ ὕπατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, εἰς αὐτὴν τὴν βεζυρείαν· ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀλλαξοπιστίας. Δι' αὐτῆς κατορθοῦνται τὰ πάντα.

Οὕτω κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀντίληψιν ὁ πιστὸς δεσπόζει, τοὐναντίον ὁ ἄπιστος ὑποχρεοῦται νὰ ὑπηρετῇ καὶ νὰ δουλεύῃ εἰς τὸν κύριόν του. Τὸ ἑπόμενον αὐθεντικώτατον ἱστορικὸν γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν περὶ ἐργασίας καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀπίστων θεωρίαν τῆς κρατούσης φυλῆς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει.

Ἐν ἔτει 1770, καθ' ὃν χρόνον τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς ἐξηγέρθη ἡ Πελοπόννησος καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης ἐξεγέρσεως, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐσκέφθη, ὅτι πρὸς ἀποσόβησιν ἐν τῷ μέλλοντι νέων ἐξεγέρσεων ἐν τῇ ἑλληνικωτάτῃ ταύτῃ χώρᾳ ἐπεβάλλετο ἡ ἀπομάκρυνσις ἐξ αὐτῆς τῶν δισυποτάκτων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ ἡ ἐγκατάστασις Τουρκαλβανῶν, οἵτινες τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπλημμύρησαν τὴν Πελοπόννησον· ἀλλ' ὁ ἀρχινκόαρχος τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου Χασὰν πασσᾶς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας, εἰς ὃν ἀνεκοινώθησαν πρὸς ἐκτέλεσιν αἱ ἀποφάσεις τῆς Πύλης, ἀντέστη κατὰ τῶν ἀποφάσεων τούτων, ὡς οἰκονομικῶς ἀσυμφόρων εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ κράτους. Ποῖος θὰ καλλιεργῇ ἐν Πελοποννήσῳ, καθ' ἣν περίπτωσιν ἐκπατρισθῶσιν οἱ καλλιεργηταὶ τοῦ ἐδάφους, οἱ βιομήχανοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοί, ἀντικαταστήσωσι δ' αὐτοὺς τουρκαλβανικοὶ καὶ ἄλλοι μουσουλμανικοὶ πληθυσμοί, ἀνίκανοι πρὸς πᾶσαν καλλιέργειαν; Οὕτως οἱ ἐκ τῶν Χριστιανῶν εἰσπραττόμενοι φόροι, πρὸς συντήρησιν τῆς μωαμεθανικῆς φυγοπονίας, ἤθελον μετριασθῇ, ἢ ἐκλίπῃ ἐξ ὁλοκλήρου.

Αὕτη εἶνε ἡ φύσις, ὁ χαρακτὴρ τοῦ Τούρκου· μονονουχὶ βδελύσσεται τὴν ἐργασίαν. *Ὅπου Τούρκου ποῦς πατήσῃ, χόρτον δὲν βλαστάνει*· εἶνε παλαιὰ τουρκικὴ παροιμία. Ὁ ἐπισκεπτόμενος κατὰ τύχην γεωγραφικόν τι διαμέρισμα ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, ἐν τῇ ὀθωμανικῇ Μικρασίᾳ, ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἐκπληκτικωτάτου τούτου φαινομένου. Ἐν τῇ αὐτῇ περιφερείᾳ τὰ μὲν ὑπὸ Χριστιανῶν οἰκούμενα

χωρία εἶνε καλλιεργημένα, μαρτυροῦσιν ἀπὸ πρώτης ὄψεως τὴν εὐεστὼ τῶν πληθυσμῶν, τοὐναντίον δὲ τὰ ὑπὸ Μουσουλμάνων. Ἀμέσως ἐκπλήττει τὸν παρατηρητὴν τὸ ἀκαλλιέργητον τοῦ ἐδάφους, ἡ πενία, ἡ ρυπαρότης τῶν ἐγκατοίκων. Δύνανται ν' ἀνήκωσιν οὗτοι εἰς τὴν αὐτὴν φυλήν, νὰ κατάγωνται ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Χριστιανὸς δοξάζει, ὅτι ἡ ἐργασία εἶνε θεία ἐντολή—*ὁ μὴ ἐργαζόμενος μὴ ἐσθιέτω*—τοὐναντίον ὁ Μουσουλμᾶνος καταφρονεῖ τὴν ἐργασίαν, προτιμῶν ἀντ' αὐτῆς τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν, καθιστᾶσαν αὐτὸν σὺν τῷ χρόνῳ ἐγωϊστήν, ὑπερφίαλον, ἀξιοῦντα τὴν συντήρησίν του παρὰ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, τῶν Ραγιάδων.

Πολλὰ ἐγράφησαν κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς αἰῶνας περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς τουρκικῆς φυλῆς, τῆς ψυχολογίας αὐτῆς ὡς ἔθνους καὶ ὡς κράτους. Συγγραφεῖς, περιηγηταί, διπλωμάται, πολιτικοὶ ἄνδρες, ἐπισκεφθέντες καὶ μελετήσαντες τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ τμῆμά, εὐρωπαϊκὸν ἢ ἀσιατικόν, τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐξεφράσθησαν διαφοροτρόπως. Ἕκαστος κατὰ τὰς ἐκ τῶν προτέρων συμπαθείας του, κατὰ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀντίληψίν του. Οἱ μὲν ἀνεκάλυψαν παρὰ τῷ Μουσουλμάνῳ ἀρετὰς μόνον καὶ πλεονεκτήματα, ἕτεροι δὲ βαρβαρότητα, θρησκευτικὴν ἀλαζονίαν καὶ φυγοπονίαν, κοινωνικὴν ἐπὶ τέλους καὶ πολιτικὴν διαφθοράν. Δὲν συμμερίζομαι ἀποκλειστικῶς καὶ τούτων καὶ ἐκείνων τὰς γνώμας. Τὸ βέβαιον εἶνε, τὸ ὑπὸ τῶν πραγμάτων πιστούμενον, ὅτι ὁ Μωαμεθανὸς δύναται κατὰ τόπους καὶ κατὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ φυσικὸν ἢ κοινωνικὸν περιβάλλον νὰ ἐμφορῆται ὡς ἄνθρωπος πολλῶν ἀρετῶν, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀνατολικῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὡς πολίτης, ἐν τῇ πλήρει ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, οὐδεμίαν κέκτηται. Τρανότατον μαρτύριον τούτου εἶνε ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ἄλλοτε ἤκμαζον οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου.

Ὅσον παρήρχετο ὁ χρόνος, καὶ τὴν πολεμικὴν ὁρμὴν τοῦ κατακτητοῦ διεδέχετο ἡ νάρκη καὶ ἡ συνήθης τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς ἀπάθεια, ἀπεκαλύπτετο ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν πραγμάτων ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τῆς τουρκικῆς φυλῆς. Ἐστερημένη τοῦ συναισθήματος τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀτομικότητος, ὡς γενεσιουργοῦ δυνάμεως τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ὑπέκυψεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἀδράνειαν, τὰ πάντα ἀποδεχομένη ὡς συμβαίνοντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατὰ βούλησιν καὶ ἐνέργειαν ὑπερκοσμίων δυνάμεων. *Κισμέτ*. Αὕτη εἶνε ἡ κρατοῦσα δύναμις ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ τουρκικοῦ βίου, τῆς τουρκικῆς ψυχῆς. Ἡ θρησκεία εἶνε ἡ μόνη ἰδέα, ἥτις συγκεντροῖ ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τὰ παραγγέλματα τῆς ὁποίας, πολλάκις ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ αὐτῶν παρεξηγούμενα ἢ διαστρεφόμενα ὑπὸ φανατικῶν ἢ ἀπαιδεύτων ἑρμηνευτῶν τοῦ θείου νόμου, εἶνε τὰ ἐρείσματα τῆς πολιτικῆς τάξεως. Ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πραγματικοῦ Ὀθωμανοῦ οἱοσδήποτε ἐθνικὸς ἢ πνευματικὸς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, οἱαδήποτε διανοητικὴ κίνησις, ἐκτὸς τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας ἐξελισσομένη, καταφρονεῖται, ἅτε ἐναντία τυγχάνουσα

πρὸς τὰ παραγγέλματα τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας. Ὅ τι δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸ Κοράνιον εἶνε ἄξιον καταστροφῆς. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας θερμαίνει κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ ἑβδομάδας τοὺς λουτρῶνας τῆς μεγάλης πόλεως, ἀφοῦ τὰ ἐν αὐτῇ ἀποτεθειμένα βιβλία δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τοῦ Κορανίου τὰ δόγματα. Αἰῶνες παρῆλθον ἀπὸ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, τὸ φῶς τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ πλησιφαέστερον κατηύγασε τὸν κόσμον, ἐπαιδαγώγησεν αὐτὸν καὶ ἐξεπολίτισεν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἡ μουσουλμανικὴ ἰδέα ἀπέμεινε στάσιμος καὶ μισόκαινος, βδελυσσομένη πᾶσαν πρὸς τὰ πρόσω κίνησιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἅτε μὴ συμφωνοῦσαν πρὸς τὰ αἰώνια, τὰ ἀκίνητα, τὰ ἀποκεκρυσταλλωμένα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ δόγματα τοῦ ἱεροῦ νόμου.

Μόνον θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἠδύνατο νὰ διασώσῃ καὶ ν' ἀναγεννήσῃ, ἀνορθοῦσα ἀπὸ τῆς καταπτώσεως, εἰς ἣν εὑρίσκεται σήμερον, τὴν τουρκικὴν φυλήν. Ἐφ' ὅσον τὸ Κοράνιον εἶνε τὸ θεμέλιον τῆς τουρκικῆς διαπλάσεως, οὐδὲν ἕτερον κοινωνικὸν διαπλαστικὸν ὄργανον δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ἐπίτευξιν πλήρους συνειδήσεως καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἀντιλαμβάνεταί τις εὐχερέστατα τοῦ φαινομένου τούτου ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς σπουδῆς τοῦ τουρκικοῦ χαρακτῆρος. Ἐκτὸς τῆς θρησκείας οὐδεμία ἄλλη ἠθικὴ δυναμις κατορθοῖ νὰ τὸν διαπαιδαγωγήσῃ, νὰ τὸν ἐξανθρωπίσῃ. Ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια, τὸ σχολεῖον ἀποτελοῦσιν ἐν ταῖς χριστιανικαῖς κοινωνίαις δυνάμεις ἠθικωτάτας, λαοσωτηρίους. Παρὰ τοῖς Τούρκοις οὐχί. Μὴ λειτουργοῦντος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κόσμῳ τοῦ θεσμοῦ τῆς μονογαμίας, δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ οἰκογένεια, στενὸς καὶ ἄρρηκτος σύνδεσμος γονέων καὶ τέκνων. Ὅσαι μητέρες, τοσαῦται καὶ οἰκογένειαι, καὶ αὗται ἀντιμαχόμεναι καὶ ἔχθισται πρὸς ἀλλήλας διατελοῦσαι. Ἡ πατρικὴ ἐξουσία οὐδὲν δύναται ἐκ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ ἀνδρός, διερχομένου τὰς ἠρεμωτέρας, τὰς εὐτυχεστέρας στιγμὰς τοῦ βίου ἐκτὸς τοῦ χαρεμίου, τὰ ἐν τῷ ὁποίῳ γύναια διατελοῦσιν εἰς πλήρη ἀλληλομαχίαν, συμπραττόντων τῶν τέκνων καὶ τῶν θεραπαινίδων. Καὶ ποία εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τῆς γυναικός, διαβιούσης ἐν τῷ χαρεμίῳ μακρὰν παντὸς βεβήλου ὀφθαλμοῦ πιστῶν καὶ ἀπίστων, μὴ ἐρχομένης εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ ἔξω κόσμου εἰμὴ μόνον πρὸς ἔκθεσμον ἐκπλήρωσιν βιαίων σαρκικῶν ὁρμῶν ;

Γάλλος συγγραφεύς, διαβιώσας ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεικονίζει ὡς ἀκολούθως τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ψυχὴν τῆς Ὀθωμανίδος γυναικός: «La femme Turque est d'une ignorance qui n'a d'égal que son fanatisme[1]». Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐγράφετο ὁ ἀφορισμὸς οὗτος, αἱ γυναῖκες τῶν Ὀθωμανῶν ἐστεροῦντο καὶ τῆς ἐλαχίστης μορφώσεως καὶ παιδεύ-

1 A. de la Jonquière. Histoire de l'Empire Ottoman.

σεως, πνευματικῶς τε καὶ ἠθικῶς ὑποδεέστεραι πασῶν τῶν ἄλλων γυναικῶν τῶν συμβιούντων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει λαῶν, ἀπό τινος δὲ χρόνου ἐπαινεταὶ καταβάλλονται προσπάθειαι ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως πρὸς μόρφωσιν αὐτῶν διὰ τῆς ἱδρύσεως καταλλήλων σχολείων, ἀλλ' ὁ μισαλλόδοξος καὶ μισόκαινος νόμος τοῦ Κορανίου ἐπικρατεῖ κατὰ μέγα μέρος ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀντιλήψει τῆς Ὀθωμανίδος γυναικός. Αὕτη δὲν ἐξέρχεται ἐκ τοῦ οἴκου ἢ παρακολουθουμένη ὑπὸ κατασκόπων· εἰς οὐδεμίαν ἔρχεται συνάφειαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· εἰς οὐδένα εἶνε ἐπιτετραμμένον ν' ἀτενίσῃ, ἢ νὰ χαιρετίσῃ αὐτὴν καθ' ὁδόν. Καὶ αὐτὸς ὁ σύζυγος, ὅστις ἤθελεν ἀντιληφθῇ αὐτὴν ἔξω τοῦ οἴκου κεκαλυμμένην ὑπὸ τοῦ πέπλου (γιασμάκ), δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν σταματήσῃ μόνην ἢ μετ' ἄλλων γυναικῶν ὁδεύουσαν. Διέρχεται τὰς ἡμέρας αὐτῆς καὶ τὰς ὥρας ἐν τῷ γυναικωνίτῃ ἢ ἐν τῷ λουτρῷ (εἶνε τὸ μᾶλλον τερψίθυμον καταφύγιον τῆς Ὀθωμανίδος), περὶ μηδαμινὰ καὶ εὐτελέστατα ἀντικείμενα ἀσχολουμένη. Δὲν ἀνήκει εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν πολιτείαν, ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον ὡς ὄργανον πληρώσεως αἰσθητικῶν ὀρέξεων, ὅπως ἐννοοῦσιν αὐτὰς οἱ ὑποστάντες τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀνατολικῆς ἀντιλήψεως. Ἐντεῦθεν ἡ παντελὴς ἄγνοια καὶ ἡ ἀδιαφορία τῆς Ὀθωμανίδος. Ἐλάχισταί εἶνε αἱ ἐξαιρέσεις τῶν Ὀθωμανίδων ἐκείνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης καὶ ἄλλων μεγαλοπόλεων τοῦ κράτους, αἵτινες ἔτυχον ἐπ' ἐσχάτων εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας *ἐχειραφετήθησαν* πέρα τοῦ μέτρου.

Ὑπὸ τοιοῦτο κοινωνικὸν καὶ οἰκογενειακὸν περιβάλλον ἐν τῇ παιδικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ ὁ Ὀθωμανόπαις (ἄρρεν ἢ θῆλυ) διαβιοῖ ἐν τῷ χαρεμίῳ, ἀνατρεφόμενος ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν ἢ τῶν δούλων ἐν παντελεῖ τῶν γονέων καὶ δὴ τῆς μητρὸς ἀδιαφορίᾳ. Αἱ σχέσεις μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐν πολυγαμικῇ οἰκογενείᾳ εἶνε παραδείγματα διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως, διὰ τοιούτων δὲ διδαγμάτων ψυχοφθόρων ἀνατρέφονται τὰ τέκνα, ἐστερημένα ἐν τῇ προσεχεῖ κοινωνικῇ αὐτῶν ἐξελίξει παντὸς χαρακτῆρος καὶ ἠθικοῦ συναισθήματος, οἷον πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ λαούς, ὀργῶντας πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἤθους αὐτῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος. Ἐν τῷ οἴκῳ ὁ Ὀθωμανόπαις διδάσκεται, ὅτι εἶνε ἀνώτερος τῆς γυναικός, ἥτις εἶνε ἄθυρμα αὐτοῦ καὶ κτῆσις, αὕτη δὲ πάλιν ὅτι καθῆκον ἔχει νὰ σέβηται τὸν ἄνδρα, τὸν σύζυγον, τὸν κύριον. Μόνον ὁ σύζυγος θυγατρὸς σουλτάνου ὀφείλει νὰ προσπίπτῃ πρὸ αὐτῆς ἐξευτελιστικώτατα, εἰσερχόμενος ἐν τῷ γυναικωνίτῃ, εἴτε εἶνε ὁ σύζυγος οὗτος υἱὸς Ὀθωμανοῦ μεγιστάνος, εἴτε ἐξαγορασθεὶς δοῦλος.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ Ὀθωμανόπαιδες, κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ οἴκῳ ἀνατρεφόμενοι, διδάσκονται, ὅτι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τοῦ σχολείου, οὐδὲν νὰ διδαχθῶσιν, ἀφοῦ εἶνε οἱ βέηδες, οἱ κύριοι τῶν ραγιάδων, ὀφειλόντων νὰ ἐργάζωνται πρὸς συντήρησιν αὐτῶν. Ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων κατ' οὐδὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ πατρός, ὅστις τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου διαβιοῖ ἐκτὸς τοῦ οἴκου, ἢ ἐν τῷ ἀνδρωνίτῃ (σελαμλίκ).

ἀλλὰ τὸ τέκνον αὐτοῦ ἀνατρέφεται μὲ τὴν πρόληψιν, ὅτι θὰ διαδεχθῇ τὸν πατέρα ἐν τοῖς ἀξιώμασιν. Ἐντεῦθεν ἡ καταπληκτικὴ ἄγνοια τοῦ τοιούτου Ὀθωμανόπαιδος. Πρὸς τὴν ἄγνοιαν ἁμιλλᾶται ἡ κενοδοξία. Ἡ Ὀθωμανὶς γυνὴ ὡσαύτως δὲν αἰσθάνεται τὴν ἔννοιαν τῆς πατρίδος, οὐδὲν γινώσκουσα καὶ ἀποδεχομένη ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ νόμου. Ἡ φιλοπατρία περιορίζεται δι' αὐτὴν ἐντὸς τῶν ἀδύτων τοῦ οἴκου. Πᾶν δ' ὅ τι συνδέεται πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον, πρὸς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου, καθῆκον, αὐταπάρνησις, αὐτοθυσία, συνοψίζουσα τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος, εἶνε λέξεις κεναὶ ἐννοίας. Καὶ καθ' ἃ ἐπιπροσθέτει ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ αὐτοῦ περὶ τῆς Ὀθωμανίδος ὁ ἤδη μνημονευθεὶς συγγραφεύς, μόνον ἐκ τῶν χειλέων αὐτῆς δὲν ἤθελεν ἐξέλθῃ ἡ πολυθρύλητος ἐκείνη φράσις τῆς Σπαρτιάτιδος, παραδιδούσης εἰς τὸν υἱὸν τὴν ἀσπίδα καὶ ἐπιφωνούσης—*ἢ τάν, ἢ ἐπὶ τᾶς*.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐξελίσσεται ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ οἴκῳ. Ὁ κοινωνικός, ὁ πολιτικός, ὁ ἐθνικὸς βίος εἶνε συνέχεια τοῦ οἰκογενειακοῦ, εἰ καὶ ἐπῆλθον μεταρρυθμίσεις τινὲς ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ὀθωμανικῆς κοινωνίας κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τῆς Ἑσπερίας.

Τοιαύτη μήτηρ, οὕτως ἀνατρέφουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, παρασκευάζουσα αὐτὰ ὡς μέλη τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, τοιαῦτα τέκνα, οὕτως ἐκπαιδευόμενα καὶ προπαρασκευαζόμενα διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον, τίνα συμβολὴν δύναται νὰ προσενέγκωσιν ὑπὲρ ἐπιτεύξεως καὶ πραγματώσεως τῆς ἀνθρωπίνης προόδου; Ὑπάρχει κώλυμα, ἰσχυρότατον, ἀνυπέρβλητον, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς προόδου ταύτης, καὶ τὸ κώλυμα τοῦτο εἶνε τὸ Κοράνιον. Μεταρρυθμίσατε τὸν ἱερὸν Νόμον, τὰς ἠθικάς, κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ διατάξεις. Τότε μόνον ἔσται δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ πραγματικὴ τουρκικὴ ἐπανάστασις.

Ἐν ἐγκρίτῳ γαλλικῷ περιοδικῷ[1] τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐδημοσιεύθη ἄρθρον πολλοῦ λόγου ἄξιον, φέρον τὴν ἐπιγραφήν: *Ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις*. Ἀναλύων καὶ ἑρμηνεύων ὁ συγγραφεὺς τὰ τελευταῖα πολιτικὰ γεγονότα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑξῆς: «Ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις εἶνε ἡ μᾶλλον περίεργος, ἀπροσδόκητος, ἐκπληκτικὴ ἐπανάστασις. Ἔχει ἴδια χαρακτηριστικὰ καὶ πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην ὁμοιάζει... Τίνα τὰ διακρίνοντα αὐτὴν γνωρίσματα; Ἐν πρώτοις, ἡ ἀδιαφορία τοῦ πλήθους, παρισταμένου ἀπαθοῦς εἰς τὸν ἀγῶνα μεταξὺ Παλαιοτούρκων καὶ Νεοτούρκων, χωρὶς νὰ κατανοῇ τοὺς σκοποὺς τούτων ἢ ἐκείνων. Δεύτερον, ἡ ἐπανάστασις αὕτη συνετελέσθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἢ μᾶλλον ὑπό τινος μέρους τοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ πλέον, ἐνῷ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀνέγραφεν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς τὴν κατάργησιν τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων, ἡ δὲ ρωσσικὴ παρεσκεύαζεν αὐτήν, ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις βασίζεται ἐπ' αὐτῶν τῶν δογμάτων. Ἡ πρώτη φροντὶς τῶν πρωτεργατῶν τῆς

---

1 «Mercure de France» 1908.

τουρκικῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἡ ὁρκομωσία εἰς τὸν ἱερὸν νόμον τοῦ Κορανίου, ἡ ὑπόσχεσις τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς του καὶ ἡ εἰς αὐτὸν πλήρης ὑποταγή.» Καὶ καταλήγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ ἑπόμενον ἀπελπιστικὸν διὰ τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων συμπέρασμα : «Ἡ ἀντινομία μεταξὺ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ δόγματος τοῦ Κορανίου θὰ καταστῇ ἤδη καταφανὴς καὶ θὰ κυριαρχῇ τῆς ὅλης ἐξελίξεως, τῶν ὅλων ἀγώνων, εἰρηνικῶν τε ἢ μή, οἵτινες θὰ ἐπακολουθήσωσιν. Ἡ ἐπανάστασις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θριαμβεύσῃ ἄλλως ἢ μόνον ἐὰν ἡ θρησκεία τεθῇ κατὰ μέρος.»

Ἐν γένει τοιοῦτος εἶνε ὁ χαρακτήρ, ἡ ψυχὴ τοῦ Τούρκου. Ὑπάρχουσιν ἐξαιρέσεις, ἀλλ' αὗται εἶνε ἐλάχισται. Ἐπικαλοῦμαι ἐν τούτῳ τὴν μαρτυρίαν φίλου μου, διακεκριμένου ἐπιστήμονος, διαμένοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατὰ βάθος ἐπισταμένου τὰ τῆς τουρκικῆς ψυλῆς, τὰ τῶν διευθυνόντων αὐτὴν Παλαιοτούρκων τε καὶ Νεοτούρκων, μελετήσαντος δ' ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ τῆς νέας μεταβολῆς. Πρὸς πολλοῖς ἄλλοις γράφει τὰ ἑπόμενα, περιγράφων τὴν φύσιν τῆς τουρκικῆς φυλῆς, καὶ δὴ τῶν ἐκπροσωπούντων αὐτὴν σήμερον Νεοτούρκων.

«Δὲν ἀρνοῦμαι τὴν πιθανότητα τῆς ὑπάρξεως ὀλιγίστων τινῶν Νεοτούρκων, προσοικειωθέντων καλῇ τῇ πίστει τὰς φιλελευθέρους ἰδέας καὶ ἐπιδιωκόντων εὐγενὲς ἰδανικόν, συμβιβάζομένων καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων συγκατοίκων λαῶν, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι μόλις θὰ ἀριθμῶνται ἐπὶ τῶν δακτύλων καὶ θὰ κηρυχθῶσιν ὡς «οὐτοπισταί». Ἡ μεγίστη ὅμως πλειοψηφία τῆς νεωτέρας γενεᾶς τῶν Τούρκων ἄλλα σκέπτεται κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ὀλίγων χιλιάδων, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἰδίως ἐκ τῶν διαφόρων σχολῶν ἐξελθόντων, ἔνθα, ἐννοεῖται, μὲ τὴν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν τῆς ἀπολυταρχικῆς κυβερνήσεως καὶ μὲ τὰς πέδας ἐπὶ τῆς γλώσσης καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος, οὐδὲν ἄλλο ἐδιδάχθη εἰμὴ τὸν ἐθνικὸν φανατισμόν, παραλλήλως, ἐννοεῖται, ὑπάρχοντος καὶ τοῦ παλαιοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ οὕτως, ὥστε νὰ στηρίζηται σήμερον ἡ νεωτέρα γενεὰ ἐπὶ δύο στερεῶν, ἀντὶ ἑνὸς μόνον ὡς ἄλλοτε εἰς τοὺς παρωχημένους παλαιοὺς καιρούς, βάθρων, τοῦ τουρκικοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τοῦ ἄλλοτε θρησκευτικοῦ μόνον φανατισμοῦ ἢ μουσουλμανισμοῦ.

«Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι Νεότουρκοι, ἀνατραφέντες εἴτε κατ' οἶκον ὑπὸ διδασκάλων Εὐρωπαίων, εἴτε ἐν Εὐρώπῃ· ὀλίγιστοι δὲ καὶ οὗτοι, διότι ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ ἐκ τῆς Τουρκίας ἔξοδος εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς πρὸς σπουδὴν ἢ πρὸς ἐμπορίαν κτλ. Πάντες οὗτοι ἐκ τῆς μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἐπικοινωνίας καὶ τῆς διαβιώσεως ἐν μέσῳ κρατῶν ἰσχυρῶν καὶ ὑγιῶν κοινωνικῶν ὀργανισμῶν, βαθύτατα συναισθανθέντες τὴν ταπείνωσιν καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ ἔθνους των, τιθεμένου ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν, ἐπιζητοῦσι, καὶ δικαίως, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ, ἐπίσης δὲ ἀπὸ τοῦδε καὶ τὴν διείσδυσιν τῆς ἰδέας τοῦ ἐθνισμοῦ, τοῦ τουρκικοῦ ἐθνισμοῦ, εἰς τὰ πλήθη τὰ ἀμαθῆ

τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, ὅστις μέχρι τῆς σήμερον διαστέλλει ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἔννοεῖ δ' ἕκαστος, ὁποῖα ὀλέθρια ἢ ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα δύναται νὰ ἔχῃ διὰ τὰς λοιπὰς ἐν Τουρκίᾳ ἐθνικότητας, ἄρα καὶ διὰ τὴν ἑλληνικήν, ἡ ἐνίσχυσις αὕτη τοῦ *ἐθνικοῦ τουρκικοῦ αἰσθήματος*, ἐν ᾧ περιπτώσει λάβῃ χαρακτῆρα ἀποκλειστικὸν πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ ὑπερτεροῦντος τὸν ἀριθμὸν τουρκικοῦ στοιχείου, ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἄλλων, τιθεμένων εἰς ἐνέργειαν τεχνηέντως, καὶ ἐνίοτε δι' ἁπίας βίας ἢ πειθαναγκασμοῦ, ὅλων τῶν μέσων τοῦ ὄγκου ὑπὸ μεροληπτουσῶν κυβερνήσεων πρὸς τοιαύτην ἐπικράτησιν αὐτοῦ καὶ βαθμιαίαν ἐξασθένησιν πολλαχῶς τῶν ἄλλων ἐθνικοτήτων.

«Πλὴν τῆς ὀλιγαρίθμου ταύτης μερίδος τῶν νέων Τούρκων καὶ ἀπέναντι αὐτῶν ἵσταται ἀκίνητος πρὸς τὸ παρὸν ὁ μουσουλμανικὸς κόσμος, ὁ ἀπέραντος ὡς ὠκεανός, τοῦ ὁποίου τὴν βαρεῖαν ἐπιφάνειαν μόλις ρυτιδοῖ ὁ ἐπιπνέων σήμερον ἄνεμος τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δὲν ἀνακινεῖ τὰ βάθη, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπ' αἰώνων, ἢ οὐδόλως ἢ μόλις, ὡς ἄτομά τινα ὑπὸ μορφὴν φυτοζώων ἢ ὀστράκων ὑπῆρχον αἱ ἰδέαι τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, ἢ αἱ ἰδέαι τῆς ἰσονομίας καὶ ἀδελφότητος τῶν συνοίκων ἐθνῶν. Τοὐναντίον δέ, τὸ μὲν διὰ λόγους θρησκείας, τὸ δὲ κατακτητικῷ δικαιώματι, εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τοῦ τελευταίου Μουσουλμάνου διεισέδυσε καὶ ἐρριζώθη ἡ ἰδέα τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς προνομιακῆς θέσεως αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ὑποδούλων ἐθνῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ ἰδέα τῆς σχέσεως τοῦ κυρίου πρὸς δοῦλον.

«Τοιαύτη εἶνε ἡ ψυχολογία ἐν γένει τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ, ἥτις βεβαίως δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄλλην κατὰ παραγγελίαν καὶ δυνάμει τοῦ Συντάγματος, οὔτε δὲ ἄξιοί τις τοῦτο· ἀλλὰ θέλω νὰ εἴπω, ὅτι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ τὸ νέον πολίτευμα θὰ λάβῃ κατ' ἀνάγκην καὶ μοιραίως τὴν μορφὴν τοῦ τύπου, τοῦ χαρακτῆρος, τῶν προαιωνίων παραδόσεων καὶ ἕξεων καὶ ροπῶν τῆς τουρκικῆς φυλῆς, παρὰ τὰς διαβεβαιώσεις, εἰλικρινεῖς τε καὶ μή, τῶν Νεοτούρκων περὶ ἰσοπολιτείας καὶ ἐλευθερίας πάντων τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, ἢ παρὰ τὰς προσπαθείας αὐτῶν, ὅπως πείσωσι τοὺς συνοίκους λαούς—πείθονται δέ τινες καὶ τῶν ἡμετέρων λίαν ἀφελῶς—ὅτι πρόκειται περὶ δευτέρας ἐκδόσεως τῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως !!

«Ἀποδείξεις. Αἱ λέξεις *Ρούμ*, (Ἕλληνες) *Ἐρμενοὺς* (Ἀρμένιοι) κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων καὶ ἀντ' αὐτῶν εἰσήχθη ἡ λέξις *Χριστιάν*. Ἐν τῇ νεοτουρκικῇ ἰδέᾳ δὲν ὑφίσταται ἄλλη ἐθνικότης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Πάντες Ὀθωμανοί. Ἐν τούτοις ἡ λέξις αὕτη ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ γλωσσολογικῇ ἀντιλήψει τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ Τούρκου, ἢ ὅ περ ταὐτό, τοῦ Μωαμεθανοῦ...

«Ἐκτὸς τούτου, κατηργήθη καὶ ἡ Κυριακὴ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὡς μόνη μὴ ἐργάσιμος ἡμέρα ἐκηρύχθη ἡ Παρασκευὴ τῶν Μωαμεθανῶν ! Καὶ βέβαια, ἀφοῦ εἶ-

μεθα *Ὀσμανλῆδες*, πρὸς τί ἡ Κυριακή ; Μετ' ὀλίγον δὲ θὰ ἑορτάζωμεν τὸ *μπαϊράμ* ἀντὶ τοῦ Πάσχα, καὶ οὕτω καθεξῆς· θὰ πλέωμεν δηλαδὴ πλησίστιοι πρὸς τὸν *ἐξοθωμανισμόν* ! ! ! καὶ βαθμηδὸν ἴσως πρὸς τὸν *ἐξισλαμισμόν*, ὡς θὰ τρέφωσι πιθανῶς ἐνδομύχως τὴν κρυφίαν ταύτην ἐλπίδα οἱ Νεότουρκοι !

«Προκειμένου περὶ τῆς καταργήσεως τῆς ἀργίας τῆς Κυριακῆς τῶν Χριστιανῶν, ὁμογενεῖς τινες παρέστησαν τὸ ἄστοχον καὶ ἄτοπον τοῦ μέτρου τούτου εἰς τὸν ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, τὸν Χασὰν Φεχμῆ Πασᾶν, τὸν *κορυφαῖον τῶν φιλελευθέρων*, τὸ ἄνθος, τὸ ἄκρον ἄωτον τῶν προοδευτικῶν Νεοτούρκων, εἰπόντες, ὅτι ἡ Κυριακὴ τῶν Χριστιανῶν εἶνε ἡμέρα θρησκευτική· οἱ Χριστιανοὶ θὰ στερῶνται οὕτω τῆς λειτουργίας τῆς Κυριακῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ των κτλ, ἐνῷ ἡ Παρασκευὴ τῶν Μουσουλμάνων δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν, καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ἄλλοτε οἱ Μωαμεθανοὶ ὡς ἡμέραν ἀργίας ἐπίσημον κυβερνητικὴν εἶχον τὴν Τρίτην.

«Τί ἀπεκρίθη ὁ Φεχμῆ Πασᾶς, ὁ φιλελεύθερος ;

«—Δὲν σημαίνει τοῦτο τίποτε ! Θὰ συνειθίσητε. Ἄλλως, ἐὰν παραδεχώμεθα τὴν Κυριακήν σας, τότε διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν τὴν ἀργίαν καὶ τοῦ Σαββάτου χάριν τῶν Ἑβραίων ;

«— Ἀλλά, τοῦ ἀπεκρίθησαν, οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῷ κράτει μόλις ἐξ ὀλίγων ἑκατοντάδων χιλιάδων κατοίκων ἀποτελοῦνται, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἐκ πολλῶν ἑκατομμυρίων· ἔπειτα δὲ ἀπ' αἰώνων καθιερώθη ἡ ἀργία τῆς Κυριακῆς τῶν Χριστιανῶν.

«— Δὲν πειράζει. Θὰ συνειθίσητε ! ἦτο ἡ ἀπάντησις.

«Καὶ ἓν ἄλλο χαρακτηριστικὸν θὰ σημειώσω, ὅ περ καλῶς ἀποκαλύπτει τὰς τάσεις καὶ προθέσεις τῶν Νεοτούρκων, οἱ ὁποῖοι ἐννοοῦν διὰ τοῦ νέου μέσου, τῆς ἀναπτύξεως δηλ. τοῦ τουρκικοῦ ἐθνισμοῦ, νὰ ἀφομοιώσουν τὰς ἄλλας τοῦ κράτους ἐθνικότητας καὶ δεικνύουσιν ἐν ταὐτῷ τὰς διαθέσεις των καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

«Ἐδόθη ἑορτὴ ἐν τῇ ναυτικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης καὶ προσεκλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ διάφοροι ὁμογενεῖς καὶ Ἀρμένιοι. Μεταξὺ ἄλλων πατριωτικῶν λόγων, μεστῶν σωβινισμοῦ, ἠκούσθη καὶ ῥήτωρ ἐξυμνῶν τοὺς θριάμβους, οὓς τελευταῖον ἤρατο ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατὰ τὸν... τελευταῖον *ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον* ! Ἀκροαταὶ δὲ ἦσαν πάμπολλοι ἡμέτεροι ὁμογενεῖς, προσκεκλημένοι φιλοφρόνως ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἑορτῆς ταύτης. Ἐγερθεὶς δ' ἐπὶ τέλους καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς Σχολῆς, ἀντιναύαρχος Χουσνῆ πασσᾶς, ἐπέθηκε τὴν κορωνίδα, εἰπὼν μὲ δονουμένην ἐκ τουρκικοῦ πατριωτισμοῦ φωνήν, «*ὅτι πρέπει νὰ ἐνισχύσωμεν τὸν στόλον, ὥστε νὰ περιφέρωμεν ἔνδοξον καὶ νικηφόρον τὴν ἱερὰν σημαίαν ἡμῶν* (τοῦ Προφήτου), *δεσπόζοντες τοῦ Αἰγαίου* ! !...» Δηλαδὴ ἡ *ἡμισέληνος δεσπόζουσα τῆς κυανολεύκου* ! Διότι ἄλλη δύναμις ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Αἰγαίῳ δὲν ὑπάρχει πρός....τὸ παρόν.

«Καὶ ἕτερον ἀνέκδοτον τῶν ἡμερῶν τούτων ἐκ τῶν ἀφθόνων καὶ λίαν χαρακτηριστικῶν τῆς ψυχολογίας καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ προθέσεων τῶν Ὀθωμανῶν θὰ

ἀναφέρω. Ὁμογενὴς ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ κατέχων, προσεκάλεσεν εἰς τὸν κῆπόν του, τυχαίως πρὸ τῆς οἰκίας του διερχόμενον, Τοῦρκον συνάδελφόν του, κατώτερον ὅμως κατὰ πολὺ τὸν βαθμόν, ὅστις μετὰ σεβασμοῦ χαιρετήσας ἐκάθισε πλησίον του. Μετ' ὀλίγον διέρχεται καὶ ἄλλος γνώριμος Τοῦρκος, ὁμοιόβαθμος σχεδὸν τοῦ πρώτου, ὃν ἐπίσης προσκαλεῖ ὁ ὁμογενὴς οἰκοδεσπότης. Ὁ δεύτερος οὗτος πλησιάσας, χαιρετᾷ πρῶτον τὸν Τοῦρκον συνάδελφόν του διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ χαιρετισμοῦ «*Σελὰμ ἀλέκιουμ!*» (ἡ σωτηρία ἐπὶ σέ), ὅστις δίδεται μόνον μεταξὺ Μουσουλμάνων, καὶ ὕστερον χαιρετᾷ τὸν οἰκοδεσπότην διὰ τοῦ συνήθους πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς χαιρετισμοῦ: *καλὴ ἑσπέρα σας καὶ καλὴ ἡμέρα σας*, θεὶς κατὰ μέρος καὶ τὴν ὀφειλομένην κοινωνικὴν φιλοφροσύνην πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην, καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἱεραρχίαν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μὴ προηγηθῇ ὁ χριστιανικὸς χαιρετισμὸς τοῦ τουρκικοῦ, ἢ μᾶλλον τοῦ θρησκευτικοῦ. Καὶ οἱ δύο δὲ Ὀθωμανοὶ οὗτοι ὑπάλληλοι ἦσαν ἐκ τῶν φιλελευθέρων καὶ ἐνθουσιωδῶν συνταγματικῶν, ἐπὶ τοῦ στήθους τῶν ὁποίων ἀνερριπίζετο ὑπὸ τοῦ ἀνέμου τὸ ἐρυθρόλευκον ἐθνόσημον, ἔμβλημα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος τοῦ νεωτέρου πνεύματος καὶ τῆς συναδελφώσεως!»[1]

Ταῦτα γράφει, ἐπικαλούμενος γεγονότα, Ἕλλην ψυχίατρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἠδυνάμην, ἀποδεικνύων καὶ ὑποστηρίζων τὸ θέμα μου περὶ τοῦ ψυχικοῦ χαρακτῆρος τῆς τουρκικῆς κοινωνίας, τῶν τε Παλαιοτούρκων καὶ τῶν Νεοτούρκων, νὰ ἐπικαλεσθῶ ἀπείρους μαρτυρίας Ἀνατολιτῶν καὶ Ἑσπερίων συγγραφέων, μελετησάντων ἀπ' αἰώνων τὸ ψυχολογικὸν πρόβλημα τῆς τουρκικῆς φυλῆς. Ἐπικαλοῦμαι οὐχ ἧττον τὴν γνώμην ἑνὸς τῶν γνωστοτάτων ἀντιπροσώπων τῆς συγχρόνου Βουλγαρίας. Ὁ κ. Μιχαηλόβσκης, καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Σόφιας, βουλευτὴς καὶ ἄλλοτε πρόεδρος τοῦ μακεδονικοῦ κομιτάτου, ἐν διαλέξει αὐτοῦ, γενομένῃ κατὰ τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον ἐν τῇ Λέσχῃ τῆς βουλγαρικῆς πρωτευούσης, λέγει τὰ ἑπόμενα περὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῆς τουρκικῆς φυλῆς:

«Οἱ Νεότουρκοι διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶνε ἀνίκανοι πρὸς κοινωνικὴν ἐργασίαν, ὡς ἡμιμαθεῖς, ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ κατηγορίᾳ ἐκεῖνοι, οἵτινες, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀχμὲτ Ριζᾶ, συντάσσονται ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου ὀθωμανικῆς συγχωνεύσεως καὶ οἵτινες ψυχολογικῶς εἶνε φθονεροί. Οὗτοι ἀναγνωρίζουσι τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν προτεραιότητα τῶν Χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ καὶ ὡς ἐκ τούτου κατ' οὐδένα τρόπον ἀποτελοῦσι μερίδα ὑπὲρ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Ὀθωμανῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ.

«Οἱ Νεότουρκοι ἐκηρύχθησαν κατὰ τῆς σχολικῆς αὐτονομίας. Τοιοῦτον εἶνε τὸ μυστικὸν πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων, τὸ ἀπὸ τριακονταετίας ἐπιδιωκό-

---

1 Ἑρμόλαος ἐν «Ἑλληνισμῷ» (Μάρτιος 1909).

μενον. Τὸ πρόγραμμα τοῦτο διατηρεῖται παρ' αὐτῶν ἐν προσδοκίᾳ, διότι ἀκόμη δὲν παρῆλθεν ὁ καιρὸς τοῦ φόβου ἐκ τῆς συμμαχίας τῶν Χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ πρὸς κοινὴν ἐργασίαν, ὡς καὶ ὁ φόβος, ὁ προερχόμενος ἐκ τῆς παλαιοτουρκικῆς ἀντιδράσεως.

»Ἐν τούτοις, ἐὰν ἡ νέα διοίκησις ἐδραιωθῇ, θὰ θέσωσιν οὗτοι εἰς ἐφαρμογὴν τὸ πρόγραμμα αὐτῶν, ὅ περ ἀποτελεῖ τὴν ἰδέαν τοῦ ἐξοθωμανισμοῦ ὅλων τῶν στοιχείων ἐν Τουρκίᾳ.

»Περὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνστίκτων, καθόσον οὗτοι δὲν εἶνε λαὸς ἔχων ἰδέας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ἐκ τῶν γενομένων ἤδη παρ' αὐτῶν τεχνασμάτων, ὅτι εἶνε καθαρῶς Ἰακωβῖνοι. Πρὸ δύο ἑβδομάδων ἐξέδωκαν ἐγκυκλίους, διὰ τῶν ὁποίων διέτασσον τοὺς Τούρκους νὰ μὴ ἀσχολῶνται πρῶτον μὲν μὲ τὸ ζήτημα τῶν ταχυδρομείων, δεύτερον δὲ μὲ τὸ τῆς Αἰγύπτου, τρίτον, τέταρτον, πέμπτον, κ.τ.λ. ἅπαντα τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος.

»Οἱ Νεότουρκοι δὲν ἔχουσι διοικητικὸν προσωπικὸν καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἐκεῖνα τὰ τμήματα τῆς Τουρκίας, ὅπου «ὁ κύριος κοιμᾶται», ἡ παλαιὰ κατάστασις ἐξακολουθεῖ. Ὁ μέγας φόβος ἐκ τῆς ἀντιδράσεως, αἱ διαφωνίαι αὐτῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς συγκεντρώσεως, ἡ σχολικὴ αὐτονομία, ταῦτα πάντα δύνανται νὰ καταλήξωσιν εἰς ἓν συμπέρασμα, ὅτι ἡ νεοτουρκικὴ κίνησις παρουσιάζει πλήρη ἔλλειψιν ἀσφαλείας διὰ τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας.

«Ὁ Τοῦρκος εἶνε ἄνθρωπος, ὅστις ἀπ' αἰώνων συνήθισε νὰ βλέπῃ θεολογικῶς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, μοιρολάτρης, φαντασιόπληκτος, ἀπαίδευτος· ὑπῆρξεν ἐν γνώσει δοῦλος. Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ χθὲς ἀκόμη. Αἴφνης παρεχωρήθη εἰς αὐτὸν συνταγματικὴ διοίκησις, πλὴν δι' αὐτῆς θὰ πάθῃ ὅτι ἔπαθεν ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐπὶ ἔτη μείνας ἐγκάθειρκτος ἐν βρωμερᾷ καὶ ζοφώδει εἱρκτῇ καὶ ἀμέσως ἐξελθὼν εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀπετυφλώθη.

»Πρὸ παντὸς ὁ τρόπος τῆς παραχωρήσεως τοῦ Συντάγματος εἶνε παράλογος. Τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα παρὰ τοῖς Τούρκοις δὲν μετεβλήθη· τὸ δὲ Σύνταγμα, ἀντιθέτως, πρέπει νὰ εἶνε ὁ ἐπίλογος τῆς νεωτάτης κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, συμμορφουμένης πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους.

»Πρόωρος πρόοδος σημαίνει ὀπισθοδρόμησιν. Τοῦτο εἶνε ἀξίωμα φιλοσοφικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁσάκις ἡ ἱστορία ἀποχωρίζεται, τοσάκις ἐπανέρχεται εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην. Αἱ πρόωροι ἐκδηλώσεις παρά τινι ἔθνει γεννῶσι χάος, τὸ ὁποῖον οὐ μόνον δὲν ἀπελευθερώνει τὸ ἔθνος, ἀλλὰ τὸ καὶ ὠθεῖ πρὸς τὰ ὀπίσω. Οὕτω γενήσεται καὶ ἐν Τουρκίᾳ, ὡς ἐγένετο καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ. Κοινωνικὸν χάος ἐν Τουρκίᾳ εἶνε ἀναπόφευκτον. Τὸ χάος ἐν Τουρκίᾳ θὰ προέλθῃ εὐθὺς ὡς κανονισθῶσι τὰ συμφέροντα τῶν ἐν αὐτῇ κεχωρισμένων φυλῶν. Τότε θὰ ἀκολουθήσῃ καὶ τὸ ἐθνικὸν χάος, τὸ ὁποῖον εἶνε τὸ κινδυνωδέστερον. Οἱ Βούλγαροι θὰ ἀρχίσωσι ν' ἀποβλέπωσιν εἰς

Σόφιαν, οἱ Σέρβοι εἰς Βελιγράδιον, οἱ Ἕλληνες εἰς Ἀθήνας καὶ οἱ Βλάχοι εἰς Βουκουρέστιον».

Συνοψίζω ἐπὶ τέλους τὴν ψυχολογικὴν σκιαγραφίαν τοῦ Τούρκου κατὰ τὰς διατυπώσεις διακεκριμένου Ἄγγλου, τοῦ Robert Jefferson, μέλους τῆς *Γεωγραφικῆς Ἑταιρείας* τοῦ Λονδίνου, δημοσιευθεῖσαν ἐν ἐγκρίτῳ ἀγγλικῷ περιοδικῷ. Ὁ κ. Jefferson διέμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἐν Τουρκίᾳ καὶ γινώσκει τὰ κατ' αὐτήν. Ἀναλύων τὴν τουρκικὴν συνείδησιν, γράφει πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑπόμενα :

«Οἱ σύγχρονοι Τοῦρκοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ὑποστάντες τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπιρροήν, διατηροῦσιν ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς αὐτῶν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνατολικῆς καταγωγῆς. Εἶνε νωχελεῖς. Ἡ δὲ νοημοσύνη αὐτῶν τυγχάνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατωτέρα τοῦ μέσου.

«Ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ τυφλὴ ὑπακοή, μεθ' ὧν ἐκτελοῦσι τὰς διαταγὰς τῶν προϊσταμένων, καθιστῶσιν αὐτοὺς ἐξαιρέτους στρατιώτας, μὴ ὑποχωροῦντας πρὸ οἱουδήποτε κινδύνου. Μάχονται μετὰ τυφλοῦ θάρρους, ἀλλ' ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐνδιαφέροντος. Εἶνε καλοὶ ἐργάται, εἰ καὶ δὲν ἀρέσκονται εἰς τὴν ἐργασίαν, καὶ ἀποστρέφονται πᾶσαν φυσικὴν ἢ πνευματικὴν προσπάθειαν, νομίζοντες ὅτι ἡ μόνη εὐτυχία εἶνε τὸ dolce far niente. Περιφρονοῦσι τὰς πρόοδους τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, σιδηροδρόμους, τηλέγραφον· ὁμολογοῦσι τὸ ἐπωφελὲς αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν τὰς θεωροῦσιν ἀναγκαίας, ἀφοῦ δύνανται νὰ ζήσωσιν καὶ ἄνευ αὐτῶν, ὅπως καὶ οἱ πρόγονοί των.

«Αἱ μεγαλείτεραι ἀδυναμίαι τῶν Τούρκων εἶνε τὸ *Κισμὲτ* (fatalité) καὶ ὁ ναργκιλὲς (narguilet). Τούτου ἕνεκα ὁ Τοῦρκος στερεῖται δραστηριότητος, ὅπως δυνηθῇ ν' ἀντεπεξέλθῃ, ἰδίᾳ ἐν τῷ ἐμπορικῷ ἀνταγωνισμῷ, κατὰ τῶν ἄλλων ἐνεργητικῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους στοιχείων, οἷα ἰδίᾳ τυγχάνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες.

«Ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ Τοῦρκος συναντήσῃ ἀνταγωνιστήν, ἰσχυρότερον αὐτοῦ καὶ δραστηριώτερον, ὑψοῖ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀποσύρεται, αἰτιώμενος ἢ μᾶλλον ὑποτασσόμενος εἰς τὸ Κισμέτ. Τὸ αὐτὸ δὲ πράττει καὶ ἐν ταῖς δυσχερείαις τοῦ οἴκου του. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ναργκιλὲς εἶνε ἡ προσφιλεστάτη τῶν ἐνασχολήσεων τοῦ Τούρκου. Δὲν καταλείπει αὐτόν, ἢ μόνον ὁπότε εἶνε ὑποχρεωμένος ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ὑπάρξεως νὰ ἐργασθῇ. Ἀλλὰ πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς ἀδρανείας ταύτης κέκτηται μέγαν θρησκευτικὸν ζῆλον, παρέχοντα εἰς αὐτὸν ἐνεργητικότητα καὶ δύναμιν ἀπερίγραπτον.

«Κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ Τοῦρκοι στεροῦνται πάσης πνευματικῆς μορφώσεως ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως προσηκούσης διδασκαλίας. Τοῦτο δ' εἶνε ἓν τῶν κυριωτάτων αἰτίων τοῦ φιλυπόπτου χαρακτῆρος, τοῦ μισοκαίνου αὐτῶν.

«Γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ τοιούτου καχυπόπτου χαρακτῆρος ἦτο ὁ Ἀβδοὺλ Χαμίτ, ἀπαγορεύων ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ τὴν εἰσαγωγὴν οἱασδήποτε ἐφευρέσεως,

καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ποδηλάτου, ἀποστρεφόμενος πάντα νεωτερισμὸν ὡς ὄργανον ἐπικίνδυνον κατὰ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους».

Ὀλίγα ἐκ πολλῶν. Συμπεραίνων ἐν τῇ ψυχολογικῇ ταύτῃ ἀναλύσει τῆς τουρκικῆς φυλῆς, προσθέτω τὰ ἑξῆς:

Ὁ Τοῦρκος εἶνε πρῶτον Μουσουλμᾶνος καὶ κατακτητής, καὶ μετὰ ταῦτα ἄνθρωπος καὶ πολίτης. Στερεῖται ὡς ἐκ τούτου τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἀνθρωπιστικῆς συνειδήσεως, ἣν κέκτηνται οἱ χριστιανικοὶ λαοί, καὶ δὴ οἱ ἐμφορηθέντες τῶν νεωτέρων φιλοσοφικῶν δογμάτων. Ὡς κατακτητὴς θεωρεῖ πάντα μὴ Μουσουλμᾶνον κατώτερον. Καὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν Τούρκων νομίζει ἥττονα ἑαυτοῦ ἐν τῇ κοινωνικῇ διαβαθμίσει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πάντα μὴ πρεσβεύοντα τὸ αὐτὸ θρησκευτικὸν δόγμα.

Ὁ Μωαμεθανὸς δὲν εἶνε πολίτης, οὐδὲ δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἰσοπολιτείαν, ἰδίᾳ μετὰ τοῦ Γκιαούρ. Ἡ πολιτεία αὐτοῦ εἶνε θεοκρατική, ὁ δὲ Σουλτᾶνος ὁ Χαλίφης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας ἅμα καὶ τῆς πολιτείας. Οἱ Νεότουρκοι κατὰ τοῦτο δὲν διαφέρουσι τῶν Παλαιοτούρκων. Ἐπαγγέλλονταί τινες ἐξ αὐτῶν τὸν φιλελεύθερον, ἀλλ' ὡς εἶπον ἤδη, ἐξ εὐρωπαϊκῆς μᾶλλον ἀπομιμήσεως ἢ ἐξ ἐντελοῦς προσοικειώσεως φιλελευθέρων ἰδεῶν. Ὁ φανατισμὸς τῶν Παλαιοτούρκων εἶνε *πολιτικοθρησκευτικός*, τοὐναντίον δ' ὁ τῶν Νεοτούρκων *ἐθνικοθρησκευτικός*. Τίς ἐκ τῶν δύο προτιμώτερος;

Συνταγματικὸς Νεότουρκος, μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος διατελῶν ἔπαρχος θρᾳκικῆς ἐπαρχίας, προκειμένου περὶ προτάσεως Ἕλληνος ὡς ἐκλέκτορος διὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς, ἐξύβρισε χυδαιοτατα τοὺς τολμήσαντας νὰ ποιήσωσι τὴν πρότασιν ταύτην, ἀναφωνῶν ἐν πλήρει ἐπαρχιακῷ συμβουλίῳ: «*Καὶ ἐὰν ἐξ ὅλων τῶν Ὀθωμανῶν μείνω μόνος ἐγὼ ζῶν, δὲν θὰ παύσω πολεμῶν τοὺς Ρούμ*» (τοὺς Ἕλληνας).

Τοιαύτη ἦτο, εἶνε καὶ θὰ εἶνε ἡ ψυχολογία τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἐφ' ὅσον θεμελιώδης νόμος αὐτῆς, κανονίζων ἀπολύτως ἁπάσας τὰς πολιτειακὰς σχέσεις, εἶνε τὸ Κοράνιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.

Ἓν ἀπὸ τὰ φαντασιωτέρα ποιήματα τῆς τουρκικῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων αἰώνων, ἀφ' οὗ χρόνου ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως, εἶνε τὸ ποίημα τῶν μεταρρυθμίσεων. Σελὶς ἐκ τῶν *Χιλίων καὶ Μιᾶς Νυκτῶν*. Ἐν ἑκάστῃ ὑποχωρήσει ἢ ἥττῃ τῆς Τουρκίας, ἐν ἑκάστῃ συνθηκολογίᾳ πρὸς τὸν ἐχθρόν, παραχωρήσει ἐδάφους, ἀναγνωρίσει δικαιωμάτων ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κράτους, τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως καταλαμβάνει τοὺς κυβερνῶντας καὶ ἐλλείψει κρείττονος μέσου σωτηρίας ἐκδηλοῦται ἡ προσφυγὴ εἰς τὰ θεραπευτικὰ μέσα τῶν μεταρρυθμίσεων, εἰσαγωγῆς δηλαδὴ νέων θεσμῶν ἐν τῇ διοικήσει καὶ τῇ λειτουργίᾳ τοῦ κράτους. Ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐσημάνθη ἤδη ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος, ἀφ' οὗ χρόνου ὁ Μέγας Τοῦρκος, ἡττηθείς, ταπεινωθείς, ἔπαυσεν ἐμπνέων τρόμον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐν στιγμαῖς δυσφορίας, ἀντὶ τῆς πολιτικῆς τῶν κατακτήσεων καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀπίστων, καταφεύγει εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς *περισυλλογῆς*, τῶν μεταρρυθμίσεων.

Ἀπὸ τριῶν αἰώνων τοιοῦτον εἶνε τὸ αἰώνιον ποίημα τῆς τουρκικῆς ἱστορίας.

Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο περιόδους, διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων, τὴν περίοδον τῆς μορφώσεως, τῆς δημιουργίας καὶ τὴν περίοδον τῆς ἀποσυνθέσεως.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ Οὐρχάν, τοῦ πρώτου Σουλτάνου, καὶ καταλήγουσαν εἰς Σελὶμ τὸν δεύτερον, λαμβάνει τὴν τερατείαν αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἡ τουρκικὴ δύναμις, δημιουργοῦσα μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος, ἐπεκτεινόμενον ἐπὶ μεγάλου τμήματος τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Κατέλαβεν ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἁπάσας σχεδὸν τὰς χώρας, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ἐκτὸς δ' αὐτῶν καί τινας ἄλλας, καὶ ἐπὶ τέλους ἠπείλησε καὶ αὐτὴν τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην, προβᾶσα μέχρι τῆς αὐστριακῆς πρωτευούσης,

ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε καταστήσῃ τὸ βασίλειον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐπαρχίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Δὲν ὑπάρχει τῷ καιρῷ ἐκείνῳ δύναμις ἰσχυροτέρα καὶ φοβερωτέρα τῆς τουρκικῆς δυνάμεως. Ἡ δυτικὴ Εὐρώπη, ὁσημέραι καθισταμένη πολιτικῶς ἐνιαία, ἰσχυρά, ἀναγνωρίζει τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον, ἔρχεται πρὸς αὐτὸν εἰς ἐπικοινωνίαν, εἰς διαπραγματεύσεις καὶ συνθηκολογίας. Πᾶσα ἰδέα περὶ σταυροφορίας κατὰ τῶν ἀπίστων, προερχομένη ἰδίᾳ ἐκ Ρώμης, ἐγκαταλείπεται. Πολιτικά, δυναστικά, οἰκονομικὰ συμφέροντα ἐπικρατοῦσιν ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν νέων κρατῶν. Οὕτω τὸ τουρκικὸν κράτος, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἂν οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς καταστροφῆς, ἐθεωρήθη τετελεσμένον γεγονὸς ἐν τῇ συνειδήσει τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας τῶν ἡμιβαρβάρων ἀκόμη ἐκείνων αἰώνων.

Ὁποία θλῖψις, ἀλλὰ καὶ ἀπογοήτευσις διὰ τοὺς ἀξιοῦντας παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἐξελίξει τὴν ἀναγνώρισιν ἠθικῶν νόμων, αἰωνίων καὶ ἀμεταβλήτων, κανονιζόντων τὰ τοῦ βίου αὐτῶν! Αὐτὴ ἐκείνη ἡ ρωμαϊκὴ ἕδρα, ὁ ὑπέρτατος ποντίφιξ τοῦ καθολικισμοῦ, ὅστις ἦτο ὁ περιώνυμος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν γραμμάτων Αἰνείας Σύλβιος Πικκολόμινις, μὴ δυνάμενος νὰ κατορθώσῃ τὴν συγκέντρωσιν τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων κατὰ τοῦ Ἀγαρηνοῦ, καὶ τοῦτο ἕνεκα τῶν κοσμικῶν αὐτῶν ἀθλιοτήτων καὶ διαιρέσεων, προσέφευγε μετά τινα χρόνον εἰς αὐτὸν τὸν Τοῦρκον Παντισχάχ, προτείνων εἰς αὐτὸν νὰ ὁμολογήσῃ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθιστάμενος οὕτω ὁ νόμιμος διάδοχος τῶν Παλαιολόγων! Πρὸς τοῦτο ἔγραφεν εἰς τὸν πορθητὴν τοῦ Βυζαντίου Μωάμεθ τὸν δεύτερον τὰ ἑπόμενα παράδοξα:

«Ἂν ἐπιθυμῇς νὰ ἐπεκτείνῃς τὸ κράτος σου μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ νὰ δοξάσῃς τὸ ὄνομά σου, δὲν ἔχεις ἀνάγκην πρὸς τοῦτο οὔτε χρήματος, οὔτε ὅπλων, οὔτε στρατιωτικῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων. Μηδαμινόν τι πρᾶγμα δύναται νά σε καταστήσῃ τὸν μέγιστον, τὸν ἰσχυρότατον καὶ τὸν ἐνδοξότατον τῶν θνητῶν. Θέλεις μ' ἐρωτήσῃ ὁποῖόν τι εἶνε τοῦτο. Εὐχερὴς ἡ εὕρεσις αὐτοῦ· οὐδ' εἶνε ἀνάγκη ν' ἀναζητήσῃ τις αὐτὸ πολὺ μακράν· εἶνε εἰς τὴν διάθεσιν ὅλου τοῦ κόσμου. Ὀλίγον ὕδωρ (aquae pauxillum), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἤθελες βαπτισθῇ, καθιστάμενος Χριστιανός, ὑπηρέτης τοῦ Εὐαγγελίου. Ἂν ἤθελες πράξῃ τοῦτο, οὐδεὶς ἡγεμὼν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἤθελέ σε ὑπερτερήσῃ κατὰ τὴν δόξαν, οὔτε καταστῇ ἴσος πρὸς σὲ κατὰ τὴν ἰσχύν. Θέλεις κληθῇ ὑφ' ἡμῶν Αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει αἱ διὰ τῆς βίας ὑπὸ σοῦ κατακτηθεῖσαι καὶ ἤδη διὰ τῆς ἀδικίας κατεχόμεναι χῶραι θέλουσι κατέχεσθαι ἐν πλήρει δικαίῳ καὶ νομίμῳ κτήσει. Πάντες οἱ Χριστιανοὶ θέλουσί σε σεβασθῇ καὶ θά σε ἐκλέγωσι διαιτητὴν ἐν ταῖς διαφοραῖς αὐτῶν· πάντες οἱ καταδυναστευόμενοι θ' ἀπευθύνωνται πρὸς σὲ ὡς πρὸς κοινὸν προστάτην».

Καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ συγγραφεύς[1], παρ' οὗ ἀντέγραψα τὸ ἀφελέστατον τοῦτο τεμάχιον τοῦ χριστιανικωτάτου ποντίφικος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, τυγχάνοντος ἅμα ἑνὸς τῶν περικλεεστάτων *Ἀνθρωπιστῶν* τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, αἱ κοσμικαὶ κυβερνήσεις τῆς καθολικῆς Εὐρώπης, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον ἡ κυβέρνησις τῆς γαληνοτάτης βενετικῆς πολιτείας, ἐφαρμοζούσης τὸ γνωστὸν αὐτῆς πολιτικὸν δόγμα, Primo Veneziani, poi Christiani, καθίσταντο τάχιστα ἐπιεικέσταται πρὸς τὸν πορθητὴν *τῆς βασιλευούσης* τῶν βυζαντηνῶν *αὐτοκρατόρων*· ἀπεδέχοντο τὰ τετελεσμένα γεγονότα, χωρὶς νὰ ζητῶσιν ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ, πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμόν· ἐξηρκοῦντο εἰς ὀλίγην ἀσφάλειαν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, χάριν τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν! Βεβαίως τοιαύτην μετερχομένη πολιτικὴν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη πρὸς τὸν κατακτητὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν παρητεῖτο ἐν τῷ μέλλοντι κοινῆς ἐπιχειρήσεως τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς κατὰ τοῦ ἅρπαγος, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐξαλείψῃ «τὸ μέγα τουρκικὸν ὄνειδος» ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τῆς Εὐρώπης τμήματος, ἐπαπειλοῦν ἤδη νὰ ἐξαπλωθῇ πρὸς τὴν ἑσπερίαν καὶ τὸν βορρᾶν. Καὶ ἐσκέπτοντο τοιαύτην χριστιανικὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν νέων Σαρακηνῶν πάντα τὰ ἐπίλεκτα πνεύματα τῆς εὐρωπαϊκῆς χριστιανοσύνης, μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἡρωϊκῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου. Ἀλλ' αἱ εὐτελεῖς χρεῖαι τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἢ ὅπως λέγεται συνήθως, τὰ *οἰκονομικὰ συμφέροντα* τῶν λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων, ἐξηνάγκαζον καὶ αὐτοὺς τοὺς μᾶλλον ἀτέγκτους ἐκ τῶν μοναρχῶν νὰ συνομολογήσωσι διπλωματικὰς σχέσεις καὶ ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα τῶν Ὀθωμανῶν. Οὕτως ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη ἀνεγνώριζε τὸ νέον καθεστὼς ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, καὶ ἀπέμενε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ χίμαιρα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν διατελούντων Χριστιανῶν μόνον ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ μεγάλου ἐκείνου Γενουάτου ὀνειροπόλου τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου, ἐπιζητοῦντες τὴν συνδρομὴν τῶν κυβερνήσεων πρὸς ἀνακάλυψιν νέου κόσμου, ἵνα διὰ τοῦ προϊόντος τῶν μεταλλείων αὐτοῦ ἐξεύρῃ τὰ μέσα πρὸς ἐξοπλισμὸν στρατοῦ διὰ τὴν νέαν ταύτην κατὰ τῶν κατακτητῶν τοῦ Βυζαντίου σταυροφορίαν.

Τοιαύτη ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ψυχικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Αὐτὸς ὁ Αἰνείας Σύλβιος, πρὶν ἢ ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἕδραν τοῦ ὑπερτάτου ποντίφικος, ἔγραφε μετ' ἀθυμίας πρὸς τὸν Γερμανὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη ἦτο ὁμοία πρὸς σῶμα ἄνευ κεφαλῆς, πολιτεία, νόμων καὶ ἀρχόντων ἐστερημένη. Ὁ πάπας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ κέκτηνται τῷ καιρῷ ἐκείνῳ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν δόξαν, πράγματι εἶνε φαντάσματα· πᾶσα

1 Ὁ Ἰουλιανὸς Klaczko. Les Évolutions du problème Oriental ἐν τῇ Revue des deux Mondes, 19 Octobre 1878.

ἐξουσία διεκφεύγει τῶν χειρῶν των, οὐδεὶς δ' ὑπακούει εἰς αὐτούς· πᾶσα ἐπικράτεια ἔχει τὸν ἴδιον αὐτῆς ἡγεμόνα, ἰδιαίτερα συμφέροντα ἐπιδιώκοντα. Καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἡ ἐλαχίστη ἐλπὶς συνενώσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατιῶν πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, τίς ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀργηγίαν τῶν στρατιῶν τούτων ; Ἡ Εὐρώπη διατελεῖ ἐν πλήρει διαιρέσει καὶ ἀναρχίᾳ. Τίς ὁ δυνάμενος νὰ συμβιβάσῃ τοὺς Ἄγγλους πρὸς τοὺς Γάλλους, τὴν Γένουαν πρὸς τὴν Ἀραγόνα, τοὺς Γερμανοὺς πρὸς τοὺς Οὔγγρους καὶ τοὺς Βοημούς ; Ἂν ἡ Εὐρώπη ἤθελεν ἐπιχειρήσῃ πόλεμον μὲ ἀσθενεῖς στρατιωτικὰς δυνάμεις, θὰ κατεβάλλετο αὐθωρεὶ ὑπὸ τῶν ἀπίστων, ἐὰν δὲ διέθετε διὰ τὸν πόλεμον ἰσχυρὰς δυνάμεις, θὰ κατεσυντρίβοντο αὗται ὑπὸ τοῦ ἰδίου βάρους καὶ τῆς κρατούσης ἀταξίας.

Τοιαῦτα ἐσκέπτοντο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον οἱ ἐπίλεκτοι ἐκ τῶν ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων εὐρωπαϊκῶν κύκλων περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἕνεκα τῶν διαιρέσεων αὐτῆς ἀσθενεστάτης ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διατελούσης πρὸ τῆς σήμεραι ἰσχυροτέρας καθισταμένης τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἀναγνώρισις αὕτη τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ ἡ πρὸς αὐτὸ συνθηκολογία δὲν προήρχετο μόνον ἐξ οἰκονομικῶν συμφερόντων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνακτοβουλίων. Αὐτὴ ἡ ὀθωμανικὴ δύναμις, ἐπεκτεινομένη διὰ μεγάλων θριάμβων ἐκδηλωθεῖσα κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον καὶ δέκατον ἕκτον αἰῶνα, προὐκάλει κατ' ἀνάγκην καὶ ἐνέπνεε τὸν θαυμασμὸν εἰς τοὺς ἐκπλήκτους πρὸ τοῦ φοβεροῦ θεάματος ἀνατολικοὺς καὶ δυτικοὺς λαοὺς καὶ τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν.

Ἐν ἔτει 1516—1517 ὁ σουλτᾶνος Σελίμ, κατακτῶν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, κηρύττει ἑαυτὸν καλίφην τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Σουλειμάν, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1520 — 1566, ἀναλαμβάνει νὰ διοργανώσῃ τὸ μέγα τοῦτο ὀθωμανικὸν κράτος, καθιστῶν στρατιωτικὸν ἅμα καὶ θρησκευτικόν. Διὰ τῆς νέας ταύτης διοργανώσεως, ὁ Σουλτᾶνος εἶνε ὁ στρατιωτικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἅμα ἀρχηγός, σκιὰ τοῦ Ἀλλὰχ ἐπὶ τῆς γῆς. Ὑπὸ τὸν δυνάστην τοῦτον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἡ τουρκικὴ δύναμις, ἐξικνεῖται εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς δόξης. Κυριεύεται τὸ Βελιγράδιον, καταλαμβάνεται ἡ Ρόδος, τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐπανειλημμένως εἰσβάλλουσιν εἰς Οὐγγαρίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὑποτάσσουσιν ἐπὶ τέλους.

Ἐν ἔτει 1566, μετὰ μακρὰν καὶ ἔνδοξον βασιλείαν, ἐκλείπει ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ὁ μέγας οὗτος βασιλεὺς τῶν Ὀθωμανῶν, διὰ σπουδαίων νομοθετικῶν διατάξεων συμπληρώσας τὸ ἔργον τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ τοῦ δευτέρου κατὰ τὰ ἀνατολικὰ δόγματα. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πολλὴν ἔσχον ἐπίδοσιν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Θαυμασταὶ τοῦ ἀνδρὸς ἱστορικοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ παραβάλωσι τὴν κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον ἀκμὴν τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν ἐν Τουρκίᾳ πρὸς τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἀκμὴν ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου.

Ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμὰν τὸ τουρκικὸν κράτος ἀνέρχεται εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ συγχρόνως ἄρχεται καὶ ἡ παρακμή, συμφυὴς αὐτῷ τῷ ὀργανισμῷ τοῦ κράτους. Τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ἀρξαμένης, ὁσημέραι δὲ προϊούσης, εἶνε τὰ ἑπόμενα:

Κατὰ πρῶτον αὐτὴ ἡ φύσις, ὁ χαρακτὴρ τῆς τουρκικῆς φυλῆς. Ἡ θρασκευτικὴ ἰδέα ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου καὶ ὡς κοινωνικοῦ ὄντος. Ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πάντες εἶνε εὐτελεῖς δοῦλοι πρὸ τοῦ κυριάρχου, στερούμενοι ὑποστάσεως. Ὁποῖον γενναῖον διανόημα καὶ ἔργον δύναταί τις νὰ προσδοκᾷ παρὰ τοιαύτης κοινωνίας δούλων; Ὁ Rambaud ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἀπὸ τοῦ Σουλεϊμὰν ἀρχομένης παρακμῆς ἐξηγεῖ ὡς ἑξῆς τὰ αἴτια αὐτῆς:

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς βασιλείας ὀκτὼ σουλτάνων ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σουλεϊμὰν μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως Μωάμεθ τοῦ τετάρτου, τρεῖς μόνον σουλτᾶνοι ἀνέλαβον προσωπικῶς τὴν ἀρχηγίαν τῶν τουρκικῶν στρατῶν. Οἱ πλείονες τούτων εἶνε παιδία, καθ' ἣν στιγμὴν περιζώννυνται τὸ αὐτοκρατορικὸν ξίφος. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους διαχειρίζονται οἱ μεγάλοι βεζύραι, καὶ συνηθέστερον αἱ γυναῖκες. Ὁ τρόπος μάλιστα τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἡγεμονιδῶν τῆς ὀσμανικῆς δυναστείας, πρὶν ἢ ἀνέλθωσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου, εἶνε ἐν τῶν αἰτίων τῆς καταπτώσεως αὐτῆς. Μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων οἱ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους ἡγεμονίδαι, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ προωρισμένοι νὰ βασιλεύσωσιν, διῆγον ἐνεργότερον βίον, ἀνελάμβανον στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν, διοίκησιν ἐπαρχιῶν. Σελὶμ ὁ δεύτερος καὶ Μωάμεθ ὁ τρίτος εἶνε οἱ τελευταῖοι ἡγεμονίδαι, οἱ κληθέντες ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἵν' ἀναλάβωσι πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ἔκτοτε πάντες οἱ Ὀθωμανοὶ ἡγεμονίδαι, μηδ' αὐτοῦ τοῦ διαδόχου τῆς δυναστείας ἐξαιρουμένου, ἀνετρέφοντο ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ σεραγίου, εἴδους περιχρύσου κλωβίου (Kaweh), ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὴν φροντίδα τῶν εὐνούχων, ἐκνευριζόμενοι ἐκ τῶν πρωΐμων ἡδονῶν καὶ ἀπολαύσεων [1].

Ὡς ἐκτίθησιν ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, βασιζόμενος ἐπὶ συγχρόνων μαρτυριῶν, καὶ δὴ Τούρκων συγγραφέων, ἐκτὸς τοῦ εἰρημένου αἰτίου τῆς καταπτώσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μεγάλου τούτου σουλτάνου ἦτο καὶ ἡ ἐπὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐξασκουμένη ἐπιρροὴ τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου, καὶ ἰδίᾳ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ. Τοῦ Σουλτάνου ἀναγνωρισθέντος καὶ κηρυχθέντος ἀντιπροσώπου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, βασιλέως τῶν βασιλέων, οἱ ἐγγύτεροι αὐτοῦ, γυναῖκες, εὐνοούμενοι ἦσαν οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐξασκοῦντες καὶ διευθύνοντες τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν.

---

[1] Lavisse—Rambaud Histoire générale du IV siècle à nos jours (tom. V 880).

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ σουλτᾶνος καθίσταται ἀθέατος, οὐδ' εἶνε εὔκολον νὰ προσατενίσῃ τις τὸ ἱερὸν αὐτοῦ πρόσωπον. Ἐν καιρῷ πολέμου δὲν ἀναλαμβάνει πλέον αὐτὸς προσωπικῶς τὴν ἀρχηγίαν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἡγεμονίδαι ἀνετρέφοντο ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ χαρεμίου, παραμεληθέντος τοῦ στρατιωτικοῦ βίου, εἰς ὃν ἀφιεροῦντο οἱ παλαιότεροι ἡγεμονόπαιδες. Τοῦ σουλτάνου, διαβιοῦντος ἐν τῷ χαρεμίῳ καὶ διατελοῦντος ἀθεάτου, τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν πραγμάτων διεξεδίκουν οἱ εὐνοῦχοι καὶ αἱ ὀδαλίσκαι, ἐκ δουλικῆς ἅπασαι προελεύσεως. Ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων βαρύτατοι ἐπεβάλλοντο φόροι εἰς τὸν λαόν, ἰδίᾳ εἰς τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς, ὁσημέραι ἐξαντλουμένους καὶ οἰκονομικῶς ἐκνευριζομένους. Τὰ δημόσια ὑπουργήματα, ἀπὸ τοῦ βεζυρικοῦ μέχρι τοῦ ταπεινοτάτου πάντων, ἐξηγοράζοντο παρὰ τῶν εὐνουμένων τοῦ χαρεμίου. Ἐπῆλθε μετὰ ταῦτα ἡ στρατιωτικὴ κατάπτωσις τῶν Γιαννιτσάρων. Πρότερον τὸ σῶμα αὐτῶν ἀπετελεῖτο ἐκ Χριστιανοπαίδων ἐξισλαμισθέντων. Ἤδη ἠδύνατό τις νὰ καταστῇ μέλος αὐτοῦ χρήματι. Οὕτω τὸ χρῆμα ἐκανόνιζεν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πᾶσαν κοινωνικὴν σχέσιν καὶ πᾶσαν πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν λειτουργίαν.

Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν αἰτίων τούτων καὶ ἄλλων παραπλησίων, ἀναγκαίων ἀποτελεσμάτων τῆς κρατούσης καταστάσεως, ἡ τουρκικὴ δύναμις ὁσημέραι ὑποχωρεῖ ἐν τῇ διεθνεῖ πολιτικῇ. Ἐνῷ τῶν Σουλτάνων ἡ ἰσχὺς ἐλαττοῦται ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι τοῦ χαρεμίου, ἐξελίσσεται ὁ θεσμὸς τῆς μεγάλης βεζυρείας, μονονουχὶ ἀντιπροσώπου τῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας· ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κιουπρουλήδων, ὁπότε προσελήφθησαν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ὑπηρεσίαν ὡς *διερμηνεῖς*, ἀλλ' ἐξασκοῦντες μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ κοινὰ πράγματα, οἱ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους *Φαναριῶται*, ἀνερχόμενοι βραδύτερον καὶ εἰς τοὺς ἡγεμονικοὺς θρόνους τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας [1].

Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τῆς προϋούσης παρακμῆς διατελοῦντος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀπολέσαντος τὴν παλαιὰν αἴγλην καὶ ἐπιρροήν, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κυριαρχούσης τῆς ἀναρχίας, ἀναφαίνεται ὡς ἐκ *μηχανῆς* θεὸς πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν, τῶν κατατρυχόντων τὸ κράτος, ἡ *μεταρρύθμισις*, ἔννοια, οὐδεμίαν ἔχουσα βεβαίως σχέσιν πρὸς τὴν τουρκικὴν ἀντίληψιν τῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας.

---

1 Ὁ Juchereau de Saint-Denys γράφει τὰ ἑπόμενα περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς βεζυρείας ἐν τῇ Histoire de l'empire Ottoman, II, p. 27—28.

«Ὁ μέγας βεζύρης εἶνε ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ὅπως ὁ σουλτᾶνος, ἔχει δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ πάντων τῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐγκλήματι συλληφθέντων. Δικαιοῦται νὰ διορίζῃ, νὰ ἀπολύῃ, ὡς καὶ νὰ καταδικάζῃ εἰς θάνατον πάντα ὑπουργὸν καὶ πράκτορα τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς... Ἐπὶ τέλους ἐκπροσωπεῖ τὸν κύριόν του καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ ἐξουσία

Τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ δεινὰ κράτους τινὸς δὲν θεραπεύονται, ἂν προηγουμένως δὲν ληφθῇ πρόνοια πρὸς ἴασιν καὶ θεραπείαν τῆς ψυχῆς. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην δὲν κατενόησαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Σουλτᾶνοι καὶ Βεζύραι, ἀποπειραθέντες τὴν ἀνόρθωσιν διὰ διοικητικῶν μόνον μεταρρυθμίσεων. Ἡ ἐπὶ Ὀσμὰν τοῦ δευτέρου ἐν ἔτει 1618—1622 γενομένη πρώτη ἀπόπειρα διοικητικῶν βελτιώσεων οὐδὲν ἔσχε πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Τοὐναντίον αἱ καταχρήσεις, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἰδίᾳ, ἐπολλαπλασιάσθησαν· ἡ ἀντίδρασις ἐξεδηλώθη ἰσχυροτέρα, τὸ δὲ κράτος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν αὐτὴν καὶ χείρονα κατάστασιν. Ὁ μέγας βεζύρης Ραγκὶπ-πασσᾶς ἀποπειρᾶται καὶ πάλιν ἐν ἔτει 1765 νέαν κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀντίληψιν μεταρρύθμισιν. Νέα ἀποτυχία.

Μετὰ τὰς ἐκ τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου καταστροφὰς τοῦ 1770 ὁ σουλτᾶνος Μουσταφᾶς ὁ τρίτος συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τουρκικῶν μεταρρυθμίσεων ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον. Γάλλος σύμβουλος τοῦ σουλτάνου ὑποδεικνύει αὐτῷ, ὅτι ἡ Τουρκία δὲν δύναται ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, εἰμὴ μόνον ἂν κατορθώσῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ τὰς μεθόδους. Ὁ βαρῶνος de Tott—οὗτος ἦτο ὁ σουλτανικὸς σύμβουλος—διηγεῖται, ὅτι ὁ σουλτᾶνος ἐπεθυμεῖ νὰ πατάξῃ ὅλας τὰς κακίας τῆς κυβερνήσεώς του, μέχρι θυσίας καὶ αὐτῆς τῆς δεσποτικῆς του ἐξουσίας. Καὶ ἤρξατο μὲν ἡ ἐφαρμογὴ μεταρρυθμίσεών τινων ἐν τῷ στρατῷ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἀμέσως καὶ πάλιν ἀντέδρασαν οἱ ἐν τῷ χαρεμίῳ, εἰς τὴν θέλησιν τῶν ὁποίων ὑπέκυψεν ὁ διαδεχθεὶς τὸν μεταρρυθμιστὴν σουλτᾶνον ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ ὁ πρῶτος.

Αἱ μεταρρυθμίσεις ἀπετύγχανον, ἡ δὲ παρακμὴ τοῦ κράτους προέβαινεν ὁσημέραι. Συνομολογεῖται μετ' ὀλίγον πρὸς τὴν Ρωσσίαν ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ, ὀλεθρία ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διὰ τὸ τουρκικὸν κράτος καὶ συμφορωτάτη εἰς τὸ ρωσσικόν. Ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς συνθήκης ταύτης, λέγει ὁ ἱστορικὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους Hammer, ἡ Ρωσσία κατέστη τὸ μαντεῖον τῶν μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ἡ ψυχὴ τῶν σπουδαιοτάτων ὑποθέσεων τῆς Εὐρώπης.

Μετὰ παρέλευσιν χρονικοῦ τινος διαστήματος ἀπὸ τῆς ἀποπείρας ταύτης, ἐπὶ

αὐτὴ εἶνε εὐρυτάτη, κατὰ τοσοῦτον εἶνε καὶ ἐπικίνδυνος καὶ ἐφήμερος. Ὁ μέγας βεζύρης εἶνε ὁ στόχος, καθ' οὗ διευθύνονται τὰ παράπονα καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν ὑπηκόων. Ἡ θυσία τοῦ τοποτηρητοῦ τούτου τοῦ σουλτάνου, ὅστις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυγχάνει ἔνοχος ἕνεκα μεγάλης ἀφοτιώσεως πρὸς τὸν κύριόν του, εἶνε πολιτικὸν μέσον, σχεδὸν δὲ ἀείποτε ἀσφαλὲς διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς κοινωνικῆς γαλήνης καὶ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ λαοῦ... Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐν ᾗ τὰ πάντα εἶνε ὦνια, τὰ ἄπειρα πλεονεκτήματα τῆς μεγάλης βεζυρείας προκαλοῦσι τὴν γένεσιν πληθύος ραδιουργιῶν πρὸς ἀσυνείδητον φορολογίαν, καθαίρεσιν καὶ καταστροφὴν τοῦ κατόχου αὐτῆς, ὅστις ἐκτεθειμένος εἰς τὰς ραδιουργίας ταύτας, εἰς τὴν μανίαν τοῦ ὄχλου καὶ εἰς τὸ φιλύποπτον ψοφοδεοῦς μονάρχου, διάγει βίον θλιβερὸν καὶ ἀξιοδάκρυτον.»

τοῦ σουλτάνου Σελὶμ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ του Κιουτσοὺκ Χουσσεὶν πασσᾶ, προσπάθειαι καταβάλλονται πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Τὸ τουρκικὸν κράτος διετέλει ἐν κινδύνῳ. Ἀνήρχετο εἰς τὸν σουλτανικὸν θρόνον Σελὶμ ὁ τρίτος ἐν ἔτει 1789. Αὐστηρὸς τὰ ἤθη καὶ τὸν χαρακτῆρα, ἐξεδήλωσε τὰς μεταρρυθμιστικὰς αὐτοῦ προθέσεις διὰ τῆς καταδιώξεως παντὸς καταχρηστοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου. Αὐτὸς ὁ ἴδιος παρεῖχε τὸ παράδειγμα τῆς νηφαλιότητος καὶ τῆς φιλεργίας. Πρῶσσος ἀπεσταλμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔγραφε περὶ αὐτοῦ: «Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ὑπερτερεῖ τοὺς ὁμοεθνεῖς του κατὰ τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὴν ἐνεργητικότητα, φαίνεται δὲ ὅτι εἶνε προωρισμένος νὰ καταστῇ ὁ μεταρρυθμιστὴς τοῦ κράτους».

Κατὰ τὴν θυελλώδη ἐκείνην ἱστορικὴν περίοδον, καθ' ἣν πολλοὶ καὶ ποικίλοι ἠπείλησαν κίνδυνοι τὸ τουρκικὸν κράτος, ὁ Σελὶμ ἐν μέσον εὑρίσκει μόνον σωτηρίας, τὴν εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων. Ἀλλ' ἐξεγείρεται κατ' αὐτῶν ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμός. Ἐρωτᾶται: Παντισχιάχ, διὰ τῆς διαγωγῆς καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ παραβιάζων τοὺς κανόνας τοῦ ἱεροῦ νόμου, εἶνε ἄξιος νὰ διατελῇ ἐπὶ τοῦ σουλτανικοῦ θρόνου;» Ὁ μουφτὴς ἀποκρίνεται: «Ἀδύνατον· ἀλλ' ὁ Ἀλλὰχ γινώσκει τί τὸ κρεῖττον»... Οἱ ἐχθροὶ τῶν μεταρρυθμίσεων καθίστανται ὁσημέραι πολυπληθέστεροι καὶ ἰσχυρότεροι, ἰδίᾳ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1803 ἐπισυμβάντα θάνατον τοῦ συνεργάτου τοῦ Σελὶμ Κιουτσοὺκ Χουσσεὶν. Πλήρης ἐξέγερσις καὶ ἀναρχία ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἕνεκα τῶν μεταρρυθμιστικῶν διατάξεων τοῦ Σουλτάνου. Πρωτοστατεῖ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γιαννιτσάρων. Ἐπὶ τέλους καθαιρεῖται ὁ Σελὶμ καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀναβιβάζεται εἰς τὸν θρόνον ὑπὸ τὴν ἐπιμονὴν τῶν Γιαννιτσάρων, τῶν Πραιτωριανῶν τούτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ Μουσταφᾶς.

Μετ' αὐτόν, τῇ συνδρομῇ τοῦ πασσᾶ τοῦ Ρουχτσουκίου Μουσταφᾶ Μπαϊρακτάρη, ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον ἐν ἔτει 1808 ὁ Μαχμούτ. Ὁ Μπαϊρακτάρης ἀναγορεύεται μέγας βεζίρης, μίαν μόνην ἔχων φιλοδοξίαν, νὰ συντελέσῃ διὰ τῶν ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν παλινόρθωσιν τοῦ καταπεσόντος ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἰδίᾳ ἐπιδιώκει τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ σώματος τῶν Γιαννιτσάρων, οἵτινες κατέστησαν ἡ μάστιξ τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας, αὐτῆς τῆς σουλτανικῆς κυβερνήσεως, μονονουχὶ ἀποτελοῦντες κράτος ἐν κράτει. Ἐν πλήθοντι συμβουλίῳ τοῦ κράτους, ἀποτελεσθέντι ἐκ τῶν μεγιστάνων, ὁ μέγας βεζύρης ἐκτίθησι τὴν θλιβερὰν κατάστασιν, εἰς ἣν τοῦτο περιῆλθεν ἕνεκα τῆς ἐμμονῆς εἰς τὰ παλαιὰ καθεστῶτα, ἅτινα τέλεον ἐξηχρειώθησαν καὶ διεφθάρησαν· καὶ ἐπὶ τέλους προσθέτει, ὅτι τὸ πρῶτον μέλημα τῆς νέας κυβερνήσεως, πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ αὐτῆς προγράμματος, πρέπει νὰ καταστῇ ἡ πλήρης ἀνασύνταξις τοῦ στρατοῦ, καὶ ἰδίᾳ τοῦ τάγματος τῶν Γιαννιτσάρων. Εἰσηγούμενος τὸ μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα ὁ βεζύρης, ἔλεγε τὰ ἑπόμενα:

«Οὐδεὶς σέβεται καὶ τιμᾷ μᾶλλον ἐμοῦ τὸ ἔνδοξον τοῦτο σῶμα τῶν Γιαννιτσάρων, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀνήκω. Θὰ ἦτο καὶ ἤδη, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ἀκαταμάχητον, ἂν μὴ καταχρήσεις ὀλέθριαι ἤθελον εἰσχωρήσῃ ἐν αὐτῷ, ἀλλοιώσασαι τοὺς θαυμασίους θεσμούς, ἐφ' ὧν ἐδράζεται. Ὡς μὴ ὤφελε, τὰ ἀξιώματα κατέστησαν ὤνια, μὴ παρεχόμενα πλέον εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἠρημώθησαν οἱ στρατῶνες, αἱ ἀσκήσεις, αἱ ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν κανονισμῶν διατασσόμεναι, ἐλησμονήθησαν. Οἱ Γιαννίτσαροι, οἱ φρουροί, ὡς καὶ οἱ περίπολοι, φορολογοῦσιν ἀσυνειδήτως τοὺς ραγιάδες, ἥκιστα μεριμνῶντες περὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Ἀποτελέσματα τῆς ἐξαχρειώσεως ταύτης: Παχυλὴ ἄγνοια τῆς στρατιωτικῆς τέχνης· παντελὴς ἔλλειψις πειθαρχίας· καὶ ἐκ τούτου τὸ ἀνωφελὲς τοῦ σώματος τοῦ ἄλλοτε τοσοῦτον ἐνδόξου, πρὸ τοῦ ὁποίου ἔτρεμεν ὅλος ὁ κόσμος... Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης, ὁ Σουλτᾶνος, ὁ φοβερὸς ἡμῶν κύριος, ὁ ἐργαζόμενος νὰ παράσχῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τὴν παλαιὰν εὐκλειαν καὶ ἰσχύν, γινώσκει, ὅτι εἶνε ἀναπόφευκτον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεσμούς....

«Ἄλλοτε οἱ Γιαννίτσαροι ἦσαν στρατιῶται. Ἀλλ', ὡς μὴ ὤφελε, τὸ σῶμα αὐτῶν ἀποσυνετέθη, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἐχθροὶ ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης πρὸς βλάβην ἡμῶν· ἐτόλμησαν μάλιστα νὰ θέσωσι βέβηλον καὶ ἀκάθαρτον χεῖρα ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς λευκότητος τοῦ ὠοῦ τῆς μουσουλμανικῆς τιμῆς. Ἐκδίκησις, μωαμεθανικὲ λαέ!... Συγκεντρώσωμεν τὰς προσπαθείας ἡμῶν, ὅπως ὑψώσωμεν πρὸ τῆς χώρας ἡμῶν τὸ προπύργιον στρατοῦ μορφωμένου ἅμα καὶ γενναίου... Ἡ ἰσχὺς σήμερον κράτους τινὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς σπουδῆς καὶ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῶν στρατιωτικῶν τεχνῶν. Τὸ κοράνιον λέγει: «Θέσατε εἰς ἐνέργειαν κατὰ τῶν ἀπίστων ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐξουσίαν σας [1]».

Ὁ μέγας βεζύρης ἐνεφορεῖτο ἀληθῶς εἰλικρινεστάτων προθέσεων πρὸς ἀναμόρφωσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους διὰ τῶν ἀναγκαίων, τῶν ἐπιβαλλομένων μεταρρυθμίσεων. Καὶ εἰργάσθη πρὸς τοῦτο μετὰ ζήλου ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τοῦ Νοεμβρίου 1809. Ἀλλ' ἐξηγέρθη κατ' αὐτοῦ ἡ Παλαιὰ Τουρκία καὶ ὁ Γιαννιτσαρισμός. Μεταρρύθμισις μετὰ Γιαννιτσάρων ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ. Λήγοντος τοῦ ἔτους ἐκείνου, φονεύεται ὁ Μπαϊρακτάρης ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος μουσουλμανικοῦ ὄχλου. Ἐπικρατοῦσιν οἱ Γιαννιτσάροι. Ἐπὶ ὁλόκληρον δεκαπενταετίαν, μέχρι τοῦ 1826, τὸ ὀθωμανικὸν κράτος διατελεῖ ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ καὶ διοικητικῇ ἀκολασίᾳ. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἡ Τουρκία καθίσταται ἔρμαιον ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ἐξασθενοῦσα ὁσημέραι καὶ ἐξαντλουμένη. Ἐξεγέρσεις καθ' ἅπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἀπώλειαι χωρῶν. Τὸ ὀθωμανικὸν ζήτημα τίθεται ἐπὶ τοῦ τάπητος. Γίνεται λόγος περὶ τῆς διανομῆς ἤδη

---

1 Victor Bérard La Révolution Turque.

ἀπὸ τοῦ 1812. Μεταξὺ Ναπολέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου συζητοῦνται τὰ κατὰ τὴν διανομήν. Καὶ μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις, *ἡ κλεὶς τῶν τριῶν ἠπείρων*, ματαιοῖ τὰ κατακτικὰ σχέδια τῶν δύο μοναρχῶν. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1826, ὁπότε ἡ ἐξάντλησις τοῦ κράτους εἶνε μεγαλειτέρα, τὸ ζήτημα τῆς ἐπεμβάσεως ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Πρὸς ἀποσόβησιν τῆς καταστροφῆς ἡ μεταρρύθμισις θεωρεῖται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Παλαιοτούρκων ὡς τὸ μόνον σωτήριον μέσον. Πρώτιστον πάντων ἡ θυσία τοῦ σώματος τῶν Γιαννιτσάρων. Ὁ πρωθιεράρχης τοῦ ἱεροῦ νόμου ἐκδίδει τὸν ἀναγκαιοῦντα φετφᾶν· πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπιφωνεῖ ἐν συνεδρίᾳ τῶν Ὀθωμανῶν μεγιστάνων καὶ τὰ ἑπόμενα: «Τὸ ὄνειδος τῶν ἡμετέρων ἡττῶν, ἡ ἀπώλεια μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν καὶ ἀπείρου πολεμικοῦ ὑλικοῦ ἐβύθισαν τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους εἰς θλίψεις καὶ πόνους. Ὁποῖον θέαμα παρέχουσιν ἡμῖν σήμερον οἱ Ἕλληνες, οἱ ἀσθενεῖς οὗτοι δόνακες, τοὺς ὁποίους ὁ ὁρμητικὸς χείμαρρος τῆς ἰσλαμικῆς δυνάμεως ἤθελεν ἀνατρέψῃ ἐν μιᾷ στιγμῇ, ἀνθισταμένοι ἐπιτυχῶς εἰς τὴν ὁρμὴν ἡμῶν καὶ μὴ ἐπιτρέποντες νὰ σβέσωμεν μέχρι τῆς σήμερον τὸ πῦρ τῆς ἀνταρσίας αὐτῶν! Οἱ κατάλογοι τῶν Γιαννιτσάρων εἶνε ὑπερπληρωμένοι ἀνθρώπων μισθουμένων ὑπὸ τοῦ κράτους, ἀλλ' ἄνδρας πολεμικοὺς μάτην ζητεῖ τις ἐν αὐτοῖς. Τάγμα τι διατάσσεται νὰ στρατεύσῃ, καὶ οἱ στρατιῶται, οἱ ἀποτελοῦντες αὐτό, εἶνε σύγκλυδες ὄχλος παντοίων ἀνθρώπων, ξένων ὅλως πρὸς τὸν βίον τὸν στρατιωτικὸν καὶ πρὸς πᾶσαν πειθαρχίαν καὶ παίδευσιν στρατιωτικήν. Κατάσκοποι τοῦ ἐχθροῦ εὑρίσκονται ἐν ταῖς τάξεσιν αὐτῶν»[1]....

Ὁ μεταρρυθμιστὴς Σουλτᾶνος, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν συμβαινόντων, ἐκ τῆς πρὸς στιγμὴν προσελεύσεως εἰς τὸ μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα καὶ αὐτῶν τῶν Παλαιοτούρκων, θυσιασάντων προσωπικὰς προλήψεις χάριν τοῦ συμφέροντος τοῦ κράτους, προβαίνει εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἑπομένου Χάττισερίφ.

«Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, λέγει, ἐκ τῶν Μουσουλμάνων, ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ μοναρχία ὀφείλει τὴν ἐκτασίν γένεσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα, ἀνεπτύχθη δὲ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐπεκταθῇ διαδοχικῶς κατ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν. Οἱ Γιαννίτσαροι, κεκτημένοι τακτικὴν ὀργάνωσιν, προσήνεγκον εἰς τὸ κράτος πολυτίμους ὑπηρεσίας, συχνότατα δὲ ἤραντο ὑπὸ τὰς σημαίας ἡμῶν τὴν νίκην. Ἀλλ', ὡς μὴ ὤφελε, πονηρὸν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν εἰσέδυσε πνεῦμα. Ἀπὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος ἐπανειλημμένως περιεφρόνησαν τὸ κῦρος τῶν ἀρχηγῶν των· ἐφυγομάχησαν πρὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ἔλλειψις πειθαρχίας, ἀνανδρία ἐκράτησε παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐκ τούτου παρέδωκαν τὰς ἐπαρχίας ἡμῶν καὶ τὰ φρούρια εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς θρησκείας. Πρέπει νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὰς ἀταξίας ταύτας. Ὁ μέγας βεζύρης, ὁ μουφτῆς, οἱ

---

1 *Καρολίδου* Ἱστορία τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος, τόμ. 3ος.

οὐλεμάδες καὶ ἅπαντες οἱ μεγιστᾶνες τῆς αὐτοκρατορίας συνελθόντες περὶ τὴν σημαίαν τοῦ προφήτου ἐν τῷ τεμένειτοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ, ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως τὴν κατάργησιν τοῦ τάγματος (Ὀντζάκ) τῶν Γιανιτσάρων καὶ τὴν σύστασιν νέων στρατιωτικῶν σωμάτων, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ καταστῶσι ταῦτα ἱκανά, ὡς ἐκ τῆς πειθαρχίας αὐτῶν καὶ τῆς στρατιωτικῆς παιδεύσεως, ν' ἀγωνισθῶσι πρὸς τὸν ἐχθρόν. Τὰ νέα στρατεύματα θέλουσι φέρῃ τὸ ὄνομα τῶν νικηφόρων στρατιωτῶν τοῦ Μωάμεθ, τὴν δ' ἀρχηγίαν αὐτῶν θ' ἀναλάβῃ ὁ ἔνδοξος μέγας βεζύρης Χουσσεὶν πασσᾶς.

«Ὁ τολμήσων νὰ ἐνεργήσῃ ἢ νὰ εἴπῃ τι κατὰ τοῦ παγκοίνου τούτου πόθου θέλει καταδικασθῇ εἰς τὸν διὰ ξίφους θάνατον».

Ἡ ἀντίστασις τῶν Γιαννιτσάρων εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν. Ἡ καταστροφὴ αὐτῶν διεξήχθη μετὰ πολλῆς τέχνης καὶ δραστηριότητος. Χιλιάδες ἀπωλέσθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπῆλθεν ἡσυχία τις, ὅπως κατορθώσῃ νὰ συνεχίσῃ ὁ Σουλτὰν Μαχμοὺτ τὸ μεταρρυθμιστικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα. Ἦτο ἐπόμενον ὅτι, ὁ φανατισμός, ἡ παλαιὰ Τουρκία ἔμελλε ν' ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς μεταρρυθμιστικῆς ταύτης πολιτικῆς, ἀλλ' ὁ Μαχμοὺτ ἐξηκολούθει μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ἐνεργείας τὸ ἔργον, ὅ περ ἦτο ἡ ἄρσις πάσης διακρίσεως καὶ ἀνισότητος μεταξὺ πιστῶν καὶ ἀπίστων, δεσποτῶν καὶ ραγιάδων, ἁπάντων καθισταμένων ἴσων πρὸ τοῦ νόμου. Ὅπως πρότερον οἱ Γιαννίτσαροι, ἀντίπαλοι ἤδη ἦσαν οἱ *τιμαριῶται* ἄρχοντες (dérebegs) καὶ οἱ θρησκευτικοὶ λειτουργοί. Οἱ μὲν ἐκ συμφέροντος, οἱ δὲ ἐξ ἀγνοίας καὶ ἐκ φανατισμοῦ, δὲν ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν σημασίαν τῶν σχεδιαζομένων μεταρρυθμίσεων.

Ἡ μεταρρυθμιστικὴ πολιτικὴ τοῦ Μαχμοὺτ προὐκάλει τὴν ἀντίδρασιν ὡς ἐκ τῶν προλήψεων τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου, ἀποστρεφομένου νέαν τάξιν πραγμάτων, ἐξ ἧς οὐδὲν εἶχεν ἢ ἠδύνατο νὰ πορισθῇ ὄφελος. Οἱ πιστοὶ Μουσουλμᾶνοι, ἕνεκα τῆς εὐσεβοῦς αὐτῶν ἀγνοίας, ἐμέμφοντο τὸν σουλτᾶνον ὡς προδίδοντα τὸν ἰσλαμισμόν, θυσιάζοντα αὐτὸν εἰς τὸν χριστιανικὸν πολιτισμόν. Οὐ μόνον ὅλου τοῦ κόσμου τῶν πασσάδων καὶ τῶν Γιαννιτσάρων, τῶν περισωθέντων ἐκ τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους καὶ ἐν γένει πάντων τῶν μωαμεθανικῶν λαῶν κατεξανέστη ἡ συνείδησις κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὸ μουσουλμανικὸν μισόκαινον ἐξεδηλώθη ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ὀπισθοδρομικότητι. Σουλτᾶνος, φέρων ἐνδυμασίαν εὐρωπαϊκήν, ἐπιτρέπων τὴν δημοσίᾳ ἐλευθέραν ἐμφάνειαν τῶν γυναικῶν του, πίνων οἶνον πρὸς περιφρόνησιν τοῦ Κορανίου, λαμβάνων μέρος εἰς τὰ συμπόσια καὶ τὰς ἑορτὰς τῶν ἀπίστων, ἀποδεχόμενος τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς θεσμοὺς τῶν Χριστιανῶν, ἦτο ἀνάξιος, κατα τὴν μουσουλμανικὴν ἀντίληψιν, νὰ φέρῃ τὸ ξίφος τοῦ Ὀσμάν [1].

---

1 Lavisse, Histoire générale du IV siécle à nos jours (tom. X, 206).

Ὁ Σουλτᾶνος Μαχμοὺτ ἐνεπνέετο βεβκίως ἐξ ἀρίστων προθέσεων πρὸς ἀνακαμόρφωσιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ περιβάλλον ἦτο δυσμενές. Πανταχόθεν ἀντιδράσεις. Καὶ καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διατελῶν εἰς στρατιωτικὴν ἐκπαιδευτικὴν ὑπηρεσίαν ἐν Τουρκίᾳ, ὁ μετὰ ταῦτα περιώνυμος καταστὰς Γερμανὸς στρατάρχης Moltke [1], «ἡ τουρκικὴ αὕτη μεταρρύθμισις ἀπέβλεπεν ἰδίᾳ εἰς ἐξωτερικὰ μόνον πράγματα, ὀνόματα καὶ σχέδια. Ἐδημιουργήθη στρατὸς κατὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα, εἰσήχθησαν ρωσσικὰ χιτώνια, γαλλικοὶ κανονισμοί, βελγικὰ τυφέκια, τουρκικαὶ κιδάρεις, οὐγγρικὰ ἐφίππια, ἀγγλικὰ ξίφη, ἐκγυμνασταὶ δὲ προερχόμενοι ἐκ παντὸς ἔθνους, στρατὸς ἀποτελούμενος ἐκ *τιμαριωτῶν* [2], ἐκ στρατιωτῶν ἰσοβίων καὶ ἐξ ἐθνοφρουρᾶς, ὑποχρεουμένης εἰς ἀόριστον ὑπηρεσίαν, στρατὸς οὗ οἱ ἀρχηγοὶ ἦσαν νεοσύλλεκτοι· καὶ οἱ νεοσύλλεκτοι οὗτοι ἦσαν οἱ ἐχθροὶ τῆς τάξεως πρὸ τῆς εἰς τὸν στρατὸν κατατάξεως αὐτῶν.»

Ὁ Μαχμοὺτ ἀπέθνησκε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1839. Ἀπέθνησκεν αἰφνιδίως δύο ἡμέρας μετὰ τὴν μεγάλην ἧτταν, ἣν ὑπέστησαν τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Νετζίπ, χωρὶς νὰ λάβῃ τὴν θλῖψιν νὰ πληροφορηθῇ τὴν φοβερὰν καταστροφήν. Διαδέχεται αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀβδοὺλ Μετζίτ. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος διατελεῖ ἐν κινδύνῳ, μονονουχὶ προστατευόμενον ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀνάγκη πραγματικωτέρων μεταρρυθμίσεων ἔτι μᾶλλον ἀναγνωρίζεται καὶ ἐπιβάλλεται ὡς ἐκ τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως. Ἡ ἀνάγκη κατέστη φιλοτιμία, καὶ ὁ νέος σουλτᾶνος, συνεχίζων τὴν πολιτικὴν τοῦ προκατόχου του, ἐπισήμως ἀνεκοίνου εἰς τὸν λαόν, ὅτι σκοπὸν εἶχε νὰ εἰσαγάγῃ εὐρείας εἰς τὸ κράτος μεταρρυθμίσεις.

Τῇ τρίτῃ Νοεμβρίου 1839 ὁ νέος Σουλτᾶνος ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγιστάνων τῆς αὐτοκρατορίας, τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων, ἀνεκοίνου διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τὸ μεταρρυθμιστικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα (Χάττι Σερὶφ τοῦ Γκιουλχανὲ) ὡς θεμελιώδη νόμον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Περιελαμβάνοντο ἐν τῷ προγράμματι τούτῳ τὰ σπέρματα, αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς καθολικῆς μεταρρυθμίσεως (Τανζιμὰτ) τῆς αὐτοκρατορίας. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Σουλτᾶνος ὑπέσχετο, ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι πάντες οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, Μουσουλμᾶνοι καὶ Χριστιανοί, ἤθελον ἀπολαύῃ τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν εὐεργετικῆς καὶ δικαίας διοικήσεως. Εἰς τὸ ἑξῆς οὐδεμία πλέον διάκρισις θρησκείας. Αἱ νέαι μεταρρυθμίσεις, δραστήρια φάρμακα πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐξηντλημένου καὶ λιποψυχοῦντος ὀργανισμοῦ τοῦ κράτους, ἤθελον συντελεσθῇ κατὰ τὸ Χάττι-σερὶφ τοῦ 1839 εἰς ἐνίσχυσιν καὶ ἀνόρθωσιν τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, ἥτις ἀπὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἤρξατο καταπίπτουσα, καὶ τοῦτο ἕνεκα δια-

---

1 Lettres sur l' Orient (traduction Française).

2 *Τιμαριώτης*, στρατιώτης Τοῦρκος, κάτοχος τιμαρίου ἢ στρατιωτικοῦ προικοδοτήματος, ὃι' οὗ ὑπεχρεοῦτο νὰ στρατεύηται, ἄγων καὶ ἄλλους στρατιώτας εἰς τὸν πόλεμον.

φόρων αἰτίων καὶ συμβαμάτων. Τὸ πρώτιστον αἴτιον ἦτο ἡ μὴ τήρησις τοῦ ἱεροῦ κώδικος τῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων, τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀπορρεόντων, οὗ ἕνεκα ἡ προτέρα ἰσχὺς καὶ εὐημερία μετεβλήθησαν εἰς ἀδυναμίαν καὶ πενίαν. Ἐκ τούτου τὸ κράτος ἀπώλεσε πᾶσαν μονιμότητα.

Πρὸς ἄρσιν τῆς κακαστάσεως ταύτης κρίνεται πρόσφορον, ἵνα διὰ νέων θεσμῶν παραχωρηθῇ ἀγαθὴ διοίκησις εἰς τὰς ἀποτελούσας τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἐπαρχίας. Οἱ δὲ θεσμοὶ οὗτοι θ' ἀπέβλεπον εἰς ἐγγυήσεις, ἐξασφαλιζούσας τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, εἰς κανονικώτερον τρόπον φορολογίας, καὶ ἐπίσης εἰς κανονικωτέραν στρατολογίαν καὶ τήρησιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

«Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ἔλεγε τὸ Χάττι σερίφ, ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ εἶνε τὰ πολυτιμότατα τῶν ἀγαθῶν παντὸς ἀνθρώπου· ἔλλειψις δ' ἀσφαλείας ἰδιοκτησίας προκαλεῖ τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ κόσμου εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς πατρίδος. Οὐδεὶς ὁ μεριμνῶν περὶ προόδου, περὶ δημοσίας περιουσίας, ἀπερροφημένος τυγχάνων ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνησυχιῶν. Τοὐναντίον, ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ πολίτης διατελεῖ ἀσφαλὴς περὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ, ἐργάζεται μετὰ μείζονος ζήλου διὰ τὰς ὑποθέσεις του, εὐρύνων τὸν κύκλον αὐτῶν, αἰσθάνεται δὲ διπλασιαζομένην τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν πατρίδα, τὴν πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσιν. Τὰ δὲ αἰσθήματα ταῦτα καθίστανται ἐν αὐτῷ ἡ ἀφετηρία πάσης ἀξιεπαίνου πράξεως.

»Ἄνευ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων τούτων, ὧν κατεδείχθη ἡ ἀνάγκη, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὔτε ἰσχύς, οὔτε πλοῦτος, οὔτε εὐτυχία, οὔτε ἡσυχία...

»Ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ζωὴ ἑκάστου θέλει διατελῇ σεβαστή, εἰς οὐδένα δὲ θέλει ἐπιτραπῇ νὰ προσβάλῃ τὴν τιμὴν οἱουδήποτε, ὅπως καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν, τῆς ὁποίας ἀναγνωρίζεται ἡ πλήρης ἐλευθερία. Ἐπὶ παραδείγματι, οἱ ἀθῶοι κληρονόμοι ἐγκλήματίου δὲν δύνανται νὰ στερηθῶσι τῶν νομίμων αὐτῶν δικαίων ἐπὶ τῆς περιουσίας του, οὐδὲ θὰ εἶνε ἐπιτετραμμένη ἡ δήμευσις αὐτῆς.

»Πάντα ταῦτα χορηγοῦμεν τοῖς ὑπηκόοις ἡμῶν πάσης θρησκείας καὶ φυλῆς. Πλήρης ἀσφάλεια ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας, συμφώνως πρὸς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἡμῶν νόμον, παραχωρεῖται εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους».

Ἔκρηξις γενικῆς ἀγαλλιάσεως ὑπεδέχθη τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα. Συνεχίζων καὶ ἑρμηνεύων τὴν μεταρρυθμιστικὴν ταύτην πολιτικὴν τοῦ σουλτάνου εἷς τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ, ἐπευφώνει εἰς τὸν ὀρθόδοξον, τὸν ἀρμενικὸν καὶ τὸν ἰσραηλητικὸν κλῆρον τῆς χώρας τὰ ἑπόμενα: «Μουσουλμᾶνοι, Χριστιανοί, Ἰσραηλῖται, εἴσθε πάντες ὑπήκοοι ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, τέκνα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρός. Ὁ μονάρχης ὑμῶν κρατεῖ τὴν πλάστιγγα τῆς δικαιοσύνης ἰσόρροπον ὑπὲρ ὅλων [1]».

Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ὁ σουλτᾶνος Ἀβδοὺλ Μετζὶτ ἐνεφορεῖτο ἀρίστων

1. Ed. Driault Histoire de la question d'Orient.

διαθέσεων πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ του προγράμματος. Ἀλλ' ἐστερεῖτο ἰσχυροῦ καὶ ἀκραδάντου χαρακτῆρος, ὅπως δυνηθῇ ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τοὺς ἀντιδραστικούς, τοὺς Παλαιοτούρκους ἐκείνους, οἵτινες ἑκάστοτε κατὰ πάσης μεταρρυθμίσεως προέτασσον τὸν νόμον τοῦ Κορανίου. Καὶ ἐπί τινα μὲν καιρὸν ἐξετελέσθησαν μεταρρυθμίσεις τινὲς ἐκ τῶν ὑπεσχημένων χάρις εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ρεσσὶτ πασσᾶ, ἀνδρὸς πεφωτισμένου καὶ ὑποστάντος τὴν ἐπιρροὴν τῶν νέων ἰδεῶν, ἕνεκα τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ διαμονῆς του. Ἀλλ' ὁ μεταρρυθμιστὴς βεζύρης ἀνετράπη ἐν ἔτει 1841 ἐκ τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ἀντιδραστικῶν. Ἐπανῆλθε καὶ πάλιν ἐν ἔτει 1846 καὶ διετέλεσεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην μέχρι τοῦ 1852. Ἀνὴρ πεφωτισμένος καὶ φιλελεύθερος ὑπὸ τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἠδύνατο πολλὰ νὰ κατορθώσῃ ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως καὶ τῆς εὐημερίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἂν ἐνισχύετο εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ μονάρχου καὶ δὲν συνήντα ἀντιδράσεις καὶ προσκόμματα δυσυπέρβλητα μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀνωτάτων λειτουργῶν, μὴ δυναμένων νὰ κατανοήσωσι τὴν ἀνάγκην τῶν μεταρρυθμίσεων. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ὑφίσταται ὑποχωρεῖ. Οὐδεμία δύναμις εἶνε ἱκανὴ νὰ σταματήσῃ τὴν παρακμήν, τοὐναντίον μάλιστα ἡ Εὐρώπη, ἐπωφελουμένη, ἕνεκα πλεονεκτικῶν συμφερόντων, τῆς καταστάσεως ταύτης, συντελεῖ ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν ραδιουργιῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν.

Ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ρωσσία, ἡ Αὐστρία, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διὰ παντοίων μέσων, θεμιτῶν καὶ ἀθεμίτων, ἐπιδιώκουσι τὴν φιλίαν, τουτέστι τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς Τουρκίας, ἥτις ἀναγκάζεται νὰ προσκλίνῃ πότε πρὸς ταύτην καὶ πότε πρὸς ἐκείνην τὴν δύναμιν, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὴν κρίσιμον κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ὑφισταμένων ἐπιδεινουμένων. Ὁσάκις νέα τις δυσχέρεια προκαλεῖ στενοχωρίας παρὰ τῇ κυβερνήσει, αὕτη προσφεύγει πρὸς τὸ θεωθῆναι εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνεται ἑκάστοτε τὸ τοῦ ποιητοῦ: «ἡ μὲν γλῶσσ' ὁμώμοχ, ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος».

Ἐν ἔτει 1853, τῆς Ρωσσίας ἀξιούσης ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Τουρκίας διατελούσης εἰς κατάστασιν λίαν στενόχωρον, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη κηρύττει καὶ ὑπόσχεται νέας πάλιν μεταρρυθμίσεις.

Αἱ κυριώτεραι τούτων ἦσαν:

1) Ἰσονομία ὅλων τῶν ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας.

2) Ἀποδοχὴ ὅλων εἰς τὰ δημόσια ὑπουργήματα ἄνευ θρησκευτικῆς διακρίσεως.

3) Παροχὴ τοῖς Χριστιανοῖς τοῦ δικαιώματος μαρτυρίας ἐν τοῖς δικαστηρίοις· μικτὰ δικαστήρια.

4) Κατάργησις τοῦ κεφαλικοῦ φόρου

Ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλησαν τὸ σήμερα καταπῖπτον κράτος καὶ αἱ νέαι αὗται ὑποσχέσεις μεταρρυθμίσεων. Ἐκρήγνυται ἐν ἔτει 1853 ὁ μέγας Ἀνατολικὸς πόλε-

μος, καὶ πάλιν, πρὸς ἀποφυγὴν δεινῶν καὶ ταπεινώσεων, μηνὶ Φεβρουαρίῳ τοῦ 1856, δημοσιεύεται τὸ περίφημον *Χάττι—Χουμαγιοῦν* τοῦ *Γκιουλχανέ*, πρὸς μεῖζον μάλιστα κῦρος τυχὸν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Δι' αὐτοῦ καθωρίζοντο τὰ ἑπόμενα :

1) Θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἐκκλησιαστικὰ προνόμια.

2) Ἰσονομία πάντων τῶν ὑπηκόων καὶ ἀποδοχὴ αὐτῶν εἰς τὰ δημόσια ὑπουργήματα.

3) Ἐκπαιδευτικὴ ἐλευθερία.

4) Μικτὰ δικαστήρια, δικαστικὴ καὶ ποινικὴ μεταρρύθμισις.

5) Οἰκονομική, στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ μεταρρύθμισις.

6) Μέγα συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας.

7) Τράπεζαι, ὁδοί, διώρυγες. κλπ.

Αὗται ἦσαν αἱ κυριώταται τῶν διατάξεων τοῦ περιφήμου τούτου Χάττι-Χουμαγιοῦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Δημοσιευθὲν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν Παρισίοις Εὐρωπαϊκῆς Συνόδου πρὸς διακανονισμὸν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐπηυφημήθη ἐν τῇ Συνόδῳ «pour sa haute valeur». Ἡ ἑσπερία Εὐρώπη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, πρωτοστατούσης τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, κατελήφθη ἐξ ὑποκριτικοῦ θαυμασμοῦ πρὸ τοῦ εἰδώλου Νέας Τουρκίας, ἀναγνωριζούσης τὰ δίκαια τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν λαῶν, εἰσήγαγεν αὐτὴν ἐν τοῖς κόλποις τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας. Πραγματικὸν Eldorato ! Ἅπαντες οἱ ὑπὸ τὸ τουρκικὸν σκῆπτρον λαοὶ ἔμελλον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν μεταρρυθμίσεων νὰ εὐδαιμονήσωσιν. Ὁ *Ἀσθενὴς τοῦ Βοσπόρου* ἀνεγεννᾶτο διὰ τοῦ νέου πολιτεύματος, καθιστάμενος ἄξιος νὰ παρεδρεύῃ ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς Συμβουλίοις. Πρὸς ἐπίμετρον τῶν εὐμενεστάτων διαθέσεων τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης ὑπὲρ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀνεγνωρίζετο διὰ τοῦ 7ου ἄρθρου τῆς Συνθήκης τῶν Παρισίων ἡ *ἀκεραιότης* αὐτοῦ. Καὶ πόρισμα τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης ἐκηρύσσετο, ὅτι «πᾶσα πρᾶξις, τείνουσα νὰ παραβιάσῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἤθελε θεωρηθῇ ζήτημα εὐρωπαϊκοῦ συμφέροντος !...

Σκιᾶς ὄνειρα. Ὁ ἐνθουσιασμός, αἱ ἐπευφημίαι τῶν διπλωματῶν τῆς ἐν Παρισίοις Συνόδου δὲν κατώρθωσαν νὰ παράσχωσιν ὑπόστασιν πραγματικὴν εἰς τὸ μεταρρυθμιστικὸν τοῦτο πυροτέχνημα τῆς Νέας Τουρκίας. Οὐδὲ μία τῶν διατάξεων τοῦ Χάττι-Χουμαγιοῦν ἐξετελέσθη, εἰ καὶ ὁ μεταρρυθμιστὴς Σουλτᾶνος εἶχεν ὑπουργοὺς κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα δεξιωτάτους καὶ κατανοοῦντας ὁπωσδήποτε τὴν ἀνάγκην τῶν μεταρρυθμίσεων πρὸς σωτηρίαν τοῦ κράτους. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Φουὰτ καὶ ὁ Ἀλῆς. Ὁμολογητέον ἐν τούτοις, ὅτι τινὰς ἐκ τῶν

διατάξεων τοῦ νέου πολιτικοῦ χάρτου ἀπέκρουεν αὐτὴ ἡ συνείδησις τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐν ἄλλῃ πολιτείᾳ, ἐξελισσομένῃ ὑπὸ διαφόρους κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας, ἐν ᾗ δὲν κρατεῖ ὁ ἱερὸς νόμος τῶν Μουσουλμάνων, διδάσκων πάντα πιστόν, ὅτι δὲν ὑφίσταται πραγματικὴ ἰσότης μεταξὺ πιστῶν καὶ ἀπίστων, ἠδύνατο τὸ Χάττι-Χουμαγιοῦν νὰ ἐφαρμοσθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον· ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν Τουρκίᾳ. Διὰ τοῦ νέου πολιτεύματος Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμᾶνοι ἐξισοῦντο· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον. Πράγματι ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμός, τῶν Μωαμεθανῶν ὑπερτερούντων κατ' ἀριθμὸν τοὺς Χριστιανούς, κρατούντων δὲ ἐν τῇ κυβερνήσει, οὐδέποτε καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τοιαύτην ἰσότητα. Τοῦτο πράττων ἤθελεν ἀπαρνηθῇ ἑαυτόν, ἀναγνωρίζων ἴσα δικαιώματα τῶν Ἰσλὰμ πρὸς τοὺς Γκιαούρ.

Ἡ Εὐρώπη ὑπεκρίθη, ὅτι ἀγνοεῖ τοῦτο, παρὰ τὰς πληροφορίας, αἵτινες ἐν ἀρθονίᾳ βεβαίως ὑπῆρχον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν ὑπουργείων τῶν ἐξωτερικῶν, ὅλως ἀντιθέτους πρὸς τὰς ὑποσχέσεις τῆς ἐπισήμου Τουρκίας.

Ὡς παρατηρεῖ σύγχρονος ἱστορικός, πάντα τὰ ὡραῖα ταῦτα σχέδια ἐματαιώθησαν καὶ ἀπέμεινεν νεκρὸν γράμμα, ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν τούτων τῶν ἐνδιαφερομένων, Χριστιανῶν τε καὶ Μουσουλμάνων. Οἱ δεύτεροι οὗτοι, πιστοὶ ἐμμένοντες εἰς τὰ πάτρια, ἐνόμιζον, ὅτι διατρέχουσι κίνδυνον ἐκ τοῦ ὁπλισμοῦ τῶν ραγιάδων· οὐδ' ἠνείχοντο ἐν τῇ θρησκευτικῇ αὐτῶν ὑπερφροσύνῃ, ἵνα οὗτοι διοικῶσιν ἐν τῷ στρατῷ τοὺς πιστοὺς τοῦ Ἰσλάμ. Οἱ Χριστιανοὶ ἐπίσης, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀνεχόμενοι τὴν ἑαυτῶν στρατολογίαν, προὐτίμων νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην διὰ τοῦ παλαιοῦ συστήματος τοῦ κεφαλικοῦ φόρου. Ἀντὶ τοῦ φόρου τοῦ αἵματος προὐτίμων τὸν χρηματικὸν φόρον. Ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ προκήρυξις τῆς ἰσονομίας πάντων τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα τὴν κατάργησιν, ἢ μᾶλλον τὴν ἀναθεώρησιν τῶν προνομίων, ὧν ἀπέλαυον ἀπὸ αἰώνων αἱ μὴ μουσουλμανικαὶ θρησκευτικαὶ κοινότητες. Καὶ ἐκ τούτου πάλιν ζωηρὰ ἀντίδρασις τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων, καλῶς γινωσκόντων, ὅτι ἠδύναντο νὰ διατελῶσιν ἀσφαλεῖς ὅπως δήποτε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν προνομίων τούτων, τοὐναντίον δὲ ἡ ἰσονομία ἤθελε καταστῇ δι' αὐτοὺς παραχρῆμα σύστημα βίας καὶ αὐθαιρεσίας[1].

Ὁ αὐτουργὸς τοσούτων μεταρρυθμιστικῶν προγραμμάτων ἀπὸ τοῦ 1839 ἀπέθνῃσκε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1861. Διεδέχετο δ' αὐτὸν ὁ Ἀβδοὺλ Ἀζιζ, ὑποτιθέμενος ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ παλαιοτουρκικὸν κόμμα, ἀλλ' ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσει κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῶν μεταρρυθμίσεων. Κατήργησε τὸ χαρέμιον, ἀνέθηκε δ' ἐκ περιτροπῆς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τοῦ κράτους εἰς δύο τῶν ἐπιφανεστάτων καὶ προοδευτικωτάτων ἀνδρῶν τῆς Νέας Τουρκίας, τὸν Φουὰτ καὶ τὸν Ἀλῆ. Ἀτυχῶς,

1 Histoire Générale du IVe Siécle à nos jours (XI, 226).

παρὰ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τοῦ τε σουλτάνου καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, οὐδὲν ἐπετεύχθη. Ἐσωτερικαὶ ἐξεγέρσεις καὶ συγκρούσεις, ἐξωτερικαὶ ραδιουργίαι παρεκώλυον πᾶσαν συστηματικὴν ἐνέργειαν τῶν κυβερνήσεων πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως. Τὸ παλαιοτουρκικὸν κόμμα ἄλλως τε ἐπελαμβάνετο πάσης εὐκαιρίας, ὅπως ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ παρακωλύσῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Φαύλη οἰκονομικὴ διαχείρισις, σπατάλη, δικαστική, διοικητική, στρατιωτικὴ ἐξαχρείωσις· τοιαύτη ἡ πραγματικὴ κατάστασις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῶν μεταρρυθμίσεων. Δὲν καταπιέζονται μόνον οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Μουσουλμᾶνοι, τῆς ἐξηχρειωμένης διοικήσεως μὴ ποιουμένης διάκρισιν μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων. Σὺν τῷ χρόνῳ ἀποχωροῦσι τῆς σκηνῆς οἱ μεγαλοπράγμονες καὶ μεταρρυθμιστικοὶ ὑπουργοί, καὶ διαδέχονται αὐτοὺς ἐν τῇ διευθύνσει τῶν κοινῶν μέτριοι ἄνθρωποι, ὄργανα τῆς ξένης πολιτικῆς, ἢ τῶν διεφθαρμένων κύκλων τῆς διοικητικῆς ἀκολασίας καὶ τοῦ χαρεμίου. Ἔτι δὲ μᾶλλον συντελεῖ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους ἡ πολιτικὴ τῆς διαιρέσεως μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, τέως συνηνωμένων καὶ συνησπισμένων. Πάντες ἀνομολογοῦσι τὸν κατήφορον, πρὸς ὃν φέρεται ραγδαίως τὸ ὀθωμανικὸν κράτος μηδ' αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν ἐξαιρουμένων. Ἐν ἔτει 1867 ὁ Μουστφᾶ Φαζὶλ πασσᾶς, εἷς τῶν αὐθεντικῶν ἀντιπροσώπων τῆς Νέας Τουρκίας, γράφει εἰς τὸν Σουλτᾶνον τὰ ἑπόμενα περὶ τῆς ὀδυνηρᾶς καταστάσεως, εἰς ἣν διατελοῦσι Χριστιανοί τε καὶ Μουσουλμᾶνοι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

«Ἡ Εὐρώπη φαντάζεται, ὅτι μόνοι οἱ Χριστιανοὶ ὑπόκεινται εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν, εἰς τὰ δεινά, εἰς τὰς παντοειδεῖς ταπεινώσεις, τὰς προερχομένας ἐκ τῆς καταδυναστεύσεως. Πράγματι ἐν τούτοις οἱ Μουσουλμᾶνοι εἶνε ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπογυμνοῦνται ἀπανθρωπότερον, κύπτοντες ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγόν, μηδεμιᾶς ὑπὲρ αὐτῶν ἐνδιαφερομένης ξένης Δυνάμεως. Οἱ παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος ὑπήκοοί σου διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας: εἰς τοὺς ἀκολάστως καταδυναστεύοντας καὶ εἰς τοὺς καταδυναστευομένους ἀνηλεῶς. Οἱ πρῶτοι τούτων, ἐν τῇ ἀπεριορίστῳ ἐξουσίᾳ, τῇ ὑφ' ὑμῶν ἐξασκουμένῃ καὶ ὑπ' αὐτῶν ἰδιοποιουμένῃ, καταλαμβάνονται ἐκ πειρασμοῦ νὰ προβαίνωσιν εἰς πᾶσαν πονηρὰν πρᾶξιν. Οἱ δὲ δεύτεροι διαφθείρονται αὐτοὶ οὗτοι ἐκ τῆς ὀλεθρίας ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν κυρίων αὐτῶν. Ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποβάλλωνται ἀκαταπαύστως εἰς μισητὰς ἰδιοτροπίας, μὴ δυνάμενοι μάλιστα νὰ κατορθώσωσιν, ὅπως φθάσωσι τὰ νόμιμα αὐτῶν παράπονα μέχρι τοῦ θρόνου,—διότι οἱ τύραννοί των ἤθελον χαρακτηρίσῃ ὡς τὴν χειρίστην στάσιν τὴν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν πλήρη σεβασμοῦ ἔκκλησιν—ἀποκτῶσι τὰς ἕξεις ἀπιστεύτου ἠθικῆς ἀνανδρίας» [1].

Ἐλάχιστος παρῆλθε χρόνος ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ἐγγράφου τούτου εἰς τὸν

1 V. Bérard, La Révolution Turque.

Σουλτᾶνον, καὶ ἕτερος μεγιστὰν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁ πρώην μέγας βεζύρης Φουὰτ πασσᾶς, ὁ τοσαύτην ἐπιδειξάμενος δραστηριότητα καὶ προθυμίαν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς βεζυρείας του πρὸς ἐφαρμογὴν μεταρρυθμίσεων, ἀποθνήσκων ἐν Νικαίᾳ, ἐν Ὑπομνήματι, ἀπευθυνομένῳ πρὸς τὸν αὐτὸν Σουλτᾶνον, περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τοῦ κράτους καὶ τῆς προϊούσης παρακμῆς αὐτοῦ, ἔγραφε τὰ ἑπόμενα :

«Καθ' ἣν στιγμὴν τὸ ἔγγραφον τοῦτο θὰ τεθῇ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος, θὰ εὑρίσκωμαι μακρὰν τοῦ κόσμου τούτου. Δύνασθε ἄρα νά με ἀκούσητε ἄνευ δυσπιστίας καὶ ὀφείλετε ν' ἀντιληφθῆτε τῆς μεγάλης ταύτης καὶ θλιβερᾶς ἀληθείας : *Τὸ ὀσμανικὸν κράτος κινδυνεύει*» [1].

Δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀλλοία ἡ ἔκβασις τῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡ νόσος, ἐξ ἧς ἔπασχε καὶ πάσχει ἀπὸ αἰώνων ἡ τουρκικὴ φυλή, δὲν ἠδύνατο, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ θεραπευθῇ δι' ἁπλῶν ἐμπειρικῶν καταπλασμάτων, ὁποῖα εἶνε τὰ κοινοβουλευτικὰ ψεύδη τοῦ καιροῦ τούτου. Ἐὰν εὐρωπαϊκοὶ λαοί, κεκτημένοι ὁπωσδήποτε κοινωνικήν τινα μόρφωσιν, ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ αὐτῶν, χριστιανικὴν ἔχοντες συνείδησιν, δυσχερῶς κατανοῶσι τὴν ἰσοτιμίαν καὶ ἰσονομίαν πληθυσμῶν, διάφορον ἐχόντων τὴν ἐθνικὴν καταγωγὴν καὶ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἐφαρμόζωσι τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα, τὸ συνταγματικὸν λεγόμενον, κατὰ τὰ ἴδια ἐθνικὰ καὶ φυλετικὰ συμφέροντα, τὰ συμφέροντα τῆς κρατούσης πλειονοψηφίας, οὐχὶ δὲ ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ πολίτευμα ἰσονομίας καὶ ἰσοπολιτείας ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ; Ὅ τι ἀποτυγχάνει ἐν τῇ χριστιανικωτάτῃ καὶ ὀρθοδοξοτάτῃ Ρωσσίᾳ, ἐν τῇ προοδευτικῇ καὶ φιλοσοφικῇ Πρωσσίᾳ, ἐν τῇ φιλελευθέρᾳ καὶ μεγαθύμῳ Οὐγγαρίᾳ, εἶνε δυνατὸν νὰ λάβῃ ὑπόστασιν ἐν τῷ μουσουλμανικωτάτῳ ὀθωμανικῷ κράτει, οὗ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ καὶ ἐθνικὴ ὑπόστασις ἐρείδεται ἐν τῇ συνειδήσει τῆς κρατούσης φυλῆς, δηλαδὴ τῆς κρατούσης θρησκείας, ἐπὶ τῆς ἀνισότητος, τῆς περιφρονήσεως τῶν κρατούντων πρὸς τοὺς κρατουμένους ; Τοῦτο εἶνε τὸ αἴτιον τῆς ἀποτυχίας τῶν τουρκικῶν μεταρρυθμίσεων ἔν τε τῷ παρελθόντι, τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι, παρὰ τὰς ἀγαθὰς πολλάκις προθέσεις τῶν ἀναλαμβανόντων τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Τὸ κώλυμα ἔγκειται ἐν αὐτῷ τῷ φυλετικῷ καὶ θρησκευτικῷ χαρακτῆρι τῶν λαῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸ ψηφιδωτὸν μωσαϊκόν, τὸ καλούμενον ὀθωμανικὸν κράτος. Καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει ἐκδηλοῦται εἰλικρινὴς πρόθεσις καὶ προθυμία πρὸς εἰσαγωγὴν αὐτῶν, ἔγραφεν ὁ κ. Anatole Leroy-Beaulieu, ἐν ἔτει 1876, ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῶν Δύο Κόσμων» καθ' ὃν χρόνον ἐφηρμόζετο τὸ πρῶτον ὀθωμανικὸν Σύνταγμα, προς μεγάλην δυστυχίαν τῆς Τουρκίας ἐπέρχεται ἡ ματαίωσις αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ὀλιγώτερον δυναμένη νὰ λάβῃ πραγμάτωσιν ἐκ τῶν μεταρρυθ

1 I. Lewis Farley, the decline of Turkey, London, 1875.

μίσεων εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἡ διὰ τῶν συνταγματικῶν λεγομένων θεσμῶν. Διὰ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας τουρκικὸν σύνταγμα φόβους μᾶλλον ἢ ἀγαθὰς ἐλπίδας δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεία ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, οἱονδήποτε καὶ ἂν φέρῃ χαρακτῆρα. Θέλει ἔχῃ τὰ ἑπόμενα ἀποτέλεσματα: μειονότητα τῶν Χριστιανῶν πρὸ τῶν Μουσουλμάνων, τῶν μὲν ἐκπροσωπούντων τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν ἰδέαν, τῶν δὲ Ὀθωμανῶν τὴν ἀσιατικήν. Ἡ πλειονότης θὰ ἀναγνωρίζῃ ὡς ἄρθρον πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς πίστεως τὸ δόγμα τοῦ Ἰσλάμ, ἡ δὲ κυβερνητικὴ ἐξουσία, ἡ ἐκ τοῦ κοινοβουλίου ἀπορρέουσα, θέλει διατελῇ ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῶν Τούρκων τῆς Ἀνατολῆς, ἥττον πεπολιτισμένων καὶφανατικωτέρων τῶν παρὰ τὸν Βόσπορον ὁμοφύλων. Ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ποικιλίας τῶν φυλῶν καὶ τῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἔν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Εὐρώπῃ, οὐδεμία συνδετικὴ δύναμις δύναται νὰ συναρμόσῃ τὰ διάφορα ταῦτα φυλετικὰ στοιχεῖα πλὴν τῆς θρησκείας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἰσλαμισμὸς ἤθελε καταστῇ ὁ σύνδεσμος τοῦ κράτους, τὸ δὲ Κοράνιον ὁ ἐθνικὸς κῶδιξ καὶ τὸ Σερὶ ὁ ὑπέρτατος νόμος τῆς πολιτείας. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων θὰ ὑφίστατο κατ' ἀνάγκην τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὰς ἐμπνεύσεις τῶν οὐλεμάδων, τῶν σοφτάδων, τῶν δερβισσῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει τὸ ὀθωμανικὸν κοινοβούλιον ἤθελεν ἐκφύγῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν, θὰ ἐξηκολούθει διατελοῦν ἐκ πολιτικῆς ἀνάγκης ἰσλαμικόν,τῆς πλειονοψηφίας ἐπιζητούσης ν'ἀφομοιώσῃ τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν μειονοψηφίαν χριστιανικοὺς πληθυσμούς. Πρόγραμμα αὐτῆς θὰ ἦτο ὁ ἐκτουρκισμός. Ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἓν μόνον θὰ ἦτο λυσιτελὲς μέσον, τὸ *Ἰσλάμ*.

Πολιτικὴ ἐλευθερία, κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἀνθρώπινα δίκαια καθίστανται εὔηχοι φράσεις μόνον, οὐδὲν ἐξασκοῦσαι θετικὸν ἀποτέλεσμα, μᾶλλον δὲ δυνάμεναι νὰ προκαλέσωσι κινδύνους καὶ καταστροφάς, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν εἶνε παρεσκευασμένον πρὸς κατανόησιν αὐτῶν καὶ ἀποδοχὴν τὸ δημόσιον φρόνημα. Ἂν τὸ δόγμα τοῦτο εἶνε ἀληθὲς ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ λαῶν ὁμοφύλων καὶ ὁμογλώσσων, μὴ ἐχόντων ἀφορμὰς ἀμοιβαίας δυσπιστίας καὶ καχυποψίας, πραγματικώτερον ἀποδείκνυται ἐν χώρᾳ,κατοικουμένῃ ὑπὸ λαῶν ποικιλοδόξων, καί, ὅ περ χεῖρον, κατακτητῶν καὶ κατακεκτημένων, κυρίων καὶ δούλων, ἐχόντων ἱστορικὰς ἅμα, κοινωνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἀφορμὰς ἀμοιβαίας δυσπιστίας καὶ μίσους.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀποτυχία τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Ἄρχεται αὕτη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1618 καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἔτος 1876. Ἐν διαστήματι τριῶν αἰώνων λόγοι μόνον καὶ ὑποσχέσεις, οὐδὲν θετικὸν καὶ πραγματικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΥΡΥΤΕΡΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ. — ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.

Παρὰ τὰς παρακελεύσεις καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν πιστοτέρων καὶ εἰλικρινεστέρων φίλων τοῦ κράτους, οἷοι ἦσαν ὁ Μουσταφᾶ Ῥεσὶτ καὶ ὁ Φουάτ, ἡ κατάστασις ὁσημέραι ἐπιδεινοῦται. Οἱ μεγάλοι ὑπουργοὶ τῆς ἐσωτερικῆς βελτιώσεως, τῆς ἀνορθώσεως καὶ τῆς ἐνισχύσεως τῆς Τουρκίας, ὁσημέραι ἀποσυντιθεμένης ἕνεκα τῆς φαύλης διοικήσεως, τῆς σπατάλης τοῦ δημοσίου πλούτου, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Ἀλῆς καὶ ὁ Φουάτ, εἶχον ἤδη ἀπέλθῃ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἤδη ὁ τελευταῖος, ὁ Φουάτ, εἶχε κρούσῃ τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου ἐκ Νικαίας διὰ τοῦ ἐπιθανατίου αὐτοῦ ὑπομνήματος. Ἐν ἔτει 1870, κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ἡ Ρωσσία, ἐπωφελουμένη τῶν δυσχερῶν περιστάσεων, εἰς ἃς διετέλει ἡ Εὐρώπη, καθ' ἣν ἡμέραν παρεδίδετο τὸ Metz εἰς τὸν γερμανικὸν πολέμιον, ἀπέστελλε πρὸς τὰ ἀνακτοβούλια τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τῶν ὑπογραψασῶν τὴν Συνθήκην τῶν Παρισίων, ὅτι ἠναγκάζετο ν' ἀποκηρύξῃ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀναλάβῃ διὰ τῆς εἰρημένης Συνθήκης τοῦ 1856. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκήρυττεν ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, ὅτι «ἡ αὐτοῦ αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης δὲν δύναται νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ἐπὶ πλέον ὑπόχρεων, ὅπως τηρῇ τὰς διατάξεις τῆς εἰρημένης συνθήκης, τὰς περιοριζούσας τὰ δικαιώματα τῆς ἐπικυριαρχίας αὐτοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ.»

Ἦτο τοῦτο ἡ πρώτη διακήρυξις τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς, ἐφησυχαζούσης καὶ περισυλλεγομένης ἐπὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν ταπεινωτικὴν δι' αὐτὴν Συνθήκην τῶν Παρισίων, τὴν ὁποίαν ἤδη πανδήμως ἀπεκήρυττεν, ἀναλαμβάνουσα τὴν παλαιὰν ἐπικράτησιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Ἡ Εὐρώπη, συγκεντρωμένην ἔχουσα τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον, κατεπλάγη ἐπὶ στιγμὴν πρὸ τῆς θρασύτητος ταύτης τῆς ρωσσικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἠναγκάζετο νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ ἁμαρτωλὴ αὐτῆς διπλωματία πρὸ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος.

Ἄλλως τε δὲν παρεβιάζετο κατὰ πρῶτον ἡ συνθήκη ἐκείνη· ἤδη εἶχε παραβιασθῇ διὰ τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως τῶν δύο παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας, ἀποτελεσασῶν τὴν νέαν Ρωμουνίαν. Ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν εἶχεν ἐφαρμόσῃ τὰς μεταρρυθμίσεις ἐκείνας, αἵτινες εἶχον ἐπιβληθῇ αὐτῇ ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1856. Μόνη ἡ Ἀγγλία, ἡ ἀείποτε ἐν τῇ διεθνεῖ αὐτῆς πολιτικῇ ὑποκριτικὸν ἐπαγγελλομένη légitimisme, ἐταράχθη ἐπὶ τῇ ἀνακοινώσει ταύτῃ τοῦ ρωσσικοῦ ἀνακτοβουλίου. «Ἡ μέθοδος τῆς Ρωσσίας», ἔγραφε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ κόμης Granville εἰς τὸν sir A. Buchanan, «ἐκμηδενίζει πᾶσαν διεθνῆ συνθήκην. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενον συνθήκης τινὸς εἶνε ὁ ἀμοιβαῖος σύνδεσμος τῶν συμβαλλομένων. Ἐν τούτοις, κατὰ τὸ ρωσσικὸν δόγμα, ἕκαστος τῶν συμβαλλομένων ὑποτάσσει τὰ πάντα ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν, πρὸς ἑαυτὸν καὶ μόνον καθιστάμενος ὑπόχρεως».

Ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, ὡς γνωστόν, ἀπηυθύνθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἰς τὸν Βίσμαρκ, ἐξαιτουμένη τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ πρὸς κήρυξιν πολέμου κατὰ τῆς Ρωσσίας ἐπὶ τῇ παραβιάσει τῆς Συνθήκης τῶν Παρισίων. Ἀλλ' ἡ Πρωσσία, ἀπησχολημένη ἐν Γαλλίᾳ, ἐπρότεινε τὴν σύγκλησιν εὐρωπαϊκῆς Συνδιασκέψεως τῶν ὑπογραψασῶν τὴν ἐν Παρισίοις Συνθήκην Δυνάμεων. Ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ πρότασις. Ἀλλ' ἡ Συνδιάσκεψις μόλις κατωρθώθη νὰ συνέλθῃ, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1871, καταληξάσα εἰς τὴν ἀπὸ 13 Μαρτίου 1871 σύμβασιν, καθ' ἣν ἐπεκυροῦτο μὲν ἡ Συνθήκη τοῦ 1856 ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς αὐτῆς διατάξεις, κατηργεῖτο ἐν τούτοις ἡ οὐδετερότης τοῦ Εὐξείνου.

Ἤδη ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ ἀνελάμβανε πλήρη τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ἣν σκοπιμώτατα ἔμελλε νὰ χρησιμοποιήσῃ κατὰ τῆς Τουρκίας, ὑσημέραι ἐσωτερικῶς ἐκλυομένης καὶ παραπαιούσης. Ἡγουμένη τῆς πανσλαυϊστικῆς ἰδέας, εἶχε διὰ μεθοδικωτάτης ἐνεργείας κατορθώσῃ νὰ συγκεντρώσῃ περὶ τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς πλανήτην ὡς δορυφόρους τοὺς ἁπανταχοῦ Σλαύους ἀδελφούς, καὶ δὴ τοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Ἐν ἄρθρῳ ρωσσικῆς ἐφημερίδος, ἀποστόλου τῶν πανσλαυϊστικῶν ἰδεῶν, ἐκηρύττοντο ἤδη τῇ 17 Φεβρουαρίου τοῦ 1867 τὰ ἑπόμενα, ἐπαναστατικὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διὰ τὴν κατάστασιν τῆς συγχρόνου Εὐρώπης:

«Ἡ Ρωσσία πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅλας αὐτῆς τὰς δυνάμεις, ὅπως εἰσαγάγῃ παρὰ τοῖς πρὸς νότον γείτοσιν αὐτῆς (τοῖς Νοτιοσλαύοις) μεταρρυθμίσεις, παραπλησίους πρὸς τὰς γενομένας ἐν τῇ κεντρῴᾳ καὶ τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ὀφείλει, ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ, ν' ἀναλάβῃ παρὰ τοῖς σλαυϊκοῖς λαοῖς τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν ἡ Γαλλία μεταξὺ τῶν λατινικῶν λαῶν καὶ ἡ Πρωσσία μεταξὺ τοῦ γερμανικοῦ κόσμου. Ὡς πρὸς τὴν Ρωσσίαν εἶνε εὐγενὲς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο, διότι τυγχάνει ἀλλότριον παντὸς ἐγωϊσμοῦ, εἶνε εὐεργετικόν, διότι θὰ ἀποπερατώσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων, θέλει δὲ στερεώσῃ ἀσφαλῶς τὴν ἰσορροπίαν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Εἶνε ἀντάξιον τῆς Ρωσσίας καὶ τοῦ μεγαλείου

αὐτῆς τὸ ἔργον τοῦτο, εἶνε μέγα, τρέφομεν δὲ τὴν σταθερὰν πεποίθησιν περὶ τῆς πληρώσεως αὐτοῦ».

Ταὐτοχρόνως σχεδὸν ἐνεκαινίζετο ἡ Ἐθνολογικὴ Ἔκθεσις τῆς Μόσχας, ἡ πρώτη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πανσλαυϊστικὴ διαδήλωσις. Ἡ ἔκθεσις αὕτη, ἐγένετο γνωστὸν τοῦτο ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναντήσεως τῶν Σλαύων ἀδελφῶν, δὲν εἶχεν ἁπλῶς ἐθνολογικὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα. Σκοπὸς τοῦ συνεδρίου ἦτο, καθ' ἃ ὁμολόγει ρωσσικὴ ἐφημερὶς ἐπίσημον ἔχουσα χαρακτῆρα, ὅπως πιστεύσωσιν οἱ Σλαῦοι ἀδελφοί, ὅτι «*προσῆλθον πρὸς ἔθνος, πρὸς ὃ συνδέονται δι' ἀδελφικῶν δεσμῶν, παρ' οὗ πολλὰ δύνανται ν' ἀναμένωσιν, οὐδένα δὲ διατρέχουσιν ἐξ αὐτοῦ κίνδυνον*». Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ αὐτοκράτεια πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, ἐν τῷ μέλλοντι *πάσης Σλαυΐας*, προσήνεγκον σημαντικὰ ποσὰ ὑπὲρ τῆς ἐθνολογικῆς ταύτης ἐκθέσεως. τῆς ὁποίας ἐπίτιμος πρόεδρος ἀνεκηρύχθη ὁ μέγας δοὺξ Βλαδίμηρος. Οὕτως ἐπετυγχάνετο ἡ σλαυϊκὴ ἀλληλεγγύη ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὴν προστασίαν τῆς ρωσσικῆς Δυνάμεως, ἥτις πανηγυρικῶς ἀνεγνωρίζετο, ὑπνωττούσης καὶ ἀδιαφορούσης τῆς Εὐρώπης, ἡ κεντρικὴ δύναμις τοῦ σλαυϊκοῦ κόσμου.

Ἔκτοτε ἡ πανσλαυϊστικὴ ἐνέργεια ἐπὶ τῶν σλαυϊκῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καθίσταται ζωηροτέρα καὶ δραστηριωτέρα. Ἱδρύεται κεντρικὸν σλαυϊκὸν κομιτᾶτον ἐν Μόσχᾳ, τῇ Μέκκᾳ ταύτῃ τοῦ πανσλαυϊσμοῦ, ὑποκομιτᾶτον δ' ἐν Βουκουρεστίῳ. Διενέμοντο βιβλία ἐμπρηστικὰ καὶ ἐπαναστατικὰ ἀνὰ πάσας τὰς σλαυϊκὰς χώρας, ἀποστολὴν ἔχοντα τὴν ἐξέγερσιν τῆς σλαυϊκῆς συνειδήσεως κατὰ τοῦ τυράννου. Προσελαμβάνοντο δ' ἐκ τῶν σλαυϊκῶν διαμερισμάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ δὴ ἐκ Σερβίας καὶ Βουλγαρίας, νεανίαι πρὸς ἐκπαίδευσιν ἐν ρωσσικοῖς πανεπιστημίοις, ἀνατρεφόμενοι μὲ τὴν σλαυϊκὴν ἰδέαν, ὀφείλουσαν νὰ κυριαρχήσῃ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ν' ἀπελευθερώσῃ τοὺς ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν δεσποτείαν ἀδελφούς. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ διὰ τοῦ στρατηγοῦ διπλωμάτου Ἰγνάτιεφ, ὃν ἀπέστελλε πρεσβευτὴν αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεμυημένον ὑπὲρ πάντα ἄλλον Ρῶσσον διπλωμάτην τῶν πανσλαυϊστικῶν ἀπορρήτων, κατώρθου νὰ προσηλυτίσῃ τοὺς κρατοῦντας παρὰ τὸν Βόσπορον πολιτικοὺς τουρκικοὺς κύκλους, ἰδίᾳ δὲ τὸν τότε μέγαν βεζύρην Μαχμοὺτ Νεντὶμ πασσᾶν, ἀφοσιωθέντα ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ρωσσικῆς διπλωματίας, ἥτις ἐγίνωσκε νὰ ἐφαρμόζῃ τὸν περιλάλητον δελφικὸν χρησμόν: «*Ἀργυρέαις λόγχαισι μάχου καὶ οὕτω νικήσεις...*»

Ἡ ρωσσικὴ διπλωματία περιέσφιγγεν ἐνταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς τὸν μέγαν ἀσθενῆ τοῦ Βοσπόρου· ἐνηγκαλίζετο αὐτὸν τρυφερώτατα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ τὸν ἀποπνίξῃ [1]. Ἐπωφελουμένη τῆς πτώσεως τῆς Γαλλίας μετὰ τὴν συμφορὰν τοῦ 1871, ραδιουργοῦσα τὴν Ἀγγλίαν, κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ·

1 J'embrasse mon ennemi, mais c'est pour l'étouffer.

ἀλλὰ συγχρόνως ἐρραδιούργει καὶ κατὰ τῆς κυβερνήσεως ταύτης δραστηριώτατα διὰ τῶν πολλαπλῶν αὐτῆς πρακτόρων ἐν τοῖς σλαυϊκοῖς διαμερίσμασι τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἧς οἱ κάτοικοι προσέβλεπον πρὸς τὴν Πετρούπολιν. Εἶχεν ἐπίσης ἐπιτύχῃ—εἰρήσθω τοῦτο ἐν παρόδῳ—διὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βουλγαρικοῦ Σχίσματος πλήρη διάσπασιν καὶ ἐχθρότητα μεταξὺ τῶν σλαυϊκῶν φυλῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ὁσημέραι ἐξαντλουμένης καὶ ὑποκυπτούσης εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν Μεγάλων εὐρωπαικῶν Δυνάμεων, καὶ ἐν πρώτῃ μοίρᾳ τῆς ρωσσικῆς, ἥτις ἐξήσκει μονοκρατορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ ἰσλαμικὴ ἰδέα ὑπὸ νεωτερικωτέραν μορφὴν ἐξηγείρετο ἐν τῇ ὀθωμανικῇ συνειδήσει ἀνεπτυγμένων τινῶν ὁμάδων τῆς αὐτοκρατορίας. Κατὰ τοῦ ὁσημέραι ἐπελαύνοντος εὐρωπαϊσμοῦ, καὶ ἰδίᾳ τοῦ πανσλαυϊσμοῦ, καιρὸς ἦτο νὰ ἐξεγερθῇ ἡ ἰσλαμική, ἡ ὀθωμανικὴ συνείδησις, ἐμπνέουσα νέαν πεποίθησιν περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν εἰς τοὺς μουσουλμανικοὺς λαούς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ ἄλλοτε μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος, ἀλλ' ἤδη ὁσημέραι ἐξαντλούμενον καὶ φθίνον.

Ἔτι μᾶλλον συνετέλει εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἀντιδραστικοῦ τούτου κατὰ τῆς κρατούσης ἐκρύθμου καταστάσεως ρεύματος ἡ ἐν ἔτει 1875 ἐπελθοῦσα χρεωκοπία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐδήλου εἰς τοὺς πιστωτὰς αὐτῆς, Εὐρωπαίους κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ πλέον κανονικῶς καταβάλλουσα τὰς χρηματικὰς αὐτῆς ὑποχρεώσεις. Ἀγανάκτησις, δυσπιστία ἐν Εὐρώπῃ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου. Ὁ δὲ πονηρὸς ὄφις τῆς ρωσσικῆς διπλωματίας ἐγνώρισεν ἐγκαίρως νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσίας γνώμης.

Τὴν χρεωκοπίαν ἐπηκολούθησεν ἡ ἐξέγερσις τῆς Ἑρζεγοβίνης. Πανσλαυϊστικὴ ὑποκίνησις. Προσῆλθον οὐκ ὀλίγοι ἐπίκουροι ἐκ Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου. Καὶ ἀπέστειλε μὲν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις στρατὸν πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ πολλαχοῦ οὗτος κατεκόπη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν στιφῶν. Καὶ ἤδη ἤρξαντο συνταρασσόμεναι ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία ἐναντίον καθεστῶτος, ὅ περ ἐγνώριζε νὰ φορολογῇ μόνον, ἀλλ' οὐδεμίαν νὰ παρέχῃ ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς φορολογουμένους, εἰς οὓς δὲν ἀνεγνώριζε καὶ τὰ στοιχειωδέστατα τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Τῇ αἰτήσει τῶν προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ἐπαναστάται ἀπῄτησαν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν «θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, τὸ δικαίωμα τοῦ ὁμνύειν ἐπὶ δικαστηρίου, πολιτοφυλακὴν ἐπιτόπιον, ἀποτελουμένην ἐξ ἰθαγενῶν, καὶ τακτικὴν ἐπιβολὴν καὶ εἴσπραξιν τῶν φόρων.»

Πρὸ τῶν αἰτημάτων τούτων ἡ Πύλη ὑπεσχέθη δι' ἰραδὲ τῆς 2ας Ὀκτωβρίου 1875 τὴν ἐφαρμογὴν νέων μεταρρυθμίσεων καθ' ἅπαν τὸ κράτος.

Ἀλλ' ἡ ἐξέγερσις ἐξηκολούθει μεταδιδομένη ἀνὰ τὰς γειτονευούσας σλαυϊκὰς χώρας. Ἐπηπειλεῖτο δὲ θᾶττον ἢ βράδιον ἡ ἐπέμβασις τῆς Ρωσσίας πρὸς δια-

κανονισμὸν τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις, λαβοῦσα προηγουμένως τὴν συγκατάθεσιν τῶν ἀνακτοβουλίων τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Πετρουπόλεως, ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὴν ἑπομένην διακοίνωσιν ὑπὸ χρονολογίαν 30 Ἰανουαρίου 1876 :

«Αἱ Δυνάμεις ἐπιθυμοῦσι νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὸν καταστρεπτικὸν καὶ αἱματηρὸν ἀγῶνα διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Πρέπει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία νὰ τεθῇ κατὰ τύπους τε καὶ κατ' οὐσίαν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὸν ἰσλαμισμόν, ἡ ἐκμίσθωσις τῶν φόρων νὰ καταργηθῇ ὁριστικῶς, νὰ παύσῃ ἐγκαταλειπομένη ἡ ἐκτέλεσις τῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πασάδων, πρὸς τοῦτο δὲ δέον ὁ ἔλεγχος τῆς διοικήσεως αὐτῶν ν' ἀνατεθῇ εἰς ἐγχώριον συνέλευσιν, συγκειμένην ἐξ ἡμισείας ἐκ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων [1] »

Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπεδέχθη κατ' ἀρχὴν τὰς προτάσεις ταύτας, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ τὰς ἐκτελέσῃ. Ἀντέστη μόνον εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἐλέγχου τῆς διοικήσεως.

Ἀλλ' ἡ σλαυϊκὴ ἐπανάστασις ὁσημέραι ἐπεξετείνετο καθ' ὅλα τὰ σλαυϊκὰ διαμερίσματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Ἐξηγέρθη ἡ Σερβία κατὰ πρῶτον, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ Βουλγαρία.

Ὁ πόλεμος ἐπίκειται. Ἤδη ὁ Ρῶσσος καγκελλάριος Γορτσακὼφ εἶχεν ἀπειλήσῃ διὰ τραχυτάτου ὑπομνήματος πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, ὅτι, ἐὰν δὲν ἀποκατασταθῇ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἡ τάξις, ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ δικαιοσύνη διὰ τῶν προσηκουσῶν μεταρρυθμίσεων, παρίσταται ἀναγκαῖον πρὸς τῇ διπλωματικῇ ἐνεργείᾳ νὰ προστεθῇ καὶ ἡ λῆψις μέσων μᾶλλον τελεσφόρων, ἀναποφεύκτων πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γενικῆς εἰρήνης. Οὕτω μόνον θὰ σταματήσῃ τὸ κακὸν καὶ ἡ περαιτέρω αὐτοῦ ἐξάπλωσις.

Ὁ μουσουλμανικὸς κόσμος ἐταράχθη ἐκ τῶν ἀπειλῶν τούτων. Ἐζήτει τὸν ὑπεύθυνον. Καὶ τίς ἠδύνατο νὰ εἶνε ἄλλος ἢ αὐτὴ ἡ φαυλότης καὶ ἡ κακοδιοικησία τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ; Ἐν ταῖς κρισίμοις στιγμαῖς γενναῖαι ἐκδηλοῦνται σκέψεις. Ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸ κόμμα τῆς ἐνεργείας, τὸ κόμμα τῆς *Νέας Τουρκίας*, ἀρχηγὸν ἔχον τὸν Μιδχὰτ πασσᾶν, διακριθέντα πολλαχῶς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, παρασχόντα μεγάλας εἰς αὐτὸ ὑπηρεσίας, ἤδη δὲ προϊστάμενον τῶν δυσηρεστημένων ἐκ τῆς θλιβερᾶς καταστάσεως, εἰς ἣν περιῆλθε τὸ τουρκικὸν κράτος.

Ἀνάγκη νὰ ἐκλίπῃ ὁ πρώτιστος ὑπαίτιος τῆς καταστάσεως, καὶ οὗτος, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν δυσηρεστημένων, ἦτο ὁ ἄσωτος σουλτᾶνος. Ἀληθῶς τῇ 30 Μαΐου 1876 ὁ Ἀζίζ ἀνατρέπεται ὑπὸ στρατιωτικῆς συνωμοσίας, ἥτις ἀναβιβάζει ἐπὶ τοῦ θρόνου Μουρὰτ τὸν πέμπτον. Ψυχὴ τῆς νέας ταύτης μεταβολῆς ἦτο ὁ

---

1 Ed. Driault Histoire de la question d' Orient.

Μιδχὰτ πασσᾶς, ἀναλαβὼν ἤδη ὑπὸ τὸν νέον σουλτᾶνον ὡς μέγας βεζύρης τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν ῥιζικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Καθὰ διηγήθη βραδύτερον ὁ Henry Helliot, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διατελῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας, ἀρχομένου τοῦ Δεκεμβρίου 1875 ἔσχε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μιδχάτ, ἐξηγήσαντος αὐτῷ τὰ σχέδιά του. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἔλεγεν αὐτῷ ὁ νέος Μέγας Βεζύρης, ἐχώρει ταχεῖ βήματι πρὸς τὸν ὄλεθρον, ἡ διαφθορὰ ἐξίκετο εἰς ἄγνωστον μέχρι τοῦδε βαθμόν· οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ ἀπέθνῃσκον τῆς πείνης, ἐνῷ ἀναρίθμητα ἑκατομμύρια ἐσπαταλῶντο ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὁ τόπος δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ ἄλλως ἢ διὰ πλήρους μεταβολῆς τοῦ κρατοῦντος συστήματος. Τὸ μόνον φάρμακον πρὸς θεραπείαν ἐθεώρει ὁ Μιδχὰτ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ, καθισταμένων ὑπευθύνων ἐνώπιον ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας—ἰδίᾳ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν τοῦ κράτους. Ἡ ἀντιπροσωπεία αὕτη θὰ ἦτο πράγματι ἐθνικὴ μόνον, ἐν ᾗ περιπτώσει κατηργοῦντο ἅπασαι αἱ διακρίσεις τῶν τάξεων καὶ τῶν θρησκευμάτων, καθίσταντο δ' ἰσότιμοι οἵ τε Χριστιανοὶ καὶ οἱ Μουσουλμᾶνοι. Ἐπρότεινεν ἐπίσης ὁ Μιδχὰτ τὴν αὐτοδιοικησίαν καὶ τὴν ἵδρυσιν ἐλέγχου ἐπὶ τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ ἐπὶ τέλους διεβεβαίου τὸν Ἄγγλον πρεσβευτήν, ὅτι ἔδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς συμπαθείας τοῦ βρεττανικοῦ ἔθνους πρὸς τοὺς μεταρρυθμιστάς, οἵτινες ἐθεώρουν τὴν Ἀγγλίαν παράδειγμα ἄξιον μιμήσεως.

Ὁ νέος σουλτᾶνος ἐθεωρεῖτο εἷς τῶν προοδευτικωτάτων ἡγεμονοπαίδων τῆς βασιλευούσης ὀσμανικῆς οἰκογενείας. Διατελῶν εἰς στενὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ κράτους, καὶ δὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὑπετίθετο, ὅτι ἔμελλε νὰ μεταβάλῃ πράγματι πολιτικὴν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, νὰ κυρώσῃ τὴν ἰσοπολιτείαν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, νὰ εἰσαγάγῃ τὰς ἀναγκαιούσας μεταρρυθμίσεις, ἐπὶ τέλους ν' ἀναζωογονήσῃ τὸν ἐξηντλημένον καὶ ὀσημέραι φθίνοντα ὀργανισμὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Πράγματι αὐτὸς ὁ ἴδιος διεβεβαίου ἐν τῷ σουλτανικῷ αὐτοῦ προγράμματι, ὅτι ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων ἡ πλήρης τοῦ κράτους ἀνασύνταξις ἐπὶ ἀσφαλῶν καὶ δικαίων βάσεων. «Ἐπιθυμῶ, ἔλεγεν, ὅπως οἱ ὑπουργοὶ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν ἔγκρισίν μου τὰς γνώμας αὐτῶν περὶ τῶν μέσων καὶ τῶν ἀρχῶν, δι' ὧν, *σεβασθέντων διατελούντων τῶν τόμων τοῦ Σερί*, θέλει ἐπιτευχθῇ ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ ἡμετέρου ἔθνους κατὰ τρόπον παρέχοντα πλήρη κατὰ τὸ ἐνὸν ἐλευθερίαν εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους ἡμῶν ἄνευ οἱασδήποτε διακρίσεως καὶ περιορισμοῦ».

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα τοῦ νέου κυριάρχου ἐμάλαξε κατὰ τὸ σύνηθες τὴν εὐαίσθητον ψυχὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Αἱ ἐπαγγελίαι ἐπιστεύθησαν διὰ πολλοστὴν φορὰν καὶ πάλιν. Ἐν τοσούτῳ τὸ ἐπαναστατικὸν ἡφαίστειον ἐκόχλαζεν ἐπὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου· καταστροφαὶ καὶ θύματα. Τὸ θλιβερώτερον διὰ τὴν τουρκικὴν ὑπόθεσιν ἐν τῇ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων ἀπε-

δείκνυτο, ὅτι ὁ Μουρὰτ δὲν ἦτο ἄξιος διὰ τὴν ἐπισφαλῆ ἐκείνην περίοδον τῆς τουρκικῆς ἱστορίας, δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ τῶν περιστάσεων. Νέος ἐκθρονισμὸς καὶ τοῦ δυστυχοῦς τούτου. Ἡ Νέα Τουρκία ἤλπιζεν, ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἐκθρονιζομένου Χαμίτ, ὡς ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, θὰ ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ στιγμῇ δυνάμενος διὰ στιβαρᾶς χειρὸς ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Τὰ πράγματα ἀπῄτουν ταχεῖαν ἐνέργειαν. Ἡ Εὐρώπη ὁσημέραι καθίστατο ἀπειλητικωτέρα πρὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἐπὶ τέλους, τῇ 31 Αὐγούστου, προσκλήσει τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν μεγιστάνων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, συνέρχεται ὁ λαὸς ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Top-Capou ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἔκπληκτος ἀκούει τὸν φετφᾶν τοῦ Σεϊχ-ουλ-ισλάμη περὶ ἐκθρονισμοῦ τοῦ Μουράτ. Ὁ φετφᾶς εἶχεν ὡς ἀκολούθως :

«*Ἐὰν ὁ ἀρχηγὸς τῶν πιστῶν προσβληθῇ ἐκ παραφροσύνης, οὗ ἕνεκα ἀδύνατος καθίσταται αὐτῷ ἡ ἐξάσκησις τῶν βασιλικῶν καθηκόντων, δύναται νὰ καθαιρεθῇ ; Ἀπόκρισις : Τὸ Σερὶ λέγει — Ναί.*»

Ὁ νέος σουλτᾶνος ὑπεσχέθη εἰς τοὺς συνωμότας, νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸ κράτος πολιτικὸν Χάρτην, Σύνταγμα (Huriet), νὰ καταλύσῃ τὴν καμαρίλλαν τοῦ χαρεμίου καὶ τῶν εὐνουχισμένων, προσλαμβάνων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ὑπευθύνους συμβούλους καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἀποδεχόμενος γραμματεῖς, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν συνταγματικὸν Χάρτην. Ὁ Σουλτᾶνος ὑπεσχέθη, εἰ καὶ ἀμέσως ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ πράξεις του ἐν τῇ ἐξουσίᾳ δὲν συνεφώνουν πρὸς τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις.

Ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὁ Χαμίτ, ὑπέσχετο πρὸς τοῖς ἄλλοις «νὰ παράσχῃ εἰς ὅλους αὐτοῦ τοὺς ὑπηκόους ἀνεξαιρέτως πάντα τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης». Ἐπίσης ὑπέσχετο τὴν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως, συμφώνου πρὸς τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν». Τῇ δὲ 22ᾳ Δεκεμβρίου τοῦ 1876, ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν πυροβόλων καὶ τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς, ἐκφωνεῖται τὸ ἐπόμενον Χάττι-Χουμαγιοῦν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔθνος.

Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Ἀπό τινος χρόνου ἡ ἰσχὺς τοῦ ἡμετέρου κράτους ἐκπίπτει. Τὸ δ' αἴτιον τῆς παρακμῆς δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἡμῶν σχέσεις, ἀλλ' εἰς τὴν ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἐκτροπὴν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ εἰς τὴν χαλάρωσιν τῶν δεσμῶν, τῶν συνδεόντων τοὺς ὑπηκόους πρὸς τὸ κράτος. Ὁ μεγαλειότατος πατήρ μου, ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει σουλτᾶνος Ἀβδοὺλ Μετζίδ, εἶχε παραχωρήσῃ τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν μεταρρυθμίσεων, τὸ Τανζιμάτ, καὶ ἐθεωρήθη ὡς ἐκ τούτου δικαίως ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἡ θεία Πρόνοια ἐπεφυλάξατο εἰς τὴν ἡμετέραν βασιλείαν τὴν φροντίδα τῆς συμπληρώσεως τῆς εὐτυχοῦς ταύτης μεταρρυθμίσεως, ἥτις εἶνε ἡ ὑψίστη ἐγγύησις τῆς εὐημερίας τῶν ἡμετέ-

ρων λαῶν. Χάριτας ὀφείλω τῷ Θεῷ, ἐπὶ τῷ ὅτι ἠξιώθην νὰ καταστῶ τὸ ὄργανον τῆς μεταβολῆς ταύτης.....

»Τούτου ἕνεκα ἐν τῷ παραχωρουμένῳ Χάρτῃ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναβάσεως ἡμῶν εἰς τὸν θρόνον, ἐκηρύξαμεν τὸ ἐπεῖγον τῆς συγκλήσεως ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας. Εἰδικὴ ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν μεγιστάνων, τῶν οὐλεμάδων καὶ τῶν ἀνωτάτων λειτουργῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεξειργάσθη ἐπιμελῶς τὰς βάσεις τοῦ συνταγματικοῦ Χάρτου, ὅστις ἀκολούθως ἐμελετήθη καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ὁ θεμελιώδης οὗτος Χάρτης καθορίζει τὰς προνομίας τοῦ κυριάρχου, τὴν ἀστικὴν καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσονομίαν τῶν Ὀθωμανῶν, τὴν εὐθύνην καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τὰ δικαιώματα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἐλέγχου, τὴν πλήρη δικαστικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐπὶ τέλους τὴν ἐπαρχιακὴν αὐτοδιοίκησιαν· τηρεῖ ἐν τούτοις τὴν ἀποφασιστικὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς».

Ἡ ἀνάπλεως ὄντως ἀνατολικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ λαμπρότητος σκηνογραφία αὕτη ἔτι μᾶλλον λαμπρύνεται διὰ τῆς ἐκουσίας καὶ θεαματικῆς μεταβάσεως τοῦ νέου μεγάλου βεζίρου Μιδχὰτ πασσᾶ εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριάρχου τῶν Ρωμαίων (Rum millet-bachi). Ἀνήκουστον. Ἀπὸ αἰώνων ἤδη οὐδέποτε εἶχε συμβῇ παρόμοιόν τι ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἤδη ἡ συμφιλίωσις, ἡ συνδιαλλαγή, ἡ σύμπραξις τῶν δύο ἰσχυροτάτων λαῶν αὐτοῦ, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Μουσουλμάνων, ἀπετελεῖτο πλήρης. Ἡ Νέα Τουρκία ἀνεγνώριζεν, ἢ ὑπεκρίνετο, ὅτι ἀνεγνώριζε, τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, ἄρα τὴν ἑλληνικὴν δύναμιν καὶ χρησιμότητα ἐν τῇ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων.

Δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος ὁ μέγας βεζύρης μετέβαινεν αὐτοπροσώπως εἰς τὸ Φανάριον, τὴν ἕδραν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἐν τῇ μεγάλῃ δ' αἰθούσῃ τοῦ πατριαρχικοῦ μεγάρου, ὄρθιος πρὸ τοῦ Ἕλληνος Ἐθνάρχου καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων τῶν παρισταμένων, τῶν ἐξεχόντων Ἑλλήνων τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, ἀπέτεινεν αὐτῷ τοὺς ἑπομένους λόγους :

«Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῶν προνομίων, τῶν χορηγηθέντων καὶ ἀναγνωρισθέντων ὑφ' ὅλων τῶν σουλτάνων εἰς τὸ πατριαρχεῖον καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Τὰ προνόμια ταῦτα ἐδόθησαν αὐτοῖς οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει δικαιώματός τινος, ἀλλ' ὡς φόρος τιμῆς, ὃν οἱ ἔνδοξοι πρόγονοι τοῦ μεγαλειοτάτου ἡμῶν Ἄνακτος ἀπέτινον πρὸς τὴν ὑψηλὴν ἱστορικὴν φήμην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Σήμερον προσέθηκεν ὁ Ἄναξ ἡμῶν εἰς τὰ προνόμια ταῦτα καὶ τὸ Σύνταγμα. Διὰ τῆς σημαντικῆς ταύτης πράξεως ὁ Σουλτᾶνος συνέσφιγξε στενότερον τοὺς δεσμούς, τοὺς συνενοῦντας ἤδη τοὺς Ἕλληνας πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἡ ἐν μέσῳ ἡμῶν παρουσία μου, ἐγγὺς τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μέγα τι γεγονός, εἶνε τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῶν νέων ἡμῶν θεσμῶν. Ἐὰν ἡ κυβέρνησις παρημέλησε μέχρι τοῦδε τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῆς, τοῦτο ὀφείλεται

εἰς τὸ πνεῦμα τῶν παλαιῶν καὶ θλιβερῶν ἕξεων καὶ τῶν ἀχρήστων πρωτοκόλλων. Σήμερον ἐπιθυμοῦμεν ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι αἱ ἕξεις αὗται κατηργήθησαν. Τὸ διάβημά μου εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν, αἵτινες ἐμπνέουσιν ἡμᾶς, νέα ἐπικύρωσις τῆς τιμῆς, τὴν ὁποίαν πάντοτε ἐπεδείξατο ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις πρὸς τὸ ἀρχαῖον καὶ εὐγενὲς ἑλληνικὸν ἔθνος. Θεωρῶ ἐμαυτὸν εὐτυχῆ καὶ εἶμαι ὑπερήφανος, ὅτι διερμηνεύω τὰ αἰσθήματα ταῦτα παρὰ τῇ Ἡμετέρᾳ Παναγιότητι, πᾶν δ' ὅ τι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην συμβαίνει θέλει ἐνισχύσῃ τοὺς ὑφισταμένους ἤδη μεταξὺ ἡμῶν δεσμοὺς καὶ τὸ ἔργον, ὅ περ θέλει οὕτω πραγματοποιηθῇ, τυγχάνει ἄξιον ἀναγραφῆς χρυσοῖς γράμμασιν ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἡμετέρας ἱστορίας.»

Ἐπὶ ματαίῳ πάντα ταῦτα. Αἱ συνταγματικαὶ διαδηλώσεις τῶν ἐνθουσιασμένων ἐπὶ τῇ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων, αὐτῶν τῶν ὑπουργῶν αἱ ἀγαθαὶ προθέσεις, δὲν ἐξαρκοῦσι πρὸς ἐγκατάστασιν πραγματικῆς τάξεως, ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσονομίας. Καὶ ὁ πρωτουργὸς τῆς νέας μεταβολῆς, ὁ Μιδχάτ, ἀναγκάζεται διὰ τραχείας γλώσσης πρὸς τὸν κύριόν του νὰ ὑπομνήσῃ αὐτῷ τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰ καθήκοντά του. Ὁ Σουλτᾶνος καὶ ἡ περὶ αὐτὸν συμμορία ἀδιαφοροῦσιν, ἐξακολουθοῦσι τὴν πεπατημένην. Ἐπὶ τέλους ὁ εὐθαρσὴς μεταρρυθμιστής, συλληφθεὶς δι' ἐνέδρας κατὰ διαταγὴν τοῦ Χαμίτ, ἀποστέλλεται εἰς ἐξορίαν ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας.

Οὕτως ἔληξεν ἡ κωμῳδία τοῦ πρώτου τουρκικοῦ Συντάγματος. Ἀλλ' ἔχει καὶ συνέχειαν, τραγικὴν καὶ καταστρεπτικὴν διὰ τοὺς φαντασθέντας, ὅτι ἠδύναντο νὰ τύχωσι πραγματικῆς ὑποστάσεως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει διοικητικαὶ μεταρρυθμίσεις καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ καθεστὼς συνταγματικῆς πολιτείας.

Ὁ νέος σουλτᾶνος, καὶ ἀπὸ χαρακτῆρος, καὶ ὑπείκων εἰς τὰ μουσουλμανικὰ αὐτοῦ ἔνστικτα, προσεπάθει νὰ μὴ καλέσῃ τὸ ὀθωμανικὸν κοινοβούλιον. Ἐπὶ τέλους ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ καλέσῃ τὴν βουλὴν καὶ τὴν γερουσίαν. Καὶ πάλιν νέα ὑποκρισία. Ἐκλήθη τὸ Κοινοβούλιον, ἀλλ' ὁ πρόεδρος αὐτοῦ, ὁ Ἀχμὲτ Βεβρίκ, ἀνὴρ αὐταρχικωτάτου χαρακτῆρος, ἀντιδρᾷ ἐν πάσῃ στιγμῇ εἰς τὴν ἐλευθέραν διεξαγωγὴν τῶν κοινοβουλευτικῶν συζητήσεων. Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου μονονουχὶ ἀπαγορεύεται. Ὁ σουλτᾶνος ἐν τούτοις, συνεχίζων τὴν μεταρρυθμιστικὴν κωμῳδίαν τῶν προκατόχων του, ἀπευθύνει εἰς τὸ συγκληθὲν Κοινοβούλιον τὸν ἑπόμενον λόγον τοῦ θρόνου:

» Κύριοι Γερουσιασταί,

» Κύριοι Βουλευταί,

«Μετὰ μεγίστης χαρᾶς κηρύττω τὴν ἔναρξιν τῆς Βουλῆς τοῦ κράτους μου, πρώτην φορὰν σήμερον συνερχομένης. Γινώσκετε, ὅτι τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν τε κρατῶν καὶ τῶν λαῶν ἐρείδονται ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης . . .

» Αἱ ὑπὸ τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν ἐπιτευχθεῖσαι πρόοδοι, ἡ ἀσφάλεια αὐτῶν καὶ ἡ εὐημερία εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συμμετοχῆς ὅλων εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν νόμων καὶ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων. Ἔκρινα ἀναγκαῖον ν' ἀναζητήσω δι' ἡμᾶς ἐπίσης τὰ μέσα τῆς ἐπιτεύξεως τῆς προόδου, χορηγῶν ὡς κρηπῖδα τοῦ νομοθετικοῦ ἡμῶν συστήματος τὴν πάνδημον ψῆφον τοῦ τόπου, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐχορήγησα τὸ Σύνταγμα . . .

» Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην τῆς Βουλῆς θὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ψῆφον ἡμῶν πολλὰ νομοσχέδια : Κανονισμὸς τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τῆς Βουλῆς, ἐκλογικὸς νόμος, γενικὸς νόμος, ἀφορῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Βιλαετίων καὶ τῶν Κοινοτήτων, δημοτικὸς νόμος, δικονομικὸς κῶδιξ, νόμοι ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν δικαστηρίων, εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν ἀποχώρησιν τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν, εἰς τὰ καθήκοντα καὶ εἰς τὸ δικαίωμα συντάξεως πάντων ἐν γένει τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων,νόμος περὶ τύπου καὶ ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ νόμος τοῦ προϋπολογισμοῦ . . .»

Ἐνῷ τοιαύτη πολιτικὴ κωμῳδία ἐπαίζετο ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους μὲ ἀρχικωμῳδὸν αὐτὸν τὸν Σουλτᾶνον, αἱ πρὸς βορρᾶν σλαυϊκαὶ ἐπαρχίαι διετέλουν ἐν πλήρει ἐπαναστάσει. Τὸ Μαυροβούνιον, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία. Κίνδυνος μὴ ἡ ἐξέγερσις μεταδοθῇ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους. Τοιοῦτο ἦτο τὸ φρόνημα τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Δὲν θὰ παρήρχετο πολὺς χρόνος καὶ ἅπαντες οἱ μὴ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ ἤθελον λάβῃ τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ καθεστῶτος. Μόλις συνεκρατοῦντο. Ὁ μῦθος τοῦ Συντάγματος παρέμεινε μῦθος. Αἱ ἐπαρχίαι διετέλουν ὑπὸ τὴν αὐτὴν φαύλην διοίκησιν τῶν πασσάδων καὶ τῶν ἐμπισθωτῶν. Οὐδὲ σκιὰ δικαιοσύνης καὶ ἀσφαλείας.

Προβλέπουσα καὶ νέας ἐξεγέρσεις ἡ κυβέρνησις τοῦ Χαμίτ, ἀπεφάσιζε νὰ καταστείλῃ διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου τρόπου τὴν σλαυϊκὴν ἐξέγερσιν. Ἐκτελεσταὶ δὲ τῆς καταστολῆς ταύτης ἐξελέγοντο ἄτακτοι Τοῦρκοι, Βασιβουζοῦκοι καὶ Κιρκάσιοι. Οἱ λῃσταὶ οὗτοι ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι ἐλεηλάτησαν πλείονα τῶν ἑξήκοντα χωρίων, ἐκτὸς δὲ τῶν ὑπ' αὐτῶν φονευθέντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐπαναστατῶν, ἐφονεύθησαν καὶ ὑπὲρ τοὺς δεκακισχιλίους ἀθῶοι, εἰρηνικὸν διάγοντες βίον. Ἀλλὰ τὰ στυγερώτερα τῶν ἐγκλημάτων διεπράχθησαν ἐν Βουλγαρίᾳ. Λέγεται, ὅτι ὁ διοικῶν τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, τὴν ἐντεταλμένην νὰ καταστείλῃ τὴν βουλγαρικὴν ἐξέγερσιν, εἶχε διαταχθῇ «νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν, χωρὶς ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὰ μέσα.» Δὲν περιγράφονται αἱ καταστροφαί. Τὰ θύματα ἀνῆλθον εἰς 25—30.000 ἀνθρώπων, ἰδίᾳ γερόντων καὶ γυναικοπαίδων. Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τῆς κακουργίας καὶ τῆς ἀναισχυντίας προήγετο εἰς γενικὸν διοικητὴν Ἐρζερούμης ὁ αὐτουργὸς τῶν φρικαλεοτήτων τούτων.

Ἐν τοιαύτῃ κρισίμῳ στιγμῇ ἡ δημοσία γνώμη τῆς Εὐρώπης, πληροφορηθεῖσα τὰ συμβάντα ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ τύπου, ἄρχεται συνταρασσομένη. Προϊ-

σταται τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἀρχηγὸς τῶν φιλελευθέρων, ὁ Γλάδστων, ἐκσφενδονῶν πρὸ τοῦ ἐκπλήκτου εὐρωπαϊκοῦ κόσμου τὸ περιώνυμον φυλλάδιόν του: Bulgarian Horrors and the question of the East. Τὸ δημοσίευμα τοῦτο συγκινεῖ ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, προπαρασκευάζει δὲ τὸν πόλεμον. Δὲν ἐδίστασεν ἤδη ὁ Τσάρος τῆς Ρωσσίας νὰ κηρύξῃ, ὅτι καὶ ἐὰν αἱ λοιπαὶ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἤθελον ἀπόσχῃ πάσης ἐνεργείας πρὸς ἄρσιν τῆς κρατούσης ἐγκληματικῆς καταστάσεως ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, αὐτὴ ἡ Ρωσσία ἤθελε μόνη ἀναλάβῃ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν εὐθύνην.

Ἐπὶ τέλους, μετὰ ματαίας ἀποπείρας πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ πολέμου, ἐκηρύσσετο οὗτος μηνὶ Ματῳ τοῦ 1877. Μετὰ παρέλευσιν μηνῶν τινων, παρὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῶν τουρκικῶν στρατιῶν, ὁ ρωσσικὸς στρατὸς κατέφθανεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία διέτρεχε φοβερώτατον κίνδυνον. «Θεοῦ θέλοντος, ἀνεφώνει ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ ρωσσικοῦ στρατοῦ, θὰ προσκρούσω ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν θυρεὸν μὲ τὰ ἐμβλήματα τῆς Ρωσσίας».

Εὐτυχῶς ἡ ἀπειλὴ δὲν ἐπραγματοποιήθη. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἔπεμψε τὸν στόλον αὐτῆς εἰς τὸν Βόσπορον, ἵνα προστατεύσῃ τὸν Σουλτᾶνον καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ρωσσικῆς ἐπιδρομῆς. Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, δι' ἧς ἐδημιουργεῖτο ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἡ μεγάλη Βουλγαρία, μετεβάλετο εἰς ῥάκη, συνεκαλεῖτο δὲ ἡ Εὐρώπη ἐν τῇ γερμανικῇ πρωτευούσῃ πρὸς διακανονισμὸν τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων.

Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐλάμβανε παρὰ τῆς Τουρκίας τὴν Κύπρον, ἀντάλλαγμα τῶν ἀφιλοκερδῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς εἶχε προσενέγκῃ εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ματαιώσασα τὴν ἐκτέλεσιν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐγένετο ὑποκριτικὴ καὶ πάλιν ἀπόπειρα ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρὸς ἀποπλάνησιν τῆς Εὐρώπης, συγκλήσεως νέου Κοινοβουλίου. Ὁ ἀρχικωμῳδός, οὐδεὶς ἄλλος ἢ αὐτὸς ὁ Χαμίτ, ἀπευθύνεται εἰς τοὺς ὑπηκόους του, καλῶν αὐτοὺς νὰ συνταχθῶσι πάντες ὑπὲρ τοῦ γοήτρου καὶ τῶν δικαίων τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ τουρκικὴ διοίκησις καταγγέλλεται παρά τινων ἐκ τῶν εὐσυνειδήτων ἀντιπροσώπων τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἡ πλειονότης δὲν διστάζει ν' ἀμφισβητήσῃ τὰ καταγγελλόμενα. Ἐν τούτοις ὁ Χαμὶτ διαμαρτύρεται ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν αὐτοῦ προθέσεων. Ὁ ἐκλεγεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρόεδρος τῆς νέας Βουλῆς βεβαιοῖ αὐτήν, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος «εἰλικρινῶς ἐπιθυμεῖ τὸ Σύνταγμα· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐγκατέλιπε μίαν ἐκ τῶν προνομιῶν αὐτοῦ, καταργῶν τὴν μεγάλην βεζυρείαν. Οἱ νέοι ὑπουργοὶ εἰς τοῦτο καὶ μόνον θ' ἀποβλέψωσιν, εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν πρόοδον τῆς αὐτοκρατορίας. Πρὸς τοῦτο δὲ θὰ τεθῶσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἐξαιτοῦνται συγγνώμην ἂν ἐνίοτε ἀποστέλλωσι πρὸς αὐτὴν ἀντιπροσώπους ὡς ἐκ τῶν δυσχερῶν περιστάσεων, ἃς διέρχεται τὸ κράτος».

Ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς ἐπιτήμου Εὐρώπης καὶ ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν ἡ μέθοδος τῆς *ἀνατομίας* ἐν τῷ διακανονισμῷ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων. *Ἡ αὐτονομία ἢ ἀνατομία*, εἶπεν ὀλίγον χρόνον πρότερον ὁ στρατηγὸς διπλωμάτης Ἰγνάτιεφ. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀντέστη εἰς τὸ πρῶτον, ἐνόσῳ ὑπῆρχεν ἔτι καιρός, ἐκ φόβου ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ γερμανικοῦ κράτους ἡ Εὐρώπη ἐπέβαλεν εἰς αὐτὴν τὸ δεύτερον.

Εἶνε γνωστὸν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου. Δημιουργία αὐτονόμων καὶ ἡμιαυτονόμων κρατῶν, ἀφαίρεσις ἐπαρχιῶν. Τὸ τουρκικὸν κράτος περιεκόπη καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ. Ὀδυνηρὰ ἐγχείρισις. Ἀλλὰ τὰ παθήματα δὲν ἔγειναν μαθήματα. Ἡ τουρκικὴ διοίκησις ἐξηκολούθησεν ἡ αὐτὴ καὶ μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα.

Μεταξὺ τῶν διατάξεων τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου μὲ ἐνδιαφέρει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ διάταξις τοῦ 23ου ἄρθρου αὐτῆς, δι' ἧς ἐπιβάλλονται νέαι μεταρρυθμίσεις εἰς τὰ μὴ ἀπαλλαγέντα ἐκ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τμήματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

Ἀναγράφω ἐντεῦθεν τὴν διάταξιν ταύτην.

Ὡς πρὸς τὴν Κρήτην :

«Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑποχρεοῦται νὰ ἐφαρμόσῃ αὐστηρῶς ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ 1868 μετὰ τῶν τροποποιήσεων, ὅπως ἤθελον κριθῇ δίκαιαι.

Ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν, Θρᾴκην καὶ Ἀλβανίαν :

»Ἀνάλογοι κανονισμοὶ κατὰ τὰς ἐπιτοπίους ἀνάγκας, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ περὶ ἀπαλλαγῆς φόρου προνομίου, ὅ περ κέκτηται ἡ Κρήτη, ἐφαρμοσθήσονται καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τμήμασι τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, δι' ἃ ἡ παροῦσα συνθήκη δὲν προβλέπει ἰδιαιτέραν ὀργάνωσιν.

«Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη θέλει ἐπιφορτίσῃ εἰδικὰς ἐπιτροπάς, ἐν αἷς κυριως θέλει ἀντιπροσωπεύεσθαι τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον, ὅπως συντάξωσι τὰς λεπτομερείας τῶν νέων τούτων κανονισμῶν ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ.»

Ἐπίσης τὸ 61ον ἄρθρον τῆς αὐτῆς Συνθήκης ὁρίζει τὰ ἑπόμενα ὡς πρὸς τὴν Ἀρμενίαν :

«Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑποχρεοῦται νὰ πραγματοποιήσῃ ἄνευ περαιτέρω ἀναβολῆς τὰς βελτιώσεις καὶ μεταρρυθμίσεις, τὰς ἐνδεικνυομένας ἐκ τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων οἰκουμέναις ἐπαρχίαις . . . Θ' ἀνακοινῇ δ' ἑκάστοτε τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον λαμβανόμενα παρ' αὐτῆς μέτρα εἰς τὰς Δυνάμεις, αἵτινες θὰ ἐπαγρυπνῶσιν ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν».

Ὁ Σουλτᾶνος Χαμίτ, ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῶν ἀντιδραστικῶν καὶ τῶν Παλαιοτούρκων, πολεμίων πάσης ριζικῆς μεταβολῆς ἐν τῷ ὁσημέραι ἀποσυντιθεμένῳ ὀθωμανικῷ κράτει, ἠρνήθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἄνευ βίας εἰς ὅλας τὰς διατάξεις τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν ὀθωμανικὴν θεωρίαν, ὁ Τοῦρκος

μόνος εἰς τὴν βίαν ὑποκύπτει. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ διατάξεις τῆς Συνθήκης ἐξετελέσθησαν διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν Δυνάμεων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς τμήμασι τοῦ κράτους καὶ εἰς τὰς ἐν Ἀρμενίᾳ μεταρρυθμίσεις, αὗται οὐ μόνον ἀπέμειναν χάρτης ἄγραφος, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἐπῆλθεν ἐξέγερσις πρὸς πραγμάτωσιν αὐτῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Ἀρμενίᾳ, τὸ αἱματοκύλισμα ἦτο ἡ πρακτικωτέρα τῶν μεθόδων, αἵτινες ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τοῦ *ἐρυθροῦ* Σουλτάνου, ἐπινευούσης καὶ ἐνίοτε ὑποβοηθούσης τῆς χριστιανικωτάτης Εὐρώπης.

Ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἡ κατάστασις ἔτι μᾶλλον δυσχερής. Ἐν τῇ πρώτῃ ἰδίως ἐπαρχίᾳ ταύτῃ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἡ σύγκρουσις ἐπιτηδείως προκληθεῖσα ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας—θεωρῶ περιττὸν ν' ἀναφέρω ὀνόματα, ἅπαντες γινώσκουσι τὰ ἀπὸ τριακονταετίας συμβαίνοντα ἐν τῇ τλήμονι χώρᾳ—ἕνεκα γνωστῶν λόγων, ἐνισχυομένη δὲ καὶ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ἐχούσης πάντοτε πρόγραμμα αὐτῆς τὸ *διαίρει καὶ βασίλευε*, αἱ ἐθνολογικαὶ διαστάσεις τῶν κατοίκων παρακωλύουσι πᾶσαν συνεννόησιν πρὸς ἐκβίασιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἵνα ἐπιβάλῃ τὰς διαταχθείσας ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης μεταρρυθμίσεις. Ἡ κατάστασις ὁσημέραι καθίσταται ἐκρυθμοτέρα, οὐδὲ θὰ κατορθωθῇ ἡ βελτίωσις διὰ τοῦ νέου Συντάγματος, *ἐμπειρικοῦ καταπλάσματος*, δυναμένου μόνον νὰ ἐξαπατᾷ τοὺς θέλοντας ν' ἀπατῶνται, ἢ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος ἢ ἐκ συμφέροντος αἰσιοδόξους.

Ἀλλὰ τί ἐγένετο ὁ πολυθρύλητος αὐτουργὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ Συντάγματος, ὁ ἐπί τινας στιγμὰς εἰσηγητὴς νέας ἱστορικῆς καὶ πολιτικῆς περιόδου ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει; Εἶπον ἤδη προηγουμένως, ὅτι νύκτα τινὰ συνελήφθη ἱεροκρυφίως κατὰ διαταγὴν τοῦ Χαμὶτ καὶ ἐξωρίσθη μακρὰν τῆς πρωτευούσης. Ὁ ἐρυθρὸς Σουλτᾶνος, βίαιος καὶ ἐκδικητικός, ἐξεδικήθη τὸν πρωθυπουργὸν αὐτοῦ, τὸν ἐπιβαλόντα τὸ Σύνταγμα, τὸν ὁμολογουμένως φιλόπατριν, τὸν ἐλπίσαντα ἐπὶ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ κατακρεσόντος κράτους διὰ τῆς εἰσαγωγῆς φιλελευθέρων θεσμῶν. Ἠπατήθη βεβαίως, ἐπλανήθη ἐν τῇ ἀντιλήψει τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ὑπῆρξεν εἰλικρινής, τούτου δ' ἕνεκα ἄξιος συμπαθείας.

Ἦτο ἴσως ὁ τελευταῖος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁ ὀνειροπολήσας τὴν ἀνόρθωσιν αὐτοῦ διὰ τῶν θρησκευτικῶν καὶ φυλετικῶν στοιχείων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης.

Τὸ τέλος αὐτοῦ ὑπῆρξε τραγικόν, ὡς εἶνε πάντοτε τοιοῦτο τὸ τέλος τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ὑπηρετοῦσι τὴν πατρίδα αὐτῶν μετ' ἀφοσιώσεως, προβαινούσης μέχρι θυσίας. Ὁ μονάρχης δὲν ἀγαπᾷ ἢ ἑαυτὸν μόνον. Οἱ σύμβουλοί του, οἱ λειτουργοί του εἶνε κατὰ τοσοῦτον ἀνεκτοί, καθ' ὅσον ἐξυπηρετοῦσι τὰς ὀρέξεις καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ μονάρχου. Τούτου μὴ ἐπιτυγχανομένου, εἶνε πολέμιοι.

Ἐκ τῆς ἑπομένης ἐπιστολῆς, δημοσιευθείσης πρὸ τριετίας ὑπὸ τοῦ υἱοῦ

τοῦ Μιδχὰτ Ἀλῆ Χαΰδὰρ ἐξηγεῖται τὸ τέλος τοῦ ἀτυχοῦς μεταρρυθμιστοῦ. Δὲν ἦτο οὔτε τὸ πρῶτον. οὔτε τὸ τελευταῖον θῦμα τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμίτ. Ἀλλ' ἦτο τὸ τραγικώτερον.

Προκαλῶ ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Χατρουλλὰχ ἐφέντη, ἄλλοτε Σεϊχουλισλάμη, πιστοῦ φίλου τοῦ Μιδχάτ. Ἀπεστάλη εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ βεζύρου καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Μετὰ τιμῆς ὑποβάλλω τὰ βαθύτατα καὶ ταπεινὰ σέβη μου εἰς τὴν σύζυγον καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Μιδχὰτ πασσᾶ, ὡς καὶ εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Χαΰδὰρ βέην, ἐκδηλῶν ἅμα τὴν βαθεῖαν θλῖψίν μου καὶ τὰ συλλυπητήρια ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ προσφιλεστάτου ἡμῶν κυρίου. Δώῃ αὐτῷ ὁ Παντοδύναμος τὴν εὐδαιμονίαν ὑπὸ τοσαύτας διαφόρους μορφάς, ὅσοι καὶ οἱ κόκκοι τοῦ χώματος, ὅ περ καλύπτει τὸν νεκρὸν τοῦ μάρτυρος !

«Ἐπληροφορήθητε βεβαίως τὸν τραγικὸν αὐτοῦ θάνατον καὶ τὰς περιστάσεις. ὑφ' ἃς ἐπῆλθεν οὗτος. Ἡ αὐτοῦ Ὑψηλότης δὲν ἀπέθανεν ἐκ τῆς νόσου, ὑφ' ἣς ἔπασχεν, ὡς ἀνέγραψαν αἱ ἐφημερίδες. Ἔπασχεν ἐξ ἄνθρακος, ἀλλὰ φύσεως ἠπίας. Τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα καὶ ταυτοχρόνως ὁ Μιδχὰτ πασσᾶς καὶ ὁ Δεμὰτ Μαχμοὺτ πασσᾶς ἐστραγγαλίσθησαν. Ἔστω πρὸς αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐπιεικὴς καὶ ἵλεως !

» Τὸ ἤμισυ τῶν πραγμάτων τῆς αὐτοῦ Ὑψηλότητος ἐκλάπη ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων· τὰ δ' ἐπίλοιπα ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν» [1].

1 Midhat-pacha, sa vie et son Oeuvre, par Ali Haydar Midhat-bey (1908).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΧΑΜΙΤ ΚΑΙ ΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.

«Es giebt kein Europa mehr». Δεν γνωρίζω κατηγορητήριον κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠθικότητος σφοδρότερον καὶ καταφρονητικώτερον ἐκείνου, ὅ περ ἐξετόξευσε πρό τινων δεκαετηρίδων ὁ κόμης Beust: *Δὲν ὑπάρχει πλέον Εὐρώπη!* Μετὰ στόμφου κηρύσσεται καθ' ἑκάστην διὰ παντὸς ὀργάνου τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ἀπὸ τῆς ἕδρας τῶν ἀνωτάτων παιδευτηρίων, διὰ τοῦ τύπου καὶ τῶν λοιπῶν ὀργάνων τῆς δημοσιότητος, ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν συνεντεύξεων τῶν σοφῶν καὶ τῶν παντοίων φιλανθρώπων, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ τῶν ἐγγράφων τῶν ἐπισήμων γραφείων τῶν κρατῶν, ὅτι ἡ ἠθικὴ διέπει καὶ πρέπει νὰ διέπῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων σχέσεις, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἀλληλεγγύη πρέπει νὰ καταστῇ ὁ ὑπέρτατος τῆς ἀνθρωπότητος νόμος. Τοιαῦτα κηρύττουσιν οἱ ἁπανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου φιλάνθρωποι καὶ φιλελεύθεροι καὶ ἀξιοῦσι διὰ τῶν νέων δογμάτων τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσοτιμίας νὰ διοργανωθῇ καὶ ἐμπεδωθῇ ἡ νέα κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις τῶν λαῶν. Ἀλλ' ἡλίκη πράγματι διαφορὰ μεταξὺ λόγων καὶ ἔργων! Ἔληξεν ὁ δέκατος ἔνατος αἰών, ἤρξατο ὁ εἰκοστός. Καὶ ἐν τούτοις παρὰ τῷ πεπολιτισμένῳ ἀνθρώπῳ συλλήβδην κρατοῦσι τὰ ἔνστικτα μᾶλλον τοῦ θηρίου, οὐχὶ δὲ τοῦ λογικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος τὰ εὐγενῆ ἐλατήρια. Ἡ πολιτικὴ τῶν λαῶν, ἐκπροσωπουμένη καὶ διευθυνομένη ἰδίᾳ παρὰ τῶν κυβερνήσεων αὐτῶν, δύναται νὰ ἐπικαλῆται δημοσίᾳ τὰ ἠθικὰ δόγματα καὶ τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ κηρύγματος δὲν διστάζει νὰ θυσιάσῃ τὴν ἠθικὴν εἰς τὴν πολιτικήν, τὴν δικαιοσύνην εἰς τὸ συμφέρον.

Τοιαύτη εἶνε ἐν περιλήψει ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη, διότι ὑποτίθεται, ὅτι εὐρωπαϊσμὸς καὶ πολιτισμὸς εἶνε συνώνυμα. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι εὐρωπαϊσμὸς καὶ πολιτισμὸς εἶνε ἀντίθετα. Ἡ μία ἰδέα ἄρνησις τῆς ἑτέρας.

Τὸ κατ' ἐμὲ θαυμάζω τὸν χαλύβδινον καὶ ἄτεγκτον ἐκεῖνον πολιτικὸν ἄνδρα τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, τὸν πρωθυπουργὸν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, ὅστις ὁμιλῶν τὴν γλῶσσαν τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ τῆς ὑποκρισίας, ἐν τῇ ψυχολογικῇ ταύτῃ καταστάσει τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιφωνήσῃ εἰς ἐπήκοον αὐτοῦ εἰλικρινῶς καὶ μετὰ παρρησίας: Gewalt vor recht. Ἡ ἰσχὺς κατισχύει τοῦ δικαίου.

Ἡ ἰσχύς. Αὕτη εἶνε ἡ διευθύνουσα δύναμις τὰ τοῦ κόσμου τούτου πράγματα. Ἡ δικαιοσύνη οὐδεμίαν ἔχει ἔννοιαν καὶ σημασίαν.

Κατ' οὐσίαν τοιαύτη εἶνε ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ συνείδησις καὶ ψυχολογία τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης.

Ἡ ἀπολυταρχία τοῦ σουλτάνου Χαμὶτ κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ, τὰ κατ' αὐτὴν γεγονότα, ἡ ἐγκληματικὴ αὐτοῦ πολιτεία, ἡ συμμετοχὴ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, ἕνεκα οἰκονομικῶν συμφερόντων ἐνισχυούσης μᾶλλον ἢ καταδικαζούσης τὴν οἰκτρὰν ταύτην πολιτικήν, εἶνε ἐναργῆ μαρτύρια τῆς κρατούσης ἐν τῇ ἁμαρτωλῇ εὐρωπαϊκῇ συνειδήσει ἠθικότητος. Ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ ἐνησμενίσθη ἔν τινι ἐξωτερικεύσει τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ ν' ἀποκαλέσῃ τὸν Χαμὶτ *σεβαστὸν φίλον του*. Ἴσως οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ μονάρχης τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ λαϊκὴ κυβέρνησις, ἐξ αἰδοῦς μᾶλλον ἢ ἐκ προνοίας καὶ ὑποκρισίας, ἠθελ- φεισθῇ τοῦ τίτλου τούτου. Ἀλλ' ἐν γένει ὁ Χαμὶτ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν τριάκοντα δύο ἐτῶν, καθ' ὃ διετέλεσε κυβερνῶν τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, οὐδέποτε ἐστερήθη τῆς φιλίας καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἐνδιαφέροντος πάντων τῶν μοναρχῶν καὶ πασῶν τῶν κυβερνήσεων τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης.

Τίς δύναται νὰ τὸ διαμφισβητήσῃ;

Ὁ σουλτᾶνος Χαμὶτ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὀσμὰν ὑπὸ δυσμενεστάτας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς συνθήκας. Ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου, ἀφαιρέσασα παρ' αὐτοῦ σπουδαιοτάτας ἐπαρχίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, περικόψασα τὴν ὀθωμανικὴν δύναμιν, τὰν αἴγλην καὶ τὸ κῦρος τοῦ Ἰσλὰμ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἐνεπιστεύετο εἰς τὸν νέον κυριάρχην τὴν διακυβέρνησιν τῶν ὑπολειφθέντων τμημάτων τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν ὅρον ὑποχρεώσεων, μεταρρυθμίσεων. Ἰδίᾳ αἱ μεταρρυθμίσεις ἔμελλον νὰ ἐφαρμοσθῶσι κατὰ τὸ 23ον καὶ 61ον ἄρθρον τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς διαμερίσμασι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τοῖς μὴ ἀποσπασθεῖσι, καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ. Ἦτο δεινὴ ἡ ὑποχρέωσις αὕτη καὶ ἀνεπίδεκτος ἐκτελέσεως διὰ τοὺς γινώσκοντας τὸν ὀθωμανικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἠθέλησε ν' ἀπατηθῇ καὶ ἐν Βερολίνῳ, ὡς ἠπατήθη πρότερον καὶ ἐν Παρισίοις. Πρὸς ἀποφυγὴν στενοχωριῶν, πρὸς ἀποσόβησιν συγκρούσεων ἕνεκα διχογνωμίας αὐτῆς ἐν τῇ λήψει ὁριστικῶν καὶ γενναίων ἀποφάσεων, προὔκρινε καὶ ἐν

ἔτει 1878 διὰ τὰ δύσλυτα ζητήματα νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν ψευδῆ πανάκειαν, εἰς τὴν ἕωλον πολιτικὴν τῶν μεταρρυθμίσεων.

Τοιαύτας ἔχων ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ὑπηκόων του ἀνελάμβανεν ὁ Χαμὶτ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους.

Οἱ ἄπιστοι ἐν τῇ γερμανικῇ πρωτευούσῃ εἶχον ἐπιβάλῃ βαρυτάτας ὑποχρεώσεις εἰς τὸ κράτος τοῦ Ὀσμάν. Αὕτη ἦτο ἡ γενικὴ πεποίθησις τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Ἡ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἐκδηλωθεῖσα παρὰ τοῖς λαοῖς τοῦ Ἰσλὰμ δυσαρέσκεια ἐπὶ τῇ ὁσημέραι προϊούσῃ καταπτώσει αὐτοῦ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς δυνάμεως καὶ εὐκλείας, προέβη μέχρις ἰσχυρᾶς συνταράξεως τῆς ὀθωμανικῆς συνειδήσεως, ἧς οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τὰ ἀποτελέσματα. Ἦτο ἡ ἐξέγερσις αὕτη οὐχὶ μόνον θρησκευτική, ἀλλὰ καὶ ἐθνική, ἐθνικομανὴς μᾶλλον, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν διὰ παντὸς μέσου, θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου, εἰρηνικοῦ καὶ βιαίου, ἐπικράτησιν τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἐπὶ τῶν τριῶν ἠπείρων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἀφ' ὧν εἶχεν ἐκδιωχθῇ ἢ ὑποχωρήσῃ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον αἰῶνα.

Ἀντιπρόσωπος καὶ ἐκτελεστὴς τῆς ἀποκλειστικῆς ταύτης ἰσλαμικῆς πολιτικῆς ἐνεφανίσθη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς βασιλείας του ὁ Χαμίτ. Ἐφρόνει, καὶ οὐχὶ ἀδίκως, ὅτι περιστοιχιζόμενος καὶ ἐνισχυόμενος ὑπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, ὑπὸ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκοληψίας, θὰ ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀνταγωνιζόμενος κατὰ παντὸς ἐχθροῦ καὶ προσκόμματος. Διὰ τῆς ἰσλαμικῆς ἰδέας καὶ μόνον ἤθελε δυνηθῇ ν' ἀπαλλαγῇ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας ἀπὸ τῶν Νεοτούρκων. Τί ἐδήλου τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα; Τὴν ἐγκατάστασιν ἐλευθέρων πολιτικῶν ἀρχῶν, τὸν περιορισμὸν τῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας, τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἀνακήρυξιν νέων πολιτικῶν δογμάτων, ἀντιθέτων ὅλως πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα προὐκάλεσαν καὶ ἐστερέωσαν ἀπὸ τοσούτων ἤδη αἰώνων τὴν κατακτητικὴν δύναμιν καὶ τὸ κλέος τοῦ οἴκου τοῦ Ὀσμάν. Τοιαύτη κίνησις, κατὰ τοὺς αὐστηροὺς τηρητὰς τῶν παλαιῶν δογμάτων, οὐδὲν ἄλλο θὰ εἶχεν ἀποτέλεσμα ἢ τὴν μείζονα ἐξασθένησιν καὶ κατάπτωσιν τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως. *Αἱ Μεταρρυθμίσεις, ἰδοὺ ὁ ἐχθρός.* Τοιοῦτο ἦτο τὸ πρόγραμμα τῆς ἀντιδραστικῆς ἰδέας, ἣν ἐκήρυττον οἱ παλαιότουρκοι. Ὁ σουλτὰνος Χαμίτ, κατ' ἀνάγκην καὶ πρόνοιαν, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀντιδραστικῶν τούτων πρὸς πᾶσαν μεταρρύθμισιν στοιχείων.

Στηριζόμενος ἐπὶ τῆς δυνάμεως ταύτης ὁ Χαμὶτ ἐξηκολούθησε μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Βερολίνου τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πολιτικήν. Κατήργησε τὸ Σύνταγμα, ἀπηλλάγη δὲ πάντων τῶν ὀχληρῶν ἀντιπροσώπων τῶν συνταγματικῶν ἢ διὰ τοῦ βιαίου θανάτου, ὡς ἔπραξε διὰ τὸν Μιδχάτ, ἢ διὰ τῆς ἐξορίας. Καὶ ἐπὶ πλέον ἠρνήθη νὰ ἐκτελέσῃ πᾶσαν ὑπόσχεσιν μεταρρυθμίσεων διὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ διαμερίσματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, διὰ τὴν Ἀρμενίαν, ἐξ ἐκείνων, περὶ ὧν εἶχε προνοήσῃ καὶ ἀποφασίσῃ ἡ Σύνοδος τοῦ Βερολίνου.

Ἡ δὲ Εὐρώπη, ἥτις ἐν πληθούσῃ συνόδῳ, εἰς ἐπήκοον παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἀπῄτησε τὴν εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων ἐν τοῖς χριστιανικοῖς διαμερίσμασι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἅτινα διετέλουν ὑπὸ τὴν αἰσχίστην δυναστείαν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν πασσάδων καὶ τῶν ἀγάδων, θλιβερῶν λειτουργῶν τῆς θλιβερωτάτης τυραννίας; Ἡ Εὐρώπη, ὁσάκις ἐτελεῖτό τι ἥκιστα σύμφωνον πρὸς τὰς στοιχειωδεστάτας ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ὑπεκρίνετο ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ λανθανόντως, ἐν τοῖς ἀπορρήτοις παρασκηνίοις τοῦ Γιλδίζ—οὕτως ὠνομάζετο τὸ ἀνάκτορον τοῦ Χαμίτ—ἔτεινε τὴν χεῖρα καὶ ἐζήτει τὴν μερίδα τῶν λαφύρων, τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῇ ἐκ τῆς ἀνοχῆς πρὸς τὰ διαπραττόμενα ἐγκλήματα· ἠδυνάμην νὰ μεταχειρισθῶ μᾶλλον ἁρμόζουσαν λέξιν, ἐκ τῆς *συνεροχῆς*. Ἀντὶ πινακίου φακῆς ἐπώλει τὴν τιμὴν αὐτῆς. Ἐν τῇ μεγαθύμῳ ταύτῃ πολιτικῇ ἐπρωτοστάτει ἡ Νέα Γερμανία. Καὶ τὰ ὑψηλὰ ἠθικὰ διδάγματα τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου; Ταῦτα εἶνε προωρισμένα διὰ τοὺς ἀφελεῖς καὶ τοὺς ἰδεολόγους. Αἱ ἰσχυραὶ διάνοιαι ἔχουσι θετικωτέραν τὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀξιώσεις. Παραχώρησίς τις, σουλτανικῇ εὐνοίᾳ καὶ μεγαλοδωρίᾳ, δημοσίου τινὸς ἔργου, σιδηροδρομικῆς τινος γραμμῆς, οἵας δήποτε ἐκμεταλλεύσεως, τραπεζιτικῆς, βιομηχανικῆς, ἐμπορικῆς. Συγγνώμη διὰ τὰ κακουργήματα, ἤθελον νὰ εἴπω κατορθώματα τοῦ Σουλτάνου.

Τοιαύτη εἶνε ἡ πολιτικὴ τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βενετικῆς S i g n o r i a καὶ Φραγκίσκου τοῦ πρώτου μέχρι τῆς γαληνοτάτης ἀνάσσης Βικτωρίας καὶ τοῦ Γερμανοῦ Καίσαρος. Πολιτικὴ τῶν p o u r b o i r e s καὶ τῶν *εὐνοιῶν*. Τούτου συμβαίνοντος, ὁ μέγας κύριος ἀνακηρύσσεται πανδήμως φιλόλαος κυριάρχης, οὐδὲν ἄλλο ἔχων μέλημα καὶ ἔργον ἢ τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν προστασίαν τῶν εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένων ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας ἀνθρωπίνων πλασμάτων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Χαμὶτ κατώρθωσε δι' ἁπλουστάτων καὶ οὐχὶ ἀσυνήθων ἐν τῇ πολιτικῇ μεθόδων νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ ἑτοιμορρόπῳ αὐτοῦ κράτει, νὰ συγκεντρώσῃ καὶ νὰ συγκρατήσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὰ παντοδαπὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν τοῦτο ἀποτελεῖται. Ἡ διαφθορὰ τῶν χαρακτήρων, ἡ κατασκοπεία, ἡ ὑπονόμευσις παντὸς ἐξέχοντος προσώπου τῆς αὐτοκρατορίας, ἦσαν τὰ κυριώτατα τῶν μέσων, δι' ὧν κατώρθου ν' ἀνταγωνίζηται πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς αὐτοῦ ἐχθρούς. Παλαιότουρκος ἔλεγεν ἡμέραν τινὰ εἰς Εὐρωπαῖον: «Ὁ Σουλτᾶνος ἐπιβάλλει ἡμῖν ἑκάστοτε τὴν τήρησιν τῶν θρησκευτικῶν ἡμῶν καθηκόντων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς χώρας καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου διέφθειρε καὶ διαφθείρει πάσας τὰς διευθυνούσας τάξεις τῆς κοινωνίας, ἀμείβων μόνον τὴν κατασκοπείαν, τὸ ψεῦδος καὶ πᾶσαν ἐν γένει κατάχρησιν καὶ κακουργίαν».

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ σουλτάνου. Ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ἐξαχρείωσις τῶν χαρακτήρων. Ἰδίᾳ ἀνήγαγεν εἰς ἀπαράμιλλον βαθμὸν τελειότητος τὸ σύστημα τῆς κατασκοπείας. Μόνον ἑαυτὸν δὲν κατεσκόπευεν ὁ καχύποπτος μονάρχης. Διετήρει καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ἐκτὸς λεγεῶνα κατασκόπων, ἀδρότατα ἀμειβομένων ἐπὶ τῷ ὑπ' αὐτῶν ἐνεργουμένῳ ἐπαισχύντῳ ἔργῳ. Πασῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ κέντρον ἦτο οὐχὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἀλλὰ τὰ μονήρη, τὰ ζοφερά, τὰ ἀπροσπέλαστα ἀνάκτορα τοῦ Γιλδίζ.

Ἡ ἀπολυταρχία ἐκορυφώθη ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Χαμὶτ εἰς τὸν θρόνον. Ἐκτὸς τῆς θελήσεως αὐτοῦ πᾶσα ἄλλη θέλησις ἐξεμηδενίσθη. Ἐν προηγουμέναις περιόδοις τῆς τουρκικῆς ἱστορίας ἡ κυβερνητικὴ δύναμις συνεκεντροῦτο παρὰ τῷ μεγάλῳ βεζύρῃ, ὑπευθύνῳ πρὸ τοῦ σουλτάνου, μεσάζοντι, οὕτως εἰπεῖν, ὀργάνῳ μεταξὺ τοῦ Ἁντισὰχ καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Ἤδη, ἐπὶ τοῦ χαμιτικοῦ καθεστῶτος, αὐτὸς ὁ σουλτᾶνος κατέστη πράγματι ὁ μέγας ἑαυτοῦ βεζύρης. Ἡ ἐλαχίστη τῶν ὑποθέσεων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους αὐταρχικώτατα ἐκανονίζετο ἀπὸ τοῦ σουλτανικοῦ μεγάρου, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἀρχῶν. Οἱ ἔμπιστοι αὐτοῦ, εἴτε ἐν τῇ προσωπικῇ ὑπηρεσίᾳ, εἴτε ἐν τῇ δημοσίᾳ, ἀπετελοῦντο κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν περιτριμμάτων τῆς κοινωνίας, ὀφείλοντες τὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν εἴτε εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ χαρεμίου, εἴτε εἰς τὰς προσενεχθείσας εὐτελεστάτας ὑπηρεσίας, εἴτε ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς ξένης πολιτικῆς, ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπικρατούσης ἑκάστοτε πρεσβείας. Οὕτω πολιτευόμενος ὁ Χαμίτ, ἐφρόνει, ὅτι τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ ἐξαρτῶνται, πράγματι ἐν τούτοις, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῇ, διετέλει νευρόσπαστον τῶν κολάκων καὶ τῶν ἐπιτηδείων. Περὶ εὐνουμένων καὶ ἐμπίστων δὲν δύναμαι νὰ εἴπω. Πλέον ἢ ἅπαξ, κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριακονταετοῦς δυναστείας τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἐξηφανίσθησαν αἰφνιδίως οἱ μᾶλλον ἔμπιστοι τοῦ Γιλδίζ. Οὐδεὶς ἐγίνωσκεν, οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐρευνήσῃ τὰ κατ' αὐτούς. Ἐγίνωσκον τὰ ὕδατα τοῦ Βοσπόρου, ὁ *καφετζῆς* τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων, οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ μυστικὸς ἀστυνόμος, ἢ ὁ τοπάρχης ἀπομεμακρυσμένης ἐπαρχίας τὸ φοβερὸν μυστήριον, ἀλλ' οὐχὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ ἐμπίστου, οὐχὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ. Συμφορὰ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελε πολυπραγμονήσῃ περὶ τοῦ ἐξαφνισθέντος! Ἠγρύπνει ἡ μυστικὴ ἀστυνομία, ἦσαν ἀείποτε ἐγρηγορότες οἱ κατάσκοποι καὶ οἱ *χαφιέδες*. Ἡ περιέργεια ἠδύνατο νἀμειφθῇ διὰ τῆς αὐτῆς τύχης, νὰ παρακολουθήσῃ ἐκοῦσα ἄκουσα πρὸς ἀνεύρεσιν τὰ ἴχνη τοῦ ἐξαφνισθέντος!

Τοιουτρόπως ἐξεδηλώθη ὁ χαρακτὴρ τοῦ σουλτάνου τούτου κατὰ τὴν ὑπερτριακονταετῆ αὐτοῦ βασιλείαν. Τρομοκρατία ὑπὸ τὴν πλήρη αὐτῆς ἔννοιαν. Νευροπαθής, διατελῶν διηνεκῶς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ψυχώσεως, μανίας καταδιώξεως, καὶ εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τοιοῦτοι πάντες οἱ ἐγκληματίαι, διῆλθε τὸν βίον ἐν διηνεκεῖ φόβῳ καὶ ἀνησυχίᾳ. Ὡς ἔγραφε πρό τινων ἐτῶν ὁ κ. Van-

dal [1], «καίπερ ἀγρύπνως φρουρούμενος παρ' ἀνδρῶν, οὓς ἁδρῶς ἀμείβει, φοβεῖται ἀκόμη, δὲν τολμᾷ δὲ νὰ κατακλιθῇ δύο νύκτας κατὰ συνέχειαν ἐν τῷ αὐτῷ κοιτῶνι. Ὁ βίος του εἶνε διηνεκὴς ἐκ τοῦ θανάτου τρόμος, ὁ δὲ τρόμος οὗτος τὸν παραδίδει ἕρμαιον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν εὐνοουμένων τῆς στιγμῆς, ὑπαγορεύει δ' αὐτῷ φρικαλέας βιαιοπραγίας καθ' ὅλων ἐκείνων, οὓς αὐτὸς ὁ ἴδιος ἢ κατ' εἰσήγησιν ἄλλων ὑποπτεύει »

Φοβούμενος ἢ μᾶλλον βδελυττόμενος, καὶ ὡς Μωαμεθανὸς καὶ ὡς κυριάρχης, τοὺς Νεοτούρκους, εἶχε προσκολληθῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς φρουρὰν ἐκ Κούρδων καὶ Ἀλβανῶν, δηλαδὴ εἰς τὰ ἀγριώτερα φυλετικὰ στοιχεῖα τοῦ κράτους. Οὗτοι μετὰ τῶν κατασκόπων καὶ τῶν ὠτακουστῶν ἦσαν τὰ κυριώτατα ὄργανα τῶν δεσποτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων, ἀλλ' ἐπίσης προσείλκυσε τὴν φιλίαν τῶν πιστῶν Μουσουλμάνων, εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν ὁποίων ἑκάστοτε ἄνευ ἀντιλογίας ὑπεχώρει, φρονῶν, ὅτι διὰ τῆς συνεργασίας τῶν πιστῶν τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου θ' ἀνεγνωρίζετο ὑπέρτατος καλίφης, συνενῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἅπασας τὰς μουσουλμανικὰς ἐθνικότητας, χρησιμοποιῶν αὐτὰς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν χριστιανικῶν κυβερνήσεων, καὶ ἰδίᾳ πρὸς νέαν σύμπηξιν μεγάλης πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Χαμίτ, ἄλλως τε ἐστερημένου ἱκανῆς ἀξίας καὶ νοημοσύνης πρὸς πραγμάτωσιν τοιούτων μεγαλουργῶν σχεδίων. Οὐχ ἧττον προσεπάθησε καθ' ὅλον τὸν βίον νὰ διοργανώσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ *ὀθωμανικώτερον*, μετὰ πολλῆς δεξιότητος καὶ ἐπιμονῆς καταπολεμήσας καὶ ἐξουθενώσας πάντα τὰ μὴ μουσουλμανικὰ στοιχεῖα, καὶ ἰδίᾳ τὸ ἑλληνικόν, τὸ πολυπληθέστατον τῶν χριστιανικῶν τοῦ κράτους ἐθνῶν, λόγῳ δὲ ποιοῦ καὶ ἠθικῆς δυνάμεως συναγωνιζόμενον ἐπιτυχέστατα πρὸς τοὺς ἐγκατεστημένους ἢ παρεπιδημοῦντας ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ Εὐρωπαίους. Καὶ ἐπέτυχε τοῦτο οὐκ ὀλίγον. Διότι ἂν ὁ Χαμὶτ διεξῆγεν ἠπιωτέραν καὶ φιλελευθερωτέραν πολιτικὴν πρὸς τοὺς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἕλληνας, ἂν ἐπέτρεπεν *ἐλευθερωτέραν* ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν *ἐνέργειαν*, ἂν ἀνεγνώριζεν ἐπὶ τέλους ποιάν τινα ἰσότητα μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, οὐ μόνον θὰ ἔπραττεν ἔργον δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας, ἀλλὰ καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ θὰ ὠφέλει διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος. Ἀλλ' ὁ ἀποτυφλωθεὶς ἐκ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ φανατισμοῦ μονάρχης, ὑπείκων εἰς τὰς εἰσηγήσεις πεπωρωμένων συμβούλων, ἐνόμιζεν, ὅτι ἐκτελεῖ ἔργον πίστεως καὶ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν ἔθνος, ἀντιδρῶν κατὰ πάσης ἠθικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν χριστιανικῶν κατοίκων τοῦ κράτους, οὓς δὲν ἐδίσταζε νὰ θυσιάσῃ εἰς τυχοδιώκτας Εὐρωπαίους χρηματιστάς, ἐκμεταλλευομένους διὰ τῆς ξένης πολιτικῆς, ἢ καὶ διὰ τοῦ χρή-

---

1 A. Vandal les Massacres d' Armenie.

ματος, τὰς σουλτανικὰς ἀνάγκας, οὕτω δὲ μεταβαλλομένους σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἀληθεῖς δεσπότας τῆς ὀθωμανικῆς κοινωνίας.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολιτευόμενος ὁ Χαμίτ, ἀντιδρῶν πρὸς πᾶσαν πρόοδον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ πρὸς πᾶσαν εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων, ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ἀποφασισθεισῶν, ἐνόμισεν, ὅτι ὑπεχρεοῦτο, πρὸς συντήρησιν τῆς χώρας καὶ σεβασμὸν αὐτῆς, νὰ ἐργασθῇ πρὸς σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Θὰ καθίστατο σεβαστὸς καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Πρὸς τοῦτο δέ, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1883, ἐκάλεσεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Τουρκίας Γερμανοὺς ἀξιωματικοὺς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ καὶ συγγραφέως von der Golz, πρὸς ἐξοπλισμὸν καὶ ὀργάνωσιν ἐπὶ τὸ πρωσσικώτερον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀπέστειλε δὲ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς στρατιωτικὰς ἀκαδημείας πλῆθυν νέων Ὀθωμανῶν, ἵνα διδαχθῶσιν ἐν αὐταῖς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιστήμας. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγίστων πολιτικῶν σφαλμάτων τοῦ Χαμίτ. Δὲν προεμάντευεν ὁ τάλας, ὅτι ἐκ τῶν ἀκαδημειῶν τούτων ἔμελλε νὰ μορφωθῇ καὶ στρατολογηθῇ ἡμέραν τινὰ τὸ προσωπικὸν τῆς *Νέας Τουρκίας*.

Ἡ σοβαρωτάτη τῶν δυσχερειῶν τοῦ νέου πολιτικοῦ καθεστῶτος, οἷον διεπλάσθη ἐπὶ τοῦ Χαμίτ, ἦτο ἡ ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἐξέγερσις πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν ἐπηγγελμένων μεταρρυθμίσεων δυνάμει τῶν διατάξεων τοῦ 23ου καὶ τοῦ 61ου ἄρθρου τῆς βερολινείου συνθήκης.

Κατὰ τὸ 61ον ἄρθρον τῆς εἰρημένης συνθήκης ἐπεβάλλετο, ὡς ἐρρήθη ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ἡ ὑποχρέωσις τῆς ταχίστης ἐφαρμογῆς τῶν βελτιώσεων καὶ τῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἀπῃτοῦντο ὑπὸ τῶν ἐπιτοπίων ἀναγκῶν ἐν ταῖς ἀρμενικαῖς ἐπαρχίαις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς ἀσφαλείας τῶν πληθυσμῶν, τῶν κατοικούντων τὰς ἐπαρχίας ταύτας κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν συνοίκων κακοποιῶν στοιχείων, οἷα ἦσαν οἱ Κιρκάσιοι καὶ οἱ Κοῦρδοι.

Ὁ Χαμὶτ πᾶν ἄλλο ἐσκέφθη ἢ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἀνθίστατο ἐπιμόνως νὰ χορηγήσῃ οἵας δήποτε μεταρρυθμίσεις τοῖς Ἀρμενίοις, ἐπὶ τῷ φόβῳ μὴ ἐκμεταλλευθῇ αὐτὰς ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ καὶ προκαλέσῃ δι' αὐτῶν πράγματα τοῖς Τούρκοις. Ἤδη διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ ἀνελάμβανεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς τὸν ἐν Καυκάσῳ γείτονα, εὐελπιστοῦσα νὰ δημιουργήσῃ ἰσχυρὸν καὶ ἀφωσιωμένον συμπράκτορα τῶν σχεδίων αὐτῆς ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ἄλλως τε εἶχον ἤδη οἱ Ἀρμένιοι ἀπό τινος χρόνου ἐπανακτήσῃ τὴν ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων ἀπολεσθεῖσαν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν, ἡ δὲ Εὐρώπη, ἐπίσημος καὶ ἀνεπίσημος, ἔτεινεν εὐμενὲς τὸ οὖς, εἰς τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν ἰδέας καὶ ἐκδηλώσεις. Οὐ μόνον δὲ ἡ Ρωσσία, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀγγλία ἐφιλοτιμεῖτο νὰ δώσῃ ὑπόστασιν καὶ πραγματικότητα εἰς τὰ ἰδεώδη ταῦτα. Ἀληθῶς. Ἐπεδείξατο ἐπα-

νειλημμένως πολλὴν εὔνοιαν καὶ ἡ δύναμις αὕτη πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, μηνὶ δ' Ἰουλίῳ τοῦ 1880 ὁ Γλάδστων ἐποιεῖτο τὴν ἀκόλουθον δήλωσιν πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν :

«Ὅσον καὶ ἂν ἐπιθυμῶμεν ν' ἀποφύγωμεν τὰς ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους περιπλοκάς, ἡ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς δὲν εἶνε πλέον ζήτημα δευτερεῦον δι' ἡμᾶς· εἶνε τὸ πρῶτιστον ζήτημα, ὁ κύριος σκοπός, πρὸς ὃν τείνουσι πᾶσαι ἡμῶν αἱ ἐνέργειαι. Ἐὰν ἡ Τουρκία δὲν ἀποφασίσῃ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ τοιαῦτα καθήκοντα, ἡ ἀνεξαρτησία αὐτῆς καὶ ἡ ἀκεραιότης ἂς προσπαθήσωσι νὰ σωθῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν [1]».

Πρὸ τῆς διπλῆς ταύτης προστασίας τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσσίας ἡ τουρκικὴ πολιτικὴ δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ σκεφθῇ εἰς χρησιμοποίησιν μέσων θετικωτέρων καὶ ριζικωτέρων. Καὶ τὸ κυριώτατον πάντων ἦτο ὁ ἐξαφανισμὸς τῶν Ἀρμενίων ἀπὸ τῆς ἀρμενικῆς πατρίδος. Ἀκριβῶς τοιοῦτό τι σατανικὸν μέσον τίθεται εἰς ἐνέργειαν ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου καὶ ἐν τῇ ἑλληνικωτάτῃ Ἠπείρῳ ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν αἰγίδα τῆς αὐτῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ὁ ἐξαφανισμὸς τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Καὶ τοῦτο χάριν τῆς ἐθνικῆς, τῆς *ὀθωμανικῆς* ἑνότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Πᾶσαι αὗται αἱ ἐνέργειαι ἐξήγειραν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν Ἀρμενίων καὶ ἐξῆψαν τὸ ἐπαναστατικὸν αὐτῶν φρόνημα. Ἐν τῇ κατὰ τῶν ἐνεργειῶν δὲ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν ἀμύνῃ ἀπεφάσισαν νὰ θέσωσιν εἰς ἐνέργειαν τὴν βίαν κατὰ τῆς βίας. Ἐπὶ τέλους προέβησαν εἰς πλήρη ἐπανάστασιν κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας.

Πρὸς καταστολὴν τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης πολλὰ καὶ ποικίλα τερατουργήματα διεπράχθησαν ἀπὸ μέρους τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς λαοῦ, οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδίως Ἀρμενίᾳ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν Ἀρμενίων, τῶν ἐγκατεστημένων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἰδίᾳ ἡ τραγῳδία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε φοβερωτέρα πάσης φοβερᾶς περιγραφῆς. Ἡ Ἀρμενία μονονουχὶ ἠρημώθη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ὁρδῶν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ προσεκτήσατο ὁ Τοῦρκος μονάρχης τὸν τίτλον τοῦ *ἐρυθροῦ*. Ὁποίου εἴδους ἦσαν αἱ καταστροφαὶ αὗται; Ἀφίνω τὸν λόγον εἰς τὸν κ. Clémenceau, ἐν ὀνόματι τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως διαμαρτυρηθέντα μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δυνάμεως λόγου καὶ παρρησίας κατὰ κακουργημάτων, ἐφ' οἷς συνεκινήθη μὲν ἡ Εὐρώπη, ἀλλὰ δὲν ἐκινήθη!

«Αἱ χριστιανικαὶ κυβερνήσεις ἀφῆκαν πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τοὺς κακοποιούς, ἀνάνδρως ἐπιτρέψασαι τὴν ἐπὶ ἑβδομάδας καὶ μῆνας ἀποινεὶ ἐκτέλεσιν βδελυρωτάτων κακουργημάτων.

»Οὐδέποτε θέλει περιέλθῃ εἰς ἡμᾶς πλήρης ὁ πίναξ τῶν σκηνῶν, ἀτιμαζουσῶν τὴν σύγχρονον ἀνθρωπότητα, ὧν ἐγένετο τὸ θέατρον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ δυ-

---

1 Driault Histoire de la Question d'Orient.

στυχὴς Ἀνατολή. Ἐν τούτοις ὁ φάκελλος τῶν ἐξ Ἀρμενίας ἐπιστολῶν ἐπιτρέπει ἡμῖν τὴν ἐκ νέου σύνθεσιν τοῦ φρικώδους θεάματος μετὰ τῆς σκληροτάτης ἀκριβείας. Ἀναφυλλισάτω ὁ βουλόμενος τὸ τραγικὸν πινάκιον τῶν μαρτύρων, οἵτινες εἶδον, οἵτινες ἐταλαιπωρήθησαν ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου 1895 ἐν Τραπεζοῦντι μέχρι Φεβρουαρίου 1896 ἐν Τσενκούγχῃ. Ἐν ἀπελπιστικῇ μονοτονίᾳ ἐξελίσσεται ἡ ἀφήγησις τῶν αὐτῶν ἐγκλημάτων, τῶν αὐτῶν κακουργιῶν, διαπραχθεισῶν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας.

»Καλοῦνται οἱ Ἀρμένιοι ὅπως καταθέσωσι τὰ ὅπλα, ἀπειλοῦνται θανάτῳ, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν ὑπακούσωσιν, ὁ *βαλῆς* ἐγγυᾶται αὐτοῖς πλήρη ἀσφάλειαν, καὶ εὐθὺς ὡς ἀπομείνωσιν ἀνυπεράσπιστοι, Κοῦρδοι, Κιρκάσιοι, Τοῦρκοι, ὁδηγούμενοι ὑπὸ *ρεντίφιδων* καὶ *χαμιντιέδων*, ὑπὸ ἀξιωματικῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ — ἂν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ δύναται νὰ γείνῃ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τούτου—ἐπιπίπτουσιν ἐπὶ τῶν οἰκιῶν, λεηλατοῦσι καὶ πυρπολοῦσι τὰ καταστήματα, σφάζουσιν οἱονδήποτε ὂν ἐκ τῆς μισητῆς φυλῆς, οὐδεμίαν ποιούμενοι διάκρισιν φύλου ἢ ἡλικίας, παραβιάζουσιν ἢ ἀπάγουσι μεθ' ἑαυτῶν τὰς γυναῖκας, τέρπονται βασανίζοντες τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα ἐξαναγκάσωσιν αὐτοὺς εἰς ἐξωμοσίαν, μολύνουσι τὰς ἐκκλησίας, ἐκδέρουσιν ἢ καίουσι τοὺς ἱερεῖς καὶ περιφέρουσι πρὸς γελωτοποίησιν τοὺς νέους *προσηλύτους* ὑπὸ τὸν λιθοβολισμὸν τοῦ ὄχλου, ἀφοῦ πρότερον ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς τὴν περιτομὴν καὶ πᾶσαν πρᾶξιν, μαρτυροῦσαν τὴν ἄρνησιν τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν πίστεως. Ἐπὶ τέλους, μὴ ὑπαρχόντων ἀνδρῶν πρὸς φόνον καὶ παρθένων πρὸς βιασμόν, ἠνεῴχθη ἡ γαστὴρ ἐγκύων γυναικῶν, ὧν τὰ ἔμβρυα κατεπλακώθησαν ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου, ἐξηνάγκασαν τοὺς ἐπιζήσαντας διὰ ῥαβδισμῶν νὰ ὑπογράψωσιν ἀναφορὰς εἰς τὸν σουλτᾶνον, δι' ὧν ἀναγνωρίζουσιν ἑαυτοὺς ὡς τοὺς παραιτίους τῶν ἀταξιῶν, διαδηλοῦσιν, ὅτι οἱ φονευθέντες δικαίως προσεβλήθησαν, εὐχαριστοῦσι τὸν μέγαν κύριον διὰ τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ καὶ διαβεβαιοῦσιν, ὅτι οὐδαμῶς φοβοῦνται διὰ τὴν περιουσίαν αὐτῶν, διὰ τὴν ζωήν, διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν οἰκείων [1]».

Ἐνῷ ἡ Εὐρώπη διεμαρτύρετο διὰ τὰ συμβαίνοντα, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐξεδήλου τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς εὐαρέσκειαν εἰς τοὺς αὐτουργοὺς τοῦ φοβεροῦ δράματος. Ὁ διοικητὴς τῆς αἱματοφύρτου, τῆς ἐρημωθείσης τέλεον ἀρμενικῆς ἐπαρχίας, Τοῦρκος στρατάρχης, ἠμείβετο διὰ τῆς μεγάλης ταινίας τοῦ *Ἰμτιάζ*, ἐπὶ δὲ τῇ ἐπιμονῇ τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἀποστολὴν εἰδικῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἐνόχων, ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις, χλευάζουσα τὴν Ἀγγλίαν, ἀπέστελλεν εἰς Ἀρμενίαν ἐπιτροπὴν «πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων, τῶν διαπραχθεισῶν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων λῃστῶν». Εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην προσεκολλήθησαν καὶ τρεῖς ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων Δυνάμεων, εἷς Ἄγγλος,

1 Massacres d'Armenie (Préface de G. Clémenceau).

εἷς Γάλλος καὶ εἷς Ρῶσσος, οἵτινες ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἐξακριβώσεις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἀνεκάλυψαν, ὅτι ὑπαίτιοι τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν ἦσαν κυρίως στρατιῶται τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, λαβόντες πρὸς τοῦτο τὰς διαταγὰς τῶν προϊσταμένων αὐτῶν, οἵτινες καὶ πάλιν ἔλαβον τὰς προσηκούσας διαταγὰς ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Γιλδίζ.

Κατὰ τοιοῦτον ἀναίσχυντον τρόπον ἐφηρμόσθησαν αἱ μεταρρυθμίσεις ἐν Ἀρμενίᾳ. Περὶ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης οὐδεμία φροντίς. Οἱ φονεῖς ἔλεγον χλευαστικῶς εἰς τὰ θύματα αὐτῶν. «Πήγαινε νὰ παραπονεθῇς εἰς τὸν πρόξενον.» Ὑπολογίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων κατὰ τὰς φρικαλέας ταύτας σφαγὰς ἐν Ἀρμενίᾳ εἰς 150 χιλιάδας.

Ἡ Εὐρώπη ἐστενοχωρήθη ἐπί τινας στιγμάς. Λέγεται, ὅτι τῇ εἰσηγήσει τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἐγένετο σκέψις περὶ ἐκθρονισμοῦ τοῦ *ἐρυθροῦ* σουλτάνου. Ἀλλὰ μεγάλη εὐρωπαϊκὴ δύναμις, ἐκμεταλλευομένη τὴν κρίσιμον θέσιν τῶν πραγμάτων, ἐγνωστοποίησεν αὐτῷ τοῦτο ἐπὶ παροχῇ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀνταλλαγμάτων.

Ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος τῆς Μεσογείου, ἡ Κρήτη, διῆλθε διὰ φοβερωτέρων καὶ τραγικωτέρων περιπετειῶν ἀπὸ τῆς κατακτήσεως αὐτῆς καὶ τῆς ὑποταγῆς ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν δεσποτείαν. Κατακτηθεῖσα τελευταία τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1669, κακοδιοικουμένη καὶ τυραννουμένη μᾶλλον ἐκείνων ἕνεκα τοῦ ἀτιθάσσου καὶ ἀδαμάστου φρονήματος τῶν κατοίκων αὐτῆς, διατηρησάντων διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ τῶν περιπετειῶν τὸν παλαίγονον δωρικὸν χαρακτῆρα, ἐξηγέρθη ἐν ἔτει 1770 κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας. Ἡ ἐπανάστασις δυστυχῶς ἐκείνη καὶ ἐν Κρήτῃ, ὅπως καὶ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, κατεσβέσθη ἐν τῷ αἵματι. Ἐν ἔτει 1821 νέα καὶ πάλιν ἐξέγερσις, στεφθεῖσα ὅπως δήποτε δι' ἐπιτυχίας. Λήξαντος τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναυαρίνου, ἡ Κρήτη, ἅτε διατελοῦσα ἐλευθέρα, (μόνον τὰ φρούρια κατείχοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων), προωρίζετο ν' ἀποτελέσῃ ἐπαρχίαν τοῦ νεοσυστάτου ἑλληνικοῦ κράτους. Δυστυχῶς, ἕνεκα διπλωματικῶν ἀντιδράσεων, δὲν κατωρθώθη τοῦτο. Αἱ πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις διαμαρτυρίαι τῶν Κρητῶν ἐπὶ τῷ ἀδικήματι τούτῳ δὲν εἰσηκούσθησαν, ἐξεχωρήθη δ' ἡ πατρὶς αὐτῶν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου, ἀντάλλαγμα τῶν παρασχεθεισῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὸν σουλτᾶνον κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ἐν ἔτει 1841 ἐξεχωρεῖτο ἡ Κρήτη εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νέα ἐξέγερσις, ἣν παρηκολούθησαν μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν τινων καὶ ἄλλαι, ὧν τελευταία, ἡ μεγαλητέρα πασῶν, εἶνε ἡ ἐπὶ τριετίαν διαρκέσασα ἐπανάστασις τοῦ 1866. Μετὰ πολλοὺς καὶ θαυμαστοὺς ἀγῶνας, προκαλέσαντας τὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν — πλατωνικὴν μόνον συμ-

πάθειαν—τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὑπέκυπτε καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν. Καὶ παρεχωρήθησαν μὲν ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἰς τοὺς Νησιώτας προνόμιά τινα, *μεταρρυθμίσεις*, ἀλλὰ διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἐχορηγοῦντο τὰ προνόμια ταῦτα καὶ διὰ τῆς ἑτέρας ἀφῃροῦντο. Ἐν ἔτει 1877, κατὰ τὸν ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον, ἐξηγέρθη καὶ πάλιν ἡ Κρήτη. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἡ ἐν Βερολίνῳ Σύνοδος ἐπεκύρου τὸ φιρμάνιον τοῦ 1868 καὶ ὑπεχρέου τὸν σουλτᾶνον νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν νῆσον εὐρυτέρας μεταρρυθμίσεις διὰ τοῦ 63ου ἄρθρου τῆς συνθήκης.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐφαρμόσῃ εὐσυνειδήτως ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ τὸν ὀργανικὸν νόμον τοῦ 1868, ἐπιφέρουσα εἰς αὐτὸν εὐλόγους τροποποιήσεις.

Τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν ἐν Κρήτῃ προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὑπεγράφη ἡ μεταξὺ Ὑψηλῆς Πύλης καὶ Κρητῶν *Σύμβασις τῆς Χαλέπας*, ἐν ᾗ καθωρίζοντο ὡς ἀκολούθως τὰ τῶν μεταρρυθμίσεων:

Διωρίζετο γενικὸς διοικητὴς ἐπὶ πενταετίαν. Ἡ γενικὴ συνέλευσις ἀπετελεῖτο ἐκ 49 Χριστιανῶν καὶ 31 Μουσουλμάνων, ὤφειλε δὲ νὰ συνέρχηται κατ' ἔτος ἐπὶ 40 τοὐλάχιστον ἡμέρας, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ πλέον τῶν 60. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπικυροῖ τὰς ἀποφάσεις της, «ἐὰν αὗται δὲν προσέκρουον πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νομοθεσίας τοῦ κράτους»· μέρος τῶν προσόδων καθωρίζετο ὑπὲρ ἔργων κοινῆς ὠφελείας, οἷον ἀνεγέρσεως σχολείων καὶ νοσοκομείων καὶ κατασκευῆς ὁδῶν καὶ λιμένων [1].

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, κατὰ τὰ εἰωθότα, δὲν ἐνόει τὸ παράπαν νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς μεταρρυθμίσεις ἐν Κρήτῃ. Πρώτη αὐτῆς σκέψις ἦτο ἡ παράβασις αὐτῶν. Ἐπῆλθε παραχρῆμα σχεδὸν σύγκρουσις. Δὲν παρῆρχετο δεκαετία ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας, τοῦ θεμελιώδους τούτου Χάρτου τῆς κρητικῆς πολιτείας, καὶ ὁ Χαμίτ, συνεπὴς εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ὅ περ τοσοῦτον ἐπιδεξίως ἐφήρμοσεν ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἐν αὐτῇ τῇ παραχωρηθείσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῆς βερολινείου Συνόδου Ἠπείρῳ, κατήργει τὰς μεταρρυθμίσεις ἐν τῇ νήσῳ. Τὸ τοιοῦτο καθίστατο αἰσθητὸν διὰ τῶν πραγμάτων. Ἡ Κρήτη ἀπώλεσεν ὑπὸ τὸ κράτος αἱματηρᾶς διοικήσεως πάσας τὰς χορηγηθείσας προνομίας. Οὐδὲν ὑπελείπετο αὐτῇ ἢ ἡ ἐξέγερσις. Καὶ ἐπῆλθον ἐπανειλημμένως τοιαῦται μέχρι τοῦ 1896, ὁπότε νέα ἐξέγερσις, ἐπανάστασις, ἐξηναγκάζεν ἐπὶ τέλους αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ πέμψῃ τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1897 στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ Ἕλληνα συνταγματάρχην πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ σωτηρίαν τῶν Χριστιανῶν τῆς Κρήτης ἀπὸ τοῦ φασγάνου τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ. Μέγα πολιτικὸν σφάλμα τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, κατὰ τὴν προφανῆ ἐκείνην παράβασιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἦτο ὅτι δὲν ἐγκατέστησεν ἀμέσως ἐν τῇ νήσῳ ἑλληνικὰς ἀρχάς, ἀλλ' ἀνέμενε τὴν συγκατάθεσιν τῶν Δυνάμεων. Ἠπατᾶτο. Ἡ ἐξέ-

---

1 Κιτρίνη Βίβλος Α. σ. 5. Driault, Histoire de la question d' Orient.

λιξις τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας δὲν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε δι' εἰρηνικῶν μέσων, ἀλλὰ διὰ πραξικοπημάτων. Τούτου μὴ γενομένου, ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη διεμαρτυρήθη, πρωτοστατούσης τῆς Γερμανίας, κατὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπήρχετο ὁ ὀλέθριος ἐκεῖνος ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ θλιβερὰ διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποτελέσματα.

Μετὰ τὰς ἐπελθούσας ἐκ τοῦ πολέμου καταστροφάς, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν τουρκικῶν στρατιῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἡ μὲν Ἑλλὰς ἠναγκάζετο νὰ ποσύρῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς ἐκ Κρήτης κατ' ἀξίωσιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ δὲ Κρῆτες, ὑπείκοντες εἰς τὰς προτροπὰς αὐτῶν, ἀπεδέχοντο τὴν αὐτονομίαν.

Οὕτω καταλύεται ἡ τουρκικὴ δεσποτεία ἐν Κρήτῃ, διαρκέσασα ἐπὶ διακόσια εἴκοσι περίπου ἔτη. Ἡ Εὐρώπη, δηλαδὴ αἱ τέσσαρες Μεγάλαι Δυνάμεις, Γαλλία, Ἀγγλία, Ἰταλία, Ρωσία, ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τὴν τοιαύτην προσωρινὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατόν, ὅπως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα, ν' ἀποφασίσῃ τὴν ὁριστικὴν λύσιν, τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἂν ἡ ἕνωσις κατὰ τύπους δὲν εἶχε τελεσθῇ, κατ' οὐσίαν ἦτο τετελεσμένη. Ὑπὸ τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων ἐξελέγετο Haut Commissaire αὐτῶν, Γενικὸς Διοικητὴς τῆς νήσου, ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος. Διαμένων οὗτος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐν τῇ παρακειμένῃ ἑλληνικῇ νήσῳ Μήλῳ, προσεκαλεῖτο εἰς Κρήτην, ἵνα καταλάβῃ τὴν ὑψηλὴν ταύτην λειτουργίαν, ὑπὸ τῶν ναυάρχων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὧν εἷς, ὁ Γάλλος ναύαρχος Pottier, προσεφώνει αὐτὸν ἐν ὀνόματι τῶν συναδέλφων ὡς ἀκολούθως :

«Ὑψηλότατε,

«Ἐκ μέρους τοῦ Συμβουλίου τῶν Ναυάρχων λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παραδώσω εἰς τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα τὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης. Ἀντελήφθη ἤδη ἡ ὑμετέρα Ὑψηλότης τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, μεθ' οὗ ἐγένετο δεκτός. Αἱ ἐκδηλώσεις τῆς χαρᾶς, μεθ' ἧς ἐδεξιώθη αὐτὸν ὁ κρητικὸς λαός, εἶνε ἡ ἔνδειξις τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ. Ὁ λαὸς οὗτος ὑπέστη μεγάλας ταλαιπωρίας, Ὑψηλότατε, καὶ ἤδη αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς γαλήνης. Πάσας τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ ἀνατίθησιν εἰς τὴν ὑμετέραν Ὑψηλότητα. Ἔχει τὴν σταθερὰν θέλησιν νὰ σᾶς συνδράμῃ νομοταγῶς ἐν τῇ μεγάλῃ εἰρηνικῇ ἀποστολῇ, ἣν αἱ Δυνάμεις ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὸν Ὕπατον αὐτῶν Ἀρμοστήν.

»Ἡ ὑμετέρα Ὑψηλότης θέλει εὕρῃ περὶ αὐτὴν πᾶσαν ἀγαθὴν βούλησιν καὶ ἀφοσίωσιν ἄνευ ὑστεροβουλίας. Γινώσκουσιν οἱ Ναύαρχοι ἄλλοθεν ὁποῖα αἰσθήματα δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας ἐμπνέουσι τὴν ὑμετέραν Ὑψηλότητα. Πεποίθασιν ἄρα, ὅτι ἡ πατρικὴ αὐτῆς κυβέρνησις θὰ ἐπαναφέρῃ τάχιστα τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν ἕνωσιν καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον.

»Τὸ ἔργον ἡμῶν, Ὑψηλότατε, ἀποπερατοῦται ἤδη· ἀπερχόμεθα μετά τινας ἡμέρας, ἀλλ' οὐχὶ ἄνευ συγκινήσεως. Ἐπὶ μακροὺς μῆνας παραστάντες εἰς τὰς δοκιμασίας, ἃς μετὰ τοσαύτης γενναιότητος ὑπέστη ὁ ἀνδρεῖος οὗτος λαὸς ἄνευ διακρίσεως θρησκείας, συνεμερίσθημεν τὴν ἀγωνίαν αὐτοῦ μετὰ βαθυτάτου ἐνδιαφέροντος. Ἐκ μέσης ἄρα καρδίας κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμὴν ἐκφράζω εἰς τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα τὰς διαπύρους εὐχὰς τῶν Ναυάρχων ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας ὑμῶν, ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Κρήτης καὶ τῆς εὐδαιμονίας πάντων αὐτῆς τῶν τέκνων».

Ἡ προσφώνησις αὕτη ἦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔνδειξις ἐνδομύχου χαρᾶς ἐπὶ τῷ γεγονότι, σημαντικὴ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἅτε προερχομένη παρ' ἀντιπροσώπων τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ καταδίκη πολιτικοῦ συστήματος, ὅ περ εἶνε ἄρνησις πάσης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀρχῆς, στίγμα διὰ τὸν σύγχρονον πολιτισμόν. Ὁ τουρκικὸς φανατισμός, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς αἱματηρᾶς αὐτοῦ ἐν Κρήτῃ δεσποτείας, δὲν ἠρκέσθη μόνον τελῶν ὄργια εἰς βάρος τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐδίστασεν, ἐν στιγμαῖς φρενίτιδος, νὰ μὴ φεισθῇ καὶ τῶν Εὐρωπαίων, τῶν περιφρουρούντων τὴν τάξιν καὶ τὴν νομιμότητα. Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἦτο καταδεδικασμένος ἐν τῇ συνειδήσει πάντων τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων. Αἱ δὲ Μεγάλαι εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, καταλύουσαι τὴν αἱμοσταγῆ ἐξουσίαν τοῦ σουλτάνου ἐν Κρήτῃ, ἐτέλουν ἓν τῶν εὐγενεστάτων ἔργων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

Πρὸς ἐγγύησιν μόνον τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας ἀπεφασίζετο, ὅπως στρατιωτικὴ δύναμις, προερχομένη ἐξ ἑκάστης τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων, παραμένῃ ἐν τῇ νήσῳ. Μετὰ παρέλευσιν ἕνδεκα ἐτῶν ἐθεωρήθη, ὅτι τοῦτο ἦτο περιττόν, τῆς νήσου διατελούσης ὑπὸ τὸ νέον ἑλληνικὸν καθεστὼς ἐν πληρεστάτῃ τάξει. Τῇ 12 Ἰουλίου 1909 κατέλιπε τὴν νῆσον ὁ τελευταῖος Εὐρωπαῖος στρατιώτης. Ἡ Κρήτη ἀπεδόθη εἰς τοὺς Κρῆτας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῶν βερολινείων μεταρρυθμίσεων καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἡ Ἀρμενία δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον θῦμα τῶν μεταρρυθμίσεων.

Ἀλλ' ἔπεται καὶ συνέχεια ἐν τῇ θλιβερᾷ παρακολουθήσει τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Τουρκίᾳ ἐπὶ Χαμίτ. Κατ' ἀνάγκην θὰ μεταβῶ πρὸς τοῦτο εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἤπειρον.

Ἡ ἀπὸ γεωγραφικῆς, στρατιωτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἀπόψεως σπουδαιοτάτη τῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἠπείρῳ ἐπαρχιῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἶνε ἡ Μακεδονία.

Πολλὰ ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ, ὡς καὶ ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς συλλαλητηρίοις περὶ Μακεδονίας καὶ μακεδονικοῦ ζητήματος. Ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν πρὸ τοῦ Ἁγίου

Στεφάνου ὑπεγράφετο ἡ φερώνυμος συνθήκη μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, τὸ μῆλον τῆς ἔριδος, οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ἐνοίκων λαῶν καὶ τῶν περιοίκων συγγενῶν κρατῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ κρατῶν ἀπώτερον κειμένων. Ὁ πανσλαυϊσμὸς ἐκδηλοῖ ἀκορέστους ὀρέξεις πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ προσβλέπει πρὸς αὐτὴν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματώσεως τοῦ μεγάλου αὐστριακοῦ προγράμματος, «Drang nach Osten», οἱ Ἕλληνες διατυποῦσι παλαιὰς ἱστορικὰς ἅμα καὶ συγχρόνους ἐθνικὰς ἀξιώσεις, οἱ Βούλγαροι δὲν λησμονοῦσιν, ὅτι πάλαι ποτὲ ὑπῆρξαν ἐπί τινας δεκαετηρίδας κύριοι τῆς Μακεδονίας, ὑπάρχουσι δὲ καὶ βουλγαρικοὶ πληθυσμοὶ σήμερον ἐν τῇ χώρᾳ· ἐπίσης οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Ἀλβανοί, διότι διαμερίσματά τινα τῆς βορειοδυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς παλαιᾶς Σερβίας ἔχουσιν ἀλβανικοὺς πληθυσμούς, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ Ρωμοῦνοι ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι λαλεῖται ἔν τισι τμήμασι τῆς χώρας γλωσσικόν τι ἰδίωμα, συγγενεῦον πρὸς τὴν ρωμουνικὴν γλῶσσαν. Ἑκατοντάδες ἐπίσης χιλιάδων Μωαμεθανῶν Ἀλβανῶν ἰδίᾳ εἶνε ἀπὸ αἰώνων ἐγκατεστημένοι. Ἀληθὲς ἐθνολογικὸν πανδαιμόνιον.

Διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἡ Μακεδονία ἐπεστράφη εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰσαγωγῆς ἐν αὐτῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ γειτονι Θράκῃ καὶ τῇ Ἀρμενίᾳ, τῶν ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη μετεχειρίσθη ὅλα τὰ μέσα πρὸς μὴ ἐκτέλεσιν καὶ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἦτο μᾶλλον εὐκατόρθωτον τοῦτο, ἕνεκα τῶν θλιβερῶν διενέξεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ τῶν ἐνοίκων λαῶν, ἰδίᾳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐφήρμοσε σατανικώτατα καὶ μεθοδικώτατα, κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῇ, τὴν πολιτικὴν τοῦ *διαίρει καὶ βασίλευε*. Καὶ εὗρεν ἢ ἐδημιούργησεν ἐν τῇ χώρᾳ προσφορώτατον ἔδαφος. Ἔπρεπε νὰ ἐπεκταθῇ παντὶ τρόπῳ ἡ ἔρις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, οὐδ' ἦτο δύσκολον νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο.

Ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἡ πολιτικὴ τῆς νέας Ἡγεμονίας, μεθυσθεῖσα ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτῆς πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Βούλγαρος πολιτικός, γραμματεὺς τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διατελῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, ἐξέδιδε δημοσίευμα, οἱονεὶ πολιτικὸν καὶ ἐθνικὸν βουλγαρικὸν πρόγραμμα ἐν Μακεδονίᾳ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἀνὴρ ἐνουθέτει τὴν νέαν Βουλγαρίαν νὰ ἐργασθῇ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην «δὲν ἐτόλμα νὰ ὀνομασθῇ σλαυϊκή, δὲν ἐτόλμα νὰ λαλήσῃ, νὰ δεηθῇ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῆς». Καὶ ἐπιφώνει παρένθυρσος: «Τὸ μέλλον ἡμῶν κεῖται ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ ἐξεγέρσει καὶ τῇ ἀνυψώσει τῶν Μακεδόνων Βουλγάρων... Ἡ Θεσσαλονίκη πρέπει νὰ εἶνε ἡ κυριω-

τάτη πύλη τῆς χώρας ἡμῶν. Ἡ Θεσσαλονίκη πρέπει νὰ εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν φωτιστικὸν παράθυρον τοῦ βουλγαρικοῦ οἰκοδομήματος.»

Πῶς δ' ἤθελεν ἐπιτευχθῇ ἡ πολιτικὴ αὕτη; Ἁπλούστατα. Διὰ τῆς μετὰ τῶν Τούρκων συνεργασίας. Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ συγγραφεύς: «Πρὸς ἐπιτυχῆ ἐργασίαν ἐν Μακεδονίᾳ, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ παλαίσωμεν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, πρέπει νὰ διατελῶμεν φίλοι τῶν Τούρκων, μέχρις οὗ ἔλθῃ ἡ στιγμὴ τῆς ἐνεργείας *διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου*... Διὰ νὰ ἐπικρατήσωμεν τῶν Ἑλλήνων ἐν Μακεδονίᾳ, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν συμμαχίαν τῶν Τούρκων, πρέπει νὰ διατελῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς φιλικὰς μετ' αὐτῶν σχέσεις [1].»

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμήσῃ καλλιτέραν ταύτης συνεργασίαν. Ἡ χριστιανικὴ Μακεδονία, διχρημένη, διεσπασμένη, ἀλληλομαχοῦσα, δὲν ἠδύνατο νὰ ὁμονοήσῃ καὶ νὰ συνεργασθῇ πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ προγράμματος τῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡ ρωμουνικὴ ἐν Μακεδονίᾳ πολιτικὴ ἐτύγχανεν ὑποστηρίξεως. Ἤδη ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ διὰ τὴν Βουλγαρίαν. Γινομένου ἑκάστοτε λόγου περὶ μεταρρυθμίσεων, εὔκολος ἡ ἀπάντησις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μεγάλου βεζύρου: Πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ εἰσαχθῶσι μεταρρυθμίσεις μεταξὺ πληθυσμῶν ἀλληλομισουμένων, εἰς οὐδεμίαν ἐρχομένων ἐπικοινωνίαν ἕνεκα θρησκευτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν ἢ ἐθνικῶν διαφορῶν καὶ διαιρέσεων; Καὶ ἡ ἀπάντησις ἐφαίνετο ἱκανῶς δεδικαιολογημένη.

Ἐν ἔτει 1897 ἐπῆλθεν ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ ἀπαράσκευος καὶ στρατιωτικῶς καὶ συμμαχικῶς Ἑλλὰς ἡττήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἰσβαλόντων εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ἐπῆλθε κατ' ἀνάγκην ὑποχώρησις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἡ τουρκικὴ πολιτικὴ ἐνόμισε διὰ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ὅ ι ἀπηλλάγη ἐχθροῦ δυσκρέστου. Διαρκοῦντος τοῦ πολέμου περιεποιήθη ἔτι μᾶλλον τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς ρωμουνίζοντας Κουτσοβλάχους ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐμαρτυρεῖτο ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἀστόχως ὑπελόγισε τὰ πράγματα. Τὴν ἐπαύριον τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν νικῶν τῆς Σίπκας τὰ βουλγαρικὰ κομιτᾶτα τῆς βουλγαρικῆς πρωτευούσης, αὐτὴ ἡ ἐπίσημος κυβέρνησις τῆς χώρας ἐστρέφοντο ὁριστικῶς πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Ἦτο τοῦτο ἡ ἀνακήρυξις νέας πολιτικῆς τῆς ἡγεμονίας.

Παρὰ τὰς ἥττας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὀφειλομένας ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀσύνετον καὶ ἀλλοπρόσκλλον πολιτικὴν τοῦ ἐλευθέρου κράτους, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἀσυνταξίαν καὶ τὸ ἀδιοργάνωτον, τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐν Μακεδονίᾳ, πολεμούμενον ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμούνων, ἐπιβουλευόμενον ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀργυρωνήτων αὐτῆς ὀργάνων μέχρι τῶν πασσάδων καὶ τῶν βεζυρῶν, ἐτήρει ἀξιοθαύμαστον ἀντοχήν. Τοῦτο ἀντελαμβά-

---

1 Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν χιλιετηρίδα τοῦ ἁγίου Μεθοδίου (1885).

νοντο καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Ὁ βούλγαρος διπλωμάτης Ρίζωφ δὲν ἐδίστασε ν' ἀνακοινώσῃ τοῦτο εἰς τὸν ἡγεμόνα Φερδινάνδον, προσεπιλέγων :

«Ὅσῳ μᾶλλον διαρκοῦσιν αἱ ἐνεστῶσαι σχέσεις ἐν Μακεδονίᾳ, κατὰ τοσοῦτον οἱ ἀντίπαλοι ἡμῶν ἐνισχύονται, εἰς χείρονα δὲ ἡμεῖς περιερχόμεθα θέσιν. Πᾶν ὅ τι ἠδυνάμεθα ν' ἀποσπάσωμεν φιλικῷ τῷ τρόπῳ παρὰ τῆς Τουρκίας ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν Μακεδόνων, τὸ ἀπεσπάσαμεν ἤδη. Πᾶσα παρὰ τῆς Τουρκίας ποιητέα ἡμῖν παραχώρησις, καὶ ἐὰν ἔτι ἦτο τοιαύτη πλέον δυνατή, θὰ μᾶς ἔβλαπτε μᾶλλον ἢ θὰ μᾶς ὠφέλει, διότι θὰ ἐστοίχιζε πλειότερον ἢ ὅσον θὰ ἤξιζε καὶ θὰ μᾶς ἀπέσπα ἀπὸ τῆς κυρίας ἀποστολῆς. Αὐτὴ ἡ Τουρκία δὲν θὰ ἦτο πλέον εἰς θέσιν, καὶ ἂν ἤθελε, νὰ εἰσαγάγῃ μεταρρυθμίσεις ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν ἐλαχίστην πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς μεθ' ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων ἐνισχύσεως τῶν τουρκικῶν καὶ ἀλβανικῶν πληθυσμῶν.

»Αἱ μόναι δυναταὶ ἐν Τουρκίᾳ μεταρρυθμίσεις εἶνε αἱ προβλεπόμεναι ἐν τῷ 23ῳ ἄρθρῳ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου καὶ ὁ μόνος δυνατὸς τρόπος πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἶνε ἡ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν προστασίαν τῆς Εὐρώπης αὐτονομία καὶ εἶτα ἡ προσάρτησις. .. Ὀφείλει ἄρα ἡ Βουλγαρία νὰ ἐντείνῃ πάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις, ὅπως θέσῃ τὸ μακεδονικὸν ζήτημα ὅσῳ τὸ ταχύτερον ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας».

Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1902 ἐγκαινίζεται νέα ἐν Μακεδονίᾳ βουλγαρικὴ πολιτική, ἡ τῆς ἀποστολῆς συμμοριῶν, ἐξαρτωμένων καὶ διευθυνομένων παρὰ φανερῶν καὶ κρυφίων κομιτάτων, ἐχόντων τὴν ἕδραν αὐτῶν ἐν τῇ βουλγαρικῇ πρωτευούσῃ, διακλαδώσεις δὲ καὶ ἐξαρτήματα πανταχοῦ τῆς ἡγεμονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν συμμοριῶν τούτων ἐκλήθη ἐν ἔτει 1903 *μακεδονικὴ Ἐπανάστασις*, ἐξέγερσις τῶν Χριστιανῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς τουρκικῆς καταδυναστεύσεως καὶ ἐπιστεύθη ἐν Εὐρώπῃ παρὰ πλείστων, ἀτελῶς καὶ πλημμελῶς γινωσκόντων τὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ δὴ τὰ τῆς Μακεδονίας.

Πῶς ἦτο δυνατὸν χριστιανικοὶ πληθυσμοί, οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν καὶ φιλίαν, ἐν μιᾷ στιγμῇ καὶ μόνῃ νὰ συμπράξωσιν ἐναντίον συστήματος, κατ' ἐξοχὴν ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς διαφωνίας αὐτῶν καὶ τῶν διαιρέσεων ;

Τοῦτο δὲν ἐσκέφθησαν οἱ ἐν Εὐρώπῃ πιστεύσαντες εἰς τὴν ὕπαρξιν μακεδονικῆς ἐπαναστάσεως καὶ καταληφθέντες ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ αὐτῆς.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀνυπάρκτου μακεδονικῆς Ἐπαναστάσεως ἐν ἔτει 1903 δημοσιεύω τεμάχιά τινα, ἅτινα παρελαμβάνω ἐκ τῆς ἀγγλικῆς *κυανῆς βίβλου* καὶ ἐκ τῶν δηλώσεων ἐπισήμων πολιτικῶν γραφείων τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων.

Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1902 ὁ sir Alfred Billioti ἔγραφε τὰ ἑπόμενα εἰς τὴν κυβέρνησίν του :

«Οἱ ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἐξασκοῦντες ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τῶν ὁμοδόξων

αὐτῶν, εἰς τὸ ἐλάχιστον δεῖγμα ἀντιστάσεως πρὸς τὰς ἐνεργείας τῶν κομιτάτων, φονεύονται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐπιζητοῦσι νὰ ἐλευθερωθῶσι παντὸς ἐπικινδύνου ἀντιπάλου καὶ νὰ ἐνσπείρωσι ταυτοχρόνως τὴν φρίκην εἰς τὸν λοιπὸν πληθυσμόν. Τὸ μακεδονικὸν κομιτᾶτον κατέστρωσε βιβλία φόρων, φορολογοῦν πάντα Χριστιανὸν ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτοῦ· οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ μέρους των θανατοῦνται. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας, οἱ Χριστιανοί, ἀφοῦ καταβάλωσι τοὺς φόρους εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ὑποβάλλονται εἰς τὴν καταβολὴν καὶ ἄλλου φόρου εἰς τὰ κομιτᾶτα, ἐκτὸς τῆς διατροφῆς τῶν συμμοριῶν ἐκείνων, αἵτινες ἐγκαθίστανται ἐν τοῖς χωρίοις αὐτῶν, ἀκολουθούμεναι ὑπὸ τῶν φυλάκων, τῶν ἐντεταλμένων τὴν καταδίωξιν. Πληροφοροῦμαι, ὅτι τὰ κρούσματα τῆς διαφθορᾶς δὲν εἶνε σπάνια.»

Ἕτερον τηλεγράφημα τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς Θεσσαλονίκης, ὑπὸ χρονολογίαν 9 Δεκεμβρίου 1902, ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Τὸ μακεδονικὰ κομιτᾶτα μετεχειρίσθησαν διπλοῦν μέσον ἐνεργείας· ἐζήτησαν κατ' ἀρχὰς νὰ ἐξεγείρωσι τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα διὰ τῆς σχολικῆς προπαγάνδας μεταξὺ τῶν χωρικῶν καὶ νὰ τοὺς ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου· ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῶν συμμοριῶν διατρέχοντα κατὰ τὸ θέρος τὴν χώραν, προσεπάθουν νὰ ἐλκύσωσιν αὐτοὺς δι' ὑποσχέσεων, ἢ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσωσι δι' ἀπειλῶν νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν. Ὁ *προσηλυτισμὸς* καὶ ἡ *φρίκη* ὑπῆρξαν τὰ δύο κυριώτατα μέσα, ἃ περ μετεχειρίσθησαν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς τάξεως, ὅπως περιαγάγωσι τοὺς κατοίκους εἰς τοσαύτην ἀθλιότητα, ὥστε ν' ἀναγκάζωνται νὰ προσέρχωνται εἰς τὸν ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἠφανίσθησαν πάντες οἱ ἀπομείναντες πιστοὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Μόνον δὲ ἐν τῷ σαντζακίῳ τῶν Σερρῶν πλείονες τῶν ἑκατὸν Ἑλλήνων, Βλάχων καὶ ὀρθοδόξων Βουλγάρων ἔπεσον θύματα τῆς ἐκδικήσεως καὶ ὠμότητος.»

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1903 ὁ «Κυβερνητικὸς Μηνύτωρ» τῆς Πετρουπόλεως ἐδημοσίευσεν ἄρθρον, οὗ τὸ συμπέρασμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος, μὴ εὑρίσκοντες στήριγμα τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σχεδίων εἰς τὰ μὴ βουλγαρικὰ στοιχεῖα τῆς Μακεδονίας, ἠναγκάσθησαν νὰ προκαλέσωσιν ἐν τῷ τόπῳ γενικὴν ἐξέγερσιν, διαπράττοντες πράξεις βιαιότητος καὶ σκληρότητος καὶ ἐξαπλοῦντες τὴν φρίκην, ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐσχεδιασμένων μεταρρυθμίσεων. Παρὰ τὰ προφυλακτικὰ δὲ μέτρα τὰ ληφθέντα ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς Σόφιας, δυστυχῶς τὸ μακεδονικὸν κίνημα ἔλαβε μείζονα ἔντασιν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βουλγαρικῇ ἡγεμονίᾳ, διότι ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν στοιχείων, ἅτινα ἐπίστευσαν ἀδίκως, ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπανάστασις ἀφίετο ἐλευθέρα, θὰ ἐξηνάγκαζε τὴν Ρωσσίαν νὰ τροποποιήσῃ τὸ πρόγραμμα αὐτῆς καὶ νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀπραγματοποιήτων σχεδίων τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἡ ὀλεθρία αὕτη πλάνη, ἣν ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἀείποτε προσεπάθησε νὰ κατα-

πολεμήσῃ, προὐξένησεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῶν βιλαγετίων μεγάλας συμφοράς, εἰς ἃς εἶνε δυνατὸν νὰ τεθῇ τέρμα σοβαρῶς διὰ τῆς παρεμποδίσεως τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς Βουλγαρίας εἰς τὴν Τουρκίαν νέων συμμοριῶν καὶ τῆς καταπαύσεως οὕτω τῆς ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας τῶν κομιτάτων. Τοιουτοτρόπως μόνον θέλει καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀπαίτησις τῆς ἀμέσου ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν πληθυσμῶν καὶ αἵτινες δύνανται νὰ προστατεύσωσιν αὐτοὺς ἐναντίον τῶν ὠμοτήτων τῶν Τούρκων.»

Ἐν Γαλλίᾳ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς περιέγραφεν ὡς ἑξῆς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων μηνὶ Νοεμβρίῳ τοῦ 1903 :

«Οἱ ἀντάρται ἐπιδιώκουσι τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν· θέλουσι τὰ πάντα καὶ ἀμέσως· διὰ νὰ ἐξαναγκάσωσι δὲ τὴν Εὐρώπην νὰ τὴν χορηγήσῃ εἰς αὐτούς, ἐπιδίδονται εἰς ἀχαρακτηρίστους ἐγκληματικὰς πράξεις· ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ βολαὶ αὐτῶν διευθύνονται κατὰ προτίμησιν ἐναντίον τῶν ὑπηκόων τῶν Δυνάμεων, παρ' αἷς τὰ δεινὰ τῶν συμπατριωτῶν των εὗρον τὴν μείζονα συμπάθειαν.

«Ἡ ὀθωμανικὴ Τράπεζα ἀνατινάσσεται, τὴν αὐτὴν τύχην ὑφίσταται ὁ «Γκουανταλκιβίρ», βραδύτερον σιδηροδρομικὴ ἁμαξοστοιχία ἐκτροχιάζεται, ἀφαιροῦσα τὴν ζωὴν ὑπὸ τὰ συντρίμματα αὐτῆς πολλῶν ξένων ταξειδιωτῶν, ὅλως ἀθῴων τῆς ἀξιοθρηνήτου καταστάσεως τῆς Μακεδονίας.

«Καὶ πρὸς ἐπίτασιν τῆς θλιβερᾶς καταστάσεως τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, προστίθεται εἰς τοὺς ἐπαχθεῖς φόρους, τοὺς εἰσπραττομένους ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰσπρακτόρων, ἡ φορολογία τῶν ληστανταρτῶν! Οὐαὶ εἰς τὸν ἀρνούμενον νὰ κενώσῃ τὸ βαλάντιόν του, ἢ ν' ἀνοίξῃ τὸ κιβώτιόν του! Ἀλλοίμονον εἰς τὸν ἀρνούμενον νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν ληστανταρτικῶν συμμοριῶν! Ὁ Κῶδιξ τῆς Ἐσωτερικῆς Ὀργανώσεως τοῦ Κομιτάτου προβλέπει μίαν μόνην ποινὴν διὰ πᾶσαν παράβασιν τῶν νόμων, οὓς δημοσιεύει. Καὶ αὕτη εἶνε ὁ θάνατος!»

Ἐν ἔτει 1905 ἡ ρωμουνικὴ κυβέρνησις, ἔχουσα προηγουμένως τὴν συγκατάθεσιν τῆς τουρκικῆς, ἀπαιτεῖ τὴν ἀναγνώρισιν ρωμουνικῶν Κοινοτήτων ἐν Μακεδονίᾳ. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀσμένως σπεύδει εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην. Ἕτερος ἀνταγωνιστὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἕτερος παράγων πρὸς διασάλευσιν τῆς τάξεως, ἑτέρα ἀφορμὴ πρὸς μὴ ἐφαρμογὴν τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ ὑπὸ τῆς ἀναρχίας κατασπαρασσομένῃ χώρᾳ.

Τῇ ἐνεργείᾳ ἐνδιαφερομένων Δυνάμεων τῇ 23 Μαΐου 1905 αὐτοκρατορικὸς ἰραδὲς ἀναγνωρίζει ἰσότιμον πρὸς τὰ ἄλλα χριστιανικὰ φῦλα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας τὴν ἐθνικότητα τῶν Βλάχων, δικαιουμένων νὰ ποιῶνται χρῆσιν τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ τοῖς σχολείοις, νὰ ἐκλέγωσι *μουχτάρηδες* τῶν Κοινοτήτων καὶ ν' ἀντιπροσωπεύωνται ἐν τοῖς συμβουλίοις τοῦ βιλαγετίου.

Καὶ αἱ ἔνοπλοι συμμορίαι, αἱ λυμαινόμεναι τὴν Μακεδονίαν, αὐξάνονται κατὰ

νέας ρωμουνικὰς συμμορίας, τῇ συνδρομῇ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἀγωνιζόμεναι ὑπὲρ τῆς ρωμουνικῆς ἰδέας.

Ἡ ἀναρχία ἐπεκράτησεν ἐν Μακεδονίᾳ. Τίνος λύγου ἕνεκα; Ἕνεκα τῆς ἐνισχύσεως τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Ἐν τοῖς τμήμασιν ἐκείνοις, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, αἱ ἀρχαὶ συμπράττουσι φανερῶς ἢ κρυφίως μετὰ τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν· ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ βουλγαρικόν, συμπράττουσι μετὰ τῶν ἑλληνικῶν, καὶ οὕτω καθεξῆς. *Διαίρει καὶ βασίλευε.* Θεωρεῖται ἡ δοκιμωτέρα τουρκικὴ πολιτικὴ ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὰ κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1903 συμβάντα τῆς καταστροφῆς τῆς μακεδονικῆς κωμοπόλεως Κρουσόβου, ἡ σύμπραξις ἐν τῇ λεηλασίᾳ τῆς πόλεως μεταξὺ Βουλγάρων ἀνταρτῶν καὶ Τούρκων στρατιωτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ Μπαχτιὰρ πασσᾶ, εἶνε χαρακτηριστικὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως Δὲν προσθέτω τὸ ἐλάχιστον. Ἀφίνω νὰ λαλήσωσι τὰ γεγονότα διὰ τῆς γραφίδος τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ προξένου τῆς Ἀγγλίας, ἐκθέτοντός τὰ ἐγκλήματα ταῦτα ὡς ἀκολούθως εἰς τὴν κυβέρνησίν του. Ἀντιγράφω αὐτὰ ἐκ τῆς Κυανῆς Βίβλου :

«Περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς Κυριακῆς πρὸς τὴν Δευτέραν (2 Αὐγούστου), ἠκούσθησαν συνεχεῖς πυροβολισμοὶ καὶ παρατεταμέναι κραυγαί. Οἱ κάτοικοι, ἀφυπνισθέντες, ἠγνόουν τί συμβαίνει. Ταὐτοχρόνως οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν—βουλγαρικῶν καὶ ἑλληνικῶν—ἐκρούσθησαν ἰσχυρῶς, μετὰ μικρὸν δὲ ἐφάνησαν φλόγες, ἐξερχόμεναι τοῦ κτιρίου, τοῦ χρησιμεύοντος ὡς κονακίου. Πάντες ἐνόησαν, ὅτι Βούλγαροι ἐπαναστάται ἐκ τῶν παρακειμένων χωρίων εἶχον κατακλύσῃ τὴν πόλιν.

«Ὁ τρόμος τῶν κατοίκων ἐπετάθη, εὐθὺς ὡς εἶδον, ὅτι τὸ πῦρ μετεδόθη ἀπὸ τοῦ κονακίου καὶ εἰς ἄλλα κτίρια, κατοικούμενα ὑπὸ Τούρκων ὑπαλλήλων. Οἱ κομιτατζῆδες ἀνῆρχοντο εἰς 250—300, διοικούμενοι ὑπὸ τῶν Πιτοῦ—Γκουλέ, Γκιουρτσὶν, Τυδὼρ, Χαρὲ καὶ τοῦ Ἰβάνωφ, στρατιωτικοῦ ἐκ Βουλγαρίας.

«Ἀφοῦ παρεβίασαν οὗτοι ἐργαστήριά τινα, ἐξ ὧν ἐπρομηθεύθησαν πετρέλαιον, ἐχρησιμοποίησαν τὴν πυροσβεστικὴν ἀντλίαν τοῦ δημαρχείου, πληρώσαντες αὐτὴν τοῦ εἰρημένου ὑγροῦ, ὅπως καύσωσι τὰ οἰκοδομήματα, οὕτω δὲ μέχρι τοῦ ὄρθρου κατεστράφησαν τὸ κονάκιον, τὸ ὡς στρατὼν χρησιμεῦον κτίριον καὶ δέκα ἐκ τῶν γειτονευόντων κτιρίων. Εἴκοσι στρατιῶται καὶ ὑπάλληλοι Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν.

«Μεταξὺ τῶν θυμάτων συγκαταλέγονται καί τις Ὀθωμανὶς καὶ μία κόρη. Κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς ὀκτὼ κομιτατζῆδες. Δέκα περίπου στρατιῶται καὶ ὑπάλληλοι τοῦ τηλεγραφείου κατώρθωσαν νὰ σωθῶσι. Τῇ πρωΐᾳ οἱ ἐπαναστάται ἀνύψωσαν ἐρυθρὰς σημαίας πολλαχοῦ τῆς πόλεως καὶ ἐσχημάτισαν εἶδος προσωρινῆς κυβερνήσεως, διορίσαντες ἐκ τῶν κατοίκων ἐπιτροπήν, συγκειμένην ἐκ δύο Βουλγάρων, δύο Ἑλλήνων καὶ ἑνὸς Ρωμούνου, ἐπιτροπήν, ἥτις ἔλαβε διαταγὴν νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῶν ὑφισταμένων ἀναγκῶν καὶ ὑποθέσεων. Ἐν-

νοεῖται, ὅτι ἐξαιρέσει ἴσως τῶν δύο Βουλγάρων, τὰ ἄλλα μέλη ἐδέχθησαν βίᾳ τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτοῖς ἐντολήν.

«Δευτέρα εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἤνοιξε καταλόγους ἐράνων, ἀπειλήσασα θανάτῳ πάντα, ὅστις θὰ ἠρνεῖτο νὰ συνεισφέρῃ. Ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν συνελέγησαν 20—25 χιλιάδες φράγκων. Ἕτεροι ἠσχολοῦντο εἰς τὴν κατασκευὴν τηλεβόλων ἐκ ξύλου (κερασέας), αἱ δὲ χάλκιναι χύτραι τῶν οἰκιῶν ἡρπάγησαν πρὸς κατασκευὴν ὀβουζίων καὶ φυσιγγίων. Φρουραὶ καὶ περίπολοι ἐπετήρουν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς πόλεως, ἐνῷ οἱ ἀρχηγοὶ διωργάνουν συλλαλητήρια καὶ ἀπήγγελλον πατριωτικοὺς καὶ ἐνθουσιαστικοὺς λόγους πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ λαοῦ. Ἐδήλωσαν εἰς τοὺς κατοίκους, ὅτι μετά τινας ἡμέρας ἐπικουρίαι θὰ ἤρχοντο ἐκ Σερβίας καὶ Βουλγαρίας, ὅτι ἅπαντα τὰ χωρία μέχρι τῆς Ὀχριδος καὶ τῆς Καστορίας ἐξηγέρθησαν, ὅτι ὁ Περλεπὲς καὶ τὸ Μοναστήριον κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, ὅτι εἰς Κιοπρουλοῦ ἀφίκοντο δισχίλιοι Βούλγαροι καὶ Σέρβοι ἀξιωματικοί, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων κατελήφθη ὑπὸ τρισχιλίων Ἑλλήνων, ὅτι ἐπίκειται ἡ πτῶσις τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ὅτι ἡ θέσις τοῦ Κρουσόβου εἶνε τοσοῦτον ὀχυρά, ὥστε οὔτε δεκακισχίλιοι Τοῦρκοι θὰ ἠδύναντο νὰ διώξωσιν αὐτοὺς ἐκεῖθεν, κτλ. κτλ. Ἑκατοντὰς νέων τῆς πόλεως ἐξηναγκάσθη νὰ δράξηται τῶν ὅπλων καὶ ἐργασθῇ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων, ἐνῷ αἱ γυναῖκες παρεσκεύαζον ἔριον. Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐκτὸς τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν πρώτην νύκτα Τούρκων καὶ τῶν ἐμπρησθέντων ὀλίγων κυβερνητικῶν κτιρίων, οἱ κομιτατζῆδες δὲν διέπραξαν θηριωδίας κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

«Τῇ ἑπομένῃ Κυριακῇ (9 Αὐγούστου) οἱ ἱππεῖς διετάχθησαν νὰ τελέσωσι μνημόσυνα ἐν τοῖς τρισὶ ναοῖς ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τῶν κομιτατζήδων, τῶν πεσόντων κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Κρουσόβου. Ἀποσπάσματα ἐνόπλων ἐπαναστατῶν παρῆσαν εἰς τὰ μνημόσυνα.

«Κατὰ τὸ δεκαήμερον τοῦτο τῆς βουλγαρικῆς ἀντιβασιλείας ἡ ἀγορὰ ὑπῆρξε κλειστή· τὰ τρόφιμα ἠλαττοῦντο, αἱ δὲ ἀπόπειραι πρὸς εἰσαγωγὴν ἀλεύρου ἀπέτυχον, διότι οἱ ἀποστελλόμενοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς πέριξ τῆς πόλεως στρατιωτῶν.

«Τῇ 12ῃ Αὐγούστου, ὁ ἐκτὸς τῆς πόλεως στρατός, ἐνισχυθεὶς καὶ ἐκ τρισχιλίων ἀποτελούμενος ἀνδρῶν, ἐπολιόρκησε στενῶς τὸ Κρούσοβον διὰ δέκα καὶ ὀκτὼ τηλεβόλων, ὧν τὰ ἓξ ὀρεινά. Ὁ Μπαχτιὰρ πασσᾶς ἐξέδωκε διάγγελμα, δι' οὗ προσεκάλει τοὺς ἐπαναστάτας, ἵνα παραδοθῶσι. Ληφθείσης ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως, διετάχθη ἡ προσβολὴ τῆς πόλεως διὰ τηλεβόλων. Μετὰ μίαν ὥραν οἱ πλεῖστοι τῶν κομιτατζήδων διεσκορπίσθησαν ἀνὰ τὰ ἐγγὺς ὄρη, οἱ δὲ κάτοικοι, τρέμοντες, ἐκρύπτοντο εἰς τὰ ὑπόγεια καὶ ἄλλα κρησφύγετα τῶν οἰκιῶν. Τῇ 3ῃ ὥρᾳ μ. μ. τῆς Τετάρτης 12 Αὐγούστου ὁ στρατὶς εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν, συνοδευό-

μενος ὑπὸ τῶν βασιβοζούκων τῶν γειτόνων χωρίων Ἀδάλτζας, Βιρμπύσκας, Νερόβου, Κοτσίστε, Βελουτσίνας, Ναβοσσέλ κλπ.

«Ὁ Μπαχτιὰρ πασσᾶς ἔστησε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐπὶ λίαν εὐαέρου λόφου τῆς πόλεως, ὁ δὲ στρατὸς καὶ οἱ βασιβοζοῦκοι ἤρχισαν τὸ ἔργον των.

«Οἱ στρατιῶται, ἀνοίγοντες τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰς οἰκίας, διήρπαζον τὸ περιεχόμενον τῇ βοηθείᾳ τῶν βασιβοζούκων, μεθ' ὃ ἔκαιον τὰς οἰκίας. Ἔτυπτον καὶ ἐτραυμάτιζον τοὺς πάντας, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ δηλώσωσιν ὅσα χρήματα, κοσμήματα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα εἶχον. Ἁρπάζοντες ἐκ τῶν κόλπων τῶν μητέρων τὰ βρέφη, ἠπείλουν αὐτάς, ὅτι θὰ ἐφόνευον ταῦτα, ἂν ἐπέμενον ἀρνούμεναι. Αἱ σκηναὶ δ' αὗται ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Ὁλόκληρα φορτία ἤχθησαν εἰς τὰ πέριξ τουρκικὰ χωρία, τάπητες, ἐφαπλώματα, ἐσώρρουχα, ἐπιτραπέζια σκεύη κτλ. Ὅσα ἀντικείμενα δὲν ὑπῆρξε δυνατὸν νὰ μετακομισθῶσιν εὐκόλως, ἐθραύσθησαν, ὡς κάτοπτρα, τράπεζαι κτλ.

«Τὰ ἐγκλήματα καὶ ἡ πυρκαϊὰ ἐξηκολούθουν· τὸ πῦρ ἐπετείνετο· οἱ κάτοικοι ἔτρεχον ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, ὅπως σωθῶσιν ἐκ τῶν φλογῶν, οἱ κατοικοῦντες ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς πόλεως κατώρθωσαν νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς εὐκολώτερον, ἀλλὰ παρεδόθησαν εἰς τοὺς ἔξω στρατιώτας, οἵτινες ἀπεγύμνωσαν αὐτοὺς τῶν περιττῶν ἐνδυμάτων, τῶν ὡρολογίων ἢ τῶν χρημάτων, ἂν εἶχον τοιαῦτα. Ὅσοι τῶν κατοίκων εἶχον τὰς οἰκίας αὐτῶν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως, προσεπάθησαν καὶ οὗτοι νὰ ἐξέλθωσιν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν τοῦτο, ἢ ἂν κατώρθωσαν, ἀπεγυμνώθησαν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν.

«Τὴν πρωΐαν τῆς Παρασκευῆς οἱ κάτοικοι τοῦ Κρουσόβου ἡμίγυμνοι, πεινα-λέοι, καταβεβλημένοι καὶ ἄϋπνοι, συνηθροίσθησαν ἐπὶ τῶν λόφων ἐντὸς τῆς πόλεως, μετὰ δακρύων βλέποντες πόρρωθεν τὰς φλόγας, αἵτινες κατέστρεφον τὰς περιουσίας των· στρατιωτικαὶ ζῶναι περιεκύκλουν αὐτούς.

«Τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἐξηκολούθει ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ πόλει τὴν λεηλασίαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν, δὲν ἀνέστειλε δὲ καὶ τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον του... ἢ πρὸ τῆς *βουλγαρικῆς συνοικίας*, ἥτις ἔμεινεν ἀνέπαφος.

«Τὸ θαῦμα τοῦτο, ὡς βεβαιοῦται, ὀφείλεται εἴς τινας μυστικὰς συνεννοήσεις μετὰ Βουλγάρων καὶ εἰς βροχὴν χρυσοῦ, ἥτις ἔπεσεν ἐπὶ τῶν Τούρκων, ὅπως οὗτοι χαρισθῶσιν εἰς τὴν βουλγαρικὴν συνοικίαν.

«Τὸ γεγονὸς εἶνε χαρακτηριστικώτατον, ἀποδεικνύει δὲ τὴν διαφθορὰν τῶν Τούρκων καὶ τὴν κακοήθειαν, τὴν πονηρίαν καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῶν Βουλγάρων, ἐφευρισκόντων μέσα ἐν ὥραις κρισίμοις. Ἀλλ' ἡ λεπτομέρεια αὕτη, ἣν ἰσχυρίζονται πολλοὶ ὡς ἀληθῆ, ἀποδεικνύει ταυτοχρόνως τὴν κακεντρέχειαν τῶν Βουλγάρων πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα. Καὶ πράγματι· διατί τὸ χρῆμα δὲν ἐδόθη κατὰ τὰς ἀρχάς, τουτέστι κατὰ τὴν εἰς Κρούσοβον εἴσοδον τῶν Τούρκων καὶ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν μεγάλων ἑλληνοβλαχικῶν συνοικιῶν ; Διατί ἐσκέφθησαν

τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως μόνον μετὰ τὴν καταστροφὴν μεγίστου μὴ βουλγαρικοῦ τμήματος τῆς πόλεως; Τὸ δοθὲν τοῖς Τούρκοις χρῆμα, ὅπως μὴ κακοποιήσωσι τοὺς Βουλγάρους, προήρχετο ἐκ συνεισφορῶν τῶν κατοίκων, οὐχὶ μόνον τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ τὸ πολὺ τοῦ χρήματος προήρχετο ἐκ τούτων. Τὸ ἐνόπλως ἀποσπασθὲν κοινὸν τοῦτο χρῆμα ἐχρησίμευσε μόνον εἰς ἐκείνους ἀκριβῶς, οἵτινες ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν λοιπῶν.

«Τεσσαράκοντα περίπου ἢ πεντήκοντα κομιτατζῆδες ἐφονεύθησαν ἢ ἐτραυματίσθησαν κατὰ τὸν πυροβολισμὸν ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ τῶν λόφων, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως τῆς πόλεως. Ὁ Ἰβάνωφ καὶ ὁ Πίτου Γκουλὲ συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν φονευθέντων.

Οἱ ἄλλοι ἐτράπησαν γενναίως (;) εἰς φυγὴν ἢ παρεδόθησαν, ἀφήσαντες τὰ πάντα εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Τούρκων, ἀφοῦ προητοίμασαν τὴν καταστροφήν. Καὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν ὑπάρχουσιν ὡσαύτως εἴκοσι περίπου νεκροὶ καὶ τραυματίαι.

«Κατὰ τὸ εἰκοσιτετράωρον, καθ' ὃ οἱ στρατιῶται καὶ οἱ βασιβοζοῦκοι ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν, 300 οἰκίαι ἐκάησαν καὶ 600 ἐλεηλατήθησαν, 203 ἐργαστήρια ἐκάησαν καὶ ἐλεηλατήθησαν, 41 ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐφονεύθησαν ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς οἰκίαις, ἐξ ὧν 41 πατριαρχικοὶ καὶ 3 μόνον Βούλγαροι.

«Ἐγένοντο 4 ἀτιμώσεις γυναικῶν καὶ μία ἀπόπειρα ἀπαγωγῆς τῆς δεσποινίδος Ξανθίππης Π., ἣν ἀπεπειράθησαν νὰ προσηλυτίσωσιν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Ὁ ἐπεμβὰς θεῖός της Νικόλαος Π, ἐφονεύθη.

«Ἑκατοντάδες προσώπων ἐκακοποιήθησαν καὶ ἐδάρησαν.

«Ἐκ τῶν 116 παραδοθέντων ἢ συλληφθέντων 111 ἤχθησαν εἰς τὸ Μοναστήριον καὶ ἀπελύθησαν τῇ ἐπαύριον, 4 δὲ ἢ 5 ἐφονεύθησαν καθ' ὁδόν.»

Ἠδύναντο ἀληθῶς νὰ ἐφαρμοσθῶσι μεταρρυθμίσεις ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ὅπως καὶ ἁπανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν, δικαίων καὶ λελογισμένων, ἀπῃτοῦντο δύο τινὰ πρωτίστως—ἡ ἀγαθὴ θέλησις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ ἡ ὁμοφωνία καὶ στερεὰ ἀπόφασις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νὰ καταστήσωσι σεβαστὰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπωσιν, ἕνεκα εὐτελεστάτων οἰκονομικῶν συμφερόντων ἢ ἐνόχων πολιτικῶν φιλοδοξιῶν, νὰ χλευάζωνται ὑπὸ τῶν ἐπιτηδείων τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης. Τοῦτο συνέβη ἐν Ἀρμενίᾳ, τοῦτο ἐν Κρήτῃ, τοῦτο καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ. Ἡ εὐθύνη ἄρα τῆς μὴ ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων δὲν πίπτει μόνον ἐπὶ τῶν πονηρῶν προθέσεων τοῦ Χαμίτ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἠνέχθησαν, ἀνέχονται καὶ θὰ ἀνέχωνται ἔτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν ἔκρυθμον, τὴν ἀνυπόφορον κατάστασιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἐφ' ὅσον τὸ συμφέρον εἶνε τὸ κύριον ἐλατήριον τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς, τοιαῦτα ἔσονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ γειτονεύουσα τῷ ἑλληνικῷ κράτει Ἤπειρος δὲν ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τμημάτων ἐκείνων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, οἷα ἡ Κρήτη, ἡ Μακεδονία, ἡ Θρᾴκη, ἡ Ἀλβανία, ἡ Ἀρμενία, περὶ ὧν προνοοῦσιν εἰδικὰ ἄρθρα, τὸ 23ον καὶ τὸ 61ον τῆς Βερολινείου Συνθήκης. Διὰ τοῦ 13ου πρωτοκόλλου τῆς Συνθήκης ταύτης, εἰσηγουμένης τῆς Γαλλίας, ἀπεφασίζετο νὰ προσαρτηθῇ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τὴν διατύπωσιν «διευθέτησις συνόρων». Κατὰ τὸν εἰσηγητὴν τῆς προτάσεως ταύτης, τὸν Γάλλον ἀντιπρόσωπον ἐν τῇ Συνόδῳ K. Waddington, «ἡ ὁροθεσία αὕτη δύναται ν' ἀκολουθήσῃ ἐν Θεσσαλίᾳ μὲν τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ πρὸς τὸ Αἰγαῖον, ἐν Ἠπείρῳ δὲ τὴν τοῦ Θυάμιδος πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος». Καὶ πάλιν δὲ προτάσει τοῦ αὐτοῦ Waddington εἰς τὴν Σύνοδον ἐγένετο ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτι «ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν τὰ περὶ διευθετήσεως μεθορίων προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ 13ου πρωτοκόλλου τῆς Συνθήκης μεταξὺ Πύλης καὶ Ἑλλάδος δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιηθῶσιν, ἡ Γερμανία, ἡ Αὐστρουγγαρία, ἡ Γαλλία, ἡ Μεγάλη Βρεττανία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ρωσσία ἐπιφυλάσσονται τὸ δικαίωμα νὰ προσενέγκωσι τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν εἰς τὰ δύο κράτη πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διαπραγματεύσεων».

Διὰ τῶν ἀποφάσεων τούτων ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τοῦ πανευρωπαϊκοῦ ἐκείνου Ἀρείου Πάγου, ὅτι ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία ἐδικαιοῦντο ν' ἀποτελέσωσι μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἀλλ' ἀμέσως ἤρξατο ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἀποφάσεων τούτων ἀπὸ μέρους τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως. Τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Χαμὶτ συνιστᾶτο ὁ *Ἀλβανικὸς Σύνδεσμος*, ἀποτελούμενος ἐξ Ἀλβανῶν, ἀνηκόντων εἰς τὴν σουλτανικὴν ὑπηρεσίαν, ὅστις διεμαρτυρήθη κατὰ πάσης προσαρτήσεως τῆς ἠπειρωτικῆς χώρας εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὕτη, ἅτε ἀλβανικὴ οὖσα ἔκπαλαι καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἀνήκει εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας ἐκήρυξαν, ὅτι πλήρης διαφορὰ καὶ ἀνομοιότης ὑφίσταται μεταξὺ Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων. Οἱ μὲν πρῶτοι εἶνε *δολιχοκέφαλοι*, *βραχυκέφαλοι* δὲ οἱ δεύτεροι!

Ὁ γνωστὸς Γάλλος δημοσιολόγος κ. Alfred Berl, περιοδεύσας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὴν Ἤπειρον πρὸς μελέτην τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἔγραψε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰ ἑπόμενα:

Ἀντιγράφω ἓν τεμάχιον ἐκ τῆς περισπουδάστου καὶ εὐσυνειδήτου ταύτης περιγραφῆς:

«.... Μέχρι τῶν τελευταίων τούτων χρόνων οὐδεὶς ἐσκέφθη ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι ἡ Ἤπειρος ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦτο ἑλληνική. Ἦτο ἑλληνική, ὡς ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τῶν νομισμάτων καὶ πρὸ τοῦ βασιλέως Πύρρου. Κατακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, ἀπετέλεσε μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀλβανίας, ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ἐπαρχίαν καὶ τὸ θέμα τῆς Ἰλλυρίας. Ὑπέστη τὰς

σερβικὰς ἐπιδρομάς. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα ἀντέστη εἰς τὰς σλαυϊκὰς ἐπιρροὰς καὶ ἡ ἠπειρωτικὴ γλῶσσα τῆς σήμερον εἶνε ἡ ἀγνοτέρα καὶ ἡ μᾶλλον προσεγγίζουσα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν.

«Ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἔτι οἱ Ἀλβανοί, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν Σέρβων, κατῆλθον πρὸς τὰ νοτιώτερα τῆς Ἠπείρου καὶ ἵδρυσαν ἀποικίας τινὰς ἔναντι τῆς Κερκύρας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας. Κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν ἐπέρχεται ἀνάμειξις Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν. Ἀλλ' οἱ πρῶτοι, λόγῳ τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς, ἐπιβάλλονται ἐπὶ τῶν δευτέρων καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐξελληνίζονται, γενόμενοι οἱ ἀγνότεροι τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ὑπέρμαχοι, ἀποθανατισθέντες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ Σουλιῶται. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ἐπίσης καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι τῆς Πίνδου, λαὸς λατινικῆς καταγωγῆς, μεμιγμένος μετ' Ἑλλήνων καὶ οἵτινες παρέχουσι τῷ Ἑλληνισμῷ ἀπὸ τοῦ Ἀβέρωφ, τοῦ Κωλέττη καὶ τοσούτων ἄλλων, τοὺς ἐνθερμοτέρους θιασώτας καὶ τοὺς μεγάλους ἐθνικοὺς εὐεργέτας καὶ περὶ τῶν ὁποίων ὁ Φίλιψων δικαίως ἔγραφεν, ὅτι «οὗτοι ἔχουσι τὰ μᾶλλον πανελλήνια αἰσθήματα».

«Οἱ Ἠπειρῶται ἔλαβον λίαν ἐνεργὸν μέρος κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, τὸ δὲ ἠπειρωτικὸν ζήτημα ἐτέθη ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς διπλωματίας *ἀπὸ τοῦ 1854*, ὅτε σώματα ἐπαναστατικά, ἐνθαρρυνόμενα ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, διέτρεχον τὴν χώραν, προτρέποντα εἰς ἐπανάστασιν. Ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Πειραιῶς κατέστειλε τὸ κίνημα τοῦτο. Κατὰ τὸ 1878 νέαι ἐξεγέρσεις ἐν Ἄρτῃ, Χιμάρᾳ κτλ. καὶ ἡ βερολίνειος συνθήκη ἀναγνωρίζει τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παραχωρήσασα αὐτῷ τμῆμα τῆς Ἠπείρου μέχρι τοῦ ποταμοῦ *Καλαμᾶ, πρὸς βορρᾶν τῶν Ἰωαννίνων*. Ἡ Τουρκία ὅμως δὲν ἀποδέχεται τὸν τοιοῦτον διακανονισμὸν (ἡ Ἑλλὰς δὲ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ θὰ προσέθετον ἐγώ), καὶ οὕτως ἡ Ἤπειρος ἔμεινε πάλιν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν.

»Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῷ βιλαγετίῳ τῆς Ἠπείρου Ἑλλήνων ἢ ἐξελληνισθέντων ἀνέρχεται *εἰς 360,000 ἀπέναντι 200,000*[1] *Τουρκαλβανῶν*.

»Ἐν τοῖς νομοῖς ὅμως τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Πρεβέζης καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου

---

1 Ὁ συγγραφεὺς ἐνταῦθα περιλαμβάνει καὶ τὸ σαντζάκιον (νομὸν) Βερατείου, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνήκει εἰς τὴν κυρίως Ἤπειρον, ἧς ὁ πληθυσμὸς ἀνέρχεται ὡς ἑξῆς :

Ἕλληνες :

Ἑλληνόγλωσσοι	225,000
Ἀλβανόγλωσσοι καὶ ἐν ταὐτῷ ἑλληνόγλωσσοι	45,000
Βλαχόγλωσσοι καὶ ἐν ταὐτῷ ἑλληνόγλωσσοι	12,500
Τὸ ὅλον	282,500
Ἀλβανοὶ (Μωαμεθανοὶ)	100,000
εἰς οὓς πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ Ἕλληνες Μωαμεθανοὶ	7,000
Τὸ ὅλον	207.000

ἡ ἑλληνικὴ πλειονοψηφία εἶνε καταπληκτική. Μόνον ἐν τῷ νομῷ Βερατίου οἱ Ἕλληνες εὑρίσκονται ἐν μειοψηφίᾳ (50,000 ἀπέναντι 150,000 Ἀλβανῶν).

«Τὰ βόρεια τοῦ Ἀργυροκάστρου δεικνύουσι τὰ ἀληθῆ σύνορα τῆς ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς.

«Καθ' ὅλον τὸ βιλαγέτιον ὑπάρχουσι 775 σχολεῖα καὶ 955 διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι μετὰ 28,000 μαθητῶν. Τὸ γυμνάσιον τῶν Ἰωαννίνων ὡραιότατον, ἱδρυθὲν ὑπὸ εὐεργέτου, ἀριθμεῖ 350 μαθητὰς καὶ 21 καθηγητάς.

«Ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ὑπάρχουσι καὶ τρία ἑβραϊκά, ἀριθμοῦντα 510 μαθητάς, ἐν οἷς ἡ ἐκπαίδευσις γίνεται γαλλιστί. Οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι, ἀνερχόμενοι εἰς 4,000 κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τε καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐξηλληνίσθησαν ἐντελῶς, μὴ γνωρίζοντες καὶ μὴ λαλοῦντες καὶ ἐν αὐτῇ τῇ οἰκογενείᾳ των εἰμὴ τὴν ἑλληνικήν.

«Ἐναντι τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης διοργανώσεως ἡ χαμιτικὴ κυβέρνησις ἤνοιξε 39 μουσουλμανικὰς σχολὰς μὲ 1500 μαθητάς. Ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις εἶχε τοιαύτην συναίσθησιν τῆς μειονεξίας της ταύτης, ὥστε ἠνέχθη καὶ ἐνεθάρρυνεν, ὅπως πολεμήσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιρροήν, τὰς προπαγάνδας ξένων Δυνάμεων, ὡς τῆς αὐστριακῆς καὶ ἰταλικῆς, αἵτινες ἤρξαντο ἐπεκτείνουσαι τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἠπείρῳ[1]».

Οἱ Ἀλβανοὶ δολιχοκέφαλοι, βραχυκέφαλοι δὲ οἱ Ἕλληνες!

Διὰ τοιούτων σοφιστικῶν τεχνασμάτων ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀνθίστατο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ρητῆς ἀπιφάσεως τῆς βερολινείου συνθήκης. Ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 1880 τὸ φιλελεύθερον ἐν Ἀγγλίᾳ κόμμα, ἀρχηγοῦντος τοῦ Γλάδστωνος, ἀνήρχετο εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἔργων αὐτοῦ ἦτο ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, τῶν ὑπογραψασῶν τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, πρὸς κοινὴν συνεννόησιν, ὅπως ἐπιτευχθῇ ὁ διακανονισμὸς τῶν ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου ἀποφασισθέντων περὶ ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων.

Ἡ Συνδιάσκεψις ἀπεφάσιζεν ὁμοφώνως τὰ ἑπόμενα:

«Τὸ ὅριον θέλει παρακολουθήσῃ τὴν μισγάγκειαν τοῦ Καλαμᾶ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐν τῷ ἰονίῳ πελάγει μέχρι τῶν πηγῶν παρὰ τὸ χάνι Καλυβάκι, εἶτα δὲ τὰς δειράδας τῶν ὀρέων, αἵτινες διαχωρίζουσι τὰς λεκάνας, πρὸς βορρᾶν μὲν τῆς Βογιούσης, τοῦ Ἀλιάκμονος, τοῦ Μαυρονερίου καὶ τῶν παραποταμίων των, πρὸς νότον δὲ τοῦ Καλαμᾶ, τῆς Ἄρτης, τοῦ Ἀσπροποτάμου, τοῦ Πηνειοῦ καὶ τῶν παραποταμίων των, ὅπως καταλήξῃ εἰς τὸν Ὄλυμπον, οὗτινος θέλει παρακολουθήσῃ τὴν δειράδα μέχρι τῆς ἐπὶ τὸ Αἰγαῖον ἀνατολικῆς αὐτοῦ ἄκρας, ἀφίνων πρὸς μεσημβρίαν τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων καὶ πάντα τὰ εἰς αὐτὴν ἐκβάλλοντα ρεῖθρα, ὡς καὶ τὸ Μέτσοβον, ἄτινα καθίστανται κτήσεις τῆς Ἑλλάδος.»

---

1 L'Hellénisme (1 Iauvier, 1909).

Ἡ Τουρκία ἀνθίστατο καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης. Καὶ εὗρε δυστυχῶς ἐν τῇ δυστροπίᾳ ταύτῃ τὸν νέον ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ἀπὸ 24 Δεκεμβρίου 1880 ὁ Barthélemy Saint-Hilaire ἔγραφε τὰ ἑπόμενα : «Ἀφοῦ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Τουρκία δὲν ἠθυνήθησαν νὰ συνεννοηθῶσιν οὔτε ἐν Πρεβέζῃ, οὔτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρὸς λύσιν τῆς διαφορᾶς, ἐπεβάλλετο ἡ μεσολάβησις τῶν μεγάλων Δυνάμεων.» Ἡ ἀπόφασις αὐτῶν ἐχαρακτηρίσθη ὑπ' αὐτοῦ «ὑψηλὴ εὐθυδικία, ὑφ' ἧς ἐνεπνεύσθησαν αἱ Δυνάμεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς αὐτῶν.» Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ὑπουργὸς ἔγραφεν ἔν τινι τῶν διπλωματικῶν διακοινώσεων περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου : «Ἡ Ἑλλὰς στηρίζει τὰς διεκδικήσεις αὐτῆς ἐπὶ προφανοῦς πλάνης.» Ἀπεκάλει πλάνην τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Βερολίνου Συνόδου !

Ἀπομακρυνθείσης τῆς Γαλλίας ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας, ἡ Ἑλλάς, διατελοῦσα στρατιωτικῶς ἀπαράσκευος, ἠναγκάζετο ν' ἀποδεχθῇ νέον σχέδιον διακανονισμοῦ τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, ἐπεξεργασθὲν ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων τῶν μεγάλων Δυνάμεων συμφώνως τῇ ἀξιώσει τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Διὰ τοῦ νέου τούτου διακανονισμοῦ ἀφῃρεῖτο ἡ *δολιχοκέφαλος ἀλβανικὴ* Ἤπειρος, ὡς ἠξίουν οἱ ἐθνολόγοι θεωρητικοὶ τοῦ ἀλβανικοῦ Συνδέσμου, περιωρίζοντο δὲ τὰ σύνορα, ἀφιρουμένης ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας τῆς παρὰ τὸν Ὄλυμπον ἐπαρχίας Ἐλασσῶνος καὶ παραχωρουμένου εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος τοῦ ἠπειρωτικοῦ μόνον διαμερίσματος τῆς Ἄρτης.

Ἡ δημοσία ἐν Εὐρώπῃ γνώμη συνεταράχθη ἐπί τινας στιγμὰς ἐπὶ τῇ ἐγκληματικῇ ταύτῃ ἀδικίᾳ. Ὁ «Temps» ἔγραψε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ : «Ἡ Γαλλία θὰ ἐκπλήξῃ τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς ὑπερμέτρου αὐτῆς φιλαυτίας !»

Ὀφείλω ἐν τούτοις, χάριν δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας νὰ προσθέσω, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Γλάδστων ἐκάμφθη ἐν τῇ ἀνατολικῇ αὐτοῦ πολιτικῇ ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὴν ἐξουσίαν. Καὶ δὲν εἶχεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἄδικον ὁ λόρδος Salisbury, ὅστις δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ κατηχηθῇ ἐπὶ ἄκρᾳ γνώμης συνεπείᾳ ὡς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο ζήτημα, ἔν τινι γεύματι Συντηρητικῶν νὰ εἴπῃ μετὰ προφανοῦς κακίας : «Ὁ κύριος Γλάδστων ἀπεφάσισε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ λόρδου Βήκονσφηλδ.» !

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς βερολινείου Συνόδου.

Ἡ τουρκικὴ πολιτικὴ ἐθριάμβευσε καὶ πάλιν. Ποία δ' ὑπῆρξεν ἔκτοτε ἡ διοίκησις αὐτῆς ἐν τῇ *ἐγκαταλελειμμένῃ* χώρᾳ ;

Ἀποσπῶ τὰ ἑπόμενα τεμάχια ἐξ Ὑπομνήματος *περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ἠπείρου*, ἀπευθυνθέντος πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν Ἤπειρον καὶ Μακεδονίαν ἐν ἔτει 1900 περιοδεύσαντας στρατιωτικοὺς ἀκολούθους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβειῶν Ἀγγλίας, Αὐστρίας καὶ Γερμανίας.

«Ἡ διοίκησις πρόγραμμα ἔχει τὴν καταστροφὴν τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, μόνον διότι εἶνε ἑλληνικός . . . Ἐρωτᾶται : Τί τὸ αἴτιον τῆς τοιαύτης προγραφῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκ τῆς χώρας ταύτης ;

»Καθ' ἡμετέραν πεποίθησιν, πρὸ τῶν τελουμένων κατὰ τῶν ὁμοφύλων ἐν τῇ ταλαίνῃ γενετείρᾳ—πρὸ τῆς ἄνευ λόγου καταστροφῆς αὐτῶν,—ἀδιστάκτως παραδεχόμεθα, ὅτι τοῦτο εἶνε προδιαγεγραμμένον σατανικὸν σχέδιον. Διότι, παρὰ τὰς καταδιώξεις, ἃς ὑφίσταται ὁ Ἑλληνισμὸς ἀλλαχοῦ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, αὗται εἶνε μηδέν, παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς ἐν Ἠπείρῳ. Ἀσφάλεια ζωῆς, περιουσίας, εἶνε σεβαστὴ ὅπως δήποτε ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους· παρ' ἡμῖν δὲν ὑφίσταται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοιαύτη. Οὕτως ὁ ἐκπατρισμὸς κατέστη σήμερον τὸ μόνον τοῦ Ἠπειρώτου μέλημα, ἀνακούφισις τῆς τεθλιμμένης ψυχῆς του Σῴζων τὴν τιμὴν ἑαυτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του, ἀναγκάζεται νὰ ζητήσῃ ἄσυλον εἰς τὰ ξένα.

»Ἐξήγησις τοῦ φαινομένου τούτου δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλη ἢ ὅτι πάντα ταῦτα τελοῦνται κατ' ἀνωτέραν κυβερνητικὴν πρόνοιαν. Ὅ τι πρὸ αἰώνων δὲν ἐτελέσθη ὑπὸ ἀγριωτέρας κοινωνικὰς συνθήκας, δύναται νὰ τελεσθῇ σήμερον· πάντοτε εἶνε καιρός. Καταστρεφομένης τῆς Ἠπείρου, περιοριζομένου εἰς τὸ ἐλάχιστον τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτῆς πληθυσμοῦ, τίς δύναται νὰ γίνηται πλέον λόγος περὶ γραμμῆς Συνόδου Βερολίνου καὶ περὶ ἑλληνικῶν δικαίων ; Ὁμολογουμένως ἡ σατανικὴ αὕτη πολιτικὴ οὐ σμικρὸν κατωρθώθη. Τὰ ἑπόμενα πιστοποιοῦσι τὸν ἰσχυρισμόν ἡμῶν. Ἐπικαλούμεθα ἐπ' αὐτῶν τὴν εὐμενῆ προσοχὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων. Δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι κατέστησαν εἰς αὐτοὺς γνωστὰ ἤδη· οὐχ ἧττον ἀναγράφομεν αὐτὰ καὶ ἐνταῦθα, σκοποῦντες νὰ μετακδώσωμεν καὶ εἰς εὐρύτερον δημόσιον, προκαλοῦντες τὴν συμπάθειαν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, οὗ τὸ ἐνδιαφέρον δὲν δύναται νὰ μὴ κινηθῇ ὑπὲρ τῆς χώρας ἐκείνης, ἣν ὁ πολιτισμὸς ἔσχε πρώτην κοιτίδα.

»Solitudinem faciunt, pacem appellant. Αὕτη εἶνε ἡ κατάστασις τῆς Ἠπείρου· τὴν περιέγραψεν ὁ Τάκιτος πρὸ αἰώνων. Ἂν εἰρηνεύσῃ ἡ Ἤπειρος, θὰ εἰρηνεύσῃ τὴν εἰρήνην τῶν νεκροταφείων . . .

»Πρέπει νὰ καταστῇ ὁ βίος ἀβίωτος· ὁ φιλέστιος Ἠπειρώτης, μέχρις ἀδυναμίας προσκεκολλημένος εἰς τὴν γενέτειραν χώραν του, νὰ καταλίπῃ αὐτήν, νὰ αἰσθανθῇ φρίκην εἰς τὴν ἀνάμνησιν αὐτῆς, μεθ' ἧς συνδέεται οὐχὶ διὰ δεσμῶν ἀγάπης, ἀλλὰ διὰ φρικώδους τινὸς τραγῳδίας.

»Ἡ καταστροφὴ διεξάγεται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον :

»Ληστρικαὶ συμμορίαι, ἀποτελούμεναι ἐκ τῶν καθαρμάτων τῶν δύο ὁμόρων ἐπικρατειῶν, ὑποστηριζομένων ἢ καὶ ἐνισχυομένων ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους Τούρκων ἀποσπασματαρχῶν, ἐξαναγκάζουσι τοὺς κατοίκους νὰ ἐκπατρισθῶσιν, οἱ δὲ ἀποδημήσαντες ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον νὰ μὴ ἐπανέλθωσιν. Ὅσοι μένουσιν

ἐκ τῶν Χριστιανῶν, καθ' ὧν κυρίως στρέφονται αἱ ληστεῖαι, ἀπογυμνοῦνται ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν· χεῖρόν τι ἔτι. Ἡ ἐν Ἠπείρῳ τουρκικὴ διοίκησις, ἐκμεταλλευομένη τὴν κρατοῦσαν ἔκνομον κατάστασιν, ἐφαρμοζουσα, ἂν οὐχὶ τύπῳ ἀλλὰ πράγματι τὸν στρατιωτικὸν νόμον, ἐπιλαμβάνεται πάσης εὐκαιρίας νὰ καταδιώξῃ διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων τοὺς Χριστιανοὺς ὡς ληστοτρόφους καὶ ληστὰς ποδόχους, ἀποστέλλουσα αὐτοὺς εἰς τὰς φυλακὰς πρὸς ὁριστικὴν καταστροφήν. Ἐκ τούτων τινὲς μὲν ἐξορίζονται ὡς ἐχθροὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, ἄλλοι ἀποθνήσκουσιν ὑπὸ τὰ βασανιστήρια τῆς δικαιοσύνης, πρὸς ἀνακάλυψιν δῆθεν τῆς ἀληθείας, οἱ δὲ κατορθοῦντες νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῶν φυλακῶν, ἐξέρχονται οἰκονομικῶς κατεστραμμένοι, ἅτε ὑποχρεωθέντες διὰ δώρων πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας.

«Τοιαύτη εἶνε ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἀσφάλεια. Καὶ ἂν κατεστράφησαν οἰκονομικῶς οἱ ὁμογενεῖς πληθυσμοί, κατέστησαν πλουσιώτατοι οἱ διεξάγοντες τὴν ὑπηρεσίαν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Εἶνε γνωστὰ τὰ ὀνόματα καὶ οἱ τίτλοι τῶν ὑπαλλήλων, ἀνωτάτων καὶ κατωτάτων, τῶν πλουτησάντων ἐκ τοῦ ἀτίμου τούτου ἐπαγγέλματος. Φύλακες τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας ἐν Ἠπείρῳ. . .

«Ἕτερον μέσον καταστροφῆς τῶν ἐν τῇ δυστυχεῖ ταύτῃ χώρᾳ ὁμογενῶν πληθυσμῶν εἶνε ἡ εἴσπραξις τῶν δημοσίων φόρων. Ἡ ὀσμανικὴ δυναστεία, οἵα σήμερον λειτουργεῖ, ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν ἑαυτῆς συντήρησιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐπὶ μακρὸν χρόνον· περὶ τοῦ μέλλοντος ἀδιαφορεῖ. Ὁ Μοντέσκιος, ἀπεικονίζων τὴν πνευματικὴν ἀντίληψιν τῶν ἀγρίων λαῶν, παρατηρεῖ, ὅτι οὗτοι, ἐπιθυμοῦντες νὰ δρέψωσι τοὺς καρποὺς δένδρου τινός, ἀντὶ ν' ἀνέλθωσιν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς τοῦτο, κόπτουσιν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ῥίζης· περὶ τοῦ μέλλοντος οὐδεμίαν φροντίς. Οἱ ἐν Εὐρώπῃ κατασκηνώσαντες ἀλῆται μετέρχονται τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῶν ἀγρίων τοῦ Μοντεσκίου. Εἰσπράττοντες φόρους, ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ ταμείου, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ πληθυσμοῦ· ἂν οὗτος μετά τινα χρόνον ἐξαντληθεὶς οὐδὲν δύναται νὰ παράσχῃ, πωλοῦσι καὶ τὰ τελευταῖα, τὰ ἀναγκαιότατα αὐτῷ μαγειρικὰ σκεύη. Τὰ μοιρολατρικὰ ταῦτα τέκνα τοῦ Ἰσλὰμ σκέπτονται μόνον περὶ τῆς σήμερον· περὶ δὲ τῆς αὔριον ἔχει ὁ Ἀλλάχ. Καὶ ἂν δὲν ἔχῃ ; Οὐδέποτε ἔλαβον καιρὸν νὰ σκεφθῶσι.

«Οὗτος εἶνε ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ τῶν δυναστῶν τῆς Ἠπείρου :

«Γινώσκετε, ὁπόσοι πληθυσμοὶ χριστιανικοὶ περιεκόπησαν ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον αὐτοῦ. Πάντες κατέβαλλον ἄδρους φόρους εἰς τὸ τουρκικὸν δημόσιον. Ἀπαλλαγέντων τούτων ἀπὸ πάσης φορολογίας, ἔπεσε τὸ βάρος εἰς τοὺς λοιποὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς. Ἡ Ἤπειρος ὑφίσταται διπλῆν φορολογίαν, πρωτοφανῆ εἰς τὰ δημοσιονομικὰ χρονικὰ τῶν λαῶν. Οἱ ἀπομένοντες ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι καταβάλλουσι τοὺς φόρους ἑαυτῶν τε καὶ τῶν ἐκπατρισθέντων· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, οὐαὶ

τοῖς δυστροποῦσι ! Τὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα εἶνε ἕτοιμα νὰ ἐξασκήσωσι μέχρι καταστροφῆς τὸ ἀνόσιον αὐτῶν ἔργον.

»Διὰ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν ὁ ραγιᾶς ζῇ πρὸς φορολογίαν. Ἀδιάφορον, ἂν στερῆται, ἂν θεομηνία τις ἢ ἄλλη περίστασις ἐμποδίζει αὐτόν. Ὁ φόρος κατανέμεται εἴς τι χωρίον. Τοῦτο ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ αὐτόν. Μὴ δυνάμενον, ἀπαλλάσσεται καὶ τῶν τελευταίων ἐπίπλων.

»Σατανικώτερον ἐπίσης μέσον καταστροφῆς τοῦ ἐν Ἠπείρῳ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ εἶνε ἡ κατηγορία ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἀριστοτεχνικώτατα διεξάγεται τὸ τοιοῦτον· ὑπομιμνήσκει τὰ χρονικὰ τῶν φοβερωτάτων περιόδων τῆς ἱστορίας. Εἶσαι εὔπορος, κατωρθώσας νὰ ἔχῃς ὑλικήν τινα ἢ κοινωνικὴν εὐμάρειαν ; εἶσαι ὕποπτος, ἐχθρὸς τῶν καθεστώτων. Ἔχεις σχέσεις πρὸς τὴν Ἑλλάδα ; συνωμοτεῖς μετ' αὐτῆς. Ἀμέσως καταγγελία. Εὑρίσκεται ὁ κατάλληλος, Μωαμεθανός, ἢ ὁ πρῶτος ἀλήτης, ἀπό τινος δὲ χρόνου μίσθαρνόν τι ὄργανον ρωμουνικῆς προπαγάνδας, ἐνεδρευούσης ἐν Ἠπείρῳ πρὸς δημιουργίαν ρωμουνικοῦ δήθεν ζητήματος ἐν αὐτῇ, χάριν ἐξυπηρετήσεως ἀλλοτρίων συμφερόντων, ἀντιτουρκικῶν ἐπίσης, ὅ περ ἐν τούτοις διεκφεύγει τὴν νοημοσύνην τῶν κρατούντων.

»Οὗτος καταγγέλλει εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν σήμερον τοῦτον, αὔριον ἐκεῖνον ἐκ τῶν προκρίτων. Ὁ καταγγελλόμενος ἀπάγεται πρὸ τῶν ἀρχῶν, καθείργεται ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ ἐπὶ τέλους, ἵνα μὴ ἐξορισθῇ εἴς τινα τόπον, ἐξ οὗ δὲν θὰ ἐπανέλθῃ, καταναλίσκει ὅλην τὴν περιουσίαν του εἰς δωροδοκίας. Πλεῖστοι τοιοῦτοι κατηγορήθησαν ἢ κατεδιώχθησαν, ἵνα ἐκπατρισθῶσιν ἐπὶ τέλους. Βεβαιοῦται, ὅτι ὑπάρχει ἐν Ἠπείρῳ μυστική τις ἀρχή, ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς ἀνωτάτης ὀθωμανικῆς διοικήσεως, λαμβάνουσα πάχυτάτους μισθοὺς πρὸς τήρησιν δῆθεν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Αὕτη, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τοὺς μισθούς της, πλάττει καθ' ἑκάστην συνωμοσίας.».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Χαμὶτ ἐφαρμόσθησαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει αἱ μεταρρυθμίσεις τῆς βερολινείου συνθήκης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΑΥΤΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ.

Τὰ κατὰ τοὺς τρεῖς τούτους τελευταίους αἰῶνας ἐπελθόντα δεινὰ τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἡ ἀπὸ τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμὰν ἀρξαμένη ἤδη καὶ ὀσημέραι προϊοῦσα παρακμὴ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, πρὸ τῆς ὁποίας ἔτρεμεν ἅπασα ἡ Εὐρώπη, αἱ ἐπανειλημμέναι ἧτται τῶν Τούρκων, αἱ ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτῶν ἀφαιρέσεις σπουδαιοτάτων ἐπαρχιῶν καὶ χωρῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ συντράξωσι τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν κοινωνικῶν τινων ὁμάδων, ἐπιλέκτων τινῶν καὶ μεμορφωμένων προσώπων, ἅτινα ἐλθόντα εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου, ἐμελέτησαν διαφοροτρόπως τὸ πρόβλημα τοῦ ἐνεστῶτος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ὀθωμανικῆς πατρίδος. Καὶ κατὰ τὴν δευτέραν μὲν πεντηκοντετηρίδα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς μεγαλοπράγμονος Αἰκατερίνης, ἐγένοντο σκέψεις καὶ ἀπόπειραι πρὸς κατάλυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ πολιτικὴ αὕτη λαμβάνει μείζονα ἐπίτασιν κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα. Ἀρχομένου αὐτοῦ ἐγένετο, ὡς γνωστόν, μακρὰ συζήτησις περὶ διανομῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατόρων Ρωσσίας καὶ Γαλλίας, ἀλλὰ παρεκώλυσε τὴν συνεννόησιν τὸ ζήτημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν πάνυ προσφυῶς ἐκάλει ὁ Ναπολέων *πρωτεύουσαν* τοῦ κόσμου, κλεῖδα τῶν τριῶν Ἠπείρων. Καὶ πάλιν ἐν ἔτει 1853, ἐν ἐπισήμῳ γεύματι, ὁ Ρῶσσος Τσάρος—ἦτο ὁ φοβερὸς Νικόλαος—δὲν ἐδίσταζεν ἐν συνδιαλέξει πρὸς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτήν, τὸν sir George Hamilton Seymour, ν' ἀποκαλέσῃ τὸ ὀθωμανικὸν

κράτος *μέγαν ἀσθενῆ*. «Ἔχομεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἄνθρωπον ἀσθενῆ, βαρέως ἀσθενῆ· μέγα δ' ἔσται δυστύχημα, σᾶς λέγω εἰλικρινῶς, ἂν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀποθάνῃ, καὶ μάλιστα πρὶν ἢ ληφθῶσιν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα.»

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην συνδιάλεξιν τῆς 9ης Ἰανουαρίου 1853, τὴν 21ην Φεβρουαρίου, ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ, συνδιαλεγόμενος πρὸς τὸν αὐτὸν πρεσβευτὴν καὶ βολιδοσκοπῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτόν, ἐξωμολογεῖτο τὰ ἑπόμενα :

«Ὑπάρχουσι πολλὰ πράγματα, ἅτινα οὐδέποτε θέλω ἐπιτρέψῃ. Καὶ ἀρχίζω ἀπὸ τῆς Ρωσσίας. Δὲν θέλω συγχωρήσῃ διαρκῆ κατοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ρώσσων, ἀλλὰ καὶ δὲν θέλω ἀνεχθῇ αὐτὴν ἢ ὑπὸ Ἄγγλων, ἢ ὑπὸ Γάλλων, ἢ ὑπὸ ἄλλου τινὸς μεγάλου κράτους καταλαμβανομένην. Δὲν θέλω ἐπιτρέψῃ ποτὲ οὔτε ἀπόπειραν βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οὔτε τοιαύτην ἕκτασιν τῆς Ἑλλάδος, ἥτις νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἰσχυρὸν κράτος. Ἀκόμη ὀλιγώτερον θέλω συγχωρήσῃ νὰ διαμερισθῇ ἡ Τουρκία εἰς μικρὰς δημοκρατίας, ἀνοικτὰ καταφύγια εἰς τοὺς Κουσσούθ, τοὺς Ματσίνας καὶ λοιποὺς ἐπαναστατικοὺς τῆς Εὐρώπης. Παρὰ νὰ ὑποβληθῶ εἴς τι τούτων, προτιμῶ νὰ διεξαγάγω πόλεμον καὶ νὰ ἐξακολουθήσω αὐτόν, ἐνόσῳ μοὶ μένει εἷς ἄνθρωπος καὶ ἓν πυροβόλον . . .

»Πρέπει νὰ ἐννοῆτε, ὅτι ὅταν ὁμιλῶ περὶ τῆς Ρωσσίας, ὁμιλῶ ἐπίσης περὶ τῆς Αὐστρίας. Ὅ τι συμφέρει εἰς ταύτην, συμφέρει καὶ εἰς ἐκείνην. Ὡς πρὸς τὴν Τουρκίαν τὰ συμφέροντα ἡμῶν εἶνε κοινὰ ἐξ ὁλοκλήρου...

»Ὡς πρὸς τὴν Αἴγυπτον, κατανοῶ ἐντελῶς τὴν σημασίαν, ἣν ἡ χώρα αὕτη κέκτηται διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Λέγω λοιπὸν ὅτι, εὐθὺς ὡς ἐπιστῇ ἡ ὥρα τῆς διαλύσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, δύνασθε νὰ καταλάβητε τὴν Αἴγυπτον, βέβαιοι ὄντες, ὅτι οὐδαμῶς θέλω ἀντιτείνῃ εἰς τοῦτο. Τὸ αὐτὸ λέγω καὶ περὶ τῆς Κρήτης. Ἡ νῆσος αὕτη δύναται νὰ σᾶς χρησιμεύσῃ· ἄρα καὶ αὕτη δύναται νὰ καταστῇ ἀγγλικὴ κτῆσις.»

Πάντα ταῦτα, εἴτε ἐν Τιλσίττῃ, εἴτε ἐν Πετρουπόλει, εἴτε ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ εὐρωπαϊκῇ πρωτευούσῃ σχεδιαζόμενα καὶ συνομολογούμενα, ἦσαν σημεῖα τῶν καιρῶν. Δὲν ἐμαρτύρουν μόνον τὴν κατακτητικὴν βουλιμίαν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως, ἀποβλεπούσης εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἀπορρόφησιν, τῇ συνδρομῇ καὶ ἄλλης, τμήματός τινος αὐτοῦ· καὶ πᾶσα μεγάλη εὐρωπαϊκὴ Δύναμις δύναται νὰ προβάλῃ δεδικαιολογημένας κατ' αὐτὴν ἀξιώσεις, οὐχὶ χάριν ἐμπορικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ χάριν τάξεως καὶ ἰσορροπίας, ἐπὶ τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ τῆς Ἠπείρου, ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας, ἐπὶ τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῆς Συρίας, ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς νήσου τοῦ Αἰγαίου ἢ μικρασιατικοῦ τμήματος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους· ἀλλ' ἐπίσης ἐμαρτύρουν, ὅτι ὁ μέγας ἀσθενὴς ἔπνεε τὰ λοίσθια. Καὶ τὰ λοίσθια ἑνὸς κράτους δὲν εἶνε παραπλήσια πρὸς τὰ τοῦ ἀτόμου. Δυνατὸν ἡ κατάστασις τῆς ἀγω-

νίας νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἐπὶ αἰῶνας. Ἐννοεῖται, ὅτι τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρησίας ἐξεδηλοῦτο ἑκάστοτε ἐν τῇ συνειδήσει τῆς τουρκικῆς φυλῆς ἐν ἑκάστῃ διαδόσει ἢ προθέσει διαμελισμοῦ τοῦ κράτους.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἐν ἑκάστῃ ἐπερχομένῃ κρίσει ἐν τῇ καταστάσει τοῦ μεγάλου ἀσθενοῦς ἐκδηλουμένων συστηματικῶν προθέσεων βουλιμίας, αἱ ἐπανειλημμέναι ἀπώλειαι, ἀφαιρέσεις τμημάτων τοῦ κράτους καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἵδρυσις νέων κρατῶν, τῆς Σερβίας, τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Μοντενέγρου, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Ρωμουνίας, ἡ ἀπώλεια τῆς Βοσνίας, τῆς Ἑρζεγοβίνης, τῆς Κύπρου, τῆς Αἰγύπτου καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν ἐν Ἀσίᾳ ἔμελλον ἔτι μᾶλλον νὰ συνταράξωσι τὴν τουρκικὴν συνείδησιν. Ἡ Εὐρώπη συνεβούλευε τὴν ἐπίσημον Τουρκίαν νὰ προβῇ, πρὸς σωτηρίαν, εἰς μεταρρυθμίσεις. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι αἱ μεταρρυθμίσεις πρὸ μακροῦ ἤδη χρόνου εἶχον προταθῇ ὑπὸ Σουλτάνων, ἐπιδιωκόντων τὴν ἠθικήν, πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ κράτους, ἀλλὰ πᾶσαι ἐματαιώθησαν, οὐχὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἕνεκα ὑπαιτιότητος ἢ ἀδεξιότητος τοῦ μεταρρυθμιστοῦ, ἀλλ' ἕνεκα τῶν προσκομμάτων, ἅτινα συνήντα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ. Οἱ ὀθωμανικοὶ πληθυσμοί, δὲν λέγω τι περὶ λαοῦ ἢ περὶ ἔθνους, προκειμένου περὶ τῶν πληθυσμῶν τούτων, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ, ἀντέδρων πρὸς πᾶσαν ἀπόπειραν εἰσαγωγῆς μεταρρυθμίσεων. Ἐν ἑκάστῃ ἀποπείρᾳ μοιραίως ἐπήρχετο τὸ αἱματοκύλισμα. Ἀπεδείχθη ἐπανειλημμένως τοῦτο διὰ τῶν προηγουμένων σελίδων.

Διότι ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει δὲν ὑπάρχει λαὸς ἑνιαῖος, ἔχων ἀλληλεγγύην, παρ' ᾧ κρατοῦσιν αἰσθήματά τινα ἐθνικοῦ ἰδεώδους, ἀποβλέπων εἰς κρείττονα κατάστασιν, δυναμένην νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς συντάξεως καὶ τῆς ὀργανώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Ὡς τοιοῦτος δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ κράτους, ὅ περ ὑφίσταται δι' αὐτὸν ὡς θρησκευτικὴ ἔννοια. Λίαν προσφυῶς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ πληθυσμὸς οὗτος ὡς θρησκευτικὴ μᾶλλον ἢ ὡς πολιτικὴ ἑνότης. Ἕλληνες ἐξισλαμισθέντες, Σλαῦοι, Βούλγαροι, παλαιοὶ Ἰλλυριοί, Ἀλβανοί, Ἀρμένιοι καὶ λοιπὴ φυλετικὴ πανσπερμία, συνδεόμενοι ἀλλήλοις διὰ τοῦ Ἰσλάμ, πολλάκις ἀγνοοῦντες τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, ἑκάστου λαλοῦντος τὸ παλαιόν, τὸ πάτριον γλωσσικὸν ἰδίωμα, δὲν δύνανται νὰ κατανοήσωσι τὴν ἔννοιαν τῆς πατρίδος, τῆς πολιτείας, τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης· εἶνε ἐστερημένοι τῆς γλωσσικῆς ἑνότητος. Πόσον διάφοροι ἦσαν οἱ Ἕλληνες! Διετέλουν ἀείποτε, ἐν οἱᾳδήποτε ἐθνικῇ αὐτῶν περιπετείᾳ Ἕλληνες, ἓν μόνον ἔχοντες ἰδεῶδες καὶ μέλημα—τὸ τῆς πραγματώσεως ἑλληνικῆς πολιτείας, ἑλληνικῆς πατρίδος. Δικαίως λέγει ὁ κόμης de Gobineau περὶ τῶν Ἑλλήνων: «Ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐγεννήθη ἔν τινι ὀθωμανικῇ νήσῳ, ἐν τῇ τουρκικῇ Συρίᾳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ, τουρκικαῖς ἐπαρχίαις, οὗτοι δὲ ἐγένοντο πολῖται τοῦ Λονδίνου ἢ τῶν Παρισίων. Καὶ ἐν τούτοις, ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἐπεθύμουν νὰ παραμένωσιν Ἕλληνες Τὰ τέκνα αὐτῶν ἐξεμάνθανον τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν. Τοὐναντίον, ἐνῷ ὁ Γερμανὸς ἐν Ἀμερικῇ παραμελεῖ τὴν

ἁπλουστάτην ταύτην φροντίδα πανταχοῦ, ὅπου εὑρίσκεται *μεμονωμένος* ἐν μέσῳ πλειονότητος ἰθαγενῶν, οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε κατέλιπον αὐτὴν ἐν τῇ ξένῃ»[1].

Λαὸς τοιοῦτος, ἐστερημένος ἐνιαίας ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἄρα πατρίδος, δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεώς του ἀφ' ἑαυτοῦ, διὰ τῶν ἀναγκαίων σὺν τῷ χρόνῳ μεταρρυθμίσεων. Ἀπέμεινεν ἀδρανής, μοιρολάτρης ἐν πάσῃ καταστροφῇ τοῦ κράτους. Τὸ πολὺ πολὺ ἐξηγείρετο ἐκ τῆς καταστροφῆς ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ συνείδησις κατὰ τῶν *ἀπίστων*, τῶν μόνων παραιτίων. Κατὰ ὁλιβερὰν συγκυρίαν ἅπασαι αἱ διαταχθεῖσαι καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον ἐφαρμοσθεῖσαι μεταρρυθμίσεις κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα εἰς οὐδὲν κατέληξαν ἀποτέλεσμα, μᾶλλον δὲ εἰς ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Βεζῖραι, οἷοι ὁ Ρεσσίτ, ὁ Ἀλῆς, ὁ Φουάτ, ἐνεφοροῦντο πράγματι μεταρρυθμιστικῶν ἰδεῶν, αὐτὸς ἴσως ὁ Μαχμούτ· ἀλλ' ἔλειπε τὸ περιβάλλον, τὸ δυνάμενον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἀπὸ τοῦ Παντισχὰχ μέχρι τοῦ τελευταίου σοφτᾶ. Ἀπεκρούοντο αἱ μεταρρυθμίσεις, οὐ μόνον ἵνα μὴ μετάσχωσιν αὐτῶν οἱ Κιαφίρ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πιστοί. Ὑπάρχοντος καὶ λειτουργοῦντος τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, τίς ἡ χρεία μεταρρυθμιστικῶν νόμων, μὴ περιλαμβανομένων ἢ ἀντικειμένων πρὸς τὰς ἱερὰς διατάξεις τοῦ Κορανίου ;

Τοιαύτη ἦτο, εἶνε καὶ θὰ εἶνε ἡ λογικὴ τοῦ ἰσλαμισμοῦ, παλαιοτουρκικὴ τε καὶ νεοτουρκική.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἰδίᾳ μετὰ τὸν μέγαν ἀνατολικὸν πόλεμον, τὸν καταλήξαντα εἰς τὴν Συνθήκην τῶν Παρισίων, καὶ τὸν ρωσσοτουρκικόν, τὸν καταλήξαντα εἰς τὴν Συνθήκην τοῦ Βερολίνου, ἥτις ὑπῆρξεν ὀλεθριωτάτη διὰ τὸ τουρκικὸν κράτος, καθίστατο δῆλον, ὅτι τὸ τέλος τοῦ Μεγάλου ἀσθενοῦς δὲν ἤθελεν ἐπιβραδύνῃ. Μόνον αἱ ἀντιζηλίαι τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ αἱ ἐθνικαὶ φιλοδοξίαι τῶν συνοίκων καὶ περιοίκων λαῶν, τῶν ἐχόντων ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, συνετέλουν εἰς τὴν συντήρησιν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν μεγάλων Ὀθωμανῶν Βεζυρῶν Ἀλῆ καὶ Φουάτ, νέοι Τοῦρκοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μορφωθέντες ἐν εὐρωπαϊκαῖς σχολαῖς καὶ κατηχηθέντες τὰς νέας ἰδέας, ἤρξαντο συλλαμβάνοντες τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἐντεῦθεν ἡ σύλληψις καὶ ἡ γέννησις τῆς *Νέας Τουρκίας*.

Ἡ ἰδέα αὕτη ἐξεδηλώθη κατὰ πρῶτον διὰ τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Ὡς ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, οὕτω καὶ ἐν Τουρκίᾳ ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον διὰ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς λογογραφίας. Οἱ πρῶτοι αὐτῆς μῦσται καὶ ἱεροφάνται, διατρίβοντες ἐν Γαλλίᾳ ὡς ἐξόριστοι ἢ πρόσφυγες, ἤρξαντο διὰ τοῦ τύπου, τῆς ποιήσεως

---

1 Deux Études sur la Grèce Moderne — Le Royaume des Hellènes.

καὶ τῆς μυθιστορίας, νὰ ἐργάζωνται πρὸς ἐθνικὴν καὶ πατριωτικὴν ἐξέγερσιν τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν, οὐχὶ βεβαίως τῶν συμπολιτῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, διότι οὗτοι ἠγνόουν τὴν ὀθωμανικὴν γλῶσσαν, οἱ δὲ γινώσκοντες αὐτὴν Ἀρμένιοι δὲν ἀνεγίνωσκον τὰ βιβλία ταῦτα, ἅτε κεκτημένοι καὶ καλλιεργοῦντες ἴδια ἐθνικὰ φρονήματα καὶ ἰδεώδη, ἀπορρέοντα ἀπὸ τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἱστορίας. Οἱ ἱδρυταὶ τῆς νεοτουρκικῆς σχολῆς ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ ἦσαν ὁ Ζιὰ βέης, καὶ ὑπέρτερος ἀκόμη ὁ Κεμάλ, ποιητής, μυθιστοριογράφος, ἱστορικός, μεγάλην ἐξασκήσας ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν συμπολιτῶν του, συντελέσας εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς τουρκικῆς γλώσσης, ἀλλ' ὡς πολιτικὸς λειτουργὸς ἐπιδειξάμενος ὀθωμανικὸν φανατισμόν, ζῆλον δὲ καταδιωκτικὸν κατὰ πάσης ἀλλοτρίας φυλῆς, κατοικούσης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει.

Ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτῶν οἱ Νεότουρκοι προσεπάθουν ν' ἀναρριπίσωσι τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ ἐθνικόν, τὸ ὀθωμανικὸν αἴσθημα τῶν συμπατριωτῶν των μέχρι φανατισμοῦ. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τῶν σκοπῶν αὐτῶν ἐζήτησαν προσηλύτους καὶ συνεργάτας, οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλων τινῶν μεγάλων κέντρων τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν Ἀράβων, ἐμπνεομένων καὶ τούτων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ τῶν αὐτῶν θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν ἰσλαμοαραβικῶν αἰσθημάτων.

Κατὰ τὰς βεβαιώσεις ἀνδρός, διὰ προσωπικῆς γνωριμίας συνδεθέντος μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἡγετῶν τῆς νεοτουρκικῆς ἐξελίξεως μετὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιρούς, ὁ ἐνθουσιασμός, ὑφ' οὗ ἠλαύνοντο οἱ πλεῖστοι τῶν *Νεοτούρκων*, ἐπικαλούμενοι τὰ παλαιὰ ἀραβικὰ ἰδεώδη, προσείλκυσαν εἰς τὴν νέαν ἰδέαν, οἱονεὶ *risorgimento* τῆς ἰσλαμικῆς συνειδήσεως, ἀριθμόν τινα Ἀράβων, ἐκ Συρίας προερχομένων, ρεπόντων μᾶλλον πρὸς εὐρυτέρους ὁρίζοντας, ξένων δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πρὸς τὸ περιωρισμένον πνεῦμα καὶ τὴν στενὴν περὶ τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν τῶν γνησίων Ὀσμανιδῶν. Ἐξεδηλώθη οὕτω διὰ τῆς συμπράξεως ταύτης δύο λαῶν ἀντιθέτων τὸν χαρακτῆρα ἡ προσέγγισις δύο κόσμων, τοῦ ἀραβικοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ. Ἡ συνείδησις αὐτῶν ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν νέας σκέψεως, ἐθνικόφρονος συγχρόνως καὶ φιλελευθέρου. Καθ' ὃν χρόνον ὁ κορυφαῖος τῆς ἰδέας, ὁ Αἰγύπτιος ἡγεμονίδης Μουσταφᾶ Φαζύλ, ὑπεβοήθει χρηματικῶς ὄργανά τινα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου καὶ ἐψυχαγώγει τοὺς Νεοτούρκους, προβάλλων εἰς αὐτοὺς σχέδια πολιτικῶν συνταγμάτων, οἱ ἐξ αὐτῶν ἀνυπόμονοι, οἱ εἰλικρινεῖς θιασῶται τῶν συνταγματικῶν θεωριῶν, διεξῆγον συνωμοτικὰς ἐνεργείας ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους πρὸς καθαίρεσιν τοῦ σουλτάνου καὶ ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διά τινος μέλους τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἱδρύοντες κατὰ πρῶτον συνταγματικὴν κυβέρνησιν, βραδύτερον δὲ ἀνακηρύττοντες τὴν δημοκρατίαν. Ἡ Νέα αὕτη Τουρκία, ἀραβικὴ συγχρόνως καὶ τουρκική, ἀπετελεῖτο τὸ μὲν ἐκ μετριοπαθῶν συνταγματικῶν, τὸ δὲ ἐξ ἐπαναστατικῶν δημοκρατικῶν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Ὀσμανιδῶν συνέπραττον ἐν τῇ γε-

νέσει τῆς Νέας Τουρκίας καὶ ἀντιπρόσωποι ἄλλων φυλῶν, καὶ δὴ Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρμένιοι [1].

Ἡ νεοτουρκικὴ αὕτη σχολὴ ἔμελλε νὰ κατισχύσῃ σὺν τῷ χρόνῳ. Οἱ τέως κρατοῦντες μεταρρυθμιστικοί, μετὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν ναυάγιον τοῦ 1876 καὶ τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ Χαμίτ, ὑπεχώρησαν ἐπὶ τέλους. Ὁ τελευταῖος τῶν Νεοτούρκων τῆς παλαιᾶς Σχολῆς ἦτο ὁ θεμελιωτὴς τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος, ὁ Μιδχὰτ πασσᾶς. Καταστρέψας οἰκτρῶς τὸν βίον δὲν κατέλιπε διάδοχον. Ἤλπιζε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὡς ἀνεκοίνου ἐν ἐπισήμῳ ἐπισκέψει πρὸς τὸν Πατριάρχην τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ὅτι διὰ τῶν συνταγματικῶν μεταρρυθμίσεων ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἰσονομία καὶ ἰσοπολιτεία πασῶν τῶν φυλῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἄνευ διακρίσεως θρησκείας. Ἀλλ' ἠπατᾶτο, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὸ θρησκευτικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον, ὅ περ μετὰ τοιαύτης δεξιότητος ἔμελλε νὰ ἐκμεταλλευθῇ ὁ Χαμίτ, ἀδιαφορούντων τῶν πλείστων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, οἵτινες, ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, ὑπέκυπτον μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἐγκαινισθὲν ἀπολυταρχικὸν σύστημα ὑπὸ χείρονας καὶ ἀπανθρωποτέρους ὅρους.

Εἶπον, ὅτι ὁ Μιδχὰτ ἐπίστευεν ἴσως εἰς τὴν συνταγματικήν, τὴν κοινοβουλευτικὴν πανάκειαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Εἶνε ἴδιον τοῦτο εἰς τοὺς θρησκευτικούς, κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς αἱρεσιάρχας, προσηλουμένους εἰς τὴν ἰδέαν αὐτῶν μέχρις ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῆς περιβαλλούσης πραγματικότητος. Οὐδέποτε ἐνόησε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὅτι ὁ Μουσουλμᾶνος πρόεδρος ὀθωμανικοῦ Κοινοβουλίου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐλευθεροστομίαν εἰς τὸν ἄπιστον, εἰς τὸν μὴ Μουσουλμᾶνον φιλελεύθερον. Σιωπὴ (sus) θὰ ἦτο ἡ προσταγὴ τοῦ ὑψηλοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς. Ἐὰν ἤθελε τολμήσῃ νὰ παρακούσῃ ὁ ἀγορεύων, θὰ ἐξεδιώκετο πὺξ καὶ λὰξ ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου, μηδενὸς τολμῶντος νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐπὶ τῷ πραξικοπήματι τούτῳ.

Διαφορὰ θρησκείας, διαφορὰ φυλετικῆς καταγωγῆς. Ἐπόμενα : κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνισότης. Τοῦτο ἦτο τὸ παλαιοτουρκικὸν πρόγραμμα· αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ νεοτουρκικόν. Πατρὶς εἶνε τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, καθ' ὅσον εἶνε ἰσλαμικόν. Κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν κατελήφθησαν ἐκ φανατισμοῦ ὑπὲρ τοιαύτης ὀθωμανικῆς πατρίδος οἱ Νεότουρκοι. Εἶνε ἤδη ὁρατὰ τοῖς πᾶσι τὰ θλιβερὰ καὶ τραγικὰ ἀποτελέσματα τῆς θεωρίας ταύτης.

Ὁ πρῶτος πυρὴν τῆς νεοτουρκικῆς αἱρέσεως, ὡς ἐρρήθη ἤδη, διότι αἵρεσις κατέστη σήμερον, οὐχὶ δὲ ἐθνικὴ ἢ πολιτικὴ μερίς, ἀπετελέσθη πρό τινων ἐτῶν, ἐπὶ τῆς ὁσημέραι αὐξανομένης ἀπολυταρχικῆς δυνάμεως τοῦ σουλτάνου Χαμίτ, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς διαφόρους φυλὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἰδίᾳ εἰς τὰς φυλὰς τῶν Κιρκασίων καὶ τῶν Συρίων, ἐθνικότητας κατεστραμμένας, προωρισμένας ἐν

---

1 «Lavisse et Rambaud» Histoire générale du IV S ècle à nos jours (vol. XI).

μακρῷ ἢ βραχεῖ χρόνῳ νὰ συγχωνευθῶσιν ἐξ ὁλοκλήρου μετὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς. Ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν δ' ἀνάπτυξιν ἡ Νέα Τουρκία ἀπετελεῖτο ἐκ πολυαρίθμων κομψευομένων καὶ ἐκφύλων dandys, διεσκορπισμένων πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἰδίᾳ ἐν Παρισίοις, ἐνδεδυμένων νεωτεριστικώτατα, ἀλλ' ἀμαθῶν, ὧν τὸ μόνον ἰδεῶδες ἦτο ἡ κατασκευὴ σιδηροδρόμων ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ ποιά τις ἐλευθερία τοῦ τύπου· ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἦσαν κατειλημμένοι ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐπιδείξεως, ποθοῦντες νὰ παραστήσωσιν ἡμέραν τινὰ σημαῖνον πρόσωπον ἐν τῇ μεγάλῃ κοινοβουλευτικῇ κωμῳδίᾳ. Μετ' αὐτῶν συνειργάζοντο καί τινες σοβαροὶ ἄνδρες, πεποιθότες εἰς τὰς ἰδέας αὐτῶν, πεπαιδευμένοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἀλλὰ τέλεον ἀγνοοῦντες τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος, τὴν σύγχρονον κατάστασιν, τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τῶν ὁποίων τὴν φοβερὰν πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴν ᾐσθάνοντο μόνον, χωρὶς ἅμα νὰ σκεφθῶσι ν' ἀναλύσωσιν αὐτὴν καὶ κατανοήσωσιν.

Ἡ πραγματικὴ δύναμις τῆς Νέας Τουρκίας περιωρίζετο τὸ πρῶτον ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι ἐκτὸς αὐτῆς ἐξεπροσωπεῖτο ἐξ ἐλαχίστων ἀτόμων. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ ἀπετελεῖτο ἐκ τρισχιλίων ἀνδρῶν, ὧν οἱ ἑκατὸν μόλις ἦσαν οἱ ὑπὲρ τῆς ἰδέας μαχόμενοι. Ἀλλὰ κόμμα, ἀποτελούμενον ἐκ γραμματισμένων μόνον ἐφέντηδων, μὴ ἔχον δὲ ῥίζας ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, οὐδὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ. Διότι τὰς ἐπαναστάσεις δὲν τελεῖ τὸ μονύελον καὶ ἡ περιβολὴ τῶν κομψευομένων, ἀλλ' ἡ ἐσθὴς τοῦ ἐργάτου. [1]

Οὕτως ἐξεδηλοῦντο ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἀρχῇ τὰ νεοτουρκικὰ ἰδεώδη. Ἀλλ' ἤδη ὁμολογητέον, ὅτι ἡ νεοτουρκικὴ αἵρεσις, ἰδίᾳ μετὰ τὰ τελευταῖα γεγονότα, ἔσχε καταπληκτικὴν διάδοσιν καθ' ἅπαν τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἐν ᾧ ἐνεκαίνισε σύστημα φυλετικῆς καὶ πολιτικῆς τρομοκρατίας. Ποῖον εἶνε τὸ πρόγραμμα αὐτῆς; Πολλὰ μέχρι τοῦδε ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν περὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος. Ἀντὶ νὰ διατυπώσω τοῦτο διὰ μακρῶν ἐνταῦθα, θέλω ἀντιγράψῃ ἀποσπάσματα, προερχόμενα ἐκ τουρκικῶν πηγῶν, οὐδεμίαν δυνάμενα νὰ προκαλέσωσιν ἀμφιβολίαν ἢ ἀντιλογίαν.

Τὸ νεοτουρκικὸν σύνταγμα, τὸ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους τεθὲν αὖθις εἰς ἐνέργειαν, πρὸς τοῖς ἄλλοις κηρύττει τὰ ἑπόμενα :

«Ἄρθρ. 8. Πάντες οἱ ὑπήκοοι τοῦ κράτους ἄνευ ἐξαιρέσεως καλοῦνται Ὀθωμανοί, οἱονδήποτε καὶ ἂν εἶνε τὸ θρήσκευμα αὐτῶν. Ἡ ἰδιότης τοῦ Ὀθωμανοῦ ἀποκτᾶται καὶ ἀπόλλυται κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζομένας περιστάσεις.

«Ἄρθρ. 11. Θρησκεία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἶνε ὁ ἰσλαμισμός. Σὺν τῇ τηρήσει δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης τὸ κράτος προστατεύει τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν πάντων

---

1 Lavisse et Rambaud Histoire générale du IV siècle à nos jours (tom. XI).

τῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀνεγνωρισμένων θρησκευμάτων καὶ τὴν ὡς μέχρι τοῦδε τήρησιν τῶν εἰς τὰς διαφόρους Κοινότητας χορηγηθέντων προνομίων ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ *νὰ μὴ προσβάλληται ἡ δημοσία τάξις καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη*.

«Ἄρθ. 16. Πάντα τὰ σχολεῖα διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κράτους. Ληφθήσονται δὲ τὰ κατάλληλα μέτρα, ὅπως ἡ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑπηκόους διδασκαλία ἐνεργῆται κατὰ σύστημα ὁμοιόμορφον καὶ κανονικόν. Οὐδόλως ὅμως παρεμβαθήσεται ἐκ τούτου ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία τῶν διαφόρων Κοινοτήτων».

Ἀνάλογα εἶνε καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τείνοντα καὶ τὰ λοιπὰ σχετικὰ ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, συνταχθέντος μόνον ὑπὲρ τῶν τουρκοφώνων μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν, ἥκιστα δὲ λαβόντος ὑπ' ὄψει τὰ πραγματικὰ δίκαια τῶν λοιπῶν μὴ τοιούτων, τῶν Ἑλλήνων, Ἀλβανῶν, Σλαύων, Βουλγάρων, Ἀρμενίων καὶ Ἰουδαίων.

Οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς πραγματικῆς, τῆς λανθανούσης σημασίας τῶν μνημονευθέντων ἄρθρων τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος. Ἀπέδειξα δι' ἀμερολήπτων βεβαιώσεων, ὅτι ἡ πραγματικὴ θεωρία τῆς νεοτουρκικῆς ἀντιλήψεως τοῦ κράτους εἶνε ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἰσλαμικὸν καθεστώς, ἐνοποιούμενον καὶ ἐνισχυόμενον διὰ τῆς ἑνώσεως καὶ ἀφομοιώσεως τῶν συνοίκων λαῶν, τῶν μὴ συνδεδεμένων θρησκευτικῶς καὶ ἐθνικῶς πρὸς τὴν πολυαριθμοτέραν, τὴν ἄρχουσαν τουρκικὴν ὁμάδα. Εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν, τὰ προγράμματα, τὰς συγγραφὰς οἱ πολιτικοὶ Νεότουρκοι οὐδένα ποιοῦνται λόγον περὶ συνοίκων λαῶν, περὶ ἱστορικῶν, περὶ ἐθνικῶν αὐτῶν δικαίων, ἀλλὰ μόνον περὶ Ὀθωμανῶν Μουσουλμάνων. Καὶ ἐν τούτοις ἐκ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ κράτους, τῶν Ἀράβων ἐξαιρουμένων, ὁσημέραι ρεπόντων πρὸς αὐτόνομον ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον, ἀνεξάρτητον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς ἐξουσίας, οἱ σύνοικοι χριστιανικοὶ λαοί, οἱ Ἕλληνες, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ἀρμένιοι, οὐκ ὀλίγοι Ἀλβανοὶ ἀποτελοῦσιν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ μειονοψηφία ἀξιοῖ νὰ δεσπόζῃ τῆς πλειοψηφίας, ἅτε κατέχουσα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν, τῆς θρησκευτικῆς ὁμολογίας μὴ χορηγούσης βεβαίως, οὔτε κατὰ θεῖον, οὔτε κατ' ἀνθρώπινον νόμον, πολιτικὸν δικαίωμα. Παρὰ ταῦτα ἡ νεοτουρκικὴ ψυχολογία προδήλως μαρτυρεῖ, ὅτι πράγματι μεταξὺ Παλαιοτούρκων καὶ Νεοτούρκων οὐδεμία ὑφίσταται διαφορὰ οὐσιώδης.

Γνώστης τῶν ἀνατολικῶν καὶ δὴ τῶν νεοτουρκικῶν πραγμάτων πολλάκις μοὶ εἶπεν: Ὅταν ὁ Τοῦρκος σὲ καλῇ *Γκιαούρ*, δὸς εἰς αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅταν φιλοφρόνως σὲ προσφωνῇ Monsieur, ἀπομακρύνθητι. Ὁ Παλαιότουρκος εἶνε φανατικὸς ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων· ἀποστρέφεται τὸν Χριστιανὸν ὡς ἀλλόθρησκον, ἀλλὰ δὲν ἐννοεῖ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι νὰ τὸν ζημιώσῃ. Ἀλλ' ὁ Νεότουρκος, ἐμπνεόμενος ἐξ ἐθνικοθρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν διαφέρει τοῦ Παλαιοτούρκου. Δὲν φέρει ἴσως φέσιον,

φορεῖ πῖλον, ἀλλ' ὑπ' αὐτὸν κρύπτεται ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ μισαλλοδοξία τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ παλαιοῦ Μουσουλμάνου.

Ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως ἀνεγνωρίσθη ὡς ἓν τῶν τιμαλφεστάτων κειμηλίων τῆς νέας κοινωνίας. Οὐδεμία πολιτεία δύναται νὰ κληθῇ ἐλευθέρα, ἀρνουμένη ἢ ἀμφισβητοῦσα αὐτήν. Ἀλλ' ὁ Νεοτουρκισμὸς ἀρνεῖται διαρρήδην ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ δίκαιον τοῦτο τοῖς συνοίκοις λαοῖς. Κατ' αὐτὸ τὸ Σύνταγμα πάντες οἱ Ὀθωμανοί, ἅτε πολῖται ὄντες τοῦ κράτους, καθῆκον ἔχουσιν ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν συνείδησιν.

Ἀφελὴς βέης Νεότουρκος ἔλεγεν εἰς Ἕλληνα δημοσιογράφον τῇ ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ὀθωμανικοῦ Συντάγματος ἐν Θεσσαλονίκῃ, τῇ κυρίᾳ ἕδρᾳ τοῦ κομιτάτου : « Ὁ θέλων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει νὰ εἶνε Ἕλλην, Βούλγαρος, ἢ Σέρβος, θὰ ἐκδιώκηται εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Σερβίαν. Ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει εἴμεθα μόνον Ὀσμανλῆδες (Ὀθωμανοί), ἴσοι, καὶ θὰ ζῶμεν ὡς ἀδελφοὶ Μουσουλμᾶνοι, Χριστιανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι».

Ὅπως ὁ παλαιοτουρκισμός, οὕτω καὶ ὁ νεοτουρκισμὸς δὲν ἀναγνωρίζει ἐθνικὴν συνείδησιν· μόνον θρησκευτικὴν ὁμολογίαν ἀνέχεται. Ἀλλὰ μέχρι τίνος σημείου προβαίνει ἡ ἀνοχὴ αὕτη ; Μαρτυροῦσι τὰ ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος γεγονότα, περὶ ὧν ἐν προσεχεῖ κεφαλαίῳ.

Ὅτε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα συνεζητεῖτο ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ τὸ νομοσχέδιον τῆς ἰσονομίας καὶ ἰσοπολιτείας Ἄγγλων καὶ Ἰουδαίων, ἐγκατεστημένων ἐν τῷ βρεττανικῷ κράτει, εἰς οὓς ἐπρόκειτο νὰ χορηγηθῶσι πολιτικὰ δικαιώματα, Ἄγγλος εὐπατρίδης, ἀνήκων εἰς τὴν συντηρητικὴν μερίδα, ἀγορεύων κατὰ τοῦ νομοσχεδίου, εἶπε τὰ ἑπόμενα

«Δύο ἄνθρωποι μεταβαίνουσι λόγῳ ἀτομικῶν ὑποθέσεων εἰς Λισσαβῶνα. Ὁ ἐν αὐτῇ Ἄγγλος πρόξενος, Ἄγγλος πολίτης, εἶνε Ἰουδαῖος τὸ θρήσκευμα. Ἐκ τῶν ζητούντων τὴν συνδρομὴν τοῦ προξένου ὁ μὲν πρῶτος τυγχάνει Ἱσπανὸς Ἰουδαῖος, ὁ δὲ δεύτερος Χριστιανὸς Ἄγγλος, καὶ δὴ Ἀγγλικανός. Τίνα ἐξ ἀμφοτέρων θέλει συνδράμῃ ὁ εἰρημένος πρόξενος, τὸν ὁμόθρησκον, ἢ τὸν συμπολίτην ; Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι θέλει συνδράμῃ τὸν πρῶτον». Ταῦτα εἶπε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐν τῷ ἀγγλικῷ Κοινοβουλίῳ λόρδος κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου.

Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ θὰ συμβαίνῃ ἐν τῇ νέᾳ ὀθωμανικῇ συνταγματικῇ πολιτείᾳ. Ὁ Κρής, ὁ Χασὰν Στυλιανάκης, διατελῶν ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ, μᾶλλον θὰ συμπαθήσῃ πρὸς τὸν ὁμόθρησκόν του, τὸν ἐξ Ἰκονίου ἢ ἐκ Διαρβεκίρης Μαχμούτ, διότι οἱ γνήσιοι Τοῦρκοι δὲν μεταχειρίζονται οἰκογενειακὰ ἐπίθετα, ἢ τὸν ἐκ πατρὸς πρῶτον ἐξάδελφόν του Δημήτριον Στυλιανάκην. Τοιαῦτα φαινόμενα ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγα ἐν Κρήτῃ. Ὁ πραγματικὸς ἰσλαμισμὸς ἐπιβάλλει τοῦτο. Τὸ Κοράνιον διδάσκει εἰς τοὺς πιστούς, ὅτι ὑπὲρ τὸν πατέρα, ὑπὲρ τὴν

μητέρα, ὑπὲρ τὸν ἀδελφόν, εὐγενέστερον καὶ ἁγιώτερον εἶνε ἡ θρησκεία. Ὁ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀποδημῶν Μουσουλμᾶνος, εἴτε Τοῦρκος εἶνε τὴν καταγωγήν, εἴτε Σλαῦος, εἴτε Κυκάσιος, εἴτε ἐξ Ἰνδικῆς προέρχεται, εἴτε ἐκ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας καὶ καθεξῆς, λέγει ἁπλῶς, ὅτι εἶνε Μουσουλμᾶνος, οὐχὶ δὲ Τοῦρκος ἢ Σλαῦος. Μόνον οἱ Πέρσαι, αἱρετικοὶ καὶ οὗτοι, λέγουσιν ὅτι εἶνε *Ἀτζέμηδες*.

Σκιαγραφῶ ἐνταῦθα τὴν νεοτουρκικὴν ψυχολογίαν, βασιζομένην καὶ ἀπορρέουσαν ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Νόμου Οὗτος εἶνε ἡ ἀπαρχὴ καὶ ἡ ἀφετηρία πάσης πνευματικῆς διδασκαλίας, οὗτος διαπαιδαγωγεῖ καὶ διαμορφοῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν πολίτην. Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ, ἐν τῷ προκαταρκτικῷ σχολείῳ, διδάσκεται ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ, ὅστις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶνε ὁ χότζας ἢ ὁ μολλᾶς, ὅτι ἄρα ὑπάρχει ἀπόστασις καὶ διαφορὰ μεταξὺ τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων. Τὸ παιδίον, ἐξερχόμενον ἀπὸ τοῦ σχολείου, τὸ ὁποῖον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε τὸ τέμενος (τζαμὶ) τῆς συνοικίας ἢ τοῦ χωρίου, καὶ συναντῶν χριστιανόπαιδα, θὰ τὸν ἀποκαλέσῃ, παίζον ἢ σπουδάζον, *Γκιαούρ*. Ὁ συνοδεύων χότζας διδάσκαλος θὰ συγχαρῇ ἐπὶ τοῖς καρποῖς τῆς διδασκαλίας του τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἔπραξεν ἢ νὰ ἐπανακλάσῃ πιστότατα τὰ διδάγματα τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ σχολείου.

Καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγαν μετερρυθμισταὶ Νεότουρκοι, οἱ ἡγηθέντες τοῦ κινήματος, ἐπαγγέλλονται μὲν ἐν τῷ φανερῷ τοὺς ἄνδρας τῶν νέων ἰδεῶν, ἀλλὰ πολλάκις προδίδονται ἀκουσίως ἔν τινι ἐκδηλώσει νεωτεριστικῶν ροπῶν. Κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας τοῦ μουσουλμανικοῦ νόμου, ἡ Ὀθωμανὶς γυνὴ ὑποχρεοῦται νὰ κκλύπτῃ τὸ πρόσωπον καὶ ἀπὸ τῶν πιστῶν καὶ ἀπὸ τῶν ἀπίστων. Ἡ διάταξις αὕτη παρεβιάσθη κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρόν, ἰδίᾳ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Πνοὴ *φεμινισμοῦ* καὶ *χειραφετήσεως* ἐπέπνευσεν ἐξ Εὐρώπης, προερχομένη ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδαγωγῶν, καὶ ἐπὶ τῆς Ὀθωμανίδος γυναικός. Πρῶτον αὐτῆς μέλημα καὶ σκέψις ἦτο ἡ διάρρηξις τῶν σιδηρῶν κλοιῶν τοῦ χαρεμίου, ἡ κατάκτησις τοῦ ἀέρος, τοῦ φωτὸς καὶ τῆς *ἐλευθερίας*. Τὰ ῥόδα καὶ αἱ ὑάκινθοι τῶν ἀσιατικῶν γκιουλμπαξέδων, τῶν ὁποίων ἡ εὐωδία περιωρίζετο τέως ἐντὸς τοῦ χαρεμίου, ἐφιλοδόξησαν καὶ ἐπόθησαν νὰ σκορπίσωσι τὴν εὐωδίαν αὐτῶν εἰς εὐρυτέρους κοινωνικοὺς ὁρίζοντας. Ἐντεῦθεν ὁ προσηλυτισμὸς εἰς τὴν νεοτουρκικὴν ἰδέαν, ὑπὲρ ἧς ὁμολογουμένως εἰργάσθησαν μετὰ πολλῆς ἀφοσιώσεως καὶ μετὰ πολλοῦ ζήλου.

Ὀθωμανὸς Νεότουρκος ἐκ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἡρώων τοῦ Νεοτουρκισμοῦ, οὗ ἡ ἀδελφὴ γενναίως ἠγωνίσθη παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν νέων ἰδεῶν, αὐτὴ καθ' ὁλοκληρίαν εὐρωπαΐζουσα, ἅτε οὖσα θυγάτηρ μητρὸς Γερμανίδος, ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς, διαμένων ἀκόμη ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος καὶ ἐπισκεφθεὶς μὲ μιᾷ

τῶν ἡμερῶν, ἐξέφραζε τὴν ἔκπληξίν του ἐνώπιον ἄλλων παριστα μένων, ὅτι ἐπιτρέπει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀστυνομία τὸ σκάνδαλον τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ φερετζέ, τοῦ καλύμματος τῶν γυναικῶν. Οἱ παρευρισκόμενοι, εὐτυχῶς ὅλοι Ἕλληνες, προσέβλεψαν ἀλλήλους ἔκπληκτοι πρὸ τῆς ἀφελοῦς ταύτης ἐκπλήξεως τοῦ Νεοτούρκου, λησμονήσαντος ἑαυτὸν ἀκουσίως. Τὸ σπέρμα τῆς πρώτης ἀνατροφῆς, ἅπαξ ριζοβολῆσαν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Τούρκου, καὶ ἂν δὲν καρποφορήσῃ, ἐν τῇ πρώτῃ δοθείσῃ εὐκαιρίᾳ θὰ ἐκβλαστήσῃ, ἔστω καὶ ἐλάχιστον βλαστόν. Ὁ Μουσουλμᾶνος ἀπεκαλύπτετο ἐν τῷ Νεοτούρκῳ. Τοῦτο εἶνε τὸ ἀπόρρητον τῆς νεοτουρκικῆς ψυχολογίας.

Ἕτερον σχετικόν. Νεότουρκος, διαμένων ἐν Παρισίοις, πρόσφυξ ἕνεκα τῶν φιλελευθέρων καὶ μεταρρυθμιστικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν, ἐξερχόμενος μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκ τῆς γαλλικῆς Βουλῆς μετά τινος Γάλλου φίλου του, ὅστις τὸ διηγήθη, ἔλεγε τὰ ἑπόμενα: «Δόξα τῷ Θεῷ, ὅστις ἐφείσθη ἐν τῷ τόπῳ μου Βουλῆς ἀντιπροσώπων μεταξὺ τοσούτων συμφορῶν». Ἀποκαλύπτεται καὶ ἐν τούτῳ ὁ Μουσουλμᾶνος ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ εἰλικρινείᾳ. *Ὑπὸ τὸν πῖλον τὸ σαρίκιον.*

Διὰ βραχέων, αὕτη εἶνε ἡ νεοτουρκικὴ ψυχολογία. Κατὰ τοὺς κοινωνιολογικοὺς νόμους, τοὺς διέποντας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, ἡ ἐξέλιξις μιᾶς ἰδέας, ἑνὸς θρησκεύματος, οἱουδήποτε κοινωνικοῦ ἢ πολιτικοῦ συστήματος, δὲν γίνεται ἐξαπίνης, οἱονεὶ αὐτομάτως, ἄνευ τῆς προπαρασκευαστικῆς ἐργασίας μυριάδων ἐγκεφάλων, δηλαδὴ πολλῶν γενεῶν καὶ αἰώνων. Νέα ἰδέα, καὶ μάλιστα ριζικὴ καὶ θεμελιώδης, διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ, διὰ ν' ἀπολήξῃ εἰς δημιουργικὰ ἀποτελέσματα, πρέπει νὰ εὕρῃ ἰδίᾳ, ὡς εἶπεν ὁ Ἔγελος, προπαρεσκευασμένον δημόσιον. Μόνον ἐν τοιαύτῃ περιστάσει καὶ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας δύναται αὕτη νὰ ριζοβολήσῃ καὶ νὰ καρποφορήσῃ. Ἄλλως ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην ἡ ἀποξήρανσις καὶ ὁ θάνατος. Τὸ μέλλον θέλει ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μου.

Ἀλλ' ἐπικρίνων ἀπὸ περιωπῆς μᾶλλον καὶ ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν λογικὴν τῶν πραγμάτων, ἥτις εἶνε ἡ λογικὴ τῆς ἱστορίας, δηλαδὴ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἰσχυρίζομαι, ὅτι ἡ νεοτουρκικὴ αὕτη ἰδέα δὲν εὑρίσκει παρεσκευασμένον ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει δημόσιον. Τοῦτο ἰσχυρίσθην καὶ κατὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος, τοῦτο ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν. Ὅτε ὁ Ματσίνης, ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, dio è popolo, ἐκήρυττε τὸ δόγμα τῆς *Νέας Ἰταλίας*, ἦτο ἡ ζῶσα, ἡ ἱστορικὴ σύνθεσις τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ, προπαρασκευαζομένου ἤδη εἰς τὴν πολιτικὴν ἑνότητα τῆς πατρίδος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Μακιαβέλλη. Ὡς αὐτὸς καὶ οἱ συναγωνισταί του, ἐσκέπτετο ἅμα καὶ ἐπίστευεν εἰς τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα ὅλος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁ ἰταλικὸς λαός. Ἀλλ' ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα δὲν ἐξῆλθεν ἀπὸ γνησίας τουρκικῆς συνειδήσεως. Ὁ Ἀχμὲτ Ριζᾶ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἀπόστολοι καὶ ἱεροφάνται αὐτῆς ὑπῆρξαν ἁπλοῖ ἀντιγραφεῖς, καὶ μό-

νον ἀντιγραφεῖς, τῶν ἰδεῶν τῆς *Νέας Ἰταλίας*, τῆς *Νέας Γερμανίας* καὶ παντὸς ἄλλου νεοϊδανικοῦ ἐθνικοῦ, κοινωνικοῦ ἢ πολιτικοῦ συστήματος. Οἱ Νεότουρκοι ἐδιδάχθησαν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ πολλὰς συγχεχυμένας μᾶλλον, μεταφυσικὰς θεωρίας περὶ ἐλευθερίας, περὶ ἰσότητος δικαίων, περὶ ἀνθρωπισμοῦ. Ἀλλὰ κατενόησαν τὰς ἰδέας ταύτας, ἠσπάσθησαν αὐτὰς ἄνευ ὑστεροβουλίας, εἰλικρινῶς ; Ἀπήτησαν τὴν κατάργησιν τῆς καμαρίλλας τοῦ Γιλδίζ, τὴν ἀποδίωξιν τῶν διαφόρων χαφιέδων καὶ ὠτακουστῶν, τῶν εὐνοουμένων τσῦ σουλτάνου Χαμίτ. Ἀλλ' ἡ καμαρίλλα τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, ἡ διαδεχθεῖσα τὴν καμαρίλλαν τοῦ Γιλδίζ, ἐξακολουθεῖ ἐκτελοῦσα τὰ εὐτελῆ αὐτῆς καθήκοντα μετὰ τῆς αὐτῆς ἀνισχυντίας.

Ἔγραφον κατὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος, τὴν 25ην Ἰουλίου 1908 :

«Κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος παύει ἴσως ἢ διακόπτεται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ πολιτικὴ δρᾶσις τῆς καμαρίλλας τοῦ Γιλδίζ. Τὸ τέως κρατοῦν ἀπολυταρχικὸν σύστημα μεταβάλλεται. Οἱ εὐνοούμενοι καὶ οἱ κατάσκοποι τοῦ Μονάρχου ἐκλείπουσιν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἀναγνωρίζεται. Ὁ Σεϊχ-ουλ-Ἰσλάμης δίδει τὸν ἀσπασμὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδελφότητος πρὸς τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἄλλων θρησκευμάτων. Μετὰ ταῦτα ἄρχεται ἡ πραγματικότης». Καὶ ἡ πραγματικότης αὕτη, ἅμα τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ νέου καθεστῶτος, ἐξελίσσεται ἤδη ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀκομψίᾳ καὶ τῇ μουσουλμανικῇ αὐθαιρεσίᾳ.

Ἀλλ' ὀφείλω ἀπροκαλύπτως νὰ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν μου πρὸς τοὺς ἀποφασιστικοὺς καὶ γενναίους εἰσηγητὰς τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος. Διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιμόνου ἐνεργείας κατώρθωσαν νὰ ἐπιβάλωσι τὸ πολίτευμα τοῦτο εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν ἐν κρισίμοις στιγμαῖς τῆς τουρκικῆς ἱστορίας, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς διανομῆς μονονουχὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους μετὰ τὴν ἀτυχῆ Συνδιάσκεψιν τοῦ Ρεβάλ. Ὀλίγοι ἀξιωματικοί, ἐμπεποτισμένοι ἀπὸ τὰς ἰδέας ταύτας τῆς Νέας Τουρκίας, κατώρθωσαν ἀπὸ τοῦ Μοναστηρίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ πρῶτον, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ προσηλυτίσθη ἐκὼν ἄκων καὶ ὁ Χαμίτ, νὰ καταστήσωσι τὸ σύνταγμα θεμελιώδη νόμον τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ στιγμὴ ἦτο κρίσιμος. Τὸ κράτος διεμελίζετο καὶ ὁ Σουλτᾶνος, ἐπιτήδειος πάντοτε καιροσκόπος, δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμόσῃ ὅρκον πίστεως εἰς τὸν νέον καταστατικὸν νόμον, τὸν ὁποῖον πρὸ τριάκοντα καὶ δύο ἐτῶν εἶχε καταργήσῃ.

Ὁ Χαμὶτ ὤμοσε καὶ πάλιν νὰ σεβασθῇ τὸν θεμελιώδη Χάρτην. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ὡρκίζετο, ἐσκέπτετο τίνι τρόπῳ νὰ τὸν καταργήσῃ, στραγγαλίζων τοὺς εἰσηγητὰς αὐτοῦ, εἰ καὶ ὁ Ἀχμὲτ Ριζᾶ ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ τοῦ «Mechveret» ἔγραφε τὰ ἑπόμενα, κρούων τὸν κώδωνα εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων.

«Αἱ διάφοροι ἐθνικότητες, ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, διηρημέναι μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, συνδιηλλάγησαν δι' ἀδελφικῶν αἰσθημάτων πρὸς ἐξαφάλισιν καὶ μονιμοποίησιν τῆς κοινωνικῆς τά-

ξεως. Οὐδ' εἶνε παράδοξον ν' ἀναφυῶσιν ἐσωτερικαὶ μεταξὺ αὐτῶν ἢ ἐξωτερικαὶ περιπλοκαί, ὡς δύναται νὰ συμβῇ καὶ μεταξὺ τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων λαῶν. Ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι αὗται, ὅσον ὀλέθριαι καὶ ἂν εἶνε, δὲν θὰ ὠθήσωσί ποτε τὸν τύπον εἰς τὴν κατάπτωσιν, πρὸς ἣν ἔβαινεν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου δεσποτικοῦ καθεστῶτος. Τῆς καταπτώσεως ταύτης θέλει μᾶς προφυλάξῃ διὰ παντὸς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἐφαρμοζόμενον ἐν εὐρυτάτῳ πνεύματι ἀνοχῆς ἐν ταῖς μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν σχέσεσι, θέλει μᾶς ἀπαλλάξῃ ἐξίσου πάσης ἐπεμβάσεως τῶν ξένων Δυνάμεων, τοσοῦτον ἐπιβλαβοῦς καὶ εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου καὶ εἰς τὴν παγκόσμιον εἰρήνην.

«Τὸ Σύνταγμα τοῦτο δὲν εἶνε ἤδη τέλειον, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς θέλομεν διδαχθῇ, ὁποῖαι δύνανται νὰ ἐπέλθωσι τροποποιήσεις αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ τόπου. Τηροῦντες δ' ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ἀνατολικὸν ἡμῶν πολιτισμὸν καὶ τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, θέλομεν βαδίσῃ στερρῷ τῷ βήματι ἐν τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς προόδου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτᾶνος θέλει σεβασθῇ τὸν Χάρτην, διότι τοῦτο ἐπιβάλλει τὸ συμφέρον αὐτοῦ, ἡμεῖς δὲ θὰ διατελῶμεν πιστοὶ εἰς αὐτόν, ἐφ' ὅσον καὶ οὗτος θέλει διατελῇ πιστὸς ἐκτελεστὴς τῶν διατάξεων τοῦ συνταγματικοῦ Χάρτου.

«Πάντες οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμᾶνοι, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, εἰλικρινῶς περιεπτύχθησαν ἀλλήλους καὶ μεγαλοφώνως ἐξεδήλωσαν τὴν χαρὰν αὐτῶν, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν ᾗ πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἡμερῶν κατεσπαράσσοντο μεταξύ των. Ὁ τόπος αἰσθάνεται ἑαυτὸν εἰς ἄκρον εὐτυχῆ, ἐπὶ τῷ ὅτι τὸ ἀξιομνημόνευτον τοῦτο γεγονὸς ἐπῆλθεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Χαμίτ, γινώσκοντος κατὰ βάθος τὰ μυστήρια τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, πεπειραμένου καὶ ἐνεργητικωτάτου. Τοιοῦτος ὢν ὁ Ὀθωμανὸς μονάρχης, θέλει προσενέγκῃ μεγίστας ὑπηρεσίας οὐ μόνον εἰς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ κράτος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον».

Ἅμα τῇ ἐξαγγελίᾳ εἰς Εὐρώπην τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης πολιτειακῆς μεταβολῆς, χαρακτηρισθείσης ὡς ἐπαναστάσεως, ἥ τε ἐπίσημος Εὐρώπη καὶ ὁ τύπος κατελήφθησαν ἐξ ἐνθουσιασμοῦ. Ἐν τοῖς ἐργαζομένοις ἀκόμη κοινοβουλίοις ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐκορυφώθη ὑπὲρ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀδελφοῦ. Ἐν Ἀγγλίᾳ μόνον πρὸς στιγμὴν ὁ διευθύνων τὸ foreign office, ἐπερωτώμενος εἶπε: «*Πρέπει νὰ περιμένωμεν*».

Ἀλλ' ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος, καὶ ἰδίᾳ ὁ γαλλικός, ἔψαλε τὰ ἐπινίκια τοῦ Συντάγματος. Δύο αἰώνων πεῖρα, ἐπανειλημμέναι ἐνέργειαι πρὸς ἐφαρμογὴν μεταρρυθμίσεων οὐδένα ἐδίδαξαν. Οἱ πλεῖστοι ὑπῆρξαν αἰσιόδοξοι.

Μεταξὺ τῶν αἰσιοδόξων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀμεροληπτων περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν συμβαινόντων καὶ τὰς ὑποχρεώσεις ἐν τῷ μέλλοντι τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Τουρ-

κίας, ὁ Jean Jaurès ἔγραψεν ἐν τῇ ἐφημερίδι αὐτοῦ «Humanité» ὡς ἀκολούθως.

«Καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἀγγλία προσκαλεῖ τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐν Μακεδονίᾳ, ὁ τύπος ἀναγγέλλει, ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατός, ὑποκινούμενος ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων, ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ βδελυροῦ χαμιτικοῦ συστήματος. Ἐν ᾗ περιπτώσει τὸ κίνημα τοῦτο εἶνε σοβαρόν, αἴρονται αἱ δυσχέρειαι, εἰς ἃς μέχρι τοῦδε ἡ Τουρκία ἦτο ἐκτεθειμένη. Ἀντὶ τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως, ἀντὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ φυλετικῶν συγκρούσεων τῶν διαφόρων λαῶν, τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν κατάληψιν αὐτῆς, ἐξ ὧν ὑφίστατο τὰ πάνδεινα ὁ τουρκικὸς λαός, δημιουργεῖται καθεστὼς ἐλευθερίας καὶ διοικητικῆς τάξεως, ἐγγυώμενον τὴν ζωήν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ δίκαια, τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πληθυσμῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Χριστιανῶν τε καὶ Μουσουλμάνων.

«Ἐν τῷ συμφέροντι τῆς Εὐρώπης ἔγκειται ἡ μετὰ συμπαθείας ἐνίσχυσις τοῦ κινήματος τούτου, τοῦ συμφιλιοῦντος πρὸς ἀλλήλας πάσας τὰς φυλὰς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Ἐν τούτοις ἐπὶ τοσοῦτον διατελεῖ τεταραγμένη ἡ εὐρωπαϊκὴ συνείδησις, ὥστε εἶνε φόβος μὴ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν δὲν ἐνισχυθῶσιν ἱκανῶς οἱ Τοῦρκοι μεταρρυθμισταί. Θέλει συγκατατεθῇ εἰς τὰς ὠφελιμωτάτας ταύτας μεταρρυθμίσεις ἡ Γερμανία, ἡ ἐκμεταλλευομένη τὸ ἀποτρόπαιον χαμιτικὸν καθεστώς, ἡ Ἀγγλία, ἡ συνένοχος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τῆς καταστροφῆς τοῦ περσικοῦ λαοῦ, θέλει συμπαθήσῃ πρὸς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ ἡ Γαλλία ἐπίσης, ἔχουσα πολλαχοῦ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου ἀντίθετα συμφέροντα, θέλει ὑποστηρίξῃ ἐν Τουρκίᾳ τὴν ἐθνικὴν μεταρρύθμισιν; Θέλει προσιδῇ εὐμενῶς αὐτὴν ἡ Ρωσσία, ἡ πανταχοῦ ἐπιδιώκουσα τὴν ἐξάντλησιν καὶ τὴν καταστροφήν; Ἀλλ' ἐὰν ἡ Εὐρώπη σωφρονῇ καὶ κατ' ἐλάχιστον, ἐὰν θέλῃ ν' ἀποφύγῃ τὰς περιπλοκὰς καὶ τοὺς κινδύνους, οὓς ἐπιφυλάττει εἰς αὐτὴν τὸ ζήτημα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, εὐμενῶς θέλει ἀποδεχθῇ τὸ ἐθνικὸν καὶ μεταρρυθμιστικὸν τοῦτο γεγονός, τὸ προπαρασκευάζον ἐν Τουρκίᾳ καθεστὼς δικαιοσύνης δι' ἅπαντας τοὺς λαούς, Χριστιανούς τε καὶ Μουσουλμάνους, ἀποσοβοῦν πᾶσαν ἀφορμὴν ἰδιοτελῶν ἐπεμβάσεων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα».

Καθ' ὅλον ἐκεῖνον τὸν στρόβιλον τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς αἰσιοδοξίας τῶν τε ἐπισήμων καὶ τῶν ἀνεπισήμων κύκλων τῆς Εὐρώπης, ἐλάχιστα ἐσημειώθησαν κρούσματα ἀπαισιοδοξίας καὶ διχογνωμίας. Ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὑπῆρξα τὸ πρῶτον. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος ἔγραφον τὰ ἑπόμενα: «Πρέπει νὰ εἴμεθα οὐχὶ λίαν αἰσιόδοξοι ὡς πρὸς τὰ τελεσθέντα ἐν Τουρκίᾳ γεγονότα. Μολονότι δὲ δὲν ἀμφισβητῶ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τῶν Νεοτούρκων καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν πρὸς τοὺς μὴ χριστιανικοὺς πληθυσμούς, ἐν τούτοις, πρὶν ἢ ἀποφανθῶμεν ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῆς ἐπαναστάσεως ταύ-

της, ἠθικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς, καλὸν εἶνε ν' ἀναμένωμεν τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα» [1].

Ὑπῆρξα δυστυχῶς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ μάντις κακῶν. Ἀλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἐν τῇ περὶ τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει μεταρρυθμίσεων προβλέψει μου πρωτίστως εἶχον ὑπ' ὄψει αὐτὸ τὸ συμφέρων τῶν συνοίκων λαῶν, ἀνεξαρτήτως θρησκευτικῶν ἢ φυλετικῶν διαφορῶν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ συγχρόνῳ τῶν πραγμάτων καταστάσει δὲν ἔχει ἄλλο τι νὰ εὐχηθῇ ἢ τὴν ἰσονομίαν καὶ τὴν ἰσοπολιτείαν τῶν λαῶν τούτων, τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἀποπερατῶν ἐνταῦθα τὴν ἀτελῆ ταύτην σκιαγραφίαν περὶ τῆς νεοτουρκικῆς ψυχολογίας, περὶ τῶν φανερῶν καὶ κεκρυμμένων πόθων καὶ σκοπῶν τῶν Νεοτούρκων, προβάντων εἰς τὴν κήρυξιν ἐλευθέρου πολιτεύματος, κανονίζοντος τὰς σχέσεις λαῶν, μὴ τυγχανόντων ἱκανῶς παρεσκευασμένων πρὸς τοῦτο, ἐλπίζω ν' ἀναφχνῇ θᾶττον ἢ βράδιον ἐν τῷ πολιτικῷ ὁρίζοντι τῆς Νέας Τουρκίας ἀνὴρ ἰσχυρός, δημιουργικός, ἱκανὸς νὰ συντάξῃ καὶ νὰ προσαρμόσῃ πρὸς ἀλλήλας τὰς φυλετικὰς ἀντιθέσεις καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐξ αὐτῶν πραγματικὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἑνότητα. Ἐν τῇ ἑνότητι ταύτῃ κεῖται τὸ μέλλον καὶ ἡ ἐξασφάλισις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ ἐγωιστικὴ καὶ ἀδιάλλακτος πολιτικὴ τῶν Νεοτούρκων παρακωλύει ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσαν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν. Ἀξιοῦσι, καὶ θέλουσι νὰ ἐπιβάλωσι τὴν ἀξίωσίν αὐτῶν ταύτην εἰς πάντας τοὺς συνοίκους λαούς, ὅτι τὸ νέον φιλελεύθερον καὶ συνταγματικὸν κράτος ἀνήκει εἰς αὐτοὺς καὶ μόνον, Οὐκὶ εἰς τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὴν ἀξίωσιν ταύτην!

«Ἐὰν οἱ Νεότουρκοι δὲν ἀποφασίσωσι νὰ προβῶσιν εἰς ἔντιμον ὑποχώρησιν, ἔγραφε πρό τινος χρόνου ἀνήρ, γνώστης τῆς ὀθωμανικῆς πολιτικῆς, ἡ μέλλουσα τῶν πραγμάτων διευθέτησις ἐν Τουρκίᾳ θέλει προσκρούσῃ εἰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας. Ὀφείλουσι νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι δὲν εἶνε κατορθωτὸν πᾶν ὅ τι διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος των ἐφαντάσθησαν.

»Μεγαλοφυεῖς πολιτικοὶ ἄνδρες δύνανται νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῶν καὶ διὰ πλαγίας ὁδοῦ. Πᾶν ὅ τι οἱ Νεότουρκοι μέχρι τοῦδε ἐπεχείρησαν χρησιμεύει εἰς τὸν ἐξωτερικὸν μόνον κόσμον τοῦ πολιτικοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια σκληύνονται ἀκόμη. Πρὸ παντὸς ὀφείλουσι νὰ μὴ θίξωσι τοὺς βαθέως ἐρριζωμένους θεσμοὺς τῶν ἐθνικοτήτων. Πρόκειται ἰδίᾳ περὶ τοῦ σχολικοῦ ζητήματος. Ὀφείλουσι νὰ λάβωσι παράδειγμα τὴν συνετὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας, ἥτις ἀνταποκρινομένη εἰς τοὺς πόθους ἑκατοντάδων τινῶν χιλιάδων Ἰταλῶν προτίθεται νὰ ἱδρύσῃ ἰταλικὸν Πανεπιστήμιον, ἐνῷ οἱ Νεότουρκοι δυσαρεστοῦσι πολλὰ ἑκατομμύρια πολιτῶν, θέλοντες νὰ καταργήσωσι τὰς ἑλληνικὰς σπουδάς, ἐπιμένον-

1 Les Grecs sous le nouveau régime Ottoman (Paris, 1908).

τες νὰ διδαχθῇ ὁ Ὅμηρος λ.χ. ἐν τουρκικῇ γλώσσῃ.Ταῦτα πάντα εἶνε ἐσπευσμέναι ἀποφάσεις καὶ σφάλματα, ἐξ ὧν θέλει κινδυνεύσῃ μεγάλως ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἡ τάξις δύναται νὰ τηρηθῇ μόνον, ἐὰν κηρυχθῇ ὁ στρατιωτικὸς νόμος ἐν ὅλῳ τῷ κράτει. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰς φιλελευθέρας ἐπαγγελίας πολιτειακοῦ συστήματος, ὅ περ οὔτε αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ὁρισμῷ αὐτοῦ περὶ τῶν πολιτειακῶν συστημάτων θὰ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ.

»Οἱ Νεότουρκοι ὀφείλουσι νὰ μὴ παρίδωσι τὸ γεγονός,ὅτι ἀφ'ἑνὸς μὲν ἡ συμφεροντολογικὴ ἐνέργεια τῶν ἀντιδραστικῶν, ἀφ'ἑτέρου δὲ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς πάντοτε ἐνεδρεύουσι.Κρατοῦσι τὸ ἐγχειρίδιον ὑπὸ τὸν μανδύαν κεκρυμμένον, μέχρις ὅτου τὰ ἐθνικὰ πάθη ἐπὶ τοσοῦτον παροξυνθῶσιν, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ συνεργασία τῶν ἀντιθέτων πολιτικῶν συστημάτων.Εἶνε ἐντελῶς ἄτοπον ν' ἀποδίδωνται ἐκ μέρους τῶν Νεοτούρκων εἰς τὰς μὴ μουσουλμανικὰς ἐθνικότητας ἀντιδραστικαὶ ροπαί, ὅπως ἐσχάτως συνηθέστατα συμβαίνει. Καθ' ὃν καιρὸν οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χαμιτικῆς τυραννίας τοσοῦτον ἐταλαιπωρήθησαν,αἱ ἄλλαι ἐθνικότητες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κατώρθωσαν νὰ τηρήσωσι τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐλευθερίας. Ἤδη θέλουσιν ἐπιμείνῃ πολύ, ἵνα μὴ στερηθῶσι τούτων ἄνευ λόγου. Ἐὰν σήμερον αἱ ἐθνικότητες κατὰ τὴν νεοτουρκικὴν ἀντίληψιν ἀντιτάσσωσιν ἕν τισι σκληροτράχηλον ἀντίστασιν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ νέον καθεστὼς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καθίστατκι μᾶλλον ἀνυπόφορον.Ἀλλ' ἐν τούτῳ πταίουσιν οἱ Νεότουρκοι, καὶ μόνον οὗτοι. Ὁδηγοῦνται βεβαίως οὐχὶ ὑπὸ ἀτίμων, ἀλλ' ὑπὸ ἐσφαλμένων ἐλατηρίων.

»Ἐὰν οἱ Νεότουρκοι εἶνε εἰλικρινεῖς φιλοπάτριδες, ὀφείλουσι νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὰς ἐθνικότητας. Τότε θέλει σωθῇ πᾶν ὅ τι εἶνε δυνατὸν νὰ σωθῇ· ἐὰν δὲν πράξωσι τοῦτο, τότε αὐτοί, οἱ ἐπαιρόμενοι σωτῆρες τῆς Παλαιᾶς Τουρκίας, χωρὶς νὰ τὸ θέλωσι, θὰ δειχθῶσιν οἱ χείριστοι ἐχθροὶ τῆς Νέας Τουρκίας.Καὶ τὸ παλαιὸν λόγιον, ὅτι «προτιμότερος εἶνε φρόνιμος ἐχθρὸς ἢ ἀσύνετος φίλος», θέλει ἀποδειχθῇ ὀρθὸν δαπάνας τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου τὴν πρόοδον ἅπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος εἰλικρινῶς ποθεῖ».

Τοιαύτη ἡ νεοτουρκικὴ ψυχολογία. Ποῖα τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς; Γνωσθήσεται ἐκ τῶν ἑπομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΑΥΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΟΘΩΜΑΝΙΚΩ ΚΡΑΤΕΙ. ΘΕΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΙΣΧΥΣ. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ. ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ.

Τῇ 29ῃ Μαΐου τοῦ 1453 συνετελεῖτο μέγα καὶ σημαντικώτατον γεγονὸς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ. Ἦτο ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὸ μέγα κράτος, τὸ πράγματι παγκόσμιον, ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνας προέστη τῆς συγχρόνου κινήσεως τῶν λαῶν, ὑπέκυπτεν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῆς ὀσμανικῆς δυναστείας. Ρωμαϊκὸν κατ' ἐξοχὴν πρῶτον, ἑλληνικὸν ἀκολούθως κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας, κέκτηται πλήρη ἑλληνικὴν συνείδησιν κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἁλώσεως. Παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκδηλοῦται φαινόμενον ὡς πρὸς τὴν ἀκατάπαυστον, τὴν μὴ γινώσκουσαν τέλος ἐξέλιξιν καὶ δημιουργικὴν σύνθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς πτώσεως τῆς Χαιρωνείας ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἐθνικῶς ἔτι ἀκμαῖος, πολιτικῶς ἐξηντλημένος, λαμβάνει νέαν ζωτικότητα καὶ ἐνέργειαν, νέαν ἀφετηρίαν πρὸς κατακτητικὴν σταδιοδρομίαν ἀνὰ τὴν Ἀσίαν· πίπτων ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους, νικώμενος καὶ κατακτώμενος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατακτῶν τοὺς νικητάς, ἐπιβάλλει ἐπ' αὐτῶν τὸν κυρίαρχον νόμον τοῦ πνεύματός του. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός, συμπληρῶν τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ὁ τελευταῖος τῶν Ρωμαίων, ὑφιστάμενος τὴν ὑποβολὴν τῶν συγχρόνων ἰδεῶν, ἐκδιώκει ἐκ τοῦ κράτους αὐτοῦ, θεολογικοῦ τέλεον καταστάντος, τοὺς τελευταίους ἀντιπροσώπους τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, ἀναγκαζομένους νὰ προσφύγωσι, ζητοῦντες συνδρομὴν καὶ προστασίαν, πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Χοσρόην, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ μεταρρυθμιστής, ὁ μέγας τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τῆς παλαιᾶς Ρώμης συνονθυλευτὴς καὶ συντάκτης, ἐν ταῖς τελευταίαις αὐτοῦ νομικαῖς διατάξεσι χρῆται τῷ λεπτεπιλέπτῳ ὀργάνῳ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἔκτοτε καθ' ἅπασαν τὴν κατὰ

συνθήκην καὶ ἀπὸ τῆς πρωτευούσης μόνον καλουμένην βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν, ὁσημέραι ἐξελισσομένην καὶ μεταμορφουμένην εἰς ἑλληνικήν, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἡ σκέψις τοῦ Πλάτωνος, ὁ λόγος τοῦ Δημοσθένους, εἰ καὶ ἀπώλεσαν τὸ ἀρχαῖον κάλλος, τὸ δημιουργικὸν σφρῖγος, εἶνε τὸ ὑπόδειγμα τοῦ χρονογράφου, τὸ πρότυπον τοῦ ἀπ' ἄμβωνος ῥήτορος. Ἡ βυζαντιακὴ κοινωνία, τέλεον ἑλληνικὴ καταστᾶσα, κέκτηται ἄσπιλον τὴν ἑλληνικὴν ἑαυτῆς συνείδησιν. Κατὰ τὸν τραγικὸν ἐκεῖνον διὰ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν καὶ ἰδέαν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἡ πίπτουσα αὐτοκρατορία ἐκλείπει ὡς ἑλληνική, καὶ οὐχὶ ὡς ρωμαϊκή, ὁ δὲ τελευταῖος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ὁ πρώην δεσπότης τῆς ἑλληνικωτάτης Πελοποννήσου, ἐν τοῖς τελευταίοις αὐτοῦ λόγοις καὶ προσφωνήσεσι πρὸς τοὺς συμμαχητάς, προδίδει ἑλληνικὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὴν συνείδησιν. Ὁ μέγας αὐλάρχης τοῦ ἐκλείποντος κράτους, Λουκᾶς ὁ Νοταρᾶς, ἀποκρύπτει τὸ λατινικὸν *φακιόλιον*, δηλαδὴ τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἰδέαν.

Ἡ ἑσπερία Εὐρώπη κατεπλάγη ἐπὶ τῷ ἀπαισίῳ ἐκείνῳ γεγονότι, ἀλλὰ δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ματαιώσῃ, ἢ νὰ ἀποκρούσῃ αὐτό. Κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ὡς καὶ κατὰ τὸν εἰκοστόν, ἐκράτει ἐξ ἴσου ἡ πολιτικὴ τῶν ἐγωϊστικῶν δυναστικῶν βλέψεων καὶ τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων, τιθεμένων ὑπὲρ πᾶσαν εὐγενῆ ἰδέαν, ἀποτυφλούντων ἂν μὴ τοὺς λαούς, οἵτινες δὲν ὑρίσταντο εἰσέτι, ἀλλὰ τὰς κυβερνήσεις. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης τὸ ὄνομα τοῦ Τούρκου ἐνέπνεε φρίκην καὶ ἀποστροφὴν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν, ἀλλ' αἱ κυβερνήσεις σὺν τῷ χρόνῳ ἦλθον εἰς στενὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν κυριάρχην τοῦ *Χρυσοῦ Κέρατος*, χωρὶς νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν αἱ παρακελεύσεις τῆς Ἁγίας Ἕδρας, ὅπως ἀνανεώσωσι τὸ ἔργον τῶν Σταυροφοριῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ, καὶ μετά τινα χρόνον ὁ μεταρρυθμιστικὸς προφήτης τοῦ Eisleben, Μαρτῖνος ὁ Λούθηρος, ἐκήρυττεν ἐπίσης σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ὡς ἡ φωνὴ τῶν Ρωμαίων ποντιφίκων, καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Γερμανοῦ αἱρεσιάρχου ὑπῆρξε *φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ*[1].

Ἐκλιπόντος ἐν ἔτει 1453 τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Νέας Ρώμης, ὑπολείπεται ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς νέας Εὐρώπης τὸ *ἅγιον ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους*. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶνε παρῳδία καὶ ἱστορικὴ σκιὰ κράτους. Οὐδὲν δύναται, ὑρίσταται κατὰ τύπους. Ἐκ τῆς διεθνοῦς αὐτοῦ περιωπῆς ἠδύνατο ἴσως ν' ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγῶνος καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἔξωσιν αὐτῶν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Ἄλλως τε οὗτοι, ἀποθρασυνθέντες ἐκ τῶν διαιρέσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, μετὰ τὴν Ἀνατολὴν στρέφουσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ τὴν βουλιμίαν πρὸς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην. Αὗται μάλιστα αἱ διαιρέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ἀπετύφλουν τοὺς βασιλεῖς

1 Luther 's Werke, tom. IV, Vom Krieg gegen den Turken.

ἠδοῦντο νὰ προσενέγκωσι τὴν χεῖρα αὐτῶν εἰς τὸν μέγαν κύριον κατὰ χριστιανιαὐτῆς, ὥστε τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, τὸν δέκατον ἕκτον, δὲν ἐδίσταζον καὶ δὲν κῶν κρατῶν. Αὐτὴ ἡ Παρθένος βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, ἡ Ἐλισάβετ, «verae fidei contra idolatros propugnatrix»[1], ἐκάλει τὸν σουλτᾶνον κατὰ τοῦ ἱσπανικοῦ καθολικισμοῦ, διότι κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῆς καὶ τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ τρίτου, καθολικισμὸς καὶ εἰδωλολατρεία ἦσαν συνώνυμα. Ἐν διπλωματικῷ ὑπομνήματι, ἀπευθυνθέντι πρὸς τὸν σουλτᾶνον, προσκαλεῖται οὗτος νὰ συνδράμῃ τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὸν ἱσπανικὸν αὐτῆς πόλεμον. Μεταξὺ ἄλλων ἀναγινώσκονται παράδοξα, ἀλλ' εὐνόητα διὰ τὸν γινώσκοντα καὶ παρακολουθήσαντα ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς τὴν ἔνοχον πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας.

Ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας παρακινεῖ τὸν Σουλτᾶνον νὰ μὴ ἀπολέσῃ τὴν κατάλληλον πρὸς πόλεμον εὐκαιρίαν, ἐκ τοῦ φόβου μὴ ὁ Θεός, ὁ καταστήσας αὐτὸν τὸν ἀνδρειότερον καὶ ἰσχυρότερον τῶν μοναρχῶν, παροργισθῇ ἐν ᾗ περιπτώσει οὗτος ἤθελεν ἐξολοθρεύσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν. Καὶ παρωτρύνετο ὁ σουλτᾶνος νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἱσπανοῦ μονάρχου καὶ τοῦ ποντιφικὸς τοῦ χριστιανικοῦ καθολικισμοῦ, ὃν ἐχαρακτήριζεν ὡς ἀπατεῶνα. Ὁ Θεός, ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅστις προστατεύει τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, αὐστηρότατα θέλει τιμωρήσῃ τοὺς εἰδωλολάτρας, παραδειγματίζων οὕτω τοὺς ἀρνουμένους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ.

Παράδοξος συνάντησις καὶ συμμαχία Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλαμισμοῦ!

Πρὸ τῆς τοιαύτης ἐνόχου καταστάσεως τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, οἱ σουλτᾶνοι δὲν διστάζουσι νὰ προχωρήσωσι πρὸς βορρᾶν, νὰ καταλάβωσι τὴν Βούδαν, νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ οὐγγρικοῦ πασσαλικίου καὶ νὰ πολιορκήσωσι τὴν Βιέννην, ἥτις ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ τοῦ γερμανικοῦ κράτους μονονουχὶ καθίσταται φόρου ὑποτελὴς εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅστις περιφρονεῖ αὐτὸν ἐκ μέσης καρδίας. Ὁ μέγας Κύριος, ἔγραφεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βενετὸς Βάϊλος εἰς τὴν ὑψηλοτάτην Signoria, ὀλίγον φροντίζει περὶ τῆς Γερμανίας, οἱ δὲ Τοῦρκοι θεωροῦσι τοὺς Γερμανοὺς ἀξίους καταφρονήσεως ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, διότι πάντοτε τοὺς ἐνίκησαν. Ἕτερος ἐπίσης Βάϊλος γράφει μετά τινα χρόνον εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅτι ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐκπίπτει ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ἥτις καλῶς γινώσκει τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἀδυναμίαν, τὴν οἰκονομικὴν ἀνεπάρκειαν καὶ τὰς διαιρέσεις τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων[1].

Καὶ ἐτόλμησε μὲν ἐπί τινας στιγμὰς ἡ καθολικὴ Εὐρώπη, τοὐλάχιστον ἐν μέρει, νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὸν μέγαν κύριον ἐν ἔτει 1571 διὰ τῆς περιωνύμου

---

1 Julian Klackzo, les Évolutions du problème Oriental (Revue des deux Mondes-Octobr. 1878).

κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον *ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου* ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἑνὸς νεαροῦ ἱππότου, Δὸν Ζουὰν τοῦ Αὐστριακοῦ, ἀλλ' αὐτὴ ἡ Σταυροφορία ἦτο ἴσως ἡ προτελευταία, ἣν μέλλει νὰ ἐπακολουθήσῃ μετά τινας αἰῶνας ἡ ἐν Ναυαρίνῳ. Ὅσημέραι αἱ ἐσωτερικαὶ τῆς Εὐρώπης διαμάχαι, τὰ ἐμπορικὰ καὶ οἰκονομικὰ αὐτῶν συμφέροντα, ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἀδιαφορία διὰ τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων τελούμενα ἐγκλήματα πρὸς ἐξαφανισμὸν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, ἀποτρέπουσι τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Θεωρεῖται τὸ νέον καθεστὼς παρὰ τὸν Βόσπορον πληροῦν τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς νομιμότητος, ὅσημέραι δὲ ὁ Τοῦρκος καθίσταται ἀναγκαῖος παράγων καὶ δύναμις ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἀλληλεγγύῃ.

Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐγκαταλειφθὲν ὑπὸ τὴν μάστιγα θηριώδους δεσπότου, δὲν ἐπιλανθάνεται ἑαυτοῦ, κέκτηται πάντοτε ζωηρὰν καὶ ἀκράδαντον τὴν συνείδησιν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, τοῦ μέλλοντος. Ὁ δημοτικὸς θρηνῳδὸς τῆς ἁλώσεως ἐπιφωνεῖ τὴν ἐπαύριον τῆς καταστροφῆς, ὅτι ἐλεύσεται ἡμέρα, καθ' ἣν πάντα τὰ ἀπολεσθέντα κειμήλια καὶ προπύργια τοῦ γένους θὰ καταστῶσι καὶ πάλιν ἑλληνικά. Ἦτο ἡ μυστηριώδης ἐκδήλωσις τῆς ἑλληνικῆς προαισθήσεως περὶ νεκραναστάσεως τῆς πατρίδος. Οἱ ἐπιφανεῖς ἀντιπρόσωποι αὐτῆς οἱ intellectuels τῶν χρόνων ἐκείνων, προσφεύγουσιν εἰς τὴν Ἑσπερίαν καὶ εὑρίσκουσιν ἀποδοχὴν ἐν αὐτῇ καὶ φιλοξενίαν, διότι εἶνε χρήσιμοι, διότι εἶνε οἱ κατ' ἐξοχὴν φορεῖς τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Τὰ σχολεῖα ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἐκλείσθησαν· σκοτία καὶ φρίκη. Ἀλλ' οἱ ὀργῶντες πρὸς παίδευσιν καὶ μόρφωσιν τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τοῦ ἤθους Ἑλληνόπαιδες καταλείπουσι τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ μεταβαίνουσιν εἰς Ἰταλίαν, εἰς Γερμανίαν, εἰς Ἀγγλίαν, εἰς Γαλλίαν πρὸς φωτισμόν. Πρὸ τοῦ φαινομένου τούτου τῆς ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς στυγερᾶς δουλοσύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς πρὸς ἀνακαίνισιν καὶ ἀπολύτρωσιν, ὁ ἐπιφανὴς τῶν χρόνων ἐκείνων τοῦ ἀρχομένου δεκάτου ἕκτου αἰῶνος λόγιος Ἕλλην, Μᾶρκος Μουσοῦρος ὁ Κρής, ἔγραφε πρὸς ἕτερον μεγαλουργὸν Ἕλληνα, Ἰωάννην τὸν Λάσκαριν : «Ὡς γὰρ μὴ παντάπασιν ἀποσβεσθῇ τὸ σῳζόμενον ἔτι τῶν ἑλληνικῶν λόγων, καίπερ λίαν ἀμυδρὸν ὄν, οὐκ ὀλίγους ἔκ τε τῆς Κρήτης, ἔκ τε Κερκύρας καὶ τῶν παραθαλασσίων τῆς Πελοποννήσου μετεπέμψω νεανίσκους, οἳ νῦν ἐν Ρώμῃ μήτε στέγης, μηθ' ἱματισμοῦ, μήτε τροφῆς ἀποροῦντες, μήτε σοφιστῶν ἐστερημένοι τῶν διδάσκειν καὶ βουλομένων καὶ εἰδότων, θαυμαστόν, ὅσον περὶ ἄμφω προκόπτουσι τῷ λόγῳ». Οἱ Ἕλληνες οὗτοι μαθηταί, αὐξηθέντες καὶ παιδευθέντες, «κηρύξουσι τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους, ὑμνήσουσι δὲ τῶν πανσεβάστων τῆς Ἑλλάδος Αὐτοκρατόρων τὴν ἀρετήν, οὓς ὡμῶς διεδέξαντο καὶ ἀπανθρώπως οἱ διὰ τὴν σφετέραν αὐτῶν μοχθηρίαν τὸ μὲν Τούρκων ἔθνος τηλικοῦτον καταστήσαντες ἡλίκον ὁρῶμεν, τὸ δ' ἡμέτερον ἐκ βάθρων καθελόντες ....ἀποκαλέσουσί σε πατέρα τῶν λόγων καὶ τῆς ἱπποκρήνης ἀνακαινιστὴν τῆς Ἑλ-

ληνίδος... Γονυπετεῖς εὐξόμεθα τῷ πάντ' ἐφορῶντι καὶ κυβερνῶντι Θεῷ, ἵν' εἴπερ οἷόν τ' ἐστὶ περιαλγήσας τῇ ἀνεκδιηγήτῳ πανωλεθρίᾳ τῶν ἐλεεινῶν Ἑλλήνων, τῶν πρὶν μὲν στρατηγίαις καὶ νομοθεσίαις, ἐπιστήμαις τε καὶ τέχναις πολυειδέσι καὶ ταῖς εἰς ἅπαντα τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀποικίαις τὸ ἀνθρώπειον γένος παιδευσάντων τε καὶ νουθετησάντων, ἡμερωσάντων τε καὶ κατακοσμησάντων, νῦν δὲ φθόνῳ καὶ ἐπηρείᾳ τῆς κακῆς τύχης μήτ' αὐτοκρατορικοῖς σκήπτροις ἐρειδομένων, μήτε Πατρίδα ἢ πόλιν αὐτόνομον ἐχόντων, ἐς βαθὺ καὶ μακρὸν καὶ λιπαρὸν γῆρας διασῴζῃ καὶ διαφυλάττῃ Λέοντα, τὸν ὑπέρτατον ἱεράρχην καὶ σέ· τοῦ μὲν γὰρ παρορμῶντος, τοῦ δὲ κατορθοῦντος ὑμῶν, *ἐλευθερωθήσεται μὲν ἡ Ἑλλάς*, οἱ δὲ φιλομαθεῖς καὶ φιλοθεάμονες ἐμφιλοχωρήσουσιν ἀδεῶς τῇ Πελοποννήσῳ, τῶν βαρβάρων ἄρδην ἀφανισθέντων, καὶ τὸν Παυσανίαν ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες, ἀνέσεως χάριν περιοδεύσουσι τὰ πάντα κύκλῳ· τά τε συγγεγραμμένα τιθέντες τῶν ὁρωμένων ἐγγύς, μεγάλης ἐμπλησθήσονται ἡδονῆς».

Ἕτερος Ἕλλην, Κερκυραῖος τὴν καταγωγήν, Ἀντώνιος ὁ Ἔπαρχος, φυγὰς ἀπὸ τῆς γενετείρας αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑσπερίαν, βαρυαλγῶν ἐπὶ ταῖς ἐθνικαῖς συμφοραῖς, ἐπιφωνεῖ τὰ ἑπόμενα : «Τὸ βέλτιστον ἡμῖν, ἡ πατρίς, ἀπώλετο, σὺν ταύτῃ δὲ ἀπώλοντο τὰ ἀγαθὰ πάντα· ἃς σώσωμεν τοὐλάχιστον τὴν παιδείαν· διότι ἂν συμβῇ καὶ ταύτην ν' ἀπολέσωμεν, τίς ἡ χρεία πλέον νὰ ζῶμεν οἱ Ἕλληνες, ὡς αὐτόχρημα ζῶα καὶ περιπερρονημένοι ἐν τῷ κόσμῳ ;»

Περὶ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους τῆς ἑλληνικῆς δουλοσύνης καὶ ἐξωλείας ὁ ἐξ Ἀθηνῶν Λεονάρδος Φιλαρᾶς, ἐργαζόμενος ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ὑπὲρ τῆς μεγάλης αὐτοῦ πατρίδος, ἐλάμβανεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ ποιητοῦ Μίλτωνος, λέγουσαν τάδε : «οὐδὲν εὐγενέστερον, οὐδὲν ἀνδρικώτερον ἢ αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους τοὺς Ἕλληνας ποιεῖσθαι».

«*Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*». Ἐπεφώνει ἕτερος Ἕλλην, κηρύττων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ τὸ πρόγραμμα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας.

Τοιαῦτα ἦσαν, λήγοντος τοῦ δεκάτου πέμπτου καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, τὰ ὄνειρα τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη ἀπεδέξατο τὸ στυγερὸν γεγονός, ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις, τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐθρήνησεν, ἀλλὰ καὶ διεμαρτυρήθη.

Ἐγκαινισθείσης νέας τάξεως πραγμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῶν ἐναπολειφθέντων ἐλαχίστων τμημάτων τῆς αὐτοκρατορίας ὑποταγέντων ἢ κατακτηθέντων, οἱ πλεῖστοι τῶν προκρίτων τοῦ γένους ἐξεπατρίσθησαν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ζυγοῦ. Ἐλάχιστοι ἐξισλαμίσθησαν· καὶ οὗτοι διὰ τῆς βίας. Ταὐτοχρόνως, ὅσοι ἠδύναντο καὶ ἐκ τῶν κατωτάτων κοινωνικῶν τάξεων, μετηνάστευον εἰς τὴν ξένην. Πρὸ τῆς ἐπαπειλουμένης ταύτης ἐρημώσεως τῶν πλείστων τμημάτων τοῦ νέου κράτους ἕνεκα τῆς μεταναστεύσεως τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ὁ κατακτητὴς ἔπεμψε διακήρυξιν, ἑλληνιστὶ συντεταγμένην «πρὸς τοὺς κατὰ πάντα ἡμε-

τέρους τῆς αὐθεντίας μου ἄρχοντας τῆς Πελοποννήσου». Ἡ διακήρυξις αὕτη πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑπισχνεῖται τὰ ἑπόμενα ἀπὸ μέρους του Σουλτάνου: «ἀπὸ τὰ πράγματά σας καὶ ἀπὸ τὰ παιδιά σας καὶ ἀπὸ τὰ κεφάλια σας καὶ ἀπὸ πᾶσα σας πρᾶγμα τίποτας νὰ μὴν σᾶς ἐγγίσω, ἀμὴ νὰ σᾶς ἀναπαύσω νὰ ἤσθε κάλλιον παρὰ πρώην».

Παρελθούσης τῆς πρώτης μετὰ τὴν ἅλωσιν θυέλλης, ἐπήρχετο ποιά τις ἀποκατάστασις τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Παρὰ τὸν φανατισμόν, παρὰ τὸ μῖσος τῶν κατακτητῶν, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπέπλευσε καὶ περιεσώθη. Ἦτο ἱκανῶς εὔρωστον καὶ εὔχυμον τὸ ἑλληνικὸν δένδρον, ὥστε παρὰ τὴν πλήξασαν αὐτὸ καταιγίδα, οὐ μόνον νὰ περισωθῇ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀναβλαστήσῃ καὶ νὰ παραγάγῃ νέους καρπούς.

Κατὰ τὸ χρονικὸν ὑπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν διάστημα τῶν ἐρημώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν, εἶνε ἀληθές, ὅτι συνανεμίγη ἐνιαχοῦ, ἰδίᾳ ἐν τοῖς βορειοτέροις τμήμασι τῆς ἑλληνικῆς χώρας μετὰ ξένων πληθυσμῶν, ἐνισχυσάντων μᾶλλον τὸ ἰθαγενὲς φυτὸν ἢ ἐξασθενισάντων αὐτό. Ἀλλ' ὅ τι ἐπῆλθεν ἐκ τῆς μετὰ τῶν χριστιανικῶν φύλων ἑλληνικῆς ἐπιμιξίας, δὲν παρατηρεῖται μετὰ τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομήν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν αἷμα ἐπέρρωσε τὸν ὀθωμανικὸν ὀργανισμὸν διὰ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ πολλῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ οὐδεμίαν ὑπέστη ἔγχυσιν αἵματος τῆς τουρκικῆς φυλῆς, καὶ ἐκ φυσικῆς ἀντιπαθείας καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ θρησκεύματος. Ἄλλως τε κατὰ τὰ κρατοῦντα ἰσλαμικὰ νόμιμα ἐπιτρέπεται μὲν ὁ γάμος μεταξὺ Μωαμεθανῶν καὶ Χριστιανῶν γυναικῶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μεταξὺ Χριστιανῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν Μουσουλμανίδων. Τὸ ἰσλαμικὸν τοῦτο νόμιμον ἐτήρησεν ἁγνὸν τὸ ἑλληνικὸν γένος, μὴ συναναμιγὲν μετὰ τουρκικοῦ αἵματος, μηδ' ὑποστὰν οἱανδήποτε αὐτοῦ φυσιολογικὴν ἢ ἠθικὴν ἐπίδρασιν. Τοὐναντίον ὁ ὀθωμανικὸς ὀργανισμὸς ἀπερρόφησεν οὐκ ὀλίγον ἑλληνικὸν καὶ χριστιανικὸν αἷμα.

Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων εἶνε ἰσχυροτέρα τῶν ἀναγκαστικῶν νόμων καὶ τῶν πολιτικῶν κανονισμῶν, τῶν διεπόντων τοὺς λαούς, δίχως νὰ λησθῇ ὑπ' ὄψει ὁ φυσικὸς νόμος. Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἱδρύσεως καὶ ὀργανώσεως τοῦ νέου κράτους, οἷον συνετελεῖτο μετὰ τὴν ἅλωσιν, κατενόουν οἱ κατακτηταί, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ συντάξωσι καὶ νὰ ὀργανώσωσι τὸ κράτος τοῦτο ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ὅτι εἶχον ἀνάγκην τῆς ἀμέσου συμπράξεως τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, καὶ δὴ τῶν ἑλληνικῶν. Ἤδη ἐπὶ τοῦ κατακτητοῦ ἐπρωτοστάτουν ἐν τῇ διοικήσει «φίλοι καὶ γραμματικοὶ Χριστιανοί, οἵτινες ἐδιοίκουν πᾶσαν τὴν βασιλείαν», μεταξὺ τῶν ὁποίων εἷς μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ συγχρόνου Χρονογράφου Χαλκοκονδύλη, ὠνομάζετο *Καταβοληνός*, οὗ ὁ υἱὸς Θωμᾶς καλεῖται ὑφ' ἑτέρου χρονογράφου, τοῦ Κριτοβούλου, «γραμματεὺς τοῦ βασιλέως».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, καὶ ἰδίᾳ οἱ ἀπὸ τῆς πανωλε-

θρίας ἢ νεωστὶ ἀναδειχθέντες πρόκριτοι αὐτοῦ, δικαίῳ προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ὑπεροχῆς καὶ κατακτήσεως, ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν ὑπὸ τῆς νέας τῶν πραγμάτων τάξεως. Ἂν κατὰ τοὺς πρώτους ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αἰῶνας δὲν ἀνήρχοντο εἰς τὰ ὕπατα ἀξιώματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλ' ἡ προσωπικὴ αὐτῶν ἐπιρροὴ ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐπεβάλλοντο ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τῶν κοινῶν. Μεταξὺ τῶν πολλῶν περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω τὸν κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἀκμάσαντα Ἕλληνα Μιχαὴλ Καντακουζηνόν, στενὸν φίλον καὶ σύμβουλον τοῦ περιωνύμου μεγάλου βεζύρου. Σόκολη. Ἐν γένει πάντες οἱ ἑλληνικοὶ οἶκοι, εἴτε τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἴτε τῶν ἐπαρχιῶν, ἂν μὴ ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως καθίσταντο ὁσημέραι ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων παραγόντων τοῦ ὁσημέραι ἀναπτυσσομένου κράτους.

Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐπικράτησις ἀναγνωρίζεται ἐπισημότερον ἀκόντων ἑκόντων τῶν ἀρχόντων. Καθ' ὅσον ἤρχετο τὸ κράτος εἰς ἐπικοινωνίαν μετ' ἄλλων κρατῶν, κατὰ τοσοῦτον κατενοεῖτο ἡ ἀνάγκη ἐπιτηδειοτέρας καὶ μεθοδικωτέρας διευθύνσεως. Τῶν ἀρνησιθρήσκων ἀπομακρυνομένων σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς ὑπηρεσίας, ἅτε ἀγνοούντων τὸν τόπον καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐπεβάλλετο ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἰθαγενῶν, ἔστω καὶ τηρούντων τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

Οὕτω μεσούντος τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἠναγκάζετο νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ἐκ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἑλληνικῶν οἴκων, παλαιῶν ἢ νεωτέρων, οἵτινες πρότερον μὲν ὑπηρέτουν τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ἤδη δὲ ἀνελάμβανον σπουδαιοτάτας λειτουργίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Πρῶτος πάντων ὑπῆρξεν ὁ Παναγιώτης Νικούσης, ἐκ τῶν μεγαλοφυεστάτων Ἑλλήνων τοῦ 17ου αἰῶνος, διερμηνεὺς συγχρόνως τυγχάνων τῆς αὐστριακῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ταύτην διατελῶν, προσελαμβάνετο κατὰ πρώτην φορὰν Μέγας διερμηνεὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Τὰ τῆς πολιτικῆς ἐν Τουρκίᾳ σταδιοδρομίας τῶν Ἑλλήνων τούτων ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἶνε ἄξια θαυμασμοῦ. Ἐκ τῆς ἐσχάτης ἐθνικῆς καταπτώσεως ἀνελθόντες, ραγιάδες, ἐστερημένοι προσωπικῆς ὑποστάσεως, κατέλαβον τὰ ὕπατα τοῦ κράτους ἀξιώματα, περιβληθέντες ἡγεμονικὴν ἀλουργίδα. Τὸ μὲν δοῦλοι τοῦ σουλτάνου, τὸ δὲ κυρίαρχοι ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς μεγάλης ἐπαρχίας, πρὸ ὀλίγου ἀνεξαρτήτου κράτους, ἐγνώρισαν μετὰ πολλῆς δεξιότητος κατὰ τοὺς κρισίμους καὶ δυστυχεῖς ἐκείνους καιροὺς νὰ ἐξυπηρετήσωσι τὸ ἑλληνικὸν γένος καὶ νὰ προαγάγωσι τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἰδέαν.

Ὡς ἱστορεῖ ἐν ταῖς περὶ τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ μελέταις αὐτοῦ ὁ Gobineau [1], τῶν ἀνθρώπων τούτων ἡ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς σκηνῆς ἐμφάνεια χρονολογεῖται ἀπὸ

---

1 Deux Études sur la Grèce moderne — Le Royaume des Hellènes.

τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ βυζαντηνοῦ κράτους. Τὸ τέρμα αὐτοῦ προσήγγιζεν ὅσημέραι, πάντες δὲ κατενόουν, ὅτι ἡ ἐπικειμένη νέα τάξις τῶν πραγμάτων κατ' ἀνάγκην ἤθελε καταδιώξῃ πάντα ἐπιφανῆ ἄνδρα, ἀνεχομένη μόνον ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον ἀλλαξοπιστήσῃ, ἀπαρνούμενοι τὰ πάτρια. Τούτου ἕνεκα ἡ ἀποχώρησις αὐτῶν ἐν ἀποκέντρῳ συνοικίᾳ τῆς νέας ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, μακρὰν τοῦ κακυπόπτου ὀφθαλμοῦ τῆς ἐξουσίας. Ἤδη οἱ Ἕλληνες οὗτοι εὐπατρίδαι, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ τελευταῖος αὐτῶν αὐτοκράτωρ ἠρνεῖτο νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν πολιορκοῦντα τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν ἐχθρόν, παρέσχον περιφανῆ δείγματα πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ἔπεσεν ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ μετ' αὐτοῦ συναπώλοντο πάντες σχεδὸν οἱ ἐπίλεκτοι τῆς ἑλληνικῆς εὐγενείας, ἐλαχίστων ἀπομεινάντων ἐκ τῆς φοβερᾶς πανωλεθρίας.

Ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων ἔν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις τοῦ κράτους ἐπήνεγκε τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ὄλεθρον μεταξὺ τῶν ἐπιλέκτων τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Τὰ λείψανα τῆς πραγικῆς ἀπωλείας ἐζήτησαν σκέπην καὶ ἄσυλον ὑπὸ τὰ ἐρείπια. Οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐμφανισθῇ καὶ νὰ ἐκδηλώσῃ σημεῖα ζωῆς πρὸ τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ πολιτικὴ εὐγένεια ἐξηφανίσθη. Ἀλλ' ἐὰν τὸ ὑποδουλωθὲν ἑλληνικὸν γένος ἐξέλιπεν ὡς πολιτικὴ δύναμις, περιεσώθη ὡς θρησκευτικὴ ἰδέα. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἁλώσεως ὁ σουλτᾶνος Μαχμοὺτ ἀνεγνώριζε πατριάρχην τῶν Ρωμαίων Γεώργιον Γεννάδιον τὸν Σχολάριον. Διὰ τῆς πράξεως ταύτης τοῦ κατακτητοῦ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καθίστατο ἡ κιβωτὸς τῆς σωτηρίας τοῦ ἐκ τῶν δεινῶν τῆς κατακτήσεως λιποψυχήσαντος ἑλληνικοῦ γένους. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐγκαθίστη τὸν θρησκευτικὸν ποιμενάρχην τῶν ἀπίστων *ἐθνάρχην* αὐτῶν, ἐξοπλίσασα ἅμα τὰ παλαιὰ αὐτοῦ ἐκκλησιαστικά τε καὶ πολιτικὰ προνόμια μέχρι τοῦ *δικεφάλου ἀετοῦ*, συμβολίζοντος τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων μεγαλειότητα, καίπερ ἀνάγοντος τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας.

Οἱ ἐπίλεκτοι τῶν ὑπολειφθέντων τῆς ἑλληνικῆς εὐγενείας, ἐκδιωχθέντες ἐκ τῶν καταστραφέντων παλατίων τῆς ἐκλιπούσης αὐτοκρατορίας, ἐγκατέστησαν περὶ τὸν νέον ἐθνάρχην. Τούτου ἑδρεύοντος ἐν ἀποκέντρῳ συνοικίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῷ Φαναρίῳ, ἐκλήθησαν ὡς ἐκ τῆς νέας διαμονῆς αὐτῶν Φαναριῶται. Στερηθέντες τῶν ἀξιωμάτων τοῦ παρελθόντος, ἤδη ἀπέζων ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων τοῦ οἰκομενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐν τῇ νέᾳ μεταμορφώσει διετήρησαν πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ πάσας τὰς κακίας τῆς παλαιᾶς βυζαντηνῆς εὐγενείας. Γενναῖοι, ἐπιτήδειοι, εὐμαθεῖς, ἀλλ' ἅμα καὶ ραδιοῦργοι, πρὸ τῶν κατωτέρων ἀγέρωχοι, ἀλλ' ἅμα καὶ ὑποκλινεῖς πρὸ τῶν ἀνωτέρων, πρὸ τοῦ τελευταίου Τούρκου ἀγᾶ, κατώρθωσαν σὺν τῷ χρόνῳ ν' ἀποτελέσωσιν ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀξιομελέτητον προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν φυσιογνωμίαν. Τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, παρὰ τὰ ἀναγνωρισθέντα αὐτῷ ἐκκλησιαστικὰ καὶ

ἐθνικὰ προνόμια, δὲν ἦτο ἀνεξάρτητον καὶ ἐλεύθερον· διετέλει ἀείποτε ἔρμαιον τῆς καχυποψίας τῶν κρατούντων, δυσμενῶς προσβλεπόντων τὴν ὁσημέραι προϊοῦσαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας.

Ἐκ τοῦ ὁρμεμφύτου τῆς αὐτοσυντηρήσιας, τοσοῦτον ἀναγκαίου ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐξελίξει εἴς τε τοὺς ἀτομικοὺς καὶ τοὺς κοινωνικοὺς ὀργανισμοὺς παντὸς λαοῦ, ἀπέκτησαν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ Φαναριῶται τὸ διπρόσωπον τοῦ χαρακτῆρος, τὴν ἐλαστικότητα τῆς συνειδήσεως, ἀπαραίτητα προσόντα κοινωνικῆς τάξεως, διαβιούσης ἐν διεφθαρμένῃ πολιτικῇ ἀτμοσφαίρᾳ· καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ τουρκική. Ἐντεῦθεν ἡ δυσμενὴς περὶ τῶν ἀνθρώπων τούτων κρίσις τῶν συγχρόνων ἱστοριογράφων, ἐπὶ σκοπῷ πολλάκις παρεξηγησάντων τὴν ἐν τῷ κράτει κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν δρᾶσιν τῶν ἐπιλέκτων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατακτήσεως. Διὰ τῶν τοιούτων ἐλαττωμάτων, ἅτινα ἦσαν ἅμα καὶ πλεονεκτήματα διὰ τὴν ζοφερὰν ἐκείνην ἱστορικὴν περίοδον, οἱ Φαναριῶται, οἵ τε ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων, τῶν ἐκλιπόντων σὺν τῷ χρόνῳ, ὡς καὶ ἡ νέα γενεά, κατώρθωσαν νὰ παρεισδύσωσι μεταξὺ τῶν κρατούντων καὶ ἅμα νὰ ἐπικρατήσωσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἐν μέσῳ μεγάλων καὶ δεινῶν κινδύνων, ἐν τῇ πολιτικῇ λειτουργίᾳ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀληθῶς ὁ καχύποπτος Τοῦρκος—καὶ εἶνε τοιοῦτος πάντοτε ὁ τύραννος—τὴν μίαν ἡμέραν ἀνεβίβαζεν ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἐπιφανῆ Ἕλληνα καὶ τὴν ἑπομένην ἔκοπτε τὴν κεφαλήν του. Ἡ εὔνοια καὶ ἡ δυσμένεια διεδέχοντο ἀλλήλας ἐν ἰλιγγιώδει ταχύτητι. Ἔπιπτον αἱ κεφαλαί, ἀλλ' ἀντικαθίσταντο ἀμέσως ἐξ ἄλλων· διότι τὸ ἑλληνικὸν γένος, παρὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ κατάπτωσιν, δὲν ἐστερεῖτο γονιμότητος δημιουργικῆς. Νέοι ἄνδρες ἐπεβάλλοντο, πολλάκις ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀναδεικνύμενοι, ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας ἑνὸς βεζύρου· οἱ δοῦλοι τῆς χθὲς ἀνήρχοντο εἰς περιωπὴν μεγιστάνων ἐν τῇ παραδόξῳ ταύτῃ κοινωνίᾳ, ἥτις ἀγνοεῖ τὴν ἐλευθερίαν, γινώσκουσα μόνον καὶ ἀνεχομένη τὴν βούλησιν τοῦ δεσπότου. Ὅπως οἱ ἐκ τῆς βυζαντινῆς περιόδου χρονολογοῦντες τὴν καταγωγὴν αὐτῶν Φαναριῶται, καὶ οἱ νέοι, τὰ δημιουργήματα τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, παρέμειναν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, καὶ ἂν ἠμφισβητήθη αὐτοῖς οἱαδήποτε ἄλλη ἀνθρωπίνη ἀρετή, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ τῆς φιλοπατρίας ἀδύνατον ν' ἀμφισβητηθῇ. Ἐγκαθιστάμενοι Μεγάλοι Διερμηνεῖς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, Ὀσποδάροι τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, ἀδιάλειπτον εἶχον μέλημα τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἔθνους αὐτῶν, μυστηριώδη καὶ συγκεχυμένην ἀκόμη ἱστορικὴν παλιγγενεσίαν, ἧς οἱ Φαναριῶται ὑπῆρξαν ἐκ τῶν πρώτων, ἀλλὰ καὶ ἐπιφανεστάτων μυσταγωγῶν καὶ ἀντιπροσώπων. Ὁ Μέγας Διερμηνεὺς Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, ἠμείβετο ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κατναρτζῇ διὰ τοῦ τίτλου τοῦ πρίγκιπος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, τίτλου στοι-

χίσαντος αὐτῷ τὴν ζωὴν ἐπὶ τέλους· ἐν τούτοις παρέμεινε πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὰ πάτρια ἰδεώδη. Οἱ Φαναριῶται, ὡς προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς Gobineau, ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Ρωσσίαν, ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἰς ἐμπόλεμον διατελοῦσαν πρὸς τὴν Τουρκίαν κατάστασιν. Ἑκατέρωθεν χρησιμοποίησις καὶ συνεργασία[1].

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις τῶν Φαναριωτῶν μέχρι τοῦ ἔτους 1821. Ὅταν ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, οἱ ἡγεμόνες οὗτοι καὶ μεγιστᾶνες δὲν ἐδίστασαν νὰ θυσιάσωσι καὶ θρόνους καὶ τιμὰς καὶ ἀπολαύσεις ἐν τῷ μεγάλῳ ἐθνικῷ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνι. Ἐχορήγησαν εἰς τὴν Νέαν Ἑλλάδα πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἡγέτας. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν παρέσχον αὐτῇ ἀφωσιωμένους καὶ εὐγενεῖς φιλοπάτριδας.

Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τῶν Φαναριωτῶν τούτων ἐπὶ τὰ πράγματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Οἱ πρὸ αὐτῶν διερμηνεῖς, προσερχόμενοι ἐκ χωρῶν ξένων, μηδεμίαν ἔχοντες σχέσιν πρὸς τὸν τόπον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἐκμεταλλευταὶ καὶ οὐδὲν πλέον. Ἀλλ' οἱ Φαναριῶται, γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐνδιεφέροντο μᾶλλον ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας καὶ ἰσχύος, ἥτις ἤδη ἤρξατο ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὑποχωροῦσα πρὸ τῆς ὁσημέραι προϊούσης ἰσχύος τῶν χειτονικῶν Δυνάμεων. Περὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, διηγεῖται ὁ Χάμμερ, ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι τῆς Τουρκίας, ὥστε ἐκέκτητο πραγματικὴν δύναμιν, ἴσην πρὸς δύναμιν Βεζύρου. Πρὸς τούτοις ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἀπέβη εὐεργετικὴ εἴς τε τοὺς ὁμοθρήσκους — τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πάντες οἱ πρεσβεύοντες τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐθεωροῦντο Ἕλληνες—καὶ εἰς τὰς μετὰ τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων σχέσεις τῆς Τουρκίας, φίλος δὲ διατελέσας τριῶν Κιουπρουλί, καὶ μάλιστα τοῦ τελευταίου, συνέπραξεν εἰς ὅλας τὰς ἐπιεικεῖς καὶ ἀγαθοποιοὺς αὐτῶν διατάξεις. Θυμασία ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἀληθῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐκπολιτιστικὴ δρᾶσις τῶν Φαναριωτῶν τούτων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἵδρυσαν σχολεῖα, συνετέλεσαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν Κοινοτήτων, ἐξ ὧν βραδύτερον οὐκ ὀλίγον ἀνεπτύχθη καὶ ἐνισχύθη ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς, παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις, ὧν ἡ διοίκησις ὑπὲρ τὸν αἰῶνα ἐνεπιστεύθη ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἰς τοὺς Φαναριώτας, μετὰ τὴν πλήρη ἀποτυχίαν τῶν ἰθαγενῶν Βογιάρων, οἱ Φαναριῶται προσήνεγκον πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἐν βαρβάρῳ καταστάσει διατελοῦντα λαόν. Ἡ μνήμη τῶν ἡγεμόνων τούτων πλέον ἢ ἅπαξ ἐδυσφημήθη παρὰ τῶν σωβινιστῶν τῆς νέας Ρωμουνίας. Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ρωμούνων ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων

---

1 Deux Études sur la Grèce moderne. Le Royaume des Hellènes.

τούτων τὴν ἐτυμηγορίαν, ὅτι ἐγένοντο εὐεργέται τοῦ λαοῦ τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας.

Αὐτὸς ὁ ὕπατος τῶν ἱστορικῶν συγγραφέων τῆς Νέας Ρωμουνίας, ὁ Xenopol, δὲν διστάζει ν' ἀνομολογήσῃ, παρὰ τὸ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς φαναριωτικῆς ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἐπικρατήσεως μῖσος αὐτοῦ, τὴν μεγάλην ἐκπολιτιστικὴν ἐπιρροήν, ἣν ἐξήσκησεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἡ διοίκησις ἡγεμόνων, οἷοι ὑπῆρξαν οἱ Μαυροκορδᾶτοι καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ αἰῶνος. Ἐν τοῖς σκοτεινοῖς ἐκείνοις χρόνοις ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τῶν Φαναριωτῶν αὐτοῦ ἀντιπροσώπων ἐν ταῖς παριστρίοις Ἡγεμονίαις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μιγάδος ἐκείνου λαοῦ, εὑρόντος ἐν τοῖς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως προερχομένοις ἡγεμόσι κυβερνήτας πεφωτισμένους καὶ προοδευτικούς. Ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις ἡ ἑλληνικὴ διοίκησις ἐν Μολδοβλαχίᾳ ὑπῆρξεν ἀνωτέρα καὶ πατριωτικωτέρα τῆς τῶν προηγηθέντων ἰθαγενῶν ἡγεμόνων[1].

Ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Ἰασίου καθηγητὴς Erbitcheano ἔν τινι ἐπισήμῳ αὐτοῦ ἀγορεύσει, μεταξὺ ἄλλων ἔλεγε τὰ ἑπόμενα περὶ τῆς ἐκπολιτιστικῆς δράσεως τῶν Ἑλλήνων ἐν Μολδοβλαχίᾳ κατὰ τὴν φαναριωτικὴν περίοδον :

«Αἰωνία ἡ μνήμη τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδεύσεως τῆς ρωμουνικῆς φυλῆς.

«Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα κατέστησαν λίαν ἐπωφελῆ τοῖς Ρωμούνοις, καίτοι ἐμμέσως, διότι μορφοῦντα καὶ ἐξοικειοῦντα αὐτοὺς πρὸς τὴν καθολικὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἀνάπτυξιν, ἐδίδαξαν νὰ σκέπτωνται σοβαρῶς περὶ τῆς πατρίδος αὐτῶν καὶ τῆς καλλιεργείας τῆς ἐθνικῆς γλώσσης . . . Μὴ δυνάμενοι οἱ Ἕλληνες νὰ διερμηνεύσωσιν ἐλευθέρως τὸν πρὸς τὴν πατρίδα πόθον τῆς καρδίας αὐτῶν, ἀπηγορευμένης οὔσης αὐτοῖς τῆς κλασικῆς παιδεύσεως καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ τουρκικοῦ γιαταγανίου, εὑρόντες δὲ ἐνταῦθα χώραν ἀπολαύουσαν προνομίων τινῶν, (ὑπὸ τὴν διοίκησιν Ἑλλήνων) ἐθεμελίωσαν ἐν αὐτῇ σχολεῖα πρὸς μόρφωσιν νέας γενεᾶς ἐπὶ τῇ βάσει φιλελευθέρων ἰδεῶν, πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς δούλης πατρίδος.

«Ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν χωρῶν τούτων, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν προνομιῶν, ὧν ἀπήλαυον οἱ ἡγεμόνες ἡμῶν, οἱ Ἕλληνες διέδωκαν, ἄδοντες ἐν πᾶσι τοῖς τόνοις, τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα. Ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ φλεγῶσι καὶ οἱ Ρωμοῦνοι ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθνικότητος πρὸ τῶν ἐπιβληθέντων αὐτοῖς Ἑλλήνων ;»

Ἕτεροι ἐπίσης Ρωμοῦνοι ἱστορικοί, ὁ Cogolnitceano, ὁ Yorga, ἐξυμνοῦσι τὴν ἐν Μολδοβλαχίᾳ φιλανθρωποτάτην διοίκησιν τῶν Φαναριωτῶν. Ὁ τελευταῖος τούτων, ἐνώπιον ἀκροατηρίου, δυσμενῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διατεθειμένου, δὲν

---

1 Xenopol, Histoire des Roumains de la Dacie Trajane, (τόμ. 2ος).

ἐδίστασεν ἐν ἐπισήμῳ ἡμέρᾳ νὰ εἴπῃ τὰ ἑπόμενα περὶ τοῦ ἡγεμόνος Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου :

«Κωνσταντῖνος ὁ Μαυροκορδᾶτος ἦτο μεμορφωμένος καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπήλαυεν εὐρωπαϊκῆς φήμης.

«Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἡγεμονίαις εἰσήγαγε τάξιν ἐν τῇ διοικήσει, νέας μεθόδους κυβερνήσεως, αἵτινες προηγήθησαν τοῦ ὀργανικοῦ νόμου.

«Χάρις εἰς αὐτὸν ὁ δοῦλος κατέστη ἐλεύθερος, διὰ βαθμιαίων δὲ καὶ μεμελετημένων μέτρων προητοίμασε τὸ μέγα τῆς χειραφετήσεως ἔργον, ὅ περ θεωρητέον ἀναντιρρήτως ὡς ἀπαρχὴν νέας περιόδου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἡμετέρας φυλῆς [1]».

Ἐπίσης ὁ Ἄγγλος Βίλκινσων, πρόξενος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας ἐν Βλαχίᾳ, λέγει περὶ τοῦ Μαυροκορδάτου τούτου τὰ ἑπόμενα :

«Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐπεχείρησεν ἐν ἔτει 1755 τὴν σύνταξιν διὰ τὸν λαὸν τοῦτον νέας Γραμματικῆς, καὶ πρὸς τοῦτο ἐδανείσθη χαρακτῆρας ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαυϊκοῦ ἀλφαβήτου. Ἐξέδωκε τὴν Ἱερὰν Γραφὴν βλαχιστὶ καὶ διέταξεν, ἵνα τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκηται εἰς τὴν ἐγχώριον γλῶσσαν ἐν ὅλαις ταῖς ἐκκλησίαις. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἡ βλαχικὴ γλῶσσα ἐκανονίσθη, καὶ οἱ Βογιάροι, μόλις πρότερον γινώσκοντες νὰ χαράττωσι τὸ ὄνομά των, ἐπεδόθησαν εἰς τὰ γράμματα [2]».

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ἐν τῶν σπουδαιοτάτων ἔργων τῆς φαναριωτικῆς δράσεως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου ἦτο ἡ ἵδρυσις καὶ ὀργάνωσις ἑλληνικῶν Κοινοτήτων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐνέκειτο ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, ἐν αὐτῷ τῷ ἑλληνικῷ χαρακτῆρι ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐξελίξεως. Ἡ ἔννοια τῆς αὐστηρᾶς πολιτικῆς ἑνότητος οὐδέποτε ὑπῆρξε καταληπτὴ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ.

Οὐδέποτε σχεδόν, ἢ ἐν ἐξαιρετικαῖς μόνον περιστάσεσιν, ὑπῆρξεν ἑνιαία ἑλληνικὴ πολιτεία. Ὁ ἑλληνικὸς χαρακτὴρ ἀρέσκεται εἰς τὴν *αὐτοπολιτείαν*, οὐδ' ἐπιτρέπει τὴν συγκέντρωσιν πάσης πολιτικῆς δυνάμεως εἰς ἕνα μόνον ἄνδρα, εἰς μίαν μόνην ἀρχήν. *Ἠδύνατο ἄρξειν πάντων, μιᾶς τυγχάνων πολιτείας*, ἐβεβαίου ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορικῆς σταδιοδρομίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἀκμάσας Ἀριστοτέλης. Τὸ δεινὸν τοῦτο τῆς τοπικῆς αὐτονομίας ἔτι μᾶλλον ἀνεπτύχθη καὶ ἐπεξετάθη ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας. Ὑπεχώρησεν ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας, ἀλλ' ἡ συνείδησις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ περιωρισμένῳ κύκλῳ τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως οὐδέποτε. Ἕνεκα τῶν αἰτίων τούτων ἀνεπτύχθη τὸ αἴσθημα τῆς κοινοτικῆς ἐλευθερίας, πληρεστέρας ἐκδηλώσεως τῆς ἀτομικῆς, ἀπὸ

---

1 N. Kasasis, La Macédoine et les Roumains, (p. 10—12).

2 Des Relations des Principautés de Valachie et de Moldavie.

πολλοῦ μὲν χρόνου, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ παρακμῆς. Ἐξαντλουμένης τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, αἱ παλαιότερον ὑριστάμεναι ἑλληνικαὶ αὐτονόμοι πόλεις, ἐλεύθεραι πόλεις, Κοινότητες, ἀπολαύουσαι εὐρυτέρων τινῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προνομίων, ὁσημέραι ἀνεπτύσσοντο. Μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τὴν τελείαν αὐτῶν κατάπτωσιν, εὐθὺς ὡς αὗται ἤρξαντο λαμβάνουσαι ποιάν τινα ἑαυτῶν συνείδησιν, μεταξὺ τῶν πρώτων μελημάτων ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον διοργάνωσις τοῦ ἤδη ἀποσβεσθέντος κοινοτικοῦ θεσμοῦ. Ἐν τισι τμήμασι τοῦ κράτους, ἕνεκα γεωγραφικῶν ἢ πολιτικῶν αἰτίων κατωρθώθη τοῦτο, τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πράγματα κατὰ τοὺς ζοφεροὺς ἐκείνους χρόνους ἔσχον ἀκμὴν σημαντικήν, ἀνομολογουμένην καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ξένων περιηγητῶν, τῶν ἐπισκεπτομένων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὴν ἑλληνικὴν Χερσόνησον μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων καὶ παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐν τοῖς πλείστοις τμήμασι τῆς ἑλληνικῆς χώρας, ὅπου ἦτο δυνατὸν τοῦτο, τὸ ἐλεύθερον κοινοτικὸν πνεῦμα ἐπετέλει θαύματα. Ἐν τῇ μακεδονικῇ Χαλκιδικῇ, ἐν τοῖς πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας Ἀμπελακίοις, ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Πηλίου ὄρους, ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Χίῳ, ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν πολλαῖς κωμοπόλεσι τῆς Πελοποννήσου, ἐν Ἀθήναις, τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα διετέλει ἐκ ἀκμῆ καθ' ὅλον τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα. Ἡ ἵδρυσις σχολείων, ἡ οἰκοδομὴ ναῶν καὶ ἄλλων φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων ἦτο ἐν τῶν πρώτων μελημάτων τῆς Κοινότητος, τῆς ὁποίας ἡ ἐσωτερικὴ ὀργάνωσις καὶ διοίκησις ἐμαρτύρει τὸν φιλελεύθερον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῶν εἰρημένων ἤδη κοινοτήτων τοῦ Πηλίου ὄρους αὐτόπτης μάρτυς γράφει τὰ ἑπόμενα ἐν ἔτει 1807 : «Οἱ ἐγκάτοικοι αὐτῶν εἶνε εἰς τὸ ἄκρον φίλεργοι, φιλομαθεῖς καὶ φιλοπάτριδες. Περιποιοῦνται τὰς τέχνας καὶ τὰς μαθήσεις. Ὅλαι αἱ κωμοπόλεις ἔχουσι σχολεῖα ἑλληνικά, ὅπου καὶ μικραί τινες βιβλιοθῆκαι εὑρίσκονται. Διοικοῦνται κατὰ μὲν τὰ πνευματικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον μητροπολίτην, κατὰ δὲ τὰ πολιτικὰ δημοκρατικῶς μὲ πατριωτισμόν, ἐξηρτημένοι ἀμέσως ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐκλέγοντες κατ' ἔτος γέροντας, οἵτινες ἔχουσιν ὅλην τὴν φροντίδα τῆς πατρίδος των». Ἄγγλος περιηγητὴς ἐπίσης ὁμολογεῖ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅτι «τὸ Πήλιον ἐκοσμεῖτο ὑπὸ 24 μεγάλων καὶ πλουσίων χωρίων, ἅτινα δικαιοῦνται μᾶλλον νὰ ὀνομασθῶσι πόλεις· κατοικούμεναι δὲ ὑπὸ Ἑλλήνων ρωμαλέων, ἀθλητικῶν, γενναίων καὶ πολυαρίθμων, οὐδὲν ἔχουσι νὰ φοβηθῶσιν ἀπὸ τοὺς γείτονας Τούρκους [1]».

Ἡ αὐτὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ εἰκὼν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ὑπὸ τὴν Τουρκοκρατίαν ἐξελίσσεται καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκτὸς τοῦ ἐν τῇ περιωνύμῳ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος πόλει τῶν Ἰωαννίνων γυμνασίου, ἡ διὰ τῶν γραμμάτων ἀναγέννησις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐπιδιώκεται καὶ ἐπιτυγ-

---

1 Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (ἐκδ. 5ος).

χάνεται παντα χοῦ λυσιτελέστατα. Τέκνα τῆς πόλεως ταύτης, πλουτισθέντα ἐν τῇ ξένῃ, ἐν Βενετίᾳ, ἐν Ρωσσίᾳ, μὴ διστάσαντα νὰ μείνωσιν ἄγαμοι, καὶ τοῦτο ἐκ πνεύματος ἀλτρουϊσμοῦ, ἅπαντα τὸν πλοῦτον αὐτῶν διέθεσαν ὑπὲρ ἱδρύσεως σχολείων ἐν τῇ γενεθλίῳ πόλει καὶ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων. Ἐν Πελοποννήσῳ αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει. Προέβη μέχρι τοιούτου βαθμοῦ ἡ σημασία αὐτῆς παρὰ τοῖς κρατοῦσιν, ὥστε ἀνεγνωρίσθη αὐτῇ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποστέλλειν ἀντιπρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, συνεννοούμενον ἀπ' εὐθείας περὶ τῶν ἐπαρχιακῶν συμφερόντων. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ διοικητικὴ ἀνικανότης τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὥστε ἐπέτρεπεν ἀνεπιγνώτως τὴν λειτουργίαν κρατῶν ἐν τῷ κράτει αὐτῆς. Τοῦτο ἴσως προήρχετο καὶ ἐκ τοῦ αἰτίου, ὅτι ἐλαχίστην εἶχον διάθεσιν οἱ κρατοῦντες ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἀπίστων.

Τὸ φιλομαθὲς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ δὲν διστάζω νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι οὐδέποτε ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἠρνήθη τὴν φιλομάθειαν, τὸν πόθον τοῦ εἰδέναι, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν πρώτων αἰώνων τῆς τρομοκρατικῆς τυραννίας τῶν Ὀσμάνων, ἐξεδηλώθη καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος. Ὑπὸ τὴν σκέπην ἰδίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ τελευταίου ἀσύλου τοῦ ναυαγήσαντος ἑλληνικοῦ γένους, ἡ ἐκπαίδευσις ἤρξατο προαγομένη. Τὰ τέκνα τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρωπίνων ὄντων, ἂν δὲν ἠδύναντο νὰ μεταβαίνωσι τὴν ἡμέραν εἰς τὸ σχολεῖον, μετέβαινον τὴν νύκτα ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ, ἄδοντα πρὸς τὴν σελήνην, *τὸ λαμπρὸ φεγγαράκι*, διὰ τοῦ φέγγους νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὰ εἰς τὸ σχολεῖον, ἵνα διδαχθῶσι *τὰ γράμματα, τοῦ Θεοῦ τὰ πράμματα*. Τοῦτο δὲ τὸ φιλομαθὲς ἐνισχύθη διὰ τῆς μεγαλοφροσύνης πρωτίστως καὶ τῆς γενναιοδωρίας τῶν ἐν τῇ ξένῃ ἰδίᾳ πλουτησάντων Ἑλλήνων, οἵτινες μίαν μόνην εἶχον φιλοδοξίαν, νὰ ἐξαγάγωσι τὸ γένος αὐτῶν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς, τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς δουλοσύνης, εἰς ἣν ὑπεβλήθη ὑπὸ τῆς ὀσμανικῆς δυναστείας.

Τὸ μεγαλόψυχον τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, τὸ ἀκράδαντον τοῦ χαρακτῆρος, ἡ πίστις πρὸς τὴν ἐθνικὴν παλιγγενεσίαν, ἄρχεται μὲν τρανότατα ἐκδηλούμενον ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, ἀλλ' ἐκδηλοῦται ἔτι μᾶλλον κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον. Ἡ ἐθνικὴ δύναμις ἀναπτύσσεται καταπληκτικῶς. Μὴ ὑπαρχούσης κυβερνήσεως ἐν τῷ ἐξηρθρωμένῳ καὶ ἀναρχικῷ κράτει, συντηρουμένῳ μόνον διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς στρατοκρατίας, τὸ ἄτομον καὶ ἡ κοινότης καθίστανται οἱ δημιουργικοὶ παράγοντες τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς προόδου. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἡ κυβέρνησις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεπιγνώτως, ἢ ἐλαυνομένη ἐξ ἄλλων συμφεροντολογικῶν ἐλατηρίων, ἐπιτρέπει τὴν τοιαύτην ἐγκατάστασιν κράτους ἐν κράτει. Τὸ ἑπόμενον γεγονὸς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος μαρτυρεῖ τὴν μοναδικὴν καὶ ἀκάθεκτον ἐνέργειαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτοῦ πρὸς χειραφέτησιν ἀπὸ τῶν κρατούντων διὰ πάντων τῶν μέσων, καὶ διὰ τῶν

εἰρηνικωτάτων ἀκόμη, ἐπιδιώκοντος τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ χειραφέτησιν καὶ αὐτονομίαν.

Ὁ ἥρως τῆς προκειμένης διηγήσεως περὶ θεμελιώσεως καὶ προόδου τῆς μικρασιατικῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν, ἐξικομένης ἐν διαστήματι τεσσαρακονταετίας εἰς ἔκτακτον ἀκμήν, εἶνε πτωχὸς ἱερεύς. Πῶς κατώρθωσε τὸ θαῦμα τοῦτο ;

Τὰ κατὰ τὴν κτίσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς πόλεως ταύτης, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς ἀπέναντι τῆς νήσου Λέσβου μικρασιατικῆς χώρας ὑπῆρχε μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἄσημον πόλισμα, ὀνομαζόμενον *Κυδωνίαι* (Ἀϊβαλί). Οἱ Χριστιανοὶ αὐτοῦ κάτοικοι ἦσαν ἐπὶ τὸ πλεῖστον Λέσβιοι. Μετὰ τὴν μεγάλην καταστροφὴν ἐν Τσεσμὲ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ ρωσσικοῦ καὶ τὸν διασκορπισμὸν τοῦ στρατεύματος, διῆλθεν ἐκ τοῦ πολίσματος τούτου κατώτερος Τοῦρκος ἀξιωματικός, φιλοξενηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ χωρίου, ὀνομαζομένου Οἰκονόμου, χωρὶς οὗτος νὰ ζητήσῃ τὴν ἐλαχίστην ἀμοιβὴν ἐπὶ τῇ φιλοξενίᾳ. Ὁ φιλοξενηθεὶς ἐτήρησεν ἄφθιτον τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν πτωχὸν Ἕλληνα ἱερέα. Μετά τινα χρόνον ἀνήρχετο ὁ ἄσημος ἀξιωματικὸς εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους· μία δὲ τῶν πρώτων αὐτοῦ φροντίδων ἦτο ἡ πρόσκλησις τοῦ ἱερέως τῶν Κυδωνιῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Ὀθωμανὸς μεγιστάν, τί ἐπεθύμει εἰς ἀντάλλαγμα τῆς πρὸ ἐτῶν παρασχεθείσης αὐτῷ φιλοξενίας. Ὁ εὐφυής, ἀλλὰ καὶ φιλογενὴς ἱερεὺς τοῦ μικρασιατικοῦ πολίσματος, μηδὲν ἐπιζητήσας προσωπικὸν ὄφελος, ἱκέτευσε τὸν Ὀθωμανὸν μεγιστᾶνα νὰ παράσχῃ εἰς τὸ μικροσκοπικὸν τοῦτο τμῆμα τῆς Αὐτοκρατορίας αὐτονομίαν, προνόμιον, οὗ ἀπῆλαυον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, καὶ μέχρις ἐσχάτων ἀκόμη, καὶ ἄλλαι ἐπαρχίαι ἢ πόλεις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὑπὸ Χριστιανῶν καὶ δὴ Ἑλλήνων οἰκούμεναι. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Τὸ πόλισμα ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν κρατούντων αὐτόνομον, διοικούμενον κατ' ἰδίους νόμους καὶ ἀστικὴν τάξιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἱερέως Οἰκονόμου. Πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν ἐπετρέπετο ἐν τῇ χριστιανικῇ ταύτῃ Κοινότητι ἡ ἐγκατάστασις μουσουλμανικῆς οἰκογενείας, ἐκτὸς εὐαρίθμων Ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων.

Ἡ σήμερα ἀναπτυσσομένη νέα αὕτη πόλις τῶν Κυδωνιῶν ὑπὸ τὴν πατρικὴν καὶ φιλόνομον διοίκησιν τοῦ Ἱερέως Οἰκονόμου, βασις πολιτισμοῦ καὶ ἡμερώσεως ἐν μέσῳ τῆς πέριξ ἀσιατικῆς βαρβαρότητος, προσείλκυεν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς πάντα καταδιωκόμενον Ἕλληνα ἐκ τῶν ἄλλων τμημάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Προσφυῶς κειμένη κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, εὐλίμενος καὶ πέριξ εὑρισκομένη ἐλαιφόρου πεδιάδος, κατέστη τὸ ἄσυλον καὶ τὸ κέντρον, πρὸς ὃ κατέφευγον οἱ Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου, τῆς Πελοποννήσου, ὡς καὶ αὐτῆς τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης. Πάντες οὗτοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν ἐλαιουργικὴν βιομηχανίαν, τὴν ναυτιλίαν, καθ' ὅσον ἦτο τοῦτο δυνατὸν κατὰ τοὺς ζοφεροὺς ἐκείνους καιροὺς τῆς πειρατείας. Τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀριστούργημα τῆς νέας ταύτης

πόλεως ἦτο τὸ Γυμνάσιον, ἐν τῶν τελειοτάτων τῶν τότε χρόνων τῆς προϊούσης ἑλληνικῆς παιδεύσεως, ἐν ᾧ ἐδίδαξαν οἱ ἐξοχώτατοι τῶν διδασκάλων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐφάμιλλον τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἑσπερίας ἀλλογενεῖς, ὡς ὁ Διδότος ἐκ Παρισίων, προσήρχοντο εἰς τὰς Κυδωνίας, αἵτινες ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι, ἐν μιᾷ μόλις γενεᾷ, κατέστησαν μία τῶν περιφανεστάτων μητροπόλεων τῆς ἀρχομένης ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

Δυστυχῶς κατὰ μοῖραν πονηρὰν καὶ ἡ πόλις αὕτη μετεβλήθη εἰς ἐρείπια κατὰ τὴν φοβερὰν καταιγίδα τοῦ ἔτους 1821 [1].

Αὕτη ἦτο ἡ εἰρηνικὴ ἐργασία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας παρασκευαζομένου εἰς τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ ἀναγέννησιν καὶ ἀποκατάστασιν.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἐργασίας ταύτης, ἥτις συνετελέσθη διὰ τῆς εἰρηνικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἠθικῶν, πνευματικῶν, κοινωνιῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὴν ζοφερὰν ἐκείνην περίοδον, ὁ πολεμικὸς αὐτοῦ παράγων οὐδέποτε ἐξέλιπεν. Ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ἦτο αὐτονόητον τοῦτο, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τύχῃ πλήρους ὑποστάσεως, ἂν δὲν συνειργάζετο καὶ ἡ πολεμικὴ ἰσχὺς καὶ ἐμπειρία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τελείας αὐτοῦ ταπεινώσεως καὶ καταπτώσεως, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπαύσατο ὀνειροπολοῦν καὶ ἐπιδιῶκον τὴν διὰ τῶν ὅπλων ἐπίτευξιν τῶν πόθων αὐτοῦ, τῆς ἀνασυστάσεως τοῦ καταλυθέντος κράτους. Ἐν τῇ ἀνησύχῳ αὐτοῦ προσδοκίᾳ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ ἐδημιούργησε τὸν θρῦλον τοῦ *μαρμαρωμένου* βασιλέως, τοῦ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος πεσόντος αὐτοκράτορος παρὰ τὴν Πύλην τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ. Οὗτος, ἐπανερχόμενος καὶ πάλιν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, καταλείπων τὴν μαρμαρίνην ὑπόστασιν, ἔμελλε ν' ἀναζωογονηθῇ καὶ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς τὸν βασιλέα τῶν ἐθνικῶν ἐλπίδων. Ὁ ποιητικώτατος οὗτος θρῦλος, ὑπομιμνήσκων τὸν γερμανικὸν θρῦλον τοῦ ἐρημίτου τοῦ Kyffhauser, ἦτο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐν τῇ ἑλληνικῇ ψυχῇ ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἐθνικῆς ἀπολυτρώσεως.

Εὗρεν ἀμέσως ἡ θυμαστὴ παράδοσις πρόσφορον ἔδαφος καλλιεργίας τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα, τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ. Ἤδη κατὰ τοὺς ἀγωνιώδεις καὶ τεταραγμένους χρόνους τῆς ἐθνικῆς κρίσεως, καθ' οὓς ἡ ἡμισέληνος, νικηφόρος ὁσημέραι καὶ τροπαιοῦχος καθισταμένη, περιέκοπτε τὰς πτέρυγας τοῦ ἑλληνικοῦ ἀετοῦ, οἱ γενναιόφρονες πολεμισταὶ τῆς Ἑλλάδος, μὴ δυνάμενοι νὰ εὖ-

---

1 Ἴδε καὶ Villemain Études sur l'histoire moderne, Essai sur l'état des Grecs depuis la conquête musulmane.

ρωσι στάδιον ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους, προσέφευγον εἰς τοὺς ἀπολιτίστους ἔτι λαοὺς τῆς Ἑσπερίας, εἰς τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν, ἔθετον τὸ ξίφος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν κυβερνήσεων τούτων ὡς condottieri, ὡς stradiotti, πολλὰς παρασχόντες ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Ἡ πολεμικὴ ἰσχὺς καὶ *ἐμπειρία τῶν στρατιωτῶν* κατέστη περιώνυμος καθ' ἅπασαν τὴν Ἑσπερίαν. Μετὰ τὴν κατάλυσιν ἐν ἔτει 1453 τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἡ ὑπηρεσία τῶν πολεμιστῶν τούτων κατέστη τὰ μάλα περιζήτητος. Προσεκαλοῦντο σύμμαχοι καὶ ἐπίκουροι πολύτιμοι ἐν παντὶ πολέμῳ, ὃν ἤθελε μελετήσῃ ἡ διεξαγάγῃ αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ εὐρωπαϊκὴ Δύναμις κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Πλέον ἢ ἅπαξ διεξήχθησαν ἀπόπειραι καὶ προπαρασκευαὶ καταλύσεως αὐτοῦ, συμπραττόντων Ἑλλήνων πολεμιστῶν. Ἀτυχῶς ἢ εὐτυχῶς πᾶσαι αἱ ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἐπιχειρήσεις οἰκτρῶς ἐναυάγησαν, ἐγκατασταθείσης τῆς τουρκικῆς δυνάμεως ἀκραδάντου ἐπὶ τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν.

Οἱ *στρατιῶται* οὗτοι, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῆς ὑποδουλωθείσης φυλῆς, μὴ δυνάμενοι ν' ἀρέσκωνται εἰς τὸν ἀπράγμονα καὶ ἀνελεύθερον βίον τοῦ δουλικοῦ ζυγοῦ, ἀπεχθανόμενοι δὲ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ξένων δυναστειῶν καὶ κυβερνήσεων, περιώρισαν τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν δρᾶσιν ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἐστερεῖτο πλήρους πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς ἑνότητος. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ διάφορα τμήματα τοῦ κράτους, αἱ ἐπαρχίαι, αἱ πόλεις, αἱ κοινότητες ἀπετέλουν μικροσκοπικὰ κρατίδια ἐντὸς τῆς ἀπεράντου χώρας, οὐδεμίαν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα συνάφειαν καὶ σχέσιν, πολλάκις δὲ καὶ ἀλληλομαχοῦντα, ἀδυνατούσης τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς νὰ ἐπέμβῃ πρὸς παρακώλυσιν τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ τούτου. Τῆς ἀναρχίας, τῆς διοικητικῆς ἀσυνταξίας ἐπωφελούμενοι οἱ πολεμισταὶ τῶν ἑλληνικῶν τμημάτων τῆς αὐτοκρατορίας, αὐθαιρέτως, συναινούσης ἢ ἀνεχομένης τὸ γεγονὸς τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς, ἐδημιούργησαν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ *ἁρματωλίκια*, τὰ στρατιωτικὰ ἐκεῖνα τιμάρια τοῦ ὑπὸ τὴν δουλείαν Ἑλληνισμοῦ, ἅτινα συνετέλεσαν οὐ σμικρὸν εἰς τὴν ἀναρρίπισιν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολεμικοῦ τῶν Ἑλλήνων φρονήματος καὶ ἤθους. Ἀρχηγοὶ πολεμικοὶ ἐπαρχιακῶν διαμερισμάτων ἐνέβαλον τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολιτικοὺς διοικητάς, εἰς τοὺς δικαστικούς, ἀλλὰ πολλάκις καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς προεστῶτας τῶν ἑλληνικῶν Κοινοτήτων, ὁσάκις οὗτοι ἐξυπηρέτουν τὰς ἀξιώσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Ἐκ τῆς πολεμικῆς ταύτης σχολῆς τῶν ἁρματωλῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἐξῆλθον οἱ μεγάλοι ἐθνικοὶ ἥρωες καὶ ἡγέται τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνων. Πρόγραμμα τῶν λεοντοθύμων τούτων ἀνδρῶν ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Πᾶς Χριστιανὸς ἡγεμών, ἐξωθῶν αὐτοὺς εἰς τοῦτο, ἦτο εὐπρόσδεκτος. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα συνέπραξαν μετὰ τῶν Βενετῶν κατὰ τῶν Τούρκων, μετὰ τοῦ

αὐτοκλήτου Κωνσταντίνου Παλαιολόγου Καρόλου de Nevers, μετὰ πάσης δὲ προθυμίας παρέσχον συνδρομὴν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ρωσσίαν, ἥτις πολλάκις ἐπεζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων, ἵνα τὰ ἐγκαταλίπῃ εἰς τὴν ἰδίαν τύχην, εὐθὺς ὡς ἐτύγχανον πραγματώσεως τὰ φιλόδοξα αὐτῆς καὶ κατακτητικὰ σχέδια ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Πέτρος ὁ μέγας, πολεμῶν πρὸς τοὺς Τούρκους, ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους διὰ προκηρύξεως «πρὸς πάντας τοὺς πιστοὺς καὶ πάντας τοὺς μητροπολιτάδες ὅπου μᾶς ἀγαποῦν, καὶ τοὺς βοϊβοδάδες καὶ τοὺς σερδάριδες καὶ τοὺς προεστοὺς τῶν κλεπτῶν, καὶ τοὺς καπετανέους, καὶ τὰ ἄξια παλληκάρια, καὶ πάντας τοὺς Χριστιανούς, ὅπου εἶνε εἰς τὴν πίστιν μας, καὶ πάντας τοὺς παπάδες».

Ἐν ἔτει 1770 ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἔρχεται εἰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς πολεμικοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς, τοὺς ἁρματωλοὺς καὶ τοὺς κλέφτας. Ἡ ἐξέγερσις ἦτο γενικὴ καὶ φοβερά· ἀλλ' ἐγκατελείπετο μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς, ἀρκεσθείσης εἰς τὰ ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ ὠφελήματα, τὰ χορηγηθέντα αὐτῇ ὑπὸ τῆς Τουρκίας.

Νέος καὶ πάλιν ἐν ἔτει 1782 πόλεμος μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας. Ἡ ρωσσικὴ πολιτική, ἢ μᾶλλον ἡ διευθύνουσα αὐτὴν Αἰκατερίνη, ἀποφασίζει τὴν ἵδρυσιν ἑλληνικοῦ κράτους. Περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γράφει τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου 1782 τὰ ἑπόμενα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Ἰωσὴφ τὸν δεύτερον: «Πέποιθα, ὡς ἐκ τῆς ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης, ἣν ἔχω πρὸς ὑμᾶς, ὅτι, ἐὰν αἱ ἐπιτυχίαι ἡμῶν ἐν τῷ τουρκικῷ πολέμῳ ἐπιτρέψωσιν ἡμῖν ν' ἀπαλλάξωμεν τὴν Εὐρώπην ἐκ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος καὶ νὰ ἐκδιώξωμεν αὐτὸν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Γ. Μ. δὲν θέλει μοι ἀρνηθῇ τὴν συνδρομὴν Αὐτῆς πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μοναρχίας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βαρβάρου ὀσμανικῆς κυβερνήσεως, *ὑπὸ τὸν ρητὸν ἐκ μέρους μου ὅρον νὰ διατηρήσω τὴν μοναρχίαν ταύτην ὅλως ἀνεξάρτητον τῆς ἐμῆς*, ἀναβιβάζουσα ἐπὶ τοῦ ἀνεγερθησομένου θρόνου τὸν νεώτερον τῶν ἐγγόνων μου, τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον. *Ὁ νέος μονάρχης θέλει παραιτηθῇ ταυτοχρόνως πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς ρωσσικῆς μοναρχίας, διότι τὰ δύο στέμματα δὲν δύνανται καὶ δὲν πρέπει νὰ ἑνωθῶσι ποτὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς.* Τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν θέλει ἀναλάβῃ ἐν καιρῷ εὐθέτῳ ὁ υἱός μου μέγας δοὺξ διάδοχος καὶ ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱός. Τὸ κατ' ἐμὲ εἶμαι ἑτοίμη νὰ παράσχω δι' ἐμὲ καὶ τοὺς διαδόχους μου πᾶσαν διαβεβαίωσιν, ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιζητήσῃ ποτὲ τὴν συνένωσιν τῶν δύο μοναρχιῶν ὑπὸ ἕνα ἡγεμόνα.

«Σύνορα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἔσονται πρὸς τὴν Ρωσίαν ὁ Εὔξεινος, πρὸς τὴν Αὐστρίαν αἱ κτήσεις, ἃς θέλει προσλάβῃ ἡ Γ. Μ. διὰ τῆς πτώσεως τῆς βαρβάρου

κυβερνήσεως, καὶ πρὸς τὴν Δακίαν ὁ Δούναβις. Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους θέλουσι τεθῇ ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνεγερθησομένου κράτους [1]».

Τὸ ἑλληνικὸν γένος, τὸ ἀείποτε ἕνα μόνον ἔχον πόθον, τὸν τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως, ἐκινήθη καὶ πάλιν κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ὑπὲρ τοῦ νέου ρωσσικοῦ προγράμματος, καθ' ὃ αὐτοκράτωρ τοῦ μέλλοντος ἑλληνικοῦ κράτους θὰ ἦτο αὐτὸς ὁ υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης Κωνσταντῖνος. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ αὐτοπεποίθησις εἰς τὰς δυνάμεις του καὶ τὸ δίκαιόν του, ὥστε, ὅτε ἐν ἔτει 1792 ἡ Αἰκατερίνη προέβη εἰς συνομολόγησιν συνθήκης πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ναυκρχῶν τῆς κατὰ θάλασσαν ἑλληνικῆς δυνάμεως Λάμπρος Κατσώνης εἶπεν ἀξιομνημονεύτους λόγους, δηλωτικοὺς τῆς ἐθνικῆς αὐτοπεποιθήσεως: «Ἐὰν ἡ αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην αὐτῆς, ὁ Κατσώνης ἀκόμη δὲν ὑπέγραψε τὴν ἰδικήν του». Ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ ἐπωφελήθη καὶ πάλιν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως, ἀλλ' ὁ Ἑλληνισμὸς ἐζημιώθη.

Ἐν ἔτει 1797, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βενετικῆς πολιτείας, τὰ γαλλικὰ στρατεύματα κατελάμβανον τὰς Ἰονίους Νήσους, ὑποκειμένας εἰς τὴν Βενετίαν. Τὸ ἑλληνικὸν γένος καταλαμβάνεται ἐξ ἐλπίδων καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ. Ἀναμένει τὴν ἐξάπλωσιν τῆς γαλλικῆς δυνάμεως καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν διατελούσαις ἑλληνικαῖς χώραις. Τῇ 1ῃ Αὐγούστου 1797 ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης, καταλύσας ἤδη τὴν βενετικὴν πολιτείαν, γράφει πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑπόμενα εἰς τὴν κυβέρνησίν του: «Ἀπὸ ταχοῦ (τῶν Ἰονίων νήσων) ἀνηρτήθησαν τὰ σύμβολα τῆς Κοινότητος· οἱ δὲ λαοὶ ἐλπίζουσιν, ὅτι διὰ τῆς προστασίας τοῦ μεγάλου γαλλικοῦ ἔθνους θέλουσιν ἀνακτήσῃ τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας καὶ τὴν ἐμπορίαν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μανιατῶν μοι ἔπεμψεν ἕνα τῶν προκρίτων τῆς χώρας, ἵνα μοι δηλώσῃ, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἴδῃ ἐν τῷ λιμένι αὐτοῦ γαλλικά τινα πλοῖα καὶ νὰ φανῇ χρήσιμος εἰς τὸ μέγα γαλλικὸν ἔθνος». Κατὰ τὴν θυελλώδη ἐκείνην ἱστορικὴν περίοδον ἀνέρχεται ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς εἷς τῶν μεγαλοπραγμονεστάτων ἀντιπροσώπων τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, ὁ Θεσσαλὸς Ρήγας Βελεστινλῆς. Ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν Βοναπάρτην τὸ πρῶτον ὑπὲρ συνδρομῆς αὐτοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, μετὰ ταῦτα πρὸς τὸν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀποστατήσαντα κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας σατράπην τῆς Βουλγαρίας Πασβάνογλουν. Δυστυχῶς, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς πραγματώσεως τοῦ μεγαλουργοῦ αὐτοῦ σχεδίου, παρεδόθη ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς Τούρκους. Καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ριφθῇ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν εἰς τὸν Δούναβιν ἐν Βελιγραδίῳ, ἀμυνόμενος δὲ καὶ ἀποκρούων τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν, ἐφονεύετο ὑπὸ πυροβόλου, ἀνεφώνησε πρὸς τοὺς δημίους του: «Οὕτως ἀποθνήσκουσι τὰ

---

1 *Κ. Παπαρρηγοπούλου* Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (τόμ. 5ος).

παλληκάρια· ἱκανὸν ἔσπειρα σπόρον· θέλει βλαστήσῃ, καὶ τὸ γένος μου θέλει συλλέξῃ τὸν γλυκὺν αὐτοῦ καρπόν».

Τὸ πρόγραμμα τοῦ μάρτυρος τούτου τῆς ἐλευθερίας, τὸ πρόγραμμα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, καθώριζεν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποκατάστασιν οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, πλήρη ἰσοπολιτείαν. Ἐξεπροσώπει ἡ ἑλληνικὴ φυλή, κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἰῶνας, τὸ θερμουργότερον στοιχεῖον καὶ τὴν ἰσχυροτάτην δύναμιν τῶν λαῶν, τῶν διατελούντων ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν δεσποτείαν. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα τὸ κήρυγμα τοῦ ἐκ Θεσσαλίας φιλοπάτριδος ἔσχεν ἀπήχησιν εἰς τὰς ψυχὰς οὐ μόνον τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μὴ τοιούτων.

Ἡ διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας ἀναγέννησις καὶ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἀνατολῆς, μηδὲ τῶν Μουσουλμάνων ἐξαιρουμένων. Τοῦτο ἐπεδίωκεν ὁ Ρήγας, ὀνειροπολῶν σύνταξιν «Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν, Σέρβων καὶ Ἑλλήνων, Νησιωτῶν καὶ Ἠπειρωτῶν» καὶ πάντων τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου [1]. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Οἱ μὴ ἑλληνόφωνοι λαοὶ ἀπεδέχοντο τὸ κήρυγμα ταῦτο, διότι ἡ κατακτητικὴ βουλιμία δὲν εἶχε κατορθώσῃ ἀκόμη νὰ διασπάσῃ τὸν μεταξὺ λαῶν ὁμοφύλων καὶ ὁμοιοπαθῶν ὑφιστάμενον σύνδεσμον καὶ τὴν ἀλληλεγγύην.

Μετὰ τοιαύτας καὶ τηλικαύτας κλονυχίας καὶ περιπετείας τὸ Ἑλληνικὸν γένος δὲν ἀπογοητεύεται. Ἐξ ἑκάστης ἀποτυχίας ἀναλαμβάνει νέας δυνάμεις καὶ νέαν πίστιν ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ ἐπιδιώξει τῆς πραγματώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ἔτι μᾶλλον ἀναζωογονεῖται καὶ κρατύνεται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἑλληνικῶν λαῶν. Τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ὁσημέραι καταπιπτούσης καὶ ἐξουθενουμένης, ἡ ἑλληνικὴ δύναμις ἐκδηλοῦται τολμηρότερον καὶ γενναιότερον. Ἰδίᾳ ἀναφαίνεται ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς ἡ ἡρωϊκὴ ἐκείνη κωμόπολις τῆς Ἠπείρου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνέζησαν ὅλα τὰ ἰδεώδη τῆς παλαιᾶς Σπάρτης. Ἐπί τινα χρόνον κατέστη ὁ τρόμος τῶν Τούρκων πασάδων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ διαβοήτου δεσπότου τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Ἀλβανοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Θαυμαστὰ εἶνε τὰ κατορθώματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης γενεᾶς τοῦ Σουλίου. Δὲν παρεδόθησαν εἰς τοὺς πολιορκητάς, ὧν ἦσαν ὀλιγαριθμότεροι. Ἐξῆλθον μὲ τὰς τιμὰς τοῦ πολέμου ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο τὸν ἐπίορκον χαρακτῆρα τοῦ σατράπου αἱ γυναῖκες τῶν Σουλιωτῶν, αἵ-

---

1 «Βούλγαροι κι' Ἀρβανῖται, καὶ Σέρβοι, καὶ Ρωμηοί
Νησιῶται καὶ Ἠπειρῶται μὲ μιὰ κοινὴ ὁρμή,
γιὰ τὴν ἐλευθερίαν να ζώσωμεν σπαθί,
πῶς εἴμεθα ἀνδρειωμένοι παντοῦ νὰ 'ξακουσθῇ....»

τινες ἐπολιορκοῦντο μετ' ἄλλων πολεμιστῶν ἔν τινι ὀρεινῷ ὑψώματι τῆς χώρας, τῷ Ζαλόγγῳ, προὐτίμησαν νὰ ριφθῶσι μᾶλλον εἰς τὰ βάθη τοῦ ποταμοῦ, ὅστις ἔρρεεν ὑπὸ τὸ χωρίον, παρὰ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν ἐχθρόν.

«Τὸ δρᾶμα τοῦτο εἶνε γνωστότατον, ἔλεγε πρό τινος ὁ κ. Henry Houssaye. Ἑξήκοντα Σουλιώτισσαι εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀποτόμου ὄρους, μὴ ἔχοντος ἄλλην διέξοδον ἢ στενὴν ἀτραπόν, ἀφ' οὗ ἔβλεπον αὗται ν' ἀνέρχωνται πρὸς καταδίωξίν των οἱ στρατιῶται τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Προσηυχήθησαν, ἐξεσφενδόνησαν τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὸ βάραθρον καὶ μετὰ ταῦτα, τείνουσαι πρὸς ἀλλήλας τὰς χεῖρας, ἤρξαντο ψάλλουσαι ᾄσμα θανάτου καὶ ὀρχούμεναι πένθιμον χορόν, οὗ ἑκάστη κίνησις προσήγγιζεν αὐτὰς εἰς τὴν κλιτὺν τοῦ βράχου. Ὅταν ἡ ὁδηγοῦσα τὸν χορὸν προσήγγισεν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, κατεκρημνίσθη ἐντὸς αὐτῆς, ἠκολούθησαν δ' αὐτὴν ἅπασαι αἱ σύντροφοι, χωρὶς νὰφήσωσι τὰς χεῖρας ἀλλήλων [1]».

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐν ἔτει 1807, εἷς τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Θεσσαλίας, ὁ Νῖκος Τσάρας, δὲν διστάζει νὰ διασχίσῃ ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν μετὰ 550 μαχητῶν καὶ νὰ δράμῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ κατὰ τῆς ὀσμανικῆς δυναστείας ἐξεγερθέντος Σέρβου ἥρωος Καραγεώργη. Πρὸ τῆς ἐπιβλητικῆς ἐμφανείας τῶν ἡρώων τούτων τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐξαφανίζονται ἢ ὑποχωροῦσιν.

Ἡ ἐθνικὴ συνωμοσία κατὰ τῆς ὀσμανικῆς δυναστείας ἐξακολουθεῖ. Ἐπὶ τέλους, ἐν ἔτει 1821, ἐξεγείρεται τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐν ταῖς πλείσταις τῶν χωρῶν αὐτοῦ, ἰδίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Κύπρῳ, ἐνιαχοῦ τοῦ Αἰγαίου, ὅπου ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν καιρικῶν περιστάσεων. Ἡ πρώτη πολεμικὴ σάλπιγξ ἠχησεν ἐν Μολδοβλαχίᾳ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ *ἄλλοτε ἡγεμόνος* αὐτῆς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Ἡ ἐν ταῖς παραδουναβίοις ἡγεμονίαις ἐξέγερσις ἔσχεν οἰκτρὸν τέλος, ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως καὶ τῆς προδοσίας ἰθαγενῶν τινων ὁπλαρχηγῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίως Ἑλλάδι, ἐν τῇ Στερεᾷ, ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Μακεδονίᾳ ἡ ἑλληνικὴ ἀρετὴ ἐκδηλοῦται κατὰ τρόπον προκαλέσαντα τὸν θαυμασμὸν ὁλοκλήρου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἡ ἐξεγερθεῖσα νέα Ἑλλὰς δὲν ἐμιμεῖτο, δὲν παρηκολούθει τὰ διδάγματα τῆς ἀρχαίας, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑπερέβαινεν αὐτήν.

Τὸ πρῶτον κήρυγμα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος εἶχεν ὡς ἑξῆς. Τὸ διετύπωσεν ἡ πρώτη ἐν Ἐπιδαύρῳ συγκληθεῖσα ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις:

«Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη ὀθωμανικὴν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὴν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παρα-

---

1 La Grèce, La Grèce héroïque (Ligue Française pour la défense des droits de l'Hellénisme).

στατῶν του, εἰς ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν».

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅσον καὶ ἂν διετέλει ἀπορροῦν παντὸς ἐφοδίου, ὅπλον, πτωχόν, ἐστερημένον ἀρχῆς καὶ διευθύνσεως, διεξήγαγε τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα μετ' ἀφοσιώσεως, μετ' ἐθελοθυσίας, ἥτις δικαίως προὐκάλεσε τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν. Βεβαίως, παρὰ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν οἱ μαχόμενοι Ἕλληνες ἐπεδείξαντο πολλάκις καὶ κακίας καὶ ἁμαρτήματα, ὧν τὸ μέγιστον ἦτο τὸ ἁμάρτημα τῆς διχονοίας. Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἀπέδειξαν εἰς τὴν ἔκπληκτον Εὐρώπην, ὅτι εἶνε ἄξιοι κρείττονος τύχης.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις κατ' οὐσίαν ἦτο βεβαίως ἐπανάστασις κατὰ τῆς ὀσμανικῆς δεσποτείας. Δικαίωμα ἱερὸν καὶ ἀπαράβατον, ἀπορρέον ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ διδάγματα τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ἕνεκα τοῦ λόγου, ὅτι ὁ ἐξεγερθεὶς Ἑλληνισμὸς ἐβάσιζε τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ δόγματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, οἵα διεπλάσθη καὶ ἀπετελέσθη διὰ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· ἐθεωρήθη αὕτη ὡς ἄρνησις τῶν ἀρχῶν τῆς νομιμοφροσύνης καὶ τοῦ πρὸς τὰς κυβερνήσεις σεβασμοῦ. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ Τουρκία ἐν ἔτει 1815 δὲν συμπεριελήφθη ἐν τῇ μεγάλῃ χριστιανικῇ οἰκογενείᾳ τῆς Εὐρώπης, ὡς συνέβη μετὰ πεντηκονταετίαν ἐν Παρισίοις, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσιας ἐλαυνόμεναι αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις ἀπηξίωσαν νὰ παράσχωσιν εὐήκοον οὖς εἰς τὰ αἰτήματα τῆς ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως. Ἔτρεμον ἐκ τοῦ φόβου, μὴ ἡ ἐπαναστατικὴ ἐπιδημία μεταδοθῇ ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ τὴν Βόρειον, μὴ τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη καταστῶσι θᾶττον ἢ βράδιον καὶ εὐρωπαϊκὰ ἰδεώδη. Καὶ ἠγωνίζοντο πρὸς τοῦτο μετὰ δεξιότητος ἅμα καὶ ἐπιμονῆς, ἀξίας κρείττονος ὑποθέσεως, οἱ περὶ τοὺς δύο Διοσκούρους τῆς κρατούσης εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, τὸν Μέττερνιχ καὶ τὸν σεΐδην αὐτοῦ Φρειδερῖκον von Gentz πολέμιοι πάσης ἐπαναστατικῆς διαδηλώσεως ἢ ἐξεγέρσεως. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἐξυπηρέτει ἐκοῦσα ἄκουσα τὰ ὀθωμανικὰ συμφέροντα ἐν ὀνόματι τῶν ἀρχῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἧς τὸ πρόγραμμα καὶ τὸ κῦρος ἠρνεῖτο κατ' ἀνάγκην ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις. Ἅμα τῇ ἐκρήξει αὐτῆς ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ὑπασπιστὴς τοῦ Τσάρου, ἀπεκηρύσσετο ὑπ' αὐτοῦ, καταφυγὼν δὲ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ μολδαυϊκοῦ κινήματος εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος, συνελαμβάνετο κατὰ διαταγὴν τῆς κυβερνήσεως καὶ καθείργετο ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Munkatz. Ἂν δὲν ἦτο Ρῶσσος στρατηγός, θὰ παρεδίδετο ἴσως εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, διὰ νὰ πάθῃ ὅσα ὑπέστη πρὸ εἰκοσαετίας Ῥήγας ὁ Βελεστινλῆς. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀντιπάθεια τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Ἐν ἔτει 1822 ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, μεταβαίνων εἰς τὴν Σύνοδον τῆς

Βερώνης καὶ παραμείνας ἐπί τινας ἡμέρας ἐν Βιέννῃ, εἶπε μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας Μονμορανσύ : «Οὐτ' ἄλλο ὠφελιμώτερον, οὐτ' ἄλλο καθ' ὅλην τὴν Ρωσσίαν ἐπιθυμητότερον εἶνε ἀπὸ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας θρησκευτικὸν πόλεμον. Παρέχει τὴν εὐκαιρίαν ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐνόμισα ὅτι ἐν μέσῳ τῶν ταραχῶν τῆς Πελοποννήσου ἐφκίνετο τὸ ἀνατρεπτικὸν τῶν κοινωνιῶν σημεῖον, καὶ διὰ τοῦτο παρητήθην. Τί δὲν ἐνήργησάν τινες πρὸς διάλυσιν τῆς συμμαχίας ; Προσεπάθησαν νὰ πειράξωσι τὴν φιλοτιμίαν μου· μὲ ὕβρισαν παρρησίᾳ· δὲν μ' ἐγνώριζον βεβαίως, ἂν ὑπέθετον ὅτι κινοῦμαι ὑπὸ κενοδοξίας ἢ πάθους. Ὄχι· ποτὲ δὲν θ' ἀποχωρισθῶ τῶν ἀνάκτων, μεθ' ὧν συνεδέθην. Ἂς ἔχωσι καὶ οἱ ἄνακτες τὴν ἄδειαν νὰ συμμαχῶσι φανερά, ὑπερασπίζοντες ἑαυτοὺς κατὰ τῶν μυστικῶν ἑταιρειῶν».

Τοιαύτη ἡ κρατοῦσα περὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως γνώμη παρὰ τοῖς ἐπισήμοις εὐρωπαϊκοῖς κύκλοις. Ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἀπεπειράτο νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῆς. Ἀπεκρούετο ὡς καρβοναρική, ὡς ἐχθρὰ τῶν δογμάτων τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Καὶ μόλις ἤρξατο μεταβαλλομένη ἡ πολιτικὴ αὕτη διὰ τῆς μεγαλόφρονος διπλωματικῆς ἐπιβολῆς τοῦ Κάνιγγος ἐν ἔτει 1824. Ἐφ' ὅσον ἐν τούτοις παρήρχετο ὁ καιρὸς καὶ παρετείνετο ὁ ἀγών, ἐξεδηλοῦτο τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδιαφέρον τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσίας γνώμης θερμότερον. Ὁ φιλελληνισμὸς κατέκτα ὁσημέραι τὴν συνείδησιν καὶ τὰς συμπαθείας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Πάντες οἱ πολέμιοι τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐκηρύσσοντο ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος· ἀλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι καὶ ἐκ τῶν συντηρητικῶν κύκλων τῆς Εὐρώπης, τῶν ἥκιστα συμπαθῶς διατεθειμένων πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπανάστασιν, συνηγόρουν θερμῶς καὶ ἠμύνοντο ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἀπαξιοῦντες νὰ ταυτίσωσιν αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ, Ἱσπανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἀγωνιζομένους φιλελευθέρους, ὧν τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν πρόγραμμα ἀπέρρεεν ἐξ ἄλλων ὅλως αἰτίων ἢ ἐκ τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν ἀπέρρεεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις.

Ἐπὶ τέλους τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἀλήθεια ἐπεκράτησαν ἐν τῇ ἐκτιμήσει καὶ τῇ ἀναγνωρίσει τοῦ δικαίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἤλπιζεν ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, ὅτι ἤθελε κατασπαράξῃ αὐτὴν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐν τοῖς σπαργάνοις καὶ ὅτι ἤθελεν ἀπαλλαγῇ αὐτῆς, ὡς ἀπηλλάγη ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ τῇ συνδρομῇ τῶν αὐστριακῶν καὶ γαλλικῶν ὅπλων. Παρέσχε μόνον ἡ Ἱερὰ Συμμαχία δεῖγμα γενναιοφροσύνης, ὅτι δὲν ἔπεμψε χριστιανικὸν στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν πρὸς καταστολὴν τῆς ἐγκληματικῆς ἀποστασίας, ὡς ἐχαρακτηρίζετο ἰδίως ἡ ἐπανάστασις ἐν τοῖς πλείστοις τῶν συντηρητικῶν καὶ νομιμοφρόνων ὀργάνων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, τῶν διατελούντων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ τὴν σατανικὴν ἐπιρροὴν τοῦ Αὐστριακοῦ ἀρχικαγκελλαρίου. Εὐτυχῶς διὰ τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, λέγει ὁ Γερβῖνος, «ἡ ἐλπὶς αὕτη ἀπεδείχθη ἀπατηλή. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἐρριζωμένη ἐν σχέσεσιν ἱστορικαῖς πολλῶν

αἰώνων, προσυρκσμένη ἐν τῇ βαθείᾳ καὶ ἐκτεταμένῃ ἀποσυνθέσει τοῦ τουρκικοῦ κράτους, προελθοῦσα ἐξ ἰδίου ἐθνικοῦ βίου, περιεῖχεν ὅλως διάφορον ζωτικὸν πυρῆνα, ὅλως διάφορα στοιχεῖα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ἢ αἱ αὐτοσχέδιον συνωμοσιῶν μορφὴν ἔχουσαι ἐπαναστάσεις τῶν μεσημβρινῶν καθολικῶν χωρῶν. Ὁ μακροχρόνιος καὶ λυσσώδης ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων. οὓς ἡ Εὐρώπη μετ' οὐ πολὺ ἐθεώρησεν ὡς τοὺς αἰτίους κρείττονος καταστάσεως καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ ἀπεσταλμένους, ὅπως ἐπιφέρωσιν εὐεργετικὴν τροπὴν εἰς τὴν καταβεβλημένην ὑφήλιον, ὁ ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων, λέγομεν, παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην νὰ καταστήσῃ τὰς συμπαθείας της πρὸς τὸν ὑπὲρ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα δύναμιν ἰσχυράν, ἐπενεγκοῦσαν τὴν νίκην αὐτοῦ καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας εὔνοιάν της ἀνάπτυξιν, ἥτις ἐπέφερε τὴν ἀπροσδόκητον θριαμβευτικὴν ἔκβασιν καὶ ὑπέσκαψε τὸ ρωσσικοαυστριακὸν σύστημα τῆς ἀντιδράσεως, τὸ ὁποῖον ὡς ἐφιάλτης ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης [1]».

Τὸ πυροβόλον τοῦ Ναυαρίνου ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἱστορικὴν ζωήν, ἂν μὴ σύμπαν, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Γεωργίου Κάνιγγος ἐθριάμβευεν. Τὸ εὐτυχές, ἀτυχὲς ἐκήρυττεν αὐτὸ τὴν ἐπαύριον τῆς καταστροφῆς ὁ λόρδος Οὐέλλιγκτων, γεγονὸς τῆς πυρπολήσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ὑπὸ τῶν συνησπισμένων στόλων τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας, ἐξηνάγκαζε τὴν Ὑψηλὴν Πύλην νὰ ἐνδώσῃ, ἔτι δὲ μᾶλλον μετὰ τὴν Συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως, εἰς τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πρωτοκόλλου, δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ τμήματος ἐκείνου τῆς ἑλληνικῆς χώρας, ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν εἶχεν ἐπὶ ἑπταετίαν διεξαχθῇ ὁ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγών. Ἡ μετὰ τὸ *γεγονὸς τοῦ Ναυαρίνου* εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ὑπῆρξε καὶ πάλιν μικρολόγος καὶ ἐγωιστική. Ἠδύνατο τὸ νέον ἑλληνικὸν κράτος νὰ περιλαμβάνῃ, ἂν μὴ πάσας τὰς χώρας, τὰς οἰκουμένας ἐξ Ἑλλήνων, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τὰς μετασχούσας εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Ἠδύναντο ν' ἀποτελέσωσι μέρος αὐτοῦ ἡ Κρήτη, ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐδημιουργεῖτο πράγματι ἰσχυρὰ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, ἱκανὴ καθισταμένη σὺν τῷ χρόνῳ ν' ἀποκαταστήσῃ νομοταγῆ τάξιν πραγμάτων, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀντὶ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς λύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ, ἐδημιουργήθη κράτος μικροσκοπικόν, περιωρισμένον ἐντὸς τεχνητῶν γεωγραφικῶν ὁρίων, ἐπιβληθέντων αὐτῷ κατὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὰς βλέψεις τῆς διπλωματίας, ἥτις οὐδέποτε προσεῖδε μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἀναγέννησιν, πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἅμα τῇ ἀναγεννήσει αὐτοῦ καὶ τῇ πολιτικῇ συντάξει τὸ νέον κράτος κατέστη ἄθυρμα

---

1 Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts (5 6). (Μετάφρασις Ἀντωνιάδου).

καὶ πλαγγὼν τῆς διπλωματίας, ἥτις προσηνέχθη πρὸς αὐτὸ ἀστοργότατα, κανονίζουσα,ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἐγωιστικωτάτων καὶ εὐτελεστάτων δυναστικῶν, ἐθνικῶν, ἢ οἰκονομικῶν συμφερόντων.

Γράφων τὴν ἀλήθειαν, καὶ μόνην τὴν ἀλήθειαν, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην,ὅτι τὸ νεότευκτον τοῦτο ἑλληνικὸν κράτος κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ ὀγδοηκονταετίαν, ἐν τῇ ἐθνικῇ καὶ πολιτικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ, δὲν ὑπῆρξεν ἐν πολλοῖς ἀντάξιον τῶν προσδοκιῶν καὶ τῶν ἐλπίδων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου.Ἐπανειλημμένως ὑπέπεσεν εἰς σφάλματα καὶ ἀποτυχίας.Καὶ τὸ δεινότατον πάντων τῶν σφαλμάτων αὐτοῦ,ἄγνωστον ἕνεκα τίνων αἰτίων, ἐσωτερικῶν ἢ ἐξωτερικῶν, παρημέλησε μέχρις ἐγκληματικῆς ἀδιαφορίας καὶ ἀδρανείας τὴν σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Ἀλλὰ τοῦτο κατ' ἐξοχὴν εὐθύνει οὐχὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταπενταετῆ περίοδον κρατήσασαν κυβερνητικὴν ὀλιγαρχίαν, καθ' ἧς οὐδεμία δύναμις οὔτε ἐκ τῶν ἄνω, οὔτε ἐκ τῶν κάτω ἀνθίσταται, οὐδὲ τολμᾷ ν' ἀντιστῇ. Οὐχ ἧττον ὁμολογητέον, ὅτι ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ, αὐτὴ ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, παραβαλλομένη πρὸς τὴν θαυμασίως ἐξαπλωτικὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὐ μόνον ἐν ταῖς ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου περιβρεχομέναις χώραις, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς ὑφηλίου, δὲν δύναται ἄλλως νὰ αἰτιολογηθῇ ἢ ἐκ λόγων γεωγραφικῆς ἀνεπαρκείας, ἕνεκα τοῦ περιωρισμένου πληθυσμοῦ.

Τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος, αὕτη εἶνε ἡ αἰτία, ἡ πρωτίστη αἰτία, τῆς ἀποτυχίας τοῦ νέου κράτους. Προεῖπε τοῦτο ὁ Μεττερνῖχος. Πλέον δ' ἢ ἅπαξ ἀπεδόθη ἡ ἀποτυχία αὕτη εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων.

Ἀντ' ἐμοῦ ἂς λάβῃ τὸν λόγον, ἐξιστορῶν τὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ὁ κ. Denys Cochin. Ἐν διαλέξει αὐτοῦ, γενομένῃ τῇ 13ῃ Μαΐου παρελθόντος ἔτους ἐν τῷ «Συνδέσμῳ πρὸς ἄμυναν τῶν Δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ», πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει τὰ ἑπόμενα ὁ εὐφραδὴς βουλευτὴς Παρισίων : «Τὰ ἑλληνικὰ σύνορα καθωρίσθησαν μετὰ πολλοῦ κόπου. Ποῖα τὰ αἴτια τῶν δυσχερειῶν τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων ; Ἡ πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐκ λόγων ἰδιοτελείας μὴ δημιουργησασῶν κράτος ἰσχυρὸν καὶ ἐπαρκὲς πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ. Ὁ πρίγκιψ Λεοπόλδος τοῦ σαξωνικοῦ Κοβούργου ἠρνήθη ν' ἀποδεχθῇ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα, προσφερόμενον αὐτῷ ὑπὸ τῶν τριῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Κατενόει ὁ ἔμπειρος καὶ συνετὸς ἀνήρ, ὅτι κράτος, οὕτως ἔχον περιωρισμένα τὰ σύνορα, ἀνεπαρκῆ πληθυσμόν, ἐλάχιστα οἰκονομικὰ μέσα, εἰς οὐδὲν γενναῖον ἠδύνατο ν' ἀπολήξῃ. Καὶ τοῦτο ἀπέδειξεν ὁ μετὰ ταῦτα χρόνος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐπωφεληθῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία. Ἡ Εὐρώπη ὑστέρησε πολλάκις εἰς τὰς ὑποχρεώσεις της, λέγει ὁ αὐτὸς κ. Denys Cochin. Ἐγίνωσκε καὶ ἦτο πρόδηλον, ὅτι περιωρισμένα σύνορα

θὰ καθίσταντο πρόσκομμα εἰς τὴν ἐθνικὴν πρόοδον . . . Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἐπεζήτουν σύνορα ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς Πίνδου, τοῦ Ὀλύμπου, τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ εἰς αὐτούς, ὅτι διετύπουν ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις; Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων εὑρίσκοντο χῶραι, ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν διατελοῦσαι ἑλληνικαὶ ἐκ τῆς δόξης τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς πίστεως ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις . . .».

Οὕτως ἀποφαίνεται περὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν πρώτων ἑλληνικῶν συνόρων ὁ εὐρραδὴς βουλευτὴς Παρισίων. Εἰς τὴν Κρήτην δὲν ἐπετράπη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ νὰ καταστῇ τμῆμα τοῦ ἐλευθέρου κράτους, παρὰ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἔνδοξον αὐτῆς σύμπραξιν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Ἡ Εὐρώπη ὑπῆρξεν ἑκάστοτε φειδωλή. Μόλις ἐν ἔτει 1863 ἐπέτρεψε τὴν προσάρτησιν τῶν Ἰονίων Νήσων, δυνάμει δὲ τῆς βερολινείου Συνθήκης τὴν ἕνωσιν τῆς Θεσσαλίας, ἐκτὸς τῆς Ἐλασσῶνος, καὶ τοῦ ἠπειρωτικοῦ τμήματος τῆς Ἄρτης, τῶν ὑπὸ τῆς εἰρημένης Συνόδου καθωρισμένων συνόρων, περικοπέντων ἕνεκα κακοπιστίας τῆς Πύλης, συναινούσης ἅμα τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης.

Ὁποῖον συμπέρασμα δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ αἰτίου τούτου, τοῦ παρὰ τοὺς κανόνας τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας περιορισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν συνόρων; Ἂν ἡ Ἑλλάς, ὡς ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον κράτος, ἐκέκτητο εὐρύτερα γεωγραφικὰ σύνορα, στάδιον ἄρα ἐνεργείας καὶ ἐπιβολῆς μᾶλλον ἐκτεταμένον, ἂν εἶχε πληθυσμὸν μείζονα, θὰ ἠδύνατο ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος νὰ δημιουργήσῃ ἐθνικὸν κέντρον καὶ πυρῆνα, νὰ συγκεντρώσῃ πάσας τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις, νὰ διατελῇ ἴσως κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μία τῶν ἰσχυροτάτων ἐπικρατειῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, καθ' ἣν στιγμὴν καθώριζεν ἐν Λονδίνῳ τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ ἐν ἔτει 1856 ἐν Παρισίοις, καὶ ἐν ἔτει 1878 ἐν Βερολίνῳ, καὶ ἀκόμη κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος ἐν Κρήτῃ, ἐδείχθη ἄστοργος, φειδωλή, ἀρνητικὴ ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος. Ἀντὶ νὰ ἐξεύρῃ τρόπον λύσεως, κατώρθωσε μεθοδικώτατα νὰ ἐξεύρῃ τρόπον περιπλοκῆς.

Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, τήν τε ἐθνικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ ἐλευθέρου κράτους, τίς ὁ διαμφισβητήσων τὴν μοναδικήν, τὴν ἀπαράμιλλον ἐξαπλωτικὴν δραστηριότητα καὶ ἐνέργειαν, ἣν ἔσχε τὸ ἑλληνικὸν γένος κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἱστορικὴν περίοδον, ἰδίᾳ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος; Ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐνισχύσεως καὶ ὠθήσεως ἡ ἑλληνικὴ φυλή, ἀντιμαχομένη κατὰ πολλῶν καὶ ποικίλων ἀντιδράσεων, προερχομένων ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως κατὰ πρῶτον, εἴτε ὑπὸ τὸ παλαιοτουρκικόν, εἴτε ὑπὸ τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς, ἐκ τῶν συνοίκων λαῶν, ἀνταγωνιζομένων πρὸς αὐτὴν περὶ ἐπικρατήσεως, ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς, δυναστικῆς, ἐμπορικῆς, κατώρθωσεν ἐν τούτοις νὰ ἐκδηλώσῃ θαυμαστὴν ἀντοχήν, δραστηριότητα

καὶ ἐξαπλωτικὴν δύναμιν. Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐν οἷς κρατεῖ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, πολλαπλασιάζεται μετὰ πολλῆς ἐντάσεως. Τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν φυσιολογικὴν ἰσχὺν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, τὴν ἐνέργειαν ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει.

Τὸ ἐκπληκτικὸν φαινόμενον τῆς ἀριθμητικῆς, πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἰδίᾳ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν πάντων σχεδὸν τῶν ἐπισκεφθέντων κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τὰ μικρασιατικὰ παράλια, ἐν οἷς κρατεῖ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Πρὸ δεκαετηρίδων ἤδη ἔγραφεν ὁ Lenormant, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐξεπροσώπει τὴν κινητήριον δύναμιν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ὅπως πρὸ εἴκοσι καὶ δύο αἰώνων ἐξεπροσώπει αὐτὴν ἐν τῇ περσικῇ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ᾗ τὸ ἐμπόριον, ἡ τεχνουργία καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐξίκοντο εἰς σημεῖόν τι ἀναπτύξεως, ἡ τιμὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, ἰατροί, δικηγόροι, τραπεζῖται, ἔμποροι, γραμματεῖς τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι, διερμηνεῖς καθ' ἅπασαν τὴν Τουρκίαν, οἱ Ἕλληνες ἔρριψαν ἐπὶ τοῦ τόπου ἀπέραντον δίκτυον, ἐπιτρέπον αὐτοῖς τὴν ἀποκλειστικὴν διεξαγωγὴν ὅλων τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἕτερος ἀλλοεθνὴς συγγραφεύς, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει διατρίψας καὶ σπουδάσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, ὁ ἄλλοτε γενικὸς πρόξενος τῆς Αὐστρουγγαρίας ἐν Σμύρνῃ von Scherzer, ἐξαίρων τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, συντελεσάσης εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν ἀποκέντρων τμημάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐφ' ὧν ἐβάρυνεν ἐπὶ μᾶλλον ἡ τουρκικὴ διοίκησις. Διὰ τῆς ἱδρύσεως σχολείων καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐλάχιστον ἀριθμούσαις πληθυσμὸν κοινότησι κατωρθώθη ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, εἰ καὶ οὐδεμία πρὸς τοῦτο κυβερνητικὴ συνδρομὴ ἐχορηγήθη.

Ἐπικαλοῦμαι ἐπίσης τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γεωγράφου Élysée Reclus, περιγράφοντος ὡς ἀκολούθως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως τῶν τέκνων αὐτῶν, θεωρούντων τοῦτο ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθόν, ἐποικοδομητικὸν τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος. Τὸ σχολεῖον, λέγει, τυγχάνει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ κατ' ἐξοχὴν μέριμνα. Ὁ ἔμπορος ἐν παντὶ ἑλληνικῷ κέντρῳ, μετὰ τὸ πέρας τῶν οἰκονομικῶν ὑποθέσεών του, συζητεῖ περὶ τῶν παιδαγωγικῶν μεθόδων, περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν διδασκόντων, ὑπεκκαίων ἅμα τὸν ζῆλον τῶν μαθητῶν. Εἰς τὸν ξένον ἐπισκέπτην ἐπιδεικνύονται πρωτίστως τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα, τοῦτο δὲ θεωρεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὑψίστη τιμή. Ὁ Ἕλλην θυσιάζει τὴν διὰ πόνων καὶ μόχθων κτηθεῖσαν περιουσίαν του πρωτίστως ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς μορ-

φώσεως. Πᾶσα διαθήκη περιλαμβάνει καὶ κληροδότημα ὑπὲρ τῆς ἱδρύσεως καὶ *συντηρήσεως σχολείων* [1].

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπανειλημμένως μνημονευθεὶς ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ κόμης Gobineau, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν δεινὸς καὶ ὀξυνούστατος ὅσον καὶ ἀμερόληπτος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων παρατηρητής, ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ πραγματείᾳ, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ γαλλικῷ «Correspondant» τοῦ 1878, ἐξαίρει καὶ ἀπεικονίζει διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων τὴν κατὰ τὴν σύγχρονον περίοδον πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ, ταῖς Νήσοις τοῦ Αἰγαίου, τῇ Μικρασίᾳ. Συμποσοῦται τοῦτο, διαβεβαιοῖ, εἰς ὀκτὼ ἕως δέκα ἑκατομμύρια, ἐν παραβολῇ δὲ πρὸς τοὺς λοιποὺς κατοίκους τῆς χώρας ἀποτελεῖ ἐπίλεκτον τάξιν ἕνεκα τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς καὶ τῆς ταχείας αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ φυλή, τοσοῦτον ζωηρά, τοσοῦτον σημαίνουσα, στερεῖται τῶν ἀναγκαιούντων αὐτῇ μέσων τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Ἀνάγκη νὰ ἐνισχυθῇ πρὸς τοῦτο.

Ἐν τούτοις καὶ βοηθούμενος καὶ ἐγκαταλιμπανόμενος ὁ ἑλληνικὸς λαός, διατηρεῖ οὐχ ἧττον τὴν ἰδιοφυΐαν αὐτοῦ, δυνάμενος νὰ καταστῇ καὶ χρήσιμος καὶ ἐπιβλαβὴς ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς διατελεῖ. Καὶ τοῦτο ὀφείλουσι νὰ κατανοήσωσιν οἱ δυνάμενοι νὰ προσπορισθῶσιν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὠφελη, χωρὶς νὰ ζητῶσι νὰ περιορίσωσιν αὐτοὺς ἐν δράσει μετρίᾳ καὶ ἀμφιβόλῳ [2].

Ἀλλὰ πρὸς μείζονα ἔτι κατανόησιν τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, πρέπει ὁ παρακολουθῶν τὴν σύγχρονον αὐτοῦ ἐξέλιξιν νὰ μὴ περιορισθῇ μόνον ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ ἀνέκαθεν οἰκουμέναις χώραις, ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, ἐν ταῖς νήσοις τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῶν ἐθνικῶν τούτων τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ συνόρων καὶ νὰ μεταβῇ εἰς ἄλλα τμήματα τῆς ὑδρογείου σφαίρας, ἐν οἷς ὁ Ἑλληνισμός, καίπερ ἐν μειονότητι διατελῶν, ὑπ' οὐδεμιᾶς δὲ πολιτικῆς δυνάμεως ἐνισχυόμενος, κατώρθωσε καὶ κατορθοῖ μεγάλα. Ὁ κ. Edm. Théry ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ περὶ τῆς Οἰκονομικῆς Ἑλλάδος, τῇ γενομένῃ ἐν τῷ «Συνδέσμῳ πρὸς ἄμυναν τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ», ἐξαίρει τὴν δραστηριότητα, τὴν εὐφυΐαν, τὴν φιλοπονίαν, τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων. Τὸ κατ' αὐτὸν ἀξιοπαρατήρητον τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος εἶνε ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς ὁ Ἕλλην καταλείπει τὸ πάτριον ἔδαφος πρὸς ἐξεύρεσιν κρείττονος ἀποκαταστάσεως. Ἀλλὰ παρὰ τὰς μεταναστευτικὰς αὐτοῦ ροπὰς οὐδέποτε λησμονεῖ τὴν γενέτειραν, τὸ δὲ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας διατηρεῖται θερμότατον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

Τὸ τοιοῦτον ἔχει μεγίστην οἰκονομικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ἡ

---

1 D. Géorgiadès La Régénération de la Turquie est-elle possible ? (1909).

2 Études sur la Gréce Moderne.

πόλις τῶν Ἀθηνῶν, πολίχνη ἀσήμαντος καθ' ὃν χρόνον ἐπεσκέφθη αὐτὴν ὁ Σατωβριάνδος, εἶνε σήμερον ἀληθὴς πρωτεύουσα. Ἡ δ' ἀκμὴ αὕτη ὀφείλεται ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος διαβιοῦντες Ἕλληνας.

Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι διατελοῦσιν ἐν ὑψίστῃ περιωπῇ πανταχοῦ τοῦ κόσμου, ὅπου εὑρίσκονται ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες. Καὶ πρόχειρον παράδειγμα, λέγει ὁ ἀγορητής, εἶνε τὸ Σουδάν, ὅπερ ἀνεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἄγγλων τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες κατέστησαν ἤδη ἐκ τῶν ἐκπολιτιστικωτάτων παραγόντων τῆς χώρας ταύτης διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτῶν, τῆς τιμιότητος, τῆς νομιμοσύνης. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην εἶνε οὗτοι μονονουχὶ οἱ κύριοι πάσης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἐργασίας, τῆς συντελουμένης ἐν τῷ ἀπωτάτῳ τούτῳ τμήματι τῆς ἀφρικανικῆς Ἠπείρου [1].

Ἐπεκαλέσθην ἱκανὰς αὐθεντικὰς μαρτυρίας ἀμερολήπτων ἀνδρῶν, οὐχὶ Ἑλλήνων τὴν καταγωγήν, ἵνα καταδείξω τὴν ὑπέροχον κατὰ ποιὸν δύναμιν, ἣν κέκτηται τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἥτις κατ' ἀκολουθίαν πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἐν τῷ διενεργουμένῳ κανονισμῷ τῶν ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν, χωρὶς ν' ἀδικηθῶσι τὸ παράπαν αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ καὶ μὴ ἐθνότητες.

Κατὰ τὴν τελευταίαν στατιστικὴν τῶν κατοίκων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καθ' ὅσον εἶνε δυνατὴ ἡ σύνταξις τοιαύτης στατιστικῆς, ὁ πληθυσμὸς τῶν κατοίκων ἔχει ὡς ἀκολούθως :

	Πληθυσμὸς	Ἔκτασις εἰς τετραγ. χιλιόμετρα
Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας	6,800,000	165,400
Ἀσιατικῆς	18,200,000	1,890,000
Τριπολίτιδος	1,100,000	1,033,000
	26,100,000	3,088,400

Ὥστε ἐν ὅλῳ ἡ Τουρκία ἔχει πληθυσμὸν 26,100,000 ἐπὶ ἐκτάσ. 3,088,000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων.

Κατ' ἐθνικότητας δὲ ἔχει ὡς ἀκολούθως :

Τοῦρκοι	8,500,000
Ἄραβες	6,000,000
Κοῦρδοι, Σῦροι, Βεδουῖνοι, Δροῦσοι κτλ.	2,200,000
Ἀλβανοί	1,000,000
Ἀθίγγανοι	100,000
Μουσουλμᾶνοι	17,800,000

1 La Grèce. La Grèce économique (Conférence du 24 Mars 1907).

Ἕλληνες	5,800,000
Βούλγαροι	850,000
Σέρβοι	300,000
Ἀρμένιοι	1,100,000
Φράγκοι	100,000
Ἰσραηλῖται	150,000
	26,100,000

Ἐκ τούτου συμπεραίνεται, ὅτι ἐπὶ πληθυσμοῦ 26,100,000 τὸ ἑλληνικὸν γένος κέκτηται ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πληθυσμὸν 5,800,000, ἤτοι τὸ τέταρτον τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς οὗτος, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἑτέρων τριῶν ἑκατομμυρίων Σλαύων, Ἀρμενίων, Ἀλβανῶν, Ἰουδαίων, ἐξισοῦται πρὸς τὸν γνησίως ὀσμανικὸν πληθυσμόν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἐν ἐλευθέρᾳ συνταγματικῇ πολιτείᾳ, ἐν ᾗ κηρύσσεται ὡς βάσις τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἡ ἰσότης τῶν κατοίκων ἄνευ θρησκευτικῆς συνειδήσεως, κατὰ τίνα τρόπον δικαιολογεῖται ἡ ἀποκλειστικὴ ἐπικράτησις τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου ἐπὶ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν στοιχείων, νομοταγεστέρων, ἐκπολιτιστικωτέρων, καὶ δὴ τοῦ ἑλληνικοῦ, τοῦ ἐπικρατεστάτου πάντων κατὰ ποσὸν καὶ ποιόν;

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων περὶ τῆς ποικίλης δράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἁλώσεως μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, περὶ τῆς ὑπὸ τῶν κρατούντων ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ καὶ χρησιμοποιήσεως, ἂν μὴ ὡς ἀποτελοῦντος αὐτόνομον κράτος, ἀλλ' ὡς κεκτημένου ἰδιαίτερα δικαιώματα, προνόμια, τοῦθ' ὅ περ θέλει ἐξετασθῇ καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ, συμπεραίνεται ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος καὶ ἕνεκα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἀριθμητικῆς, κοινωνικῆς, πνευματικῆς, οἰκονομικῆς, ἐκπολιτιστικῆς, δικαιοῦται εἰς ἴσα πρὸς τοὺς κρατοῦντας Ὀθωμανοὺς δικαιώματα. Ἀναγνωρίζονται διὰ τοῦ Συντάγματος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον.

Ἐκ τῶν ἑπομένων κεφαλαίων— *Ἱστορία δύο ἐτῶν* — καταδειχθήσεται καὶ πάλιν κατὰ πόσον ἐπραγματοποιήθησαν αἱ νέαι μεταρρυθμίσεις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Τὸ *Χουριὲτ* ὑπῆρξεν ἐξ ἴσου ἐπιτυχὲς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ ὅσον καὶ τὸ *Ταντζιμάτ*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ. — ΠΡΟΝΟΜΙΑ.

Διηγεῖται ὁ ἱστορικὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τὰ ἑπόμενα, ἐπελθόντα τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

«Ὁ Μωάμεθ, πορθητὴς καὶ κύριος γενόμενος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς ἐκέλευσε τὸν ἀπόπλουν τοῦ στόλου, βρίθοντος πολλῶν λαφύρων, τῇ δὲ ὑστεραίᾳ ἐτέλεσε μετὰ θριαμβικῆς εἰσόδου καὶ τῶν νικητηρίων τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ἕλληνος Πατριάρχου. Τοσοῦτον δὲ συνεδυάζοντο ἐν αὐτῷ τὰ στρατηγικὰ μετὰ τῶν πολιτικῶν πλεονεκτημάτων, ὥστε κρατῶν ἔτι τὰ ὅπλα ἐν τῇ χειρὶ προΰνόει συγχρόνως καὶ περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν νέων κτήσεων διὰ συνετῶν πολιτικῶν θεσμῶν. Διὸ ἀνεκήρυξεν, ἵνα πάντες οἱ ἕνεκα φόβου κεκρυμμένοι κάτοικοι τῆς πόλεως προσέλθωσιν ἐλευθέρως καὶ ἀνενοχλήτως καὶ πάντες οἱ φυγόντες ἐπανέλθωσιν οἴκαδε, βιώσωσι δὲ κατὰ τὸ σύνηθες [1]. Συγχρόνως δ' ἐκέλευσεν, ἵνα ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Πατριάρχου κατὰ τὰ παλαιὰ ἔθιμα καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν τάξιν ἐκλεγῇ καὶ ἐγκαθιδρυθῇ ἕτερος. «Προϋπῆρχε δὲ καὶ τάξις καὶ συνήθεια τοῖς Χριστιανοῖς βασιλεῦσι, ἵνα δωροποιῶσι τῷ χειροτονηθέντι Πατριάρχῃ νεωστὶ δεκανίκιον χρυσοῦν μετὰ λίθων πολυτίμων καὶ μαργάρων ἐγκεκοσμημένον, καὶ ἵππον ἐκλεκτὸν ἐκ τῶν βασιλικῶν μετὰ ἐφιππίου καὶ ἐφεστρίδος βασιλικῆς ἐγκεκοσμημένον πολυτελῶς· καὶ μετὰ χασδίου λευκοῦ καὶ χρυσοῦ σκεπόμενος ἦν ὁ ἵππος· καὶ ἐκ τοῦ παλατίου τοῦ βασιλικοῦ (τοῦ Βουκολέοντος) μετὰ πάσης τῆς Συγκλήτου ἐξερχόμενος ὁ Πατριάρχης καὶ εὐφημούμενος ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, ἐπανέστρεφε· καὶ ἡ χειροτονία ἐγίνετο παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ὡς τάξις καὶ νόμος ἦν. Ἐλάμβανε δὲ ὁ μέλλων γενέσθαι Πατριάρχης ἐκ τῶν τοῦ βασιλέως χειρῶν τὸ δεκανίκιον τοιουτοτρόπως· καθεζομένου τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ δίφρου καὶ πᾶσα ἡ Σύγκλητος ἱστάμενοι ἀσκεπεῖς καὶ ὀρθοί,

1 Δούκας, Βιβλ. Γ'.

καὶ ὁ μέγας πρωτοπαππᾶς τοῦ παλατίου ἐποίει εὐλογητόν· εἶτα καὶ μικρὰν ἐκτενῆ, καὶ ὁ μέγας δομέστικος ἔψαλλε τό, ὅπου γὰρ βασιλέως παρουσία καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα τὸ δόξα, ὁ λαμπαδάριος ἐκ τοῦ ἑτέρου χοροῦ, καὶ νῦν· τό, ὁ Βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν καὶ τὰ ἑξῆς. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ τροπαρίου, ὁ βασιλεὺς ἀνίστατο, ἔχων ἐπὶ τὴν δεξιὰν τὸ δεκανίκιον, ὁ δὲ ὑποψήφιος ἐρχόμενος καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους αὐτοῦ ὁ Καισαρείας, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὁ Ἡρακλείας μητροπολίτης, καὶ ποιεῖ πρὸς πάντας μετανοίας τρεῖς· εἶτα προσέρχεται τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐνώπιον τούτου ποιεῖ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ προσκύνησιν. Καὶ ὁ βασιλεὺς τὸ δεκανίκιον ὀλίγον ὑψῶν ἔλεγεν: Ἡ Ἁγία Τριάς, ἡ τὴν ἐμοὶ βασιλείαν δωρησαμένη, προχειρίζεταί σε εἰς Πατριάρχην νέας Ρώμης»· καὶ οὕτως ἐκ τῶν βασιλικῶν χειρῶν ὁ Πατριάρχης ἐλάμβανε τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν εὐχαριστίαν τῷ βασιλεῖ ἐδίδου· εἶτα οἱ χοροὶ ἔψαλλον τό. Εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα, ἐκ τρίτου καὶ ἀπόλυσις[1].

«Ὁ Μωάμεθ ἤθελεν, ἵνα ἐν τῇ τελετῇ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ ὑπὸ ὀλίγων ὑπαρχόντων ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν ἐκλεχθέντος Πατριάρχου Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου, τοῦ ἐπονομασθέντος Γενναδίου, τηρηθῇ ἡ ἱερὰ τάξις, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Ἐκάλεσε τὸν Πατριάρχην ἐπὶ μέγα ἄριστον καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν ἐν μεγάλαις τιμαῖς· μετὰ δὲ μακρὸν καὶ φιλικὸν διάλογον, ἐπιστάντος τοῦ χρόνου τῆς ἐκ τῶν ἀνακτόρων ἀπελεύσεως τοῦ Πατριάρχου, ὁ Μωάμεθ δοὺς αὐτῷ πολύτιμον δεκανίκιον, παρεκάλεσεν, ἵνα δεχθῇ αὐτὸ καὶ προέπεμψεν αὐτόν, καὶ μὴ θέλοντα, ἕως τῆς αὐλῆς, καὶ ἐκέλευσεν, ἵνα πάντες οἱ ἄρχοντες τῆς αὐλῆς αὐτοῦ προπέμψωσιν αὐτὸν μέχρι τῆς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου. Οὕτως ἀνέβη εἰς τὸν προσαχθέντα αὐτῷ ἵππον μέχρι τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὃν δέδωκεν ὁ Μωάμεθ εἰς Πατριαρχεῖον ἀντὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὃν μετέβαλεν εἰς μουσουλμανικὸν προσκύνημα. Ἀλλ' ἡ συνοικία τῆς πόλεως, ὅπου ἔκειτο ὁ ναὸς ἐκεῖνος, κατέστη ἔρημος· αὐτὸς δὲ ὁ ναὸς ἔφερε τὰ ἴχνη φοβερᾶς πορθήσεως, ἐν δὲ τῷ προαυλίῳ τοῦ ναοῦ εὑρέθη ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν καὶ Ἀγαρηνός τις πεφονευμένος. Ὁ Γεννάδιος συνιδών, ὅτι ὁ τόπος οὗτος οὐκ ἦν ἀσφαλής, ᾔτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν μονὴν τῆς Παμμακαρίστου ὡς Πατριαρχεῖον, ὅπου ἀνηγέρθη μετὰ ταῦτα τὸ τέμενος Φεττιγιέ, αἱ δὲ μονάζουσαι ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ μονῇ μετῴκησαν εἰς τὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τοῦ ἐν τῷ Τρούλλῳ, ὅ περ τοὐλάχιστον ἀποδείκνυσιν, ὅτι διέσωσάν τινες αὐτῶν, εἰμὴ τὴν τιμήν, τοὐλάχιστον ὅμως τὴν ζωήν, καὶ ὁ Πατριάρχης τὰ τότε πρὸς ἄρκτον τῆς νέας μητροπόλεως κείμενα λαμπρὰ ἀνάκτορα. Ὁ Σουλτᾶνος ἔδωκεν αὐτῷ δίπλωμα, «ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ· ἀλλ' εἶνε ἀναίτητον καὶ ἀφορολόγητον καὶ ἀδιάσειστόν τε ἀπὸ παντὸς ἐναντίου, καὶ τέλους καὶ δόσεως ἐλεύθερος ἔσηται καὶ αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Πατριάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ

1 Φραντζῆς, Βιβλ. Γ'. Κεφ. ΙΑ'. σ. 67.

ἀρχιερεῖς». Τὸ αὐτὸ ἢ ἕτερον δίπλωμα ἠγγυᾶτο τοῖς Ἕλλησι τρεῖς προνομίας : ἀ) ἵνα οἱ ναοὶ αὐτῶν μὴ μεταβάλλωνται εἰς τεμένη· β') οἱ γάμοι, ταφαὶ καὶ ἄλλαι θρησκευτικαὶ τελευταὶ ἐκτελῶνται ἀνενοχλήτως· γ') αἱ τοῦ Πάσχα ἑορταὶ τελῶνται πομπωδέστατα, καὶ ἐπὶ τρεῖς αὐτοῦ νύκτας αἱ πύλαι τοῦ Φαναρίου, ἤτοι τῆς συνοικίας τῶν Ἑλλήνων, μένωσιν ἀνοικταί [1]».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐπίσημος σχέσις τοῦ πορθητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διὰ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κατὰ τὰ ἐν τοῖς προτέροις καιροῖς εἰθισμένα.

Ἐπὶ τῆς προτέρας χριστιανικῆς περιόδου τοῦ ἑλληνοβυζαντιακοῦ κράτους, ὁ Πατριάρχης ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐκέκτητο ἰδιάζουσαν θέσιν καὶ ἐξουσίαν ἐν τῇ πολιτικῇ λειτουργίᾳ. Δὲν εἶχε μὲν τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν τῷ ἀνατολικῷ χριστιανικῷ κόσμῳ, οἵαν ἐκέκτητο ἐν τῷ δυτικῷ ὁ Ρωμαῖος Ποντίφιξ, καὶ τοῦτο ἕνεκα καιρικῶν περιστάσεων, ἀλλ' ἐθεωρεῖτο ἀείποτε ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως ὡς τὸ ἀμέσως μετὰ τὸν αὐτοκράτορα πρόσωπον, ἐν πολλαῖς δὲ περιστάσεσιν ἐξασκοῦν ὑπερτέραν ἠθικὴν ἀρχήν. Ἡ μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ πατριάρχου σχέσις καὶ διαφορὰ καθωρίζετο ὡς ἀκολούθως : «Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ τινι ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη *βασιλεὺς* ἐστὶ καὶ *πατριάρχης*· δι' ὃ καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα τῶν ὑπηκόων εἰρήνη καὶ εὐδαιμονία βασιλείας ἐστὶ καὶ ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσιν ὁμοφροσύνη καὶ συμφωνία».

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἐν Βυζαντίῳ κρατοῦσα θεωρία τῶν σχέσεων μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Διαφέρει βεβαίως ἐν πολλοῖς τῆς ρωμαικῆς θεωρίας, οἵα ἰδίᾳ διετυπώθη ὑπὸ τοῦ ἀγγελικοῦ διδάκτορος, Θωμᾶ τοῦ Ἀκυινάτου, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἔθηκε δύο ξίφη ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπότητα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ κοσμικόν, τὸ μὲν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Πάπα, τὸ δὲ ἐν τῇ τοῦ αὐτοκράτορος. Οὗτοι εἶνε οἱ ἔμπιστοι αὐτοῦ ἀντιπρόσωποι, δι' ὧν ἐκτελοῦνται αἱ θεῖαι ἐντολαί. Πᾶς δὲ Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ὑποτάσσηται αὐτοῖς, ἀλλὰ καθ' ὅσον μόνον ἐν ἁρμονίᾳ συνεργάζονται ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος. Καθὼς δὲ τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ αἰώνιον εἶνε ὑπέρτερα τοῦ ἐγκοσμίου καὶ ἐπιγείου, οὕτω καὶ ὁ Πάπας εἶνε ὑπέρτερος τοῦ αὐτοκράτορος».

Ἡ ἀνατολικὴ θεωρία περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας δὲν προέβη μέχρι τοῦ σημείου, εἰς ὃ προέβη ἡ δυτικὴ θεωρία. Οὐχ ἧττον, ἐν τῇ θεοκρατικῶς ἀκόμη σκεπτομένῃ ἐκείνῃ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, καθ' ἣν *πᾶσα ἐξουσία ἀπὸ Θεοῦ*, ὡς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἀκόμη τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Παῦλος, ἡ θρησκευτικὴ κλῆσις καὶ λειτουργία τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὡς τοῦ πρωτίστου πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἐξομοιουμένου κατὰ τὴν ἠθικὴν καὶ

1 Χάμμερ Ἱστορία τῆς ὀθωμαν. αὐτοκρατορίας, (τόμος 2ος). Μετάφρασις Σ. Κροκιδᾶ.

κοινωνικὴν ἰσχὺν μονονουχὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἦτο μεγίστη καὶ ὑψηλοτάτη.

Ὁ κατακτητὴς ἀνεγνώρισεν, ὡς διηγεῖται ὁ χρονογράφος Φραντζῆς, τὸν νέον Πατριάρχην, τὸν ἐκλεγέντα κατὰ τὰ κρατοῦντα νόμιμα. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ περιβόητος πολέμιος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως Γεώργιος Γεννάδιος, ὁ Σχολάριος, καὶ περιέβαλεν αὐτὸν μεγάλαις τιμαῖς. Ἐκ τίνων αἰτίων τὸ γεγονὸς τοῦτο ;

Ἵνα περιποιηθῇ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ γένος τῶν Ρωμαίων (Ρούμ-μιλλέτ), ἀπονέμων εἰς τὸν θρησκευτικὸν αὐτοῦ ἀρχηγὸν τοσαύτην τιμὴν καὶ προνόμια, οἷα τὰ ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ ἀναφερόμενα, οἱονεὶ συνεχίζων ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων ; Ἀπένεμε τάχα εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, καὶ ἐτύγχανεν οὗτος ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς παπικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἄρα τῆς χριστιανικῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, Γεώργιος ὁ Σχολάριος, ἵνα προσεταιρισθῇ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ νέου πρωθιεράρχου τὸ δουλωθὲν ἑλληνικὸν γένος, τὸ ἰσχυρότατον τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλετικῶν στοιχείων, κατὰ τῶν λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων τῆς Δύσεως ; Καὶ ἐξεδήλου τοσαύτην ἐκτίμησιν ὁ κατακτητὴς πρὸς τὸ γένος τῶν Ρωμαίων ἐξ ὑπάτης πολιτικῆς φρονήσεως καὶ ὀξυδερκείας, ἢ ἐκ φόβου, ἀναλογιζόμενος τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας αὐτοῦ ἐν τῷ κράτει δυνάμεις ;

Οὕτως ἐξήγησαν καὶ ἐξηγοῦσι μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ὀλίγοι ἔκ τῶν πραγματευθέντων τὸ ζήτημα τοῦτο, τὴν ἀναγνώρισιν τουτέστιν ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας τοῦ Χριστιανοῦ Πατριάρχου, ἀναγνωρισθέντος ἐπίσης ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὡς πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ, ὡς ἐθνάρχου (Ρούμ-μιλλέτ-Μπασῆ).

Ἀλλ' ἡ στοιχειωδεστέρα ἔρευνα τοῦ γεγονότος τούτου, ὅπερ, ὡς ἀποδειχθήσεται ἐκ τῶν κατωτέρω, βαθύτερα ἔχει τὰ αἴτια, συμφυᾶ πρὸς τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ τὸ δημόσιον αὐτοῦ ἅμα καὶ ἰδιωτικὸν δίκαιον, ὁδηγεῖ πρὸς διάφορα συμπεράσματα περὶ τῶν αἰτίων τῶν εἰς τὸν Ρωμαῖον Ἐθνάρχην παραχωρηθέντων ὑπὸ τοῦ καταλτητοῦ ἐκκλησιαστικῶν τε ἅμα καὶ πολιτικῶν προνομίων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ταῦτα ἀνεγνωρίζοντο καὶ ἐπὶ τοῦ προτέρου χριστιανικοῦ καθεστῶτος.

Ἐπανειλημμένως ἰσχυρίσθην ἐν προηγουμένοις κεφαλαίοις τῆς πραγματείας ταύτης, ὅτι ἡ κατ' ἐξοχὴν βάσις τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἄρα καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, εἶνε ἡ θρησκεία. Αὕτη εἶνε τὸ α καὶ τὸ ω τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως καὶ εὐκοσμίας. Διὰ τὴν θρησκευτικὴν πολιτείαν τοῦ Ἰσλὰμ δὲν ὑπάρχει πατρίς, ἡ πολιτεία περιλαμβάνεται ἐν τῇ θρησκείᾳ. Κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον, «ἅπαντες οἱ Μουσουλμᾶνοι εἶνε ἀδελφοί, ἔστω καὶ ἂν κατοικῶσι χώρας ἀπομεμακρυσμένας καὶ διατελοῦσας ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς. Τὸ μουσουλμανικὸν κληρονομικὸν δίκαιον ἀναγνωρίζει δύο κωλύματα, ὧν ὑπαρχόντων, ἀποκλείεταί τις τῆς κληρονομίας τοῦ θανόντος συγγενοῦς του, δηλαδὴ τὴν *διαφορὰν θρησκείας* (ἰχτιλάφι ντὴν) καὶ τὴν *διαφορὰν ἐθνικότητος ἢ ὑπηκοότητος* (ἰχτιλάφι ντάρ), ὅταν δηλονότι

ὁ καλούμενος εἰς τὴν κληρονομίαν τινὸς ἀνήκει εἰς ἑτέραν θρησκείαν ἢ ἑτέραν πολιτείαν τῆς τοῦ κληρονομουμένου. Ὅταν ὁ Χριστιανὸς γείνῃ Μουσουλμᾶνος, ἀπόλυσιν αὐτοδικαίως πᾶσαν συγγένειαν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν συγγενῶν του, ὁ δὲ Χριστιανός, ὁ κατοικῶν ἐν μουσουλμανικῇ χώρᾳ καὶ διατελῶν ὑποτελὴς (ζιμμή, ραγιᾶ) τῷ Ἰσλάμ, οὔτε κληρονομεῖ συγγενῆ του Χριστιανόν, μὴ ὄντα ὑποτελῆ τῷ Ἰσλάμ, ἀλλ' ὑπήκοον κράτους χριστιανικοῦ (Δάρι Χάρμπ), ἀλλ' οὔτε κληρονομεῖται ὑπ' αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ Μουσουλμᾶνος πάντοτε κληρονομεῖ, διότι μεταξὺ τῶν μουσουλμανικῶν κρατῶν δὲν ὑπάρχει ἡ αὐτὴ σχέσις, οἵα ὑπάρχει μεταξὺ χώρας ἰσλαμικῆς καὶ χώρας ἐχθρικῆς, ἅπαντα δὲ τὰ μουσουλμανικὰ κράτη καὶ ἐν γένει οἱ ἁπανταχοῦ γῆς Μουσουλμᾶνοι ἀποτελοῦσιν Ἐκκλησίας, ὀρθοδόξους μὲν καὶ συνταυτιζομένας ἀλλήλαις, πλὴν ὅμως χωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων ἕνεκα γεωγραφικῶν λόγων ἢ ἄλλων ἐξωτερικῶν ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων. Ἐπίσης ὁ Χριστιανὸς κληρονομεῖ ἐξ ἀδιαθέτου τὸν συγγενῆ του Ἰουδαῖον καὶ τἀνάπαλιν, καὶ ἐνῷ αἱ μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν διακρίσεις εἰς ὀρθοδόξους, καθολικούς, διαμαρτυρομένους κλπ., οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἐξασκοῦσιν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου, ὁ Χριστιανὸς ἢ ὁ Ἰουδαῖος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ κληρονομήσῃ ἐξ ἀδιαθέτου τὸν συγγενῆ του Μουσουλμᾶνον, ἀλλ' οὔτε ὁ Μουσουλμᾶνος τὸν Χριστιανὸν ἢ Ἰουδαῖον. Ὁ ἀσπαζόμενος τὸ Ἰσλάμ, διαρρήγνυσιν αὐτοδικαίως πᾶσαν συγγενικὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν συγγενῶν του[1]».

Αὕτη εἶνε ἡ κρατοῦσα θωρία μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης παρ' ἅπασι τοῖς πεφωτισμένοις μουσουλμανικοῖς κύκλοις, καὶ τοῖς ἀσπαζομένοις τὸ νεοτουρκικὸν πρόγραμμα, καὶ τοῖς Παλαιοτούρκοις. Ἕπεται ἄρα, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ὑπάρξῃ πραγματικὴ εἰλικρινὴς συνεννόησις καὶ συνεργασία μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν, πιστῶν καὶ ἀπίστων.

Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐξ ἐπισήμων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους κειμένων, ἡ θεμελιώδης τουτέστι διάκρισις καὶ διαφορὰ μεταξὺ κατοίκων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, Μουσουλμάνων καὶ μὴ Μουσουλμάνων. Ἀναγράφονται ἐν τῷ Χάττι σερὴφ τοῦ Τανζιμάτ τοῦ 1839 πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑπόμενα : «Εἰς ἐποχήν, μικρὸν ἔτι ἀπέχουσαν ἀφ' ἡμῶν, πρὸ τῆς προκηρύξεως τοῦ Τανζιμάτ, οἱ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου διηροῦντο εἰς δύο τάξεις, τὴν κυρίαρχον, τὴν μουσουλμανικήν, καὶ ἑτέραν τάξιν κατωτέραν, ἐξ ὁλοκλήρου δὲ εἰς τὴν πρώτην ὑποκειμένην, ἤτοι τὴν τάξιν τῶν μὴ μουσουλμανικῶν λαῶν *(Ραγιᾶ)*[2]». Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι σήμερον ἐν

---

1 *Ἐλευθεριάδου, Ἀνατολικαὶ Μελέται.* Τὰ προόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

2 Ραγιᾶ εἶνε ἀραβικὴ λέξις, σημαίνουσα τοὺς μὴ μουσουλμανικοὺς λαούς, τοὺς ὑποτεταγμένους εἰς τὸ Ἰσλάμ. Παράγεται ἐκ τῆς λέξεως *ράγι* (βόσκειν) καὶ σημαίνει τὸ ποίμνιον, τὸ ξένον, τὸ βόσκον ἔν τινι ἰδιοκτησίᾳ κατ' ἀνοχήν. Ὁ ραγιᾶς δὲν δύναται νὰ εἶνε Μουσουλμᾶνος, ἐξισλαμιζόμενος δέ, ἀνέρχεται ἀμέσως, ἄνευ πολιτικῆς τινος διατυπώσεως, εἰς τὴν τάξιν τῶν κρατούντων, καθίσταται προνομιοῦχος.

τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καθ' ὑποκρισίαν ἢ ἐκ φόβου δὲν μνημονεύεται ἡ διάκρισις αὕτη μεταξὺ πιστῶν Μουσουλμάνων καὶ ραγιάδων, ἀλλ' ὑφίσταται πράγματι ἐν τῇ πολιτικῇ τάξει. Τῆς διακρίσεως ταύτης ἐπισήμως ἀποκηρυττομένης, ἤθελεν ἀποκηρυχθῇ ἐπίσης αὐτὸ τὸ Ἰσλάμ, αὐτὸς ὁ *Ἱερὸς Νόμος*.

Ἡ μουσουλμανικὴ θεωρία, ἡ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κρατοῦσα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ὑποστηρίζει, καὶ μετὰ λογικῆς ἀναμφιβόλως συνεπείας, ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, ὡς ἀπὸ Θεοῦ προερχόμεναι, ἀπευθύνονται εἰς μόνους τοὺς Μουσουλμάνους, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς, τοὺς ἀπίστους, οἵτινες ἰδίους ἔχουσι νόμους καὶ κατ' αὐτοὺς δικαιοῦνται νὰ δικάζωνται ὑπὸ Χριστιανοῦ δικαστοῦ. Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ, γενομένῃ ρωμαϊκῇ Ἐπαρχίᾳ, ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν ταύτην θεωρίαν, γάμος δύο Χριστιανῶν, κατὰ τὴν χριστιανικὴν νομοθεσίαν ἔγκυρος, πρέπει νὰ θεωρῆται τοιοῦτος καὶ ὑπὸ τοῦ Μουσουλμάνου δικαστοῦ. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα δύο σύζυγοι, συνάψαντες νόμιμον χριστιανικὸν γάμον, ἀσπασθέντες δὲ μετὰ ταῦτα τὸ ἰσλαμικὸν δόγμα, δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ τελέσωσι νέον, *μουσουλμανικὸν* γάμον.

Διὰ βραχέων, τοιαύτη εἶνε ἡ βάσις καὶ ἡ ἀφετηρία καὶ ἐν ταῖς ἀστικαῖς καὶ ἐν ταῖς πολιτικαῖς σχέσεσι μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὡς πρὸς τὰς φορολογικὰς δ' ὑποχρεώσεις οἱ μὲν Μουσουλμᾶνοι *συνεισφέρουσι* μόνον, ἐνῷ τοὐναντίον οἱ Χριστιανοὶ καταβάλλουσι φόρους, καὶ πρώτιστον πάντων, τὸ *Χαράτζ*, κεφαλικὸν φόρον, ὅστις εἶνε φόρος ὑποτελείας τοῦ ἀπίστου εἰς τὸ Ἰσλάμ.

Πρῶτος πάντων, ὅστις ἀνεγνώρισεν ἰδιαίτερα δίκαια εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαφορᾶς μεταξὺ Κορανίου καὶ τῶν λοιπῶν μὴ μουσουλμανικῶν θρησκευτικῶν νόμων, εἶνε ὁ προφήτης τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, ὁ Μωάμεθ, συνθηκολογήσας μετὰ τῶν μοναχῶν τοῦ ὄρους Σινᾶ, τῶν ὁποίων ὁ ἀρχιεπίσκοπος, μέχρι τῆς σήμερον ὑφιστάμενος, ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ πολιτικὸς προϊστάμενος τῶν χριστιανικῶν ἐν Ἀραβίᾳ Κοινοτήτων, τὴν σήμερον ἐκλιπουσῶν ἕνεκα τῆς παντελοῦς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀραβικοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης *(ἀχτναμὲ)* ὁ προφήτης, ὡς θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἀραβίας, ἄρα καὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Σινᾶ, παρέσχε συνθήκην, ὑπόσχεσιν προστασίας καὶ ἀσφαλείας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ κῦρος τῆς συνθήκης ταύτης πλέον ἢ ἅπαξ ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἱστορικῆς κριτικῆς ὡς ἀπόκρυφον, οὐχ ἧττον δύναται νὰ θεωρηθῇ αὕτη ὡς μὴ ὑστερουμένη ἱστορικῆς ἀκριβείας, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἰσλαμικῆς πολιτείας, τὸ δὲ διότι ἐπιβεβαιοῦται ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ καλίφου Ὁμὰρ-ἔλ-Χαττάπ, τοῦ κατακτητοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, διὰ συνθήκης αὐτοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην Σωφρόνιον, ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ *βασιλικοῦ* ἔθνους τῶν Ρωμαίων, ἐν ᾗ συνθήκῃ βεβαιοῖ, ὅτι τὸ βασιλικὸν γένος ἔλαβε «παρὰ τοῦ τιμίου προφήτου, τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλ-

μένου καὶ ἐτιμήθησαν οἱ Ρωμαῖοι τῇ σφραγῖδι τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς καὶ προσέταξεν, ἵνα ἔχωμεν εὔνοιαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ δεικνύωμεν ἀσφάλειαν· ὅθεν χάριν τοῦ ἐλεήσαντος αὐτοὺς ἐλεοῦμεν καὶ ἡμεῖς ὁμοίως αὐτοὺς καὶ ἔστωσαν ἀσύδοτοι ἀπὸ χαράτζι, ἀπὸ γαφάρι καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀνήκοντα δοσίματα ἀπηλλαγμένοι καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.»

Ἀμφότεραι αἱ εἰρημέναι συνθῆκαι, ἥ τε τοῦ προφήτου ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ Σινᾶ καὶ ἡ τοῦ Ὁμὰρ-ἐλ-Χαττὰπ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, ἐπιδαψιλεύουσιν εἰς τὸ χριστιανικὸν γένος ἰδιαίτερα δικαιώματα, προνόμια ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, ἀσυδοσίας διὰ τοὺς καλογήρους καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ Ἰσλὰμ ἀναγνωρίζει ταῦτα, ὡς ἐκ τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰδέας, τῆς ἐν αὐτῷ κρατούσης, καθ' ἣν οἱ ραγιᾶ εἶνε κατώτεροι τῶν πιστῶν, ὡς καὶ ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας.

Ὁ πορθητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, χορηγῶν τὰ εἰρημένα προνόμια εἰς τὸν πατριάρχην, οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ συνεχίσῃ τὴν μουσουλμανικὴν πολιτικὴν τοῦ προφήτου καὶ τοῦ πορθητοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τοῦτο ἄλλως τε ἴσχυε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ βυζαντινῷ κράτει, ἐν ᾧ ὑφίστατο ἤδη καὶ ἐλειτούργει τὸ σύστημα τῆς ἑτεροδικίας τῶν ἀλλοδαπῶν, ἑκάστου αὐτῶν κεκτημένου τὸ ἴδιον προσωπικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἰδίαν νομοθεσίαν. Ἀνάλογα δὲ ἐκκλησιαστικὰ καὶ κοινωνικὰ προνόμια, χορηγηθέντα κατὰ τὴν ἅλωσιν τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, ἀνεγνωρίσθησαν συγχρόνως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σουλτάνου καὶ εἰς τὸν Ἀρμένιον Πατριάρχην, ὀλίγον δὲ βραδύτερον ἐπὶ ἄλλου Σουλτάνου εἰς τὸν ἀρχιραββῖνον τῶν Ἰουδαίων· ἀλλὰ πρότερον ἀκόμη, πρὸ τῆς ἁλώσεως, εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ ἁγίου Ὄρους, μέχρι τῆς σήμερον τῆς θρησκευτικῆς ταύτης πολιτείας κεκτημένης ἴδιον δίκαιον, οἱονεὶ ἀποτελούσης ἐλευθέραν πολιτείαν ἐν πολιτείᾳ. Εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐπὶ σουλτάνου Σελὶμ ἐγένετο ἀπόπειρα καταργήσεως τῶν πατριαρχικῶν τούτων προνομίων, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ τεκταινομένου ἐξέδωκε τὸν ἀναγκαῖον φετβᾶν ὁ Σεϊχ-οὐλ-Ἰσλάμης, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον γνωσθεισῶν τῶν προτάσεων τοῦ Σουλτάνου περὶ ἐξισλαμισμοῦ διὰ τῆς βίας τῶν Χριστιανῶν καὶ τῆς δημεύσεως τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, αὐτοὶ οἱ ὑπέρτατοι λειτουργοὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁ μέγας βεζύρης καὶ ὁ σεϊχ-οὐλ-Ἰσλάμης, συνεβούλευσαν τὸν πατριάρχην νὰ προσέλθῃ πρὸς τὸν σουλτᾶνον μετὰ τοῦ κλήρου καὶ νὰ ἐξικετεύσῃ αὐτὸν πρὸς ἄρσιν τῆς ἀποφάσεώς του, ἐπικαλούμενος τὰς διατάξεις τοῦ ἱεροῦ νόμου, μὴ ἀπαγορεύοντος, ἐπὶ καταβολῇ κεφαλικοῦ φόρου, εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τῆς λατρείας αὐτῶν, ὡς καὶ τὴν συνθήκην τοῦ κατακτητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ πυρκαϊᾶς, ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Σελὶμ ἡ μαρτυρία τριῶν γεραιῶν Γιαννιτσάρων, βεβαιωσάντων τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης συνθήκης, ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ, καὶ ὁ σουλτᾶνος Σελὶμ ὑπεχώρησεν, ἀποστὰς τῶν ἀνοσίων αὐτοῦ βουλευμάτων.

Ταῦτα διηγεῖται ὁ Χάμμερ καὶ πλεῖστοι ἱστορικοὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, οὐδεὶς δὲ τῶν σπουδαίων ἱστορικῶν ἠμφισβήτησεν ἢ ἠρνήθη τὸ ἱστορικὸν κῦρος τῶν πατριαρχικῶν προνομίων, ἀπορρεόντων ἀπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἱεροῦ νόμου καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ καιροὺς γενομένων συνθηκῶν. Ἀλλὰ καὶ τὰ σουλτανικὰ βεράτια, τὰ *ἐκτελεστήρια* ταῦτα τῆς σουλτανικῆς ἀρχῆς, ἐν τῇ ἐκλογῇ ἑκάστου πατριάρχου καὶ τῇ κυρώσει αὐτῆς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἀναγνωρίζουσιν ἑκάστοτε τὰ προνόμια ταῦτα. Ὁ ἱστορικὸς Brunet de Presle, συνοψίζων τὴν ἐξουσίαν ταύτην τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, λέγει περὶ αὐτῆς τὰ ἑπόμενα: «Ὁ Πατριάρχης ἐξήσκει ἐξουσίαν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικήν. Ἐδίκαζε τὰς γαμικὰς διαφορὰς καὶ ἐν γένει πᾶσαν ὑπόθεσιν διαζυγίου, κληροδοτημάτων, διαθηκῶν, μικροκλοπῶν καὶ διαφόρων πταισμάτων καὶ πλημμελημάτων. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἔστεργον τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, προτιμῶντες αὐτὴν τῆς τουρκικῆς δικαιοσύνης, πλειστάκις ἐφέροντο ἐνώπιον αὐτοῦ δίκαι μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων, καὶ Τούρκων ἀκόμη. Ἡ ἀπόφασις, ἣν ἐξέδιδον τὰ Πατριαρχεῖα, ἔστω καὶ ἐν ταῖς διαφοραῖς μεταξὺ Ὀρθοδόξου καὶ Τούρκου, ἐθεωρεῖτο καὶ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ὡς ἔγκυρος καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἐξετελεῖτο. Ὁσάκις ἐνήγετο Χριστιανὸς πρὸ τῶν Πατριαρχείων, οὗτος δὲν ἠδύνατο ν' ἀποφύγῃ τὴν δικαιοδοσίαν των, εἰμὴ διακηρύττων, ὅτι προσήρχετο εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, ὥφειλε δὲ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ γείνῃ καὶ πράγματι Μουσουλμᾶνος. Ὅταν ὅμως εἶχεν ἤδη καταδικασθῇ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου εἰς ἐξορίαν ἢ εἰς κάτεργα, εἰς οὐδὲν ὠφέλει αὐτὸν ἡ προσέλευσις εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἡ συνήθης ποινή, ἡ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῶν Πατριαρχείων, ἦτο ἡ φυλάκισις, ὑπῆρχε δὲ καὶ ἰδιαιτέρα φυλακή, ἔνθα ἐφυλακίζοντο οἱ παρὰ τῶν Πατριαρχείων καταδικαζόμενοι, εἴτε ἐκκλησιαστικοί, εἴτε λαϊκοὶ ἦσαν οὗτοι [1]».

Ταῦτα ἐν Ἀνατολῇ. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑσπερίᾳ τὰ αὐτὰ συνέβαινον κατὰ τὰς κατακτήσεις χριστιανικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἡ αὐτὴ θρησκευτικὴ πολιτική, ὁ διχασμὸς κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων, Μουσουλμάνων καὶ ἀπίστων. Ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάκτησις *τῆς Ἱσπανίας* ἐγένετο τὸ 711 π. Χ. καὶ *διήρκεσε* μέχρι τοῦ 1492, ὀκτακόσια ὁλόκληρα ἔτη· ἀναγνωρίζονται τοῖς ἀπίστοις τὰ αὐτὰ προνόμια. Πλεῖσται ἀστικαὶ σχέσεις ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν, καὶ οὐ μόνον τῶν Χριστιανῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων.

Ἐν ἐπισήμῳ δηλώσει, ἐγγράφῳ προκηρύξει βεζύρου τινὸς τοῦ σουλτάνου Μουράτ, τοῦ Σινὰν πασσᾶ, ἀπευθυνθείσῃ ἐν ἔτει 1430, εἴκοσι καὶ τρία ἔτη πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τὸν μητροπολίτην τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως ταύτης, δι' ἧς καλοῦνται οὗτοι νὰ ὑποταχθῶσι, δια-

---

1 Brunet de Presle et Alex. Blanchet, La Grèce depuis la conquête Romaine jus qu'à nos jours 2me série, pag. 368.

βεβαιούμενοι, ὅτι δὲν ἤθελον αἰχμαλωτισθῇ, οὐδὲ ἐκβιασθῇ εἰς ἐξισλαμισμόν, ἀναγινώσκομεν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑπόμενα: «Ὁ Μητροπολίτης νὰ ἔχῃ *τὴν κρίσιν του τὴν ρωμαϊκὴν καὶ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα*».

Καὶ τοῦτο ἓν ἐκ τῶν πολλῶν. Τί ἄλλο ἐξάγεται συμπέρασμα ἢ ὅτι ὁ ἰσλαμικὸς νόμος, ὡς ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ποιεῖται ριζικὴν διαφορὰν μεταξὺ κατακτητῶν καὶ ραγιᾶ, πιστῶν καὶ ἀπίστων;

Καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς διαιρίσεως τῶν ἀνηκόντων καὶ τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὸ μουσουλμανικὸν θρήσκευμα παρατηροῦμεν ἐκδηλούμενον καθ' ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς ὀθωμανικῆς ἱστορίας, ἀπὸ τοῦ προφήτου Μωάμεθ μέχρι τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος.

Ἐπ' ἐσχάτων τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν δηλαδὴ τοῦ νέου ὀθωμανικοῦ Συντάγματος, ἕνεκα διαφόρων λόγων καὶ πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων ὑπὸ τῶν ἐχόντων συμφέρον πρὸς τοῦτο, ἐνόμισεν, ὅτι καθῆκον εἶχε νὰ δημοσιεύσῃ τὸ κείμενον τῶν λεγομένων προνομίων, «ὡς ἐξάγεται τοῦ ὁ ἐκ τῶν αὐθεντικῶν κειμένων». Πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ ζητήματος τούτου, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐνδιαφέρον ὡς ἅπαντα τὰ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει χριστιανικὰ γένη, ἀναδημοσιεύω αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Πίναξ συνοπτικὸς τῶν θρησκευτικῶν προνομίων
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου

(ἰμτιαζάτι μεζχιπιέ).

«Αἱ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι σήμερον ὑφ' ὅλων τῶν Σουλτάνων ἐπικυρωθεῖσαι θρησκευτικαὶ προνομίαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται ἥ τε θρησκευτικὴ καὶ ἡ ἐθνικὴ ὕπαρξις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, Ὀθωμανῶν ὑπηκόων, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῶν αὐτοδιοίκησις, καὶ αἵτινες, ἀναγραφόμεναι γενικώτερον μέχρι τοῦ ἔτους 1860 ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς βερατίοις, ἐν φιρμανίοις καὶ ἄλλοις ἐπισήμοις ἐγγράφοις, ἐκωδικοποιήθησαν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο διὰ τῆς συντάξεως τῶν ἐθνικῶν Κανονισμῶν, τῶν συνταχθέντων μὲν ὑπὸ Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐπὶ τούτῳ προσκληθείσης, κυρωθέντων δὲ καὶ εἰς ἐνέργειαν ἔκτοτε τεθέντων δυνάμει αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, συνίστανται πρώτιστα εἰς τὰ ἑξῆς:

«Α'. Πνευματικοὶ ἀρχηγοί.

«Οὗτοι: 1) διορίζονται καὶ παύονται κατὰ τὰς διακελεύσεις τῶν ἱερῶν κανόνων, ὡς ὁρίζεται ἐν τῷ βερατίῳ καὶ τοῖς ἐθνικοῖς Κανονισμοῖς.—2) Αἱ πρὸς ἐξορίαν καὶ παῦσιν αὐτῶν ὑπὸ πασσάδων, καδήδων καὶ ναϊπιδων γενόμεναι καταγ-

γελίαι οὐδαμῶς λαμβάνονται ὑπ' ὄψει, ἐὰν δὲν ἐξετασθῶσιν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου καὶ δὲν βεβαιωθῶσιν ὑπ' αὐτῶν.—3) Ἐπὶ ἀστικῶν ἀγωγῶν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ δικάζονται, κατὰ τὸ βεράτιον, ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης, θεωροῦνται δὲ αἱ ἀγωγαὶ αὗται ἐνώπιον τῶν ἁρμοδίων δικαστηρίων καὶ αἱ κλήσεις διὰ τοῦ Πατριαρχείου κοινοποιοῦνται. — 4) Ἐπὶ ποινικῶν ἀγωγῶν δικάζονται ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ὑπὸ μεικτῆς ἐκ μελῶν τῆς Συνόδου καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Μεικτοῦ Συμβουλίου ἐπιτροπῆς (Ἐθνικοὶ Κανονισμοί).—5) Οἱ μητροπολῖται καὶ οἱ ἐπίσκοποι προσωποκρατοῦνται, ἐὰν δεήσῃ, ὑπὸ τοῦ πατριάρχου (Βεράτιον).— 6) Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν μητροπολίτης ἢ ἐπίσκοπος ἐγκαλεῖται ἐπὶ κακουργήματι, ἡ δ' ἐνοχὴ αὐτοῦ ἀποδειχθῇ ἐνώπιον τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ 4 ὁριζομένης ἐπιτροπῆς, τότε, ἀφοῦ πρῶτον καθαιρεθῇ, τιμωρεῖται εἶτα κατὰ τοὺς νόμους τοῦ κράτους (Ἐθνικοὶ Κανονισμοί) — 7) Αἱ ἀρχιερατικαὶ περιουσίαι κανονίζονται ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἐθνικῶν Κανονισμῶν.

«Β' Ἱερεῖς καὶ κατώτερος κλῆρος

»1) Διορίζονται καὶ παύονται ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἀρχηγῶν. 2) Κλητεύονται ἐνταῦθα μὲν διὰ τοῦ Πατριαρχείου, ἔξω δὲ διὰ τῆς οἰκείας Μητροπόλεως. Τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Μητρόπολις ὀφείλουσιν, ἅμα λάβωσι τὴν κλῆσιν (δζελπ μουζακερεσὶ) νὰ παραδώσωσι τὸν κατηγορούμενον. Ἄλλως θέλει ἐνεργεῖσθαι ὅ τι κελεύει ὁ νόμος. (Τελευταία βεζυρικὴ ἐγκύκλιος). 3) Ἐπὶ ποινικῶν δικῶν δικάζονται μὲν ἐν τοῖς κοινοῖς δικαστηρίοις, ἐν περιπτώσει ὅμως καταδίκης ὑρίστανται τὴν ἐπιβληθησομένην ποινὴν τῆς φυλακίσεως ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ἢ τῇ Μητροπόλει, προκειμένου περὶ πταίσματος ἢ πλημμελήματος. Ἐν περιπτώσει δὲ κακουργήματος, ἡ μὲν προσωποκράτησις (τεβκὴφ) αὐτῶν γίνεται ἐν τῷ διοικητηρίῳ, ἐν ἰδιαιτέρῳ δωματίῳ,(μερῆ οὐλ χαρὴρ ἀδασή), μετὰ δὲ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐνοχῆς, ἀφοῦ πρῶτον ὁ ἔνοχος καθαιρεθῇ ἐκκλησιαστικῶς, εἶτα ἐκτίσῃ τὴν ποινὴν αὐτοῦ ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτης ἐν ταῖς κοιναῖς φυλακαῖς. (Τελευταία βεζυρικὴ ἐγκύκλιος). 4) Ἡ ὡς ἄνω τάξις, καθιερωθεῖσα ἐπὶ σκοπῷ προφυλακῆς τοῦ πρὸς τὸν κλῆρον ὀφειλομένου σεβασμοῦ, ἰσχύει καὶ ὅπου ἤθελε κηρυχθῇ στρατιωτικὸς νόμος. (Τελευταία βεζυρικὴ ἐγκύκλιος). 5) Ἡ ὁρκωμοσία τῶν ἱερέων καὶ λοιπῶν κληρικῶν γίνεται μόνον ἐν τῷ Πατριαρχείῳ ἐνταῦθα, ἢ ἐν ταῖς Μητροπόλεσιν ἔξω, κατὰ τὴν θρησκευτικὴν τάξιν. (Τελευταία βεζυρικὴ ἐγκύκλιος).

«Γ'. Δικαιοδοσία πνευματικῶν ἀρχηγῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν συμβούλων

»Οἱ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συμβούλια : 1) δικάζουσι καὶ ἀποφασίζουσιν ἐπὶ τῶν ἐξῆς μεταξὺ Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ Κράτους

διαφορῶν, ἤτοι μνηστείας, γάμου καὶ τῶν παρεπομένων, προικός, διατροφῆς, διαζυγίου, διαθηκῶν καὶ ἀφιερωμάτων. Ἡ ἐπιδίκασις τῶν διαφορῶν εἶνε τῆς ἀποκλειστικῆς αὐτῶν ἁρμοδιότητος. (Βεράτιον, Ἐθνικοὶ Κανονισμοὶ καὶ τελευταία βεζυρικὴ ἐγκύκλιος).

»2) Ἐποπτεύουσι τὰ ἐθνικὰ σχολεῖα, νοσοκομεῖα καὶ λοιπὰ κοινωφελῆ ἐθνικὰ καθιδρύματα, ἐλέγχουσι τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν, διορίζουσι καὶ παύουσι τοὺς ὑπὸ τῶν ἐνοριακῶν συνελεύσεων ἐκλεγομένους ἐπιτρόπους καὶ ἐφόρους αὐτῶν, συντάττουσι καὶ ἐπικυροῦσι τὰ προγράμματα τῶν σχολείων καὶ ἐπικυροῦσι τὰ διπλώματα τῶν διδασκάλων (Βεράτιον, Ἐθνικοὶ Κανονισμοὶ καὶ τελευταία βεζυρικὴ ἐγκύκλιος).

»3) Αἱ σχολαὶ τῶν Ὀρθοδόξων εἶνε ἀνοικταὶ εἰς τοὺς ἐπόπτας τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Ἐν περιπτώσει δέ, καθ' ἣν διδάσκεται ἔν τινι σχολῇ μάθημά τι ἀπᾴδον, ἢ διδάσκαλός τις καὶ διδασκάλισσα δὲν ἔχουσιν ἐνδεικτικόν, ἐνταῦθα μὲν τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας διὰ τοῦ Πατριαρχείου, ἔξω δὲ αἱ κατὰ τόπους ἀρχαὶ διὰ τῶν Μητροπόλεων θέλουσι κωλύῃ τὰ τοιαῦτα μαθήματα, ἢ θέλουσιν ἀντικαθιστᾷ τοὺς τοιούτους διδασκάλους.

»4) Οἱ Χριστιανοὶ δικαιοῦνται νὰ διαθέτωσιν ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν αὐτῶν, κινητὴν καὶ ἀκίνητον, πλὴν βακουφίων καὶ δημοσίων γαιῶν. Ὑπαρχούσης ἐγκύρου διαθήκης, οὐδεμία ὑπ' οὐδενὸς ἀνάμειξις ἐπιτρέπεται, ἡ δὲ ἐκδίκασις τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπορρεουσῶν ἀγωγῶν, ὡς καὶ τῶν περὶ κύρους καὶ αὐθεντίας αὐτῶν, ἀνήκει εἰς τὰ μητροπολιτικὰ συμβούλια, ὡς ἀνωτέρω.

»Μόνον ὅταν τινὲς τῶν κληρονόμων ἀνήκωσιν εἰς ἑτέραν Κοινότητα, ἢ ὦσιν ὑπήκοοι ξένοι, ἢ ἐὰν ἡ ἐπικεκυρωμένη διαθήκη περιλαμβάνῃ βακούφια ἢ δημοσίους γαίας ἢ ὑπὸ τρίτου, εἴτε ὑπηκόου Ὀθωμανοῦ, εἴτε ξένου, διαφιλονεικουμένην κινητὴν περιουσίαν ἢ ἀκίνητα μούλκια, ἡ ἐξέτασις τῶν ἐκ τοιούτων διαθηκῶν ἀπορρεουσῶν ἀγωγῶν ἀνήκει εἰς τὰ δικαστήρια τοῦ Κράτους. (Τελευταία βεζυρικὴ ἐγκύκλιος).

»5) Τὰ ἐκτελεστικὰ τμήματα ὀφείλουσιν ἄνευ ἐνστάσεως νὰ ἐκτελῶσι τὰς ἀποφάσεις, τὰς ὑπὸ τῶν μητροπολιτικῶν συμβουλίων ἢ δικαστηρίων ἐκδιδομένας.

«Τὰ ὡς ἄνω προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀναγράφονται ἐν τῷ πατριαρχικῷ βερατίῳ, ἐν τοῖς ἐθνικοῖς Κανονισμοῖς καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ βεζυρικῇ ἐγκυκλίῳ.

«Ἐπειδὴ δὲ ἐπί τινων ἐξ αὐτῶν ἠγέρθη ἄλλοτε διαμφισβήτησις, τὰ σχετικὰ ἔγγραφα, ἤτοι οἱ κυβερνητικοὶ τεσκερέδες καὶ τὰ ἀπαντητικὰ τακρίρια καὶ τὰ ὑπομνήματα, ἐν οἷς διὰ μακρῶν ἀναπτύσσονται τὰ προνόμια τοῦ Πατριαρχείου, ἐξετυπώθησαν ἐν δυσὶ τομιδίοις, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐπιγράφεται: «Τὰ κατὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν Προνομίων· ἔτος 1884», τὸ δὲ δεύτερον· «Ἔγγραφα μεταξὺ Ὑψηλῆς Πύλης καὶ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀφορῶντα εἰς τὴν

λύσιν τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, τοῦ τε προνομιακοῦ καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ. 1891.

«Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὰ λεγόμενα προνόμια ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι προνόμιόν τι ἢ δίκαιον ἐξαιρετικὸν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλ' εἶνε ἁπλῶς τὸ σύνολον τῶν δικαίων, τῶν ἀναγνωρισθέντων ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς κατακτήσεως εἰς πάντας, *ἀδιακρίτως δόγματος καὶ φυλῆς*, τοὺς κατακτηθέντας χριστιανικοὺς λαούς· διὰ τῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας Ὀρθοδόξους προνομίων ἀπολαύουσι καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Σύριοι καὶ οἱ Ἰακωβῖται καὶ οἱ Μαρωνῖται καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι.

«Τὰ προνόμια δὲ ταῦτα δὲν ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ Πορθητοῦ. Ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῶν πρώτων Ἀράβων Μουσουλμάνων κατακτητῶν, *εὐθὺς ὡς οὗτοι ἐσχημάτισαν κράτη, περιλαμβάνοντα καὶ μὴ Μουσουλμάνους ὑπηκόους*· διότι ἄνευ τῶν προνομίων τούτων ἡ συμβίωσις μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ μὴ Μουσουλμάνων ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατος καὶ ἔδει ἢ νὰ ἐκμουσουλμανισθῶσιν οὗτοι ἢ νὰ ἐξολοθρευθῶσι. Καὶ ὁ λόγος εἶνε ἁπλούστατος.

«Παρὰ τῷ μουσουλμανικῷ κόσμῳ τὰ πάντα περιλαμβάνονται ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ τὰ πάντα ἀπορρέουσιν ἐξ αὐτῆς. Τὸ Κοράνιον εἶνε ἡ μόνη βάσις σύμπαντος τοῦ μουσουλμανικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ μόνη πηγὴ τοῦ δικαίου, τῆς ἠθικῆς, τῆς διοικήσεως, καθόσον τὸ δίκαιον εἶνε κλάδος τῆς θεολογίας, ὑποτασσόμενον εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς ἄμεσον συνάφειαν μετ' αὐτῆς διατελοῦν, ἀφοῦ ἡ νομοθεσία εἶνε δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

«Κατ' ἀκολουθίαν προκειμένου περὶ ζητημάτων, ἀφορώντων εἰς τοὺς προσωπικοὺς θεσμοὺς (statut personnel) τῶν κατακτηθέντων μὴ μουσουλμανικῶν λαῶν καὶ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τοῦ κλήρου καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν, ὁ Μουσουλμᾶνος κατακτητής, ὡς μὴ δυνάμενος νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπ' αὐτῶν τὰς διατάξεις τοῦ Κορανίου, δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, παρὰ νὰ ἐπαφήσῃ τὸν διακανονισμὸν τῶν προσωπικῶν θεσμῶν τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων του εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν των, συνῳδὰ ταῖς διατάξεσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κορανίου, τοῦ διατάσσοντος τὸν σεβασμὸν τῆς θρησκείας τοῦ κατακτηθέντος μονοθεϊστοῦ, τοῦ ὑποτασσομένου καὶ καταβάλλοντος τὸν κεφαλικὸν φόρον.

«Ἀλλά, θὰ εἴπῃ τις, διὰ τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς ἰσοπολιτείας δὲν αἴρονται τὰ προσκόμματα ταῦτα:

«Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐντεῦθεν περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου, τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ναῶν, ὧν τὴν πλήρη καὶ ἀνεξάρτητον ὀργάνωσιν προστατεύουσιν αἱ περὶ ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως διατάξεις τοῦ Συντάγματος, ἀλλ' οὔτε περὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν προόδου καὶ ἀναπτύξεως ἐν ἰδίαις ἐθνικαῖς σχολαῖς, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀστικῆς φύσεως προνομίων τῶν Χριστιανῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν προσωπικὴν αὐτῶν κατάστασιν, οἷά εἰσι τὰ περὶ μνηστείας,

γάμου, καὶ τῶν παρεπομένων αὐτοῖς, προικός, διατροφῆς, διαζυγίων, διαθηκῶν.

«Τὰ ζητήματα ταῦτα ἐν τοῖς πεπολιτισμένοις κράτεσιν ὑπάγονται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων· ἀλλά, διότι ἁπανταχοῦ ἡ βάσις τῆς πολιτικῆς διαιονομίας εἶνε μία καὶ ἡ αὐτή, ὁ γάμος εἶνε ἡ ἕνωσις δύο προσώπων, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἕνωσις μόνιμος καὶ ἰσοβία, (πλὴν τινων σπανίων περιστάσεων ὑπὸ τοῦ νόμου προβλεπομένων), καὶ μόνα τὰ ἐκ τῆς ἑνώσεως ταύτης γεννώμενα τέκνα εἶνε νόμιμα καὶ κληρονομοῦσι τοὺς ἰδίους γονεῖς. Ἐνῷ ὁ Μουσουλμᾶνος, κατὰ τοὺς μουσουλμανικοὺς νόμους, δύναται νὰ ἔχῃ τέσσαρας νομίμους συζύγους, πλὴν τῶν παλλακῶν, ἡ ἀποπομπὴ τῶν συζύγων διὰ τὸν Μουσουλμᾶνον εἶνε πρᾶγμα εὐχερέστατον, προβλεπόμενον κατ' αὐτὸ τὸ γαμικὸν συμβόλαιον διὰ τοῦ καθορισμοῦ ποσοῦ (μικροῦ 30, 50, 100, 200, 1000 τὸ πολὺ γροσίων) τῆς πρὸς τὴν σύζυγον ἐν περιπτώσει ἀποπομπῆς ἀποζημιώσεως (νικιάχ). Ἅπαντα τὰ τέκνα τὰ ἐκ συζύγων ἢ παλλακῶν εἶνε νόμιμα, ἔχοντα τὰ αὐτὰ δικαιώματα, διὸ καὶ παρὰ Μουσουλμάνοις θεσμὸς διαθήκης δὲν ὑφίσταται, ἁπλῶς δὲ μόνον ὁρίζεται, ὅτι δύναταί τις νὰ διαθέσῃ τὸ τρίτον τῆς περιουσίας του ὑπὲρ ἀγαθοεργῶν σκοπῶν. Ἡ τοιαύτη δὲ θεσμοθεσία ἀπορρέει ἐξ αὐτοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ νόμου, διὸ καὶ ὁ ἀστικὸς κῶδιξ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους σιγᾷ περὶ τῶν τοιούτων ζητημάτων, ὡς ὑπαγομένων εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν ἱερῶν μουσουλμανικῶν δικαστηρίων· καὶ ἐν τῷ Συντάγματι δὲ ὁρίζεται, ὅτι τὸ Σεϊχουλισλαμᾶτον, ἡ ἀνωτάτη δηλαδὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τῶν Μουσουλμάνων, θὰ θεωρῇ ὅσας καὶ μέχρι τοῦδε ὑποθέσεις.

«Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὸ συμπέρασμα ἀπορρέει ἀφ' ἑαυτοῦ. Εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ *κοινὴ νομοθεσία*, θεωροῦσα καὶ κανονίζουσα τὰ ζητήματα ταῦτα; Ποῖον δὲ κώδικα θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ πολιτικὴ αὕτη νομοθεσία; Τὸν κοινὸν σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, τὸν εὐρωπαϊκόν δηλαδή, τὸν ἔχοντα ὡς βάσιν τὸν χριστιανικὸν γάμον, ἢ τὸν μουσουλμανικόν, τὸν ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον πρὸς τοῦτον; Ἢ μήπως οἱ Μουσουλμᾶνοι Νεότουρκοι ἀξιοῦσι νὰ ὑπαγάγωσι τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὰ ἱερὰ μουσουλμανικὰ δικαστήρια, διὰ νὰ δικάζωσι ταῦτα κατὰ τὸ Κοράνιον τὰ τοῦ γάμου τῶν Χριστιανῶν καὶ νὰ κανονίζωσι τοὺς ἐκ τοῦ γάμου ἀπορρέοντας προσωπικοὺς θεσμούς; Ὅταν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς χριστιανικοῖς κράτεσιν, ἐν Ἀλγερίᾳ, Ρωσσίᾳ, Αὐστρίᾳ, τὰ ζητήματα ταῦτα τῶν Μουσουλμάνων ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἀρχηγῶν;

«Κατ' ἀναπόδραστον λοιπὸν συνέπειαν τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς προσωπικοὺς θεσμοὺς τῶν μὴ Μουσουλμάνων ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ μετὰ τὸ Σύνταγμα, δὲν εἶνε δυνατὸν εἰμὴ νὰ παραμένωσιν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἀρχηγῶν. Ἐκτὸς ἂν οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀσπασθῶσι τὴν σχετικὴν δικονομίαν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν καὶ παράσχωσιν ἐχέγγυα τῆς ἀκριβοῦς καὶ γενικῆς

ἀφορμῆς. Ἀλλὰ τότε θὰ παύσωσιν ὄντες Μουσουλμᾶνοι καὶ θὰ καταργήσωσι τὸ Κοράνιον.»

Ταῦτα διδάσκει τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Πρὸς κύρωσιν τῶν ἤδη εἰρημένων καὶ βεβαιουμένων ὑπὸ αὐθεντικῶν καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτῆς τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας πηγῶν, ἀντιγράφω ἐνταῦθα τεμάχιον τῆς ἱστορίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, γραφείσης ὑπὸ τοῦ Τούρκου Δζεβδὲτ πασσᾶ, ἄλλοτε ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Θρησκευμάτων :

«Ὑπὸ τὸ ὄνομα Ρούμ ἐννοοῦμεν τοὺς ὀρθοδόξους ἐκείνους, οἵτινες ὁμιλοῦντες ἑλληνιστί, θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ὡς καταγομένους ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ σουλτᾶνος Μωάμεθ Β' ὁ Πορθητής, κατακτήσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, διετήρησε καὶ ὑπεστήριξε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, ἀνεγνώρισε τὴν παρὰ τῶν Μητροπολιτῶν ἀποτελουμένην Ἱερὰν Σύνοδον, χορηγήσας πλεῖστα προνόμια εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια καὶ τὸν κλῆρον καὶ τοὺς Χριστιανοὺς ἐν γένει. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ ρητὴν διάταξιν καὶ ἀπαίτησιν αὐτῆς ταύτης τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας (Σεριὰτ) δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς Μουσουλμάνους ἐν γένει νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς θρησκείας καὶ λατρείας τῶν Χριστιανῶν, τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Μουσουλμάνων ὑπαχθέντων καὶ διατελούντων, ἔχλιζιμμὲτ (ἤτοι βεβκρημένοι, ὑπόχρεοι δηλονότι εἰς καταβολὴν κεφαλικοῦ φόρου, χαράδζ), οὐδὲ βία συγχωρεῖται ἐναντίον αὐτῶν, οἱ Ρωμαῖοι ἀπέλαυον ἀνέκαθεν πλήρους θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, συνεπείᾳ δὲ τῆς τοιαύτης θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, εἶχον τὴν κεφαλὴν ἥσυχον καὶ ἠδυνήθησαν ὡς ἐκ τούτου νὰ διαφυλάξωσι καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν.

«Ἐπειδὴ οἱ Ρωμαῖοι, λόγῳ θρησκείας καὶ γλώσσης καὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων, ἐχωρίζοντο ἀπὸ τῶν κατακτητῶν, ἐδημιούργησαν ἐν ταῖς χώραις τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἴδιον κόσμον καὶ ἵσταντο μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων ὡς ὅλως διόλου ξένοι καὶ τρόπον τινὰ φιλοξενούμενοι (μουσαφὴρ), εἰς ὅσα δὲ μέρη ἦσαν οὗτοι πολυπληθέστεροι τῶν Μουσουλμάνων, ἐθεώρουν τούτους ὡς ὅλως διόλου ξένους πρὸς ἑαυτοὺς καὶ τρόπον τινὰ ἐπιδρομεῖς. Ἐνῷ δὲ καθῆκον ἀπαραίτητον πάσης ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἦτο νὰ διδάξῃ καὶ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς ἰδίους ὑπηκόους τὴν ὀθωμανικὴν γλῶσσαν καὶ *ἐξοικειώσῃ αὐτοὺς πρὸς τὰ ὀθωμανικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ ὑταγάγῃ ἐν τέλει καὶ πνευματικῶς αὐτοὺς ὑπὸ τὸ ἠθικὸν κράτος τῶν ὑγιῶν μουσουλμανικῶν ἀρχῶν καὶ διαγμάτων καὶ κατασιήσῃ οὕτω τοὺς μεταξὺ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων δεσμοὺς στενοὺς καὶ ἀδιαρρήκτους*, δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι, ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ πράγματα, οἱ πρόγονοι ἡμῶν παρημέλησαν ταῦτα πάντα, διαπράξαντες μέγιστον σφάλμα καὶ ἐπιδείξαντες ἀσύγγνωστον ἀκηδίαν [1]».

---

1 *Ἐλευθεριάδου* Ἀνατολικαὶ Μελέται. Τὰ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου τοῦ Τούρκου ἱστοριογράφου, καίπερ ἐμφορουμένου πανισλαμικῶν ροπῶν, ἀριδήλως ἐμφαίνεται, ὅτι τὰ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀνεγνωρίσθησαν ἀπ' αἰώνων καὶ ὑφίστανται μέχρι τῆς σήμερον ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, τοῦ ἱεροῦ νόμου μὴ ἐπιτρέποντος ἰσοπολιτείαν καὶ ἰσονομίαν μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων. Ἀνεγνωρίσθησαν τὰ προνόμια ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν φανατικωτάτων σουλτάνων καὶ πρωθιεραρχῶν τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἐν χρόνοις ἐθνικῆς δουλείας καὶ ταπεινώσεως. Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ νὰ διανοηθῇ τις τὸ τοιοῦτο σήμερον; Ἡ κατάργησις τῆς εἰδικῆς ταύτης δικαιοδοσίας τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἤθελε συνεπαγάγῃ ἀναντιρρήτως τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν καταστροφὴν σὺν τῷ χρόνῳ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐν τῇ ὀθωμανικῇ κράτει. Κατὰ τὸ νεοτουρκικὸν Σύνταγμα (11ον ἄρθρον), «ὁ Ἰσλαμισμὸς εἶνε ἡ θρησκεία τοῦ κράτους. Ἐν τῇ τηρήσει τῆς ἀρχῆς ταύτης τὸ κράτος προστατεύει τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν πάντων τῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀνεγνωρισμένων θρησκευμάτων καὶ τηρεῖ τὰ χορηγηθέντα προνόμια εἰς τὰς διαφόρους Κοινότητας, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς μὴ προσβολῆς τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τῶν χρηστῶν ἠθῶν». Πόσα κακουργήματα δύνανται νὰ διαπραχθῶσιν ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἢ τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης διατάξεως; Δὲν ἤθελε παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς καταργήσεως τῶν προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ ὁ ἐξισλαμισμὸς ἤθελε τεθῇ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει, ὡς ἐξασφαλίζων *τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη*. Ποία δύναμις ἐκκλησιαστικὴ ἢ πολιτικὴ ἤθελε διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῶν παραβάσεων τούτων τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου, κατὰ τῆς ἀρνήσεως ταύτης τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας; Καταργουμένης τῆς ἐξουσίας τοῦ πατριάρχου, ἢ ἐκμηδενιζομένης διὰ τῶν νέων θεωριῶν τῆς συνταγματικῆς πολιτείας, ἡ ἐθνικὴ λεγομένη ἀντιπροσωπεία ἤθελεν ἀντικαταστήσῃ τὴν πατριαρχικὴν ἐποπτείαν. Ἐν κοινοβουλίῳ, ἔνθα κρατεῖ τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀπολυταρχικώτατον δίκαιον τῆς πλειονοψηφίας, ἡ χριστιανικὴ καὶ δὴ ἡ ἑλληνικὴ μειονοψηφία οὐδεμίαν θὰ ἔχῃ φωνὴν καὶ ἀκρόασιν, ἴσως δὲ θὰ τῇ ἀπαγορεύηται καὶ νὰ λαμβάνῃ τὸν λόγον ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ὑπὸ τῶν θορυβοποιῶν τῆς πλειονοψηφίας, ἐνίοτε καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ προέδρου. Αἱ τοιαῦται προθέσεις τῆς πλειονοψηφίας πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, προκειμένου περὶ τῶν Χριστιανῶν βουλευτῶν, ἐξεδηλώθησαν ἤδη καὶ ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κοινοβουλίου. Τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα, ὁπότε ἡ πλειονοψηφία θέλει ἐνισχυθῇ; Παντὶ δῆλον. Μόνον δὲν θέλουσι ν' ἀνομολογήσωσι τοῦτο οἱ ἐνθουσιώδεις θαυμασταὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ πολιτικοῦ πυροτεχνήματος.

Ἀκόμη πρὸ ὀλίγου χρόνου, τῇ 30 Ὀκτωβρίου 1908, ὁ ἐν ἐνεργείᾳ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀπέστελλεν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευμάτων κατὰ τοῦ ἀτιμωρητεὶ ἀπό τινος χρόνου ἐξασκουμένου διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ καταναγκασμοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ἐνῷ τὸ πατριαρ-

χικὸν βεράτιον ὁρίζει ρητῶς, ὅτι «οὐδεὶς ἄκων καὶ διὰ τῆς βίας ἐξισλαμίζεται». Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρῇ τό γε νῦν ἔχον πρὸ τῶν διαμαρτυριῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Εὐνόητον, ὁποία κατάστασις πραγμάτων θὰ ἐπέλθῃ, ταύτης ἐκλειπούσης ἢ ἐκμηδενιζομένης.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνελευθέρου καὶ πανοθωμανικῆς πολιτικῆς τῆς Νέας Τουρκίας, ἐμπνεομένης ὑπὸ τῆς ἀγριωτέρας ἐθνικομανοῦς μισαλλοδοξίας, θέλει ἐπέλθῃ μοιραίως ἡ παραβίασις πάσης ἐκπαιδευτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας, ἧς μέχρι τοῦδε ἀπέλαυον αἱ μὴ μουσουλμανικαὶ Κοινότητες. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος ὁ μέγας βεζύρης ἐπεφώνει εἰς ἐπήκοον πολλῶν προσώπων: «Θέλει καταργηθῇ πᾶν προνόμιον, ἀπᾷδον πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Συντάγματος. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ Νέα Τουρκία δὲν θέλει ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπικράτησιν ἰσχυρᾶς μωαμεθανικῆς πλειονοψηφίας ἐν τῷ κοινοβουλίῳ. Τοιαύτη πλειονοψηφία ἠδύνατο νὰ δυσχεράνῃ ἐν δεδομένῃ στιγμῇ τὸ ἔργον τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατήσεως. Τοῦτο ἐπιφυλάσσεται νὰ πράξῃ βραδύτερον, μετὰ τὴν πλήρη αὐτῆς ἐπικράτησιν, ὁπότε πᾶν ἀντίθετον ὀθωμανικὸν πρόσκομμα θέλει ἐκλίπῃ». Ἐνισχυομένης τῆς Νέας Τουρκίας, ἀποσοβουμένου παντὸς κινδύνου συρράξεως τῶν Ὀθωμανῶν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλει ἐκδηλωθῇ τὸ πραγματικὸν αὐτῆς πολιτικὸν πρόγραμμα, συνοψιζόμενον ὡς ἑξῆς: Δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ὕπαρξις κράτους ἐν κράτει, ἀντίκειται εἰς τὸ Σύνταγμα, ὅ περ εἶνε ἰσόνομον καὶ φιλελεύθερον. Ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ὁ Πατριάρχης τῶν Ἀρμενίων, ὁ Ἔξαρχος τῶν Βουλγάρων, ὁ Ἀρχιρραβῖνος δὲν δύνανται νὰ ἐξασκῶσιν εἰδικὴν μεταξὺ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν δικαιοδοσίαν, αὐθαιρέτως ν' ἀντιποιῶνται τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ ὑπουργείου τῶν θρησκευμάτων καὶ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ οὕτω θέλει ἐπέλθῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀπορρόφησις καὶ ἡ ἀφομοίωσις τῶν μὴ ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν [1].

Τοιαῦτα προανήγγελλον ὡς συμβησόμενα πρὸ διετίας κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος. Τὰ πράγματα δὲν μὲ διέψευσαν.

Ἀναμφιλέκτως ἡ τοιαύτη νεοτουρκικὴ θεωρία τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τῶν προαιωνίων προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον, ἀλλ' οὐχὶ πράγματι ἀποτελοῦντος κράτος ἐν κράτει, εὑρίσκει καὶ θέλει εὕρῃ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι συνηγόρους οὐ μόνον μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων Ὀθωμανῶν, τῶν ὀνειροπολούντων ἐν πλήρει εἰκοστῷ αἰῶνι τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ πανισλαμισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ φιλελευθέρων Εὐρωπαίων, ἀτελέστατα γινωσκόντων τὰ ὀθωμανικὰ πράγματα, ἢ ὁμιλούντων καὶ γραφόντων καὶ ἐρευνώντων τὰ συμβαίνοντα ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας. Προσθετέον μεταξὺ τούτων καὶ τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν τοιαύτην θεωρίαν ἐκ συμφέροντος. Δὲν θέλουσιν ἴσως διστάσῃ Εὐρωπαῖοι

---

1 Les Grecs sous le nouveau régime Ottoman (1908).

δημοσιολόγοι καὶ πολιτικοί, ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τῶν θλιβερῶν ἀποστασιῶν, ἀποστατοῦντες κατὰ πάσης λογικῆς *καὶ ἠθικῆς ἀρχῆς* νὰ κηρύξωσιν, ὅτι τὰ προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶνε ἄρνησις τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν τοῦ νεωτέρου κόσμου. *Προορμιοῦχος Ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ* τυγχάνει ἐξ ὁλοκλήρου ἀντίθετον δόγμα πρὸς τὸ κρατοῦν *ἐλευθέρα ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ*. Καὶ ἤθελε κηρυχθῇ ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ὁ ἐθνάρχης, ὡς διεκδικῶν μεσαιωνικὴν ἐξουσίαν, καταγγελία, ἥτις καὶ ἐγένετο κατ' αὐτοῦ, χαρακτηρισθέντος ἀνατολικοῦ πάπα κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῖς. Αὐτὸ τοῦτο θὰ συμβῇ καὶ προκειμένου περὶ τῶν Μουσουλμάνων, χαρακτηρισθησομένων ὑπὸ ἐνθουσιώντων θαυμαστῶν ὡς προμάχων τοῦ νεωτέρου δικαίου κατὰ τῆς θεοκρατικῆς ἐξουσίας τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Κατὰ τὴν πανωλεθρίαν, ἣν ὑπέστη ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τῶν ἐκμανέντων ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων Βουλγάρων, Ἄγγλος φιλελεύθερος, ὁ κ. Charle Dilke προσκληθεὶς ὑπὸ σωματείου ἀθηναϊκοῦ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν ἐκπατρισθέντων Ἑλλήνων τμήματος τῆς βορείου Θράκης, διατελούντες τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, συνῳδὰ ρηταῖς διατάξεσι τῆς βερολινείου Συνθήκης, ὁ εὐγενὴς ἀνὴρ μετὰ μελαγχολίας ἀπεκρίνετο, ὅτι δυσχερῶς ἤθελεν εὕρῃ συνεργάτας ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τούτου, προκειμένου περὶ ἀντικειμένων ἐκκλησιαστικῆς φύσεως. Ἐπείσθη μετὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἐναντίου, ὅτι ὄπισθεν τῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑρίσταται ἐθνικὸν ζήτημα. Τοιαύτη ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ γνώμη καὶ πλείστων ἄλλων ἐξεχόντων ἀνδρῶν ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ κόσμῳ.

Λάβωμεν ὑπ' ὄψει ἐπίσης, ὅτι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, προκειμένου περὶ διωγμοῦ, καὶ ἐξισλαμισμοῦ ἀκόμη τῶν Ἑλλήνων Ὀθωμανῶν τῆς Τουρκίας, τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν θέλει ἐμποιήσῃ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔκπληξιν, διότι καὶ αἱ Δυνάμεις ἐκεῖναι τῆς Εὐρώπης, αἵτινες ἔχουσιν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ὑπηκόους Μουσουλμάνους, θὰ ἐπωφεληθῶσι τοῦ γεγονότος τούτου, ἵνα πράξωσι τὰ αὐτά, ἀφομοιοῦσαι διὰ τῆς νομοθεσίας σὺν τῷ χρόνῳ τοὺς πρεσβεύοντας τὸ Ἰσλὰμ ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐν ὀνόματι τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἑνότητος ἡ ἀκατονόμαστος ἐνέργεια ἀφομοιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἰσλαμισμοῦ θὰ εὕρῃ θιασώτας, συνηγόρους καὶ μιμητάς !

Τὰ προνόμια ταῦτα τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πλέον ἢ ἅπαξ ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ κατ' ἰδίαν καὶ ἐν διεθνέσι Συνόδοις. Τὸ ἕβδομον ἄρθρον τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσοὺκ Καϊναρτζῆ ρητῶς ὁρίζει, ὅτι «ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπισχνεῖται διαρκῆ προστασίαν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῆς». Μετὰ τῆς Τουρκίας ἡ Ρωσσία ἐπιφυλάττει δι' ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν προνομίων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, τουτέστι τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Καὶ βραδύτερον δέ, μετὰ τὴν ἐνέτει 1856 κατάπαυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ πολέμου, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις κατὰ πρῶτον ἐν τῇ προκαταρκτικῇ Συνδιασκέψει τῆς Βιέννης ἀνεγνώρισαν τὰ προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς ἐπίσης μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως κοινοποίησιν τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν, δι' οὗ ἀπενέμετο μονονουχὶ πλήρης ἰσοπολιτεία Χριστιανοῖς καὶ Μουσουλμάνοις, καὶ ὅτι «τὰ προνόμια καὶ αἱ ἀτέλειαι, αἱ ἀνέκαθεν χορηγηθεῖσαι καὶ ἀνεγνωρισμέναι εἰς τὰς χριστιανικὰς Κοινότητας, κηρύσσονται σεβασταὶ καὶ ἀπαραβίαστοι».

Ἐνδεχόμενον ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ἡ χριστιανική, ἡ φιλελεύθερος, ἡ ἐθνική, νὰ λησμονήσῃ πάσας αὐτῆς τὰς ὑποχρεώσεις πρὸς τὸ δίκαιον, πρὸς τὸν ἀνθρωπισμόν, πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην, πρὸς τὴν πρόοδον καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς τετελεσμένον γεγονὸς οἱονδήποτε ἀνοσιούργημα τῆς *Νέας Τουρκίας* κατὰ τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει προνομίων καὶ δικαιωμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐκπροσωπουμένου ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Καὶ ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες οὐκ ὀλίγας ἀποδείξεις κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἐγκλημάτων, διαπραχθέντων ὑπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐλευθέρου κράτους κατὰ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, διὰ διεθνῶν συμβάσεων ἐξασφαλισθέντων. Περιορίζομαι εἰς τὴν δήμευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου ὑπὸ τῆς ρωμουνικῆς κυβερνήσεως, εἰς τὴν πρὸ τετραετίας ἐκδίωξιν ἐκ Ρωμουνίας πληθυσμῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἦσαν καὶ ἤθελον νὰ λέγωνται Ἕλληνες, εἰς τὸν ἐναγῆ καὶ βίαιον ἐκπατρισμὸν ἑκατὸν χιλιάδων Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως. Ἡ Εὐρώπη οὐδ' ἐκινήθη, οὐδὲ συνεκινήθη. Νέον πραξικόπημα τῆς Νέας Τουρκίας οὐδεμίαν θέλει προκαλέσῃ ἔκπληξιν, ἂν μάλιστα καταστῇ τετελεσμένον γεγονός.

Ἀλλ' ἐν πάσῃ στιγμῇ ἐπιλαμβάνεται πάσης ἀφορμῆς ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη νὰ προνοήσῃ περὶ τῶν Τουρκοκρητῶν, οἵτινες οὐδέποτε οὐδὲν δ·ετύπωσαν παράπονο κατὰ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, καὶ τοῦτο μόνον χάριν τῆς φιλανθρωπίας!!

Ἀλλ' ὁ Ἑλληνισμός, ἐν τῇ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τῇ συνταγματικῇ, προϊδὼν τὰ μελετώμενα, ὧν καὶ ἐγένετο ἤδη ἀπαρχή, δεινά, δὲν δύναται ἢ νὰ καταγγείλῃ ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν δημοσίαν γνώμην σημεῖά τινα τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν συνείδησιν καὶ ὑπόστασιν αὐτοῦ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐπιφωνῶν ἐπίσης εἰς τὰ ὦτα τῶν ἁρμοδίων, τῶν *τεταγμένων*—Caveant Consules.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.

Τὰ προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οἷα ἐξετέθησαν καὶ ἀνελύθησαν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, δὲν εἶνε ἁπλῶς προνόμια ἐκκλησιαστικά· κατ' οὐσίαν τυγχάνουσι καὶ ἐθεωρήθησαν πάντοτε, καὶ ἐν τοῖς ζοφερωτάτοις καιροῖς τῆς δουλοσύνης τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ὡς ἐθνικὰ καὶ πολιτικὰ προνόμια, ἀπονεμηθέντα μὲν τὸ πρῶτον ἕνεκα θρησκευτικῶν λόγων, μετὰ ταῦτα δέ, σὺν τῇ παρελεύσει τοῦ χρόνου, ἐπανειλημμένως κυρωθέντα καὶ ἀναγνωρισθέντα ὡς ἀναπόσπαστα πρὸς τὴν ἐθνικὴν ζωὴν καὶ ὑπόστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ὁ ἤδη μνημονευθεὶς ἱστορικὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους Djevdet πασσᾶς, αἰτιολογῶν τὴν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν εἰδικὴν ταύτην δικαιοδοσίαν, λέγει ὅτι κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς πιστοὺς ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις τῶν μὴ πιστευόντων εἰς τὸ κοράνιον, τῶν ραγιάδων. Ἕνεκα τοῦ αἰτίου τούτου ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ κράτει θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν, τοῦ πατριάρχου τῶν Ἀρμενίων, τοῦ ἀρχιραββίνου, οὐ μόνον εἶνε ἀνεκτή, ἀλλὰ καὶ κατέχει ἐπίσημον θέσιν ἐν τῇ διοικητικῇ λειτουργίᾳ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Συμφυέστατον πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα δικαιώματα τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶνε τὸ δικαίωμα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐλευθερίας, ἔμφυτον ἀληθῶς δίκαιον, ὅπως εἶνε τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθέρας συνειδήσεως. Τὸ δίκαιον τοῦτο, ἐξασκούμενον ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν, τῶν κοινοτήτων, τῶν μονῶν καὶ παντὸς ἠθικοῦ σωματείου ἑδραζομένου καὶ λειτουργοῦντος ἐν γνώσει τῆς κυβερνήσεως, ἀνεγνωρίσθη ἔκπαλαι ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας τοῖς Χριστιανοῖς καὶ δὴ τοῖς Ἕλλησιν, σιωπηλῶς μὲν ἀπὸ μακροῦ χρόνου, ὀλίγον ἀπὸ τῆς ἁλώσεως, φανερῶς δὲ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, εὐθὺς ὡς τὸ ἑλληνικὸν γένος ἤρξατο ἀνανήφον ἀπὸ τοῦ ὕπνου τῆς δουλείας καὶ λαμβάνον συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς καὶ ὑποστάσεως.

Ὁποία διετέλει ἡ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἁλώσεως μέχρι τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀφηγεῖται, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος, ἔξοχος Ἕλλην, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ *Ὑπομνήματι περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι*, δι' οὗ ἐπεχείρει νὰ φωτίσῃ τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον περὶ τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀφυπνισθέντος Ἑλληνισμοῦ :

«Καὶ τί ἠδύναντο, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ ποιήσωσιν οἱ νῦν Ἕλληνες, ἄμοιροι ἐλευθερίας, ἄμοιροι χρημάτων, ἄμοιροι φώτων καὶ παιδείας, ἐγκαταλελειμμένοι μὲν ὑφ' ἁπάντων, ἐμπνέοντες δὲ ἄλλοις μὲν διάφορον σμικρόν, ἄλλοις οἶκτον ἀνωφελῆ, τοῖς δὲ πλείστοις τὴν ἐξ ἀπελπισμοῦ ἀδιαφορίαν ;

»Τί λοιπὸν ἔβλεπέ τις ἐν τῇ ταλαίνῃ Ἑλλάδι, τῇ παλαιᾷ καὶ σεμνῇ ἑστίᾳ ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν; Ὅ τι παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς δεδουλωμένοις λαοῖς. Ὁ μὲν κλῆρος ἀμαθὴς καὶ δεισιδαίμων ἔφερε καὶ ἦγε κατὰ τὸ δοκοῦν λαὸν ἔτι ἀμαθέστερον· οἱ δὲ καλούμενοι εὐπατρίδαι ἐσεμνύνοντο μὲν ἐπὶ φαντασιώδει εὐγενείᾳ, πιαινομένῃ ὑπὸ τῶν ἱδρώτων οὗπερ αὐτοὶ ἐκάκουν λαοῦ, ἀπεδείκνυντο δὲ ἐπὶ ταύτῃ τοσούτῳ μᾶλλον καταγέλαστοι, ὅσῳ ἀνὰ μέσον κυβερνήσεως καὶ λαοῦ ἱστάμενοι ἐξηυτέλιζον κατ' ἀνάγκην ἑαυτοὺς πρὸ τοῦ εἰδώλου τῆς δεσποτείας, ὑφίσταντο δὲ συχνότερον ἢ αἱ ἐπίλοιποι τοῦ ἔθνους μερίδες τὰς πληγὰς αὐτοβούλου ἐκδικήσεως παρὰ τῶν κυβερνώντων· οἱ οἰκοδεσπόται πάλιν, ὑπὸ μὲν τῶν κακώσεων ἀπηυδηκότες, ὑπὸ δὲ τῆς δεισιδαιμονίας τυφλώττοντες, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκπαιδεύωσι τοὺς υἱοὺς εἰς μαθήματα καλὰ καὶ ἐλευθέρια· οἱ νέοι ἑπομένως, ἀπειρόκαλοι καὶ παντάπασιν ἄμουσοι, εἶχον πρὸς τῇ ἀπαιδευσίᾳ σύσκηνον καὶ σύντροφον ἢ τὴν χαύνωσιν συβαρίτου ἢ τὴν ῥώμην ἀνθρώπου ὠμοῦ καὶ ἀγρίου

»Ἐν τοιαύτῃ ἐλεεινότητι διετέλεσε τὸ ἔθνος μέχρι τῆς ὀκτωκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὑπερμεσούσης. Ἀλλὰ καὶ ἀνὰ μέσον τῆς πυκνῆς σκοτίας, ἥτις ἐκάλυπτε τὴν ὄψιν τῆς πολυπαθοῦς Ἑλλάδος, ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς εὐχερῶς διεώρα, ὅτι τῶν ἀδυνάτων ἦτο νὰ διαρκέσῃ τὸ κακὸν ἐπὶ μακρότερον χρόνον. Ἔνθεν μὲν τὰ ὀλιγάριθμα ἐκπαιδευτήρια, ἐν οἷς ἐδιδάσκετο ἡ ἀρχαία ἑλληνική, παρὰ πᾶσαν ἀτερπῆ τῶν διδακτικῶν μεθόδων ἀτέλειαν, παρὰ πᾶσαν δ' ἀμαθίαν καὶ ἰσχυρογνωμοσύνην τῶν καθηγητῶν καὶ τὴν ἐντεῦθεν προκύπτουσαν ἐλαχίστην ὠφέλειαν, διέσωζον παρὰ τῷ ἔθνει τὴν γνῶσιν τῆς πατρίου γλώσσης, ὡς ἱεροῦ πυρός, μέλλοντός ποτε νὰ ζωογονήσῃ αὐτό. Ἔνθεν δὲ κενοδοξία ἐθνική, καταγέλαστος μὲν ἐν τοῖς αἰτίοις, σωτήριος δὲ ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῆς, ἐποίει τοὺς Ἕλληνας τοσοῦτον ὑπερηφάνους ἐπὶ τῇ τοῦ γένους καταγωγῇ, ὅσον θὰ ἐπήρετο καὶ ἐμεγαλαύχει ὁ ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας τὸ γένος ἕλκων ἐκ τοῦ Μιλτιάδου ἢ τοῦ Θεμιστοκλέους. Αὕτη δὲ πάλιν ἡ κενοδοξία, συναφθεῖσα πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ θρησκεύματος καὶ τῶν ἠθῶν καὶ τοὺς ἀναξίους καὶ ἥκιστα πολιτικοὺς τρόπους

τῶν κατακτητῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔπεισε μεγίστην τοῦ ἔθνους μερίδα νὰ ὑπολαμβάνῃ ἑαυτὴν ἀείποτε αἰχμάλωτον, οὐδέποτε δὲ δούλην [1].

»Ῥᾳδίως λοιπόν, ὡς εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἠδύνατό τις νὰ προΐδῃ, ὅτι τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις οὐδενὸς ἄλλου ἔχρῃζε πρὸς μεταβολὴν ἢ τῆς συνδρομῆς καιρῶν εὐνοϊκῶν καὶ καταλλήλων περιστάσεων.

»Σημειώσεως ἄξιον φαίνεται, ὅτι μία τῶν καταλλήλων περιστάσεων ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος χρόνος, καθ' ὃν τὸ πνεῦμα τῆς πεφωτισμένης μερίδος τῆς Εὐρώπης, μεστὸν ἤδη καὶ διακορὲς καὶ τῶν συστημάτων καὶ τῆς σχολαστικῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἤτις δὲν ἦτο εἰσέτι τέλεον ἐγκαταλελειμμένη, ἤσθετο τὴν ἀνάγκην νὰ τάμῃ νέαν ὁδόν, ἕνα μόνον προϊστὰν ἑαυτῷ καθηγεμόνα, τὴν πιστὴν καὶ ἀκριβῆ τῶν γεγονότων παρατήρησιν. Ἡ αἰσία δὲ ἀνακάλυψις αὕτη ὡδήγησε τοὺς Εὐρωπαίους εἰς ἑτέραν οὐχ ἧττον σπουδαίαν, καθ' ἣν τὰς γνώσεις ἡμῶν ὑπέλαβον οὐχὶ μέρη χωριστὰ ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ διαφόρους κλάδους ἑνὸς μεγάλου δένδρου, διάφορα μόρια πελωρίου οἰκοδομήματος, ὧν ἕκαστον δὲν ἠκριβοῦτο, ἂν μὴ συνεξητάζοντο ἅπασαι τούτων αἱ πιθαναὶ σχέσεις πρὸς τὸ ἐπίλοιπον.

«Ἡ Γαλλία ἔσχε τὴν δόξαν τοῦ ἰδεῖν ἐν τοῖς ἑαυτῆς κόλποις τὴν ἕνωσιν φιλοσόφων, οἵτινες πρῶτοι, μεσούσης τῆς ληξάσης ἑκατονταετηρίδος, κατέβαλον τὰ θεμέλια κτιρίου εὐρυτάτου, τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Τὸ δὲ φῶς, τὸ ἀνατεῖλαν ἐκ τῆς φιλολογικῆς ταύτης μεταβολῆς, ἑπόμενον τοῖς αὐτοῖς νόμοις τοῦ φωτὸς τοῦ φυσικοῦ, διέδωκεν ἐξ ἀνάγκης τὴν λαμπρότητα πολλῷ προσωτέρω τῆς ἰδίας ἑστίας, ὅπου δὲν προσέκρουεν εἰς ἐμπόδια. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι τὰ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόδια ἦσαν μέγιστα· ὡς ὡσαύτως, παρετηρήσαμεν, ὅτι τὰ ἐμπόδια ἐκεῖνα ἅπαντα ἀντεσηκοῦντο ὑπὸ τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα περιέθαλπεν ἡ πλείστη τοῦ ἔθνους μερίς. Οἱ Ἕλληνες σεμνυνόμενοι ἐπὶ τῇ καταγωγῇ τοῦ γένους, οὐ μόνον δὲν ἔμυσαν τὰ ὄμματα πρὸς τὰ φῶτα τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ὑπέλαβον τοὺς Εὐρωπαίους ἁπλοῦς ὀφειλέτας, ἀποτείνοντας μετὰ τόκων ἀδρῶν κεφάλαιον, ὃ περ εἶχον λάβῃ παρὰ τῶν ἑαυτῶν προγόνων.»

Ὡς λέγει ἐπίσης ὁ ἱστορικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους Παπαρρηγόπουλος, ἡ ἐθνικὴ ἐκπαίδευσις μεταβάλλει ὄψιν ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος «διὰ τῆς βαθμιαίας συστάσεως καὶ ἀναπτύξεως πολλῶν ἑλληνικῶν σχολῶν ἁπανταχοῦ τῆς ἑλληνικῆς Ἠπείρου. Εἰς τὴν σωτήριον ταύτην τροπὴν συνετέλεσε βεβαίως τὸ ἐπιεικέστερον ὁπωσοῦν πολίτευμα, ὅ περ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐνόμισε τότε συμφέρον ἑαυτῇ νὰ ἐφαρ-

---

1 Ἡ παρατήρησις αὕτη δὲν ἔλαθε τὸν βρετανὸν Ἤτωνα· λόγον ποιούμενος οὗτος περὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπισυνῆψε: «ὡς ἵπποι θυμοειδεῖς δάκνουσι τὸν χαλινόν· ἀγανακτοῦσι δὲ ἐπὶ τῷ βαροῦντι τὸν τράχηλον αὐτῶν ζυγῷ· ἂς ἀποσείσωσιν αὐτόν· μεγάλοις βήμασι χωροῦσι πρὸς τὸ στάδιον τῆς δόξης».

μόσῃ εἰς τοὺς ραγιάδες καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσα σχετική τις αὐτῶν ἄνεσις. Πρὸ πάντων ὅμως ὀφείλεται ἡ τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους ἀναβίωσις εἰς τὴν ἐν Ἐνετίᾳ κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους ἀκμάσασαν ἑλληνικὴν κοινότητα. Τῷ 1621 συνέστη ἐν Ἐνετίᾳ τὸ φλαγγίνειον Φροντιστήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰμὴ Ἕλληνες μὲν τὸ γένος, ὀρθόδοξοι δὲ τὴν θρησκείαν νέοι.» Ἡ ἑλληνικὴ Κοινότης Βενετίας οὐ μόνον ἐξεπαίδευε τοὺς εἰς τὸ σχολεῖον αὐτῆς προσερχομένους νέους Ἑλληνόπαιδας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ συνέστησε σχολεῖα πολλαχοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐν οἷς ἐδίδασκον οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ Φροντιστηρίου. Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐπεκτείνεται ἐν γνώσει καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα,οὕτως εἰπεῖν, τῶν κρατούντων· ἰδίᾳ ἐν Ἠπείρῳ, ἡ πρωτεύουσα τῆς ὁποίας καθίσταται τὸ φυτώριον Ἑλλήνων διδασκάλων, εἰς ἣν ὀφείλει ὄντως ἡ Ἑλλὰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας. Καὶ ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἱδρύονται σχολεῖα, γυμνάσια καὶ ἀκαδημίαι ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Χίῳ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κυδωνίαις, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ἰασίῳ, ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἡ ὀθωματικὴ κυβέρνησις, παρὰ τὴν καχυποψίαν αὐτῆς, παρὰ τὸ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν μῖσος, οὐ μόνον ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύει ἅπασαν τὴν ἐκπαιδευτικὴν ταύτην ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἔν τισι μάλιστα τμήμασι τῆς αὐτοκρατορίας, ἐν Ἀλβανίᾳ ἐπὶ παραδείγματι, αὐτοὶ οἱ Μουσουλμᾶνοι σπουδάζουσιν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις [1]. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ εὐπατρίδαι διδάσκουσι κατ' οἶκον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἀναγνωρίζεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ μόρφωσις ἀποτελοῦσι τὸ κάλλιστον τῆς ἐλευθερίου ἀγωγῆς στοιχεῖον. Καθ' ὅσον ἐξεπολιτίζετο, ἀνθρωπινωτέρα καθισταμένη, ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις, κατὰ τοσοῦτον ἠνείχετο τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν ἐν γένει πολιτισμὸν ὡς τὸ ἰσχυρότατον ἔρεισμα τῆς τάξεως καὶ τῆς προόδου τοῦ κράτους.

Παρὰ τὸ κρατοῦν αὐθαίρετον καὶ μισοπρόοδον πολιτικὸν σύστημα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἀποστρεφομένῳ πάντα πνευματικὸν διαφωτισμόν, δυνάμενον ν' ἀντιστρατεύηται πρὸς τοῦ Κορανίου τὰ δόγματα, δὲν ὑπῆρξεν ἐξ ὁλοκλήρου πολέμιον πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, καθ' ὃν χρόνον οἱ Φαναριῶται ἀνήρχοντο εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ διὰ τῆς κυβερνητικῆς αὐτῶν ἐπιρροῆς καὶ ἰσχύος κατώρθουν νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ καχυπόπτου πνεύματος τῶν κρατούντων, παρασύροντες αὐτοὺς εἰς ἀναγνώρισιν ποιᾶς τινος ἐλευθερίας ἐν τῷ ἐκπαιδευτικῷ ὀργασμῷ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ταύτην δὲν ὀφείλει μόνον ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς

---

1 Διαπρεπεῖς σήμερον Ἀλβανοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, οἷοι ὁ Φερὶτ πασσᾶς, ὁ Τουρχὰν πασσᾶς, ὁ Ἰσμαὴλ Κεμὰλ βέης εἶνε ἀπόφοιτοι τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου Ἰωαννίνων, οἰκογενειακὴ δ' αὐτῶν γλῶσσα εἶνε ἡ ἑλληνική.

τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ ἐπιρροὴν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Αὐτὸ τὸ κρατοῦν στοιχεῖον ὑπέστη τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως, τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν παρακολουθούντων ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτοῦ διατελούντων.

Ἀπό τινος χρόνου τὰ πράγματα μετεστράφησαν. Ἡ πανσλαμικὴ ἰδέα ἀνέγραψεν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς, ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνότητος τοῦ κράτους πρέπει ἅπαντες οἱ κάτοικοι ν' ἀποκτήσωσιν ἐνιαίαν ἐθνικὴν συνείδησιν, νὰ καταστῶσιν Ὀθωμανοί, νὰ λαλῶσι καὶ νὰ διδάσκωνται ἐν τοῖς σχολείοις τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν τῶν κρατούντων, τὴν τουρκικήν, ἀφοῦ μάλιστα αὕτη εἶνε κράμα ὅλων τῶν γνωστῶν γλωσσῶν, καὶ δὴ τῆς ἑλληνικῆς! Ἵνα ἐπανέλθῃ τὸ κράτος εἰς τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ἰσχύν, πρέπει νὰ τεθῇ εἰς ἐνέργειαν ἡ ἀκαταλόγιστος ἐκείνη ἀπόπειρα τοῦ σουλτάνου Σελίμ, νὰ ἐξτουρκισθῶσι κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον ἅπαντες οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει νέα τάξις πραγμάτων ἤθελε φεισθῇ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν πληθυσμῶν τούτων, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον, ἐὰν ἤθελεν ἀνεχθῇ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐλευθερία πρέπει νὰ καταργηθῇ. Ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Δζεβδὲτ πασσᾶς, ὑπουργὸς διατελέσας ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν θρησκευμάτων, πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφει καὶ τὰ ἑπόμενα: «Οἱ Ἕλληνες, ἐπιδοθέντες εἰς τὴν ἐμπορίαν, τυχόντες δ' ὡς ἐκ τούτου ὑλικῆς εὐημερίας, ἕνεκα τῆς παρ' αὐτοῖς διαδοθείσης ἐκπαιδεύσεως, ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ διενοήθησαν τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. Καθ' ὅσον ἐπλούτουν, ἠσχολοῦντο νὰ φωτίσωσι τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν, ἱδρύοντες ἀταναχοῦ σχολεῖα, ἔν τε ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς κώμαις, ταῖς ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκουμέναις, διδάσκοντες τὰ τέκνα αὐτῶν κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς μεθόδους.

«Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἕλληνες λαμβάνουσι τὰ διδάγματα καὶ ἀνατρέφονται ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτῶν ἱστορίας, διδασκόμενοι τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων... Τοιαῦτα διδάγματα καὶ βιβλία, γραφόμενα ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς φαντασίας, διαφθείρουσι τὸν νοῦν τῶν ραγιάδων. Οὐδέποτε ὤφειλε ν' ἀνεχθῇ ἡ κυβέρνησις τὸ τοιοῦτο».

Οἱ λόγοι οὗτοι δὲν εἶνε μόνον προσωπικὴ γνώμη ἑνὸς Τούρκου πολιτικοῦ καὶ ἱστοριογράφου. Καὶ ἄλλοτε ἄλλοι ἐκ τῶν Τούρκων πολιτικῶν τῆς προτέρας γενεᾶς ὤκτειραν τὸ χορηγηθὲν δικαίωμα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐλευθερίας τοῖς ἑλληνικοῖς πληθυσμοῖς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἔπρεπεν ἐν αὐτῇ καὶ ἡ γλῶσσα νὰ εἶνε μία, ἂν μὴ καὶ ἡ θρησκεία! Ἀλλὰ τὰ γιγνόμενα οὐκ ἀπογίγνονται. Ἤδη εἶνε πασιφανὲς καὶ αὐτόδηλον, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς περιεσώθη ἐν τῷ τραγικῷ καταποντισμῷ αὐτοῦ ὡς κράτους μόνον διὰ τῆς γλώσσης, διὰ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀναγνωρισθείσης αὐτῷ ὑπὸ τῶν κρατούντων.

Ἡ νεοτουρκικὴ πολιτικὴ, ἐν τῷ ζήλῳ αὐτῆς πρὸς ἐθνικὴν ἑνοποίησιν τῶν λαῶν τοῦ κράτους, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔμελλε νὰ κηρύξῃ καὶ τὴν ἑνότητα τῆς γλώσσης. Ὅπως ἡ πατρὶς εἶνε ὀθωμανικὴ, οὕτως ὀθωμανικὴ, δηλαδὴ τουρκικὴ πρέπει νὰ καταστῇ καὶ ἡ γλῶσσα τῶν λαῶν, Τούρκων καὶ ἀλλοφύλων.

Τὸ 16ον ἄρθρον τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος, ὡς ἀποκρυσταλλοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν σκέψιν ταύτην τοῦ πανισλαμιστοῦ πασσᾶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν θρησκευμάτων, ὁρίζει κατὰ τρόπον κατηγορηματικόν, ὅτι πάντα τὰ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ ἐπικρατείᾳ ἐκπαιδευτήρια θέλουσι τεθῇ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν, τὴν διεύθυνσιν τουτέστι τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀπειλεῖ, ὅτι ἐν τροσεχεῖ μέλλοντι θέλουσι ληφθῇ κατάλληλα μέτρα πρὸς κανονισμὸν τῆς διδασκαλίας, τῆς παρεχομένης εἰς πάντας τοὺς Ὀθωμανούς, Χριστιανοὺς καὶ Μουσουλμάνους· οὐχ ἧττον δὲν θὰ περαβλαβῇ ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία τῶν διαφόρων Κοινοτήτων.

Καὶ οὕτω μέν, ἐπιεικῶς ὅπως δήποτε καὶ λανθανόντως, ἐκφράζεται περὶ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἐκπαιδεύσεως, ὡς ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἑνότητος τῶν λαῶν, τὸ Σύνταγμα. Ἀλλ' εὐκρινέστερον ἀκόμη προδίδεται ὁ ἐπιδιωκόμενος ἀφομοιωτικὸς σκοπὸς ἐν τῷ σχολικῷ προγράμματι τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου «Ἕνωσις καὶ Πρόοδος».

Κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἐν τοῖς σχολείοις τῆς τε στοιχειώδους καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως γλῶσσα *κρατοῦσα* ἔσται ἡ τουρκική· ἐν δὲ τοῖς σχολείοις τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως τὰ μαθήματα θὰ διδάσκωνται ἐν τουρκικῇ γλώσσῃ. Ἡ διδασκαλία τῆς τουρκικῆς γλώσσης ἔσται ὑποχρεωτικὴ ἐν ἅπασι τοῖς ἰδιωτικοῖς σχολείοις. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις θὰ παρέχηται δωρεάν, προπαρασκευάζουσα εἰς τὴν μέσην καὶ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν.

Ὅ τι καθορίζει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὸ Σύνταγμα, ἐπικυροῦται δὲ ὑπὸ τοῦ προγράμματος τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, ἀνεγράψαν ἤδη ἐπανειλημμένως πλεῖστα τῶν ὀργάνων τοῦ ὀθωμανικοῦ τύπου ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος. Καὶ ἤδη ἤρξατο ἐν τῇ ὀθωμανικῇ βουλῇ ἐφαρμοζόμενον τὸ πρόγραμμα τοῦτο τοῦ ἐκτουρκισμοῦ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν διὰ τοῦ νέου ὀργανισμοῦ τῶν ὀθωμανικῶν σχολείων, εἰς ἃ καταναγκαστικῶς θὰ φοιτῶσιν οὐ μόνον οἱ ἐκ γενετῆς Ὀσμαλίδαι, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανικοὶ πληθυσμοί, οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Βούλγαροι καὶ λοιποὶ Σλαῦοι, οἱ Ἀλβανοί, οἵτινες κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν θερμότατον ἐξεδήλωσαν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ μορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν γλώσσης. Εἶνε δὲ γνωστόν, ὅτι καθ' ὅσον ἀναγήφει καὶ ἐνισχύεται ἡ ἐθνικὴ συνείδησις λαοῦ τινος, κατὰ τοσοῦτον ἐνισχύεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ καὶ ὁ πόθος ὑπὲρ διαδόσεως παρὰ τοῖς πληθυσμοῖς τῆς ἐθνικῆς γλώσσης.

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο τῆς ἀφομοιώσεως ἐθνικῆς τινος ἰδέας πρὸς τὴν κρατοῦσαν διὰ τῆς καταναγκαστικῆς ἐπιβολῆς τῆς γλώσσης τῆς πλειονοψηφίας, δηλαδὴ

τῆς γλώσσης τῶν κρατούντων, δὲν εἶνε ἐφεύρεσις τοῦ πανισλαμισμοῦ, ἢ τοῦ φιλελευθέρου νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Ἀντιγράφεται ἡ ἱστορία. Ἀλλ' εἶνε εὔκολον ν' ἀντιγραφῇ; Ἡ Πρωσσία σήμερον, ὀρεγομένη νὰ καταπνίξῃ καὶ ν' ἀφομοιώσῃ ἐν τῇ γερμανικῇ τὴν πολωνικὴν ἐθνικότητα, προσπαθεῖ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο διὰ τῆς σχολικῆς μεθόδου, διὰ τῆς καταναγκαστικῆς γερμανικῆς διδασκαλίας ἐπὶ τῶν Πολωνοπαίδων. Εὐτυχῶς μέχρι τοῦδε δὲν ἐπετεύχθη τὸ τοιοῦτο. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ πρωσσικὴ κυβέρνησις ἀποστέλλει εἰς τὸ πολωνικὸν τμῆμα τῆς χώρας διδασκάλους Πρώσσους, ἐμφορουμένους ἐθνικομανῶν φρονημάτων, μὲ τὴν κρυφίαν ἐντολὴν νὰ λάβωσι γυναῖκας Πολωνίδας, οὕτω δὲ προσελκύσωσιν αὐτὰς εἰς τὴν γερμανικὴν ἰδέαν. Ἀλλὰ συμβαίνει ἀκριβῶς τοὐναντίον. Ἡ νεαρὰ Πολωνίς, ἀντὶ νὰ κατηχηθῇ, κατηχεῖ τὸν σύζυγον εἰς τὴν πολωνικὴν ἰδέαν, μεταμορφοῦσα αὐτὸν εἰς Πολωνὸν φανατικόν. Ἰδέα κεκτημένη ζωτικότητα καὶ ἐσωτερικὴν ἰσχύν, ἐκπροσωποῦσα τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λελογισμένῃ καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιβεβλημένῃ ὑποστάσει, ἐὰν ἔχῃ λόγον ὑπάρξεως καὶ ἱστορικῆς ἐξελίξεως, οὐδένα διατρέχει φόβον ἐκ τοῦ διωγμοῦ, ὃν κατ' αὐτῆς διεξάγουσιν οἱ πολέμιοι. Θὰ ἐπιρρωσθῇ ἐκ τοῦ διωγμοῦ τούτου, θὰ σταδιοδρομήσῃ, θὰ ἐπικρατήσῃ, θὰ ζήσῃ. Οὕτος εἶνε ὁ νόμος τῆς ἱστορίας.

Κέκτηται ἡ ὀθωμανικὴ, ἡ πανισλαμικὴ ἰδέα, μείζονα στοιχεῖα ζωτικότητος καὶ πνευματικῆς ἰσχύος, εἶνε πραγματικωτέρα τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας; Ἂν ἦτο τοῦτο ἀληθές, ὁ πανισλαμισμός, ὅστις ἐπὶ αἰῶνας διετέλει ἀπειλὴ κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις πλέον ἢ ἅπαξ ἐκινδύνευσε πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ὀσμανικῶν στιφῶν, ἤθελε καταπνίξῃ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἁλώσεως, ἀφομοιῶν αὐτόν, ἀφορροφῶν κοινωνικῶς, πολιτικῶς, ἠθικῶς, πνευματικῶς. Ἐπὶ αἰῶνας ὁ Ἑλληνισμὸς ὑφίστατο ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει τῇ ἀνοχῇ τῶν κρατούντων. Καὶ ἐν τούτοις ἐπέζησεν, ἐνιαχοῦ δὲ τοῦ κράτους καὶ ἐξετόπισε τὴν προνομιοῦχον τάξιν, διότι μόνον τάξιν ἀπετέλουν οἱ κατακτηταὶ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὐχὶ δὲ ἰδίαν φυλὴν καὶ γένος.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐγένετο πλέον ἢ ἅπαξ ἀπόπειρα ἐξαφνισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ὑπὸ τῶν Ὀσμάνων, ἀλλ' ἡ ἀντοχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ δύναμις ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἐπραγματώθη τὸ παλαίφατον λόγιον :

«Κἂν με φάγῃς ἐπὶ ρίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
«ὅσσον ἐπισπεῖσαί σοι, τράγε, θυομένῳ,»

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ὅπως ἐν παλαιοτέροις καιροῖς, οὕτω καὶ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ προοδεύσῃ ἄνευ τῆς ἑλληνικῆς συμβολῆς. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει ἀνάγκην, ὅπως ὑπεδηλώθη ἐπανειλημμένως κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν οὐ μόνον ὑπὸ Εὐρωπαίων, ἀμερολήπτως παρακολουθούντων τὰ ἐξελισσόμενα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων, καὶ ὑπὸ Ὀθωμανῶν ἀκόμη, ἔχει

ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλ' οἱ Ὀθωμανοὶ οὐδὲν γενναῖον δύνανται νὰ τελεσιουργήσωσιν, εἴτε ὡς ὁμὰς ἄνθρώπων, εἴτε ὡς κυβέρνησις, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Ἑλλήνων. Εἶνε οὗτοι οἱ κράτιστοι τῶν πνευματικῶν, τῶν κοινωνικῶν, τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων τῆς χώρας, ὁ ζητῶν δὲ νὰ καταργήσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν προφανῶς ἐπιδιώκει τὴν βλάβην τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος ἐπὶ ζημίᾳ ἀναποδράστῳ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Καταργουμένης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐκ τῶν ἑλληνικῶν φροντιστηρίων, ὁποῖα τὰ ἀποτελέσματα διὰ τοὺς πληθυσμούς, τοὺς λαλοῦντας τὴν γλῶσσαν ταύτην, τὸ ὡραιότατον καὶ εὐγενέστατον σέμνωμα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους; Ὁ Ὅμηρος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης θὰ διδάσκωνται καὶ θὰ ἑρμηνεύωνται ἐν τῇ τουρκικῇ γλώσσῃ, ἥτις καὶ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὸ καθιερωθὲν ἤδη ἀπὸ τριάκοντα αἰώνων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, γενόμενον δ' ἀποδεκτὸν ὑπὸ πάντων τῶν πολιτισμῶν τῆς ὑδρογείου σφαίρας ὡς τὸ ἐντελέστατον ὄργανον τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Ἐν αὐτῇ τῇ γενετείρᾳ, διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ νεοτουρκικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέρχεται εἰς δευτερεύουσαν θέσιν, τῆς τουρκικῆς λαμβανούσης τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὰ πρωτεῖα. Θὰ ἀνεχθῇ τὴν ὕβριν ταύτην, τὴν προγραφὴν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ὁ Ἑλληνισμός; Καθ' ὃν χρόνον κατεδιώκετο ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐδιδάσκετο αὐτὴν ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ. Πῶς εἶνε δυνατὸν ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι νὰ ὑποκύψῃ εἰς τοιαῦτα τυραννικὰ προστάγματα, οἷα τὰ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδεύσεως προστάγματα τῶν Νεοτούρκων;

Ἡ γλῶσσα εἶνε ἡ ἰσχυροτάτη τῶν δυνάμεων παντὸς λαοῦ, εἰς οἱανδήποτε κοινωνικὴν ἢ ἠθικὴν καὶ ἂν διατελῇ βαθμίδα. Διὰ τῆς γλώσσης, ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὀργάνου τῆς σκέψεως, ἐκφράζονται τὰ ἰδεώδη, οἱ πόθοι τῶν ἀνθρώπων, αἱ ροπαὶ αὐτῶν πρὸς κρείττονα ἱστορικὸν βίον. Ἡ διαύγεια αὐτῆς, ἡ πλαστικότης, ὁ πλοῦτος εἶνε χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς πλαστικότητος καὶ ἐνεργείας. Ἡ ἀκμὴ τῆς γλώσσης συμπίπτει τῇ ἀκμῇ τοῦ λαοῦ, ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει ἐκδηλωθῇ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ ἡ παρακμὴ καὶ ἡ ἀποσύνθεσις, μοιραίως καὶ ἀκατασχέτως θέλει παρακολουθήσῃ τὴν ἐθνικὴν ταύτην κατάπτωσιν πρωτίστως ἡ γλῶσσα.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, μετὰ τὰς παντοίας αὐτῆς περιπετείας κατὰ τὸν μακροχρόνιον βίον τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, οὗ ἐγένετο ἡ ὑψίστη τῶν δυνάμεων, ἤρξατο ἀναλαμβάνουσα τὸ παλαιὸν σθένος διὰ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας παλιγγενεσίας. Ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὸ σφρῖγος τῆς φυλῆς ἐκδηλοῦται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τοῦ σφρίγους τῆς γλώσσης. Αἱ νέαι ἰδέαι ἐν παντὶ εἴδει τοῦ ἐπιστητοῦ εὑρίσκουσιν οὐχὶ ἀκατάλληλον τὸ γλωσσικὸν ἑλληνικὸν ἰδίωμα. Οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἐκφράζουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέχρι τῆς

στιγμῆς ταύτης τὰ πορίσματα τῆς σκέψεως αὐτῶν διὰ λέξεων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὁ θάνατος, ὁ ἐξαφανισμὸς τῆς γλώσσης ταύτης ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἤθελε σημειώσῃ μεγάλην καταστροφὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοῦτο ἀνομολογεῖται παρὰ πάντων, καὶ παρ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν χειραφέτησιν τῆς νεωτέρας σκέψεως ἀπὸ τῆς κηδεμονευτικῆς ἐπιρροῆς τῆς ἀρχαίας. Αὕτη δ' ἐκδηλοῦται κατ' ἐξοχὴν μόνον διὰ τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ κατάργησις τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἔστω καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῆς, ὡς ἐπιδιώκουσιν οἱ περὶ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον, οὐ μόνον θὰ ἦτο ἀνόσιον τόλμημα, ἀλλ' ἐπιζήμιον πρὸς αὐτὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τῶν λαῶν αὐτοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ σκέψις, ἡ ἑλληνικὴ δύναμις εἶνε ἡ διήκουσα ἰδέα διὰ πάντων τῶν ὀργάνων τοῦ ποικιλομόρφου τούτου κράτους ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Μικρασίᾳ, ἢ παρὰ τὸν Βόσπορον. Ὅπως οἱ Ἄραβες ἐν παλαιοτέρᾳ ἱστορικῇ περιόδῳ ἤντλησαν πᾶσαν γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ σκέψεως, ἣν διὰ τῆς πλουσίας ἑαυτῶν γλώσσης μετέδωκαν τοῖς ἐπιγενεστέροις, καὶ οἱ αὐτοὺς διαδεξάμενοι Τοῦρκοι, παρὰ τὰς μισαλλοδόξους αὐτῶν ροπάς, ἀνεγνώρισαν οὐ σμικρὸν τὸ κῦρος καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἣν ἠνέχθησαν, ἂν μὴ ἐνίσχυσαν. Ἤδη ἐπαπειλεῖται ἡ καταστροφὴ τῆς γλώσσης ὑπὸ τῶν ἐθνικοφρόνων ἐνθουσιαστῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Ἐκλιπούσης τῆς γλώσσης, θέλει ἐκλίπῃ καὶ ἡ φυλή, ἀφομοιουμένη ἐν τῷ μεγάλῳ ὀργανισμῷ τῆς μουσουλμανικῆς ἰδέας. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορικὴν ὑπόστασιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Εἶνε τραῦμα ἐπηρεάζον αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου.

Ὁ νεοτουρκικὸς πολιτισμός, ἂν πράγματι ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑφίσταται τοιοῦτος, ἔχει ὑπέρτατον ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν συμφέρον οὐ μόνον νὰ σεβασθῇ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διάδοσιν αὐτῆς καὶ ἐκμάθησιν καὶ μεταξὺ τῶν μὴ ἑλληνοφώνων λαῶν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα θέλει καταστῇ ἐθνικὴ δύναμις ἁπάντων τῶν λαῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ Νέα Τουρκία. Ἡ διάδοσις ἄρα αὐτῆς εἶνε καθῆκον καὶ συμφέρον. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἕλληνες, μέλη ἀναπόσπαστα τοῦ κράτους, συνδεδεμένοι διὰ ποικίλων μετ' αὐτοῦ δεσμῶν, ἀπὸ καθήκοντος καὶ ἐκ συμφέροντος ὀφείλουσι νὰ διδαχθῶσι καὶ νὰ ἐκμάθωσι τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν. Γνῶσται αὐτῆς τυγχάνοντες, οὐ μόνον θὰ συντελέσωσι διὰ τῆς εὐφυΐας αὐτῶν καὶ τῆς δραστηριότητος εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν κρείττονα ἀποκατάστατιν καὶ ἀνάδειξιν. Τοῦτο γινώσκουσιν ἀπὸ πολλῶν αἰώνων, ἀπ' αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ χριστιανικοῦ διωγμοῦ, ὁπότε τῆς τουρκικῆς γλώσσης

οἱ εἰδήμονες κατελάμβανον ἑκόντων ἀκόντων τῶν κρατούντων τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Τοιαύτη εἶνε ἡ γνώμη τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ γένους. Εἶνε πλέον ἢ γνωστὸν καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν ἀκόμη, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν δὲν κατέχεται ἐκ φανατικῶν ἐθνικομανῶν ἰδεῶν, ἐμφορούμενον ἴσως πλέον τοῦ δέοντος ἐξ ἀρχῶν κοσμοπολιτισμοῦ καὶ ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης καὶ συνεργασίας. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς προγονικῆς αὐτοῦ γλώσσης, οὐδέποτε θ' ἀνεχθῇ νὰ διδάσκηται τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν σκέψιν τῶν προγόνων του ἐν νεοτουρκικῇ, οὐχὶ μεταφράσει, ἀλλὰ *μεταμορφώσει*, κατὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, τὰς ἠθικὰς ἰδέας καὶ τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν κρατούντων.

Ὁποία ἡ ἠθικὴ σημασία καὶ ἡ κοινωνικὴ δύναμις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης σήμερον ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει; Ἐπισκεφθήτω ὁ ἐρευνητικὸς περιηγητὴς τὸ κράτος τοῦτο ἀπὸ τῶν μεγαλειτέρων πόλεων μέχρι τῶν τελευταίων χωρίων. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὐδεμίαν ἄλλην γλῶσσαν θ' ἀκούσῃ ἢ μόνον τὴν ἑλληνικήν, δι' αὐτῆς δὲ θὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν κατοίκων. Πράγματι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον εἶνε ἡ γλῶσσα τοῦ τόπου.

Τοῦτο πρέπει ν' ἀντιληφθῇ ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα. Πᾶσα δ' ἀπόπειρα προγραφῆς αὐτῆς θὰ ἐπενέγκῃ κατ' ἀνάγκην ἀποτελέσματα ἐπιβλαβέστατα, οὐ μόνον εἰς τὴν οἰκονομικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

ΑΕΣΧΗ • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 • ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΝΕΟΝ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΕΝ ΤΩι ΟΘΩΜΑΝΙΚΩι ΚΡΑΤΕΙ. ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1908 σοβαρώτατα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπροσδόκητα ἐξειλίσσοντο ἐν τοῖς ἀπορρήτοις παρασκηνίοις τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Ἦτο ἡ συνέντευξις τοῦ Ρεβάλ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ τοῦ τσάρου πασῶν τῶν Ρωσσιῶν. Ἀντικείμενον τῆς Συνδιασκέψεως ταύτης τῶν δύο ἰσχυροτάτων μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντιζήλων, ἀλλ' ἤδη τεινόντων πρὸς στιγμὴν ἀλλήλοις τὴν χεῖρα, ἦτο ὁ διακανονισμὸς τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων, ἡ ἐξεύρεσις τουτέστι τρόπου, δι' οὗ θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποκατασταθῇ τέλεον ἡ τάξις, ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εὐημερία ἐν Μακεδονίᾳ. Τὸ περιώνυμον αὐστρορρωσσικὸν πρόγραμμα τοῦ Mürzsteg, καθ' ὃ ἀνελάμβανον οἱ δύο μᾶλλον ἐνδιαφερόμεναι Μεγάλαι Δυνάμεις, ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία, εἰς τὰ μακεδονικά, νὰ συμπράξωσι μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, ἐξηλέγχετο ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς κατώτερον τῶν προσδοκιῶν, ἃς ἀνέμενον παρ' αὐτοῦ καὶ αἱ συμβληθεῖσαι Δυνάμεις καὶ ἡ Εὐρώπη. Ἀληθῶς, συμφώνως τῷ προγράμματι ὡρίσθησαν ὑπὸ τῶν μνησθεισῶν Δυνάμεων δύο πολιτικοὶ πράκτορες, ἔχοντες τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παρακολουθῶσι πανταχοῦ τὸν Γενικὸν Ἐπιθεωρητὴν τῆς Μακεδονίας, νὰ προσελκύωσι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, νὰ καταγγέλλωσιν εἰς αὐτὸν τὰς καταχρήσεις τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν, νὰ μεταβιβάζωσι τὰς συστάσεις τῶν πρεσβευτῶν καὶ νὰ πληροφορῶσι τὰς κυβερνήσεις των περὶ τῶν ἐν τῷ τόπῳ

συμβαινόντων. Ἐγένοντο καὶ ἄλλα πρὸς ἐπίτευξιν τῶν μεταρρυθμίσεων διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπράξεως. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως ἀνετέθη εἰς στρατηγόν, ἀνήκοντα εἰς ξένην ἐθνικότητα—ἦτο Ἰταλὸς οὗτος—διατελοῦντα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, εἰς ὃν προσεκολλήθησαν ἀξιωματικοὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, χρησιμεύοντες ὡς προγυμνασταὶ καὶ ὀργανωταὶ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἥτις εἶχεν ἀποστολὴν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἐν τῇ περιμαχήτῳ χώρᾳ.

Πολλὰ ἀνεμένοντο ὑπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ εὐπίστων καὶ αἰσιοδόξων ἐκ τοῦ νέου τούτου διακανονισμοῦ τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων, ἀφοῦ ὑπεκρίνοντο, ὅτι ἐπίστευον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μέτρου αὐτοὶ οἱ συμβληθέντες. Ὑπεκρίνοντο· ἀλλ' ἐπίστευον ; Οὗτοι καὶ μόνοι ἐγίνωσκον. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ ἄρθρῳ τῆς περιλαλήτου συμβάσεως ἀνεγινώσκοντο τὰ ἑπόμενα, ἀπελπιστικὰ διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ ἐν Μακεδονίᾳ, τὰς σχέσεις, τὰς φιλοδοξίας καὶ τὰ σχέδια τῶν πληθυσμῶν, τῶν ἀξιούντων κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἀποκλειστικὴν τὴν ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν ἐπικράτησιν.

Τὸ τρίτον ἄρθρον τῆς συμβάσεως τοῦ Mürzsteg ὥριζεν :

«Εὐθὺς ὡς ἐπιβεβαιωθῇ ἡ εἰρήνευσις τῆς χώρας, θὰ ζητηθῶσι παρὰ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως τροποποιήσεις τοῦ ἐδαφικοῦ καθορισμοῦ τῶν διοικητικῶν μονάδων πρὸς τὸν σκοπὸν εὐρυθμοτέρας συγκροτήσεως τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων καὶ ἀνοργάνωσιν τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν ὑπηρεσιῶν μετὰ προθέσεως εἰσαγωγῆς μὲν εἰς αὐτὰς τῶν ἐγχωρίων Χριστιανῶν, ἀναπτύξεως δὲ τῶν τοπικῶν αὐτονομιῶν».

Ἦτο εἰλικρινὴς ἡ διατύπωσις αὕτη, ἀπὸ τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων ἀπορρέουσα, ἢ ἦτο ἐπίβουλος παγὶς πρὸς περιπλοκήν, πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀντιζήλων πληθυσμῶν, πρὸς ἐξώθησιν αὐτῶν εἰς μείζονας καταστροφάς ; Κατὰ τίνα τρόπον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξευρεθῶσι καὶ καθορισθῶσιν αἱ ἐθνικαὶ ἑνότητες, ἵν' ἀποτελέσωσιν ἑνότητας διοικητικάς ;

Ὁ μακεδονικὸς Αἴολος ἤνοιξε τὸν ἀσκόν του καὶ φοβερὰ καταιγὶς ἐξέσπασε καθ' ἅπασαν τὴν ἀτυχῆ χώραν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πρὸ τῶν ὀμμάτων, πρὸ τῆς προσοχῆς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, τῶν πολιτικῶν πρακτόρων, τῶν συντρεχόντων εἰς τὸ ἔργον τῆς εἰρηνεύσεως, τῶν στρατιωτικῶν ὀργανωτῶν, ἡ ἀναρχία ἔτι μᾶλλον ἐπεξετάθη καθ' ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν. Πάντες οἱ εἰρημένοι εἰρηνευτικοὶ παράγοντες συνετέλουν εἰς τὴν ἀναρχίαν ταύτην. Ἀλλ' ἰδίᾳ ἐματαίου τὸ ἐγωϊστικὸν καὶ ἄχαρι ἔργον τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ἡ θλιβερὰ καὶ ἀπάνθρωπος ἀλληλομαχία τῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν, ὠθουμένων εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἑλληνοχευούντων κομιτάτων τῶν γειτονικῶν ἐπικρατειῶν, ἀγωνιζομένων τὸν περὶ ὑπάρξεως καὶ ἐπικρατήσεως ἐν Μακεδονίᾳ ἀγῶνα.

Ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν διετέλει ἀπαθής, ἀδιάφορος πρὸ τῆς

ἀνελίξεως ἐν Μακεδονίᾳ τραγικοῦ, φονικωτάτου δράματος. Εἶνε πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς πρωταγωνιστοῦντα πρόσωπα. Τούτων τὰ κυριώτερα :

Πρῶτος πάντων ὁ Γενικὸς Ἐπιθεωρητής. Μετ' αὐτὸν ἀνέρχονται ἐπὶ τῆς θλιβερᾶς σκηνῆς : Οἱ ἔκτακτοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν ἀναλαβουσῶν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης Δυνάμεων· οἱ τακτικοὶ πρόξενοι τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης· αἱ διοικητικαί, πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τὸ μὲν ὑπακούουσαι εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, τὸ δὲ τείνουσαι εὐήκοον οὖς εἰς τὰς ἀντιθέτους διαταγὰς τοῦ Γιλδίζ, καὶ ἐνίοτε, ἵνα μὴ λησμονῶσι τὰς τουρκικὰς ἕξεις, συνεννοούμεναι μετὰ τῶν κομιτάτων, οὐχὶ *ἄνευ ζημίας*. Οἱ Μητροπολῖται, οἱ Ἐπίσκοποι, ὁ κατώτερος κλῆρος μετὰ τοῦ διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ τῶν διαφόρων ἀντιμαχομένων πληθυσμῶν, διότι ἐν τῇ δυστυχεῖ ταύτῃ χώρᾳ καὶ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διδάσκαλος *στρατεύονται* ὑπὸ τὴν φοβερωτάτην ἔννοιαν τῆς λήξεως. Ἔπονται τὰ πολυώνυμα καπετανᾶτα, τὰ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διοικοῦντα τὴν Μακεδονίαν καὶ πληθὺς φωνηέντων ἢ ἀφώνων προσώπων, ἁπάντων ὀρχουμένων τὸν χορὸν τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως. Ἀληθὴς danse macabre, πανδαιμόνιον λῃστῶν καὶ κακούργων, μεγάλων καὶ μικρῶν. Φρίκη ! Οἱ σύροντες τὸν ἀπαίσιον χορὸν ἐν τῇ δραματικῇ ταύτῃ παραστάσει, μὲ τὴν πολυποίκιλον αὐτῶν ἐνδυμασίαν, μὲ τὰ ὑποκριτικὰ ἢ ἄγρια βλέμματα, δὲν κροτοῦσι χορευτικὰ ὄργανα πρὸς εὐθυμίαν. Φέρουσιν ἅπαντες ἀγχέμαχα δολοφόνα ὅπλα, ἵνα χρησιμοποιῶσιν αὐτὰ ἑκάστοτε κατ' ἀλλήλων. Μεταξὺ τῶν πιπτόντων, τῶν δολοφονουμένων κατὰ τὴν τραγικὴν ταύτην ἀλληλομαχίαν πίπτουσι κατὰ γῆς αἱμόφυρτοι καὶ ἀναίσθητοι ἀθῶοι καὶ μὴ ἀθῶοι, ἀλλὰ πρωτίστως ἀθῶοι, γέροντες, γυναῖκες καὶ νήπια. Ἀδιάφορον. Τὸ πρόγραμμα πάντων τῶν ἀλληλομαχούντων, τῶν ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς ἐρημώσεως τῆς Μακεδονίας ἐν ὀνόματι τῆς εἰρήνης, τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτό. Πόθεν ἔρχονται οὗτοι ; Ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου. Τί ἐπιδιώκουσι ; Τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ; Ἡ ἐρήμωσις αὐτοῦ καὶ ὁ ὄλεθρος.

Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὴν ἐπέμβασιν καὶ τὴν ἐποπτείαν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης μοὶ ὑπενθυμίζει τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους στίχους ἐν τῷ Wallenstein τοῦ Schiller :

«Διέρρευσσαν ἔτη ἐρημώσεως, ἁρπαγῶν καὶ ἀθλιότητος, οὐδεμία δὲ πόρρωθεν ἐκλάμπει εἰρήνης ἐλπίς. Εἰς στάδιον αἱματηρῶν ἀγώνων μετεβλήθη ἡ χώρα. Αἱ πόλεις ἠρημώθησαν... Πᾶσα τέχνη καὶ βιομηχανία κατεστράφη. Ὁ πολίτης εἶνε μηδέν, ὁ πολεμιστὴς τὸ πᾶν. Καὶ βάρβαροι ὁρδαί, ἐξαγριωθεῖσαι κατὰ τὸν μακρὸν πόλεμον, στρατοπεδεύουσιν ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ χώρᾳ» [1].

---

1 Vallenstein-Lager-Prolog.

Ἡ εἰκὼν ἐλήφθη ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἀρκεῖ νὰ διατρέξῃ τις ἐπὶ ὀλίγας καὶ μόνον ἡμέρας τὴν δύστηνον χώραν, ἵνα πεισθῇ περὶ τῆς θλιβερᾶς καταστάσεως αὐτῆς. Ἡ τάξις, ἡ κυβέρνησις ὑποκατεστάθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων, λῃζομένων τὴν Μακεδονίαν καὶ δημιουργησάντων ἐν αὐτῇ κράτος ἐν κράτει.

Ὁ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῆς Μακεδονίας, ὁ Χιλμῆ πασσᾶς, μαθητὴς ἄλλοτε τοῦ διασήμου ποιητοῦ καὶ λογογράφου τῆς *Νέας Τουρκίας*, τοῦ Κεμὰλ βεῆ, αὐτὸς οὗτος ἐνδομύχως ἀποδεχόμενος τὴν νεοτουρκικὴν θεωρίαν, ὑπηρετεῖ τὸν Χαμίτ. Διότι, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἡ Νέα Τουρκία, μουσουλμανικὴ ἐξ ὁλοκλήρου, ἀποστρέφεται τὸν Χαμίτ, οὐχὶ ὡς μισελεύθερον, ἀλλ' ὡς ἀπόλυτον μοναρχικόν. Τοὐναντίον αὕτη ὀνειροπολεῖ καὶ προσπαθεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ ἑνὸς διὰ τῆς ἀπολυταρχίας τῶν ὀλίγων. Ἂν οὐχὶ κατὰ θεωρίαν, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει τοιαύτη τυγχάνει σήμερον ἡ κοινοβουλευτικὴ ἰδέα πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ὁ Χιλμῆ ἀνήκει εἰς τὴν σχολὴν ταύτην. Γνήσιος Μουσουλμᾶνος, ἀλλ' οὐχὶ Τοῦρκος, διότι γεννηθεὶς ἐν Μυτιλήνῃ οὐδεμίαν ἔχει συγγένειαν πρὸς τὴν τουρκικὴν φυλήν, ἓν μόνον ἔχει μέλημα, τὸν θρίαμβον τοῦ Ἰσλάμ, τὴν ἥτταν καὶ τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἀπίστων. Τοιοῦτο ἔχων πρόγραμμα, ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων, κατὰ τὸ φαινόμενον ἐμπεπιστευμένος τοῦ τε Σουλτάνου Χαμὶτ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, πράγματι οὐδεμίαν ἔχων πολιτικήν. Ὁ νεοτουρκικὸς σκεπτικισμός, ἡ ἔλλειψις πίστεως πρός τι ἀγαθόν, ἡ μουσουλμανικὴ μοιρολατρεία, πάντα ταῦτα χαρακτηρίζουσι τὴν δρᾶσιν τοῦ Χιλμῆ ἐν Μακεδονίᾳ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς διοικήσεώς του. Χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τι θετικόν, προσεπάθει νὰ εὐχαριστῇ πάντας τοὺς ἑκάστοτε ἰσχύοντας : Τὸν Χαμίτ, ὃν ἐφοβεῖτο καὶ ὅστις τὸν ἐφοβεῖτο, τοὺς πολιτικοὺς πράκτορας τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας, τὸν ἀρχηγὸν τῆς μακεδονικῆς χωροφυλακῆς, τοὺς Τούρκους, τὰς διαφόρους φυλετικὰς φιλοδοξίας, καὶ ἰδίᾳ τὴν ρωμουνικὴν φιλοδοξίαν... Ὑπὲρ αὐτῆς ἐπεδείξατο ἀείποτε πολλὰς συμπαθείας. Ἴσως διότι ἐβασίζετο αὕτη ἐπὶ φανταστικῶν ἀξιώσεων. Καὶ ὁ Χιλμῆς, ὡς γνήσιος Ἀνατολίτης, παρὰ τὴν θετικὴν αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἀποστολήν, ἠρέσκετο νὰ φέρηται ἐπὶ τῶν *χρυσῶν* πτερύγων τῆς ρωμουνικῆς φαντασίας.

Φρονῶ καὶ δὲν ἔχω λόγους ν' ἀμφιβάλλω, ὅτι ἠδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν ἐν Μακεδονίᾳ, εἰ ἤθελεν, ἔστω ἀνταγωνιζόμενος πρὸς τὰς ξενικὰς ἐπιρροὰς τῶν Μεγάλων ἐκείνων Δυνάμεων, αἵτινες δὲν ἀπηρέσκοντο ἐνδομύχως ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἠδύνατο ὁ Γενικὸς Ἐπιθεωρητής, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐπὶ τῶν νομοταγῶν στοιχείων τοῦ τόπου, νὰ ἐγκαινίσῃ εἰρηνικὸν καθεστώς. Ἀλλ' ὡς γνήσιος Μουσουλμᾶνος, πράγματι μὴ πιστεύων εἰς τὴν πανάκειαν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἠχαριστεῖτο ἐπὶ τῇ καταστάσει. Ἡ ἀλληλομαχία Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων, Ἀλβανῶν ὠφελεῖ τὸ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον. Ἥρκει τοῦτο διὰ τὸν μέλλοντα μέγαν Βεζύρην, τὸν διευθύναντα τὰς τύχας

τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπὸ τὴν νεοτουρκικὴν σημαίαν. Ἡ ἐξ ὁλοκλήρου ἀποτυχία τῶν μακεδονικῶν μεταρρυθμίσεων ἀπὸ τοῦ 1903—1908 ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἑρμαφροδίτου ταύτης πολιτικῆς τῆς Τουρκίας καὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἀλλ' αὗται, ἐνῷ ὑπεδαύλιζον διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὴν πυρκαϊὰν τῆς μακεδονικῆς ἀναρχίας, διὰ τῆς ἄλλης ἔγραφον καὶ ὑπέγραφον διαμαρτυρίας κατὰ τῆς καταστρεπτικῆς πυρκαϊᾶς. Τόσοι κεραυνοὶ ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐθνικῶν κομιτάτων ἐν τῇ περιμαχήτῳ χώρᾳ ! καὶ ἰδίᾳ κατὰ τῶν ἑλληνικῶν ! Ἐπὶ τέλους, κρίμασιν οἷς οἶδε κύριος, ἅπασα ἡ εὐθύνη τῆς καταστάσεως κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπερρίφθη ἐπὶ τῶν ἑλληνομακεδονικῶν σωμάτων, ὧν ἡ δρᾶσις παρενέβαλλε προσκόμματα εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ φοβερὰ ἐκείνη καταδίκη κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τοῦ Foreign Office. Οὐδ' ἐδίστασεν ὁ διευθύνων αὐτὸ νὰ βεβαιώσῃ τὸν ἐν Λονδίνῳ Γάλλον πρεσβευτήν, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς γείτονος Θράκης εἶνε βουλγαρικός, λησμονῶν ὁ ταλαίπωρος, ὅτι πρὸ τριάκοντα ἐτῶν εἷς τῶν προκατόχων του, ὁ Salisbury, εἶχεν ἐπιφωνήσῃ ἐν πληθούσῃ συνεδρίᾳ τῆς βερολινείου Συνόδου τὰ ἑπόμενα : «Ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη εἶνε χῶραι ἑλληνικαί, ὅπως καὶ ἡ Κρήτη»...

Φαίνεται ὅτι ἡ διπλωματία πορίζεται τὰ μεγαλείτερα αὐτῆς ὅπλα καὶ τὰ σοβαρώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν τῆς λήθης. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων, τῆς ἀναρχίας ὁσημέραι ἐπιτεινομένης, νέαι καὶ πάλιν συσκέψεις τῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐνδιαφερομένων Μεγάλων Δυνάμεων. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Mürzsteg ἐχρεωκόπησεν. Ἀνάγκη καὶ πάλιν νέων συνεννοήσεων, εἰλικρινεστέρων καὶ θετικωτέρων, πρὸς ὁριστικὸν διακανονισμὸν τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων. Ἐντεῦθεν ἡ ἐν Ρεβὰλ συνάντησις καὶ συνέντευξις τῶν δύο ἰσχυροτάτων αὐτοκρατόρων, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας, ἀμφοτέρων συνοδευομένων ὑπὸ πολυαρίθμου ἀκολουθίας, ἐν ᾗ διεκρίνοντο ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ρωσσίας Stolypine, ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Isbolsky καὶ ὁ ὑφυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας Χάρδιγγ.

Ἀμφότεραι αἱ Δυνάμεις, ἥ τε Ρωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία, ἦλθον εἰς πλήρη συνεννόησιν. Οὕτως ἐβεβαίου ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος. Ἡ συνεννόησις δ' αὕτη θὰ ἀπέτρεπε νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας ἐκκρεμὴς ὑπόθεσις, ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον καιρὸν κατεβασάνιζε τὴν διπλωματίαν, καὶ οὕτω νὰ ἐκλίπῃ ἡ τρομοκρατία, ἥτις κατέστρεφε τὴν Μακεδονίαν.

Αἱ προτάσεις τοῦ σὲρ Γκρέϋ ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι :

«1ον. Ἐλάττωσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Ὁ Σουλτᾶνος διατηρεῖ ἐκεῖ πολυάριθμον στρατόν, τοῦ ὁποίου τὰ ἔξοδα ἀνέρχονται εἰς 1,448,183 λιρῶν, ἤτοι πλέον τοῦ ἡμίσεως τῶν ὅλων δαπανῶν. Καὶ ὅμως ὁ στρατὸς οὗτος ἐφάνη ἀνίκανος νὰ καταστρέψῃ τὰ ἔνοπλα σώματα.

«2ον. Διορισμὸς διοικητοῦ τῇ συναινέσει τῶν Δυνάμεων διὰ μίαν πενταετίαν.

«Ὁ διοικητὴς ἔσται ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ θὰ παύηται μόνον τῇ συγκαταθέσει τῶν Δυνάμεων.

«3ον. Μικρὰ ἀλλ' ἀποτελεσματικὴ δύναμις χωροφυλακῆς, ὅπως καταστέλλῃ τὰς ταραχάς.

«4ον. Ὡς ἀντιστάθμισμα διὰ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ αἱ Δυνάμεις θὰ ἐγγυηθῶσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου».

Αἱ δὲ ρωσσικαὶ ἀντιπροτάσεις συνίσταντο ἐκ τῶν ἑξῆς :

«1ον. Ἡ ἐποπτεία, τὴν ὁποίαν ἐξήσκουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἐν Μακεδονίᾳ, πρέπει νὰ ἐκταθῇ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἔχουσιν ἀντιπροσώπους ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἐπιτροπῇ.

«2ον. Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς θὰ ἔχῃ μόνον συμβουλευτικὴν ψῆφον ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ.

«3ον. Οἱ ξένοι ἀξιωματικοὶ τῆς χωροφυλακῆς θὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ὑπηρεσίαν.

«Καὶ 4ον. Οἱ ἀγροφύλακες ἑκάστης περιοχῆς πρέπει νὰ μισθοδοτῶνται ὑπὸ τῶν Κοινοτήτων».

Εἰς τὰς ἀντιπροτάσεις ταύτας ὁ Γκρέϋ προέβαλεν, ὅτι πρέπει νὰ ἐξευρεθῶσιν οἱ πόροι, ὥστε ἡ ἀγροτικὴ ἀστυνομία νὰ δύναται νὰ προστατεύσῃ τοὺς κατοίκους.

Ἐπὶ τοῦ ζωτικωτάτου τούτου ζητήματος ἐπῆλθεν ἡ συνεννόησις τοῦ Ρεβάλ. Ἡ Ρωσία ἀπεδέχθη τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν, καθ' ἣν ἀντὶ τὰ ἔξοδα τοῦ στρατοῦ τοῦ Σουλτάνου νὰ εἶνε τὰ πρῶτα εἰς βάρος τοῦ μακεδονικοῦ προϋπολογισμοῦ, νὰ ἔλθωσι πρῶτα τὰ ἔξοδα τῆς διοικήσεως. Ἐν ἄλλοις λόγοις πρέπει νὰ προτιμῶνται τὰ ἔξοδα τῆς πολιτικῆς διοικήσεως. Ἐλαττουμένου δὲ τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ ἐλάχιστον, νὰ δύναται νὰ ἐπαρκῇ ὁ μακεδονικὸς προϋπολογισμός.

Ἐπίσης ἐπῆλθε συνεννόησις, ὅπως ἐπεκταθῶσι τὰ δικαιώματα τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ καὶ ὅπως τὰ ἔξοδα τῆς ἀγροτικῆς ἀστυνομίας βαρύνωσι τὰ γενικὰ ἔξοδα καὶ ὄχι τὰς Κοινότητας, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι περιέλθῃ εἰς ἔνδειαν, ἕνεκα τῆς βαρείας φορολογίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξασφαλίζεται ἡ ἀποτελεσματικὴ καὶ τακτικὴ λειτουργία τῆς ἀγροτικῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς ἀγροφυλακῆς.

Ὁλόκληρος ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος κατελήφθη ὡς εἰκὸς ἐξ αἰσιοδοξίας ἐπὶ τῷ τελεσθέντι γεγονότι. Ἤδη ἡ εἰρήνευσις τῆς Μακεδονίας ἦτο ἐγγύς. Ἀντιγράφω τεμάχιά τινα τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου.

Ἡ ἀγγλικὴ «Σημαία» ἐσχολίασεν ὡς ἀκολούθως τὰ κατὰ τὴν συνάντησιν :

«Πρὸς τὴν ἐν Ρεβὰλ συνάντησιν ἀποβλέπει ἡ Εὐρώπη μετὰ μείζονος ἐνδιαφέροντος καὶ συμπαθείας ἢ ἀνησυχίας καὶ περιεργείας. Ἡ συνάντησις αὕτη, οὖσα οἰκογενειακὴ ἑορτὴ ἀφ' ἑνός, τυγχάνει ἀφ' ἑτέρου καὶ πολιτειακὸν γεγονός, αἱ γενόμεναι δὲ προπόσεις εἶνε ἔνδειξις τῆς συμπαθείας, μεθ' ἧς τὰ δύο ἔθνη χαι-

ρετίζουσιν ἄλληλα. Διὰ τῶν προπόσεων τούτων ἐκδηλοῦται ἡ κοινὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ρωσσίαν ἐπιθυμία, ὅπως ἡ συνεννόησις, ἡ ἀρξαμένη διὰ τῆς συμφωνίας τοῦ παρελθόντος ἔτους, καταστῇ διαρκὴς δύναμις ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Ἀσίᾳ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἄλλους σκοπούς, ἐξ ὧν θὰ ἦτο δυνατὸν θὰ θιγῶσιν εὐρωπαϊκαὶ εὐαισθησίαι, οὐδὲ σκέψις πρέπει νὰ γίνηται, καθ' ὅσον οὗτοι θὰ ἀντέκειντο τόσον πρὸς τῆς Ἀγγλίας, ὅσον καὶ πρὸς τῆς Γαλλίας τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα. Αἱ διεθνεῖς προσεγγίσεις ἔχουσι τὸ πνεῦμα εὐρύτερον ἢ ὅσον ἐπιθυμοῦσί τινες νὰ φαντάζωνται, οὐδόλως δὲ περιέχουσιν ἐν ἑαυταῖς τὴν ἰδέαν ἐνόπλου συμπράξεως».

«Ἡ συνάντησις τοῦ Ρεβάλ», ἔγραψεν ὁ «Ἡμερήσιος Τηλέγραφος», «ἥτις εὐλόγως ἀπασχολεῖ ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου τὴν προσοχήν, εἶνέ τι περισσότερον ἢ ἁπλῆ ἀνταλλαγὴ φιλοφρονήσεων· εἶνε τὸ τέλος ἐποχῆς ἀμοιβαίων ἀντιθέσεων καὶ ἐχθροτήτων, ἡ αὐγὴ εὐφροσυνοτέρων μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας σχέσεων. Ἡ Ἀγγλία, σύμμαχος τῆς Γαλλίας πράγματι, καὶ οὐχὶ κατ' ἐπίφασιν, συνάπτει σχέσεις φιλίας πρὸς τὴν σύμμαχον τῆς Γαλλίας. Διὰ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ὁ ἀγγλικὸς λαὸς δὲν δύναται ἢ νὰ αἰσθάνηται εὐγνωμοσύνην πρός τε τὸν βασιλέα Ἐδουάρδον καὶ τὸν Τσάρον».

«Ἡ εἰς τὸν Τσάρον ἐπίσκεψις τοῦ βασιλέως», ἔγραψαν τὰ «Ἡμερήσια Χρονικά», «δημιουργεῖ σπουδαιοτατον εἰς τὴν εἰρήνην προπύργιον, ἐνῷ ταὐτοχρόνως οὐδὲ πόρρωθεν θὰ ἦτο ἱκανὴ ν' ἀπειλήσῃ τὴν γενομένην ἐν Ρωσσίᾳ πρόοδον τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν».

Ἐνῷ τοιαῦτα διαμείβονται μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων ἀμεσώτατα εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, οἱ ἐν Βερολίνῳ διέρχονται νευρικὴν κρίσιν ἀνησυχίας καὶ πολιτικῆς ἀπαισιοδοξίας. Καὶ πάρ' ὅλον τὸν φιλειρηνικὸν τόνον τῶν προπόσεων τῶν δύο μοναρχῶν, ἐθνικόφρονά τινα φύλλα δὲν ἐκρατήθησαν τοῦ νὰ διερμηνεύσωσι τὴν λαϊκὴν δυσαρέσκειαν, ἀποδίδοντα εἰς τὴν συνάντησιν ταύτην ἐχθρικὴν σημασίαν κατὰ τῆς Γερμανίας.

Ἡ «Ἐφημερὶς τοῦ Φὸς» παρετήρει μετ' ὀξυχόλου πικρίας, ὅτι τὸ *Ρεβὰλ ἀντικατέστησεν ἤδη τὴν Μυρστέγην*.

Ὁ «Ν. Ἑλ. Τύπος» ἔσπευσε νὰ κρούσῃ τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, ὅστις ἠπείλει κατὰ τὴν γνώμην του τὸ γερμανικὸν κράτος ὡς ἐκ τῶν διαθέσεων, ἃς προκαλεῖ ἡ συνάντησις, ἥτις ἔχει ἔκτακτον ὅλως σπουδαιότητα. Καὶ παρέχονται μὲν πανταχόθεν αἱ διαβεβαιώσεις, ὅτι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσσία θέλουσι τὴν εἰρήνην, ἀλλ' αὐταὶ τοὐναντίον ἀπειλοῦσι κίνδυνον διὰ τὴν εἰρήνην.

«Ἡ Γερμανία ἐτήρησε κατὰ τὸν ρωσσοϊαπωνικὸν πόλεμον, ἔλεγεν, οὐδετερό-

τητα καὶ μᾶλλον εὔνοιαν πρὸς τὴν Ρωσσίαν, ἐνῷ ἡ Ἀγγλία ὑπῆρξε συναίτιος τῆς ἐν Μαντζουρίᾳ συμφορᾶς της.

«Ὁ γερμανικὸς λαὸς ἐπέδειξε καὶ τελευταίως πρὸς τὴν Ρωσσίαν ἰδιαιτέραν φιλοφρόνησιν, ὅπως καὶ ἡ Αὐστροουγγαρία. Ἡ Ρωσσία δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ εἰς ποῖον μέρος τοῦ κόσμου ἡ Γερμανία δύναται ἢ θέλει νὰ παρεμβάλῃ αὐτῇ ἐμπόδια. Ἀνάγκη νὰ προβληθῇ τὸ σοβαρὸν ἐρώτημα, ἂν αἱ κυβερνήσεις, αἵτινες ἐπιθυμοῦσι τὴν εἰρήνην, θὰ ἔχωσι καὶ τὴν δύναμιν νὰ περιορίσωσι τὸ ἐθνικὸν μῖσος ἐντὸς ἀκινδύνων ὁρίων. Ὅσοι ἐνθυμοῦνται, ὅτι ὁ τσάρος ἀπέκρουσε πᾶσαν ἰδέαν πολέμου πρὸς τὴν Ἰαπωνίαν, δὲν δύνανται νὰ μὴ ἀνησυχῶσι διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἐν Ρωσσίᾳ μίσους κατὰ τῆς Γερμανίας.

«Μέχρι τοῦδε οὐδεμία ἀπάντησις ἐδόθη εἰς τὸ ἐρώτημα, πρὸς τίνα σκοπὸν ἡ Ἀγγλία οἰκοδομεῖ τόσον γιγαντιαῖον σύστημα συνεννοήσεων κατὰ τῆς Γερμανίας, ἀφοῦ οὐδεὶς λογικὸς ἄνθρωπος δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ γερμανικὸς λαὸς σχεδιάζει πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἢ τῶν γειτόνων του.

«Ἡ μεγάλη ἐπισημότης, ἣν προσέδωκεν εἰς τὸ Ρεβὰλ ὁ βασιλεὺς Ἐδουάρδος, καθιστᾷ πιθανόν, ὅτι ἐγένοντο συμφωνίαι σπουδαιότατα διὰ τὴν διεθνῆ πολιτικήν. Μή ἆρά γε πρόκειται ν' ἀποζημιωθῶσιν οἱ Ρῶσσοι παρὰ τὸν Βόσπορον εἰς βάρος τοῦ Σουλτάνου διὰ τὸν φραγμόν, ὃν ἡ ἀγγλορρωσσικὴ ἀσιατικὴ συμφωνία ἔθηκεν εἰς τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν;

«Ἡ αὐστρορρωσσικὴ συμφωνία τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου φαίνεται ἀντικατασταθεῖσα διὰ τῆς ἀγγλορρωσσικῆς περὶ τοῦ Αἵμου συμβάσεως, ἥτις μετ' αἰσθήματος εὐθύνης ἐπιλαμβάνεται τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος. Ὄπισθεν τῆς συμβάσεως ταύτης κρύπτεται βεβαίως περισσότερόν τι ἢ ὑποκριτικὴ φιλανθρωπία, ἡ ζητοῦσα τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ αἱματοχυσίας.»

Καὶ ἐπήγετο τὸ βιενναῖον φύλλον, ἀνησυχοῦν τὰ μέγιστα, ὅτι «ἡ συνάντησις τοῦ Ρεβὰλ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς γεγονὸς οὐχὶ συντελεστικὸν εἰς τὴν παγίωσιν τῆς εἰρήνης, καθ' ὅσον θὰ ἐνθαρρύνῃ πάντας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἐδαφικοῦ καθεστῶτος».

Ἡ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου εὐρωπαϊκὴ συγκίνησις, ἐπίσημος καὶ ἀνεπίσημος, ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον. Ἡ συνάντησις τῶν δύο αὐτοκρατόρων ἐσχολιάζετο μετ' εὐμενείας ἢ δυσμενείας κατὰ τὰ συμφέροντα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς Δυνάμεως. Μεταξὺ τῶν ποικίλων δημοσιευμάτων ὁ «Ἐγχώριος Μηνύτωρ» τοῦ Βερολίνου ἐδημοσίευε τὰς γνώμας διπλωμάτου, γνώστου τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων, ὃν πολλοὶ ὑπέθεσαν ὡς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Γερμανὸν πρεσβευτήν, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διατρίβοντα ἐν Βερολίνῳ. Περὶ τῆς συναντήσεως ταύτης ὁ εἰρημένος πρεσβευτὴς ἐξεφράσθη ὡς ἀκολούθως:

«Ἡ Ρωσσία φαίνεται ἐξηρεθισμένη ἐκ τοῦ αὐστροουγγρικοῦ σιδηροδρομικοῦ

σχεδίου. Τίνος λόγου ἕνεκα, τοῦτο δὲν εἶνε εὐνόητον, ἀφοῦ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ ἡ βερολίνειος Συνθήκη. Εἰ καὶ δὲν ἐπῆλθε κατάργησις τῆς μυρστεγείου συμφωνίας, πάντα δέ, σὺν τῷ χρόνῳ, θὰ διευκρινισθῶσιν, ἄδηλον εἶνε ἐν τούτοις εἰς ποῖα αἴτια ὀφείλεται ἡ ἐνέργεια τῆς Ἀγγλίας, δύσκολον δὲ νὰ κρίνῃ τις περὶ τῶν ἐλατηρίων, ἐξ ὧν ἄγεται ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς Δυνάμεως ἡ ἐνέργεια. Βεβαίως ἡ ἐνέργεια τῆς Ἀγγλίας ἐπηρεάζεται καὶ ἐκ φιλανθρωπικῶν λόγων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας πολιτικὰ πράγματα· ἡ κυβέρνησις δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ φαίνηται ἀποκρουστικὴ πρὸς τὰ φιλελεύθερα στοιχεῖα, ἅτινα ζητοῦσι τὴν εἰς τὰ μακεδονικὰ πράγματα ἐπέμβασιν· ὁ χρόνος ὅμως θὰ μαρτυρήσῃ, ἂν ἡ Ἀγγλία ἐπιδιώκῃ καὶ ἄλλους σκοπούς. Δι' ἡμᾶς λοιπὸν καὶ ἐν τούτῳ τὸ σύνθημα εἶνε : ἀναμονή».

Ὡς εὐνόητον, ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστροουγγαρίᾳ ἡ συνέντευξις αὕτη τῶν δύο μοναρχῶν ἔμελλε ν' ἀπηχήσῃ μᾶλλον δυσχρέστως. Τοῦτο κατεδείχθη ἤδη ἐκ τῶν προηγουμένων ἄρθρων ἐγκρίτων δημοσιογραφικῶν ὀργάνων τῶν χωρῶν τούτων. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραφεν ἡ «Ἡμερησία Ἐπιθεώρησις» τὰ ἑπόμενα, δημοσιεύσασα συγχρόνως συνέντευξιν περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων μετά τινος ἐν ἐνεργείᾳ πολιτικοῦ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου :

«Πᾶν ὅ τι οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἐν Ἀνατολῇ ἐπέτυχον ὑπὸ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο κατώρθωσαν *παρὰ τὴν θέλησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων*. Ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεώς της εἶχεν ὅλας τὰς Δυνάμεις ἐναντίας. Τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπηκολούθησεν ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ρωμουνίας, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Καὶ ἡ Ρωμουνία, ἥτις σήμερον εἶνε σημαντικὸν, ἀνθηρὸν βασίλειον, ἔγινεν ὅ τι εἶνε παρὰ τὴν πολιτικὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

«Ἡ ἀπελευθέρωσις ὅλων τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ συνετελέσθη, ὅσον καὶ ἂν παραδόξως ἀντηχῇ τοῦτο, κατ' ἀντίθεσιν τῆς πολιτικῆς τῶν χριστιανικῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης.

«Οἱ Βούλγαροι ἐν τῇ λύσσῃ αὐτῶν ἐκ τῆς νίκης, ἣν κατήγαγον οἱ Ἕλληνες ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐν ἐπιγνώσει, ὅτι ἀπώλεσαν αὐτήν, κατέλιξαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἡ ὁποία οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ βουλγαρικὴ ἐπαρχία, κατέστρεψαν ἀκμαίας πόλεις καὶ ἐδολοφόνησαν ἄνδρας, γυναῖκας, παιδία καὶ γέροντας.

«Καὶ ἐπ' αὐτοῦ αἱ Δυνάμεις ἐσιώπησαν, καὶ συνέπεια τῆς σιωπῆς ταύτης ἦτο ἡ ἐντελὴς καταστροφὴ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων πολλῶν ἀνθηρῶν πόλεων ἀνὰ τὴν Μαύρην Θάλασσαν.

«Καθὼς ἀγγέλλουσιν ἐπίσημα τηλεγραφήματα ἐκ Βιέννης, πάλιν ἡ Πύλη λαμβάνει ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ ἀνεγνώρισε πλέον, ὅτι ἀπώλεσεν ὁριστικῶς τὴν Κρήτην. Ἂν αἱ Δυνάμεις θέλωσι νὰ πράξωσί τι ἐπὶ τέλους

διὰ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ Αἵμου, τότε δὲν ἔχουσιν ἢ νὰ προαγάγωσιν ἐκεῖνο, ὅ περ ἀπαιτεῖ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις καὶ τὸ ὁποῖον θᾶττον ἢ βράδιον θὰ ἐπιτελέσωσι· καθαρόν, σαφῆ χωρισμὸν τῶν μακεδονικῶν λαῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ἐθνικότητας, δίδουσαι συγχρόνως εἰς τὴν Βουλγαρίαν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι δὲν ἔχει δικαίωμα ἐφ' ὅλης τῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ ἤδη ἀναμφισβητήτως ἐξηκριβώθη, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ὑπερτερεῖ ἐν τῇ χώρᾳ μεγάλως.

«Τὸ βόρειον τῆς Μακεδονίας κυρίως εἶνε βουλγαρικόν, τὸ δὲ νότιον ἑλληνικόν. Ἡ μόνη, ὑγιής, φυσικὴ καὶ σταθερὰ λύσις τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ χαραχθῇ διὰ τῆς Μακεδονίας ὁροθετικὴ γραμμή, ἡ ὁποία ἀπονέμει τὸ βόρειον τμῆμα εἰς τοὺς Σλαύους, Βουλγάρους καὶ Σέρβους, τὸ δὲ νότιον εἰς τοὺς Ἕλληνας».

«Ἀλλ' ὅ τι σπουδαιότερον καὶ ἐπικαιρότερον καθίσταται διὰ τὴν Ρωσσίαν, εἶνε τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς μετὰ τὸν ἰαπωνικὸν πόλεμον διὰ τὰ Δαρδανέλλια· διότι ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως ἔχει ἤδη μεγίστην ἀνάγκην ν' ἀναστυλώσῃ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐπιρροὴν ἐν τῇ Ἐγγὺς Ἀνατολῇ. Ἤδη ἡ κατάκτησις τῶν Δαρδανελλίων κατέστη ζήτημα ζωτικώτατον διὰ τὴν Ρωσσίαν, προβᾶσαν ἐν Ἀσίᾳ εἰς ἀρκετὰ οὐσιώδεις παραχωρήσεις, ὅπως ἀποτρέψῃ ἀξίωσιν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν Δαρδανελλίων.

«**Ἡ Τουρκία δὲν πρόκειται πλέον νὰ σωθῇ.** Ἡ στάσις τοῦ Σουλτάνου δυστυχῶς κατέστη τοιαύτη, ὥστε νὰ βαίνῃ ἀπὸ ἀποτυχίας εἰς ἀποτυχίαν, καὶ ἡ θέσις τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴν προετοιμασθεῖσαν ἤδη νέαν κατάστασιν πραγμάτων κατέστη ἀρκούντως δυσχερής.

«Ἡ Γερμανία ἔχει μεγάλα οἰκονομικὰ συμφέροντα ἐν Τουρκίᾳ, ἠγγυήθη φιλίαν καὶ προστασίαν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς Τουρκίας εἶδος ἠθικῆς προστασίας καὶ ἐννοεῖται, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος θὰ στραφῇ κατὰ πρῶτον λόγον πρὸς τὴν Γερμανίαν, ὅταν αἰσθανθῇ ἑαυτὸν ἀπειλούμενον.

«Ἂν ἡ Γερμανία ἀφήσῃ τὸν Σουλτᾶνον νὰ πέσῃ, τότε ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆς οἴχεται ἐν Τουρκίᾳ, τότε ἐκλείπει πᾶσα δρᾶσις.

»Ἀκριβῶς ἐν τῷ Αἵμῳ τὰ συμφέροντα τῶν δύο ἄλλων Δυνάμεων τῆς Τριπλῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, εἶνε τοσοῦτον ζωτικά, ὥστε ἀκόμη καὶ ἐν τῇ καλλιτέρᾳ πίστει πρὸς τὴν εἰλικρινῆ καὶ τιμίαν αὐτῶν θέλησιν δὲν δύναται νὰ ὑπολογισθῇ, ὅτι ἡ Γερμανία θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ταῦτα ἀνεπιφυλάκτως ἐν σοβαρᾷ περιπτώσει κρίσεως ἐν τῷ Αἵμῳ».

Ὀλίγα ἀκόμη ἐκ τῶν πολλῶν πρὸς ἀπόδειξιν τῶν συγκινήσεων καὶ τῶν κρίσεων, ἃς ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ ἡ πολυθρύλητος συνάντησις τῶν δύο μοναρχῶν, μετὰ μακροὺς δισταγμοὺς συνδιαλλαγέντων ἐπὶ τέλους καὶ κανονισάντων τὰ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου πράγματα, καὶ δὴ τὸ μακεδονικὸν ζήτημα κατὰ τὰ ἴδια συμφέροντα, οὐχὶ δὲ κατὰ τὰ συμφέροντα τῶν ἐνδιαφερομένων λαῶν τῆς χώρας.

Ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ «Ἡμερησίᾳ Ἐπιθεωρήσει» τοῦ Βερολίνου, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν δύο συνεντεύξεων μετὰ πολιτικοῦ τοῦ Αἴμου, ἐγράφησαν καὶ τὰ ἑπόμενα :

«Ὅσον φαινομενικῶς καὶ ἂν εἶνε ἀπομεμακρυσμένον τὸ μακεδονικὸν ζήτημα, ἐν τούτοις διὰ τὴν Εὐρώπην σήμερον εἶνε τὸ σπουδαιότατον, ἔτι σπουδαιότερον καὶ τοῦ μαροκηνοῦ, ὅπερ βεβαίως θὰ λυθῇ ἐν εἰρήνῃ. Τοὐναντίον τὸ μακεδονικὸν παρέχει κατὰ τρόπον οὐχὶ ἐπιτήδειον εἰς τὴν ἐπὶ τῶν βακτηριῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας στηριζομένην ἀπόμαχον ἤδη καὶ μὴ ἑτοιμοπόλεμον Ρωσσίαν ἰσχυρὰν θέσιν ἐπὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, ἥτις ἐξ ἰδίας δυνάμεως οὐδόλως εἶνε δικαιολογημένη.

«Καὶ βεβαίως εἶνε μέγιστον ἱστορικὸν ψεῦδος τὸ ὅτι αἱ Δυνάμεις φαίνονται τοσοῦτον ἐνδιαφερόμεναι διὰ τὴν τύχην τῆς Μακεδονίας, διότι οἱ κάτοικοι ἐκεῖ ἀλληλοσφάζονται καὶ ἀλληλοκαίουσι τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ἂν ἄφινον ἐντελῶς ἐλευθέρας τὰς χεῖρας εἰς τὴν Τουρκίαν, τὴν ὁποίαν μόνην καὶ ἀποκλειστικῶς ἐνδιαφέρει τὸ ζήτημα, πρὸ καιροῦ ἤδη θ' ἀποκαθίστατο ἡ τάξις. Οἱ ἰθύνοντες κύκλοι ἠδύναντο νὰ ἴδωσι σαφῶς τὰ πράγματα. Δὲν πρόκειται περὶ προσωρινοῦ ζητήματος πρὸς καθησύχασιν μιᾶς τουρκικῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ περὶ πολιτικῆς στάσεως πρώτης τάξεως, ἥτις θ' ἀποφασίσῃ διὰ τὸ μέλλον σπουδαίου μέρους τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.

«Τῆς Τουρκίας ἡ δύναμις θὰ περιορισθῇ ἐν Εὐρώπῃ ὄχι ἀποτόμως, ἀλλὰ βαθμηδόν. Ὅπως θέλουσι νὰ τὴν ἐξαναγκάσωσι τώρα νὰ δεχθῇ εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν—ἐντελῶς ἀδιάφορον ἂν αὕτη εἶνε ἀγγλικὴ ἢ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις—ἓν τινι τμήματι τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτῆς κτήσεων, οὕτω βραδύτερον θὰ τὴν ἀναγκάσωσι ν' ἀνοίξῃ τὸν Βόσπορον καὶ τὰ Δαρδανέλλια. Κατόπιν θὰ συντελεσθῶσι βαθμηδὸν διάφορα γεγονότα, ὅπως θέλουσι νὰ συντελεσθῇ διὰ τοῦ μακεδονικοῦ ἤδη, δι' ὧν θὰ ἐπεκταθῇ ἡ Βουλγαρία μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ διὰ τῆς αὐτονομοποιουμένης Μακεδονίας ἓν σλαυϊκὸν κράτος, δι' ὃ ἐπίσης θὰ ἐλάμβανε τὰς ἀποζημιώσεις αὐτῆς καὶ ἡ Ἀγγλία. Τοιουτοτρόπως ἐξοβελίζεται ἡ Τουρκία ἐκ τῆς Εὐρώπης, καὶ αὐτὴ δὲν γνωρίζει ποῦ, καὶ ἡ Αὐστροουγγαρία ἂς σκεφθῇ κατὰ τί θὰ ὠφεληθῇ αὐτὴν ὁ σιδηρόδρομος τοῦ σαντζακίου Νόβι Παζὰρ καὶ ἡ διαψευσθεῖσα ἕνωσις αὐτοῦ μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης».

Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦται ἐξεδηλοῦντο αἱ ἐντυπώσεις ἐν Εὐρώπῃ ἐκ τῆς ἐν Ρεβὰλ συναντήσεως, τὰ πνεύματα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἠρεθίζοντο ὁσημέραι. Παλαιότουρκοι καὶ Νεότουρκοι κατενόουν, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ ὥρα τῆς λύσεως τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος. Ὁ διακανονισμὸς αὐτοῦ ἦτο προάγγελος μακεδονικῆς αὐτονομίας, ἐξ ἧς θὰ ὠφελεῖτο κατ' ἐξοχὴν ἡ Βουλγαρία, κατὰ τοῦτον ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον ἐπαναλαμβάνουσα τὸ πραξικόπημα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐν Μακεδονίᾳ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Τουρκίαν, κατενόουν πάντες, ὅτι τῆς μακεδο-

νικῆς αὐτονομίας πραγματοποιουμένης, ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι θὰ ἔπαυεν οὖσα εὐρωπαϊκὴ δύναμις. Ὁ σουλτᾶνος Χαμίτ, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν θλιβερὰν ταύτην ἀπώλειαν, ἧς ὄπισθεν ἐνήργει καὶ ἐρραδιούργει ἡ ἀγγλικὴ πολιτική, συμπαθῶς κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον καιρὸν διατεθειμένη ὑπὲρ τῶν βουλγαρικῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀξιώσεων, προπαρεσκευάζετο καὶ διὰ τῆς βίας ἀκόμη ν' ἀποκρούσῃ οἱονδήποτε μέτρον, συντελοῦν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

Οἱ Νεότουρκοι, καὶ δὴ οἱ ἐν Μακεδονίᾳ διαμένοντες στρατιωτικοί, ἀπράγμονα καὶ ἄδοξον διάγοντες βίον, ἐπὶ τῇ προαισθήσει τῆς ἐπερχομένης καταστροφῆς, ἐσκέφθησαν ὅτι ἐπέστη ὁ καιρὸς νὰ ἐξεγερθῶσι κατὰ τοῦ χαμιτικοῦ συστήματος, ἔστω καὶ πρὸ τῆς ὡρισμένης ὥρας. Εἷς τῶν ζωηροτέρων Νεοτούρκων, ὁ Ἀλβανὸς Νιαζῆ βέης, προαισθανόμενος τὴν προαγγελλομένην καταστροφήν, μεμυημένος εἰς τὸ μελετώμενον κατὰ τοῦ Χαμὶτ νεοτουρκικὸν κίνημα, κατέλιπε τὰς τάξεις αὐτοῦ ἐν Μοναστηρίῳ, ἔνθα ὑπηρέτει ὡς λοχαγός, μεθ' ὁλοκλήρου τοῦ λόχου πολλῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἄλλων πολιτῶν, καὶ οὕτως ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως καθ' ἅπασαν τὴν περιφέρειαν Μοναστηρίου.

Ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις, ἡ πρώτη τοῦ τολμηροῦ Ἀλβανοῦ, ὅστις ἔκτοτε πρωταγωνιστεῖ μεταξὺ τῶν νεοτουρκικῶν κύκλων, ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Ἀγαπητοὶ συμπατριῶται,

«Πρὸ τριακονταετίας καταστραφείσης τῆς Βουλῆς, ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ τύραννος, σκοπὸν ἔχων τὴν γενικὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος ἡμῶν καὶ τοῦ λαοῦ, καταστρέψας πλείστους τιμίους ἄνδρας καὶ ἐντίμους οἰκογενείας.

«Συμπατριῶται, ἐγκαταλείψας ὅλα τὰ μάταια τοῦ κόσμου ἀγαθά, περιφρονήσας καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ζωήν μου, κατέστην ἄσπονδος ἐχθρὸς αὐτοῦ, ὁρμώμενος ἐκ φιλοπατρίας καὶ φιλανθρωπίας.

«Ἐὰν ρανὶς αἵματος φιλοπατρίας εὑρίσκηται ἐν ὑμῖν, ἔλθετε μετ' ἐμοῦ, ἵνα ὁ ἱερὸς ἡμῶν σκοπὸς ἐκτελεσθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιστα.

«Ἐὰν ὅμως τὰ μάταια τοῦ κόσμου ἀγαθὰ σᾶς καθιστῶσι δούλους καὶ ἀνάνδρους, τότε μείνατε οὐδέτεροι καὶ μὴ ἀναγκάζετε τοὺς θέλοντας μεθ' ἡμῶν νὰ ἔλθωσι ν' ἀρνηθῶσι τοῦτο.

«Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θελήσῃ νὰ κάμῃ ἑαυτὸν ὄργανον πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ! Θέλει τιμωρηθῇ διὰ θανάτου.

«Προσέλθετε τὸ ταχύτερον, συμπατριῶται, δώσατε τὰς χεῖρας ὁ εἷς εἰς τὸν ἄλλον, ἐπιφωνοῦντες : «Ζήτω ἡ πατρίς, ζήτω ὁ λαός!» (Κομιτᾶτον «Ἕνωσις καὶ πρόοδος»).

Συγχρόνως ὁ αὐτὸς ἐθνικομανὴς λοχαγὸς ἀπηύθυνεν εἰς τὰ σερβικά, ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ χωρία τῆς Ἀχρίδος τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν. Δημοσιεύεται

ἐνταῦθα χάριν τῆς ἱστορίας καὶ πρὸς κατανόησιν τοῦ νεοτουρκικοῦ κινήματος, οὗ ὁ Νιαζῆ βέης ὑπῆρξε καὶ εἶνε μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης εἷς τῶν κορυφαίων.

«Αἱ συμβουλαί, τὰς ὁποίας σᾶς δίδουσιν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, καθὼς ἐπίσης ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Ἑλλάς, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ περιέλθῃ ἡ πατρίς ἡμῶν εἰς αὐτὴν τὴν θλιβερὰν κατάστασιν.

«Τὰ κράτη τοῦ Αἵμου ἐργάζονται ἀπὸ τριακονταετίας ἤδη, ὅπως σᾶς σώσωσιν, οὐδὲν ὅμως μέχρι τοῦδε ἐγένετο. Τοὐναντίον ἡ κατάστασις ἐπεδεινώθη. Μάθετε, ὅτι τὰ κράτη ταῦτα δὲν ἐργάζονται διὰ σᾶς, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰ καὶ ἔχουσιν ὡς σκοπὸν νὰ διανείμωσι μεταξύ των τὴν πατρίδα μας.

«Τὰ κράτη ταῦτα σπείρουσι τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν τῆς χώρας ταύτης».

Ταὐτοχρόνως ὁ Νιαζῆ βέης ἐβροντοφώνει τὰ ἑπόμενα εἰς τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Τουρκίας, προτρέπων αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἰδιαιτέρας βλέψεις καὶ νὰ ἐργάζωνται μόνον ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, τῆς *ὀθωμανικῆς*, καὶ οὐχὶ ὑπὲρ ἄλλων κρατῶν. «Ἐφ' ὅσον ζῇ ἔστω καὶ εἷς μόνος Τοῦρκος, δὲν θὰ ἐπιτρέψωμεν νὰ τὴν κυβερνήσωσι ξένοι».

Τὴν ἐπαύριον τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Νιαζῆ βέη τὸ ἐν Μοναστηρίῳ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἐδημοσίευε τὴν ἑπομένην πρὸς τοὺς Μακεδόνας προκήρυξιν, γεγραμμένην ἐν τουρκικῇ, ἑλληνικῇ, σερβικῇ καὶ βουλγαρικῇ γλώσσῃ:

«Ἀγαπητοὶ συμπατριῶται,

«Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς πρὸ τριακονταετίας συσταθείσης Βουλῆς καὶ τοῦ φιλελευθέρου συντάγματος ἀνέλαβεν, ὡς γνωστόν, τὴν δυναστείαν τοῦ κράτους ὁ Σουλτᾶνος Χαμίτ, ὅστις, ὡς ἀληθὴς τύραννος, μόνον σκοπὸν καὶ πόθον ἑαυτοῦ ἔθετο τὴν καταστροφὴν τῶν τιμίων καὶ ἱκανῶν νὰ σώσωσι τὸ κράτος ἀνδρῶν καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν χρηστῶν καὶ ἱστορικῶν οἰκογενειῶν τοῦ τόπου. Τὸν μεγαλείτερον σατανικὸν ζῆλον καὶ πόθον του εἴπερ ποτὲ ἐπιδεικνύει, ζητῶν νὰ αἱματοκυλίσῃ τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ νὰ παραδώσῃ ταύτην περικόπτων ἐκ τοῦ ὅλου σώματος τοῦ κράτους ὁλόκληρον ἀπέραντον τεμάχιον ὡς τὴν Μακεδονίαν ἀναλγήτως εἰς τοὺς ξένους, προδίδων οὕτω τὴν πατρίδα χάριν τῆς ἡσυχίας του καὶ τῆς ἀτομικῆς του εὐημερίας, ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν ὁλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς πατρίδος, ἣν προπαρασκευάζει διὰ τῆς ἀτίμου καὶ προδοτικωτάτης διὰ τὸ ἔθνος πολιτικῆς του, ἥτις σύναμα, ἐνῷ τὴν εὐζωΐαν εἰς ὡρισμένον κύκλον καὶ ἀριθμὸν προσώπων τοῦ ἀτίμου περιβάλλοντός του ἐξασφαλίζει διὰ τῆς παροχῆς παχυτάτων μισθῶν, χιλίων καὶ ἐπέκεινα λιρῶν κατὰ μῆνα, περὶ τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ ὅλως ἀδιαφορεῖ, πενόμενον ἐγκαταλείπων αὐτόν, ἀποστερῶν τοῦ γλίσχρου μισθοῦ καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατιώτας ἀκόμη καὶ ἐκμυζῶν τὸ αἷμα τῶν πολιτῶν.

«Ἡμεῖς, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ Προοδευτικὸν καὶ Ἑνωτικὸν Κομιτᾶτον τῶν

Νεοτούρκων, ὁρμώμενοι ἐξ ἀληθοῦς φιλοπατρίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ καθῆκον καὶ τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας ὑπείκοντες, ἐκηρύχθημεν ἄσπονδοι ἐχθροὶ τοῦ τυράννου καὶ τῆς παρανόμου κυβερνήσεως αὐτοῦ, τῆς ἐκμυζώσης τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ αἰσχρῶς καὶ εἰς βάρος τῶν πτωχῶν ὑπηκόων, ἀδρῶς καὶ ἡγεμονικῶς μισθοδοτουμένης καὶ ὑποστηριζούσης αὐτὸν καὶ τὸ περιβάλλον του, περιφρονοῦντες δὲ καὶ δόξας καὶ τιμάς, ἃς ὑπισχνοῦνται, καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν αὐτὴν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐημερίας ὅλων τῶν ἀδελφῶν, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, θυσιάζοντες, καὶ εἰς προφανῆ κίνδυνον τὴν κεφαλὴν ἡμῶν ὑπὲρ τῶν ὅλων καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος θέμενοι, ἀνελάβομεν εὐθαρσῶς καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως τὸν εὐγενῆ ἀγῶνα πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ τόπου ἐκ τῶν γαμψῶν ὀνύχων τοῦ τυράννου καὶ τῶν περικυκλούντων αὐτὸν φοβερῶν ὀρνέων καὶ γυπῶν, οἵτινες πρὸς κακοδαιμονίαν τοῦ ἔθνους ἐκ τοῦ ἁπλοϊκοῦ καὶ ἀδυνάτου ἀλλὰ χρηστοῦ λαοῦ συνήθισαν νὰ τρέφωνται.

«Ἐὰν καὶ ρανὶς ἀκόμη ἐθνικοῦ αἵματος ὑπάρχῃ εἰς τὰς φλέβας σας, προσέλθετε ἀρωγοὶ εἰς τὸν εὐγενῆ καὶ ἱερὸν τοῦτον σκοπόν, ὅπως τὸ ὡραῖον ὄνειρόν μας, τὸ τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τοιαύτης τυραννίας, καὶ ἡ εὐημερία ἐν συνταγματικῇ ἐλευθερίᾳ, ἐξασφαλιζούσῃ τὴν ἰσοπολιτείαν διὰ πάντας τοὺς Μωαμεθανοὺς καὶ Χριστιανοὺς ἐν τῷ κράτει, ὅσῳ τὸ ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον συντελεσθῇ.

«Ἐὰν ἡ ἐπιπολάζουσα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ματαιοφροσύνη καὶ ταπεινοφροσύνη καθιστᾷ ἀτόλμους καὶ δειλοὺς μερικούς, τότε σᾶς συνιστῶμεν νὰ μείνητε οὐδέτεροι μόνον.

«Ἂς μὴ θελήσωσιν ὅμως οὗτοι νὰ γίνωσιν ὄργανα τοῦ ἀτίμου καὶ ἀνόμου τυράννου καὶ τῆς παρανομωτέρας μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1876 κυβερνήσεώς του, πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἱερωτάτου καὶ εὐγενοῦς σκοποῦ, διότι ἀλλοίμονον εἰς τούτους! Θέλουσι τύχῃ τῆς αὐστηροτέρας τιμωρίας.

«Οἱ μὴ θέλοντες νὰ προσέλθωσιν ἀρωγοὶ καὶ συμπράκτορες εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ τὴν εὐγενεστάτην ἀπόπειραν, ἣν μεθ' ὅρκου μέχρι θανάτου ἀποφασιστικώτατα ἀνελάβομεν, ἃς μὴ ἀποτρέπωσι καὶ τοὺς ἄλλους νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸ κόμμα ἡμῶν, διότι καὶ διὰ τούτους τὴν αὐστηροτέραν καὶ σκληροτέραν τιμωρίαν ἐπιφυλάσσομεν.

«Ἄνδρες φιλοπάτριδες, ἐπισπεύσατε τὸ ταχύτερον, ἵνα ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ συντέλεσις τοῦ σκοποῦ ἐπιτευχθῶσιν ὅσῳ τάχιον καὶ ἴδωμεν τὴν πατρίδα ἡμῶν ἀνθοῦσαν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ζῶντας ἀδελφοὺς ἅπαντας καὶ ἄνευ διακρίσεως ἀληθῶς εὐτυχοῦντας.

«Ἂς δώσωμεν τὴν χεῖρα ὅλοι, συνενούμενοι ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος. Ἀποτελοῦντες συμπαγὲς καὶ ἀδελφικὸν σῶμα ἰσχυρόν, ἃς κραυγάσωμεν: Ζήτω ὁ λαὸς καὶ τὸ Σύνταγμα! Ζήτω ἡ πατρίς, κάτω ὁ τύραννος!!»

Μετὰ τὰς ἐκ Μοναστηρίου ταύτας δηλώσεις τὸ κομιτᾶτον Θεσσαλονίκης ἐπί-

σης ἐξέδωκεν ὁμοίαν προκήρυξιν. Ἀποσπῶ ἐξ αὐτῆς τὰ ἑπόμενα χαρακτηριστικά :

«Μὴ ἀπομακρύνεσθε ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ κομιτάτου. Ἡ τιμωρία ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θὰ πολιτευθῶσι παρὰ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ, θὰ εἶνε αὐστηρὰ καὶ ταχεῖα, διότι διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἡ δόξα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀθωμανοῦ, πρέπει νὰ μὴ ἀπομακρύνηται τῆς τιμῆς».

Ἐξεδηλοῦτο ἤδη ἡ πρόθεσις τῶν περὶ τὸ κομιτᾶτον νὰ καταστῶσι κράτος ἐν κράτει.

Καθ' ὃν χρόνον συνέβαινον ταῦτα ἐν Μακεδονίᾳ, τῇ πρώτῃ ἑστίᾳ τῆς ἐπαναστατικῆς πυρκαϊᾶς, ὁ ἀντίκτυπος ἐξεδηλοῦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς ἣν ἐγένοντο ἤδη γνωστὰ τὰ συμβάντα τοῦ Μοναστηρίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Κατὰ πρῶτον ὁ Σουλτᾶνος ἐσκέφθη ν' ἀποστείλῃ στρατὸν κατὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ στασιαστῶν, ἀλλὰ τοῦτο εὗρισκεν ἄρνησιν ἐν τῷ στρατῷ. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τὴν νύκτα τῆς 10ης Ἰουλίου ἐγένετο ἀνάγκη νὰ συγκροτηθῇ μακρὸν ὑπουργικὸν συμβούλιον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σουλτάνου. Ἐν αὐτῷ ὁ Σαὶτ πασσᾶς παρέστησε τὴν κατάστασιν ἀπελπιστικήν, καθ' ὅσον τὰ στρατεύματα, προσηλυτισθέντα εἰς τὰς νεοτουρκικὰς ἰδέας, ἠρνοῦντο νὰ βαδίσωσι κατὰ τῶν στασιαστῶν, οἵτινες ἐγένοντο κύριοι τῶν κυριωτέρων πόλεων τῆς Ἀλβανίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

Ὁ Σαὶτ πασσᾶς συνεβούλευσε τὸν Σουλτάνον, χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς Αὐτοκρατορίας, ἥτις διέτρεχε μέγαν κίνδυνον παρατεινομένης τῆς ἀναρχίας, ἣν ἐδημιούργησε τὸ νεοτουρκικὸν κίνημα, νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν ἰσχύϊ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876, οὗτινος εἶχεν ἀνασταλῇ ἡ ἐφαρμογή.

Ὁ Σουλτᾶνος κατόπιν μακρᾶς συζητήσεως μετὰ τῶν συμβούλων του ἐπὶ τῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας θὰ προὐκάλει ἡ παραχώρησις τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς πρὸς τὰς σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῶν λοιπῶν κρατῶν καὶ δὴ τῶν τοῦ Αἵμου, πεισθείς, ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν ἰσχύϊ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876, ὑπογράψας τὸν σχετικὸν ἰραδέν.

Κατόπιν τούτου ἐνετείλατο εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν Κιαμὴλ πασσᾶν ν'ἀναγγείλῃ τὸ γεγονὸς εἰς τοὺς διοικητὰς ὅλων τῶν βιλαετίων τῆς Αὐτοκρατορίας, πρωτίστως δὲ ἐκείνων, ἅτινα συνεταράσσοντο ὑπὸ τοῦ νεοτουρκικοῦ κινήματος.

Ἡ σχετικὴ ἐγκύκλιος, ἡ ἀποσταλεῖσα ὑπὸ τῆς Μεγάλης Βεζυρείας εἰς ἁπάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἀναγγέλλουσα τὴν ἔκδοσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος πρὸς σύγκλησιν τοῦ Κοινοβουλίου, ἔχει αὐτολεξεὶ ὡς ἑξῆς :

«Ἐξεδόθη αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, ἐντελλόμενον τὴν σύγκλησιν τοῦ Κοινοβουλίου, συνῳδὰ πρὸς τὸν τρόπον τοῦ καταρτισμοῦ αὐτοῦ, τὸν προβλεπόμενον ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ὅπερ εἶνε ἔργον τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου.

«Ἡ αὐτοκρατορικὴ αὕτη ἀπόφασις ἐκοινοποιήθη εἰς πάσας τὰς γενικὰς διοι-

κήσεις καὶ τὰς νομαρχίας, αἵτινες προσεκλήθησαν, ἵνα προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν, τῶν συγκεντρούντων τὰ ὑπὸ τοῦ συνταγματικοῦ Χάρτου καθοριζόμενα προσόντα.»

Σουλτανικὸς ἰραδὲς διατάσσει τὴν σύγκλησιν τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1876.

Ὁ σουλτᾶνος ὡρκίσθη ἐπισήμως ἐπὶ τοῦ Κορανίου πίστιν εἰς τὸ Σύνταγμα. Ὁ Σεϊχ-ουλ-ισλάμης ὑπέγραψε τὴν πρᾶξιν τῆς ὁρκωμοσίας. Ἡ τελετὴ ὑπῆρξεν ἐπιβλητική.

Ἅπασαι αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὤμοσαν πίστιν εἰς τὸ Σύνταγμα.

Τὴν ἐπαύριον, ἀπὸ πρωΐας 101 κανονιοβολισμοὶ ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ μέγα γεγονὸς τῆς παραχωρήσεως τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τοῦ σουλτάνου· κήρυκες, περιτρέχοντες τὰς ὁδούς, ἐκήρυσσον, ὅτι εὐηρεστήθη οὗτος νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876. Οἱ κάτοικοι, ἔκπληκτοι ἐκ τῆς μεγάλης εἰδήσεως, δὲν ἐτόλμων νὰ πιστεύσωσιν αὐτήν. Ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐνεθάρρησαν, τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐτοιχοκολλήθη καὶ ὁ ἰραδές, διὰ τοῦ ὁποίου ἐβεβαιοῦντο τὰ μέχρι τοῦδε συμβάντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἅτινα ἦσαν μόνον τὸ προανάκρουσμα τῆς μελλούσης θεαματικῆς παραστάσεως, ἥτις ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀρχικωμῳδὸν αὐτὸν τὸν Χαμίτ. Λησμονῶν τὸ χθεσινὸν παρελθόν, ὁ εὔστροφος ὅσον καὶ καιροσκόπος Τοῦρκος, ἐκάλεσε τὸν λαὸν τῆς πρωτευούσης του εἰς θέαμα ἀνατολικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ φαντασταστικῆς ἐπιδείξεως.

Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος πολὺ πλῆθος εἶχε πλημμυρίσῃ τὰ πέριξ τοῦ Σεϊχουλισλαμάτου μέρη, ἐν ᾧ διαμένει ὁ ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Μουσουλμάνων. Ἀνελθὼν εἰς τὸ περιστύλιον τοῦ μεγάρου του, τῇ ἐπιμόνῳ ἀπαιτήσει τοῦ ἀλαλάζοντος πλήθους, ὁ Σεϊχ-ουλ-ισλάμης, τὸ Κοράνιον κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα καὶ τῇ συνοδείᾳ πολλῶν οὐλεμάδων, προσεφώνησε πρῶτον τοὺς διαδηλωτὰς καὶ κατόπιν ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἑξῆς λόγους τοῦ Σουλτάνου, λεχθέντας διὰ νὰ ἀνακοινωθῶσιν εἰς τὸν λαὸν ἐν συνομιλίᾳ τοῦ Σεϊχουλισλάμη μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ νέου καθεστῶτος.

—«Κατὰ τὴν ἄνοδον ἡμῶν εἰς τὸν θρόνον—εἶπεν ὁ Σουλτᾶνος πρὸς τὸν Σεϊχουλισλάμην—καίτοι εἴχομεν ὑμῖν προαναγγείλῃ, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς λαὸς δὲν δύναται νὰ εὐημερήσῃ, ἀπολαύων τῆς πολιτικῆς χειραφετήσεως, ἐχορηγήσαμεν τὸ Σύνταγμα πρὸς τὸν λαόν. Ἡ πρώτη ἐφαρμογὴ τοῦ Συντάγματος κατέδειξε τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς αὐτοῦ.

»Δὲν εἴχομεν καταργήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ προσωρινῶς ἀναστείλῃ αὐτήν. Σήμερον, χάρις τῷ Θεῷ, τοῦ λαοῦ ἡμῶν

ὄντος ὡρίμου πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων, προεβήμεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν.

»Ἡ ἡμετέρα αὐτοκρατορικὴ ἐπιθυμία εἶνε ἡ ἐξασφάλισις τῆς πλήρους εὐημερίας τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων. Ἐὰν οἱ ἡμέτεροι ὑπήκοοι ἐπιθυμῶσι τὴν μόνιμον διάρκειαν τοῦ Συντάγματος καὶ ὅπως καταστῇ τοῦτο ἐχέγγυον τῆς ἡμετέρας εὐτυχίας, ὀμνύομεν, τὴν χεῖρα φέροντες ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν βιβλίου. τοῦ Κορανίου, καὶ δίδομεν τὴν αὐτοκρατορικὴν ἡμῶν ὑπόσχεσιν, ὅτι τὸ Σύνταγμα θὰ εἶνε ἑδραία καὶ αἰωνία ἐγγύησις ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Αὐτοκρατορίᾳ. Ἐντέλλομαί σοι νὰ διαβεβαιώσῃς τὸν λαόν μου, ὅτι πόθος καὶ πρόθεσίς μου εἶνε ἡ εὐτυχία πάντων ἀνεξαιρέτως».

Ὁ ἀπειράριθμος κάτωθεν τοῦ Σειχουλισλαμάτου συγκεντρωμένος λαὸς ὑπεδέχθη δι' ἐπευφημιῶν τοὺς λόγους τούτους. Ἀσπασμοί, περιπτύξεις τῶν σημαιῶν, δάκρυα καὶ παραληρήματα χαρᾶς ἐπηκολούθησαν ἐπὶ ὥραν.

Δύο ἡμέρας βραδύτερον, τὴν Παρασκευήν, ἡμέραν τοῦ προσκυνήματος, ὁ Σουλτᾶνος προσερώνησε τὰ ἑπόμενα πρὸς τὸν εἰς τὸ τέμενος προσελθόντα λαὸν τῆς πρωτευούσης :

«Τέκνα μου, ἔστε πεπεισμένοι, ὅτι δὲν θὰ ἀπόσχω τοῦ νὰ πράξω πᾶν ὅ τι ἀπαιτεῖται διὰ τὴν εὐημερίαν σας. Θὰ ἐργασθῶ μεθ' ὑμῶν. Ἐπιθυμῶ νὰ ζῆτε ὡς ἀδελφοὶ σὺν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ ὑμῶν. Ἐμεινα εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν πίστιν, τὴν ὁποίαν ἐδείξατε πρὸς ἐμέ. Τώρα πηγαίνετε νὰ ἡσυχάσητε εἰς τὰς κατοικίας σας».

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἐξεδίδετο αὐτοκρατορικὸν διάγγελμα (Χάτι Χουμαγιοΐν), τὸ ὁποῖον ἐξῆρε τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολύτου ἰσότητος μεταξὺ πάντων τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ πλήρους προστασίας τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τῶν κειμένων νόμων.

«Ἐπί τινα χρόνον, ἐδήλου ὁ Σουλτᾶνος, ἐναντίον τῶν ἡμετέρων προθέσεων, αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν ἐτηρήθησαν πλήρεις ἔν τισι σημείοις. Πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐθνοτήτων κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον ἐκρίθη ἐπάναγκες καὶ ἐπεῖγον νὰ ἐπιβεβαιωθῶσιν αἱ ἀρχαὶ αὗται τοῦ κοινοῦ δικαίου καὶ νὰ καθορισθῶσι λεπτομερῶς τὰ καθήκοντα τῆς κυβερνήσεως. Πρὸς τοῦτο θεσπίζονται τὰ ἑξῆς :

«1) Πᾶς Ὀθωμανὸς ὑπήκοος, ἀδιακρίτως καταγωγῆς καὶ θρησκείας, ἀπολαύει ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος δικαιωμάτων.

«2) Οὐδείς, ἄνευ ἀνάγκης ἀναγνωριζομένης ὑπὸ τοῦ νόμου, ἀνακρίνεται, φυλακίζεται ἢ τιμωρεῖται, χωρὶς νὰ προηγηθῶσιν αἱ νόμιμοι διατυπώσεις.

«3) Τὰ ἔκτακτα δικαστήρια καὶ τὰ ἀνακριτικὰ συμβούλια καταργοῦνται, οὐδεὶς δ' ἐπιτρέπεται νὰ δικασθῇ ἐκτὸς τῆς περιφερείας του καὶ τῶν ἁρμοδίων δικαστηρίων.

«4) Τὸ ἄσυλον παντὸς ἀτόμου εἶνε ἀπαραβίαστον· οὐδ' ἐπιτρέπεται ἡ ἔφοδος

εἰς οἰκογενειακὴν ἑστίαν ἢ ἡ κατασκοπεία πέρα τῶν ὁρίων τῶν διαγραφομένων ὑπὸ τῶν νόμων.

«5) Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς ἀστυνομικοὺς ἢ ἄλλους οἱουσδήποτε ὑπαλλήλους νὰ καταδιώξωσιν ἄτομον ἐπὶ παραβάσει τῶν κειμένων νόμων.

«6) Οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ταξειδεύειν ἐλευθέρως καὶ προσέρχεσθαι εἰς οἵας δήποτε ἐπιθυμοῦσι συναναστροφὰς καὶ συγκεντρώσεις.

«7) Αἱ ἐφημερίδες δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἔλεγχον πρὸ τῆς ἐκτυπώσεώς των. Τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐφημερίδες δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβιάζωνται ἐν τοῖς ταχυδρομείοις. Τὰ ἐγκλήματα τοῦ τύπου εἰσάγονται καὶ δικάζονται εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια.

«8) Ἡ παίδευσις εἶνε ἐλευθέρα.

«9) Οἱ ὑπάλληλοι φέρουσι τὴν εὐθύνην τῶν ἀξιωμάτων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν των, χωρὶς νὰ εἶνε ὑπόχρεοι εἰς τήρησιν παραγγελμάτων, ἀντικειμένων πρὸς τοὺς νόμους. Οὐδεὶς διορίζεται παρὰ θέλησιν.

«10) Ὁ μέγας βεζύρης θὰ ἐκλέξῃ ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τοῦ κυριάρχου τοὺς νέους ὑπουργούς, ἐξαιρέσει τοῦ Σεϊχ-ουλ-ισλάμη, τῶν ὑπουργῶν τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν.

«Ὡσαύτως θὰ ἐκλέξῃ ὁ βεζύρης τοὺς ἀντιπροσώπους, τοὺς βαλῆδες καὶ τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ κυριάρχου, τῶν ὑπουργῶν τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἑκάστοτε ἀναλόγως τῆς εἰδικότητος τοῦ κλάδου.

«11) Ὁ ἰσολογισμὸς τῶν ἐσόδων τοῦ Κράτους καὶ τῶν δαπανῶν αὐτοῦ τῶν τε τακτικῶν καὶ τῶν ἐκτάκτων θὰ δημοσιεύηται ἐξ ἅπαντος ἀπαραλλάκτως ἐν ἀρχῇ ἑκάστου οἰκονομικοῦ ἔτους.

«12) Τὰ νομοσχέδια θὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ὁσονούπω συγκαλουμένην Βουλὴν πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ὑπαρχόντων διαφόρων νόμων καὶ θεσπισμάτων καὶ τροποποίησιν αὐτῶν κατὰ τὰς ἐνεστώσας ἀνάγκας.

«13) Ἐπειδὴ ἡ μεγίστη ἰσχὺς τοῦ κράτους εἶνε ἡ στρατιωτικὴ δύναμις, καθ' ἡμᾶς τυγχάνει ὁριστικῶς ἀπαραίτητος ἡ στρατιωτικὴ ἀποκλειστικῶς ἀνάπτυξις καὶ πρόοδος καὶ ἡ τελειοποίησις τῶν ὅπλων καὶ ἐν γένει τῶν λοιπῶν ἐξοπλισμῶν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδιαίτεραι διαταγαὶ διεβιβάσθησαν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν.

«Ἀπαιτοῦμεν τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου καὶ τὴν ὑποβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν ἔγκρισιν. Προσέτι ἀπαιτοῦμεν νὰ φροντίσητε ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἑταίρων ὑμῶν περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν μνημονευθέντων ἄρθρων καὶ περὶ τῆς καλῆς διεκπεραιώσεως τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους.

«Εἴθε ὁ Ὕψιστος νὰ δωρῆται ὑμῖν ἐπιτυχίαν.

Τῇ 4 Ρετζὲπ, τοῦ ἔτους 1326»

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἐν ᾧ ταῦτα συνέβαινον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει, καταδικαζομένης πανδήμως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ Σεϊχ-οὺλ-'Ισλάμη τῆς ἐπὶ τριακονταετίαν κρατησάσης ἀπολυταρχίας ἐπὶ προφανεστάτῃ βλάβῃ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἅπαντες δὲ οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας, Μουσουλμᾶνοι, Ἄραβες, Ἕλληνες, Σλαῦοι, Ἀρμένιοι, Ἀλβανοί, Ἰουδαῖοι περιεπτύσσοντο ἀλλήλους ἐκ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως ἐπὶ τῷ τελεσθέντι μεγάλῳ ἔργῳ τῆς ἀναγεννήσεως διὰ τῆς ἁπλῆς καὶ μόνης ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ἡ ἐν Εὐρώπῃ δημοσία γνώμη κατελαμβάνετο μονονουχὶ ἐκ φρενίτιδος ἐπὶ τῷ μεγάλῳ ἱστορικῷ γεγονότι. Τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀπρόσιτον Γιλδίζ, ἡ Βαστίλλη αὕτη τῶν ὀθωμανικῶν ἐλευθεριῶν, ἤνοιγε τὰς πύλας αὐτοῦ εἰς τὸν ὀθωμανικὸν λαόν, ὁ δὲ σουλτᾶνος Χαμίτ, εὐτυχέστερος Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου ἕκτου, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀντιλογίας ἐδέχετο τὸ κήρυγμα τῶν Νεοτούρκων. Πῶς νὰ μὴ ἐνθουσιασθῇ ἥ τε ἐπίσημος καὶ ἡ ἀνεπίσημος Εὐρώπη ; Παρέθηκα ἤδη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἀποσπάσματα ἐκ λόγων πολιτικῶν ὑπουργῶν, βουλευτῶν καὶ δημοσιογράφων, ἐνθουσιωδεστάτων ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν αὐτουργῶν αὐτοῦ. Ἐπιλαμβάνομαι καὶ πάλιν τῆς εὐκαιρίας νὰ μνημονεύσω ἑνὸς ἄρθρου κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τοῦ βιενναίου «Νέου Ἐλευθέρου Τύπου», χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἀναβιώσαντος φιλοτουρκισμοῦ ἐν ταῖς στήλαις τῆς ἐγκρίτου ταύτης ἐφημερίδος. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ἐν Τουρκίᾳ ἡ αὐστριακὴ ἐφημερὶς ἐδημοσίευσε πολύκροτον ἄρθρον, τηλεγραφηθὲν εἰς ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς «Καιροὺς» τοῦ Λονδίνου, καταληφθέντας ὑπὸ τῆς αὐτῆς φρενίτιδος. Κατὰ τὸ βιενναῖον φύλλον, τὸ νεοτουρκικὸν κίνημα ἐγένετο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ μόνος ἐκπροσωπεῖ τὴν Τουρκίαν. Ἀναγνωριζομένου ἐπίσης, ὅτι τὸ κίνημα βάσιν ἔχει τὴν τήρησιν τοῦ κρείττονος ὀθωμανικοῦ καθεστῶτος, κατὰ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν νόμων τοῦ κράτους, τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα, τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, τὴν ἰσοπολιτείαν, παρέχει τὴν ἐγγύησιν ὁλοσχεροῦς ἐπιτυχίας, οὐδὲ διστάζει ἡ ἐφημερίς, προκειμένου περὶ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος, νὰ ἐκφράσῃ τὴν γνώμην, ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει εἶνε σπουδαιότερα τῶν τῆς Μυρστέγης καὶ τοῦ Ρεβὰλ συνεντεύξεων καὶ ἀποφάσεων. Καὶ καταλήγει ὡς ἑξῆς :

«Τὸ νεοτουρκικὸν κίνημα δημιουργεῖ ὅλως νέαν κατάστασιν ἀληθῶς σοβαράν. Ἡ μεγάλη καὶ μικρὰ διπλωματία ἐν ταῖς ποικίλαις αὐτῶν μεγάλαις καὶ μικραῖς ἐπιχειρήσεσι προέβησαν μόνον ἐπὶ τῆς τετριμμένης ὁδοῦ, ἀγούσης εἰς τὴν μετὰ τοῦ σουλτάνου συνεννόησιν. Ἀλλ' ἰδού, ὅτι εἰς τὸ μέσον προσέρχεται εὐθαρσῶς ὁ τουρκικὸς λαὸς καὶ σαφῶς διακηρύττει τὴν ἀπόφασίν του νὰ μὴ ἀνεχθῇ πλέον τὴν ἀφόρητον ταύτην ἀθλιότητα, ἀλλὰ νὰ δράσῃ αὐτοβούλως. Τοῦτο δὲν εἶνε ἁπλῶς γεγονὸς περιοδικόν, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἱστορικὸν σταθμόν, ἐξ οὗ νέα περίοδος δύναται νὰ δημιουργηθῇ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους».

Κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων οἱ Νεότουρκοι ἀνελάμβανον νὰ φωτίσωσι τὴν Εὐρώπην περὶ τῶν πραγματικῶν αἰτίων καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐπαναστατικοῦ νεοτουρκικοῦ κινήματος, εἰ καὶ δὲν ἦτο ἀνάγκη πρὸς τοῦτο, διότι ἡ μὲν ἀνεπίσημος Εὐρώπη, ἡ δημοσία λεγομένη γνώμη, κρίνει τὰ ἑκάστοτε συμβαίνοντα ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ κατὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν κρίσιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐφημερίδος, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἀναγινώσκει. Εἶνε λίαν γνωστόν, ὅτι αἱ κρίσεις τῶν ἐφημερίδων σχηματίζονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τὴν ὑποβολὴν λανθανουσῶν ἢ φανερῶν δυνάμεων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπίσημον Εὐρώπην, αὕτη κανονίζει τὰς σκέψεις αὐτῆς καὶ τὰς ἀποφάσεις, τὰ προγράμματα, κατὰ τὸν ἑκάστοτε πνέοντα οὔριον οἰκονομικὸν ἄνεμον καὶ τὰ λοιπὰ δυναστικά, ἐθνικὰ ἢ πολιτικὰ συμφέροντα. Οὐχ ἧττον οἱ Νεότουρκοι ἐνόμισαν, ὅτι εἶχον καθῆκον νὰ διαφωτίσωσι τοὺς Εὐρωπαίους περὶ τῆς ἐπελθούσης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πολιτικῆς μεταβολῆς διὰ τῆς ἑπομένης δηλώσεως, οἱονεὶ Ἐ γ κ υ κ λ ί ο υ, δημο-ιευθείσης ἐν τῷ «Mechveret», τῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀχμὲτ Ριζᾶ ἐκδιδομένῳ ἀπὸ ἐτῶν ἐν Παρισίοις νεοτουρκικῷ ὀργάνῳ. Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, τὸ μακεδονικὸν ζήτημα εἶνε τὸ κύριον ἀντικείμενον, περὶ ὃ περιστρέφεται ἡ νεοτουρκικὴ ἐγκύκλιος :

«Ἐπὶ τέσσαρα ὁλόκληρα ἔτη, λέγει ἡ δήλωσις, τὸ ἔργον τῶν μεταρρυθμίσεων οὐ μόνον οὐδὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ καὶ ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν. Ἀλλ' εἶνε τάχα ἔντιμος ἡ στάσις τῆς Εὐρώπης, ἥτις ἐπιμένει νὰ θεωρῇ τὴν Μακεδονίαν ὡς πεδίον δοκιμαστικὸν καὶ ὠθεῖ τοιουτοτρόπως τὰ πράγματα εἰς τὴν πλήρη καταστροφήν ;

»Οὐδεμία τῶν νέων προτάσεων τῆς Εὐρώπης δύναται νὰ γείνῃ δεκτὴ παρ' ἡμῶν, ἅτε σημαίνουσα ἀπόσπασιν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας, τὸ δὲ ὀθωμανικὸν ἔθνος εἶνε στερρῶς ἀποφασισμένον νὰ μὴ δεχθῇ τὴν ξένην ἐπέμβασιν.

«Παρακαλοῦμεν νὰ γείνῃ πιστευτόν, ὅτι ἡ δήλωσις αὕτη οὐδὲν ἴχνος φανατισμοῦ θρησκευτικοῦ ἐνέχει. Πότε ἄλλως τε κατὰ τὰ τελευταῖα τέσσαρα ἔτη παρετηρήθη ἴχνος μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ ; Ποῦ εἶνε αἱ συμμορίαι ἡμῶν ; Ποῦ εἶνε τὰ τρομοκρατικὰ κομιτᾶτα ; Ποῖος ὑπεκίνησε τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐν Μακεδονίᾳ ; Καὶ βεβαίως δυνατὸν εἶνε λίαν ταχέως οἱ Μουσουλμᾶνοι, τῶν ὁποίων γνωσταὶ εἶνε αἱ πολεμικαὶ ἀρεταί, νὰ παύσωσι παριστάμενοι ἁπλοῖ παρατηρηταὶ εἰς τὴν ἰδίαν καταστροφὴν καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς Εὐρώπης, ἥτις εὐνοεῖ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.

«Ἡ μόνη λύσις εἶνε ἡ παραίτησις ἀπὸ πάσης μεταρρυθμίσεως, ὅπως ἡ ἀτυχὴς Μακεδονία διατηρήσῃ ἀκέραιον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τῇ ἀπέρμεινε. Δὲν θέλομεν τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τὴν ξένην κηδεμονίαν. Καὶ ἂν ἡ Εὐρώπη ἐπιμένῃ εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς, ζητοῦσα νὰ ἐπιβάλῃ ἢ γενικὸν διοικητήν, ἢ διοικητικὸν ἔλεγχον ἢ διεθνῆ

δικαιοσύνην, ἢ οἱονδήποτε ἄλλο μέτρον, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ δηλώσωμεν ὅτι ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν ἔφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον καὶ ὅτι προτιμῶμεν τὸν ἔντιμον θάνατον ζωῆς ταπεινώσεων καὶ ἐξευτελισμῶν».

Καὶ πράγματι. Ἡ μὴ ἐπέμβασις τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἐπὶ ἰδίῳ συμφέροντι εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Τουρκίας εἶνε τὸ κύριον ἀντικείμενον τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος. *Ἡ Τουρκία τοῖς Τούρκοις.* Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος, εἷς τῶν ἀρχηγῶν τῶν Νεοτούρκων, ὁ Ἐνβὲρ βέης, ἐν συλλαλητηρίῳ, ὑπ' αὐτοῦ κληθέντι ἐν Θεσσαλονίκῃ. καίπερ ὄντος στρατιωτικοῦ —κατὰ τὴν αὐστριακὴν ἐφημερίδα λαὸς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ συνταγματικῷ κράτει εἶνε ὁ τουρκικὸς στρατός,καὶ μόνον ὁ στρατός—ἐξεφώνησε λόγον, ἐν ᾧ ὑπεστήριζεν, ὅτι μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος ἐν Τουρκίᾳ πρέπει νὰ παύσῃ πᾶσα ξενικὴ ἐπέμβασις. Μετὰ τὸν λόγον τοῦ ταγματάρχου, συνετάχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, δηλαδὴ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ Νεοτούρκων, ψήφισμα, διὰ τῆς τηλεγραφικῆς ὁδοῦ ἀποσταλὲν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον. Δι' αὐτοῦ ἐξεδηλοῦτο ἡ ἀξίωσις τῶν Μακεδόνων πρὸς κατάργησιν τῆς μακεδονικῆς χωροφυλακῆς, ἥτις διοικεῖται ὑπ' ἀξιωματικῶν Εὐρωπαίων, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Μακεδονίᾳ μεταρρυθμίσεων.

Ὅ περ ἔδει δεῖξαι.

Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὰ ἀλλαχοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐδρεύοντα νεοτουρκικὰ κομιτᾶτα διὰ ψηφισμάτων καὶ προκηρύξεων ᾔτουν τὴν διάλυσιν τῆς μακεδονικῆς χωροφυλακῆς καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐν αὐτῇ ὑπηρετούντων Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀπροσδόκητον. Ἤδη οἱ Νεότουρκοι καὶ πρὸ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐπικρατήσεως, πρόσφυγες ἔτι ὄντες οἱ πλεῖστοι ἐν Εὐρώπῃ, διεμαρτυρήθησαν δι' ὑπομνήματος πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῶν ἐν Μακεδονίᾳ, ἰσχυριζόμενοι,ὅτι ἡ Μακεδονία οὔτε ἑλληνικὴ εἶνε, οὔτε βουλγαρική, οὔτε σερβική, ἀλλὰ τουρκική. Ἀποσπῶ τεμάχια ἐκ τοῦ ὑπομνήματος τούτου, δημοσιευθέντος κατὰ Μάϊον τοῦ 1908.

«Ἡ ἔκθεσις τῆς πραγματικῆς καταστάσεως θέλει ἀπαλλάξῃ τὰς Δυνάμεις ἀνωφελῶν ἐν Μακεδονίᾳ προσπαθειῶν. Μέχρι τοῦδε—πρᾶγμα λίαν περίεργον—μόνον οἱ ξένοι ὡμίλησαν περὶ τῆς Μακεδονίας, συνιστῶντες πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως μέσα, τὸ ἓν παραλογώτερον τοῦ ἄλλου. Ἤδη λαμβάνουσι τὸν λόγον καὶ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ἐπὶ τέλους γινώσκουσι τὴν χώραν αὐτῶν καλλίτερον τῶν ξένων. Ἡ μέχρι σήμερον πεῖρα ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ μεταρρυθμιστικὴ τῆς Εὐρώπης ἐν Μακεδονίᾳ ἐργασία οὐδὲν ἀγαθὸν ἀπέφερε· τοὐναντίον ἡ ταραχὴ ηὔξησε, τὸ πρόβλημα κατέστη πολυπλοκώτερον καὶ γενικὴ σύγχυσις ἐπικρατεῖ ἐν τῇ δυστυχεῖ ταύτῃ χώρᾳ. Μετὰ πάροδον τεσσάρων ἐτῶν ἡ Εὐρώπη εἶνε ἠναγκασμένη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι μάτην ἐμόχθησεν. Ἀντὶ ὅμως νὰ σωφρονισθῇ ἐκ τῶν ἁπτῶν τεκμηρίων τῆς μέχρι τοῦδε πείρας, ἑτοιμάζεται εἰς νέας δοκιμάς. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν

τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γκρέϋ θέλει νὰ φέρῃ τὴν τάξιν διὰ τοῦ διορισμοῦ γενικοῦ διοικητοῦ, ἡ δὲ ρωσσικὴ κυβέρνησις προτείνει διεθνῆ διοικητικὸν ἔλεγχον ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀμφοτέρων τῶν προτάσεων σκοπουσῶν κυρίως τὴν ἀπόσπασιν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, οὐδεὶς βεβαίως Τοῦρκος οὐδετέραν αὐτῶν θέλει παραδεχθῇ. Σύμπαν τὸ τουρκικὸν ἔθνος μάλιστα ἀπόφασιν ἔχει ν' ἀπορρίψῃ πᾶσαν ἔξωθεν ἀνάμειξιν, ἥτις εἶνε ταπείνωσις καὶ κίνδυνος διὰ τὸν τουρκικὸν λαόν. Καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ ταύτῃ δὲν ὡδηγήθη ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἁγίας ἰδέας τοῦ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πατρίδος, ὑποδούλωσιν (!) αὐτῆς εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα.

«Ἡ σημερινὴ Μακεδονία εἶνε ἀναπόσπαστον τμῆμα τοῦ ὅλου τουρκικοῦ κράτους, ἵσταται καὶ πίπτει μετ' αὐτοῦ. Τὰ τρία ρωμυλιωτικὰ βιλαέτια, ἐξ ὧν αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις ἐσχημάτισαν φαντασιώδη τινὰ Μακεδονίαν, συμμερίζονται τὴν καλὴν ἢ κακὴν τύχην τῶν ἑτέρων εἴκοσιν ἑπτὰ βιλαετίων τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἐὰν ἡ Εὐρώπη λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τὸ ἱστορικὸν παρελθόν, ὅπερ ὡς ἀρχαίαν παράδοσιν διαφυλάττει τὸ ὄνομα «Μακεδονία», διατί δὲν ἀποκαθιστᾷ τὴν Πολωνίαν, ἥτις ἔπαυσε νὰ ὑπάρχῃ οὐχὶ πρὸ τοσούτου καιροῦ καὶ ἐν ᾗ καὶ σήμερον ἔτι κατοικοῦσι γνήσιοι Πολωνοί; Ἢ μήπως ἡ ἀξιοδάκρυτος τύχη τῶν ἐν Μακεδονίᾳ κατοικούντων Χριστιανῶν συγκινεῖ τὴν καρδίαν τῆς Εὐρώπης; Ἄρα γε οἱ ἐν Πολωνίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ρωσσίᾳ Χριστιανοὶ κολυμβῶσιν ἐν τῇ εὐτυχίᾳ; Ἡ ἐπανάστασις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Βουλγάρων καὶ ἡ κατὰ τῶν εἰρηνικῶν Χριστιανῶν ἐπίθεσις αὐτῶν ἐπήνεγκον τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν. Ἐὰν δὲν συνέβαινεν ἡ ἐπανάστασις αὕτη, ἡ Εὐρώπη πρὸ πολλοῦ θὰ εἰσήρχετο εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, ἐγκαταλείπουσα τὸ μακεδονικὸν ζήτημα.

«Τὴν ἀνάμειξιν τῆς Εὐρώπης εἰς τὸ μακεδονικὸν ζήτημα καθίστησιν ὅλως ἄσκοπον ἡ ἄγνοια τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πραγμάτων. Ἡ ἀνάμειξις αὕτη ἔχει ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας ἀποτελεῖται ἐκ τῶν δημίων Τούρκων καὶ ἐκ τῶν θυμάτων Βουλγάρων. Συνεπῶς ὁ σκοπὸς τῆς ἀναμείξεως εἶνε ἡ προστασία τῶν θυμάτων κατὰ τῶν δημίων. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἀπατᾶται. Ἡ ἀληθὴς τοῦ κακοῦ τούτου αἰτία εἶνε τὸ αἰσχρὸν διοικητικὸν σύστημα, ὅπερ ὀργιάζει οὐ μόνον ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ Τουρκίᾳ. Τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας αἰσθάνονται ἐξίσου οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἀλβανοί, οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Κιρκάσιοι, ὅσον καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Βλάχοι, οἱ Ἀρμένιοι, καὶ οἱ Βούλγαροι, διότι καὶ τὰ τριάκοντα βιλαέτια στενάζουσιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας. Ἐὰν ἡ Εὐρώπη θέλῃ νὰ βοηθήσῃ τὴν Μακεδονίαν, ἂς καταρρίψῃ τὴν ἀνυπόφορον ἀπολυταρχίαν».

Τὸ νεοτουρκικὸν τοῦτο πρόγραμμα περὶ Μακεδονίας, ὡς χώρας μὴ ἀδεσπότου, ἀλλ' ἀνηκούσης εἰς τὴν Τουρκίαν λόγῳ καταγωγῆς καὶ κατακτήσεως, ἐγένετο παραχρῆμα ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ

ταῦτα, ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ρωσσίας κ. Ἰσβόλσκη ἀνεκοίνου εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὅτι ἡ Ρωσσία ἀποσύρει ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ σχέδιον, ὅ περ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἀγγλίας συνέταξε περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἔμελλον νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν.

«Ἐν τῇ ἀνακοινώσει ταύτῃ ὁ Ρῶσσος ὑπουργὸς ἐβεβαίου, ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ Mürzsteg, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας, ἀποδεκτὸν δὲ γενόμενον ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, ἀπέτυχεν ἕνεκα διαφόρων λόγων. Αἱ αὐταὶ Δυνάμεις συνέταξαν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ προγράμματος τοῦ Mürzsteg σχέδιον δικαστικῶν μεταρρυθμίσεων, ὅ περ ὅμως δὲν ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Δυνάμεων.

«Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὑπέβαλε σχέδιον ριζικῶν μεταρρυθμίσεων, ὅ περ ὅμως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, θεωρησάσης αὐτὸ ὡς θίγον τὰ κυριαρχικὰ αὐτῆς δικαιώματα καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἡ ρωσσικὴ κυβέρνησις ἐθεώρησε καθῆκον νὰ συντάξῃ ἴδιον σχέδιον, ἐν ᾧ ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὰς ἀγγλικὰς προτάσεις, κατὰ τρόπον σύναμα νὰ γείνῃ δεκτὸν καὶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

«Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐπρόκειτο νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῶν Δυνάμεων, ὅτε ἐπῆλθον τὰ τελευταῖα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει γεγονότα».

Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ Ρῶσσος ὑπουργός:

«Ἡ κατάστασις, ἥτις προέκυψεν ἐκ τῶν γεγονότων τούτων, εἶνε πράγματι νέα καὶ ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους τῆς Ρωσσίας, ὡς καὶ ἐκ μέρους πασῶν τῶν Δυνάμεων, μεγάλην προσοχήν. Αἱ Δυνάμεις, ἀναλαβοῦσαι τὸ ἔργον τῶν μεταρρυθμίσεων, δὲν κατείχοντο ὑπὸ ἐχθρικῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν διαθέσεων, ἀλλ' ἠθέλησαν νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην τῶν μὴ Μουσουλμάνων τῆς Τουρκίας, οἵτινες πάντοτε ἐτίθεντο ὑπ' αὐτῆς ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ. Οὐδέποτε ὅθεν αἱ Δυνάμεις ἀντέστησαν εἰς οἱανδήποτε ἐν Τουρκίᾳ μεταρρύθμισιν, σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἰσότητα τῶν ἐν Τουρκίᾳ διαφόρων λαῶν. Σήμερον ἡ χορήγησις τοῦ Συντάγματος ἐν Τουρκίᾳ τείνει νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Μακεδονίας ἐκεῖνο, ὅ περ ἐπεζήτησαν πάντοτε αἱ Δυνάμεις διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, τὴν ἰσονομίαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἀγαθὴν διοίκησιν».

Τοιαῦτα ἦσαν ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸ ἐν γένει ὀθωμανικὸν κράτος τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, ποιουμένη τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, ὑπεχώρησε πρὸ τῶν νεοτουρκικῶν ἀξιώσεων. Ἡ δημοσία εὐρωπαϊκὴ γνώμη ὑπνωτίσθη, ἀπεναρκώθη ὑπὸ τὴν γοητευτικὴν ὑποβολὴν λαμπρῶν λέξεων καὶ λαμπροτέρων φράσεων—καὶ εἶχε δίκαιον νὰ εἴπῃ σύγχρονος κοινωνιολόγος, ὅτι αἱ μεγάλαι φράσεις θὰ δηλητηριάσωσι τὴν σύγχρονον κοινωνίαν—ἐλευθερία, ἰσότης, κοινωνικὴ ἀλλη-

λεγγύη. Αὐτὸ τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος, παρακολουθοῦντος τοῦ ὅλου ἔθνους, κατελήφθη ὑπὸ τῆς δελεαστικῆς γοητείας τῶν μεγάλων φράσεων καὶ ὑποσχέσεων, ὑπνωτίσθη καὶ ἀπεκοιμήθη. Ἀλλ' οὐκὶ τοῖς ὑπνώττουσιν !...

Ἐν μέσῳ τῶν ὑπνωτισθέντων καὶ τῶν νεναρκωμένων εἷς μόνος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου δὲν ἐκοιμήθη. Ὁ Βούλγαρος, ὁ πάντοτε ἐνεδρεύων. ὁ πάντοτε ἐνεδρεύων, ὁ καιροσκόπος, ὁ ἀναμένων τὴν κρίσιμον, τὴν εὔθετον στιγμὴν πρὸς ἐνέργειαν.

Ἡ βουλγαρικὴ «Ἐσωτερικὴ Ὀργάνωσις» διὰ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀντιπροσώπου αὐτῆς ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου τὴν ἑπομένην δήλωσιν. Δὲν διστάζω νὰ εἴπω μετὰ παρρησίας, ὅτι ἡ δήλωσις αὕτη εἶνε ἀριστούργημα καιροσκοπικῆς πολιτικῆς.

Ἡ δήλωσις ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Αἱ γνῶμαι τῆς Ἐσωτερικῆς Ὀργανώσεως τῶνΒουλγάρων συμπίπτουσι πρὸς τὰς τοῦ νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου, καθ' ὅσον ἡ Ἐσωτερικὴ Ὀργάνωσις ἐπεδίωκε τὴν αὐτονομίαν τῆς Μακεδονίας μόνον ὡς μέσον ἀποδόσεως τῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς ὑποδούλους λαούς, τοῦθ' ὅπερ ἐπιτυγχάνεται ἤδη διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος. Ἡ «Ἐσωτερικὴ Ὀργάνωσις» ἐλπίζει, ὅτι τὸ νέον πολίτευμα, καθ' ὁ φιλελεύθερον, παρέχει τὰς πρὸς τοῦτο ἐγγυήσεις.

«Ζητεῖται ἡ ἀπόλυτος ἐξίσωσις τῶν ἐθνοτήτων ἐν Τουρκίᾳ, ἰδίᾳ ἐν Μακεδονίᾳ· ἡ τοπικὴ αὐτονομία τῶν καθ' ἕκαστον ἐθνοτήτων δι' ἐφαρμογῆς τοῦ περὶ βιλαετίων νόμου τοῦ ἔτους 1869, δημοσιευθέντος τότε, ἀλλὰ μὴ ἐφαρμοσθέντος· καὶ ὁ Σύνδεσμος τῶν ἐθνοτήτων εἰς κοινὸν κράτος, ὡς ἐν Ἑλβετίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ Ἡνωμένοις Πολιτείαις.

«Δηλοῦται ὅτι, ἂν τὰ βουλγαρικὰ σώματα διελύθησαν καὶ προσῆλθον εἰς τὰς πόλεις, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι καὶ κατέθηκαν τὰ ὅπλα, καθ' ὅσον ἡ ἐπανάστασις ἐξακολουθεῖ καὶ δὲν κατέπαυσεν, ἀλλ' ἀνεστάλη προσωρινῶς, συνεπείᾳ συνθηκολογήσεως, εὐθὺς δ' ὡς ἡ Ἐσωτερικὴ Ὀργάνωσις πεισθῇ, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ εἰλικρινοῦς ἐλευθερίας, τὰ σώματα θὰ ἀναλάβωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν, καὶ ὁ ἀγὼν θὰ ἐξακολουθήσῃ ὀξύτερος, καθ' ὅσον θὰ εἶνε ὁ περὶ τῶν ὅλων καὶ ὁ τελευταῖος.

«Ἡ Ἐσωτερικὴ Ὀργάνωσις ἐλπίζει ὅτι πάντα τὰ μέλη αὐτῆς ἀποδέχονται τὰς γνώμας ταύτας, καὶ θ' ἀναμένωσι τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὑπεσχημένων ἐλευθεριῶν, εἰς ὃ καὶ ὁ Σανδάσκης μετὰ τῶν ὀπαδῶν του συμφωνοῦσιν.

«Δὲν ἀμφιβάλλει ἡ Ἐσωτερικὴ Ὀργάνωσις, ὅτι, τοιουτοτρόπως πολιτευομένη, ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τοὺς πόθους τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ὑποστηρικτῶν καὶ ὀπαδῶν τῆς βουλγαρικῆς ἰδέας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου, καὶ ὅτι θὰ ἔχῃ συναρωγὸν εἰς τὰς γνώμας ταύτας καὶ τὴν πάντοτε εὐνοϊκῶς διακειμένην πρὸς τὸ βουλγαρικὸν κίνημα ἀγγλικὴν πολιτικήν.

«Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν στρατὸν ἡ Ἐσωτερικὴ Ὀργάνωσις κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς

ἐθνοφυλακῆς. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ὑπὲρ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐξ ἧς θέλει προκύψῃ ἡ ἐλευθέρα καὶ εἰρηνικὴ ἐξέλιξις τῶν ἐθνοτήτων»!

Καθ' ὃν χρόνον ἀνήκουστα καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀπροσδόκητα συνέβαινον ἐν τῇ ρωσσογερμανικῇ πόλει τοῦ φινλανδικοῦ κόλπου, καθ' ἣν στιγμὴν μεταξὺ τῶν δύο μεγίστων μοναρχῶν τῆς συγχρόνου ἱστορίας, τοῦ τσάρου τῶν Ρώσσων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς *Μεγίστης* Βρεττανίας, ἕνεκα εὐτελῶν ἐγκοσμίων συμφερόντων συνωμολογεῖτο ἐν τῶν μεγίστων ἀδικημάτων τοῦ ἀρχομένου εἰκοστοῦ αἰῶνος, ἡ παράδοσις ἑνὸς τμήματος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τοῦ σημαντικωτάτου ἴσως αὐτῆς τμήματος ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῆς καὶ οἰκονομικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως σπουδαιοτάτου, ἅτε ὄντος τοῦ κέντρου τῆς Χερσοννήσου ταύτης, εἰς τὴν βουλγαρικὴν ὁρδήν, μόνον καὶ μόνον, διότι αὕτη ἀπέδειξεν ἀκατονόμαστον θράσος ἐν τῇ διεκδικήσει τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς καὶ ἐτελεῖτο οὕτω τὸ μέγα πρόγραμμα τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τὸ πρόγραμμα τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας, ἀπέθνησκε πλήρης ἡμερῶν, ἄγων τὸ 76ον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὁ πρωτεργάτης τῆς συνθήκης ταύτης, ὁ στρατηγὸς κόμης Ἰγνάτιεφ. Ὁποία σατανικὴ σύμπτωσις! Ὁ ἔγγονος τοῦ ἐλευθερωτοῦ τῶν Βουλγάρων, ὁ υἱὸς τῆς ἀνάσσης τῆς Ἀγγλίας, ἧς ὁ εὐνοούμενος ὑπουργὸς μετὰ μοναδικῆς τόλμης εἶχεν ἀναλάβῃ πρὸ τῆς ἐκπλήκτου Εὐρώπης νὰ ἐκσχίσῃ τὴν περιώνυμον Συνθήκην, δι' ἧς ἐγκαθίστατο ὁ Σλαυϊσμὸς ἐν τῷ Βοσπόρῳ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἀμφότεροι συνεβάλλοντο καὶ ἐγκαρδιώτατα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐντιμότατα, νὰ ῥίψωσι λήθην ἐπὶ τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ ἐπανορθώσωσιν ἐν Ρεβὰλ τὸ μέγα ἀδίκημα, ὅ περ ἡ ἐγωϊστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουδαίου τῆς Ἀλβιόνος εἶχε διαπράξῃ κατὰ τῶν βουλγαρικῶν δικαίων!

Ὁ Νικόλαος Παύλοβιτζ Ἰγνάτιεφφ, πάλαι ποτὲ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει διατελῶν, ὑπῆρξεν ὁ ἥρως τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος, τῆς βουλγαρικῆς ἐξεγέρσεως, τῆς προκαλεσάσης τὰς σφαγὰς τοῦ Βατὰκ καὶ τοῦ Ταταρ Παζαρτζήκ, αἵτινες συνετέλεσαν ὥστε τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα νὰ λάβῃ διεθνῆ ὄψιν καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἐκραγῇ ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, καταλήξας εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Ἀπὸ τοῦ 1869, ὅτε αἱ πρὸς ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν ροπαὶ τῶν Βουλγάρων, ἔργον τῆς πανσλαυιστικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας, κατέστησαν ἐπιμονώτεραι, παρουσιάζεται ἐπὶ τῆς διπλωματικῆς σκηνῆς τοῦ Βοσπόρου, ραδιουργῶν καὶ ὑπονομεύων, ὁ διπλωμάτης στρατηγός.

Μυωπούσης τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς, ἢ καὶ προδιδούσης τὰ τουρκικὰ συμφέροντα, τὸ βουλγαρικὸν σχίσμα ἐπεκυρώθη διὰ σουλτανικοῦ φιρμανίου ἐν ἔτει 1871, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἰγνάτιεφφ ἀνῆλθεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς διπλωματικῆς δόξης· ἐν ἔτει δὲ 1877 ἐκηρύχθη καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ προκληθεὶς ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, οὗτινος ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, δι' ἧς

ἐδημιουργήθη ἡ *Μεγάλη Βουλγαρία*, περιλαμβάνουσα τὴν κυρίως Βουλγαρίαν, τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, μέρος τῆς Θράκης ἐκ τοῦ βιλαετίου τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας μετὰ λιμένος ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἅμα τῇ ὑπογραφῇ τῆς Συνθήκης, ἔνθους ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ὁ διπλωμάτης στρατηγὸς ἐπεφώνησε τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο λόγιον :

— Καὶ ἤδη οἱ Ἕλληνες θὰ μεταβαίνωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν κολυμβῶντες!..

Ἐν ἔτει 1902, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τῶν θριάμβων τῆς Σίπκας, κατῆλθεν εἰς τὰ περιώνυμα στενὰ πρὸς ἑορτασμὸν μετὰ τῶν λοιπῶν Ρώσσων μεγιστάνων τῶν μετασχόντων τοῦ πολέμου καὶ ὁ κόμης Ἰγνάτιεφφ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐξεδήλωσε τὰς πρὸς τοὺς Βουλγάρους συμπαθείας του καὶ πάλιν. »Ἀγαπῶ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ 1862, διεκήρυξεν εἰς τὴν βουλγαρομακεδονικὴν ἐπιτροπήν. Ἀλλ' ἰδίᾳ ἀγαπῶ τὰ μάλιστα τὸν δοῦλον Μακεδόνα, εἰ καὶ οὐδεμίαν ποιοῦμαι διάκρισιν μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ μὴ ἐλευθέρων.

«Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου εὗρον τὸν τύπον τῆς Βουλγαρίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἀλλ' ἡ συνθήκη αὕτη δὲν ἔσχε πραγμάτωσιν ἕνεκα αἰτίων, ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς μου.

« Ἐγὼ ὁ κόμης Ἰγνάτιεφφ, ζῶν ἢ τεθνεώς, συμβουλεύω καὶ κληροδοτῶ εἰς τοὺς Βουλγάρους, ὅπως παραδίδωσιν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν τὴν εὐχὴν τῆς πραγματώσεως τῆς Βουλγαρίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου».

Οἱ Βούλγαροι ἠκολούθησαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως τὸ πρόγραμμα τοῦτο τῆς πολιτικῆς τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Δὲν κατώρθωσαν τοῦτο ἀκόμη. Ἐντεῦθεν ἡ συνέντευξις τοῦ Ρεβάλ, ἧς ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς ἦτο οὐδεὶς ἄλλος ἢ ἡ ἐπανόρθωσις τῆς ἀδικίας, ἥτις ἐγένετο κατὰ τῆς συνθήκης ταύτης, πρωτοστατοῦντος τοῦ Βενιαμὶν Δισραέλη.

Οἱ Νεότουρκοι ἀντελήφθησαν τῶν συμβαινόντων. Καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐπαναστατικὴ ἐξέγερσις αὐτῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει.

Νέα καὶ πάλιν ἀναβολὴ τῆς πραγματώσεως τοῦ βουλγαρικοῦ προγράμματος.

Ἐπὶ πόσον καιρὸν θὰ ἐξακολουθήσῃ ἀκόμη ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΡΧΑΙ ΩΛΙΝΩΝ

Ἡ νεοτουρκικὴ ἐπανάστασις ἐκείνετο λαμβάνουσα ἤδη σάρκα καὶ ὀστᾶ μεταξὺ τῶν πληθυσμῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἅπαντες ἰσοπολῖται, φίλοι, ἀδελφοί, ἄνευ διακρίσεως θρησκεύματος καὶ φυλῆς. Ὁ Σεϊχ-οὐλ-Ἰσλάμης ἐνηγκαλίζετο θερμότατα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, καὶ οὗτος τὸν Ἀρχιῤῥαββῖνον. Τὰ πάντα ἔβαινον κατ' εὐχήν. Ἀνθόσπαρτος ἠνοίγετο ἡ ὁδὸς τοῦ Συντάγματος. Πάντες οἱ λαοὶ περιεπάτουν ἐπ' αὐτῆς ἀμέριμνοι. Ἦσαν ἤδη βέβαιοι, ὅτι διετέλουν ὑπὸ τὴν κραταιὰν αἰγίδα τοῦ συνταγματικοῦ Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Χαμίτ, ἐπανειλημμένως βεβαιώσαντος κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας καὶ πιστοὺς καὶ ἀπίστους, καὶ Παλαιοτούρκους καὶ Νεοτούρκους, ὅτι ἡ εὐτυχεστάτη τοῦ βίου του ἡμέρα ἦτο ἐκείνη, καθ' ἣν ἐκήρυξε τὸ Σύνταγμα καὶ ὥρκισεν εἰς αὐτὸ πίστιν. Τίς ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς εἰλικρινείας ἀντιπροσώπου τοῦ προφήτου;

Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ μᾶλλον καχύποπτοι καὶ ἀπαισιόδοξοι ἐκ τῶν κατοικούντων τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, εἴτε ἰθαγενεῖς, εἴτε Εὐρωπαῖοι, κατελήφθησαν ἐπί τινας ἡμέρας ἐκ τῆς γενικῆς αἰσιοδοξίας. Προσεδόκων ἐκ τοῦ ἀνακηρυχθέντος Συντάγματος τὴν παῦλαν τῶν κακῶν, τὰς ἀπαρχὰς νέας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς περιόδου καὶ σταδιοδρομίας διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Τουρκίας. Ἐπίστευον, ὅτι οἱ εἰσηγηταὶ καὶ οἱ πρωτουργοὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος ἦσαν εἰλικρινεῖς καὶ ἐνόουν πράγματι νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Καὶ βεβαίως ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κινήματος ἄνδρες ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων, ἀποδείξαντες τοῦτο ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ διαμονῆς καὶ ἐγκαρτερήσεως, οἷοι ὁ Ἀχμὲτ Ριζᾶ, ὁ Ἀλῆ Χαϊδὰρ Μιδχάτ, αὐτὸς ἐπὶ τέλους ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸς τοῦ Χαμὶτ Σαμπὰχ-ἐδδὶν. Ἐφρόνουν εἰλικρινῶς, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ πολιτικῶν θεσμῶν φιλελευθέρων ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν θὰ συνετέλει εἰς τὴν βελτίωσιν, εἰς τὴν ἀνόρθωσιν φαύλου καθεστῶτος, πρὸ αἰώνων καταδικα-

σθέντος ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ὑφίσταντο τὰ ἀπαιτούμενα φυλετικὰ καὶ κοινωνικὰ στοιχεῖα πρὸς εὔκοσμον καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τῶν θεσμῶν τούτων; Οἱ προϊστάμενοι οὗτοι τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας ἐκέκτηντο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπελθούσης πολιτικῆς μεταβολῆς. Ἀλλ' ὁ Χαμὶτ καὶ ἡ περὶ αὐτὸν καμαρίλλα τοῦ Γιλδίζ, ἀλλ' οἱ διάφοροι Κοῦρδοι, Ἀλβανοὶ καὶ Ἄραβες καὶ Μικρασιᾶται Μουσουλμᾶνοι, καὶ οἱ Σλαῦοι, καὶ οἱ Ἀρμένιοι, καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι λαοί, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Αὐτοκρατορίας, κέκτηνται τὸ παράπαν καὶ τὴν ἐλαχίστην πολιτικὴν καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν, διότι πολλοὺς ἐκ τούτων συνδέουσι θρησκευτικοὶ μᾶλλον ἢ φυλετικοὶ καὶ κοινωνικοὶ δεσμοί; Ἦτο ἀδύνατον διὰ τῶν πολλαπλῶν τούτων στοιχείων, τῶν διῃρημένων ἀλλήλοις, τῶν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης μισουμένων καὶ ἀποστρεφομένων ἕνεκα φυλετικῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφορῶν καὶ διαιρέσεων, ν' ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις, νὰ ἐπέλθῃ ἡ *ἁρμονία*, ἣν πρωτίστως, κατὰ θεωρίαν τοὐλάχιστον, ἐπιδιώκει ἡ συνταγματικὴ πολιτεία.

Τὸ Σύνταγμα εἶνε ἡ εἰρήνη, ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ ἀλληλεγγύη, ἐφώναζον κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀνακηρύξεως οἱ ἐμπνευσμένοι θεωρητικοὶ αὐτοῦ. Δὲν ἔβλεπον πέριξ. Ἔκριναν ἴσως ἐξ ἑαυτῶν τὰ πράγματα. Ἀλλ' ἡ πραγματικότης ἔμελλε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ Σύνταγμα θὰ καθίστατο τὸ μῖσος, ἡ διαίρεσις, ὁ ἀλληλοσπαραγμός. Ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον.

Οὐδεὶς ὁ ἀγνοῶν, οὐδ' αὐτοὶ οἱ Νεότουρκοι, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος εἶνε τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Οἱ λοιποὶ τῶν ἐνοίκων σήμερον λαῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκτὸς τῶν Ἀλβανῶν, εἶνε ἔποικοι καὶ ἐπήλυδες. Καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς σκοτεινοτάτης δουλείας τὸ ἑλληνικὸν γένος κατεῖχε τὰ σκῆπτρα τῆς ποσοτικῆς καὶ ποιοτικῆς ἐπιρροῆς. Σήμερον δὲ λόγῳ μὲν πληθυσμοῦ εἶνε τὸ ἐπικρατέστερον ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει στοιχεῖον μετὰ τοὺς Μουσουλμάνους, ἀλλὰ λόγῳ ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δυνάμεως καὶ οἰκονομικῶν μέσων ἀνώτερον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν.

Τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἀναγνωριζομένων εἰς αὐτὸ τῶν φυσικῶν δικαίων, ἠδύνατο νὰ ἐργασθῇ, πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πραγμάτων, κρεῖττον καὶ λυσιτελέστερον παντὸς ἄλλου φυλετικοῦ στοιχείου. Οὐδεμία δ' ὑφίστατο ἀφορμὴ διαιρέσεως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου τῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ ἐδηλώθη τοῦτο ἀμέσως διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὑφ' οὗ κατελήφθη ἅμα τῇ ἀνακηρύξει τοῦ Συντάγματος. Ἐν τούτοις, τὸ ἑλληνικὸν γένος, προσφέρον τὰς ἐθνικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῆς νέας τάξεως, ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς βελτιώσεως *τῆς Νέας Τουρκίας*, ἧς ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέλος καὶ παράγοντα, ἐνόει νὰ κατανοήσωσι τοῦτο καὶ οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοί, καὶ δὴ οἱ διευθύνοντες τὰ τοῦ κράτους. Οἱ καθ' ἅπασαν τὴν Τουρκίαν Νεότουρκοι ἐπελαμβάνοντο πάσης εὐκαιρίας νὰ ἐπιδείξωσι τὰ ἀφομοιωτικὰ αὐτῶν σχέδια. Ἦν

ὅ τι ἑλληνικὸν ἐνέπνεεν αὐτοῖς ἀποστροφήν. Ἠξίουν ὅπως ἐπέλθῃ οὐχὶ ψυχρότης καὶ ἀδιαφορία, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο διάστασις μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Κωνσταντινουπόλεως, μεταξὺ τῶν Γιουνάν, τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐλευθέρου καὶ τῶν *Ρούμ* τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Μόνον οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, θὰ καθίσταντο οἱ Ὀθωμανοὶ Ἕλληνες ἰσοπολῖται πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους.

Ὁ Ἀχμὲτ Ριζᾶ μοὶ ἔλεγε κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν Παρισίοις : «Ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις θέλει πρὸ παντὸς ὠφελήσῃ τὸ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἑλληνικὸν στοιχεῖον, εἰς οὗ τὰς χεῖρας εὑρίσκεται τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἐκ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ καὶ ἠθικῆς ὑπεροχῆς θέλει δρέψῃ τοὺς καρποὺς τῆς ὀθωμανικῆς πολιτικῆς ἐνεργείας. Καθῆκον ἄρα ἔχετε νὰ συνεργασθῆτε μεθ' ἡμῶν, νὰ συνδράμητε ἡμᾶς εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα, διότι τὰ πρωτεῖα ἐν Τουρκίᾳ θὰ εἶνε πάντοτε ἐν χερσὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὑπουργείῳ οἱ Ἕλληνες θὰ διακριθῶσι καὶ θὰ ἐπιβληθῶσι διὰ τῆς πραγματικῆς καὶ ἀναμφισβητήτου αὐτῶν ὑπεροχῆς».

Τοιαῦτα ἐσκέπτετο καὶ ἀνεκοίνου ὁ ἐν Παρισίοις Νεότουρκος. Ἀλλ' οἱ ἐν Τουρκίᾳ ἐπολιτεύοντο ὅλως διαφόρως πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος. Πρὶν ἢ εἰσέτι ἐγκατασταθῇ τὸ νέον καθεστώς, οἱ *ἐθνικομανεῖς* (οὕτω πρέπει νὰ μεταφρασθῇ ἐν Τουρκίᾳ ἡ λέξις nationalistes) ἐσκέφθησαν νὰ ἐκμηδενίσωσι, καὶ εἰ δυνατὸν ν' ἀπορροφήσωσι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Δὲν δύνασθε νὰ λέγησθε Ἕλληνες (Γιουνάν)· συμπαθεῖτε πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ ἐλευθέρου κράτους, συνεργάζεσθε ἄρα μετ' αὐτῶν· εἶσθε προδόται· πρέπει νὰ μείνητε *Ρούμ Ὀθωμανοί*.

Τοιαύτη ἦτο ἡ νεοτουρκικὴ λογική. Ἀφορμὴν ἰδίᾳ παρέσχον πρὸς τὴν διάστασιν Ἑλλήνων καὶ Μουσουλμάνων τὰ προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ ἐκπαιδευτική, ἡ ἐθνικὴ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων. Τὸ πολὺ πολύ, ἔλεγεν ἐπιφανὴς Νεότουρκος, θὰ σεβασθῶμεν τὰ προνόμια ταῦτα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον. Εὐθὺς ὡς παγιωθῇ ἡ ἐνεστῶσα τάξις, θὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν πλήρη ἀφομοίωσιν.

Ὑπὸ τοιαύτας ἐγγυήσεις ἐλευθερίας καὶ ἰσοπολιτείας ἐνεκαινίσθη, ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει.

Νεοτουρκικὴ πολιτική, πανοθωμανισμὸς οὐδὲν ἄλλο κατ' οὐσίαν σημαίνει ἢ τὴν ἐπικράτησιν τῆς μουσουλμανικῆς πλειονότητος ἐπὶ τῶν λοιπῶν φυλῶν, χριστιανικῶν ἢ μή, καὶ αὐτῶν τῶν μουσουλμανικῶν, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ἐν ᾗ περιπτώσει ἀμφότεροι οὗτοι οἱ λαοί, οἱ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑπερέχοντες τῶν πραγματικῶν Τούρκων, τῶν κρατούντων ἤδη ἐν τῇ κυβερνήσει, δὲν ἐννοοῦσι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν μουσουλμανικὴν ἰδέαν, ἐγκαταλείποντες τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Ἡ πολιτικὴ αὕτη εἶνε καθ' ὁλοκληρίαν *ὀλιγαρχική*, σημαίνουσα ὑποταγὴν τῶν μὴ μουσουλμανικῶν στοιχείων εἰς τὴν κρατοῦσαν ἐθνικόφρονα, ἢ μᾶλλον *ἐθνι-*

κομιτῆ μερίδα. Αἱ προθέσεις τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου ἐξεδηλώθησαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς μεταβολῆς. Ἡ ἀπέχθεια, μονονουχὶ ἡ περιφρόνησις πρὸς τὰ χριστιανικὰ στοιχεῖα καὶ δὴ πρὸς τὸ ἑλληνικόν, τὸ πάντων ὑπεροχώτερον.

Τῆς ἀποστροφῆς ταύτης τῶν Ὀθωμανῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀναφέρω ἓν μόνον ἐπιβεβαιωτικὸν δεῖγμα.

Ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει κατὰ μέσα τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ παρελθόντος ἔτους τοῦ Συντάγματος ἄμετρον ἐξεδήλωσε χαρὰν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπηυφημήθη τὸ μέγα γεγονός, ὡς καὶ οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτοῦ, ὁ σουλτᾶνος Χαμὶτ καὶ ὁ ὀθωμανικὸς στρατός. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν ἠκολούθησαν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν κέντρων. Οἱ Βούλγαροι τοὐναντίον, οἱ Σέρβοι διετέλεσαν ἐπιφυλακτικώτεροι τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι οἱ Ἕλληνες, πολυπληθέστεροι ὄντες τῶν Σλαύων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἔχουσι πλείονας πρὸς τοὺς Τούρκους σχέσεις καὶ μείζονα ἐπικοινωνίαν. Ἡ ἀλληλεγγύη ἄρα εὐρυτέρα. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ νέου πολιτεύματος ἐνδιαφέρον. Οἱ ὀθωμανικοὶ πληθυσμοί, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν φιλοφρόνησιν ἐδείκνυντο ψυχρότατοι· καὶ ἰδίᾳ ἐν ᾗ περιπτώσει προήρχετο ἐκ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐλευθέρου κράτους.

Ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου, οὔτε δύο μῆνες ἔτι εἶχον παρέλθῃ ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ὅμιλος Ἀθηναίων πολιτῶν εἶχε μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα πανηγυρίσῃ ἐμφαντικώτερον ἔτι καὶ ἀδελφικώτερον τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν. Οἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ ὁμογενεῖς, εἴτε ἐκ τῶν πολιτῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους προήρχοντο, εἴτε ἐκ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, φυσικῷ τῷ λόγῳ ὑπεδέχθησαν τοὺς ἐξ Ἑλλάδος ἀδελφοὺς μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἀπηυθύνθησαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγέτας τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας. Ἀλλ' οὗτοι ἐπεδείξαντο χαρακτηριστικὴν ψυχρότητα. Τὸ βέβαιον ἐν τούτοις εἶνε, ὅτι ὁ μουσουλμανικὸς λαός, οἱ πιστοὶ Μωαμεθανοί, ἐξεδήλωσαν ἀνυπόκριτον χαρὰν ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει ταύτῃ. Ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Νεοτούρκων ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ παραστάντες. Καὶ μόνον ἐξεδήλωσαν τὴν φιλοφροσύνην αὐτῶν καὶ τὴν εὐχαρίστησιν ἐπὶ τῇ νέᾳ ταύτῃ διατρανώσει τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων τῶν κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης οἱ περὶ τὸν ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸν τοῦ σουλτάνου Χαμίτ, τὸν Σαμπαχ-ἐδ-δίν, ἡγούμενον τῆς πολιτικῆς ὁμάδος τῶν ἐπικληθέντων *φιλελευθέρων* Ὀθωμανῶν, τῶν ἀποδεχομένων τὸ πρόγραμμα τῆς πολιτικῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, δυσχεροῦς τυγχανούσης τῆς ἀπολύτου αὐτῶν ἑνώσεως καὶ ἀδυνάτου τῆς ἀφομοιώσεως, καθ' ἃ διδάσκει ἡ νεοτουρκικὴ θεωρία. Ἀκριβῶς δ' ἕνεκα τῶν ἰδεῶν τούτων ὁ φιλελεύθερος Ὀθωμανὸς διατελεῖ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην προγεγραμμένος, ὅπως ἦτο καὶ πρότερον, ἐπὶ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ θείου του.

Ἡ κατ' ἀνάγκην ἐκ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ἀπορρεύσασα ἀτομικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πληθυσμῶν

τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἔμελλε φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἦτο ἐπόμενον νὰ ζητήσωσι τὰ συμφυᾶ τῷ Συντάγματι δικαιώματα. Τοῦτο ἀπήρεσεν εἰς τὴν νεοτουρκικὴν ὀλιγαρχίαν, ἥτις ἀμέσως ἠκολούθησε τὰς παραδόσεις καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ παρελθόντος.

Ἐν αἷς χώραις ἐκράτει τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, οἷον ἐν τοῖς δυσὶ μακεδονικοῖς βιλαετίοις, τῷ τοῦ Μοναστηρίου καὶ τῷ τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ Νεότουρκοι ἔτειναν τὴν χεῖρα πρὸς τοὺς Βουλγάρους, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ὁποίων, καταδικασθέντες εἰς θάνατον ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος λόγῳ ἐγκλημάτων κοινοῦ δικαίου, ἠμνηστεύθησαν ἤδη καὶ συνηδελφώθησαν μετὰ τῶν ἱδρυτῶν τῆς νέας τάξεως.

Ἀποτέλεσμα τῆς συναδελφώσεως ταύτης ἦτο ἡ ἐν Μακεδονίᾳ ὑποστήριξις τῶν Βουλγάρων κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἐκκλησίαι, σχολεῖα, τέως ἀνήκοντα εἰς τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας, ἡρπάγησαν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ἐν τῷ καταστρεπτικῷ αὐτῶν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ὀργασμῷ εἶχον ἀνάγκην συμμάχων. Καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρωσι καταλληλοτέρους τῶν Βουλγάρων. Ὅταν τὸ ἑλληνικὸν τεθῇ ἐκτὸς μάχης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, τότε θὰ ἔλθῃ ἡ σειρὰ καὶ τούτων. Δυστυχῶς δὲν κατενόησαν τοῦτο οἱ πρὸς ἀλλήλους ἀντιμαχόμενοι, ἐν Μακεδονίᾳ ἰδίᾳ καὶ Θράκῃ, χριστιανικοὶ λαοί. Εἰς τὸν οἰκτρὸν δὲ τοῦτον ἀνταγωνισμὸν ὀφείλεται τὸ θάρρος τῶν Νεοτούρκων καὶ ἡ σήμεραι ἀποκλειστικωτέρα καὶ φανατικωτέρα καθισταμένη ἐθνικὴ αὐτῶν πολιτική.

Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη Σεπτεμβρίου ἡ πολιτικὴ αὕτη κατέστη ἡ πολιτικὴ τῆς μουσουλμανικῆς πλειονότητος, ἥν, ὡς θὰ ἴδωμεν προσεχῶς, ἠναγκάσθη ν' ἀσπασθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις, ὀλιγώτερον μὲν ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς διοικήσεως τοῦ Χαμίτ, περισσότερον δὲ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀνατροπὴν αὐτοῦ. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ καὶ αἱ κυβερνήσεις, αἱ δῆθεν ὑπὸ τοῦ στέμματος ἐκλεγόμεναι καὶ ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐγκρινόμεναι, εἶνε δημιουργήματα τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ τέως σουλτάνου, πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰσέτι τῆς νέας τάξεως (ἐλήφθη ἡ πληροφορία παρὰ προσώπου μετασχόντος) ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη μυστικὴ συνέλευσις τῶν δύο νεοτουρκικῶν κομιτάτων, τῆς «Ἑνώσεως καὶ Προόδου» καὶ τοῦ «Συνδέσμου τῶν Φιλελευθέρων», καθ' ἣν προυτάθη ἡ συγχώνευσις τῶν ἐθνοτήτων ὡς πρόγραμμα τῆς *Νέας Τουρκίας*. Ἡ συζήτησις ὑπῆρξε ζωηρὰ καὶ βιαία. Ἐν τούτοις ἐν τῇ συνεδρίᾳ ἐκείνῃ ἡ πρότασις περὶ συγχωνεύσεως τῶν ἐθνοτήτων καὶ ἀφομοιώσεως αὐτῶν εἰς μίαν μόνην, τὴν *ὀθωμανικήν*, ἐγένετο ἀποδεκτὴ διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας.

Ἡ συνεδρία ἐγένετο μυστικώτατα, ἀλλ' ὁ ἀκηκοὼς μεμαρτύρηκεν.

Ἀπὸ τῆς συνεδρίας ἐκείνης τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον, χρώμενον τῇ θρησκευτικῇ, τῇ ἐθνικῇ καὶ τῇ κυβερνητικῇ αὐτοῦ δυνάμει, διότι ἀποτελεῖ κράτος ἐν κράτει, ἤρξατο τοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνταγωνισμοῦ. Προσχήματα δὲν ἠδύ-

ναντο νὰ λείπωσιν. Ὁ μῦθος τοῦ λύκου καὶ τοῦ ἀρνίου πάντοτε ἐχρησιμοποιήθη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπὸ τῶν νομιζόντων, ὅτι κέκτηνται τὴν ἰσχύν.

Ὡς εἶπον ἤδη, ἡ πρώτη αἰτία τοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνταγωνισμοῦ ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ἦτο τὸ προνόμιον τοῦ πατριαρχείου καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ αὐτονομία τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Ἀφορμὴ ψυχρότητος, ἀφορμὴ διχοστασίας, ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔμελλε νὰ διακανονισθῇ ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ, καὶ οἱ Νεότουρκοι δὲν ἔσπευδον. Παρουσιάσθη ἄλλη ἀφορμή, τὴν ὁποίαν καὶ ἔσπευσαν νὰ ἐπωφεληθῶσι κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῖς μέθοδον. Ἦτο τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης.

Ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ὁ νεοτουρκικὸς τύπος, ἐν ὀνόματι καὶ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ πανοθωμανισμοῦ, συνηγόρει ὑπὲρ τῆς γνώμης ν' ἀποστείλῃ εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ συγκληθῇ ὀθωμανικὴν βουλὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ἀντιπροσώπους καὶ ἡ Κρήτη, ὡς ἐπαρχία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐν τούτοις, οὐδὲ λόγος περὶ ἀποστολῆς ἀντιπροσώπων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Βοσνίας, Ἑρζεγοβίνης καὶ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ὧν ὁ σύνδεσμος ἦτο στενότερος πρὸς τὴν Τουρκίαν, καὶ μάλιστα ὁ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τοῦ τότε ἡγεμόνος Φερδινάνδου φέροντος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν τίτλον τοῦ βαλῆ τοῦ Σουλτάνου, ἁπλούστατα διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βουλγαρία ἠρείδοντο ἐπὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως. Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα ὑπεκρίθησαν οἱ Νεότουρκοι μονονουχὶ ἄγνοιαν ὡς πρὸς τὰ ἐν Βοσνίᾳ, Ἑρζεγοβίνῃ καὶ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ συμφέροντα ἐκτὸς ἐφημέρων ἐμπορικῶν ἀποκλεισμῶν (boycottage), ἔστρεψαν δὲ μόνον τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν καὶ τὸ ἐθνικὸν μένος πρὸς τὴν Κρήτην, τὸ πολυτιμότατον τῶν κοσμημάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Καὶ ἠξίωσαν νὰ πέμψῃ εἰς τὸ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς συνερχόμενον κοινοβούλιον ἀντιπροσώπους καὶ ἡ Κρήτη, δηλουμένου διὰ τῆς ἐκλογῆς βουλευτῶν τῆς ἑνότητος αὐτῆς μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Εὐτυχῶς ἡ ἀξίωσις αὕτη τῶν νεοτουρκικῶν ὁμάδων προὐκάλεσε τὴν θυμηδίαν τῶν σοβαρῶν πολιτικῶν κύκλων καὶ μετὰ ταῦτα οὐδὲ λόγος πλέον ἐγένετο.

Ἐν ἔτει 1877, κατὰ τὰς πρώτας ἐκλογὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ κοινοβουλίου, ὁπότε ἡ Κρήτη διετέλει εἰς μείζονα ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλ' ἐκέκτητο ὅπως δήποτε αὐτονομικά τινα δικαιώματα, ἐγένετο ἐπίσης πρότασις εἰς αὐτὴν πρὸς ἀποστολὴν ἀντιπροσώπων, εἰ καὶ ὑπῆρχε στρατιωτικὴ τουρκικὴ δύναμις ἐν τῇ νήσῳ καὶ Τοῦρκος Γενικὸς Διοικητὴς ἐν Χανίοις. Ἡ Κρήτη, ἐχυρωθεῖσα ὄπισθεν τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας, ἠρνήθη ν' ἀποστείλῃ. Τότε ἠδύνατο νὰ ἐκβιασθῇ· ἀλλ' ἐν ἔτει 1908 ἦτο ἀδύνατον. Ἡ νῆσος διοικεῖται ἀπὸ ἱκανῶν ἐτῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πενταετίαν ἑλληνικώτατα, τῇ συγκαταθέσει τῶν Προστατίδων Μεγάλων Δυνάμεων. Οὔτε ἴχνος ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐλάχιστα τὰ ἀπολειφθέντα ἀγήματα ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς κατοχῆς, ἡ δὲ ἐγχώριος πολιτοφυλακὴ διετέλει ὑπὸ τὴν διοίκησιν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Γενι-

κὸς διοικητής, ἀντὶ Τούρκου πασσᾶ, ἦτο Ἕλλην πολίτης τῇ ὑποδείξει τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καὶ τῇ συγκαταθέσει τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων. Ἡ Κρήτη ἦτο μονονουχὶ αὐτόνομον κράτος, ἐκέκτητο ἰδίαν βουλήν, σημαίαν, ἴδιον νόμισμα. Εἰς οὐδεμίαν ἄρα διετέλει σχέσιν πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος.

Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο 1877 ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης Ἀχμὲτ Μουχτὰρ πασσᾶς, μαθὼν τὴν ἄρνησιν πάντων ἐν γένει τῶν ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ Χριστιανῶν συμβούλων του νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν δύο βουλευτῶν, ἑνὸς Ὀθωμανοῦ καὶ ἑνὸς Ἕλληνος, ἀπηύθυνεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικητὰς καὶ ἐπάρχους τηλεγράφημα, ἔχον ὡς ἑξῆς :

«Ἡ διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθησομένην Γενικὴν Συνέλευσιν ἐκλογὴ πληρεξουσίων δὲν γίνεται ποσῶς πρόξενος, ὅπως παραβλαφθῶσιν οἱ ἐνεστῶτες κανονισμοί, μάλιστα τὸ νέον κοινοβουλευτικὸν σύστημα θέλει ἐπαυξήσῃ δι' ὅλους ἐν γένει τοὺς ὑπηκόους Ὀθωμανοὺς τὴν ἀξίαν τοῦ εὐεργετήματος τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐκ τῆς ἐκλογῆς πληρεξουσίων διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθησομένην Συνέλευσιν προκύψουσα ὠφέλεια ἀνήκει εἰς τὰς διαφόρους ἐθνικότητας τῶν ὑπηκόων, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἰδέα τῆς μὴ ἐκλογῆς πληρεξουσίων, ὅπως ὡς ἐκ τούτου μείνωσιν ἐστερημένοι τῶν εὐεργετημάτων τούτων, εἶνε ἀβάσιμος. Τούτου ἕνεκα παρακαλῶ προσηκόντως τὰ δέοντα εἰς οὓς ἀνήκει. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀπὸ μέρους τῶν Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν τρόπον τῆς ἐκλογῆς, ἐπειδὴ κατὰ τὸ τέταρτον ἄρθρον τοῦ περὶ ἐκλογῆς πληρεξουσίων προσωρινοῦ κανονισμοῦ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ χωρισθῶσιν αἱ ἐθνότητες, ἕκαστον μέλος ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ δύο πληρεξουσίους, ἕνα Ὀθωμανὸν καὶ ἕνα Χριστιανόν, διὸ εὐαρεστήθητε νὰ ἐνεργήσητε συνεπῶς τὰ δέοντα».

(Ὑπογ.) **Ἀχμὲτ Μουχτάρ**

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ κατὰ τὸ τηλεγράφημα τοῦτο τῆς γενικῆς διοικήσεως, οἱ Χριστιανοὶ σύμβουλοι τῆς νήσου ἐπέμενον ἀρνούμενοι νὰ προβῶσιν εἰς τὴν τοιαύτην ἐκλογήν, ὡς ἐμποδιζόμενοι ὑπὸ τοῦ διέποντος τὴν νῆσον ὀργανικοῦ νόμου, δυνάμει τοῦ ὁποίου εἶχον ἐκλεγῇ, ἡ γενικὴ διοίκησις προσεκάλεσε τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἀμφοτέρων τῶν βουλευτῶν, τούτου δὲ καὶ γενομένου διεβιβάσθη τὸ ἑξῆς ἔγγραφον :

«Ἐν Χανίοις, τῇ 23 Φεβρουαρίου 1877

«Στέφανον Νικολαΐδην ἐφένδην.

Ἡράκλειον

«Γενομένης τῆς διαλογῆς τῶν εἰς τὴν ἕδραν τῆς νομαρχίας ταύτης διαβιβασθέντων ψηφοδελτίων διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ καθέξοντος τὴν βουλευτικὴν ἕδραν ἐν

τῷ κοινοβουλίῳ Κωνσταντινουπόλεως, ὑμεῖς ἐλάβετε τὴν πλειονοψηφίαν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐκοινοποιήθη ἤδη εἰς τὸν διοικητὴν Ἡρακλείου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ δοθῶσιν ἡμῖν τὰ ὡρισμένα ὁδοιπορικὰ ἔξοδα, ἵνα διὰ τῆς πρώτης ταχυδρομικῆς εὐκαιρίας ἔλθητε ἐνταῦθα, ὅπως, λαβόντες τὰ τῆς ἐκλογῆς σας ἔγγραφα, ἀπέλθητε ἀμέσως εἰς τὸν πρὸς ὅρον.

(Ὑπογ.) **Μουσταφᾶ Νουρῆ»**

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐπίσημον ἔγγραφον διεβιβάσθη πάρυτα ἡ ἑξῆς ἀπάντησις :

«Ἐν Ἡρακλείῳ, τῇ 1 Μαρτίου 1877

«**Σεβαστὴν Νομαρχίαν Κρήτης.**

Εἰς Χανία

«Ἔλαβον ἐπίσημον τηλεγράφημα περὶ ἐκλογῆς μου ὡς βουλευτοῦ Κρήτης. Λυποῦμαι μὴ δυνάμενος ἀποδεχθῆναι τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἣν ἀπεποιήθησαν ἐκ τῶν προτέρων οἱ Χριστιανοὶ συμπατριῶταί μου διὰ λόγους τοὺς ὁποίους πληρέστατα συμμερίζομαι. Διατελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ.

(Ὑπογρ.) **Στέφανος Νικολαΐδης»**

Πάντα ταῦτα ἔμελλον κατ' ἀνάγκην νὰ προκαλέσωσι δυσαρεσκείας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Νεοτούρκων. Οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐθεωρήθησαν ὑπεύθυνοι. Καθῆκον εἶχον οὗτοι, ἐσκέπτοντο οἱ Νεότουρκοι καὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ βροντοφωνήσωσι τοῦτο ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς καὶ τὰς ῥύμας τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, πρωτίστως νὰ δηλώσωσι τὴν ἀποδοχὴν τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, νὰ καταστῶσι γνήσιοι Ὀθωμανοὶ πολῖται. Καὶ διὰ νὰ καταστῶσι τοιοῦτοι, ἔπρεπε ν' ἀποκηρύξωσι τὰ προνόμια τοῦ Πατριαρχείου, τὴν ἐκπαιδευτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, τὰς σχέσεις καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ὁμοφύλων τοῦ ἐλευθέρου κράτους, νὰ συμφωνήσωσι μετὰ τῶν Νεοτούρκων, ὅτι ἡ Κρήτη εἶνε ὀθωμανικὴ ἐπαρχία. Ἐτέθη πρὸ αὐτῶν τὸ δίλημμα : *Ὀθωμανὸς ἢ Ἕλλην.*

Ὁ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλληνισμὸς δὲν ἐδίστασεν. Ὡμολόγησαν μὲν οἱ ἀποτελοῦντες αὐτόν, ὅτι εἶνε Ὀθωμανοὶ πολῖται, ἀλλὰ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος.

Δὲν ἠνέχθησαν νὰ κηρυχθῶσιν ἐθνικοὶ ἀποστάται. Τοῦτο εἶνε τὸ μέγα ἔγκλημα τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων. Οἱ Νεότουρκοι ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν δὲν ἐδίστασαν καὶ δὲν θὰ διστάσωσι νὰ μεταχειρισθῶσι πᾶν μέσον πρὸς ἐκμηδενισμόν, πρὸς ἐξοθωμανισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Ἡ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ τραγῳδία ἐγκαινίζεται ἐκ νέου βιαιοτέρα καὶ ἀνοσιωτέρα ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ πολυθρυλήτου Συντάγματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΠΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ.—ΠΡΑΓΜΑΤΩΣΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ·—ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΙΑΣ.—ΑΦΟΜΟΙΩΤΙΚΑΙ ΡΟΠΑΙ.—ΠΑΝΟΘΩΜΑΝΙΣΜΟΣ.—ΕΚΜΗΔΕΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.—ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.—ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΑΜΙΤ

Παλαιότουρκοι, Νεότουρκοι, Ἐλευθερόφρονες ἢ φιλελεύθεροι. Οὕτως ὀνομάζονται ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει τὰ τρία κόμματα, τὰ ἀποτελεσθέντα ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν Τούρκων κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον. Ὁ παλαιοτουρκισμὸς εἶνε τὸ παλαιὸν καθεστώς, τὸ ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν διδαγμάτων τοῦ Κορανίου καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἑρμηνειῶν. Ὁ παλαιοτουρκισμός, τὸ ἀπέδειξα ἐν προηγουμένοις κεφαλαίοις, εἶνε συμφυὴς πρὸς τὸν χαρακτῆρα, τὴν ἀνατροφήν, τὰς ἕξεις καὶ τὰς παραδόσεις τῆς τουρκικῆς κοινωνίας. Τὸ Κοράνιον, ὁ Ἱερὸς Νόμος, εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος πάσης γνώσεως καὶ πάσης κοινωνίας. Οὐδεμία σχέσις δύναται νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τοῦ πιστοῦ καὶ τοῦ ἀπίστου. Ὁ ἄπιστος ὀφείλει νὰ ὑπηρετῇ τῷ πιστῷ. Καὶ δὲν ὁμοιάζει μὲν ὁ ἰσλαμισμὸς πρὸς τὸν βραχμανισμόν, οὐδέποτε ἐξισοῦντα τοὺς Βραχμᾶνας καὶ τοὺς Ξατρύας πρὸς τοὺς Σύδρους καὶ τὰς Παρίας, οἵτινες ἀπὸ φύσεως, κατὰ θείαν ἄρα βούλησιν, εἶνε ἀνόμοιοι καὶ διάφοροι ἀλλήλοις, οὐδέποτε δυνάμενοι ν' ἀφομοιωθῶσι καὶ νὰ συνενωθῶσιν, εἶνε ἐπιεικέστερος καὶ ἀνθρωπινώτερος· ἀλλ' ἡ πίστις, ἡ θρησκευτικὴ κοινωνία δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἰσότητα, τὴν ἀπόλαυσιν ἴσων ἀγαθῶν μεταξὺ ἀνθρώπων ἀνομοίων, μόνον ἕνεκα διαφορᾶς θρησκευτικῆς ὁμολογίας. Ὁ πολαιοτουρκισμός, δεσπόσας ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ, οὐδὲν παρήγαγε γενναῖον καὶ ἄξιον λόγου. Μόνον πολεμικὰς ἐπιτυχίας δύναται νὰ ἐπιδείξῃ. Εὐθὺς ὡς ἡ στρατιωτικὴ ἰσχὺς τοῦ κράτους ἐξηντλήθη, ἐπῆλθεν ἡ παρακμή. Ἡ βασιλεία τῶν σουλτάνων Σελὶμ καὶ Σουλεϊμὰν παρίστησι τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς πολεμικῆς ἰσχύος τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε ἄρχεται προϊοῦσα καὶ ἡ παρακμή, ἡ ἀποσύνθεσις, ἡ πτῶσις.

Ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα, ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ ἱστορικὸν παρελθόν, ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη τῶν κοινωνικῶν ἢ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, εἴτε κατ' ἐξωτερικὴν ἐπιβολήν, εἴτε ἐξ ἐσωτερικῆς ἀνάγκης προελθοῦσα, κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ κράτους ἢ τῆς κοινωνίας. Ἀμφότερα, ἐκτραπέντα τῆς φυσικῆς ὁδοῦ, ὑπέστησαν ζημίαν μᾶλλον καὶ φθοράν. Αἱ μεταρρυθμίσεις διὰ τὸ τουρκικὸν κράτος εἰσήχθησαν ὡς θεραπευτικὰ φάρμακα. Ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη, ὅτι συνετέλεσαν εἰς τὴν δηλητηρίασιν καὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς κακοχυμίας τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ δὲ λειτουργία αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον κατέστη δυσχερεστέρα καὶ ἀτακτοτέρα.

Πρὸς τοὺς παλαιοτούρκους διίστανται καὶ διαφέρουσιν οἱ φιλελεύθεροι. Οὗτοι διατελοῦσιν, ὡς εἶπον ἤδη, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀνεψιοῦ ἐξ ἀδελφῆς τοῦ σουλτάνου Χαμίτ, τοῦ Σαμπάχ-ἐδ-δίν, ἐπὶ μακρὸν χρόνον διαμείναντος καὶ μορφωθέντος ἐν Εὐρώπῃ. Πρόγραμμα αὐτοῦ εἶνε ἡ συνεννόησις τῶν Μωαμεθανῶν μεθ' ὅλων τῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁ ἐν ἰσοπολιτείᾳ διακανονισμὸς τῶν σχέσεων αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ αὐτοδιοίκησις, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ πρόγραμμα τοῦτο εὐμενῶς ἐγένετο ἀποδεκτὸν παρὰ τῶν μὴ τουρκικῶν λαῶν : Παρὰ τῶν Ἀράβων, Ἑλλήνων, Ἀρμενίων, Ἀλβανῶν, Σλαύων, διορώντων ἐν αὐτῷ τὸ ἄριστον τῶν μέσων τῆς συνεννοήσεως καὶ τῆς συνεργασίας ἁπάντων τῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Οἱ μὲν παλαιότουρκοι ἔδειξαν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦτο, διότι οὔτε τὸ ἐνόησαν, οὔτε θὰ τὸ ἐννοήσωσιν· τοὐναντίον οἱ Νεότουρκοι κατέστησαν ἐκμανεῖς ἐκ τοῦ προγράμματος. Ὁ πανοθωμανισμός, τὸ ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτῶν ἰδεῶδες, εἶνε ἄρνησις τοῦ προγράμματος τούτου.

Τὰς ἰδέας ταύτας ὁ ἐπιφανὴς Ὀθωμανὸς διετύπωσε ποικιλοτρόπως. Ἓν τινι δὲ διαλέξει αὐτοῦ, γενομένῃ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1908, ἀποκρυσταλλῶν οὕτως εἰπεῖν αὐτάς, εἶπε μεταξὺ πολλῶν ἄλλων καὶ τὰ ἑπόμενα :

«Ἡ ἀποκέντρωσις δὲν σημαίνει αὐτονομίαν πολιτικήν, μήτε σύστασιν τῶν ἐπαρχιῶν εἰς κράτη ὁμοσπονδιακά. Ἀποκέντρωσις δὲν σημαίνει ἀποχωρισμὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἀπόκτησιν παρ' αὐτῶν εἰδικῆς ὅλως ἀνεξαρτησίας, ἀπεσπασμένης τοῦ στελέχους τοῦ κράτους, ἤτοι τῆς πρωτευούσης. Τὸ σύστημα τῆς ἀποκεντρώσεως συνίσταται εἰς τὴν ἐξαφάνισιν ὅλων τῶν καταχρήσεων, αἵτινες μετέβαλον τὴν χώραν εἰς ἐρείπια ἀπὸ τριακονταετίας, αἵτινες ἐδικαιολόγουν τὴν ἐπέμβασιν τῶν ξένων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα καὶ ἥτις οὐχ ἧττον δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ χειραφέτησίν τ.να.

«Ἀλλὰ μόνον τὸ Σύνταγμα δὲν ἀρκεῖ. Τὸ Σύνταγμα ἄνευ ἀποκεντρώσεως θὰ μεταφέρῃ τὴν Κυβέρνησιν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν προσώπων τῆς ἀπολύτου ἰσχύος εἰς χεῖρας βουλευτῶν τινῶν καὶ ἡ τυραννία θὰ εἶνε ἡ αὐτή. Ἀλλὰ τὸ Σύνταγμα προεῖδε τὴν περίπτωσιν ταύτην, ὅτε πρὸ τριακονταετίας ἐγένετο».

Ἐπίσης ἐν τῇ εἰρημένῃ διαλέξει ὑπισχνεῖτο νὰ ἐργασθῇ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων πρὸς τροποποίησιν καὶ ἄρθρων τινῶν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τὸ φιλελευθερώτερον. Μεταρρυθμιστέα ἄρθρα ὑπέδειξε τὰ ἑπόμενα : α') τὸ περὶ Γερουσίας ἄρθρον, ὑποστηρίζων, ὅπως τὸ ἥμισυ τοὐλάχιστον αὐτῆς ἐκλέγηται ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. β') τὸ περὶ πολιτικῶν δικαστηρίων ἄρθρον. Τὸ 113ον τοῦτο ἄρθρον ὁρίζει, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν ἔχει τὸ δικαίωμα, κατόπιν διαδικασίας ἐν ἐκτάκτῳ δικαστηρίῳ, νὰ καταδικάζῃ καὶ ἐξορίζῃ διαφόρους Ὀθωμανοὺς πολίτας. Ὁ Σαμπὰχ ἐδ-δὶν ὑποστηρίζει, ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἐγκλήματίαι πρέπει νὰ δικάζωνται δημοσίᾳ ὑπὸ τακτικοῦ δικαστηρίου. γ') τὸ περὶ στρατιωτικοῦ νόμου ἄρθρον. Θὰ προσπαθήσῃ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ κηρύττῃ τὸν στρατιωτικὸν νόμον ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς Γερουσίας. δ') τὸ περὶ τύπου ἄρθρον. Θὰ ἐπιδιώξῃ ὅπως εἰς τὴν δημοσιογραφίαν ἐφαρμοσθῇ ὁ ἐν Γαλλίᾳ περὶ τύπου ἰσχύων νόμος, καταργουμένου τοῦ σχετικοῦ ἐδαφίου, ὅτι ὁ τύπος εἶνε ἐλεύθερος ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζομένοις σημείοις.

Πρὸς τούτοις ὁ Σαμπὰχ-ἐδ-δὶν ὑπισχνεῖτο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν μελέτην τοῦ περὶ στρατολογίας νόμου, ζητῶν ὅπως ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Τουρκίας καταστῇ ὑποχρεωτική, οὕτως ὥστε τὸ σύστημα τοῦτο μετά τινα ἔτη νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅρων, ἐφ' οἷς βιοῦσιν οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Τουρκίας· συγχρόνως νὰ ἐπιδιώξῃ, ὅπως καταργηθῇ τὸ προνομιοῦχον μερικῶν ἐπαρχιῶν, ὧν οἱ κάτοικοι εἶνε ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Ἀμφοτέρων τῶν μερίδων ἀντιμέτωποι, ἀλλ' ἰσχυροὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἵστανται οἱ Νεότουρκοι. Ἀνέπτυξα διὰ μακρῶν τὸ πρόγραμμα αὐτῶν· βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀπολύτου ἑνότητος τῶν διαφόρων πληθυσμῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. *Ἐθνικὴ ἑνότης*. Αὕτη πρέπει νὰ καταστῇ ἡ βάσις καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, τῆς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἐγκαινισθείσης. Ὁ μὴ συντελῶν εἰς τὴν ἑνότητα θεωρεῖται ἐχθρὸς τοῦ κράτους.

Τοῦ κόμματος τούτου τὴν ἐνέργειαν ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν, ὑπάρχοντος ἔτι ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Χαμίτ, διευθύνει τὸ περίφημον νεοτουρκικὸν κομιτάτον—*κράτος ἐν κράτει*, καὶ θὰ διευθύνῃ βεβαίως τὰ πράγματα μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν θέλει ἐπικρατήσῃ καὶ πάλιν ὁ παλαιοτουρκισμός. Ἐλαχίστη ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ ἀποτυχία τοῦ κομιτάτου θὰ ἐπενέγκῃ ἀμέσως ριζικὴν μεταβολήν. Ἡ μερὶς τῶν Νεοτούρκων εἶνε εὐάριθμος· ἀλλ' ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς ἱκανὸν μέρος τοῦ στρατοῦ, τοὺς τολμηροτέρους, κατορθοῖ νὰ ἐπιβάλληται ἐπὶ τῆς διοικήσεως.

Ἡ Νέα Τουρκία ὑπέστη δεινὰ τραύματα ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῆς. Ἐσωτερικαὶ ἐξεγέρσεις, ἀπώλεια Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης, ἀνεξαρτησία τῆς Βουλγαρίας, ψήφισμα τῆς κρητικῆς βουλῆς ὑπὲρ ἑνώσεως τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, πρὸ καιροῦ ἤδη πάντα ταῦτα ἦσαν τετελεσμένα γεγονότα. Ἀλλ' ἡ

πληγὴ ἀνεξέσθη· ἡ ὀδύνη ὑπῆρξε σκληρά. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Βουλγαρίας, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἐν γένει κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἐν τοῖς πράγμασι τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος εἶνε ἡ καταπολέμησις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ὑπεροχῆς. Καὶ οὕτως ἐξεδηλώθη καὶ ἐξειλίχθη ἡ νεοτουρκικὴ πολιτική

Ἡ πρώτη σκέψις τῆς νέας κυβερνήσεως, ἀκόμη ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χαμίτ, ἦτο ἡ καταπολέμησις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς. Αὗται διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ κομιτάτου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποψηφίων, ἐκλεκτόρων πρώτου βαθμοῦ καὶ ἀντιπροσώπων, καθωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιτροπειῶν τῶν ἑκασταχοῦ κομιτάτων, συνεννοουμένων ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ κεντρικοῦ, οὐχὶ δὲ μετὰ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἄλλως τε κατ' ἀνάγκην ὑπέκυπτον εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς διαταγὰς τῶν κομιτάτων. Ἄνθρωποι, «sans aveux et sans scrupule», θὰ ἔλεγεν ὁ Taine, τῆς εὐτελεστάτης κοινωνικῆς ὑποστάθμης, ἀνέλαβον τὸ βαρὺ καὶ δυσχερὲς ἔργον τῆς ἀνασυντάξεως καὶ διοργανώσεως τοῦ κράτους ἐπὶ νέων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν βάσεων. Διαθέτοντες χρῆμα καὶ τὴν ἐξουσίαν, ἐνήργησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ βουλῇ ἀντιπροσώπων, τὸ μὲν νὰ ἐνισχύσωσιν ἐν τῷ κέντρῳ τὴν ἐθνικὴν ὀθωμανικὴν δύναμιν, τὸ δὲ νὰ παραστήσωσιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὡς ὑπερτεροῦν κατὰ πληθυσμὸν τὸ ὀθωμανικὸν μουσουλμανικὸν στοιχεῖον. Ἐπιφανὴς Νεότουρκος, ἀναπτύσσων πρός τινα τῶν ἡμετέρων τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων, ὡμολόγει τὰ ἑπόμενα χαρακτηριστικά: «Ἔχομεν ἀνάγκην νὰ παρουσιάσωμεν πλειονότητα κοινοβουλευτικὴν ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἐθνικοτήτων ἐν τῇ πρώτῃ τοὐλάχιστον ὀθωμανικῇ βουλῇ, τοῦτο δὲ δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν, πολεμοῦντες τὸν μόνον λαόν, ὃν πρέπει νὰ πολεμήσωμεν, ὡς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς του μεταξὺ τῶν ἄλλων, τῶν δυναμένων νὰ πολεμηθῶσι, χριστιανικῶν συνοίκων.

«Ἡμεῖς μεταξὺ τριάκοντα ἑκατομμυρίων πληθυσμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, εἴμεθα μόνον ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἑκατομμύρια Τούρκων καθαρῶν. (Βέβαια δὲν ὑπολογίζομεν καὶ τοὺς λοιποὺς Μωαμεθανούς, τοὺς ἀλλοεθνεῖς ἡμῶν, ὅπως εἶνε οἱ Ἄραβες, οἱ Ἀλβανοὶ κ.λ.π., καὶ οἱ ὁποῖοι οὐδόλως παράδοξον νὰ ἐγείρωσι ἀξιώσεις ἄλλας, καὶ ἀντὶ ὠφελείας μᾶλλον βλάβης πρόξενοι νὰ καταστῶσιν ἐν τῇ Βουλῇ). Ἀλλὰ καὶ σεῖς οἱ Ἕλληνες εἰς τόσα περίπου ἑκατομμύρια ἀριθμεῖσθε, ἂν μὴ καὶ περισσότερα. Τότε τί πρέπει νὰ πράξωμεν; Πρέπει νὰ σᾶς ἀφήσωμεν κρατοῦντας ἐν τῇ Βουλῇ; Τετέλεσται! Ἵνα ὑπερισχύωμεν ὑμῶν τοὐλάχιστον, τῶν Χριστιανῶν, ἐν τῇ Βουλῇ, θὰ προσπαθήσωμεν παντὶ σθένει νὰ μὴ ἐκλεγῶσιν οἱ ἀντιστοιχοῦντες εἰς σᾶς Ἕλληνες βουλευταί.

«Καὶ ὅπου μὲν ἐρχόμεθα ἡμεῖς εἰς συνάφειαν, ἀναμφιβόλως θὰ ὑποστηρίζωμεν τὸν ἰδικόν μας ὑποψήφιον, καὶ αὐτὸν θὰ ἐκλέξωμεν, ὅπου ὅμως δὲν ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Τοῦρκοι ἐπιτοπίους δυνάμεις νὰ σᾶς πολεμήσωμεν, θὰ ὑποστηρίζωμεν πάντας τοὺς ἀλλοεθνεῖς ὑποψηφίους, οἵτινες ἔχουσιν ἰσχυρὰν τοπικὴν ὑποστήριξιν, ὡς ἐν Μακεδονίᾳ οἱ Βούλγαροι, ἐν Μικρασίᾳ δ' οἱ Ἀρμένιοι. Διὰ τοῦτο βλέπετε, ὅτι πάντοτε καὶ παντοῦ λαμβάνομεν τὸ μέρος αὐτῶν καὶ θὰ τὸ λαμβάνωμεν, ὑποστηρίζοντες αὐτοὺς κρυφίως, παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου διαβεβαιώσεις τῶν ἡμετέρων ἐπισήμων πρὸς τοὺς ἰδικούς σας ἐπισήμους. Ἀρμένιοι ἢ Βούλγαροι βουλευταὶ ἐὰν ἐκλεγῶσιν, ὀλιγώτερον τὸ κακὸν δι' ἡμᾶς, προκειμένου νὰ μὴν ἐκλεγῶσι Τοῦρκοι, διότι ἀμφότεροι ὁμοῦ ὑπολογίζονται εἰς δύο ἑκατομμύρια. Ἑπομένως δὲν δύνανται νὰ μᾶς ὑπερτερήσωσιν. Ἔχομεν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν τουρκικὴν πλειονότητα. Ἀλλ' ἀπέναντι τῶν πολυπληθῶν ὄντως Ἑλλήνων πῶς θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀντεπεξέλθωμεν ἢ μόνον διὰ τῆς σκολιᾶς ὁδοῦ, διὰ τῆς παρανόμου ὁδοῦ τῆς παρεμποδίσεως τῆς ἐκλογῆς Ἑλλήνων βουλευτῶν, ὅπως καὶ ὅπου δυνάμεθα πλειότερον ;»

Δὲν ἦτο δυσχερής, ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τούτου. Ἡ διοίκησις παρέμεινεν ἡ αὐτή, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς ἀπολυταρχίας. Πολιτικαὶ ἐγγυήσεις καὶ δίκαια ἦσαν μὲν ἀναγεγραμμένα ἐν τῷ συνταγματικῷ χάρτῃ, ἀλλ' ὁ καϊμακάμης, ὁ ἀστυνόμος, ὁ κατὴς οὐδὲ γνῶσιν ἔλαβον, ἢ καὶ ἂν ἔλαβον, δὲν ἐνόησαν τὰς μεταφυσικὰς ταύτας διατάξεις. Ἡ ἐπέμβασις, ἡ ἐπιβολὴ τῶν κυβερνητικῶν ὑποψηφίων, δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ κομιτάτου, εἶνε τὸ πρόγραμμα τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν. Ἐν ἑκάστῃ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ, ἐν ᾗ οἱ Ἕλληνες νομοταγῶς καὶ συνταγματικῶς προέτεινον τοὺς ὑποψηφίους ἐκλέκτορας, ἡ ἐκλογὴ ἠκυροῦτο μετὰ πολλῆς θρασύτητος, καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ Κωνσταντινουπόλει πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν πρεσβειῶν. Οὐαὶ τοῖς διαμαρτυρομένοις—Ἕλλησι βεβαίως—κατὰ τῶν παρανομιῶν τούτων καὶ τῶν αὐθαιρεσιῶν! Ὁ ραβδισμός, μέχρις αἵματος. Ὅ τι ἐπὶ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος ἐθεωρεῖτο παρέκβασις, ἀναγνωρίζεται ἤδη κανὼν ἐπὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ. *Τὸ ξυλοκόπημα!*

Φίλος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μοὶ ἐπιστέλλει τὰ ἑπόμενα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Οἱ ἀναγνῶσται ἴσως δὲν θὰ πιστεύσωσιν αὐτά, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα θέλω δημοσιεύσῃ, ἐπικυρουμένων ἐξ αὐθεντικῶν βεβαιώσεων, ἡ μέθοδος τοῦ ξυλοκοπήματος εὑρέθη τὸ προχειρότατον καὶ τὸ λυσιτελέστατον τῶν μέσων πρὸς ἐπικράτησιν ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος :

«Γνωστὸν εἶνε τοῖς πᾶσι τὸ ἀνηλεὲς ξυλοκόπημα τῶν Ἑλλήνων προϊόντων τῶν *Σαράντα-Ἐκκλησιῶν* τῆς Θράκης καὶ ἡ φυλάκισις αὐτῶν τῇ διαταγῇ Τούρκων ἀξιωματικῶν τοῦ Κομιτάτου, τῶν Νεοτούρκων δηλαδή, μόνον καὶ μόνον διότι μετέβησαν μετὰ τοῦ λαοῦ παρὰ τῷ νομάρχῃ, ἵνα *συνταγματικῶς* ἐπιδώσωσι δια-

μαρτυρίαν διὰ τὰς παρανόμους ἀκυρώσεις. Πανταχοῦ αἱ κατὰ τόπους διάφοροι ἀρχαὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἔλαβον διαταγὴν ὑπὸ τῆς *δικεφάλου* κεντρικῆς ἀρχῆς, ἤτοι τοῦ Κομιτάτου καὶ τῆς Κυβερνήσεως, νὰ ἀκυρώνωσι τὰς νομιμωτάτας ἐκλογὰς τῶν Ἑλλήνων, ἢ νὰ διαγράφωσιν ἀπὸ τῶν καταλόγων ἐκλογεῖς, ἢ νὰ σχίζωσι ριφθέντα ἤδη δελτία εἰς τὰς κάλπας, ἢ νὰ ἀπειλῶσι τὴν ζωὴν τῶν ἐκλογέων κ. τ. λ. Αὕτη εἶνε ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ *τουρκικοῦ Συντάγματος*, τὰ πρωτόλεια τῆς πολιτείας τῶν *φιλελευθέρων Νεοτούρκων* πρὸς τοὺς Ἕλληνας! Ταῦτα εἶνε τὰ συμπτώματα τῆς συναδελφώσεως καὶ ὁ ἀρραβὼν τῆς *ἑλληνοτουρκικῆς συμπράξεως καὶ συμμαχίας!!* Πρὸς τὸ παρὸν μάλιστα βλέπομεν νὰ συμπράττωσιν οἱ Νεότουρκοι μετὰ τῶν δολοφόνων Βουλγάρων κομιτατζήδων ἐναντίον ἡμῶν πολλαχοῦ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας».

Ὑπάρχει καὶ συνέχεια. Ὁ ἐπιεικὴς ἀναγνώστης ἂς με παρακολουθήσῃ. Δὲν θὰ ζημιωθῇ. Θὰ κατανοήσῃ ἐπὶ τέλους τίνι τρόπῳ κατενοήθη καὶ ἡρμηνεύθη καὶ ἐφηρμόσθη τὸ πολυθρύλητον τοῦτο συνταγματικὸν τέρας ἐν τῷ νεοτουρκικῷ ὀθωμανικῷ Κράτει. Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβησαν τὰ ἑπόμενα.

Τὸ ἐπαρχιακὸν συμβούλιον ἠκύρωσε τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τῆς ΣΤ' ἐκλογικῆς περιφερείας, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν τὴν 4 Σεπτεμβρίου 1908 καὶ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐκλογὴν 7 Ἑλλήνων, 3 Τούρκων καὶ 2 Ἀρμενίων. Ἐν Ἀδριανουπόλει, αἱ δέκα ἐκλογικαὶ περιφέρειαι ἠνώθησαν εἰς μίαν μόνην (!), διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκλογὴν Ἑλλήνων. Ἐνιαχοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας αἱ ἀρχαὶ ἐπεζήτησαν νὰ διεξαγάγωσιν ἐκλογικοὺς διορισμοὺς πρὸς τὸν φανερὸν σκοπὸν νὰ πνίξωσιν ἐν τῷ τουρκικῷ πληθυσμῷ τὰ μὴ μουσουλμανικὰ στοιχεῖα. Πλεῖστα χωρία, ὑπαγόμενα εἰς τὸν καζᾶν Καρταλιμῆ, ἐζήτησαν νὰ προσαρτήσωσιν εἰς τὴν διοίκησιν Νικομηδείας, ὅπου τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον εἶνε πολυπληθές. Ἐν τῇ ἑλληνικωτάτῃ πόλει *Σιράντα Ἐκκλησιῶν* ἡ ἑλληνικὴ κοινότης ἐπειδὴ ἐτόλμησε νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον ἐκλογικῶν πιέσεων καὶ ἄλλων ἐνοχλήσεων τουρκοβουλγαρικῶν, ὁ στρατὸς διέλυσε τοὺς Ἕλληνας...»

Καὶ ἄλλα παρόμοια. Ἀναγινώσκω ἐν τηλεγραφήματι, διαβιβασθέντι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου 1908: «Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γενικῆς διοικήσεως Σμύρνης καὶ τῆς πρωτευούσης αὐτῆς τὸ νεοτουρκικὸν κόμμα ἤρξατο διαβημάτων, τεινόντων εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς εἰλικρινοῦς γνώμης τῶν ἐκλογέων καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν μέχρι τοῦδε ἐννόμως καὶ κανονικῶς γενομένων».

«Οὕτως, ὅπου ὑπερτέρησαν Ἕλληνες ἐκλέκτορες, διετάχθη ὑπὸ τοῦ ἐν Σμύρνῃ Κομιτάτου τῶν Νεοτούρκων διὰ τῆς γενικῆς διοικήσεως Σμύρνης ν' ἀκυρωθῶσιν αἱ σχετικαὶ ἐκλογαί, ὡς παρανόμως δηθεν διενεργηθεῖσαι καὶ νὰ γίνωσι νέαι, καίτοι οὐδεμία παρατυπία ἐγένετο, πολλῷ μᾶλλον ἀφοῦ διεξήχθησαν κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, ἐνῷ κατὰ τὸν

συνταγματικὸν Χάρτην μόνον ἡ Βουλὴ δικαιοῦται ν' ἀποφαίνηται περὶ τοῦ ἐγκύρου ἢ μὴ τῶν ἐκλογῶν.

«Ἀφ' ἑτέρου ὅπου ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι θὰ ἐκλεγῶσιν Ἕλληνες ἐκλέκτορες, ἀντιπρόσωποι τοῦ νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου (καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἁρμοδίας ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἑκάστου τμήματος), διατρέχοντες πόλεις, κώμας καὶ χωρία, τὸ μὲν ἀπειλοῦσι τοὺς Μουσουλμάνους διὰ μεγίστων ποινῶν, ἂν ἀμελήσωσι νὰ ψηφίσωσι τοὺς παρ' αὐτῶν ὑποδεικνυομένους Μουσουλμάνους καὶ ὄχι Χριστιανοὺς ἐκλέκτορας, ὡς συνέβη ἐν Σώματι καὶ Γιακάκιοῖ τῆς διοικήσεως Μαγνησίας, τὸ δὲ ἀναμένοντες εἰς τὰς κάλπας, ἐπιβλέπουσι τοὺς προσερχομένους Μουσουλμάνους, ζητοῦσι τὸ ψηφοδέλτιον καὶ ὁσάκις βλέπουσιν ὀνόματα Χριστιανῶν, ὑποδεικνύουσι τὴν ἄμεσον ἀπόσβεσίν των καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῶν δι' Ὀθωμανῶν».

Αἱ ἐκλογαὶ ἐν Ἠπείρῳ διεξήχθησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Ν' ἀποκλεισθῇ εἰ δυνατὸν ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς βουλῆς ἡ ἑλληνικωτάτη αὕτη ἐπαρχία, πράγματι ἀνήκουσα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος κατὰ ρητὴν ἀπόφασιν τῆς βερολινείου Συνόδου. Ἀπεκλείσθησαν τῆς ψηφοφορίας ἅπαντες οἱ χωρικοί, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι εἶνε ἀκτήμονες. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἐλαττωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐκλεκτόρων.

Ἐν τῷ νομῷ τῆς Ἀδριανουπόλεως αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ δὲν διεξήχθησαν νομοταγέστερον καὶ συνταγματικώτερον. Ἡ βία, ἡ αὐθαιρεσία, ὁ πανοθωμανισμός. Αὕτη ἡ κρατοῦσα ἀρχή. Τούτου ἕνεκα ἀπεκλείσθη ἡ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία. Συνεπείᾳ τῶν παραβιάσεων τούτων συνετάχθη τὸ ἐπόμενον ἔντονον ψήφισμα, ἐπιδοθὲν δι' εἰκοσιπενταμελοῦς ἐπιτροπῆς εἰς τὸν πρόεδρον τῆς ὀθωμανικῆς βουλῆς :

«Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῶν εἰς τὸ Σαντζάκιον Ἀδριανουπόλεως ὑπαγομένων καζάδων Ἀδριανουπόλεως, Διδυμοτείχου, Ὀρτάκιοϊ, Οὐζοὺν-κιοπροῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ καὶ Χαφσᾶς, βαθύτατα ἀλγήσαντες διὰ τὴν κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἀπὸ μέρους τῶν ἀδελφῶν Τούρκων πρὸς τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἐπιδειχθεῖσαν ἀδικίαν καὶ περιφρόνησιν καὶ μὴ στέργοντες νὰ ὑπομείνωμεν ἐν σιωπῇ καὶ ἄνευ διαμαρτυρίας τὸν ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ βουλευτηρίου ἀποκλεισμὸν ὁμογενοῦς ἡμῶν λαϊκοῦ ἀντιπροσώπου, συνήλθομεν σήμερον, τριακοστὴν Νοεμβρίου τοῦ 1908, ἡμέραν Κυριακήν, εἰς πάνδημον συλλαλητήριον ἐν Ἀδριανουπόλει, ἐν τῇ πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ πλατείᾳ καὶ συσκεφθέντες ἀπεφασίσαμεν καὶ ἐψηφίσαμεν τὰ ἑξῆς :

«1) Διαμαρτυρόμεθα ἐντόνως ἐνώπιον πάντων τῶν συνταγματικῶν ἐθνῶν διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Σαντζακίου Ἀδριανουπόλεως ἄδικον, ἀπότομον καὶ περιφρονητικὴν πολιτείαν τῶν ἀδελφῶν Τούρκων, οἵτινες παρὰ τὰς ρητὰς διατάξεις τοῦ ὀθωμανικοῦ Συντάγματος καὶ παρὰ τὴν εἰς πάντα τὰ συνταγματικῶς κυβερνώμενα κράτη κρατοῦσαν στοιχειώδη ἀρχήν, ὅτι οἱ λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι

πρέπει ν' ἀναδεικνύωνται δι' ἐκλογῆς, προερχομένης ἐκ τῆς ἐλευθέρας καὶ πραγματικῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ, δὲν ἐδίστασαν ποιοῦντες χρῆσιν τῆς εἰς τὰς χεῖράς των εὑρισκομένης ἐξουσίας νὰ μετέλθωσι πᾶν μέσον, ἵνα ἐμποδίσωσιν εἰς πεντήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας Ἑλλήνων νὰ ἐκλέξωσι καὶ πέμψωσιν ὁμογενῆ πληρεξούσιον ἀντιπρόσωπον εἰς τὴν ὀθωμανικὴν βουλήν.

«2) Διακηρύττομεν ὅτι ἐκ τῶν τριῶν ἐκλεγέντων ἐκ τοῦ Σαντζακίου Ἀδριανουπόλεως Τούρκων βουλευτῶν οὐδεὶς ἔλαβεν οὐδεμίαν ἑλληνικὴν ψῆφον καὶ ἑπομένως οὐδεὶς τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθὴς καὶ πραγματικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐν τῷ Σαντζακίῳ τούτῳ οἰκοῦντος ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

«3) Ὁρίζομεν εἰκοσιπενταμελῆ ἐξ Ἀδριανουπολιτῶν ἐπιτροπήν, ἥτις ἐν συνεννοήσει καὶ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτροπῶν τῶν ἐν τῷ συλλαλητηρίῳ τούτῳ ἀντιπροσωπευσασῶν τοὺς Ἕλληνας τῶν λοιπῶν καζάδων, ἐξουσιοδοτοτηθῇ, ἵνα συντάξῃ ὑπόμνημα, ἐν ᾧ νὰ ἐκτίθηνται οἱ λόγοι, ὧν ἕνεκα θεωροῦμεν κεκτημένον καὶ ἀναφαίρετον ἡμῶν δικαίωμα τὴν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ νομοθετικῷ σώματι ὕπαρξιν καὶ Ἕλληνος ἐκ τοῦ Σαντζακίου Ἀδριανουπόλεως βουλευτοῦ καὶ νὰ ἐξιστορῆται ὅσον ἔνεστι λεπτομερῶς ἡ ἐπὶ τῷ τέλει μὴ ἐκλογῆς ὁμογενοῦς ἐντεῦθεν βουλευτοῦ ἐπιδειχθεῖσα ἄδικος καὶ παράνομος στάσις τῶν ἀδελφῶν Τούρκων. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον θ' ἀποσκοπῇ εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου ἀδικήματος, ἀφοῦ ὑπογραφῇ παρ' ὅλων τῶν ἐπιτροπῶν, αἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι τὸν ἑλληνικὸν τοῦ Σαντζακίου Ἀδριανουπόλεως πληθυσμόν, θὰ ὑποβληθῇ εἶτα διὰ τῆς ἁρμοδίας ὁδοῦ τῷ προέδρῳ τῆς ὁσονούπω συγκαλουμένης ὀθωμανικῆς Βουλῆς».

Δὲν ἔχει τέλος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλογικῶν ἐπεμβάσεων. Ἐν τῷ διαμερίσματι Κορυτσᾶς, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι 70 χιλιάδες Ἑλλήνων, εἶχον ἐκλεγῇ ἐν ὅλῳ 20 ἐκλέκτορες καὶ εἷς ρωμουνίζων Κουτσόβλαχος.

Πάντες οὗτοι μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξωσιν ἕνα Ὀθωμανόν, ἕνα Ἀλβανὸν καὶ ἕνα Ἕλληνα, κατόπιν ὅμως συμπαιγνίας τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἐπέτυχον ὁ Ἀλβανὸς Σαχήν, συντάκτης τῆς ἐν Σόφιᾳ ἐκδιδομένης βουλγαριζούσης ἐφημερίδος «Ντρίτα», λαβὼν ψήφους 45, ὁ ρωμουνίζων Κουτσόβλαχος Μίσσε, λαβὼν ψήφους 38 καὶ ὁ Ὀθωμανὸς ὑποψήφιος, λαβὼν ψήφους 80.

Ὁ Ἕλλην ὑποψήφιος ἦλθε πρῶτος ἐπιλαχών, λαβὼν ψήφους 22.

Χείρονα ἐκλογικὰ ὄργια συνέβησαν ἐν τῇ ἀπώτερον κειμένῃ, τῇ Ποντικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν Ἀμισῷ, πρωτευούσῃ ἐπαρχίας, διακρινομένης ἐπὶ ἑλληνικωτάτοις φρονήμασι, καίτοι ἐν μέρει τουρκοφώνῳ, ἐπιστέλλουσι τὰ ἑπόμενα: «Τὸ πρόγραμμα τῆς λανθανούσης, ἀλλὰ πραγματικῆς κυβερνήσεως, τ. ἔ. τοῦ Κομιτάτου, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου καὶ τὴν ἐξουδένωσιν τοῦ μὴ τουρκικοῦ, καὶ δὴ τοῦ ἑλληνικοῦ. Καὶ ἐπέτυχε τὴν πραγμάτωσιν αὐτοῦ δι' ἐκβιάσεως τῆς συνειδήσεως, δι' ἐκφοβισμοῦ, διὰ καλπονοθεύσεων, διὰ παντὸς

ἐπονειδίστου μέσου. Ἀλλὰ ποῖον τὸ κέρδος ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης; Ἔσπειρε τριβόλους καὶ ὁσονούπω θὰ θερίσῃ ἀκάνθας. Θὰ τὸ ἴδῃ καὶ ἀφεύκτως θὰ μετανοήσῃ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις.

«Σύμπας ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Διοικήσεως Ἀμισοῦ ἐν ἀγαθῇ ὁμοφροσύνῃ προέβη ἐπὶ τὸ ἔργον πρὸς ἀνάδειξιν βουλευτῶν φιλοπατρίδων καὶ ἀγαθῶν. Ἀλλὰ πανταχοῦ συνήντησε προσκόμματα ἀγρίου φανατισμοῦ, ἅτινα συνεσώρευσε τὸ Κομιτᾶτον διὰ τῶν φανατικῶν αὐτοῦ ὀπαδῶν, οὓς εἰς διαφόρους πόλεις τῆς περιφερείας ἀπέστειλε καὶ οἱ ὁποῖοι ὑποστηρικτὰς καὶ ἀντιλήπτορας ἔχοντες τοὺς κυβερνητικοὺς ὑπαλλήλους, κατώρθωσαν δι' ἐξορκισμῶν ἐπὶ τῆς σπάθης καὶ τοῦ Κορανίου καὶ παντοίων ἐκφοβισμῶν περὶ πληρωμῆς δῆθεν παντοίων προσθέτων φόρων καὶ τίς οἶδε ποίων ἄλλων νὰ διαστρέψωσι τὸ φρόνημα τῶν ἀπαιδεύτων ἐκλεκτόρων καὶ νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἐκλογὴν ἐκ μόνου τοῦ ἀμιγοῦς ὀθωμανικοῦ συνδυασμοῦ.

«Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἐπιτυχία τοῦ τοιούτου συνδυασμοῦ ἐπετεύχθη διὰ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐκλογικῶν τμημάτων (τουρκιστὶ Ναχηγιέ) Καθότι τὰ μὲν τουρκικὰ ἦσαν ὀλιγάριθμα· ἤρκει ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὰς 251 ψήφους, τὰς ἀπαιτουμένας πρὸς ἀνάδειξιν ἑνὸς ἐκλέκτορος· ἐνῷ τὰ ἑλληνικὰ ἦσαν πολυάριθμα, καθότι ἐπὶ 750 ψηφοφόρων ἀνεδεικνύετο ἐπίσης εἷς ἐκλέκτωρ.

«Τὰ δὲ μεικτὰ κατηρτίσθησαν οὕτως, ὥστε νὰ ὑπερτερῇ τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον. Ὁποῖον ἔργον δικαιοσύνης! Ἐπὶ 2045 Ἑλλήνων ἐν Ἀμισῷ ἐξελέγησαν 4 ἐκλέκτορες, ἐπὶ 1500 δὲ μόνον Τούρκων ἐξελέγησαν 6:

«Μεγίστην εὐγένειαν ἐπεδείξαντο οἱ γραμματισμένοι Μωαμεθανοὶ πρὸς τοὺς ἀγραμμάτους ὁμοφύλους. Διότι ἱστάμενοι πρὸ τῶν κάλπων ἔγραφον τὰ ψηφοδέλτια αὐτῶν, παρέχοντες πραγματικῶς συνταγματικὴν ὑπηρεσίαν!!!

«Οὕτως ἐχαλκεύθησαν οἱ βουλευταὶ τῆς περιφερείας Ἀμισοῦ. Εἰσὶν οὗτοι τέσσαρες τὸν ἀριθμὸν καὶ πάντες Μωαμεθανοί».

Ὀλίγα ταῦτα ἐκ πολλῶν. Ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, ἐν τοῖς τμήμασιν ἐκείνοις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐν οἷς ἐπεκράτει ἀπολύτως τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν κατὰ τὰς ὀρέξεις τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Τὸ τοιοῦτο ἔρχεται ἐπιβεβαιοῦν καὶ τὸ πρὸς τὸν Μ. Βεζύρην τακρίριον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.

«Δι' ἀλλεπαλλήλων τακριρίων, δι' ὁμοίων σημειωμάτων, δι' ἀποστολῆς ἀντιγράφων τῶν λαμβανομένων τηλεγραφημάτων, δι' ἀλλεπαλλήλων ἐπιτροπῶν καὶ τῶν ἁρμοδίων ὀργάνων τῆς ὑπηρεσίας τὸ Πατριαρχεῖον ἐκοινοποίησε τῇ Ὑψηλῇ Αὐτοκρατορικῇ Κυβερνήσει τὰ συμβαίνοντα ἐν ἁπάσαις ταῖς ἐπαρχίαις ἀτοπήματα, τὰ καταφώρως καταδεικνύοντα κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῶν βουλευτῶν, ὅτι ὑπάρχει προδιαγεγραμμένον μυστικὸν σχέδιον τῆς συνταγματικῆς κυβερνήσεως, χεῖρον τοῦ τῆς ἀπολυταρχίας, καταπολεμοῦν τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τὸ ἑλληνικὸν Γένος.

»Ἡ περιγραφὴ τῶν συμβαινόντων ἀτοπημάτων καὶ τῶν συνδυασμῶν καὶ μετ' αὐτῶν ἔτι τῶν Βουλγάρων, τῶν ἀποκαλουμένων ἐπαχθῶν, ἡ περιγραφὴ τῶν ἐν χρήσει τιθεμένων μέτρων, τῶν δολιευμάτων, αἱ ὕβρεις κατὰ ἱερῶν καὶ ἐντίμων προσώπων, οἱ προπηλακισμοὶ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, καταφανὲς καὶ κατάδηλον ποιοῦσιν, ὅτι οὐ μόνον διὰ τῆς αὐθις ἀναστυλώσεως τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος δὲν ἐματαιώθησαν καὶ ἀπεσοβήθησαν οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ τῆς ἀπολυταρχίας διωγμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐμορφώθη οὗτος ἐπὶ τὸ τελειότερον ἐν τῷ εἴδει αὐτοῦ.

»Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ λαοῦ ἀμαθοῦς καὶ φανατικοῦ ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς πεποιθήσεσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ συστήματος κυβερνητικοῦ κατὰ ἔθνους, δικαιουμένου καὶ ἀξιοῦντος ν' ἀπολαύῃ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ τῶν εὐεργετημάτων τῆς ἰσονομίας καὶ ἰσοπολιτείας, ὧν ἀπολαύουσιν οἱ κάτοικοι ὅλων τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν.

»Ἀτυχῶς εἰσέτι δὲν κατενοήθη, ὅτι καρποὶ τοῦ συστήματος τούτου τῶν διοικητικῶν σκέψεων καὶ λειτουργιῶν εἶνε ὅλαι αἱ συμφοραί, αἱ συσσωρευθεῖσαι ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἡμῶν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν.

»Δὲν κατενοήθη ὅτι ἡ εἰλικρίνεια, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου καὶ ἡ κυβερνητικὴ ἀμεροληψία εἶνε τὰ μόνα ὑψοῦντα τὰ κράτη καὶ ποιοῦντα αὐτὰ καὶ τοὺς πολίτας αὐτῶν εὐδαίμονας. Ἀλλ' οὐ μόνον, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, τὸ σωτήριον τοῦτο ἔργον δὲν κατενοήθη, ἀλλὰ καὶ ἐπιζητεῖται, ὅπως τελειοποιηθῇ ὁ διωγμός, ὃ περ καταφαίνεται ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τῶν βουλευτῶν ἀνὰ πάντα τὰ τμήματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας.

»Ἡ ἔκφρασις χαρᾶς, ἡ ἐκδήλωσις εἰλικρινοῦς γνώμης, αἱ διαβεβαιώσεις φιλίας καὶ συνεργασίας ἀκραιφνοῦς ὑπόπτως κρίνονται, γίνεται δὲ προθύμως ἀποδεκτὴ ἡ διαβολὴ σὺν πᾶσι τοῖς ἐπιχειρήμασι τοῦ φθόνου.

»Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ παλαίτατον ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ τὸ Πατριαρχεῖον αὐτοῦ οὔτε κράτος ἐν κράτει ἀποτελοῦσιν, ὡς φρονοῦσιν ἀμαθεῖς τινες, ἀλλ' εἶνε ἀρχὴ πνευματικὴ καὶ λαὸς ἄξιος τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἕνεκα τοῦ παρελθόντος αὐτῶν.

»Ποιοῦμεν εὔδηλον καὶ πρέπει νὰ γινώσκῃ ἡ συνταγματικὴ κυβέρνησις τοῦ ὑψηλοῦ κράτους, πρὸς ἣν λαλοῦμεν τὴν γλῶσσαν τῆς παῤῥησίας, δικαίωμα παρεχόμενον ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον οὔτε κεραίας ἀπὸ τῶν δικαίων αὐτοῦ δὲν θέλει ἀνεχθῇ τὴν κατάλυσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρακαλοῦμεν αὐτήν, ὅπως εὐαρεστηθῇ νὰ δώσῃ εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς ἀρχὰς σαφεῖς καὶ κατηγορηματικὰς διαταγὰς πρὸς παῦσιν τῶν ἐκτρόπων καὶ ἐκνόμων, πρὸς παῦσιν τῶν λοιδοριῶν κατὰ τῆς θρησκείας, τῶν Πατριαρχείων, τοῦ ἔθνους καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, τὴν παῦσιν τοῦ ἐκβιασμοῦ τῶν δικαίων ἡμῶν. Ζητοῦμεν, παρακαλοῦμεν εὐνομίαν, δικαιοσύνην καὶ εὔλογον καὶ νόμιμον ἐλευθερίαν».

Τί ἔμελλε νὰ δηλωθῇ ἐκ τῆς ἐκλογικῆς ταύτης διαδικασίας; Ἀφελέστατα τὰς ἡμέρας ἐκείνας τὸ ὡμολόγησεν ἓν τῶν αὐθεντικωτάτων τῆς *Νέας Τουρκίας* δημοσιογραφικῶν ὀργάνων, ἡ τουρκόφωνος «Γενῆ Γαζέττα» :

«1) Ὅτι τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν ἑκάστου ἔθνους θὰ δείξῃ ἡ συγκρότησις τῆς Βουλῆς, πρὸ τῆς ὁποίας οὐδεὶς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἔθνους του πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη.

«2) Ὅτι τὸ Σύνταγμα, τὴν ἰσονομίαν καὶ τὴν ἰσοπολιτείαν κηρύξαν, κατέλυσε τὴν κατ' ἔθνη διάκρισιν, οὐδεμίαν ἄρα πρέπει νὰ προξενῇ ἐντύπωσιν, ἐὰν τὰ ἀξιώματα καὶ αἱ θέσεις διατίθενται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ὑπὲρ τῶν Μωαμεθανῶν, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει διαφορὰ Μωαμεθανῶν καὶ Χριστιανῶν καὶ Ἰσραηλιτῶν.

«3) Ὅτι οἱ Ἕλληνες στεροῦνται τῆς ἀναγκαίας διὰ τὰς διαφόρους δημοσίας θέσεις τουρκομαθείας καὶ ἱκανότητος, τούτου δ' ἕνεκα ὀφείλουσιν ἐπὶ πολὺ ἔτι ν' ἀναμένωσιν, ὅπως χορηγηθῇ αὐτοῖς τὸ τέταρτον τῶν δημοσίων θέσεων ἀναλόγως πρὸς τὸν πληθυσμόν των».

Sine ira et studio. Ἄνευ προκαταλήψεως καὶ πάθους, ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν, αὐτὸ τὸ συμφέρον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, παραπαίοντος κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ παρεκτρεπομένου ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἀδεξίων πολιτικῶν ὁδηγῶν, γράφω πάντα ταῦτα. Ἀλλ' ἐπιτραπήτω μοι νὰ παρατηρήσω, πολλοστὴν φοράν, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἔπρεπε ν' ἀναμένωνται ἕνεκα τοῦ ψυχικοῦ χαρακτῆρος τῆς τουρκικῆς κοινωνίας. Ὁ Νεότουρκος κατὰ τύπους μόνον μετεβλήθη. Ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ τῆς συνειδήσεως παραμένει ὁ Παλαιότουρκος.

Ὁ ἀρχικαγγελλάριος τῆς ρωσσικῆς αὐτοκρατορίας πρίγκιψ Γκορτσακὼφ ἠρέσκετο νὰ λέγῃ, χαριτολογῶν περὶ τῶν τουρκικῶν μεταρρυθμίσεων, καὶ δὴ τοῦ χάττι χουμαγιοὺν τοῦ Γκιουλχανέ: «Le Hatti Houmayoun est une lettre de change qui est restée et qui restera impayable ; c'est moins qu'un assignat». Impayable εἶνε ἀληθῶς ἡ χαριτολογία αὕτη τοῦ Ρώσσου διπλωμάτου. Ἀλλὰ δὲν ἐφαρμόζεται μόνον δι' ὡρισμένην μεταρρύθμισιν. Ἅπασαι αἱ εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος εἰσαχθεῖσαι μεταρρυθμίσεις κατέληξαν ἑκάστοτε εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἀλλ' οὐ μόνον τοῦτο. Διδάσκει ἡ τουρκικὴ ἱστορία δι' ἀπείρων παραδειγμάτων, ὅτι ἐν ἑκάστῃ περιστάσει, καθ' ἣν εἰσήγετο αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ μεταρρύθμισις, ἀντὶ τῆς ἐπιδιωκομένης γαλήνης τῶν πνευμάτων, ἀντὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως, ἀντὶ τῆς προσεγγίσεως τῶν διαφόρων λαῶν καὶ τῆς ἀλληλεγγύης, ἐπήρχετο ἡ ἀντίθεσις βιαιοτέρα.

Τίνα τὰ ψυχολογικὰ αἴτια τοῦ φαινομένου τούτου ;

Οἱαδήποτε μεταβολή, ἐξελισσομένη ἐν τῇ ἀναπτύξει ὀργανισμοῦ τινος, εἴτε φυσικοῦ, εἴτε ζωϊκοῦ, εἴτε ἀνθρωπίνου, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν εἶνε ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῆς ὁρμῆς, οὐδ' ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ περιβάλλον, δὲν δύναται ἢ ν' ἀποτύχῃ, νὰ ματαιωθῇ τὸ ἐπιδιωκόμενον. Ὁ ὀργανισμὸς ῥέπει πρὸς βελτίωσιν, πρὸς τελειό-

τητα, πρὸς ἔξοδον ἀπὸ τῆς ἀδρανείας εἰς τὴν ἐνέργειαν· τοῦτο εἶνε ὁ φυσικὸς νόμος. Ἀλλ' ὑποτεθείσθω, ὅτι ὁ ὀργανισμὸς δὲν αἰσθάνεται την ἀνάγκην τῆς ἐνεργείας ταύτης· νοσεῖ, δίχως νὰ καταναοῇ τοῦτο, ἢ καὶ ἂν τὸ καταναοῇ, φρίττει πρὸ πάσης ἐνεργείας πρὸς θεραπείαν. Ὁποῖον ἔσται τὸ τέλος αὐτοῦ ; Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ποικίλαι κατηγορίαι νοσηρῶν ὑπάρξεων—κλεπτῶν, μεθύσων, χαρτοπαικτῶν, φυγοπόνων. Προσέρχεται πρὸς αὐτοὺς ὁ κατηχητής. Διδάσκει, νουθετεῖ. Πολλοὶ τούτων ἀναγνωρίζουσι τὴν ἐγκληματικὴν αὐτῶν διάθεσιν καὶ ἔτι πρός· τὸ μοιραῖον, τὸ ἐπιφυλαττόμενον τέλος. Ἀλλ' ὑποκύπτουσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν νόσον, ἥτις καταβιβρώσκει αὐτούς, τοὺς στιγματίζει, τοὺς φονεύει ἐπὶ τέλους.

Ὅ τι συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἀτόμων, τῶν ἁπλῶν μονάδων· τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, τῶν πολλαπλῶν μονάδων. Ἡ ἐπανάστασις προϋποτίθησιν ἐπαναστάτην· ἡ ἐλευθερία δὲν δύναται νὰ καταναοηθῇ καὶ νὰ τύχῃ πραγματώσεως ἢ μόνον παρ' ἀνθρώποις φιλελευθέροις. Τούτου μὴ συμβαίνοντος, ἄφευκτος ἡ ἀποτυχία, ἡ ἀντίδρασις, ὁ ἀγών, ἡ σύγκρουσις τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν νεώτερον.

Τούτου ἕνεκα, ἐκ τῶν ψυχολογικῶν τούτων αἰτίων, ἐν τῇ ὀθωμανικῇ κοινωνίᾳ, τῇ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἀνατροφὴν ἀπολυταρχικῇ, θεοκρατικῇ, ἡ ἀείποτε ἐπανάληψις τοῦ τραγικοῦ τούτου φαινομένου—μετὰ τὴν παραχώρησιν μεταρρυθμίσεων αὐτοβούλως ἢ κατ' ἀνάγκην—ἡ σύγκρουσις τοῦ ἰσλαμισμοῦ πρὸς τὰ λοιπὰ φυλετικὰ στοιχεῖα. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἶνε τὸ ἰσχυρότερον καὶ τὸ ἐπικρατέστερον, βιωτερος καὶ φανατικώτερος καὶ ὁ κατ' αὐτοῦ πόλεμος. Ἀνύψωσαν οἱ Νεότουρκοι τὴν σημαίαν τῶν συνταγματικῶν μεταρρυθμίσεων· ἀλλὰ δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψει τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον ἄλλων λαῶν· εἰς τὸ ἑαυτῶν μόνον συμφέρον ἀπέβλεψαν. Ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν αὐτῶν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Μαρτυροῦσι τοῦτο τὰ κακουργηθέντα κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πρώτων βουλευτικῶν ἐκλογῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Τῇ 4ῃ Δεκεμβρίου τοῦ 1908, μετὰ τὴν ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας διεξαγωγὴν καὶ ἀποπεράτωσιν τῶν ἐκλογῶν, συνῆλθεν ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων. Παρέστη καὶ ὁ Σουλτᾶνος· ἀλλὰ δὲν ἀνέγνω αὐτοπροσώπως τὸν λόγον τοῦ θρόνου. Ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῶν ἀνακτόρων, παραλαβὼν αὐτὸν παρὰ τοῦ Σουλτάνου, παρέδωκεν εἰς τὸν Μ. Βεζύρην.

«Γερουσιασταί, Βουλευταί,

»Ἕνεκα τῶν δυσχερειῶν, εἰς ἃς προσέκοπτεν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Συντάγματος κατὰ τὴν ἀνάρρησίν μου, κατ' ἀνάγκην ὑποδειχθεῖσαν ἐκ μέρους τῶν μεγιστάνων τοῦ Κράτους, διεκόπη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ προσωρινῶς ἡ ἐργασία τῆς Βουλῆς, καθόσον συνεστήθη καὶ ἀνηνέχθη μοι ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Συντάγματος, μέχρις ὅτου ὁ λαός, προοδεύων εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀποκτήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἔν τινι

βαθμῷ ὡριμότητα. Ἐπὶ τούτοις ἀνεβλήθη ἡ ἐκ νέου λειτουργία τῆς Βουλῆς εἰς εὐθετώτερον καιρὸν καὶ προσπάθειαι ἔκτοτε κατεβλήθησαν ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς παιδείας διὰ τῆς ἱδρύσεως ἐκπαιδευτηρίων ἀπανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας Μου.

»Δόξα τῷ Θεῷ, ἐπειδὴ ἐπετεύχθη ἤδη ὁ σκοπὸς οὗτος διὰ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας καὶ ἀνυψώθη ἡ ἐπίδοσις καὶ ἀνάπτυξις τῶν λαϊκῶν τάξεων, συνεπείᾳ ἐκφρασθείσης ἐπιθυμίας, πεισθεὶς ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας ταύτης θὰ ἐξησφάλιζεν ἔν τε τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὸ κράτος καὶ τὴν χώραν ἡμῶν, παρὰ τὴν γνώμην καὶ τὰς σκέψεις τῶν ἐναντιουμένων εἰς τοῦτο, ἄνευ διατάγματος ἀνεκήρυξα ἐκ νέου τὸ Σύνταγμα καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὸ διέταξα τὴν ἐκ νέου ἐνέργειαν ἐκλογῶν καὶ τὴν σύγκλησιν τῆς Βουλῆς.

»Ἐπὶ τῇ οὕτω ἐπελθούσῃ μεταπολιτεύσει ἀνέθηκα τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου τῷ Κιαμὴλ πασσᾷ, καθ' ὃ δὲ διάστημα τὸ ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ καταρτισθὲν ὑπουργεῖον ἠσχολεῖτο εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ νέου συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας καὶ διοικητὴς τῆς προνομιούχου ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, πρίγκιψ Φερδινάνδος, ἀπροόπτως ἀποστὰς ἐκ τῆς πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν πίστεως, ἀνεκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας. Κατόπιν δὲ τούτου καὶ ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐστροουγγαρίας προσήρτησεν εἰς τὸ Κράτος αὐτῆς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην, τὰς ὁποίας δυνάμει τῆς βερολινείου Συνθήκης καταλαβοῦσα ἐκυβέρνα προσωρινῶς.

»Ταῦτα ἀνεκοίνωσαν ἀμφότεροι, ὅ τε πρίγκιψ Φερδινάνδος καὶ ἡ αὐστροουγγρικὴ Κυβέρνησις, τῇ τε Ὑ. Πύλῃ καὶ τοῖς ὑπουργείοις τῶν Μ. Δυνάμεων. Τὰ δύο ταῦτα σπουδαῖα γεγονότα, ἅτινα ἀντιστρατεύονται εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὰς διεθνεῖς σχέσεις, ἐλύπησαν ἡμᾶς σφόδρα.

»Ἐπὶ τοῖς ἐκτάκτοις λογιζομένοις πραξικοπήμασι τούτοις ἡ ἐνέργεια τῶν δεόντων καὶ ὑπεράσπισις τῶν ἡμετέρων δικαίων ἀνετέθη εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὑπουργῶν ἡμῶν. Ἐπιθυμοῦμεν ὅμως, ὅπως ἡ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων προσέλθῃ ἀρωγὸς τῇ Κυβερνήσει.»

Καὶ καταλήγει: «Εἶμαι εὐτυχής, βλέπων ἐνώπιόν μου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους. Ἡ ἀπόφασις καὶ ἡ θέλησίς μου περὶ διοικήσεως τῆς χώρας ἡμῶν συνταγματικῶς εἶνε *ὁριστικὴ καὶ ἀμετάτρεπτος.*»

Ταῦτα τὰ κυριώτατα μέρη τοῦ λόγου τοῦ Θρόνου.

Παρετηρήθη παρὰ πάντων, καὶ οὐχὶ ἄνευ λόγου καί τινος ἀνησυχίας, ὅτι ἐν τῷ σουλτανικῷ τούτῳ κηρύγματι, ἐνῷ αὐστηρῶς ἐκρίνετο τὸ *πραξικόπημα* τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐστριακὴν Μοναρχίαν καὶ ἡ ἀνακήρυξις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας καὶ διοικητοῦ τῆς προνομιούχου ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας εἰς ἀνεξάρτητον βασιλέα τῆς Βουλγαρίας, οὐδὲ λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ κηρύγματος τῆς Κρήτης πρὸς ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Δύο γνῶμαι ἀπετελέσθησαν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ: ἡ τῶν αἰσιοδόξων, φρονούντων, ὅτι ἡ Κρήτη διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων, αἵτινες κατὰ μέγα μέρος ἤδη ἀνεγνώρισαν τὸ τετελεσμένον γεγονός, ὅτι πρὸ καιροῦ συνεβλήθη πανδήμως μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀναλαβόντος δι' ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὴν διοίκησιν τῆς κρητικῆς πολιτοφυλακῆς, ὅτι ὁ Γενικὸς Διοικητὴς αὐτῆς διωρίζετο ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῇ ὑποδείξει τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ἐμμέσως αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν διὰ τῶν ἐν Χανίοις προξένων αὐτῶν μετὰ τῆς νέας Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς κυβερνώσης τὴν Κρήτην. Ἀπατηλὰ ὄνειρα!

Ὁ Χαμίτ, ὑπείκων εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, δὲν ἔθιξεν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τὸ κρητικὸν ζήτημα, διότι ἐθεώρει τοῦτο ἐσωτερικόν. Οὕτως ὑπεδηλοῦτο ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Τουρκίας κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐπισήμου παραστάσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας πρὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ, ὅτι ἡ Κρήτη ἦτο καὶ ἔμελλε νὰ θεωρηθῇ τμῆμα ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπαστον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ὁμολογῶ, ὅτι μόνον ἀδιόρθωτος ἀπαισιόδοξος ἠδύνατο νὰ ῥιθάσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Νέα Τουρκία, πρὶν ἢ εἰσέτι ἀποκατασταθῇ ἐν αὐτῇ ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια, ἤθελε σκεφθῇ περὶ κατακτήσεων. Διότι, ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα, κατάκτησις μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ πᾶσα σκέψις περὶ καταλήψεως ἐκ νέου τῆς Κρήτης.

Τῇ 9 Ἰανουαρίου 1909 ἡ «Ἐθνικὴ Ἐφημερὶς» τοῦ Βερολίνου, ἔγραφε περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Τουρκίας τὸ ἑπόμενον ἄρθρον. Ἀναδημοσιεύω ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα αὐτοῦ μέρη, χαρακτηριστικὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν:

«Οἱ Τοῦρκοι ἀντὶ νὰ χρησιμοποιήσωσι τὰς ἐν τῇ νεοτουρκικῇ κινήσει ὑπαρχούσας δυνάμεις πρὸς ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους ἀνακαίνισιν καὶ νὰ συγκεντρώσωσι ταύτας ἐπὶ προδιαγεγραμμένης ἐργασίας, ἐπιτρέπουσι νὰ κατακερματίζῃ ταύτας τὸ κομιτᾶτον δι' ἐνεργειῶν, ὧν ἡ ἀξία εἶνε λίαν ἀμφίβολος. Τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ συμπάθεια, μεθ' ὧν ἐγένετο δεκτὸν τὸ νέον καθεστὼς ἐν Εὐρώπῃ, ἀρχίζουσιν ἤδη ἐπιδεικτικῶς νὰ ὑποχωρῶσι. Φαίνεται ἀληθῶς, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς κινήσεως, ἀπαράλλακτα ὡς οἱ ἄνδρες τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐφιλοδόξησαν ν' ἀναδειχθῶσι καὶ πολιτικοὶ καὶ δημόσιοι ἄνδρες δι' ὑπερβολικῶς ἐνεργητικοῦ χειρισμοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, ἐνῷ πράγματι ἐπεζήτουν διὰ τῆς θορυβώδους ἐμφανίσεώς των ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ζητήμασι νὰ παραπλανήσωσι περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐλλείψεως.

Καὶ καταλήγει ἡ ἐφημερὶς εἰς τὰ ἑπόμενα ὡς πρὸς τὰς σχέσεις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

«Ἀξιωσημείωτος ἔντασις σχέσεων ἐπῆλθε κατὰ τὰς τελευταίας ἑβδομάδας μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος.

«Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ τῶν σχέσεων ἔχει ἀκόμη μεγαλειτέραν βαρύτητα, ἐὰν

ἀναλογισθῇ τις μεθ' ὁποίου ἐνθουσιασμοῦ ἐχαιρέτισεν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς τε Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας τὴν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων καὶ πόσαι ἐλπίδες ἐξεφράσθησαν ἐν τῷ τύπῳ ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν πρὸς ἀδελφικὴν συνεργασίαν. Ἤδη κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς κατεδείχθη, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ ὡραίων λόγων καὶ πράξεων. Ἡ προκηρυχθεῖσα ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης, ὧν πᾶσαι αἱ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐθνότητες ἔπρεπε ν' ἀπολαύσωσι, παρεγνωρίσθησαν τέλεον ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων, οἵτινες ἔκριναν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συν:άγματος νὰ κάμωσιν ἐπίσης ἀπεριόριστον χρῆσιν πασῶν τῶν συμπαρομαρτουσῶν προόδων τοῦ δυτικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἤτοι αὐξομειώσεως κατὰ τὸ δοκοῦν τῶν ἐκλογικῶν περιφερειῶν, ἐπεμβάσεως ἐκλογικῆς, ἀκυρώσεως ἐκλογῶν κτλ. Ἀνεξαρτήτως διαμαρτυριῶν τινων, καθησύχασαν οἱ Ἕλληνες μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ βουλευτῶν αὐτῶν, ἂν καὶ οὗτοι ἔπρεπε νὰ εἶνε *τριπλάσιοι*.

«Ἐπίσης τὸ σχέδιον τοῦ ἑνωτικοῦ σιδηροδρόμου Λαρίσσης—Θεσσαλονίκης μετά τινας ἐν ἀρχῇ δισταγμοὺς ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Τὸ νομοσχέδιον ἐξεπονήθη καὶ προσεχῶς θὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν βουλήν.

«Ἀλλ' αἴφνης ἀνακινεῖται ἐκ νέου ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ κρητικὸν ζήτημα καὶ προστίθεται νέον σημεῖον ἀνησυχίας εἰς τὴν διεθνῆ κατάστασιν. Πάντως ἤσαν εὐχαριστημέναι αἱ κυβερνήσεις ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα, ὅ περ ἀπὸ δεκαετίας ἡσύχως ἔβαινε πρὸς τὴν φυσικὴν λύσιν αὐτοῦ, ἐθεωρήθη λελυμένον διὰ τῆς δηλώσεως τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων ὡς πρὸς τὴν προθεσμίαν τῆς στρατιωτικῆς ἐκκενώσεως τῆς νήσου, τρόπον τινὰ ὑπῆρχε δεδικασμένον, οὗτινος ἡ ἐκτέλεσις ἀνῆκεν εἰς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις. Τώρα πρέπει ἡ ὑπόθεσις ν' ἀχθῇ ἐκ νέου πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαστηρίου, ἀφοῦ οἱ Νεότουρκοι φέρουσι νέας δυσκολίας. Νομίζομεν ὅτι ἡ κυβέρνησις αὐτῶν ὤφειλε νὰ εἶνε ηὐχαριστημένη, διότι δὲν εἶχε πλέον ν' ἀσχοληθῇ μὲ ζήτημα, ὅ περ πάντοτε δι' αὐτὴν ὑπῆρξεν ἀφορμὴ στενοχωριῶν.

«Ἡ Γαλλία καὶ Ἰταλία κατὰ πρῶτον, ἔπειτα ἀμφότεραι μετὰ τῆς Ρωσσίας συνεφώνησαν κατὰ τὸ θέρος περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Γερμανία καὶ ἡ Αὐστρία, ἂν καὶ δὲν μετέσχον ἀμέσως, συγκατένευσαν καὶ συνηγόρησαν ὑπὲρ τοῦ τοιούτου διακανονισμοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου τοσούτῳ ὀλιγώτερον ἠναντιώθησαν, ὅσον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προεβλέπετο τοῦτο. Περιττεύει νὰ θέλωσι τώρα οἱ Νεότουρκοι νὰ προσθέσωσιν εἰς τὰ ἐπίμαχα ζητήματα, ἅτινα ἔχουσι νὰ διεξαγάγωσι πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ Βουλγαρίαν, καὶ νέον πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως θὰ ἔχωσί τι καλλίτερον νὰ πράξωσιν ἢ νὰ ἐπαναρχίσωσι τὴν παλαιὰν ταύτην καὶ διὰ τοὺς Τούρκους ἀπολεσθεῖσαν ὑπόθεσιν.»

Τὸ ἐνδιαφέρον, ὅ περ ἐπεδείξατο, ἅμα τῇ ἀνακηρύξει τοῦ Συντάγματος, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὲρ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, ἔπρεπε νὰ καταστήσῃ δῆλον εἰς τὴν νεοτουρκικὴν πολιτικήν, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδένα ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν

ἄλλον πόθον ἢ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ νέου καθεστῶτος, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον βεβαίως τοῦ νὰ μὴ θυσιάσωσι τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, προαιώνιον, τηρηθὲν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ζοφερωτάτοις καιροῖς τῆς ἱστορίας αὐτῶν ἀμείωτον καὶ ἀνεξάντλητον. Ἀλλ' ὑπὸ τὰ προσχήματα τῆς νέας ἰδέας ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς ἐξεδηλώθη βιαιοπαθέστερος κατὰ τῶν Ἑλλήνων, προσκαλουμένων ν' ἀποβάλωσι πᾶν ἴχνος ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ μονονουχὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν μουσουλμανισμόν.

Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἄρθρου τούτου τῆς «Νεᾶς Χαπικάν», ἐφημερίδος τῆς Θεσσαλονίκης :

«Ἡ ἀπολυταρχικὴ κυβέρνησις τὴν ἐπέκτασιν τῶν διαιρετικῶν πόθων παρέβλεπεν, ἡ συνταγματικὴ ὅμως ὀθωμανικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ οὔτε κατὰ κεραίαν τὴν ἀθέτησιν τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος. Ὁ δὲ πανελληνισμὸς διαταράττει τὴν ἑνότητα τῆς συννηωμένης ὀθωμανικῆς πατρίδος, ἥτις οὐδέποτε καὶ ἐπ' οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ παραδέχεται διαιρέσεις· καὶ ἐπειδὴ παραβλάπτει τὰ δίκαια, ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, ὅλων τῶν Ὀθωμανῶν, εἶνε πρᾶγμα φοβερὸν καὶ ἐπιζήμιον κατὰ τοῦ Συντάγματος.

«Ἡμεῖς εἰλικρινῶς ἠλπίζομεν, ὅτι μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος οἱ συμπατριῶται ἡμῶν, ἀπαλλαγέντες (ἤτοι ἀποκαθαρθέντες) τῶν ματαίων ἐκείνων καὶ ἀνεκπληρώτων πόθων καὶ ἰδεῶν, ἀνεγνώρισαν τὴν ἀλήθειαν, σκεπτόμενοι τὰ τῆς νέας μεταβολῆς· σήμερον ὅμως λυπούμεθα μεγάλως, βλέποντες, ὅτι αἱ ἐλπίδες ἡμῶν ἐκεῖναι διεψεύσθησαν ἐν μέρει. Ὅπως μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων συμπατριωτῶν ὑπάρχουσιν οἱ παρέχοντες εὐήκοον οὖς εἰς τὰς ραδιουργίας ἀνθρώπων, ἐπαναστατικοὺς διατρεφόντων σκοπούς, ὧν ἡ ἐνταῦθα ἔλευσις εἶνε πλέον ἢ βεβαία, παρὰ πάσας τὰς διαψεύσεις τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, οὕτως εἶνε καὶ ἄλλοι, οἵτινες εἶνε Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, ἀλλὰ διὰ χρημάτων καὶ αἰσθημάτων ἑλληνικῶν (Γιουνὰν) ἀνατραφέντες, ἐξακολουθοῦσι νὰ διερμηνεύωσι καὶ διαδίδωσι τοὺς πόθους τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Γιουνανλήκ). Καὶ πρὸς τοῦτο, ἐὰν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ παρουσιασθῇ εὐκαιρία τις, ἵνα ἀνυψώσωσιν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τὰς διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο προσπαθείας αὐτῶν, κατορθοῦσι μόνοι νὰ παρασκευάσωσι τοιαύτην εὐκαιρίαν. Οὕτω πρό τινων ἡμερῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ γυμνασίῳ τοῦ Μοναστηρίου ἐγένετο τελετή, εἰς ἣν προσεκλήθησαν οἱ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ πλεῖστοι τῶν κατοίκων. Καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην διακόσμησιν ἐντὸς τῆς σχολῆς, καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἀμμοκονίαμα τοῦ κτιρίου ἐγένετο καταφανὲς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Ἰδίᾳ εἰς λυπηρὰς καὶ ζοφερὰς σκέψεις ἐνέβαλε τὴν καρδίαν παντὸς πατριώτου, ὅτι καλάθιον, κατεσκευασμένον ἐκ φύλλων καὶ εἰς τὸν τοῖχον ἀνηρτημένον, ἦτο περιτετυλιγμένον μόνον διὰ λευκῶν καὶ κυανῶν ταινιῶν. Πεποίθαμεν, ὅτι οὔτε εἰς αὐτὰ τὰ σχολεῖα τῶν Ἀθηνῶν ἀλαζονεύονται νὰ ἐπιδεικνύωσιν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὰ διακριτικὰ σημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὡσεὶ μὴ ἤρκει τοῦτο, καθηγητής,

ὅστις ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κόμης αὐτοῦ μέχρι τῶν ἄκρων τῶν ὑποδημάτων διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, διὰ τῶν ἑλληνικῶν πόθων καὶ χρημάτων ἀνατραφείς, θέλων νὰ συμβολίσῃ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὴν ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν καὶ πολιτικήν, ἐν λόγῳ διαρκέσαντι τρία τέταρτα τῆς ὥρας διὰ μακρῶν ὡμίλησε περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, περὶ τῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα παρασχεθεισῶν ὑπ' αὐτῶν ὑπηρεσιῶν, συστήσας ὅτι ἕκαστος Ἕλλην ὀφείλει ἀπὸ τῶν μητρικῶν ἀγκαλῶν μέχρι τελευταίας πνοῆς νὰ ἐμπνέηται ἐκ τῆς ἰδέας καὶ ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὸν ἱερὸν σκοπόν (!) τοῦ νεοελληνισμοῦ, τονίσας ἐν τῷ μεταξὺ τὰς ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὑπὸ τῶν σχολείων παρασχεθείσας ὑπηρεσίας καὶ ὅτι ἀναστάντος τοῦ μεγαλείου (!) καὶ τῆς σοφίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, θ' ἀποδειχθῇ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν καὶ ἐκφράσας εὐχὰς ὑπὲρ τῆς νεοελληνικῆς φυλῆς. Ὁ λόγος οὗτος ἠξιώθη ἐκτάκτων ἐπευφημιῶν».

Θεωρῶ πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι τὰ ἄρθρα ταῦτα δὲν ἐγράφοντο μηνὶ Φεβρουαρίου τοῦ 1908 ἁπλῶς χάριν θεματογραφίας. Ἐγράφοντο καὶ γράφονται μέχρι τῆς σήμερον πρὸς ὑπέκκαυσιν τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ. Ἀρκεῖ τοῦτο. Εἴτε θρησκευτικός, εἴτε ἐθνοκρατικός, εἶνε τὸ αὐτό· θ' ἀναπτυχθῇ ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τὸ προαιώνιον μῖσος μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Μουσουλμάνων.

Καὶ ἡ ἑλληνοτουρκικὴ συνεννόησις, ἣν ὑπεκρίθησαν μὲν ἐπί τινας στιγμὰς μερικοὶ Νεότουρκοι, κατηγγέλθη δὲ τὸ ἑλληνικὸν πλέον ἢ ἅπαξ πρό τινος χρόνου ὑπό τινων ὀργάνων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἐν καιρῷ τῶν μακεδονικῶν συγκρούσεων; Ἔγκριτος φίλος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μοὶ ἔγραφε κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τοῦ 1909 τὰ ἀκόλουθα:

«Δὲν γνωρίζω, ἂν πρέπῃ νὰ λυπηθῶ ἢ νὰ εὐχαριστηθῶ, διότι ἐπηλήθευσαν καὶ αἱ προφητεῖαί σας καὶ αἱ προφητεῖαί μου, τὰς ὁποίας ἐκηρύξαμεν δημοσίᾳ τὴν ἐπαύριον τῆς ἐπελθούσης ἐνταῦθα μεταπολιτεύσεως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς τοῦ μέχρι φρενίτιδος ἐνθουσιασμοῦ, ὑφ' οὗ οἱ ἀεὶ παῖδες Ἕλληνες εἶχον καταληφθῇ, ἐκτραχηλισθέντες εἰς πολλὰ παιδαριώδη ὑπερ...τῶν Τούρκων, οὓς ἐφαντάσθησαν ὡς διὰ μαγείας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μεταβληθέντας. Νομίζω ὅτι τὰ ὑπ' ἐμοῦ γραφέντα ἄρθρα ἐκεῖνα ἀνατέμνουσι λεπτομερῶς τὴν τουρκικὴν ψυχὴν καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἀφαιροῦσι πᾶσαν ἐλπίδα καὶ τῶν μᾶλλον αἰσιοδόξων περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀναπλάσεως τῆς τουρκικῆς ταύτης ψυχῆς, ἐξ ἧς ἀναπλάσεως θὰ ὠφελεῖτο δῆθεν καὶ τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ἢ θὰ ἐσῴζετο ἀπὸ τοὺς ὀξεῖς ὄνυχας τοῦ φοβεροῦ θηρίου, οἷον εἶνε ἡ σλαυϊκὴ φυλή. Ἐπειδὴ ὅμως ἔκτοτε μέχρι σήμερον τὰ γεγονότα καὶ τὸ πείραμα ἀπέδειξαν, ὅτι ὁ Τοῦρκος ὄχι μόνον δὲν ἤλλαξεν, ἀλλ' ὅτι καὶ αἱ διαθέσεις αὐτοῦ πρὸς πᾶν τὸ ἑλληνικὸν (καὶ τοῦτο διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ μὴ ἐπίφοβον αὐτοῦ) κακοηθεστέραν τροπὴν ἔλαβον, ἀγαθὴ ὑπῆρξεν ἡ ἰδέα σου τοῦ νὰ δημοσιεύωνται ἐν γένει παντοῖα ἄρθρα, τείνοντα νὰ θεραπεύσωσι τὸ νόσημα μερικῶν ἢ πολλῶν Ἑλλήνων, θεωρούντων ἀκόμη τὸ δυνατὸν συμπράξεως Ἑλλάδος ἢ ἑλληνι-

κοῦ ἔθνους μετὰ τοῦ Τούρκου καὶ ἐλπιζόντων εἰς τὴν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ.

«Συνωμίλησα καὶ συνομιλῶ μετὰ παντοίων προσώπων, εἴτε εἰς στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἰθυνόντων τουρκικῶν κύκλων εὑρισκομένων, εἴτε μετὰ Τούρκων δῆθεν μεμορφωμένων, εἴτε μετὰ ξένων ἢ καὶ πολλῶν ἡμετέρων παντοίας κοινωνικῆς τάξεως, καὶ εἶδον ὅτι ἐσχηματίσθη γενικὴ πλέον πεποίθησις, ὅτι Τουρκία *συνταγματικὴ* εἶνέ τι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ. Ὁ κατακτητὴς Μουσουλμᾶνος εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ ἴσον πρὸς ἑαυτὸν τὸν Χριστιανὸν καὶ συνεπῶς ἡ διοίκησις θὰ γίνηται πάντοτε κατὰ τουρκικὴν μέθοδον, τὴν παλαιάν. Τὸ κράτος ἄρα τοῦτο θὰ βαδίζῃ, ὡς πάντοτε, κατὰ κρημνῶν, μετὰ μεγαλειτέρας μάλιστα ταχύτητος τώρα, ὅτε ἐξηρθρώθη ἐκ τῆς πολιτικῆς διασείσεως καὶ ἀνεστατώθη ὁ παλαιὸς αὐτοῦ ὀργανισμός, τεθεὶς ὑπὸ νέους ὅλως τεχνητοὺς ὅρους ὑπάρξεως».

Τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἔβλαπτε διὰ τῆς μεθόδου ταύτης πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐπικράτησιν. Ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐπετείνετο σήμερα. Ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ ἐκδήλωσις αὐτοῦ ἦτο μεγαλειτέρα ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ καθόλου ἐν Μακεδονίᾳ. Πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ δὲν ἐδίσταζε νὰ συνεργασθῇ καὶ μετὰ τῶν Βουλγάρων, πολλῶν ἐκ τούτων καταδικασθέντων εἰς θάνατον ἐπὶ τοῦ προτέρου καθεστῶτος διὰ κοινὰ ἐγκλήματα. Ὁ περιβόητος Σανδάσκης κατέστη εἷς τῶν στενοτάτων συμμάχων τοῦ κομιτάτου. Λυπηρόν, ὅτι δὲν ἔζη καὶ ὁ Σαράφωφ. Καθ' ἑκάστην διενέμοντο ὅπλα εἰς Βουλγάρους ἐθελοντάς, ὧν οἱ πλεῖστοι μετέσχον τῶν μακεδονικῶν ἀγώνων. Ἤδη προσήρχοντο εἰς τὰς νεοτουρκικὰς τάξεις, σκοπὸν προτιθέμενοι νὰ ἐνισχύσωσι τὴν πολιτικὴν τοῦ κομιτάτου, ἥτις ἀπέβλεπε τὸ μὲν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Χαμὶτ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ δὲ εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ δευτέρου τούτου σκοποῦ οἱ Νεότουρκοι κατενόουν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθῶσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθιστῶντες τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν ὑποχείριον.

Μέγας Βεζύρης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦτο ὁ Κιαμὴλ πασσᾶς, παλαιὸς ἁμαρτωλὸς ἐκ τῶν πασσάδων τοῦ καταλυθέντος καθεστῶτος, διατελῶν ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου ἕνεκα τῆς σουλτανικῆς δυσμενείας διοικητὴς τοῦ βιλαετίου Σμύρνης, ὅθεν πρό τινος εἶχε μετατεθῇ τῇ ἐπιμόνῳ ἀπαιτήσει τῶν Προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐπὶ τοῦ Κιαμὴλ πασσᾶ τοῦ νομοῦ Ἀϊδινίου, οὗ πρωτεύουσα ἡ Σμύρνη, ἡ δημοσία ἀσφάλεια εἶχε περιέλθη εἰς ἀκροσφαλέστατον σημεῖον. Ἐθεωρεῖτο ὑπεύθυνος προσωπικῶς καὶ οἰκογενειακῶς ἐπὶ τῇ ἐκρύθμῳ καταστάσει ἐπαρχίας κεκτημένης μεγάλην οἰκονομικὴν σπουδαιότητα διὰ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ διότι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βιλαετίῳ τούτῳ ἐκτεθειμένα εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα. Ἐπὶ τέλους ἀνεκλήθη ὁ Κιαμήλ, καίτοι ἦτο εὐνοούμενος τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐζήτησε παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἄδειαν νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Κύπρῳ, τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ, διότι ἐθεώρει τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴν *ἐπικίνδυνον*. Ἀλλ'

ὁ Χαμὶτ ἠρνήθη τοῦτο, καὶ ὁ βεζύρης ἠναγκάσθη νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ πρωτευούσῃ, ἀναμένων τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, παρὰ τὴν βαθυτάτην πρεσβυτικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν. Ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ἐκέκτητο ἀκμαιότατον, μονονουχὶ νεανικὸν σφρῖγος.

Ἅμα τῇ ἀποκαταστάσει τῶν πραγμάτων, ἐθεωρήθη ὡς ὁ καταλληλότατος πρὸς διακυβέρνησιν τῆς Τουρκίας κατὰ τὰς ἐκτάκτους καὶ ἐκρύθμους ἐκείνας περιστάσεις ὡς ἐκ τοῦ συμβιβαστικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, τῆς γνώσεως τοῦ τόπου καὶ τῆς μακρᾶς πείρας, ἣν ἐκτήσατο, εἴτε ἐν τῇ κεντρικῇ διοικήσει, εἴτε ἐν τῇ ἐπαρχιακῇ. Καὶ ἀληθῶς ἡ διοίκησις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐπὶ τῆς βεζυρείας τοῦ Κιαμὶλ ὑπῆρξε μεμετρημένη. Ἀλλὰ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον δὲν ἦτο εὐχαριστημένον ἐκ τῆς συνετῆς πολιτικῆς τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἐπὶ τέλους ἐξηνάγκασεν αὐτὸν εἰς παραίτησιν. Ὁ Χιλμῆ, ὁ γνωστὸς ἡμῖν Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῆς Μακεδονίας, ἀνεβιβάζετο εἰς τὴν μεγάλην βεζυρείαν.

Ὁ τέως μέγας Βεζύρης ἐν ἐπιστολῇ, δημοσιευθείσῃ καὶ σχολιασθείσῃ ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἀποδίδει τὴν πτῶσιν αὐτοῦ εἰς τὰ ἀκόλουθα αἴτια :

Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1910, ἀντιπρόσωποι τοῦ βαλκανικοῦ κομιτάτου, ἱδρυθεντος, ὡς γνωστόν, ἐν Λονδίνῳ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βουλγαρικῆς ἰδέας ἐν Μακεδονίᾳ, μετέβησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ προηγουμένην ἐξακρίβωσιν τῆς καταστάσεως τῶν Μακεδονοβουλγάρων μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος.

Τὸ κομιτᾶτον «Ἕνωσις καὶ Πρόοδος» ἐφιλοξένησε τοὺς Ἄγγλους τούτους, ἐπιβεβαιοῦν συγχρόνως τοὺς μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ὀθωμανῶν ὑφισταμένους ἀδελφικοὺς δεσμούς. Διὰ τῆς φιλοξενίας ταύτης ἐπεζήτει νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας τοῦ βαλκανικοῦ κομιτάτου καὶ δι' αὐτοῦ τῆς εὐνοίας τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους.

Τὸ κομιτᾶτον δεινῶς ἔφερε τὴν εἰς τὴν ἀρχὴν παραμονὴν τοῦ Κιαμὶλ πασσᾶ, ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἠὐνοεῖτο ὑπὸ τῆς δημοσίας γνώμης, ἦτο ἀνεκτὸς κατ' ἀνάγκην. Οὐχ ἧττον, μιᾷ τῶν ἡμερῶν δύο ἰσχυροὶ Νεότουρκοι, ὁ Ταλαὰτ βέης καὶ ὁ Ἐμβὲρ βέης, ἐπεσκέφθησαν αὐτὸν κατ' οἶκον ἐκ μέρους τοῦ κομιτάτου, ἵνα βεβαιώσωσιν αὐτόν, ὅτι ἐφεξῆς ἔμελλον ν' ἀκολουθῶσι τὰς συμβουλάς του χάριν τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας.

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐπεβάλλετο ἡ ἀνάγκη συμπράξεως, ἔλεγον. Ἐν τούτοις, αἱ ἐνδείξεις αὗται τῆς ἀφοσιώσεως δὲν ἦσαν εἰλικρινεῖς. Ὁ μέγας βεζύρης ἀπεδέξατο πρόσκλησιν μετά τινας ἡμέρας πρὸς συμμετοχὴν εἰς γεῦμα ἐπὶ τῇ ἑξακοσιοστῇ πρώτῃ ἐπετείῳ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἀλλὰ τοῦτο ἀπήρεσεν εἰς τοὺς περὶ τὸ κομιτᾶτον, εἷς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ὁποίου, ὁ Ἀχμὲτ Ριζᾶ, ἐγνωστοποίησεν αὐτῷ, ὅτι κακῶς ἔπραξε, δεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν.

Ὁσημέραι ὁ μέγας Βεζύρης, ὅστις διετέλει ὕποπτος εἰς τοὺς περὶ τὸ κομιτᾶτον, ἐφείλκυε τὴν μῆνιν αὐτοῦ. Ὁπότε δ' ἐκλήθη εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργείου δραστήριος καὶ ἱκανὸς ἀνήρ, οἱ περὶ τὸ κομιτᾶτον

κατενόησαν, ὅτι ἀμετάτρεπτον εἶχεν ἡ κυβέρνησις σκοπὸν νὰ στερεώσῃ τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ καὶ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν εἰς τὰ στρατιωτικὰ πράγματα ἀνάμειξιν τοῦ κομιτάτου.

Ταῦτα ἦσαν ἐν περιλήψει τὰ αἴτια τῆς πτώσεως τοῦ Κιαμὴλ πασσᾶ, καθὰ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον. Ἐν ᾗ περιπτώσει, καταλήγει ὁ ἔκπτωτος μέγας Βεζύρης, τὸ κομιτᾶσον θὰ ἐξακολουθῇ ἐπιμένον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐπιρροῆς του, θέλει ἐξεγείρῃ κατ' αὐτοῦ τὴν δημοσίαν γνώμην, ἂν δὲ διάφοροι ἐπιρροαὶ ἐπενεργήσωσιν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, δυσχερὲς τὸ προϊδεῖν ποῦ θέλει ὁδηγήσῃ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἡ ἀναρχία.

Εἰς τὰς δηλώσεις ταύτης τοῦ Κιαμὴλ περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἐκ τῆς βυζυρείας, ὁ ἐπιφανὴς Νεότουρκος Ναζὴμ βὲης ἀνεκοίνωσε πολλὰ καὶ ποικίλα, ἀντίθετα βεβαίως τῶν λόγων τοῦ βεζύρου, εἰς ἀνταποκριτὴν εὐρωπαϊκῆς ἐφημερίδος. Εἶνε χαρακτηριστικὰ τῆς ἐν Τουρκίᾳ κρατησάσης πολιτικῆς καταστάσεως μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος. Τὸ κομιτᾶτον καταγγέλλει τὸν Βεζύρην καὶ ὁ Βεζύρης τὸ κομιτᾶτον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ναζὴμ βὲης, ἐκθέτων τὰς σκέψεις αὐτοῦ περὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὸν Εὐρωπαῖον δημοσιογράφον, ἐβεβαίου αὐτόν, ὅτι σκοπὸς καὶ πρόγραμμα τοῦ κομιτάτου, δηλαδὴ τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας, εἶνε νὰ παίξῃ τὸ πρόσωπον *εἰρηνοποιοῦ καὶ ἐκπολιτιστοῦ!* ἀναμορφωτοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ, ὀφείλοντος νὰ διδαχθῇ καὶ κατανοήσῃ τὰ *δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου!* Προσέτι ἐβεβαίου, ὅτι ὅσα χρήματα κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τὸ κομιτᾶτον, θὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὰ εἰς τὴν ἵδρυσιν σχολείων. Καὶ κατέληγεν ἐπιφωνῶν: «*Ἡ ἰδέα τῆς ἑνοποιήσεως τῶν φυλῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους δὲν εἶνε οὐτοπία!*»

Ἡ πτῶσις τοῦ Κιαμὴλ πασσᾶ, παρὰ τὴν *μοιρολατρικὴν* ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου παρακολούθησιν τῶν τουρκικῶν πραγμάτων, δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐμποιήσῃ βαθεῖαν κατάπληξιν. Οἱ «Καιροὶ» τοῦ Λονδίνου διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἐξηναγκασμένης ταύτης ἀπομακρύνσεως τοῦ Κιαμὴλ, τοῦ Ἄγγλου εὐνοουμένου. Ἐν κυρίῳ ἄρθρῳ ἔγραψεν τὰ ἑπόμενα, ὀλίγιστα ἐκ πολλῶν:

«Ὁ θρίαμβος τοῦ Κομιτάτου τῆς «Ἑνώσεως-Προόδου» εἶνε πλήρης, ὡς ἀποδεικνύει τρανότατα ἡ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἐπάνοδος τοῦ ὑπουργοῦ, ὃν ὁ πρώην Μέγας Βεζύρης ἀπέλυσε τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα. Τοῦτο βεβαίως εἶνε προφανεστάτη ἀπόδειξις τῆς πλήρους ἐξαρτήσεως τοῦ νέου ὑπουργείου ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου σώματος. Εἶνε ὡσαύτως ἀπόδειξις τῆς ἐντελοῦς ἐξαρτήσεως τοῦ κοινοβουλίου ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σώματος, εἰ καὶ ἡ αἰφνιδία ὑπ' αὐτοῦ ἐκδήλωσις δυσπιστίας πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Κιαμὴλ πασσᾶ, πρὸς ὃν πρὸ ἑνὸς ἀκριβῶς μηνὸς τὸ αὐτὸ κοινοβούλιον εἶχεν ἐκφράσῃ ὁμοφώνως ἐμπιστοσύνην, ἐκλαμβάνεται, κατὰ παραδοξότατον τρόπον, ὑπό τινων παρ' ἡμῖν καὶ ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ ἐξηγητῶν τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν ὡς νίκη τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν!»

Καὶ κατέληγε τὸ παγκόσμιον φύλλον διὰ τῶν ἑπομένων περὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου:

«Ἡ ὕπαρξις τοιαύτης δυνάμεως καὶ ἐξουσίας εἶνε ὀλεθρία εἰς τὴν ὑγίειαν καὶ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῶν πολιτευμάτων ἐκείνων, ὡς καὶ εἰς τὴν αὔξησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἐλευθέρας δημοσίας γνώμης, ἥτις πρέπει νὰ εἶνε ὁ ὁδηγὸς αὐτῶν.»

Αἱ συμβουλαὶ τοῦ ἀγγλικοῦ φύλλου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῶσιν εὐπρόσδεκτοι, νὰ εἰσδύσωσιν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Τὸ μοιραῖον τέρμα τῆς χαμιτικῆς δυναστείας προσήγγιζεν. Οὐαὶ τῷ ἐπιόρκῳ!

Ὁ Σουλτᾶνος ἐπί τινα καιρόν, ἐπί τινας μῆνας, καὶ οἱ μῆνες ἦσαν διὰ τὸν ἀπολυταρχικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐνιαυτοί, εἰ μὴ αἰῶνες, ἐκαρδόκει τὴν κατάλληλον στιγμὴν νὰ ἐξεύρῃ τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν πρὸς ἐξωμοσίαν, πρὸς ἀποκήρυξιν καὶ ἀθέτησιν τῶν ὑποσχέσεών του. Καὶ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ εὑρεθῇ ἡ περίστασις αὕτη, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα. Ὁ ἥλιος τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας ἤρξατο καταφερόμενος πρὸς τὴν δύσιν του. Οἱ Παλαιότουρκοι, οἱ μετριοπαθεῖς, οἱ φιλελεύθεροι, ἔβλεπον τὸν ὄλεθρον, πρὸς ὃν ἔβαινεν ἀκατασχέτως τὸ κράτος, ἐν ᾗ περιπτώσει θὰ ἐξηκολούθει τὸ ἀπόλυτον κράτος τῶν Νεοτούρκων. Ἀνεγνωρίζετο ἡ προσάρτησις τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐστρίαν, τῆς βουλγαρικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις κατὰ τύπους μόνον προέβαινεν εἰς διαμαρτυρίας, πράγματι ὑπέκυπτεν εἰς τὰ τετελεσμένα γεγονότα.

Τὰ ἑπόμενα, ὡς ἀφηγεῖται αὐτόπτης μάρτυς, χαρακτηρίζουσι τὴν ἔκρυθμον κατάστασιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Χαμίτ. Ὁ στρατὸς ἐστασίασε κατὰ τῆς κυβερνήσεως, κατέλιπε τοὺς στρατῶνας, ἠπείθησεν εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ εἰς μεγάλας συμπαγεῖς μάζας, μετὰ τῶν ὁποίων ἠνώθησαν καὶ πολλαὶ χιλιάδες πολιτῶν, προῆλθε πρὸν τὴν βουλήν, τὴν ὁποίαν κατέλαβεν.

Ἡ φρουρὰ τῆς Βουλῆς, διαταχθεῖσα νὰ πυροβολήσῃ τοὺς στασιαστάς, ἠπείθησεν ἐπίσης.

Πολλαχοῦ τῆς Σταμπούλ συμπλοκαὶ ἐγένοντο καὶ ἐφονεύθησαν ἀξιωματικοί, προσπαθήσαντες ν' ἀνακόψωσι τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους

Ἀφορμὴ τῆς στάσεως ἦτο ἡ τυραννικὴ διαγωγὴ τοῦ νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου. Ἕνεκα δὲ τούτου οἱ στασιασταὶ ἐζήτησαν τὴν πτῶσιν τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Χιλμῆ πασσᾶ, ὅστις ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν διὰ πραξικοπήματος τοῦ Κομιτάτου.

Οἱ πλεῖστοι βουλευταὶ ἔντρομοι ἀπέφυγον νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Βουλήν, μολονότι ἡ εἴσοδος αὐτῶν δὲν ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν.

Ὁ Πρόεδρος Ἀχμὲτ Ριζᾶ εἶπεν εἰς αὐτούς, ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ καταλίπῃ τὸ προεδρικὸν ἀξίωμα, ἐὰν θέλωσιν.

Εἰς τὴν στάσιν ταύτην τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς προσεχώρησαν καὶ οἱ ναῦται τῶν πολεμικῶν πλοίων.

Ὁμὰς αὐτῶν συνέλαβε τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ τοὺς καθησυχάσῃ καὶ τὸν ἀπήγαγον.

Πάντα ταῦτα ἀνεκοινώθησαν εὐθὺς εἰς τὸν Μέγαν Βεζύρην Χιλμῆ πασσᾶν, ὅστις ἠναγκάσθη ὑπὸ τὴν λαϊκὴν ἐξέγερσιν νὰ ὑποβάλῃ παραίτησιν εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ὅστις ἀπεδέχθη αὐτὴν καὶ ἐκάλεσε τὸν πρώην Μέγαν Βεζύρην Κιαμὴλ πασσᾶν, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὸν σχηματισμὸν τῆς κυβερνήσεως.

Ἐνῷ τοιαῦτα διεδραματίζοντο ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ, ὁ στρατὸς τῆς Μακεδονίας, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σεφκὲτ πασσᾶ, ὥδευε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς κατάλυσιν τοῦ καθεστῶτος ἀπολυταρχικοῦ συστήματος. Ἡ ὀθωμανικὴ πρωτεύουσα κατελήφθη μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν. Τὸ κομιτᾶτον ἐθριάμβευεν.

Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον, ἐπὶ τῇ καταλήψει τῆς πρωτευούσης καὶ τῇ ἐπικρατήσει ἐν αὐτῇ τοῦ στρατοῦ τῆς Μακεδονίας, καθηρεῖτο ὁ Χαμὶτ ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἀντιπροσωπείας ὡς ἐπίορκος καὶ δολιευθείς τὸ Σύνταγμα. Ἀνεκηρύσσετο δὲ Σουλτᾶνος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ νόμιμος διάδοχος Ρεσσὰτ ἐφένδης.

Οὐδεμία συμπάθεια ἢ συγκίνησις ἐξεδηλώθη, εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὑπὲρ τοῦ καθαιρεθέντος Σουλτάνου. Ἦτο καιρός. Ὁ ἥρως τοσούτων ἐγκλημάτων, ὁ ἐρυθρὸς Σουλτᾶνος, ὁ δήμιος τῶν Ἀρμενίων, κατεβιβάζετο ἐκ τοῦ θρόνου τῶν προγόνων αὐτοῦ ὑπὸ τὰς ἀρὰς καὶ τὰ ἀναθέματα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὅτε μετέβη πρὸς αὐτόν, ἀναμένοντα τὴν πρέπουσαν τύχην ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Γιλδίζ, ἐπιτροπὴ ἐκ βουλευτῶν καὶ γερουσιαστῶν, ἵν' ἀναγγείλῃ τὴν ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καθαίρεσιν, ὁ τραγικὸς μονάρχης ἐζήτησε παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἓν καὶ μόνον, ἀσφάλειαν ζωῆς, ὁ μὴ φρεισθεὶς τῆς ζωῆς τοσούτων ἀθώων, καὶ μεταφορὰν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Τσεραχὰν πρὸς διαμονήν.

Ὁ Χαμὶτ διετέλει ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἦτο ἢ δὲν ἦτο Σουλτᾶνος καὶ Καλίφης; Θὰ ἀνεγνωρίζετο ἡ ἐπανάστασις ὑπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ λαοῦ; Εὑρέθη ὁ ἐκ μηχανῆς λύτης τοῦ δεινοῦ προβλήματος.

Προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς νέας κυβερνήσεως ὁ Σεϊχ-οὺλ Ἰσλάμης, ἐξέδωκε τὸν ἑπόμενον φετφᾶν ἐκθρονίσεως τοῦ Χαμὶτ:

«Ἂν Ζαΐτ, ἰμάμης τῶν Ὀθωμανῶν, ἀφοῦ διέγραψεν ἐκ τῶν Ἱερῶν Βιβλίων σοβαρά τινα ζητήματα, ἀφοῦ ἀπηγόρευσε καὶ ἔκαυσε τὰ εἰρημένα βιβλία, ἀφοῦ διεσπάθισε καὶ ἐσφετερίσθη τὰ δημόσια χρήματα, ἀφοῦ ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον ἐφόνευσεν, ἐφυλάκισεν, ἐξώρισε τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ καὶ ἀφοῦ ἀπέκτησε τὴν ἕξιν νὰ διαπράττῃ παντοειδεῖς ἄλλας βιαιοπραγίας, ὡρκίσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν εὐθὺν δρόμον, ἀλλὰ παρεβίασε τὸν ὅρκον καὶ ἐπέμενε προκαλῶν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις ἠδύνατο νὰ παραβλάψῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν πατρίδα καὶ τὰ ὀθωμανικὰ πράγματα, προὐκάλεσεν ἐμφυλίους σφαγάς· ἂν ἐκ διαφόρων μερῶν τῶν

ὀθωμανικῶν χωρῶν ἔρχονται ἀλληλοδιαδόχως εἰδήσεις, δηλοῦσαι ὅτι ὁ εἰρημένος ἀνώτατος Ἰμάμης θεωρεῖται ὡς ἔκπτωτος, καὶ ἂν εἶνε ἐκτὸς ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ διατήρησις αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον θὰ εἶνε ἐπιζημία, ἐνῷ ἡ ἐκθρόνισις καθιστᾷ πιθανὴν τὴν βελτίωσιν, εἰς τοιαύτην περίπτωσιν δύναταί τις νὰ προβῇ εἴτε νὰ τῷ προτείνῃ, ὅπως παραιτηθῇ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματός του τοῦ Ἰμάμη καὶ τοῦ Σουλτάνου, εἴτε καὶ νὰ τὸν ἐκθρονίσῃ ἀναλόγως τοῦ ὅ τι θὰ εὕρισκον συμφερώτερον οἱ ἁρμόδιοι καὶ ἰθύνοντες;

»Ἀπάντησις Ναί. Συνετάχθη καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ ταπεινοῦ Ἐσσὰτ Μεχμὲτ Ζιαδεδδίν [1]. »

Κατόπιν τοῦ φετφᾶ τούτου ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ὁμοθύμως ἀπεφήνατο καὶ προετίμησε ἐκ τῶν δύο προτεινομένων τρόπων τὴν ἐκθρόνισιν καὶ ἀνεκήρυξε Χαλίφην καὶ Σουλτᾶνον νόμιμον κληρονόμον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Μωάμεθ Ε'.

Οὕτω κατελύθη, μετὰ παρέλευσιν τριάκοντα καὶ δύο ἐτῶν, βασιλεία πυρὸς καὶ αἵματος. Εἶχεν ἐπικληθῇ ὁ Χαμὶτ *ἐρυθρός*. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ ὑπομιμνήσκει τὰς φρικαλεωτέρας σελίδας τῆς ἱστορίας. Ἐπίορκος, ἀπατεών, δολοφόνος, οὐδὲν ὑπελείπετο αὐτῷ, ἵν' ἀναμιμνήσκῃ τοὺς χειρίστους τυράννους ἐκ τῶν κυβερνησάντων τὸ ἀνθρώπινον γένος. Αὐτὸς ἂν ἦτο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ κλητὸς τῆς συνωμοσίας, θὰ ἐφόνευε τὸν προκάτοχόν του. Ἀλλ' ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων ἐφείσθη τῆς ζωῆς του, ἐγκλείσασα αὐτὸν ἔν τινι ἰουδαϊκῷ πύργῳ τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον, ἅμα τῇ ἐπιτεύξει τοῦ προγράμματός του ἐπὶ τέλους, τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους τοῦ Χαμὶτ καὶ τῶν συνενόχων του, ἐξέδωκε πρὸς τὸν ὀθωμανικὸν λαὸν προκήρυξιν, δι' ἧς ἐβεβαίου, ὅτι ἀναλαμβάνει, καὶ ἦτο περιττὸν νὰ τὸ ὁμολογήσῃ, τὴν ὅλην εὐθύνην τῶν γεγονότων καὶ τῆς καταστάσεως. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ τελευταία ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσις προήρχετο ἐκ τῶν δυσηρεστημένων ἐκ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, κατορθωσάντων νὰ διαφθείρωσι διὰ τοῦ χρήματος πρόσωπά τινα ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τέλους ἐβεβαίουν οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ κομιτάτου, ὅτι σκοπὸς αὐτοῦ εἶνε ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν δημοσίων συμφερόντων, οὐδ' ἀμφέβαλλον, ὅτι ὁ στρατὸς θὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐν τῇ χώρᾳ.

Ὁποία τάξις καὶ εὐνομία ἐγκατέστη μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ θρίαμβον τοῦ κομιτάτου, θὰ καταδειχθῇ ἐκ τῶν ἑπομένων.

---

1 Σημ. Ζαὶδ εἶνε προσωνυμία ἄνευ ἄλλης διατυπώσεως, κατὰ συνθήκην ἐποδεικνύουσα ἐν τῷ φετφᾷ τὸ περὶ οὗ πρόκειται πρόσωπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΝΕΟΣ ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ. — ΚΑΤΙΣΧΥΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. — ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΚΟΜΙΤΑΤΟΥ.

Ὁ νέος Σουλτᾶνος ἅμα τῇ ἀνόδῳ αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὀσμὰν ἐξέδωκε τὸ ἐπόμενον Χάττι-Χουμαγιούν, ὁμολογίαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θέλει κυβερνήσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ.

«*Περινούστατέ μοι Βεζύρη Τεφφὶκ πασᾶ,*

«Τοῦ ἀδελφοῦ μου Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Χαμὶτ τοῦ Β' ἕνεκα τῶν γνωστῶν τοῖς πᾶσι λόγων ἐκπεσόντος τοῦ θρόνου τῆς χαλιφείας καὶ τοῦ σουλτανάτου, συμφώνως τῇ κατὰ τὸ ὑψηλὸν Σερὶ ἐκδοθείσῃ δι' ἱεροῦ φετφᾶ ἀποφάσει, τῇ γενικῇ ἐπιθυμίᾳ πάντων Ἡμῶν τῶν ὑπηκόων καὶ τῇ συνεπείᾳ τούτων ὁμοθύμῳ ψήφῳ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐλέῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐθνικῇ βουλήσει καὶ συνῳδὰ ταῖς διατάξεσι τοῦ Συντάγματος ἐγένετο ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Ἡμετέρων προγόνων ἀνάβασις καὶ ἀνάρρησις Ἡμῶν.

«Ἐπειδὴ τὸ Σύνταγμα εἶνε χάριτι θείᾳ ἐχέγγυον τῆς πραγματώσεως τῶν εἰλικρινῶν ἡμῶν τούτων πόθων, ἐπὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Παναγάθου Θεοῦ θαρρῶν καὶ εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος βασιζόμενος, πέποιθα, ὅτι πάντες οἱ ὑπουργοί, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καὶ σύμπαντες οἱ ὑπάλληλοι θὰ βοηθήσωσιν Ἡμᾶς καὶ θὰ συμμετάσχωσι τῶν ὑπὲρ εὐοδώσεων τοῦ σκοποῦ τούτου Ἡμετέρων προσπαθειῶν.

«Ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ ἐν τῷ Κράτει ἐθνικότητες κατανοοῦσι δικαίως τὴν ἀνάγκην τῆς ἁρμονικῆς συμβιώσεως, ὡς ἐμπρέπει εἰς τέκνα τῆς αὐτῆς πατρίδος, ἐπιθυμοῦμεν, ὅπως πάντες ἀνεξαρτήτως ἀπολαύσωσι τῶν εὐκταίων πλεονεκτημάτων τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης».

Ὁρκωμοσία τοῦ Σουλτάνου.—Λόγος αὐτοῦ.

«Θείᾳ χάριτι καὶ τῇ ἀρωγῇ τοῦ Προφήτου ἡ ἄνοδος ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου τοῦ Ὀσμὰν, οὗτινος θρόνου ἐτυγχάνομεν ὁ νόμιμος κληρονόμος, συνετελέσθη τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ Ἔθνους, ὁμνύοντος σήμερον ὑποταγήν. Αἰσθάνομαι τὴν καρδίαν μου σκιρτῶσαν ἐκ χαρᾶς καὶ ὑπερηφανείας, εὑρισκόμενος ἐν τῷ μέσῳ τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς, ἐκπροσωπουσῶν τὸ μέγα ὀθωμανικὸν Ἔθνος.

«Εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι ὁ λαός μου συμμερίζεται τὴν ἰδικήν μου πεποίθησιν, καθ' ἣν ἡ σωτηρία καὶ ἡ εὐημερία τῆς φιλτάτης πατρίδος, ὡς καὶ ἡ ἀνέλιξις αὐτῆς ἐν τῇ ὁδῷ τῆς προόδου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐμμόνου καὶ σοβαρᾶς ἐφαρμογῆς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ὅ περ παρέλκει ὅπως ἐξηγήσω ἐνταῦθα μέχρι τίνος συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἱερὸν νόμον τοῦ Σερὶ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐμφορούμενος τῆς πεποιθήσεως ταύτης, θεωρῶ καθῆκον ἐκ τῶν ἱερωτάτων νὰ ἐργασθῶ πάσῃ δυνάμει πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς εὐημερίας ὅλων μου τῶν ὑπηκόων ἄνευ διακρίσεως καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν χάριν τοῦ Παντοδυνάμου πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μου καὶ πραγματοποίησιν τῶν προσφιλεστάτων πόθων μου.

«Μὲ συνεκίνησαν λίαν αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν ταραχῶν τῶν Ἀδάνων. Αἱ ταραχαὶ αὗται εὐτυχῶς κατεστάλησαν ἤδη, ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως τιμωρηθῶσι πάντες ὅσοι μετέσχον τούτων καὶ διετάχθησαν αἱ ἀρχαὶ ὅπως περιθάλψωσι τὰ θύματα δι' ἐπαρκῶν βοηθημάτων. Καὶ εὔχομαι, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι παρόμοια ἀξιοθρήνητα ἐπεισόδια, ἐντελῶς ἀντιτιθέμενα πρὸς τὰς διατάξεις τῆς θρησκείας καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπότητος μὴ συμβῶσι πλέον. Ἔμμονος ἐπιθυμία ἡμῶν εἶνε, ἵνα ληφθῶσι παρὰ τῆς Κυβερνήσεώς μου πάντα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς πρόληψιν ἐπαναλήψεως παρομοίων πραγμάτων καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν πανταχοῦ τοῦ Κράτους τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας, ὡς καὶ πρὸς παγίωσιν ἀγαθῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων».

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐπὶ τῇ ἀναβάσει εἰς τὸν θρόνον ἐπαγγελίαι τοῦ νέου Σουλτάνου. Συνήθεις κοιναὶ τύποι, οὐ μόνον πανταχοῦ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὀσμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ἀξία ἰδίως παρατηρήσεως εἶνε ἡ περίοδος ἐκείνη τοῦ Λόγου κατὰ τὴν ὁρκωμοσίαν, ἔνθα ἐκφράζει τὴν συγκίνησιν αὐτοῦ περὶ τῶν *ταραχῶν τῶν Ἀδάνων*. Καὶ ὑπεσχέθη μέν, ὅτι θὰ τιμωρηθῶσι πάντες οἱ ἔνοχοι, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείκνυτο μετ' ὀλίγον, ἐτιμωρήθησαν καὶ οἱ αἴτιοι, οἱ ὑποκινηταὶ τῶν ταραχῶν τούτων, ὅσον καὶ οἱ αἴτιοι τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν πρὸ δεκαπενταετίας ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ του. Αἱ ἀνακρίσεις κατὰ τὰ ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει εἰωθότα ἔμελλον ν' ἀποβῶσι κατὰ τῶν θυμάτων μᾶλλον ἢ κατὰ τῶν ἐνόχων. Αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε ἡ πολιτικὴ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, προκειμένου περὶ τοιούτων ἐγκληματικῶν πράξεων, νὰ κηρύσσωνται ὑπεύθυνοι οὐχὶ οἱ πραγματικοὶ αὐτουργοί, ἀλλ' οἱ παθόντες.

Ἡ νέα αὕτη ἐπιτυχία τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, ἡ ὑπό τινας ἐπόψεις ἀληθῶς θαυμασία ἐπιδρομὴ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ στιφῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν πρωτεύουσαν, ἡ κατάλυσις τοῦ κράτους τοῦ Χαμίτ, ἡ κατατρόπωσις τῶν Παλαιοτούρκων, ὁ ἐν μέσῃ πλατείᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαγχονισμὸς αὐτῶν, ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἔμελλον ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπεκκαύσωσι τὸν φανατισμὸν αὐτῶν, τὴν ἐθνικομανίαν, (nationalisme), ἵνα ἐπιβάλωσιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρτισύστατον κυβέρνησιν. Ὁ νέος Σουλτᾶνος, ἄγων τὸ 67ον ἔτος τῆς ἡλικίας, κλίνων ἤδη πρὸς τὴν δύσιν τοῦ βίου, ἀπράγμων μᾶλλον ἢ δραστήριος (fainéant), εἶνε ὁ τύπος τοῦ συνταγματικοῦ μονάρχου, οἷον ἐπόθει αὐτὸν τὸ κομιτᾶτον. Σουλτᾶνος ὑπείκων εἰς τὰ ἐλάχιστα αὐτοῦ νεύματα, κρεῖττον εἰπεῖν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ παθήματα τοῦ ἀδελφοῦ του, ὑπέκυψεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν νεοτουρκικὴν πολιτικήν. Ἄλλως τε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τι κρεῖττον καὶ χρησιμώτερον, ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Ἐκ τῶν τριῶν πολιτικῶν καὶ ἐθνικῶν μερίδων, ἀφ' ὧν ἀποτελεῖται ἡ σύγχρονος Τουρκία, ἡ μὲν μερὶς τῶν Παλαιοτούρκων, ἡ καὶ μᾶλλον ἰσχυρὰ καὶ πολυάριθμος, ἔχουσα δὲ βαθείας ῥίζας πανταχοῦ τοῦ κράτους, εὑρίσκεται ἐν διωγμῷ. Τὰ τελευταῖα αὐτῆς παθήματα, μετὰ τὸν πλήρη θρίαμβον τοῦ κομιτάτου διὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν μακεδονικῶν σωμάτων κατὰ τῆς πρωτευούσης, ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατάκτησις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ἐνέσπειρε τὸν πανικὸν εἰς τὰς τάξεις τῆς παλαιᾶς Τουρκίας. Ἡ δὲ μερὶς τῶν λεγομένων *φιλελευθέρων*, ἧς προΐσταται ὁ γνωστὸς ἡμῖν Σαμπὰχ-εδ-δίν, ὁ Ἀλβανὸς Ἰσμαὴλ Κεμάλ, μονονουχὶ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον, καίπερ βουλευτὴς ὢν Ἀργυροκάστρου, ὡς ἐχθρὸς τοῦ κομιτάτου, διατελεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν διωγμῷ, ἐκτὸς μάχης καὶ πάσης προσοχῆς. Ἠδύνατο βεβαίως ἡ μερὶς αὕτη, συνταξομένη καὶ προσηκόντως ὀργανουμένη, προσλαμβάνουσα τὴν ἀραβικήν, ἑλληνικήν, ἀρμενικήν, σλαυϊκὴν καὶ ἀλβανικὴν ἀντιπροσωπείαν, βασιζομένη ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει λαῶν, οὓς ἀντιπροσωπεύει ἐν τῇ Βουλῇ, ὑπερδιπλασίων κατὰ πληθυσμὸν τῶν πραγματικῶν Μουσουλμάνων, τῶν Τούρκων, νὰ καταστῇ σοβαρὰ πολιτικὴ δύναμις καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς καταστάσεως. Δυστυχῶς μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν κατενοήθη τοῦτο. Δισταγμός, δυσπιστία, μικροφιλοτιμίαι ἴσως, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν σύμπηξιν ταύτην συμαινουσῶν φυλετικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων. Καὶ ἡ μερὶς αὕτη, παρὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἱκανότητα τῶν δυναμένων ν' ἀποτελέσωσιν αὐτὴν προσώπων, εἰς οὐδὲν καθίσταται χρήσιμος καὶ ἀποτελεσματικὴ ἐν τῇ ὑφισταμένῃ ἐκρύθμῳ τῶν πραγμάτων καταστάσει.

Οἱ ἐν τοῖς πράγμασιν ἤδη, οἱ κρατοῦντες, κατέχοντες τὴν ἐξουσίαν, πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ προγράμματος αὐτῶν μεταχειρίζονται πάντα τὰ μέσα τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας. Διὰ τῆς καταδιώξεως πάντων τῶν πολιτικῶς ἀντιφρονούντων ἐνέσπειραν τὸν πανικὸν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν. Ἐπιδιώκεται παντὶ τρόπῳ ἡ διάσπασις, ἡ ἀποσύνθεσις.

Φέρω ἀποδείξεις, ὀλίγας ἐκ πολλῶν. Ἀρμένιος βουλευτής, προπαρασκευαζόμενος ν' ἀγορεύσῃ ἐν τῇ βουλῇ κατὰ τῶν πραγματικῶν αἰτίων καὶ αὐτουργῶν τῶν σφαγῶν τῶν Ἀδάνων, ἐδολοφονεῖτο ἐν τῇ πρωτευούσῃ τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας τῆς ἀγορεύσεως. Ὁ Ἀλβανὸς βουλευτὴς Ἰσμαὴλ Κεμάλ, ἐκ τῶν κορυφαίων τῶν φιλελευθέρων, ὑποψήφιος μέγας βεζύρης εὐρυθμοτέρας τάξεως, ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ. Ἤθελε κινδυνεύσῃ ἡ ζωή του, ἂν παρέμενεν ἐπί τινα καιρὸν ἐν Τουρκίᾳ. Ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας, πλέον ἢ ἅπαξ ἔπραξε τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Χαμίτ, ἠναγκάζετο νὰ καταλίπῃ τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, ἵνα μὴ προκύψῃ καὶ ἕτερος casus belli ὑπὸ τῆς νεοτουρκικῆς πολιτικῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὑποθαλπούσης δῆθεν ἐχθρὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὁ Ἕλλην βουλευτὴς μακεδονικῆς ἐπαρχίας Μπούσιος, ἔκτακτον ἐπιδειξάμενος δραστηριότητα ἐν τῇ ὀθωμανικῇ βουλῇ ὡς πολέμιος τῶν παρεκτροπῶν τοῦ κομιτάτου καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, τολμήσας νὰ πέμψῃ ἐκ τῆς ἐπαρχίας, ἧς εἶνε ἀντιπρόσωπος, πρὸς τὴν μεγάλην βεζυρείαν, τηλεγράφημα, ἐν ᾧ κατήγγελλε τὴν ἔκρυθμον ἐν Μακεδονίᾳ κατάστασιν, κατηγγέλλετο εἰς τὴν δικαιοσύνην ὡς ὑβριστὴς καὶ ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἡ βουλευτικὴ αὐτοῦ ἰδιότης. Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου, ἂν δὲν περιορίζηται καθ' ὃν τρόπον περιωρίζετο ἐπὶ τῆς ἐνδόξου κοινοβουλευτικῆς περιόδου τοῦ σουλτάνου Χαμὶτ καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, προεδρεύοντος τοῦ Ἀχμὲτ Ριζᾶ, δὲν εἶνε ἀνεκτή. Ὁ τολμηρὸς νεωτεριστής, ὁ ἀποπειρώμενος νὰ ψέξῃ, νὰ καταγγείλῃ τὰ κακῶς ἔχοντα, εἶνε βέβαιος, ὅτι δὲν εἶνε ἀσφαλὴς καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξελίσσεται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, τοῦ συνέρχεσθαι, καίπερ ἀναγεγραμμένον ἐν τῷ Συντάγματι, μονονουχὶ κατηργήθη ὡς πρὸς τοὺς μὴ μουσουλμανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νέου πολιτεύματος ἱδρύθησαν πανταχοῦ τοῦ κράτους πολιτικοὶ σύλλογοι, ἀποτελούμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ὁμογενῶν στοιχείων, μωαμεθανικῶν, ἑλληνικῶν, βουλγαρικῶν, ἀρμενικῶν. Οἱ εἰρημένοι σύλλογοι ἐπεδίωκον εὐλόγως τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἑνὸς ἑκάστου τῶν λαῶν, καὶ δὴ τὴν συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα διεξαγωγὴν τῶν ἐκλογικῶν ἐργασιῶν πρὸς ἀντιπροσωπείαν αὐτῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κοινοβουλίῳ. Οἱ πολιτικοὶ οὗτοι σύλλογοι, ἐργαζόμενοι καὶ συνεδριάζοντες δημοσίᾳ, παρισταμένων πολλάκις μάλιστα καὶ ἀλλοφύλων στοιχείων, εἰς οὐδένα ἀπέβλεπον σκοπόν, οὔτε ἀνατρεπτικόν, οὔτε ἀντιδραστικὸν κατὰ τῆς τάξεως, ὑπὲρ ἧς πάντες ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἔχουσι τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ μέχρι μέν τινος χρόνου, ἐπὶ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας τοῦ Χαμίτ, ἦσαν ἀνεκτοὶ οἱ σύλλογοι οὗτοι ὑπὸ τῶν ἀρχῶν. Οὐδέποτε δ' οὐδὲν ἐξεδηλώθη παράπονον ἀρχῆς τινος, εἴτε ἐν τῇ πρωτευούσῃ, εἴτε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, περὶ παρεκτροπῶν, γενομένων ἔν τινι συλλόγῳ. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπελθού-

σης μεταβολῆς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς νεοτουρκικῆς ἰδέας ἡ ἐλευθερία τοῦ συνέρχεσθαι κατηργήθη. Ἅπαντες οἱ μὴ μουσουλμανικοὶ σύλλογοι, ἑλληνικοί, ἀρμενικοί, βουλγαρικοὶ δὲν εἶνε ἀνεκτοί, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν καλλιεργεῖται ἐν αὐτοῖς καὶ δὲν ὑποθάλπεται ἡ ὀθωμανικὴ ἰδέα, ἀλλ' ἡ ἑλληνική, ἡ ἀρμενικὴ κλπ.

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἡ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μερὶς δὲν ἐννοεῖ ἄλλον πληθυσμὸν ἐκτὸς τοῦ μουσουλμανικοῦ, ὃν ἐπιεικῶς ἀποκαλεῖ ὀ θ ω μ α ν ι κ ό ν. Ὁ μὴ Ὀθωμανός, ὁ μὴ ἀποδεχόμενος τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ δόγματα—δὲν ἐτόλμησαν ἀκόμη νὰ ἐκστομίσωσιν οἱ Νεότουρκοι τὰ θρησκευτικά,—εἶνε ἀνάξιος τῆς πατρίδος, τῆς ὀθωμανικῆς δηλαδὴ ὁλομελείας.

Ἐὰν ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων προσηνέχθη τοσοῦτον σκαιῶς πρὸς ἀντιπροσώπους τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ, μὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψει τὴν ἐπίσημον αὐτῶν ἰδιότητα, παραβιάσασα αὐτὸ τὸ πολίτευμα, ἵνα μὴ φανῇ παρακούουσα τὰς διαταγὰς τοῦ κομιτάτου, ὅ περ ἐπαντειλημμένως ἐζήτησε καὶ νὰ ἐκβιάσῃ τὴν παραίτησιν τούτου ἢ ἐκείνου ὑπουργοῦ, ἀποτελοῦντος μέλος τῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὗτος δὲν εἶνε εὐνοούμενος, ἔτι μᾶλλον, βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ Συντάγματος, τοῦ κηρύττοντος πάντας τοὺς πολίτας τοῦ κράτους Ὀθωμανοὺς καὶ μὴ ἐπιτρέποντος δῆθεν ἐξαιρέσεις καὶ διακρίσεις, ἔτι μᾶλλον ἐπιδιώκει τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς ἀντιβαινουσῶν πρὸς τὸ νέον καθεστώς, τὸ βασιζόμενον ἐπὶ τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς κοινότητος πάντων τῶν λαῶν ἄνευ διακρίσεως θρησκείας ἢ ἐθνικότητος. Πρώτιστον πάντων βεβαίως τῶν μέτρων τῆς νέας κυβερνήσεως, τῶν σκοπούντων τὴν ἐνοποίησιν διὰ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν λαῶν, ἦτο ἡ μὴ ἀναγνώρισις, ἡ κατάργησις τῶν προνομίων τοῦ Πατριαρχείου, τῆς χριστιανικῆς θρησκευτικῆς ἀρχῆς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν, δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπανειλημμένως κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν νέων ἰδεῶν καὶ τῶν νέων πολιτικῶν θεσμῶν ἅπαντες οἱ μεγάλοι Βεζύραι ἐδήλωσαν εἰς τοὺς περὶ τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὅτι δὲν δικαιοῦνται ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ἑλληνικὰς ὑποθέσεις, καθότι δὲν ἐπιτρέπει τοῦτο τὸ Σύνταγμα.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Συντάγματος ὁ Πατριάρχης, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν ἀπόφασιν τῆς νέας κυβερνήσεως, διατελούσης ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν νέων θεωριῶν τοῦ κομιτάτου, ἐνόμισε καλόν, ἔγραφε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὸ ὄργανον τῶν Πατριαρχείων, ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν δικτάτορα στρατάρχην Σεφκὲτ πασσᾶν, ἐργαζόμενον ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν.

Ὁ στρατηγὸς ὑπεδέχθη ψυχρότατα τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὅστις μετά τινας τυπικὰς φιλοφρονήσεις εἶπεν εἰς αὐτόν :

«— Ἀπό τινος ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐπιπνέει δυσμενὲς πνεῦμα κατὰ τῶν Ἑλλήνων, πολλὰ δὲ συμβαίνουσιν ἄτοπα. Ἐπὶ παραδείγματι : Οἱ Τοῦρκοι συνε-

μάχησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐπιτίθενται πανταχοῦ κατὰ τῶν Γραικῶν, κηρύξαντες πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας τὸν ἐμπορικὸν αὐτῶν ἀποκλεισμόν. Καὶ ἀλλαχοῦ συμβαίνουσιν ἀληθῶς θλιβερὰ πράγματα».

Ὁ στρατηγὸς ἀπεκρίθη διὰ ταχείας φράσεως :

«— Πρὸ τεσσάρων μηνῶν, καθ' ὃν χρόνον διετέλουν στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Μακεδονίας, εἶπον εἰς τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης : Ἂν οἱ Γραικοὶ δὲν περιορίσωσι τὰς ἔξωθεν ἐρχομένας συμμορίας καὶ ἂν μὴ παύσωσι τοὺς φόνους τῶν Βουλγάρων, οἱ Τοῦρκοι θὰ συνενωθῶσι μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Γραικῶν».

Καὶ προχωρῶν ὁ στρατηγὸς προσέθηκεν ἐν τέλει :

«Δὲν δυνάμεθα ἐπὶ πλέον ν' ἀνεχώμεθα τὰ συμβαίνοντα. Θὰ σπάσωμεν τὰς κεφαλάς των. Θὰ καταστρέψωμεν ὅλους. Ἢ ἡμεῖς θὰ καταστραφῶμεν καὶ θὰ ἀπολεσθῶμεν, ἢ αὐτοὺς θὰ κατασυντρίψωμεν. Δὲν θ' ἀνεχθῶμεν εἰς τὸ ἑξῆς τὰ συμβαίνοντα».

Ἡ συνέντευξις ἀμφοτέρων ὑπῆρξε ψυχροτάτη.

Μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, λίαν ἐνδεικτικὸν τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν Νεοτούρκων, ὁ Πατριάρχης ἠναγκάζετο νὰ πέμψῃ πρὸς τὴν Μεγάλην βεζυρείαν τὸ ἑπόμενον ἔγγραφον διαμαρτυρίας :

«Ὑψηλότατε,

«Γεγονότα τινὰ λαμβάνοντα κατ' αὐτὰς χώραν ἔν τισι πόλεσι τῶν βιλαετίων τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας καὶ ἄλλαι τινὲς κατηγορηματικαὶ δηλώσεις ἐξόχων προσώπων, μετὰ τρόπου πρωτοφανοῦς καὶ ἐν ἀπειλαῖς καὶ ἐκφοβισμοῖς ἐκδηλούμεναι, διήγειραν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους λυπηρὰς ἐντυπώσεις καὶ μερίμνας περὶ τῆς καταστάσεως, θεωρουμένης μεμελετημένως ἐκτρόπου καὶ ἐπιθετικῆς.

«Βεβαίως κυβερνητικὸν δίκαιόν ἐστι τὸ προνοεῖν περὶ τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας τῶν κατοίκων τοῦ Κράτους, οἱ τρόποι ὅμως τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας ἐν συνταγματικῷ πολιτεύματι ἀνάγκη ἐξάπαντος νὰ ὦσι νόμιμοι. Εἰς ὃ καθηκόντως ἐφιστῶμεν τὴν ὑψηλὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως πρὸς πρόληψιν παρανομιῶν καὶ ἑτέρων δεινῶν κατὰ τῆς πατρίδος.»

Αἱ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην σκαιαὶ δηλώσεις τοῦ στρατάρχου Σεφκὲτ πασσᾶ εἶνε χαρακτηριστικαί. Ἑρμηνεύουσι τὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος πολιτικὴν τοῦ νέου καθεστῶτος. Ὁ Ἑλληνισμός, ἡ ἰσχυροτάτη κατὰ πληθυσμὸν τῶν μετὰ τοὺς Τούρκους φυλῶν, πρέπει νὰ ὑποκύψῃ, ν' ἀφομοιωθῇ σὺν τῷ χρόνῳ. Ὁ Ἰσλαμισμός, διὰ νὰ ἀνακαινίσῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν, δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄλλως καὶ θὰ βαδίσῃ ἐπὶ τῶν πτωμάτων καὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐκδήλωσις ἀπὸ μέρους τῶν ἐπισήμων ἀρχῶν τοῦ

ὀθωμανικοῦ κράτους πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος. Πόλεμος κατὰ τῶν προνομίων τοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς αὐτονομίας· πόλεμος κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἕνεκα τοῦ κρητικοῦ ζητήματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Μακεδονίᾳ δράσεως. Ὡς εἶπον ἤδη, τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἔχῃ αὐτοὺς συμμάχους ἐν τῷ ἀνθελληνικῷ ἀγῶνι. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ Νέα Τουρκία ἐσκέφθη καὶ πρακτικώτερον. Ἠθέλησε νὰ προσεταιρισθῇ, ἂν μὴ τὴν φιλίαν, τοὐλάχιστον τὴν ἀνοχὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δύσκολον· ἡ πολιτικὴ τοῦ pourboire εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν πολιτικὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Κάλλιστα γινώσκουσι τοῦτο οἱ Νεότουρκοι, ὅπως ἐγίνωσκον αὐτὸ καὶ οἱ Παλαιότουρκοι. Ἄλλως τε εἶνε συμφυὲς πρὸς τὰ τουρκικὰ ἤθη. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀναμορφωθῇ, ἔλεγε παίζων ἅμα καὶ σπουδάζων ὁ Blowitz, ἂν δὲν καταργηθῇ τὸ *μπαξίς*, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον pour boire. Πλάνη. Δύναται νὰ εἶνε ἴσως ἐπιβλαβὲς διὰ τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ διὰ τὰς ἐξωτερικάς, διὰ τὰς σχέσεις δηλαδὴ καὶ τὴν φιλίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους μετὰ τῶν Μεγάλων χριστιανικῶν Δυνάμεων.

Ὁ λόρδος Γρέϋ, ἐπερωτώμενος ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων τὴν ἐπαύριον τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶπε πρός τισιν ἄλλοις ἀορίστοις καὶ συγκεχυμένοις: «*πρέπει τὰ περιμένωμεν*». Διὰ τοὺς ἄκροις δακτύλοις γευσαμένους τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, καὶ δὴ τῆς ἀγγλικῆς, ἡ φράσις αὕτη τοῦ Ἄγγλου διπλωμάτου δὲν ἦτο ἀκατανόητος ἢ μυστηριώδης. Κατὰ τὸ φαινόμενον ἔλεγεν, ὅτι καθῆκον ἔχομεν, πρὶν ἢ μορφώσωμεν γνώμην περὶ τοῦ νέου ἐν Τουρκίᾳ πολιτικοῦ καθεστῶτος, ν' ἀναμείνωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ τὴν εὐδοκίμησιν αὐτοῦ ἢ τὴν ἀποτυχίαν. Ἀλλ' ἡ φράσις αὕτη ἠδύνατο νὰ ἑρμηνευθῇ καὶ ἄλλως πως. Ἐξηγοῦμαι.

Ἐλέχθη καὶ ἐπανελήφθη ἀπειράκις κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρόν, ὅτι τὰς διεθνεῖς σχέσεις τῶν κρατῶν, ὡς καὶ τῶν λαῶν, κανονίζει ἡ οἰκονομικὴ αὐτῶν πολιτική, τὸ συμφέρον. Τοῦτο δὲν εἶνε ἄγνωστον εἰς τὸν διευθύνοντα τὸ foreign office. Πρότερον, ἐπὶ τοῦ Χαμίτ, ἐπεκράτει ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἡ γερμανικὴ πολιτική. Διὰ τῆς νέας μεταβολῆς θὰ ἐξηκολούθει αὕτη κρατοῦσα τὰ σκῆπτρα, ἢ θὰ ἀντικαθίστατο παρ' ἑτέρας Δυνάμεως; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα. Ὁ sir Grey, ἔχων ὑπ' ὄψει τοῦτο, δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ὁμιλήσῃ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅπως ὡμίλησε πρὸς τοὺς Gentlemen ἀντιπροσώπους τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὑπουργὸς καὶ βουλευταὶ συνενοήθησαν ἐξ ὁλοκλήρου.

Οὕτω σκέπτεται οὐ μόνον ἡ Ἀγγλία, ἀλλὰ καὶ τὸ λοιπὸν τῆς Εὐρώπης. Οἰκονομικὰ συμφέροντα! Οἰκονομικὴ πολιτική! Περὶ αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν οὐδεὶς λόγος. Καὶ οἱ πονηροὶ Τοῦρκοι κατενόησαν, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς πατρίδος αὐτῶν, δὲν εἶνε ζήτημα ἐξορίας ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν

Ἀσίαν, καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς Δυνάμεως, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸν σκοπόν, ἵνα καταστῇ τὸ μουσουλμανικὸν τέμενος τῆς Ἁγίας Σοφίας χριστιανικὸς καὶ πάλιν ναός. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης ἀπὸ τῶν ἀπίστων ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐνθουσιάζῃ καὶ νὰ ἐμπνέῃ ἄλλας ἱστορικὰς περιόδους τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ σήμερον πάντα ταῦτα εἶνε κενὰ καὶ ἀνεμώλια ρήματα. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, εἴτε παλαιοτουρκικόν, εἴτε νεοτουρκικόν, εἴτε καλιφικόν, εἴτε συνταγματικόν, διὰ τὸν θετικὸν Εὐρωπαῖον εἶνε τὸ μυθολογούμενον χρυσοῦν δέρας, πρὸς ὃ ἁπλήστως ἀποβλέπει. Οἱ νέοι Ἰάσωνες τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἀποβλέπουσι πρὸς τὴν Τουρκίαν μετὰ περισσῆς βουλιμίας καὶ εἶνε ἕτοιμοι νὰ ἐπιδράμωσι πρὸς κατάληψιν αὐτῆς, εἴτε διερχόμενοι τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, εἴτε τὰ στενὰ τοῦ Βοσπόρου, εἴτε ἐπὶ τῶν σιδηρῶν ὁδῶν τῶν ὁδηγουσῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀδιάφορον ποία ὁδὸς προκριθήσεται. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα κατέστη ἰδίᾳ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον καθαρῶς οἰκονομικόν, οὐχὶ δὲ αἰσθηματικόν.

Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἡ Νέα Τουρκία ἐστράφη μετὰ τοσαύτης πολιτικῆς δεξιότητος πρὸς τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Καὶ ἐπέτυχεν. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ἄλλως γενέσθαι. Ὁ ἥλιος τῆς γερμανικῆς ἐπιρροῆς ἐφαίνετο βαίνων πρὸς τὴν δύσιν αὐτοῦ. Ἀνάγκη ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων νὰ προσεταιρισθῇ ἄλλην πολιτικήν, ἂν μὴ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξοικονομήσῃ πάσας συγχρόνως.

Οἱ πρωτοστατήσαντες ἐν τῇ νέᾳ πολιτικῇ μεταβολῇ, ἀνατραφέντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν ἰδεῶν, συνεπάθουν ἰδίᾳ πρὸς ἀμφοτέρας. Εὗρον ὅπως δήποτε παρά τισι κύκλοις αὐτῶν συμπαθῆ ἀκρόασιν. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιδιώξει ἐθνικῆς ὀθωμανικῆς πολιτικῆς ἐνόμισαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ σκεφθῶσι διαφορετρόπως. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος εἶνε ἀνεκμετάλλευτον. Ἐπὶ Χαμὶτ καθ' ἑκάστην ἀπηυθύνοντο αἰτήσεις πρὸς ἐκμετάλλευσιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀλλ' ὁ φύσει καχύποπτος καὶ μισοπρόοδος ἐκεῖνος μονάρχης ἐξαναγκαζόμενος μόνον παρεχώρει ἐπιχειρήσεις εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ὧν τὰ κεφάλαια ἐπεζήτουν ἐπικερδῆ τοποθέτησιν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ τοῦ 1908 παρήλλαξεν ὅπως δήποτε τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἡ γερμανικὴ πολιτική, ἥτις ἐκυριάρχει ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ Βοσπόρῳ, ἐπὶ βλάβῃ ἰδίᾳ τῆς ἀγγλικῆς, ἐξ οὗ καὶ οἱ βουλγαρικοὶ ἐναγκαλισμοὶ τῶν τε φιλελευθέρων καὶ τῶν συντηρητικῶν, ὑπεχώρει ἕνεκα τῆς μεταβολῆς. Τὸ πολιτικὸν καὶ οἰκονομικὸν πρόγραμμα τῆς Νέας Τουρκίας ἐξειλίσσετο ἀντιθέτως πρὸς τὸ παρελθόν. Κατὰ τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις κατενόει αὕτη, ὅτι εἶχεν ἀνάγκην τῆς συμπαθείας, τῆς ἐκτιμήσεως, αὐτῆς τῆς ἐνισχύσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Τὸ προσωπεῖον τοῦ συνταγματισμοῦ δὲν ἐπήρκει μόνον πρὸς κατάκτησιν τῆς ἐν Ἑσπερίᾳ δημοσίας γνώμης, ἀπῃτεῖτο ἐπίσης καὶ ἡ ὑποστήριξις τῶν κυβερνήσεων. Τὸ βοσνιακὸν ζήτημα, τὸ βουλγαρικόν, τὸ κρητικόν, τὸ μακεδονικόν, αὐτὸ τὸ ἀνατολικὸν ἐν γένει, ἦσαν ἐπὶ τοῦ

τάπητος, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Νέα Τουρκία ἐγκαθίστατο ἐν τῷ Βοσπόρῳ. Δὲν ἦτο πλέον συνωμοτικὴ δύναμις, καθίστατο ἤδη κυβέρνησις, τάξις, δημιουργία. Ὁποῖον, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἔπρεπε νὰ καταστῇ τὸ οἰκονομικόν, τὸ πολιτικὸν αὐτῆς πρόγραμμα ; Κατὰ τίνα τρόπον ἔπρεπε νὰ προσεταιρισθῇ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὧν αἱ πλεῖσται *ἀνέμενον* (εἶνε ἡ φράσις τοῦ σὲρ Γκρέϋ) μὲ ἀνοικτὰς τὰς χεῖρας καὶ μὲ ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας ν' ἀναγνωρίσωσι καὶ νὰ ἐπευφημήσωσι τὸ καθεστὼς τῆς Νέας Τουρκίας; «Ἀγγλικὴ φιλία, γαλλικὴ συμπάθεια, συγκατάβασις πρὸς τὴν Ἰταλίαν, δυσπιστία πρὸς τὴν Ρωσσίαν, δυσμένεια πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ πόλεμος ἐμπορικὸς πρὸς τὴν Αὐστρίαν». Τοιαύτη ἐξεδηλοῦτο ἡ νεοτουρκικὴ πολιτικὴ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς. Διετέλει en embarras de choix μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων καὶ πολυωνύμων μνηστήρων τῆς φιλίας αὐτῆς· ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ. Καὶ ἐπολιτεύθη ἡ Νέα Τουρκία, παρὰ τὴν ἀπειρίαν αὐτῆς καὶ τὰς δυσχερείας, ἐν αἷς διετέλει, δεξιώτατα καὶ συνετώτατα. Ἐπιδαψιλεύουσα τὰς χάριτας αὐτῆς εἰς τούτους μετ' ἀνατολικῆς ἀβρότητος, ἀρνουμένη αὐτὰς εἰς ἐκείνους, ἡ ἐρωτότροπος ὀδαλίσκη εἶχε κατορθώσῃ νὰ μὴ παραδοθῇ εἰς οὐδένα. Ἅπαντες ἐπεζήτουν τὴν φιλίαν αὐτῆς· ἐρωτοτροποῦσα πρὸς ὅλους κατώρθου νὰ παραμείνῃ ἀπροσπέλαστος. Οὕτω διῆλθε τὴν πρώτην περίοδον τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως ἡ νέα Τουρκία.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Χαμὶτ μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς τὰ πράγματα. Πρότερον ὑπῆρχε ψευδοφιλία μεταξὺ τῆς Νέας Τουρκίας καὶ τοῦ κατ' ἀνοχὴν καὶ ἐξ ἀνάγκης ἔτι βασιλεύοντος Σουλτάνου. Ὑφίστατο ἀβεβαιότης περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Συντάγματος, διὰ τῆς βίας ἐπιβληθέντος ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ, ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Γιλδὶζ ἐκράτουν ἀκόμη οἱ ἀντιδραστικοί. Ἤδη, ἀπομακρυθέντων τούτων ἀπὸ τῆς διευθύνσεως τῶν κοινῶν, ἀπέμεινεν ἐξασκοῦσα τὴν ἐξουσίαν ἡ Νέα Τουρκία μετὰ τοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς καὶ τῶν συνταγματικῶν τῆς ὑστεραίας, ἀποδεξαμένων ὡς γεγονὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων.

Ὑποχωρησάσης τῆς γερμανικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς παμβασιλείας, οἱ Νεότουρκοι ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἧς ἡ οἰκονομικὴ δύναμις καὶ ἐπιρροὴ διετέλει περιωρισμένη, παραβαλλομένη πρὸς τὴν γερμανικήν. Ἐν τούτοις καὶ αἱ λοιπαὶ Δυνάμεις ἂν μὴ ἔλαβον ἀποδείξεις τῆς τουρκικῆς εὐνοίας, ἔλαβον ὑποσχέσεις, μηδ' αὐτῆς τῆς γερμανικῆς ἐξαιρουμένης, ἥτις ἐπωφελεῖτο πάσης εὐκαιρίας νὰ προσκλίνῃ *ἀνατολικώτατα* πρὸ τοῦ νέου ὀθωμανικοῦ ἀστέρος. Παρετηρήθη ἐπανειλημμένως κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρόν, ὅτι ἡ Νέα Τουρκία λαμβάνει καθ' ἑκάστην νέας ἐκδηλώσεις συμπαθείας καὶ ἀγάπης τῶν τε ἐπισήμων καὶ τῶν ἀνεπισήμων γερμανικῶν κύκλων τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης. Ὁ Γερμανός, τέως ἰδεολόγος καὶ αἰθέριος, κατέστη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ γερμανικοῦ κράτους καὶ ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τῆς μοναρχίας τοῦ νῦν αὐτοκράτορος, ὁ πρακτικώτατος, δηλαδὴ ὁ ἐμπορικώτατος τῶν λαῶν.

Ἡ ἐμπορικὴ αὕτη πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐν Κωνσταντινουπόλει, αἱ ἐκ τούτου περιποιήσεις αὐτῶν πρὸς τὸ νέον καθεστώς, ἐνέπνευσαν θάρρος καὶ πεποίθησιν εἰς τοὺς νεοτουρκικοὺς κύκλους περὶ τῆς σημασίας τῆς Τουρκίας καὶ ὡς κράτους καὶ ὡς κοινωνίας ἐν τῇ ἀντιλήψει τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Τό γε νῦν ἔχον, δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς λόγχης, διὰ τῶν πολεμικῶν θριάμβων. Ἡ πολιτικὴ αὐτῶν δύναμις βασίζεται ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς δυνάμεως. Ἡ Εὐρώπη ἀνεγνώρισε τοῦτο ἐκήρυξεν αὐτὸ παντοιοτρόπως. Πῶς νὰ μὴ ἀναγνωρίσωσι τὴν σημασίαν ἑαυτῶν οἱ διέποντες τὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους; Ἡ οἰκονομικὴ αὕτη αὐτοπεποίθησις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφετηρία τῆς νεοτουρκικῆς πολιτικῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς ἐθνικὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ ὑπερφροσύνην.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν αὐτοῦ διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ Χαμὶτ καὶ τοῦ ἐξαφανισμοῦ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῶν Παλαιοτούρκων, τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον κατέστη τολμηρότερον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ προγράμματός του, τῆς ἀπορροφήσεως τῶν ἐν τῇ κράτει λαῶν καὶ τῆς ἀφομοιώσεως αὐτῶν εἰς ἕνα καὶ μόνον λαόν. Ἤδη αἱ σφαγαὶ τῶν ἀρμενικῶν Ἀδάνων καὶ βραδύτερον τὸ πραξικόπημα κατὰ τῶν ἑλληνικῶν Κυδωνιῶν, αἱ βιαιοπραγίαι πολλαχοῦ τοῦ κράτους, ὑπαγορευόμεναι ὑπὸ τῶν ἐμπίστων καὶ τῶν πρακτόρων τοῦ κομιτάτου, ἀνήγγελλον τὴν ἐμφάνισιν τῆς νέας πολιτικῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἐκηρύχθη ὁ στρατιωτικὸς νόμος οὐδεμιᾶς ὑφισταμένης ἀφορμῆς.

Τὰ πάντα πρὸς τὴν ἐνοποίησιν τῶν λαῶν. Τοῦτο ἦτο τὸ πρόγραμμα τῆς νεοτουρκικῆς πολιτικῆς. Κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐργασία αὕτη ἐστράφη κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὧν τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν ἐν τῇ Βουλῇ εἶχον ἐργασθῇ ἤδη ποικιλοτρόπως νὰ μειώσωσι κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν.

Ἀποσπῶ τὰ ἑπόμενα ἔκ τινος Διαλέξεως γενομένης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐν Παρισίοις. Conférencier εἶνε ὁ Ριζᾶ Τεφρὶκ βέης, βουλευτὴς Ἀδριανουπόλεως, τοῦ τμήματος ἐκείνου, ἐν ᾧ, ὡς γνωστὸν ἤδη, κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἀπεκλείσθη τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἵνα ἐκλεγῶσι Μωαμεθανοὶ ἀντιπρόσωποι. Εἷς ἐξ αὐτῶν πιθανὸν νὰ εἶνε καὶ ὁ ἀγορεύσας ἐν Παρισίοις περὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ προγράμματος ἀξιότιμος βουλευτὴς Ἀδριανουπόλεως:

«Ὁ Χαμὶτ διέφθειρε πολὺν τουρκικὸν λαόν, ὡς καὶ μέρος τῆς Εὐρώπης. Μόνον τοὺς Νεοτούρκους δὲν κατώρθωσε νὰ διαφθείρῃ. Οἱ Παλαιότουρκοι κατηγόρησαν ἡμᾶς ὡς θέλοντας νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὴν Τουρκίαν τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν αὐθωρεὶ πρὸς καταστροφὴν τοῦ Ἰσλάμ. Ψεῦδος. Θέλομεν μόνον νὰ προσαρμόσωμεν τὸν πολιτισμὸν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Τουρκίας. Θέλομεν νὰ πράξωμεν ὅ τι ἔπραξεν ἡ Ἰαπωνία.

«Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἡμῶν δὲν ἐπερατώθη. Τὸ Σύνταγμα δὲν κατασκευάζεται ὅπως τὸ ἔνδυμα. Πρέπει νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψει τὰ ἤθη, τὰς συνηθείας τῶν ἀνθρώ-

πων. Δὲν εἴμεθα ἀλχημισταί. Δὲν δυνάμεθα νὰ μεταμορφώσωμεν τοὺς λαοὺς ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην. Χρειάζεται καιρός. Ὑφίστανται πράγματι δυσχέρειαι ἐν Τουρκίᾳ, διότι εὑρισκόμεθα μεταξὺ δύο φανατισμῶν: τοῦ φανατισμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ φανατισμοῦ τῶν Μουσουλμάνων, ἐξηρεθισμένων καὶ τῶν δύο ἀπὸ τὰς ξενικὰς ραδιουργίας. Οὗτοι εἶνε οἱ δύο κίνδυνοι.

«Διὰ νὰ τοὺς ἀποσοβήσωμεν, πρέπει πρῶτον νὰ εἴμεθα δίκαιοι. Ἐν μιᾷ δίκῃ, ἐν μιᾷ φιλονεικίᾳ ὀφείλομεν ν' ἀγνοῶμεν ποῖος εἶνε Τοῦρκος, Ἕλλην, Ἀρμένιος καὶ νὰ ζητήσωμεν μόνον τὸν ἔνοχον καὶ τὸν ἀθῶον.

«Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου πρέπει νὰ σεβασθῶμεν τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη ἑκάστου λαοῦ. Πολλαὶ παρεξηγήσεις ἐγένοντο ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας ἐν Τουρκίᾳ.

«Καθ' ἡμᾶς ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ γίνεται ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ, ἑλληνικῇ, σερβικῇ, ἀρμενικῇ κλπ. Ἀλλὰ τὰ ἀνώτερα σχολεῖα, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα καταρτίζουσι τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Κράτους, ἀξιωματικούς, καθηγητάς, δικηγόρους, ἰατρούς, πρέπει νὰ διδάσκωσιν ἐν τουρκικῇ γλώσσῃ. Ἄλλως ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ διοίκησις! Θὰ εἶνε πύργος τῆς Βαβέλ.

«Οὕτω διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ διὰ τῆς ἑνότητος τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως θὰ δυνηθῶμεν νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἑνότητα τοῦ Κράτους».

Ὁ πανοθωμανισμός, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ πανσλαμισμός. Τοιοῦτο τὸ πρόγραμμα τῆς Νέας Τουρκίας, ἐφαρμοζόμενον ἀπὸ τοῦ μεγάλου βεζύρου μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων, ἀπὸ τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν ὑπαιθρίων ρητόρων καὶ τῶν ἐφημεριδογράφων. Νεοτουρκικὴ ἐφημερὶς τοῦ Μοναστηρίου ἔλεγεν ἐπ' ἐσχάτων πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Μακεδονίας: «Ἀποστρέψατε τὰ βλέμματά σας ἀπὸ τῆς κυανολεύκου σημαίας, καὶ στρέψατε αὐτὰ πρὸς τὴν ἡμισέληνον.»

Προκειμένου περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ὁ καϊμακάμης Θεσσαλονίκης ἔλεγεν ἐν τῇ νεοτουρκικῇ αὐτῆς λέσχῃ τὰ ἑπόμενα πρὸς τοὺς ὁμόφρονας αὐτοῦ :

« — Τὸ ἐνδιαφέρον τοὺς Ὀθωμανοὺς ζήτημα ἐν τῇ κρητικῇ ὑποθέσει δὲν εἶνε ἡ ἐπὶ τῆς νήσου διατήρησις τῆς ἀνωφελοῦς πρὸς ἡμᾶς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ἡ παρεμπόδισις τῆς ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ διὰ τῆς ἑνώσεως λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀφ' ἑνὸς μὲν θέλει ἐνισχύσῃ σημαντικῶς τὴν ἠθικὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου θέλει ἀπαλλάξῃ τὴν Ἑλλάδα μιᾶς σοβαρᾶς ἐνοχλήσεως, ὥστε νὰ ἐπιδιώξῃ ἀκολούθως τὸ ἠπειρωτικὸν ζήτημα καὶ τὸ τῆς βερολινείου γραμμῆς.»

Διὰ τὸν Νεότουρκον Ἀθῆναι καὶ Ἑλλὰς σημαίνει Ἑλληνισμός. Ὁ Ἰσλαμισμὸς εἶνε ἄρνησις αὐτοῦ. Ὑπάρχοντος τούτου, τίς ἡ χρεία τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ; Ἡ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας καταδρομὴ προβαίνει

μέχρι τοῦ Ὁμήρου, ὅστις ἐπίσης δὲν εἶνε ἀνεκτὸς ἐν τῇ νέᾳ τάξει. Ἀκόμη πρὸ ὀλίγου χρόνου ἔγραφεν ἡ «Ἰκδάμ», ἐκ τῶν ἐπισήμων δημοσιογραφικῶν ὀργάνων τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἀπηγόρευσε τὴν ἐν τοῖς σχολείοις χρῆσιν βιβλίου τῆς Ὀδυσσείας, συγγραφέντος ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος Ἀλεξάνδρου Μακρινοῦ, ὡς περιέχοντος ὑβριστικὰς διὰ τοὺς Τούρκους περικοπάς. Τὸ τοιοῦτο θὰ εἶνε ἴσως δημοτικὸν βιβλίον. Ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ μέση καὶ ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις τῶν Ἑλληνοπαίδων ἐξοθωμανισθῶσι, τότε βεβαίως θὰ ἐκδιωχθῶσιν ἐκ τοῦ προγράμματος καὶ ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Ὁμήρου χάριν τῆς Χαλιμᾶς.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἠδύνατο νὰ ἐξεγερθῇ κατὰ τῶν ἐκτρόπων τούτων, κατὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου, ὃν προκαλοῦσιν αἱ ἐπίσημοι τοῦ κράτους ἀρχαὶ καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ νεοτουρκικὸς τύπος. Ἀλλὰ φοβεῖται τὴν ἐπανάληψιν τῶν φρικαλέων σκηνῶν τῶν Ἀδάνων καὶ τῶν Κυδωνιῶν, καὶ περιορίζεται μόνον εἰς διαμαρτυρίας. Ἀναδημοσιεύω μίαν καὶ μόνην, τὴν διαμαρτυρίαν τῶν ἑλληνικῶν συνοικιῶν, τῶν συντεχνιῶν καὶ τῶν σωματείων τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποσταλεῖσαν πρὸς τὸν Μέγαν Βεζίρην, τὸν πρόεδρον τῆς Βουλῆς καὶ τοὺς βουλευτὰς Θεσσαλονίκης κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ τουρκικοῦ τύπου ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, κηρυττομένων ὑπ' αὐτοῦ καὶ καταγγελλομένων ὡς ἐχθρῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ὀθωμανικῆς πατρίδος:

«Οἱ Ἕλληνες Ὀθωμανοὶ Θεσσαλονίκης καὶ τῶν πέριξ μόλις ἐβαίνομεν πλήρεις ἐλπίδος μετὰ τῶν ἀδελφῶν Μουσουλμάνων καὶ τῶν ἄλλων συνοίκων ἐθνῶν ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀδελφοποιήσεως καὶ τῆς προόδου διὰ τοῦ νέου πολιτεύματος, εὑρέθημεν πρὸ καταιγίδος, προβληματικὴν τὴν θέσιν ἡμῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ καθιστάσης ἐν βαθμῷ, εἰς ὃν οὐδ' ἐν αὐτοῖς τοῖς σκοτεινοῖς χρόνοις τῆς ἀπολυταρχίας εἴχομεν περιελθῃ. Ὄντως παρὰ τὴν ἀποδεδειγμένην νομιμοφροσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπό τινος ἀμείλικτος διωγμὸς διεξάγεται κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, συκοφαντουμένου εἰς τὰ ἱερώτερα αὐτοῦ, ὑβριζομένου ὑφ' ὅλου σχεδὸν τοῦ τουρκικοῦ τύπου, χωρὶς δυστυχῶς νὰ λαμβάνωνται τὰ νόμιμα μέτρα πρὸς περιστολὴν τῶν τοιούτων ὑπερβασιῶν.

«Τοιαύτην δὲ τὰ δημοσιεύματα τοῦ τουρκικοῦ τύπου ἐπίδρασιν ἔσχον ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ ἔν τε ταῖς πόλεσι καὶ τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ὥστε ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος παρίσταται ἤδη ὡς ὑπόδικον ἐν Τουρκίᾳ.

«Ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων συναισθημάτων καὶ πικριῶν, ἃς δοκιμάζει κατ' αὐτὰς τὸ ἡμέτερον Γένος, ἀναγκαζόμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐκ καθήκοντος τὰ ἀνωτέρω εἰς γνῶσιν τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος καὶ ἀποκρούοντες μετὰ σφοδρότητος καὶ ἀγανακτήσεως πάσας τὰς καθ' ἡμῶν συκοφαντίας τοῦ τουρκικοῦ τύπου, παρακαλοῦμεν ὅπως τὰ δίκαια παράπονα ἡμῶν ληφθῶσιν ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν, ἵνα

οὕτω τεθῇ τέρμα εἰς τὴν λυπηρὰν ταύτην κατάστασιν, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος.»

Δὲν ἐπιθυμῶ ν' ἀφηγηθῶ περισσότερα γεγονότα. Ἀφίνω νὰ λαλήσῃ ἀντ' ἐμοῦ αὐτὸ τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τῶν ἀνταμειφθέντων ἐγγράφων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς μεγάλης βεζυρείας. Καταγγέλλει ὁ Πατριάρχης γεγονότα εἰς τὴν ἐπίσημον ἀρχὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ τὴν ἐπίσημον ὡς ἐθνάρχου τοῦ γένους τῶν Ρωμαίων (Ροὺμ μιλέτ-μπασι).« Ὁ μέγας βεζύρης δύναται, αὐταρχικῶς φερόμενος, ν' ἀμφισβητήσῃ μετὰ τὸ νέον πολιτικὸν καθεστὼς τὴν ἰδιότητα τούτων, ὡς ἐκαυχήθη, ἀλλὰ τὰ γεγονότα, τὰ ἐγκλήματα, τὰ καταγγελλόμενα ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ὡς τελεσθέντα τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ τῇ ἐπινεύσει τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀμφισβητήσῃ ἢ νὰ διαψεύσῃ.

Σταθερῶς ἀμυνόμενον τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπικαλεῖται τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, δι' ὧν ἐμφαίνεται ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς δυνάμεως οὐ μόνον παρὰ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ξένων Δυνάμεων. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ μέγας βεζύρης Χιλμῆ πασσᾶς διετείνετο, ὅτι τὸ πατριαρχεῖον «οὔτε προξενεῖον εἶνε, οὔτε πρεσβεία». Δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει, ὅτι εἶνέ τι ὑπέρτερον καὶ γενικώτερον. Τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διετέλεσεν ἔκπαλαι οὐ μόνον ἐκκλησιαστική, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία. Ὡς παρατηρεῖ ἀρθρογράφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς,« ὁ χαρακτὴρ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τὰ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων δικαιώματα οὔτε πρεσβείας, οὔτε προξενείου μορφὴν φέρουσιν, οὔτε ὑπόστασιν. Οὔτε οἱ διάδοχοι τοῦ Προφήτου, οὔτε αἱ κατόπιν πολυώνυμοι μωαμεθανικαὶ δυναστεῖαι, οὔτε ὁ πορθητὴς Μωάμεθ ἀπέδωκαν χαρακτῆρα τοιοῦτον. Ἔτη χίλια διακόσια ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν σχέσεων μαρτυροῦσιν, ὅτι Σουλτᾶνοι ἐπιφανεῖς καὶ ὑπουργοὶ συνετοὶ ἀνεγνώρισαν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον χαρακτῆρα πολὺ ἀνώτερον καὶ προξενείου καὶ πρεσβείας· ἀνεγνώρισαν τὸν Πατριάρχην ἀρχηγὸν πνευματικὸν πάντων τῶν ὁμολογούντων τὴν αὐτὴν πίστιν, ἣν ἐδίδασκε καὶ ἐκεῖνος· ἀνεγνώρισαν αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν φόρους ἀπὸ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, δι' ἀνθρώπων ἰδίων, ἐχόντων τὸ προνόμιον νὰ μὴ ἐμποδίζωνται ὑπ' οὐδενὸς ὑπαλλήλου κατὰ τὴν εἴσπραξιν τοῦ πατριαρχικοῦ φόρου· ἀνεγνώρισαν τῷ Πατριάρχῃ τὸ δικαίωμα τοῦ κλητεύειν αὐτὸν τοῦτον ἢ διὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀρχιερέων τοὺς ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων καταγγελλομένους κληρικούς· ἀνεγνώρισαν αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ τὰς περιουσίας τῶν ἀποθνησκόντων καλογήρων καὶ ἀρχιερέων καὶ ἱερέων· ἀνεγνώρισαν αὐτῷ τὸ μέγα δικαίωμα νὰ δικάζηται ἐν τῷ ἀνωτάτῳ δικαστηρίῳ τοῦ Κράτους, ἐν ᾧ καὶ ὁ κατὰ καιροὺς Μέγας Βεζύρης ἐδικάζετο.

«Οἱ τρομεροὶ δόγαι τῆς Βενετίας πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον γράφουσιν ὡς πρὸς Ἀρχὴν καὶ Δύναμιν διεθνοῦς κύρους· ἀπὸ τοῦ 1850 καὶ ἐντεῦθεν τὰ προτεσταντικὰ

κράτη τῆς Εὐρώπης διαγωνίζονται περὶ τῆς πρὸς αὐτὰ φιλίας τοῦ Πατριαρχείου· ἡ δὲ μεγάλη τῆς Γερμανίας αὐτοκρατορία, ἀποστέλλουσα πρεσβευτὴν αὐτῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1849 τὸν Ροδόλφον Σμίθτιον, ἐπέδιδεν αὐτῷ γράμματα διαπιστευτήρια πρὸς τὸν Σουλτᾶνον Μεχμὲτ Δ', ἀλλ' ἐπέδιδε ταὐτοχρόνως διαπιστευτήρια γράμματα καὶ πρὸς τὸν τότε Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Παρθένιον Β' τὸν Ὀξύν. Ἀλλὰ δύναμιν κεκτημένην κῦρος διεθνὲς ἀνεγνώρισεν αὐτὴ ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία ἀπὸ ἀλώσεως, διεξάγουσα πᾶσαν μετὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου συνεννόησιν καὶ συζήτησιν διὰ τοῦ ρεϊζ ἐφέντη, ὡς ἐλέγετο τότε καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν.»

Ὡς ἀνέπτυξα ἤδη ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν Προνομιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀλλαχοῦ, θρησκεία καὶ ἐθνισμὸς ἕνεκα ἱστορικῶν αἰτίων ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ γένους εἶνε συνώνυμα. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ὡς ἐκπροσωποῦσα τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, κατὰ τὰ καθεστῶτα, ἔχει τὸ καθῆκον καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀμύνηται κατὰ πάσης προσβολῆς καὶ παραβιάσεως τῶν θρησκευτικῶν δικαίων, ἥτις εἶνε καὶ τῶν ἐθνικῶν δικαίων παραβίασις. Ἡ Νέα Τουρκία, καλῶς γινώσκουσα τοῦτο, ἔχουσα πεῖραν ἐκ τοῦ παρελθόντος, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ προγράμματος αὐτῆς, διαιρέσεως τῶν φυλῶν καὶ ἐξασθενήσεως αὐτῶν, ἔθηκεν εἰς ἐνέργειαν ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα συνειργάζετο ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον μετὰ τῶν πρώην ἀρχηγῶν τῶν συμμοριῶν, καὶ δὴ μετὰ τοῦ Σανδάσκη, σατανικὸν μέτρον : ν' ἀφαιρέσῃ παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὰς παρ' αὐτῶν κτισθείσας ἐκκλησίας καὶ νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς εἰς τοὺς Βουλγάρους.

Τὸ ἑπόμενον ἔγγραφον τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπαρκῶς χαρακτηρίζει τὴν νεοτουρκικὴν μέθοδον τῆς ἐξασθενήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν Μακεδονίᾳ :

«*Ὑψηλότατε,*

«Οὐχὶ ἀπροσδόκητον, οὐδὲ ξένον ἐφάνη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὸ λαβὸν χώραν χθὲς ἐν τῇ ὀθωμανικῇ Βουλῇ. Μετὰ σφοδρᾶς λύπης ἤκουσε τὸ Πατριαρχεῖον, ὅτι ἡ ἔντιμος ὀθωμανικὴ Βουλὴ ὅλως παρατύπως καὶ ἐναντίον ρητῶν διατάξεων τοῦ τε Συντάγματος καὶ τῶν σχετικῶν φιρμανίων καὶ τῆς ἐν γένει ὀθωμανικῆς νομοθεσίας καὶ ὅλως ἐσπευμένως προέβη εἰς τὴν οἱονεὶ λύσιν τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος τῶν διαφιλονεικουμένων ἐν Μακεδονίᾳ ἐκκλησιῶν καὶ σχολῶν μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων καὶ τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων, ἀφροντιστήσασα σύναμα καὶ περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ οὐσιαστικῆς ἰδιότητος τοῦ ζητήματος.

«Ὅσον καὶ ἂν εἶνε τὸ γενόμενον θλιβερὸν καὶ ἄδικον, τὸ Πατριαρχεῖον φρονεῖ, ὅτι εἶνε πρωτοφανές, καθόσον εἰθίσθη ἤδη εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ πεισμονὰ καὶ ἐμπαθῆ πολιτείαν τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως· διότι ἀτυχῶς ὁπουδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξε ἢ παρίσταται διαφορὰ μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων, πάντοτε ἡ ἐτυμηγορία αὐτῆς ἐκδηλοῦται ὑπὲρ τῶν προστατευομένων Βουλγάρων.

Ὅτι δὲν λαλοῦμεν λόγους κενούς, ἀπόδειξις ὅτι ἀπωλέσθη μεγάλη περιουσία ἐκκλησιαστικὴ καὶ κατεστράφη ὁλόκληρος πληθυσμὸς ἐν τῷ νῦν λεγομένῳ βασιλείῳ τῆς Βουλγαρίας, χωρὶς οὐδέποτε ἡ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις νὰ εὐαρεστηθῇ ἵνα προστατεύσῃ τὸ Πατριαρχεῖον.

«Ἐν ᾧ πάντοτε ὑπερβαλλόντως ὑπερήσπισε τοὺς ἐν τῷ Κράτει τούτῳ Μωαμεθανούς, οὐδέποτε ὅμως ἠθέλησε λόγους κἂν νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων, ἀλλὰ πανταχοῦ ἔν τε Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ, ὅπου γεννῶνται εἴτε διαμφισβητήσεις, εἴτε νέα αἴτησις πρὸς ἀποστολὴν ἱερέως ἢ ἄνοιγμα ἐκκλησίας, πάντοτε ἡ Κυβέρνησις, ὡς ἔθος αὐτῇ, ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων. Θεωροῦμεν περιττὸν ν' ἀπαριθμήσωμεν τὰ γεγονότα, καθόσον γινώσκει ταῦτα ἡ Κυβέρνησις κάλλιστα. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τὸ Πατριαρχεῖον, πεπεισμένον περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀμειλίκτου καταδιώξεως, περὶ τῆς καταπατήσεως τῶν δικαίων αὐτοῦ, περὶ τῆς παραβλέψεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Χάρτου τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἐπικυρωθέντος δι' αὐτοκρατορικοῦ φιρμανίου, οὐδὲν ἄλλο ἔχει ν' ἀντιτάξῃ εἰμὴ νὰ ῥήξῃ κραυγὴν ὀδύνης ἐπὶ τῷ ἀδικήματι τούτῳ καὶ διαμαρτυρόμενον νὰ παρακαλέσῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν Κυβέρνησιν νὰ παύσῃ τὸν κατ' αὐτοῦ ἄδικον πόλεμον».

Τῇ 5 Σαμπὰν 1327 8 Αὐγούστου 1325 (1909).

Εὐχέτης

Ὁ Πατριάρχης τῶν Ρωμαίων.

Ἡ τοιαύτη πολιτεία τῶν Νεοτούρκων καταγγέλλεται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Μωαμεθανῶν ἐνίοτε. Πεφωτισμένος Ὀθωμανὸς διπλωμάτης, ἄλλοτε πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις καὶ ἤδη διατελῶν ἐν διαθεσιμότητι, ὁ Ἀσὴμ πασᾶς, διαμένων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Μασσαλίᾳ, ἔπεμψεν εἰς τὸ «Βῆμα» τῆς Ρώμης μακρὰν ἀλλὰ καὶ σπουδαιοτάτην ἀνταπόκρισιν περὶ τῆς συγχρόνου ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καταστάσεως. Ἐκ τῆς ἀνταποκρίσεως ταύτης ἀποσπῶ τὰ ἑξῆς, τὰ κυριώτατα σημεῖα:

«Ἤδη, ὅτε ὁμιλοῦσι περὶ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτῆς, ἡ δὲ Κρήτη ἀποτελεῖ τὸ σοβαρώτερον θέμα τῆς τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐγὼ Παλαιότουρκος, ποθῶν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς πατρίδος μου, ὅσον καὶ οἱ Νεότουρκοι, λαμβάνω τὸν λόγον, ὅπως χύσω φῶς εἰς τὴν σκοτεινὴν περίοδον, ἣν διέρχεται ἡ Τουρκία.

»Θὰ ἤμην ὁ ἀθλιέστερος τῶν Τούρκων, ἂν ἔλεγον ὅτι δὲν ἐπιθυμῶ ὁλοψύχως τὸν θρίαμβον τῆς συνταγματικῆς πολιτικῆς διοικήσεως τῶν Νεοτούρκων.

»Οἱ Παλαιότουρκοι καὶ οἱ Νεότουρκοι οὐδέποτε ὡμολόγησαν εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῆς χώρας. Τὸ Σύνταγμα θὰ δημιουργήσῃ ἰσχυρὰν Τουρκίαν, ὅταν τὰ 20 ἑκατομμύρια τῶν Μουσουλμάνων κατανοήσωσιν, ὅτι ὁ Μωάμεθ καὶ ὁ

Χριστὸς οὐδαμῶς σχετίζονται πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν ἐθνῶν. Ὁ θέλων νὰ διαψεύσῃ τοῦτο προδίδει τὴν χώραν αὐτοῦ καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ.

»Ἡ Τουρκία ἔσται ἐσαεὶ μωαμεθανική. Παύουσα νὰ εἶνε τοιαύτη, θ' ἀποχαιρετίσῃ τὴν δόξαν της.

»Οἱ Νεότουρκοι, θέλοντες νὰ εἰσαγάγωσι τὴν ἀδελφότητα καὶ τὴν ἰσότητα καὶ συνδέοντες τὰ ἀσύνδετα καὶ παράδοξα, ἂς βαπτίσωσι τὸν Καλίφην Σουλτᾶνον καὶ ἂς ἀνακηρύξωσιν αὐτὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, ὀνόματι «Κωνσταντῖνον ΙΓ'»

»Οἱ Νεότουρκοι, ἀναλαβόντες τὴν ἐξουσίαν, ἐξετράχυναν τὸ μῖσος τῶν χριστιανικῶν γενῶν καὶ ἐξήγειραν τὸν φανατισμὸν τῶν Μουσουλμάνων ὁρμητικώτερον κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

»Μεγαλομανεῖς, φαντάζονται ἐφικτὴν τὴν στρατολογίαν καὶ τὴν ὀθωμανικὴν διδασκαλίαν τῶν μὴ Μουσουλμάνων, τείνουσι δὲ νὰ καταργήσωσι τὰ προνόμια, ἅτινα ἐχορήγησαν μεγάλοι σουλτᾶνοι εἰς τὰ ζωτικώτερα στοιχεῖα τῆς αὐτοκρατορίας, ἤτοι εἰς τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον».

Τῶν Ἀρμενίων ἡ γλῶσσα δὲν εἶνε διάφορος τῆς τῶν Ἑλλήνων. Καταδιώκονται καὶ οὗτοι. Ζητεῖται ἡ ἐκμηδένισις αὐτῶν ὡς ἔθνους· καὶ τοῦτο διὰ τῆς σχολικῆς ἐκπαιδεύσεως, δια τῆς ἀφαιρέσεως τῶν προνομίων αὐτῶν, ἀπὸ αἰώνων ἀναγνωρισθέντων, πλέον ἢ ἅπαξ κυρωθέντων ὑπὸ σουλτάνων καὶ βεζυρῶν. Ἀρμένιος εὐπατρίδης καὶ νομικός, ὁ Μ. Σεβασλῆς, ἔπεμψε πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν ὑπουργεῖον ἀνοικτὴν ἐπιστολήν, δημοσιευθεῖσαν ἐν τοῖς κυριωτάτοις δημοσιογραφικοῖς ὀργάνοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Σμύρνης. Ἀντιγράφω ἐξ αὐτῆς τὰ κυριώτερα μέρη:

«Ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Τουρκίας οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολὴν ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμίτ. Ἐξετάζων τις τὸ νῦν κυβερνητικὸν σύστημα ἐν συνόλῳ δύναται ν' ἀποφανθῇ, ὅτι κατὰ τὸ μέγα μέρος δὲν εἶνε ἡ συνέχεια τοῦ παρελθόντος. Ἡ μέθοδος ἐτροποποιήθη κάπως, ἀλλ' ὁ σκοπὸς μένει ὁ αὐτός, ὅ περ ἀποδεικνύει τὴν ἀληθῆ ἐνσάρκωσιν τῆς προφητείας μεγάλου ἀνδρὸς εἰπόντος, ὅτι ἡ Τουρκία εὑρίσκεται εἰς τὴν φάσιν τῆς τελευταίας αὐτῆς ἀγωνίας.

«Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας οὐδόλως συνετίζονται ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος δὲν χρησιμεύουσιν ὡς μαθήματα, ἅτινα εἶνε ἱκανὰ νὰ ὑποδείξωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας. Ἡ Τουρκία δὲν δύνατα. νὰ σωθῇ ἢ μόνον διὰ τῆς εἰλικρινοῦς συνεργασίας μετὰ τῶν ἑτερογενῶν στοιχείων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν αὐτήν.

«Ἡ κατάπτωσις τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν οἱ πολιτικοὶ αὐτῆς ἄνδρες ἐγκατέλειψαν τὰς ἀρχὰς καὶ διδασκαλίας, ὧν ἡ ἐφαρμογὴ συνετέλεσεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ νέου κράτους. Διὰ τῆς διαιρέσεως τῶν ὑπηκόων εἰς φυλὰς προνομιούχους καὶ εἰς φυλὰς ὑποδούλους, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἀνισοτήτων μεταξὺ Τούρκων καὶ μὴ καὶ διὰ τῆς ἱδρύσεως τάξεων καὶ

ὑπηκόων, ὧν ἡ ὕπαρξις νὰ χρησιμεύῃ πρὸς διατροφὴν τῶν κατακτητῶν, ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς μελλούσης καταστροφῆς τῆς αὐτοκρατορίας.

«Οὐδὲν εὐκολώτερον τῆς ἀνακηρύξεως Συντάγματος. Τὸ πᾶν εἶνε ἡ ἐφαρμογὴ τούτου διὰ πράξεων καὶ ἔργων, δι' ὧν καὶ μόνον θὰ πεισθῇ ὁ πεπολιτισμένος κόσμος, ὅτι οἱ συντάκται εἶνε μεμυημένοι εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς οὐσιώδεις διατάξεις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου τὸ νῦν Σύνταγμα χρησιμεύει ὡς ἀσπὶς εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς Τουρκίας, ὑφ' ὧν προφυλάσεται σύστημα, ὃ περ ἀποτελεῖ αἶσχος τῆς ἀνθρωπότητος».

Ἐξ ὅσων ἐξέθηκα μέχρι τοῦδε καὶ ἐκ τῶν ἐκτεθησομένων ἐν τοῖς ὑπολειπομένοις κεφαλαίοις καταδηλοῦται, ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ νέον καθεστὼς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων οὐδαμῶς μετεβλήθη. Καὶ ὁ λόγος. Ἐγένετο ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ χαρακτῆρος. Τὸ ψιμμύθιον τῆς νέας ἰδέας ἀποτρίβεται ὁσημέραι ἀπὸ τοῦ προσώπου τῶν μεταρρυθμιστῶν· καὶ ἀποκαλύπτεται αὖθις ἡ παλαιὰ μορφή. Αὕτη εἶνε ἡ κατάστασις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ὑπὸ τὸ νεοπολιτικὸν σύστημα, τὸ κατ' εὐφημισμὸν καλούμενον συνταγματικόν. Στρατοκρατία, τρομοκρατία, καὶ ἐπὶ τέλους ἀναρχία...

Τίς ὁ κυβερνῶν σήμερον ἐν τῷ κράτει τούτῳ: Ὁ νέος Σουλτάνος; Ἀλλ' οὗτος οὐδὲ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει, οὐδ' ἐρωτᾶται, οὐδὲ λαμβάνει γνῶσιν τῶν τελουμένων. Ἡ Βουλή; ἀλλὰ καὶ αὕτη λαμβάνει μᾶλλον ἢ δίδει διαταγάς. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη; ἀλλ' αὕτη ἐκτελεῖ τὰ εὐτελέστατα καθήκοντα ὑποτελοῦς πολιτικῆς ἐξουσίας· κατέστη μονονουχὶ τὸ πρακτορεῖον τῶν περὶ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἐθνικομανῶν. Καὶ ἐπικαλοῦμαι τὸ ἐν ἔτει 1909 ἐπεισόδιον τοῦ Ἀρμενίου ὑπουργοῦ Νουραδουγγιάν. Ἀπήρεσκεν εἰς τὸ κομιτᾶτον, ὡς Ἀρμένιος βεβαίως. Ἐζητήθη ἡ παραίτησίς του, ἀλλ' οὗτος ἠρνεῖτο. Ὁ μέγας βεζύρης ἐξικέτευεν αὐτὸν εἰς παραίτησιν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν ἀπολύσῃ· ὡς ἐκ τούτου ἐπηπειλεῖτο ἡ παραίτησις τοῦ ὑπουργείου, διοριζομένου ἄλλου ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κομιτάτου. Ἐπὶ τέλους ἐπῆλθεν ἡ πτῶσις αὐτοῦ. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ἄλλως γενέσθαι,

Τὸ παράδειγμα τοῦτο εἶνε ἓν ἐκ τῶν πολλῶν κατὰ τὴν τριετῆ ταύτην περίοδον τῆς νεοτουρκικῆς ἱστορίας.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐξελίσσεται τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Τὴν μονοκρατορίαν τοῦ Χαμὶτ διεδέξατο ἡ ὀλιγαρχικὴ ὁμὰς τῶν περὶ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον Τὰ δὲ συμβάντα καὶ συμβαίνοντα κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ, ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου ἀναμιμνήσκουσι τὰς θλιβερὰς σελίδας τῆς γαλλικῆς τρομοκρατίας.

Ὡς ἐγγύησις κατὰ τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ τῆς ἀναρχίας, τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀλαζονίας, τῶν παρεκτροπῶν τοῦ μουσουλμανικοῦ

ὄχλου καὶ τοῦ στρατοῦ, ὑφίστατο ἄλλοτε ἐπὶ τῆς ἀπολυταρχίας, ἐλειτούργει ὅπως δήποτε ἡ ἐξουσία ἑνὸς Σουλτάνου, ἑνὸς Βεζύρη, ἑνὸς Βαλῆ. Σήμερον οὐδὲ σκιὰ ὑπάρχει τοιαύτης ἐξουσίας. Τὸ κράτος καὶ ἡ κοινωνία παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν φανατικῶν στοιχείων, ἐνεργούντων ὑπὸ τὴν αἰγίδα οὐχὶ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἀλλὰ τῆς συνταγματικῆς ἰδέας, τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἥτις δὲν δύναται νὰ πραγματωθῇ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἐθνικῶν στοιχείων. Ὁ νόμος τῶν ὑπόπτων, καὶ τοιοῦτοι εἶνε κατ' ἐξοχὴν οἱ Ἕλληνες ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κυδωνίαις, πανταχοῦ τοῦ κράτους, κατέστη ὁ νόμος τῆς πολιτικῆς τάξεως.

Ζητεῖται πρὸς ἄρσιν τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ *σωτήρ*, ἤ, ὅπως ἔλεγον πρό τινος καιροῦ, ὁ *φεσοφόρος* Κρόμβελλος. Τίς ὁ δυνάμενος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ν' ἀναλάβῃ τὸ σκῆπτρον τοῦ προστάτου πάντων τῶν πληθυσμῶν, τῶν θρησκευμάτων, νὰ σταματήσῃ τὸ ραγδαίως χωροῦν κακόν;

Τοιοῦτο τὸ πολιτικὸν πρόβλημα τῆς συγχρόνου Τουρκίας.

Ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ ἀπολυταρχικοῦ παρελθόντος, ἐν διαστήματι πολλῶν αἰώνων, ἐγράφησαν ἄπειροι αἱματηραὶ σελίδες βίας καὶ κακοπραγίας. Τριῶν ἐτῶν μόλις ὕπαρξιν ἀριθμεῖ τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς. Ἐδείχθη ἄξιον τῶν προγόνων. Εἰ μή τι ἄλλο, δύναται νὰ ἐπιδείξῃ τὴν αἱματηρὰν σελίδα τῶν Ἀδάνων, τὰς ἐγκληματικὰς βιαιοπραγίας τῶν Κυδωνιῶν.

Ἕπεται καὶ συνέχεια; Ὁ καιρὸς θὰ δείξῃ τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΝΕΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΕΝ ΑΔΑΝΟΙΣ ΚΑΙ ΚΥΔΩΝΙΑΙΣ

Μετὰ τοὺς Ἕλληνας οἱ Ἀρμένιοι—καὶ ὁμολογοῦσι τοῦτο αὐτοὶ οὗτοι—εἶνε τὸ νοημονέστερον, τὸ νομοταγέστερον, τὸ δραστηριώτερον, τὸ κρεῖττον οἰκονομικῶς συντεταγμένον στοιχεῖον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὅπως οἱ Ἕλληνες, οὕτω καὶ οἱ Ἀρμένιοι ἀνῆλθον εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ζωηροί, ἐπιτήδειοι, γλωσσομαθεῖς, εὐχερῶς ἐκπολιτιζόμενοι, κατέστησαν ἀναγκαῖοι ἐν τῇ διαχειρήσει τῶν ὀθωμανικῶν πραγμάτων. Ἔτι δὲ μᾶλλον εὐχερῶς εἰσέδυσαν εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ὁπότε ἀπεβλήθησαν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς ὑπηρεσίας.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐξεγείρεται καὶ τῶν Ἀρμενίων ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῶν διατελούντων ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν Ὀθωμανῶν πασσάδων. Τυγχάνουσι διεσπαρμένοι πανταχοῦ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὡς καὶ ἐν Ρωσσίᾳ· ἀλλ' ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἐπικοινωνία καὶ ἀλληλεγγύη διετηρήθη ζωηρὰ κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀνυπαρξίας.

Ἀπὸ τοῦ 1860 ἡ ἐθνικὴ αὕτη συνείδησις ἐξηγέρθη ζωηροτέρα καὶ ἐπιτακτικωτέρα. Διὰ τοῦ λεγομένου Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ ἔτους ἐκείνου ὡρίσθη, ὅτι «ἕκαστον ἄτομον καθῆκον ἔχει νὰ συντρέχῃ τὸ ἔθνος εἰς τὰς δαπάνας αὐτοῦ, νὰ ὑπηρετῇ αὐτὸ κατὰ δύναμιν, νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς νόμους του». Εἰ καὶ ἐπεκυρώθη δὲ ὁ Χάρτης οὗτος ἐν ἔτει 1863 ὑπὸ τῆς Πύλης, διότι οἱ Ἀρμένιοι ἐθεωροῦντο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ οἱ πιστότατοι καὶ ἀκραιφνέστατοι τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ δὲν ἐφηρμόσθη δι' οὓς λόγους οὐδέποτε πράγματι ἐφηρμόσθη ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει οἱαδήποτε μεταρρυθμιστικὴ διάταξις.

Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὡς γνωστόν, μεταξὺ τῶν ἄρθρων αὐτῆς ἀνέγραψε καὶ τὸ 61ον ἄρθρον περὶ εἰσαγωγῆς μεταρρυθμίσεων ἐν Ἀρμενίᾳ,

ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Εἶπον ἤδη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὁποῖα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεταρρυθμίσεων ἐκείνων ἐπὶ Χαμίτ : Ἡ πανωλεθρία τῆς Ἀρμενίας καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Ἀρμενίων ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Μυριάδες Ἀρμενίων ἐξηφανίσθησαν, ἡ δὲ Εὐρώπη περιωρίσθη μόνον εἰς διαμαρτυρίας, εἰς ἀνακριτικὰς ἐπὶ τόπου ἐρεύνας, εἰς αἰσθηματικὰς ἀγορεύσεις ἐν τοῖς Κοινοβουλίοις. Σωστικὸν καὶ πρακτικὸν οὐδέν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ Ἀρμένιοι ἐτέθησαν ἐκτὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ νόμου. Οὐδεμία παρήρχετο περίστασις, χωρὶς νὰ κακοποιηθῶσιν. Ἐντεῦθεν τὸ πάθος αὐτῶν καὶ τὸ μῖσος κατὰ τοῦ καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον κατεπολέμουν διὰ τῶν δραστηριωτάτων μέσων, καὶ δὴ διὰ τῆς δυναμίτιδος. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τῇ πρώτῃ εὐκαιρίᾳ τῆς μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος ἐπικρατησάσης ἔν τισι τῶν ἐπαρχιῶν ἀναρχίας, τὸ μῖσος τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου κατὰ τῶν Ἀρμενίων ἐξεδηλώθη τραγικώτατα καὶ θλιβερώτατα. Κατὰ τὰ εἰωθότα, ἐπρωταγωνίστησαν καὶ πάλιν οἱ φύλακες τοῦ νόμου, οἱ ἄνθρωποι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἀναγράφω τὰ κυριώτατα τῶν καταστροφῶν τούτων ἐξ ἐξηκριβωμένων πληροφοριῶν :

« Ὀρδαὶ Μωαμεθανῶν, ὡπλισμέναι διὰ γιαταγανίων καὶ ροπάλων ὁμοιομόρφων, ἐξεχύθησαν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ἤρξαντο συστηματικῶς νὰ φονεύωσι τοὺς Ἀρμενίους, νὰ τοὺς ἀκρωτηριάζωσι καὶ νὰ λεηλατῶσι καὶ καταστρέφωσι τὴν ἀγοράν. Τὴν ἑνδεκάτην πρὸ μεσημβρίας ἔφθασεν ἐκ Μερσίνης συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ ὁ Ἄγγλος πρόξενος Δούτη Οὐίλης. Ἀμέσως φορέσας τὴν στολήν του, ἔστειλε τὴν σύζυγόν του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ διερμηνέως καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἑνωμοτίας στρατιωτῶν περιῆλθεν ἐπὶ δύο ἡμέρας συνεχῶς τὰ κέντρα τῶν σφαγῶν, προσπαθῶν νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὰς καὶ μάλιστα ἐτραυματίσθη εἰς τὸν βραχίονα.

« Ἡ πόλις ἦτο ἤδη κατεστραμμένη, 1000 δὲ πτώματα κατέκειντο ἐν ταῖς ὁδοῖς. Αἱ ζημίαι ἀνῆλθον εἰς πεντήκοντα χιλιάδας λιρῶν τουρκικῶν, δι' ὧν ἐπεβαρύνθη τὸ Δημόσιον. »

Ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου Ἐπισκόπου Χατσὶν ἐστάλη πρὸς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρμενικὸν Πατριαρχεῖον τὸ ἑπόμενον τηλεγράφημα ἐπὶ τῆς ἀπελπιστικῆς καταστάσεως.

« Ἕνεκα τῶν ἐν Ἀδάνοις, Σὶς καὶ Ταρσῷ ταραχῶν ὁ λαὸς δὲν τολμᾷ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῶν οἰκιῶν του. Ὑποτίθεται ὅτι οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ χωρίων θὰ ἐφορμήσωσι κατὰ τῆς πόλεως. Ὁ λιμὸς ἐπηύξησεν ἕνεκα τῶν τελευταίων ταραχῶν. Κινδυνεύομεν. Σπεύσατε εἰς βοήθειαν ».

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀδάνων οἱ σφαγεῖς ὑπεχρέωσαν τὸν σταθμάρχην νὰ καταρτίσῃ ἁμαξοστοιχίαν διὰ Ταρσόν, ἵνα μετενεχθῶσιν ἐκεῖ, ὅ περ καὶ ἐγένετο.

Μόλις οἱ σφαγεῖς ἀφίκοντο εἰς Ταρσὸν ἤρξαντο τοῦ ἔργου. Οἱ κακοῦργοι

διψῶντες αἷμα ἔσφαζον οἱονδήποτε εὕρισκον πρὸ αὐτῶν, μεθ' ὃ ἔθεσαν πῦρ εἰς τὰς οἰκίας, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων ἐξερχόμενοι εἰς τὰς ὁδοὺς ἵνα σωθῶσιν ἐκ τοῦ πυρὸς εὕρισκον τὸν θάνατον, σφαζόμενοι ὑπὸ τῶν κακούργων.

Πλείονες τῶν ἑξακοσίων οἰκιῶν ἐκάησαν. Αἱ ὁδοὶ ἐπληρώθησαν πτωμάτων. Οἱ κακοῦργοι ἐσκύλευον τὰ πτώματα, ἥρπαζον τὰ καταστήματα καὶ τὰς οἰκίας.

Κάτωθεν τῶν οἰκιῶν ἐστέναζον τραυματίαι, πλέοντες ἐν τῷ αἵματι. Παιδία νεκρὰ ἐσπαράσσοντο ὑπὸ ἀδεσπότων κυνῶν καὶ τῶν κοράκων.

Χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεως εἶνε ὅτι ὁ μουτεσαρίφης Ταρσοῦ, ἰδὼν εἴκοσι νεκρὰς γυναῖκας ἐξαγομένας ἀπὸ τὰ ἐρείπια μιᾶς καὶ μόνης οἰκίας, ἐλιποθύμησεν.

Οἱ κάτοικοι τῆς Μερσίνης διενυκτέρευσαν ἐντὸς τῶν προξενείων. Ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς καὶ δὴ οἱ Τουρκόκρητες ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς σφαγάς, ἀλλ' ἐφοβοῦντο τοὺς προξένους, ἂν καὶ οὐδὲν πολεμικὸν ἔφθασεν ἐκεῖ. Μέγιστος φόβος ὑπῆρξεν ἐν Μερσίνῃ εἰσβολῆς ἐπιδρομέων ἐξ Ἀδάνων, χίλιοι πεντακόσιοι ἄνθρωποι διενυκτέρευσαν ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ «Snef of Suez», ἑκατὸν ἐπὶ τοῦ αὐστριακοῦ Λόϋδ καὶ ἑπτακόσιοι ἐπὶ τῆς «Ἀλεξανδρείας» τοῦ Χατζῆ Δαούτ.

Τὰ θύματα τῶν Ἀδάνων καὶ τῆς Ταρσοῦ μόνον ὑπελογίσθησαν εἰς ὀκτὼ χιλιάδας. Ὁ βαλῆς Ἀδάνων ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὸ κίνημα ὡς στάσιν τῶν Ἀρμενίων.

Ἡ Εὐρώπη, κατειλημμένη ἐκ συγκινήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, ἥκιστα συνεκινήθη ἐπὶ ταῖς ἀνηκούστοις ταύταις καταστροφαῖς, ἄνευ λόγου προκληθείσαις. Ἠρκέσθη μόνον εἰς τὰ δάκρυα, ἅτινα ἔχυσεν ὁ Σουλτᾶνος Μεχμέτ, παραστὰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεώς του πρὸ τῆς Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι αὕτη διέταξεν ἀνακριτικὴν ἐπιτροπὴν ἐκ βουλευτῶν πρὸς ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τῶν γεγονότων, ἀλλ' ὁ μετασχὼν τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης Ἀρμένιος βουλευτὴς ἐδολοφονήθη ὑπ' ἀγνώστων τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν βουλὴν τὰ γεγονότα καὶ νὰ καταγγείλῃ τοὺς αὐτουργούς.

Ἡ ὑπόθεσις ἀνεβλήθη εἰς τὰς ἑλληνικὰς καλένδας.

Ἀλλ' ἂν ἔνοχος σιγὴ τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Εὐρώπης ἐκάλυψε τὸ ἀποτρόπαιον γεγονός, εὑρέθη ἄνθρωπος, ὅστις ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ δὲν ἐδίστασε νὰ μεταβῇ εἰς τὸν τόπον τῆς καταστροφῆς καὶ ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον τὰ γεγονότα.

Εἶνε ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος Scarfolio.

Ἐδείχθη ἄξιος τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφὴ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἀδάνων, γενομένη κατόπιν αὐτοψίας, ὑπενθυμίζει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰς καταστροφὰς τῶν παρελθόντων αἰώνων ἀτιμίας καὶ βαρβαρότητος. Ὁ εἰκοστὸς αἰὼν δὲν ἐδείχθη κατώτερος αὐτῶν. Αἱ βαρβαρότητες κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας ἀναπαρίστανται καὶ πάλιν ἐν χρόνοις, ἀξιοῦσιν, ὅτι ἐκπροσωποῦσι τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἠθι-

κότητα. Δὲν ἔχω τὸ θάρρος ν' ἀναδημοσιεύσω ἐν ἐκτάσει ὅσα ἐδημοσίευσε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ φιλάνθρωπος τῆς Νεαπόλεως, καταγγέλλων εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον, τοὺς λαοὺς καὶ τὰς κυβερνήσεις, τὰς κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ θλιβεροῦ ἐκείνου ἔτους θηριωδίας ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Νεοτούρκων. Αἱ ὑπὸ τῶν Παλαιοτούρκων γενόμεναι σφαγαὶ καὶ δηώσεις ἀκόμη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος ἐν Κασσάνδρᾳ, ἐν Χίῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Κυδωνίαις καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἐξεγερθέντος κατὰ τῆς τυραννίας αὐτῶν ἑλληνικοῦ κόσμου, αἱ ὑπερμεσοῦντος τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος κακουργίαι ἐν Βουλγαρίᾳ, αἱ λήγοντος αὐτοῦ ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ κατὰ τῶν ἀρμενικῶν πληθυσμῶν, πάντα ταῦτα ὠχριῶσι πρὸ τῶν νέων κατορθωμάτων τῶν Ἀδάνων. Πρότερον προὐκάλει αὐτὰ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός· ὁ πόλεμος τῶν πιστῶν κατὰ τῶν ἀπίστων, τῶν Ἰσλὰμ κατὰ τῶν Κιαφίρ. Ἤδη, ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὑπηγορεύθησαν τὰ ἐγκλήματα ἐξ ὀνόματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσοπολιτείας, ὅπως ἐννοεῖ τὰ θέσφατα ταῦτα ἡ νεοτουρκικὴ θεωρία περὶ ἀνθρωπίνων δικαίων.

Ὁ Ἰταλὸς Scarfolio μετὰ τοῦ χαρακτηρίζοντος τὴν ἰταλικὴν ψυχὴν ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς συμφυοῦς γενναιοφροσύνης διέτρεξε τὸ θέατρον ἐκεῖνο τῆς καταστροφῆς ἀθώων ἀνθρωπίνων πληθυσμῶν, ἀδιαφορῶν περὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς του, ἑκάστοτε διατρεχούσης κίνδυνον καὶ ἐκ τῆς μισοξενίας τῆς χώρας καὶ ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν κατοίκων αὐτῆς. Αἱ θλιβεραὶ σελίδες, ἐν αἷς περιέγραψε τὰς γενομένας καταστροφάς, ἀποστάζουσιν αἵματος. Τραγικὴ εἱμαρμένη ἀθώων πληθυσμῶν, διότι δὲν ἐνόησαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὰς περιστάσεις, ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ τὴν γλῶσσαν ἀπὸ αἰώνων, ν' ἀφομοιωθῶσιν ἐν τῷ *ὀθωμανικῷ* χωνευτηρίῳ.

Ἐπὶ τῶν τραγικῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάνου Χαμὶτ, τοῦ *ἐρυθροῦ*, ὅπως ἐχαρακτηρίσθη καὶ ἐστιγματίσθη κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος, οἱ μέγιστοι τῶν φιλανθρώπων τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, οἱ περὶ τὸν Γλάδστωνα, τὸν Κλεμανσώ, τὸν Denys-Cochin, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑψώσωσι τὴν γενναίαν καὶ εὔγλωττον αὐτῶν φωνὴν κατὰ τοῦ *ἑστεμμένου δολοφόνου*. Συνεκινήθη ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη, καὶ ἂν δὲν ἐκινήθη πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ αἱμοσταγοῦς θρόνου, ὑπὸ τὸ κράτος διατελοῦσα δικαίας ἀγανακτήσεως, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μέριμναν ἐστεμμένης χριστιανικῆς κεφαλῆς, κατορθωσάσης ν' ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον ἕνεκα εὐτελεστάτων ὑλικῶν συμφερόντων. Ἀλλ' ὅπωσδήποτε ἡ λαϊκὴ ὀργὴ ἐν Εὐρώπῃ ἐξεδηλώθη καὶ ἐν τοῖς κοινοβουλίοις καὶ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ. Διὰ τῆς ἱστορικῆς ἀνατολῆς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἄρδην. Οἱ φωνεῖς ἔτυχον συνηγόρων, μόνον καὶ μόνον διότι τὸ ἔγκλημα ἐτελέσθη ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς ἐλευθερίας! Ἐντεῦθεν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν οἱ μεγάλοι ἀπολογηταὶ τῶν σφαγῶν τῆς Ἀγχιάλου καὶ τῆς Φιλιππουπόλεως, αὐτῶν τῶν ἀρμενικῶν Ἀδάνων.

Καὶ τοῦτο διότι τὰ κράτη, ἐν οἷς αἱ κακουργίαι αὗται ἐτελέσθησαν, διατελοῦσιν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ψευδοκοινοβουλευτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τοὺς λόγους καὶ ἂς ἔλθωμεν δι' ὀλίγων εἰς τὰ πράγματα.

Διηγεῖται μεταξὺ ἄλλων ὁ εὐγενὴς Scarfolio :

«Φθάνω εἰς τὸ χωρίον Μίσσις. Τὸ χωρίον κεῖται πλησίον κιτρίνου καὶ διαρκῶς ἀφρίζοντος ποταμοῦ, δεσπόζουσι δ' αὐτοῦ τὰ σεβάσμια ἐρείπια σαρακηνῆς ἐπαύλεως. Μὴν παρῆλθεν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς.

«Διακόσιοι περίπου Ἀρμένιοι ἔζων ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία. Ἐξ αὐτῶν ἐναπελείφθησαν τρεῖς μόνον. Οἱ ἄρρενες ἐκρεουργήθησαν, αἱ παρθένοι παρεβιάσθησαν καὶ μετὰ ταῦτα ἀπεστάλησαν μακρὰν τοῦ πατρίου ἐδάφους διὰ νὰ πωληθῶσιν ὡς δοῦλαι, ἔγκυοι γυναῖκες ἐξεκοιλιάσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὸν ποταμὸν μὲ τὰ ἐντόσθια αὐτῶν ἔξω».

Βδελυρὸν θέαμα. Συνελαμβάνοντο μικρὰ παιδία καὶ ἐξεδέροντο ζωντανὰ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπωλοῦντο καὶ ἀνθρώπινα ἐντόσθια.

Ἀλλαχοῦ τοῦ τόπου τούτου τῆς ἐξωλείας καὶ τῆς ἐρημώσεως, ἐν τῇ κωμοπόλει Ἐρτζίν, χείρων ἡ καταστροφή. Ἑκατὸν πεντήκοντα πτώματα.

Σειρὰ ἐρειπίων. Ἐκ τῶν τεσσαράκοντα χωρίων τῆς περιφερείας οὐδὲν ἔχει ἀπομείνῃ.

Ἡ καταστροφὴ ἐξετελέσθη μετὰ σατανικῆς μεθοδικότητος. Αἱ διηγήσεις τῶν ἐναπολειφθέντων θυμάτων τῆς λεηλασίας προκαλοῦσι τὴν φρίκην. Τὴν ἀγανάκτησιν ; Δὲν ἀρκεῖ. Ἡ ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἀντιγραφεῖσα περιγραφή, ἡ διήγησις τοῦ Scarfolio καθίσταται ἀπίστευτος. Μεταξὺ τῶν ἀφηγηθέντων εἰς αὐτὸν τὰ τῆς τρομερᾶς τραγῳδίας καταλέγεται καὶ γυνή, ἧς ὁ σύζυγος περιηλείφθη διὰ πετρελαίου καὶ ἐκάη ἐνώπιόν της, οἱ δύο υἱοί της ἐξεδάρησαν ζωντανοί, ἡ θυγάτηρ της ἠτιμάσθη καὶ ἐξεκοιλιάσθη, ἡ οἰκία της ἐπυρπολήθη, ἡ ζωὴ αὐτῆς καὶ ἡ εὐτυχία κατεστράφη.

Ἀπανταχοῦ τῆς χώρας αἱ αὐταὶ φρικαλέαι σκηναί. Γυναῖκες ἀτιμαζόμεναι ἐνώπιον τῶν συζύγων αὐτῶν καὶ μετὰ ταῦτα παραδιδόμεναι εἰς τὸν θάνατον. Τὴν αὐτὴν τύχην λαμβάνουσι παρθένοι πρὸ τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν, βρέφη ρίπτονται εἰς τὸν ποταμόν, ἢ πρὸς βορὰν τῶν κυνῶν καὶ τῶν σαρκοβόρων θηρίων. Ἀλλὰ τὸ φρικαλεώτερον τῶν φρικαλέων σκηνῶν εἶνε ἡ πρὸ τῶν θυμάτων ὄρχησις τῶν δημίων. Τίς οἶδε; κ»θ' ἣν στιγμὴν διέπραττον τὰ ἀνήκουστα ταῦτα ἐγκλήματα μετὰ ζήλου ἀνθρωποφάγων, ἔβλεπον πρὸ αὐτῶν ἀναπεπταμένας τὰς πύλας τοῦ παραδείσου, περικαλλεῖς Οὐρί, καλούσας αὐτοὺς εἰς τὴν αἰωνίαν ἀπόλαυσιν [1]....

---

1 Ἴδε λεπτομερεστέραν περιγραφὴν ἐν τῷ «Hellénisme» τοῦ 1909 (Mai-Juin, pag. 343-461) Les massacres en Asie Mineure.

Ἀναμφιβόλως ὑπὸ τοιούτων σκηνῶν ἐμπνεόμενος ὁ ποιητὴς τῶν *Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων*», ἔγραφε τὸν θαυμάσιον ἐκεῖνον στίχον:

«Les Turcs ont passé là ; Tout est ruine et deuil.»[1].

Οὕτως ἐξεδηλώθη ὁ νεοτουρκικὸς φανατισμὸς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀδάνων κατὰ Μάϊον τοῦ 1909. Ὑπῆρξεν ἀντάξιος τοῦ παλαιοῦ τουρκικοῦ φανατισμοῦ τῶν παρελθόντων αἰώνων.

Ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ κατελήφθη ὅπως δήποτε ἐξ ἀγανακτήσεως. Ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος εὗρε τὰ γενόμενα ἄξια συγγνώμης καὶ ἐπιεικείας Διεπράχθησαν ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων καὶ δὴ τῆς ἀναγεννωμένης ὀθωμανικῆς!

Ἡ κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον γενομένη καταστροφὴ τῶν Ἀδάνων καὶ αἱ συναφεῖς καταδιώξεις τῶν Ἀρμενίων, παρελθοῦσαι ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σοβαρᾶς διαμαρτυρίας καὶ ἐνεργείας τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, ἔμελλε νὰ κινήσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν βουλιμίαν τῶν περὶ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον κατὰ τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τοῦ κράτους. L'appétit vient en mangeant. Κατὰ τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, πρὸς τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς νέας ὀθωμανικῆς πατρίδος πρωτίστως ἐπιβάλλεται ἡ ἑνοποίησις τῶν πληθυσμῶν—θρησκευτική, κοινωνική, ἐθνικὴ ἑνότης. Τούτου κατορθουμένου, ἀναπόδραστος ἔσται καὶ ἡ πολιτικὴ ἑνότης. Δὲν θὰ ὑπάρχωσι πλέον ἀντίθετοι ἐθνικαὶ βλέψεις, πόθοι, συμφέροντα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅπως δήποτε εἶνε δυσχερὴς ἡ ἑνοποίησις τῶν πληθυσμῶν, ἀπαιτοῦσα πολὺν χρόνον διὰ τῆς ἑνοποιήσεως τῆς γλώσσης ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς τουρκικῆς γλώσσης εἰς χρῆσιν τῶν μὴ τουρκικῶν πληθυσμῶν, κρεῖττον εἶνε καὶ θετικώτερον ἡ ἐπίτευξις τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας.

Ἡ καταστροφὴ τῶν ἀρμενικῶν Ἀδάνων μαρτυρεῖ μέχρι τίνος σημείου δύναται νὰ προβῇ καὶ κατὰ τὸν εἰκοστὸν ἀκόμη αἰῶνα ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ἔχων μάλιστα συνεπίκουρον καὶ τὸν ἐθνικὸν ζῆλον.

Ἀλλὰ δὲν ἤρκει μόνον ἡ καταστροφὴ αὕτη νὰ κορέσῃ τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικομανεῖς ὁρμὰς τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Ἐχρειάζοντο νέα θύματα. Καὶ ἐξελέγη ἓν τῶν εὐγενεστάτων καὶ ἱστορικωτάτων τμημάτων τῆς ἑλληνικῆς ὁμογενείας, ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν, ὑπὸ Ἑλλήνων ἐξ ὁλοκλήρου κατοικουμένη· τούτου δ' ἕνεκα ἀείποτε καὶ ὕποπτος οὖσα, ἀείποτε ἐπιβουλευομένη παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Τὰ κατὰ τὴν πόλιν ταύτην πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐξέθηκα ἤδη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Ἄνευ τῆς ἐλαχίστης αἰτίας, ἢ μόνον ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ πόλις διετέλει ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἐπαναστάσεως, κατεστράφη

---

1 V. Hugo, les Orientales.

ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ὁρδῶν τῇ 3ῃ Ἰουνίου 1821. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπλανῶντο ἐπὶ πολλὰ ἔτη λιμώττοντες καὶ γυμνητεύοντες καθ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1835 ἐχορηγήθη καὶ πάλιν ἡ ἄδεια ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς ἐναπομείναντας τῆς καταστραφείσης πόλεως κατοίκους νὰ συνοικισθῶσιν ἐκ νέου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς. Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν καὶ σήμερον, ἐν διαστήματι δύο μόλις γενεῶν, ἀριθμεῖ περὶ τοὺς 35—40,000 κατοίκους, ἅπαντας Ἕλληνας τὸ φρόνημα καὶ τὸν χαρακτῆρα. Ἐντεῦθεν ἡ μῆνις καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ἐπὶ τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ νεοτουρκικοῦ καθεστῶτος.

Τίνι τρόπῳ ἐξεδηλώθη ἡ μῆνις αὕτη, μαρτυρεῖ ἡ ἑπομένη ἔκθεσις, γραφεῖσα ὑπὸ μάρτυρος αὐτόπτου. Ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα μέρη αὐτῆς ἄνευ σχολίων.

«Τὴν 8ην ἑσπερινὴν ὥραν τῆς 1)14 Ἰουνίου ἐ. ἔ. τρεῖς μεθύοντες ἔν τινι οἰνοπωλείῳ καὶ ἀτακτοῦντες ἐξηρέθισαν τὰ νεῦρα Μωαμεθανίδος περαιτέρω οἰκούσης καὶ προὐκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἀντὶ τῆς ἀστυνομικῆς. Καὶ οἱ μὲν ὀπαδοὶ τοῦ Βάκχου εὐθὺς ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως ἐτράπησαν εἰς φυγήν· ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἀδιακρίτως πυροβολοῦντες ἐπλήγωσαν τέσσαρας ἀθῴους διαβάτας, ἐξ ὧν οἱ δύο, ὁ εἷς ἐργάτης καὶ ὁ ἕτερος μαθητής, ἐτελεύτησαν τῇ ἐπιούσῃ, ἐπλήγωσαν δὲ διὰ τῶν ἀκτηρίδων καὶ τῆς λόγχης ἀνὰ τὰς πέριξ ὁδούς, ὅπου μαινόμενοι ἐξεχύθησαν, περὶ τοὺς εἴκοσιν ἑτέρους φιλησύχους πολίτας· ἐκ τούτων εἷς εἶνε Ἄγγλος ὑπήκοος, τέσσαρες δὲ Ἕλληνες. Ἔπειτα οἱ στρατιῶται ὠχυρώθησαν ἐν τῷ κατὰ τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως μεγάλῳ στρατῶνι καὶ ἤρχισαν πυροβολοῦντες πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις κατὰ φαντασιωδῶν ἐχθρῶν καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Ἐν τῷ μεταξὺ προσῆλθεν εἰς τὸ ἀγγλικὸν ὑποπροξενεῖον ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Γρηγόριος καὶ ὁ Τοῦρκος ὑποδιοικητὴς καὶ ἐκεῖθεν περὶ τὴν 10ην ἐξεκίνησαν πρὸς τὸν μέγαν στρατῶνα, ἵνα καθησυχάσωσι τὸν στρατόν· μετὰ πολλὰς δὲ δυσκολίας καὶ κινδύνους κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὸν, ὅπου ὁ μαινόμενος Μουλαζίμης Μουσταφᾶς ἐπέδειξεν αὐτοῖς στρατιώτην κατακείμενον, δῆθεν τραυματισθέντα. Πάντες ἐνομίσαμεν ὅτι τὸ ἐπεισόδιον ἔληξεν· ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε ταῖς πολιτικαῖς καὶ στρατιωτικαῖς ἀρχαῖς. Τηλεγραφικῶς παρέστησαν φρικωδῶς ἐξωγκωμένα τὰ πράγματα, ὁ στρατὼν παρεστάθη ὡς πολιορκούμενος καὶ ἐζητήθησαν ἐσπευσμένως ἐπικουρίαι, φάρμακα καὶ ἰατροί· τῇ ἐπαύριον δὲ κατέφθανε στρατὸς ἐκ Μυτιλήνης καὶ Σμύρνης μὲ τὴν παράδοξον διαταγήν, ὡς ἐβεβαίουν βραδύτερον οἱ κυβερνῆται τῶν πολεμικῶν, νὰ στρέψωσι τὰ τηλεβόλα κατὰ τῆς πόλεως καὶ «νὰ ἐξαλείψωσι τὸ Ἀϊβαλί», ἐὰν τυχὸν ἐγίνετο καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀπόπειρα πρὸς πκρεμπόδισιν τῆς ἀποβιβάσεως. Ἀμέσως τότε ἤρχισαν νὰ περιφέρωνται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἄνευ ἀξιωματικῶν στρατιῶται ἕτοιμοι πρὸς πυροβολισμόν, ἐπιτιθέμενοι πολλαχοῦ κατὰ τῶν διαβατῶν καὶ ἐξυβρίζοντες αὐτούς· εὐτυχῇ

ἐθεώρει ἑαυτὸν ὁ λυτρούμενος μόνον δι' ἀγρίου τινὸς βλέμματος ἢ τῆς ὀνομασίας «Γκιαούρ».

«Οἱ πολῖται ἔντρομοι ἀνελογίζοντο, ὅτι ἡ ἡμέρα ἦτο ἡ παραμονὴ τῆς ἄλλοτε καταστροφῆς τῆς πόλεως καὶ τῇ ἑπομένῃ, ἐπετείῳ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, ἐν μέσῳ βαθυτάτης τῶν προσελθόντων συγκινήσεως ἀθορύβως ὅλως ἐτελέσθη τὸ ἐτήσιον μνημόσυνον τῶν τότε πεσόντων. Ἐπικαιρότατον μνημόσυνον δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ καὶ ἐγὼ τοὐλάχιστον παριστάμενος εἰς αὐτὸ ἐνόμισα, ὅτι συνήλγουν καὶ συνέπασχον μετὰ τῶν τότε παθόντων καὶ συνηυχόμην πρὸς τὸν Θεόν. Τὴν 4)17 Ἰουνίου ἀπεβιβάζετο ἕτερος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στρατὸς ὑπὸ τὸν ὑποταγματάρχην καὶ διοικητὴν Ἀζίζ Βέην ἔξωθεν τοῦ λιμένος καὶ ἐκεῖθεν προχωρῶν μετὰ μεγάλων προφυλάξεων, διότι αἱ εἰδήσεις τῆς κυβερνήσεως ἦσαν ὅτι εἰς τὰ πέριξ ὑψώματα εἶχον ἐξέλθῃ ὑπερδισχίλιοι ὡπλισμένοι (!), ἔφθασεν εἰς τὴν κώμην Γιανιτσαροχώριον. Ἐννοεῖται ὅτι οὔτε τὸ «δὲν εἰξεύρω» τῶν ἁλιέων καὶ τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐργαζομένων, οὔτε οἱ μετὰ φορτίων ξύλων τὴν ἑσπέραν ἐπιστρέφοντες ἐργάται ἔπεισαν αὐτοὺς περὶ τοῦ ψεύδους τῶν καταγγελιῶν. Ἀφοῦ ἔδειραν ἀνηλεῶς πολλοὺς ἐκ τῶν ἀτυχῶν τούτων ἀνθρώπων, ἔπραξαν τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῷ Γιανιτσαροχωρίῳ, ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων δεινῶς ἐκακοποιήθησαν δύο ἱερεῖς καὶ ὁ Μουχτάρης, ἠπειλήθη δὲ δι' ἐμπρησμοῦ τὸ χωρίον, ἐὰν δὲν παρεδίδοντο ἀμέσως τὰ ὅπλα. Οἱ κάτοικοι ἔντρομοι πρὸ τοῦ ἐπιδεικτικῶς ἀγοραζομένου πετρελαίου ἔσπευσαν νὰ παραδώσωσι τὰ ὀλίγα Γκρᾶ τοῦ ἐμπορίου, τὰ ὁποῖα εἶχον, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἐκ φόβου ἐξῆλθον εἰς τοὺς ἀγρούς. Τῇ 5)18 ἀφ' οὗ ἐκ τῶν πέριξ λόφων κατωπτεύθη ἡ πόλις, ἀφ' οὗ ἐκ τῶν ἐξερχομένων κατέστη γνωστὸν εἰς τὸν ἐπερχόμενον στρατόν, ὅτι ἡ πόλις ἡσύχαζεν, ὅτι ὁ στόλος οὐδαμῶς εἶχε βομβαρδίσῃ αὐτήν, εἰσῆλθεν ἐπὶ τέλους ὁ Ἀζίζ, μετ' ὀλίγον δὲ κατέφθανε διὰ θαλάσσης καὶ ὁ νομάρχης Προύσσης Ἀζμῆ βέης καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκηρύσσετο ὁ στρατιωτικὸς νόμος· ταὐτοχρόνως διὰ προκηρύξεως προετρέποντο οἱ κάτοικοι νὰ παραδώσωσι τὰ παρ' αὐτοῖς ὅπλα ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, εἰς τὰς ὁποίας εἶτα προσετέθησαν ἕτεραι δύο. Τῇ ἐπαύριον τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀζίζ προσῆλθεν εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης, πρὸς τὸν ὁποῖον οὗτος προσηνέχθη τραχύτατα, εἰπὼν καὶ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «Σεῖς οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ ὁ κλῆρος τρέφετε τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐρεθίζετε τὸν λαόν, ἐν ᾧ πρέπει νὰ περιορίζησθε εἰς τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα καὶ νὰ προσπαθῆτε νὰ καταρρίψητε διὰ τῆς διδασκαλίας τὸ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἀνεγερθὲν μεσότοιχον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφονεύσαμεν πεντακοσίους χοτζάδες, δὲν σημαίνει δὲ ἂν κόψω καὶ ἐδῶ ἕνα Μητροπολίτην καὶ μερικοὺς ἱερεῖς. Ἂν νομίζητε ὅτι θὰ ἀναμειχθῇ ἡ Εὐρώπη, ἀπατᾶσθε· οὐδεὶς θὰ κινηθῇ. Καὶ ἐὰν ὅμως συνέβαινε τοῦτο, ἐγὼ θὰ ὁπλίσω τοὺς πέριξ Γιουρούκιδες (χωρικοὺς) διὰ τῶν φονικωτάτων ὅπλων καὶ οὕτω σεῖς πρῶτοι θὰ καταστραφῆτε». Σημειωτέον δὲ ὅτι τὴν φράσιν «σὲ κόπτω», «θὰ σὲ σφάξω», ἑξάκις

μέχρι τέλους τῆς συνδιαλέξεως ἐπανέλαβεν ὁ πολὺς ὑποταγματάρχης, οὐδόλως μαλαχθεὶς ἐκ τῶν διαμαρτυριῶν τοῦ Μητροπολίτου, εἰς τὸν ὁποῖον μόνον συγκατένευσεν ἐπὶ τέλους νὰ εἴπῃ,ὅτι εὔχεται νὰ ἔχωσι τὰ πράγματα ὅπως αὐτὸς ἰσχυρίζεται.Καὶ ἐφάνη μὲν ἠπιώτερος κατὰ τὴν εἰς τὸν Μητροπολίτην ἀνταπόδοσιν τῆς ἐπισκέψεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον διὰ προκηρύξεως τῇ 7)20 ἐχαρακτηρίζοντο οἱ διδάσκαλοι καὶ ὁ κλῆρος ὡς οἱ διαχωρίζοντες τὰς δύο φυλάς, προετρέποντο δὲ οἱ θέλοντες νὰ καταγγέλλωσιν ὅπως προσέρχωνται ἐλευθέρως εἰς τὸ Στρατοδικεῖον.»

Ἐξιστόρησα διὰ βραχέων τά τε ἐν τοῖς ἀρμενικοῖς Ἀδάνοις καὶ τὰ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς Κυδωνίαις τελεσθέντα ἀνοσιουργήματα ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικομανοῦς τῶν Νεοτούρκων ζήλου κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων, Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων.Ὡς εἶπον ἤδη ἕνεκα τίνων αἰτίων, ἐλάχιστοι τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων ἐστενοχωρήθησαν τὸ παράπαν ἐκ τῶν συμβεβηκότων τούτων, τῶν προστριβόντων ὄνειδος εἰς τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα. Guarda è passa. Ταῦτα διδάσκει ὁ *ὀρθοφρόνων* πολιτικὸς νοῦς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, τὴν δυναμένην νὰ κατεξαναστῇ ὑπὲρ τῶν θυμάτων καὶ τῶν δημίων, νὰ ζητήσῃ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ προσβληθέντος δικαίου καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ἡ νεοτουρκικὴ πολιτικὴ κατώρθωσε,ποικιλοτρόπως ἐργαζομένη, νὰ προσελκύσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν συμπάθειαν, τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὑπεράσπισιν. Μέχρι τίνος θὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ τοιαύτη εὐρωπαϊκὴ ἐκτίμησις πρὸς τοὺς ἱδρυτὰς καὶ προμάχους τῆς *Νέας Τουρκίας*;

Ἀκόμη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, κατὰ μῆνα Δεκέμβριον, ὁ ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ ἀντιπρόσωπος κ. Πρεσσανσὲ ὑπερημύνθη τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἀξιώσας παρὰ τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου ἐνίσχυσιν αὐτῆς. Πρὸ δέκα τεσσάρων μόλις ἐτῶν ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ἐκαυτηρίαζε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐρυθροῦ Σουλτάνου κατὰ τὰς ἀρμενικὰς σφαγὰς τοῦ 1895. Ἐκεῖνος ἦτο αὐθαίρετος δεσπότης, ἐνῷ οἱ αὐτουργοὶ τῶν κακουργιῶν τῶν Ἀδάνων καὶ τῶν Κυδωνιῶν εἶνε φιλελεύθεροι συνταγματικοὶ πολῖται, εἰς οὓς εἶνε ἐπιτετραμμένα τὰ πάντα, καὶ αὐτὴ ἡ παράβασις τῶν ἠθικῶν νόμων, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οἱαδήποτε κοινωνία.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐξελίσσεται ἐν τῇ συγχρόνῳ Εὐρώπῃ ἡ κοινωνικὴ ἠθική. Αἱ φράσεις, οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι ἐφόνευσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων. Ἡ *Νέα Τουρκία* δὲν δύναται ἢ νὰ γαυριᾷ ἐπὶ τῇ ὑπ' αὐτῆς κατακτήσει τῆς *Νέας Εὐρώπης !*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΟΘΩΜΑΝΙΚΩ ΚΡΑΤΕΙ

Ἓν τῶν σπουδαιοτάτων, ἂν μὴ τὸ πρώτιστον μέλημα ἐν τῷ προγράμματι τῆς νεοτουρκικῆς πολιτικῆς πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνοποιήσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ ἔθνους, εἶνε ἡ πλήρης ἀφομοίωσις ἐν αὐτῷ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τῶν ἀλλογενῶν στοιχείων, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Σλαύων. Πρότερον, ἐπὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐκράτει ἀνισότης μεταξὺ πιστῶν καὶ ἀπίστων, Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν, ἡ στρατολογία τῶν Χριστιανῶν, ἡ κατάταξις αὐτῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ, ἦτο μονονουχὶ ἀπηγορευμένη, ὡς ἀπάδουσα εἰς τὰ θρησκευτικὰ δόγματα, εἰς τὸν ἱερὸν Νόμον. Ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης βεβαίως, ἕνεκα τῆς ἐνισχύσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐξευρέθη ἀπὸ παλαιοῦ ἤδη καιροῦ, ἐπὶ τῶν χρόνων ἀκόμη τοῦ Ὀρχάν, κατὰ σατανικὴν ἐπίνοιαν τοῦ Καρὰ Χαλὴλ Τσενδερελῆ, ἡ ἰδέα συστάσεως στρατοῦ, ἀποτελουμένου ἐκ Χριστιανοπαίδων, ἐκβιαζομένων εἰς ἀποδοχὴν τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ἡ πρότασις αὕτη ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἀκολούθου δικαιολογίας: «Οἱ ἡττημένοι εἶνε δοῦλοι τοῦ νικητοῦ, οὗ νόμιμος περιουσία τυγχάνουσι καὶ κτήματα καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες αὐτῶν. Προσελκυοντες τούτους εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ ἐγγράφοντες ὡς μαχητὰς ὑπὲρ αὐτοῦ, παρέχομεν αὐτοῖς τὴν πρόσκαιρον καὶ τὴν αἰωνίαν σωτηρίαν. Διότι, κατὰ τὸ λόγιον τοῦ προφήτου, πᾶν νεογνὸν πέφυκε πρὸς τὸ Ἰσλάμ (Kûllou, mewloudoun ala fitretil-islam), ἐκπαιδευόμενον δ' ἐν τῷ στρατῷ ὑπὸ Χριστιανοπαίδων, ἐξάπτει τὸν ζῆλον τῶν ἀπίστων πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Οὕτω δὲ ὁ νέος στρατὸς πληρωθήσεται οὐ μόνον ἐκ τῶν παίδων τῶν ἡττημένων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ὁμοεθνῶν καὶ ἐξωμοτῶν.[1]»

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἐφηρμόσθη τὸ σύστημα τοῦτο ἐν τῷ ἀρτισυστάτῳ κράτει, τῷ ὀσημέραι βαίνοντι πρὸς στρατιωτικὴν ἀκμήν, ἕνεκα τοῦ ὀλιγαρίθμου τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τουρκικῶν ὁρδῶν ἦσαν ὑποχρεωμέ-

1 Hammer's Geschichte des osmanischen Reiches (Τόμ. 18).

νοι, ὡς καὶ οἱ Ἄραβες καλῖφαι, νὰ στρατολογῶσιν ἐπιλέκτους ἐξ ἄλλων μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν. Ἀλλ' οὗτοι, εἰ καὶ ἠμείβοντο δαψιλέστατα ἐπὶ τῇ παρεχομένῃ μισθοφορᾷ, ἦσαν ἑκάστοτε δυσυπότακτοι. Τὸ μόνον συντελεστικὸν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς στρατιωτικῆς τουρκικῆς δυνάμεως ἦτο, ὅτι οἱ μισθοφόροι οὗτοι πολεμισταὶ διὰ τῆς μετὰ τῶν *τουρκικῶν στοιχείων* ἐπικοινωνίας σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέκυπτον εἰς τὰς πλεκτάνας τοῦ ἰσλαμισμοῦ, πρὸς τοῦ ὁποίου τὰ δόγματα μᾶλλον προσεχώρουν ἕνεκα τῆς ἀξέστου καὶ ὑλιστικῆς αὐτῶν ἀνατροφῆς. Ἔτι δὲ μᾶλλον, ὡς γνωστόν, ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῶν Τούρκων ἔλαβε μείζονα ἀνάπτυξιν διὰ τῆς μεθόδου τοῦ *παιδομαζώματος*. Ἐντεῦθεν ὁ *γενιτσαρισμός*, ὡς λέγει ὁ Χάμμερ, «τριπλῆ ἀποστασία, ἀπὸ πατρίδος, γονέων καὶ θρησκείας».

Τοιαῦτα συστήματα στρατολογίας ἀποκρούονται σήμερον καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς κοινῆς συνειδήσεως. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ νέον πολίτευμα στρατολογία τῶν Χριστιανῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος πάντων τῶν πολιτῶν ἄνευ διακρίσεως θρησκεύματος, κατ' ἀνάγκην θέλει προσκόψῃ εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας δυσχερείας, αἵτινες πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου στρατολογικοῦ νόμου ἔπρεπε νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ νὰ μελετηθῶσιν.

Μέχρι τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ὁπότε ἀνεγνωρίσθησαν τοῖς Χριστιανοῖς δικαιώματα ἰσότητος ὑπὸ τοῦ νέου καθεστῶτος, οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ δὲν μετεῖχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἢ ἐξισλαμιζόμενοι μόνον. Ὁ στρατιώτης, ὁ ὑπὲρ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους προκινδυνεύων, πρωτίστως ἦτο στρατιώτης τοῦ Ἰσλάμ· δὲν ἠδύνατο ἄρα νὰ προσληφθῇ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἤδη τὸ Ἰσλὰμ ἀντικατέστησεν ἡ πατρίς, ἡ *ὀθωμανικὴ πατρίς*. Πάντες ἄρα οἱ Ὀθωμανοὶ πολῖται ὑποχρεοῦνται νὰ κληθῶσιν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

Τέως οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ὡς ὑποδεέστεροι, ὡς κατ' ἀνοχὴν *βόσκοντες ἐπὶ ξένου λειμῶνος*· ἤδη ἀνεγνωρίσθησαν ἰσότιμοι, εἰ καὶ κρατεῖ ἔτι παρὰ τοῖς κατακτηταῖς τιμώμενος καὶ ἀναγνωριζόμενος ὁ Ἱερὸς Νόμος. Ἂν δὲ ὁ ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀποκλεισμὸς ἐξηκολούθει ὑφιστάμενος καὶ ὑπὸ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐθεωροῦντο ἀκόμη ὑποδεέστεροι τῶν Μουσουλμάνων. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἤθελεν ὑποτεθῇ, ὅτι μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων οὐδεμία ὑφίσταται πολιτικὴ συνάφεια καὶ ἐπικοινωνία. Ἀλλὰ τοὐναντίον κατ' ἀνάγκην συμβαίνει. Ἡ *ὀθωμανικὴ πατρίς*, οἵα ἐννοεῖται καὶ ἐπιδιώκεται ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων, δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ ἄνευ ὑπάρξεως καὶ ὀθωμανικοῦ λαϊκοῦ στρατοῦ, συμπεριλαμβανομένων ἐν αὐτῷ καὶ τῶν Χριστιανῶν πολιτῶν, καταβαλλόντων τὸν φόρον τοῦ αἵματος ὑπὲρ τῆς κοινῆς ὀθωμανικῆς πατρίδος. Τοῦθ' ὅ περ τυγχάνει καὶ ἡ πολιτικὴ ἀντίληψις τῶν συγχρόνων λαῶν, διαβιούντων ὑπὸ ἐλεύθερον πολιτικὸν καθεστώς.

Οὐδεμία ἄρα δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ ἄρνησις ἢ ἀντιλογία ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ὡς πρὸς τὸ πολιτικὸν τοῦτο καθῆκον.

Ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα, ὅτι προκειμένου τοῦ ζητήματος περὶ στρατολογίας τῶν Χριστιανῶν δύο ὑπάρχουσι γνῶμαι παρὰ τοῖς κρατοῦσι μουσουλμανικοῖς κύκλοις. Ἔνιοι τῶν Νεοτούρκων συνηγοροῦσιν ἀπολύτως καὶ ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς προσλήψεως τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Λογικώτατον τοῦτο. Μεταξὺ δὲ τῶν Νεοτούρκων τούτων καταλέγεται καὶ ὁ στρατάρχης Μαχμοὺτ Σεφκὲτ πασσᾶς, ὁ νῦν ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις μάλιστα ἐδήλωσε τοῦτο ἐν συνεντεύξει, ἣν ἔσχε πρὸ καιροῦ μετὰ τοῦ Ἕλληνος οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, εἰπών, ὅτι δύνανται νὰ κατατάσσωνται Ἕλληνες Χριστιανοὶ εἰς τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν ὡς ἐθελονταὶ καὶ πρὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ σχετικοῦ στρατιωτικοῦ νόμου. Ἀλλ' ἄλλοι ἐκ τῶν Νεοτούρκων δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ δικτάτωρος καὶ τοῦτο, διότι ὁ τουρκικὸς στρατός, ὡς κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικός, ὀφείλει νὰ τηρῇ ἐναϊὸν τὸν ἰσλαμικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα· καὶ δὲν παραλογίζεται ἡ μερὶς αὕτη, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ Μουσουλμᾶνος ἀνήκει εἰς τὸ Κοράνιον κατὰ πρῶτον, εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν Παδισσὰχ μετὰ ταῦτα. Φρονοῦσιν οἱ Νεότουρκοι οὗτοι, ὅτι ἐκ τῆς προτεινομένης συμμίξεως ἐπὶ τὸ αὐτὸ χριστιανικῶν καὶ μουσουλμανικῶν στοιχείων ἠδύνατο νὰ διαφθαρῇ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Μουσουλμάνου, ἀντικαθισταμένης τῆς ἰδέας τῆς πίστεως, ἥτις εἶνε τὸ κύριον αὐτοῦ ἐλατήριον, διὰ τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος, ἥτις διὰ τὸν πιστὸν τοῦ Κορανίου εἶνε μεταφυσικὴ μᾶλλον ἢ πραγματικὴ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ἔννοια. Στρατὸς μουσουλμανικὸς ἄνευ θρησκευτικῆς πίστεως, ἀποστελλόμενος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος καὶ οὐχὶ κατὰ τῶν ἀπίστων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, παρὰ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν, παρὰ τὴν πειθαρχίαν, ἤθελεν ἀστοχήσῃ ἐν ἐκστρατείᾳ κατὰ χριστιανικῶν πληθυσμῶν, πρὸς οὓς συμπαθοῦσιν ἴσως οἱ συμπολεμισταὶ Χριστιανοί, δυνάμενοι ὡς ἐκ τούτου νὰ συντελέσωσιν, ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως, εἰς τὴν ἀποτυχίαν καὶ τὴν ἧτταν μουσουλμανικῶν στρατιῶν.

Οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς γνώμης ταύτης μετὰ λόγου ἰσχυρίζονται, ὅτι παραβιαζομένου τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς στρατοῦ θρησκευτικοῦ, ἤθελεν, ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης, ἐξερεθισθῇ τὸ μουσουλμανικὸν πλῆθος, ἀπαξιοῦν νὰ συνυπηρετῇ μετὰ τῶν ἀπίστων, εἰς οὓς ἑκάστοτε, ἐν τῷ ἀλόγῳ αὐτοῦ φανατισμῷ, ἤθελεν ἀποδίδῃ πᾶσαν στρατιωτικὴν ἀποτυχίαν.

Ἐκτὸς τούτων, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ὁμάς, ἐλευθερώτερον σκεπτομένη καὶ μεσάζουσα μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων γνωμῶν. Φρονεῖ αὕτη, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς στρατολογίας τῶν Χριστιανῶν δύναται νὰ λυθῇ πρακτικώτερον καὶ συντελεστικώτερον πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν διὰ τοῦ σχηματισμοῦ εἰδικῶν χριστιανικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ἀποτελουμένων ἐκ πασῶν τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐθνοτήτων, ἑλληνικῶν, ἀρμενικῶν, ἀλβανικῶν, βουλγαρικῶν. Τὸ τοιοῦτο

δὲν εἶνε ἄτοπος πρότασις· ἐφαρμόζεται δὲ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐνιαῖος ἐθνικὸς πληθυσμός. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἤθελον προληφθῇ πάντα τὰ ἄτοπα, αἱ δυσχέρειαι καὶ αἱ συγκρούσεις, αἱ ἐνδεχόμεναι νὰ προέλθωσιν ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ ἐνιαίου ἐθνικοῦ στρατοῦ, οἷον ὀνειροπολοῦσι καὶ προτείνουσιν οἱ ἐθνικόφρονες τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Βεβαίως καὶ ἡ πρότασις αὕτη δὲν τυγχάνει ἀποδοχῆς παρὰ πολλοῖς τῶν κυβερνητικῶν κύκλων. Στρατιωτικὰ σώματα, ἀποτελούμενα ἐξ ἐθνικῶν στοιχείων, δύνανται νὰ καταστῶσιν ἔν τινι στιγμῇ, εὐκαιρίας δοθείσης, ἐπικίνδυνα διὰ τὴν ὑφισταμένην ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν τάξιν καὶ ἑνότητα τοῦ κράτους, ἥτις ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον ἀριθμεῖ πολλοὺς ἐχθροὺς καὶ ὑπονομευτάς. Ἀλλ' ἀποκαθισταμένης τῆς τάξεως, τῆς νομιμότητος, τῆς ἀλληλεγγύης τῶν συμφερόντων, ἐξασφαλιζομένου τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, τοῦθ' ὅ περ δὲν συμβαίνει δυστυχῶς μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος, ἅπαντες οἱ λαοί, κατανοοῦντες, ὅτι ἔχουσι κοινότητα συμφερόντων, θὰ συνασπισθῶσι περὶ τὸ καθεστὼς καὶ θὰ συναγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ ἄνευ διακρίσεως φυλῆς καὶ θρησκεύματος. Ἀδυνάτου καθισταμένου τοῦ σχηματισμοῦ ἐνιαίου ἐθνικοῦ στρατοῦ, δι' οὓς λόγους ἐξέθηκα ἀνωτέρω, ἐπιβάλλεται κατ' ἀνάγκην ἡ σύστασις ἐθνικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων. Λίαν δυσκόλως, μετ' ἀποστροφῆς, μετ' ἀπεχθείας, ἤθελε συγκατατεθῇ ὁ Χριστιανὸς πολίτης νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν κατάταξιν τοῦ τέκνου του εἰς τὸν ὀθωμανικὸν μουσουλμανικὸν στρατόν. Πόσοι κίνδυνοι θρησκευτικῆς ἀποπλανήσεως, ἠθικῆς παρεκτροπῆς! Διάφορος εἶνε ἡ ἠθικὴ κοινωνικὴ ἔννοια τοῦ Μουσουλμάνου καὶ τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ Μουσουλμᾶνος ἀποδέχεται τὸν θεσμὸν τῆς πολυγαμίας, ὃν δὲν ἀπαγορεύει αὐτῷ ὁ ἱερὸς Νόμος. Ἀλλ' ὁ Χριστιανὸς ἔχει ἐναντίαν ὅλως ἀντίληψιν τοῦ γάμου, τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων. Ὁ Χριστιανὸς εἶνε ἀνεξίθρησκος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ Μουσουλμᾶνος, θεωρῶν ἔργον πίστεως νὰ προσηλυτίσῃ ἀλλόπιστον εἰς τὸ Κοράνιον. Πόσαι ἀπόπειραι προσηλυτισμοῦ, πόσα κρούσματα ἀλλαξοπιστίας καθ' ἑκάστην θὰ ἐξηγγέλλοντο ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ ! Ἐπίσης ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ αὐτῶν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ δὴ τῶν βαθμοφόρων, οἱ νέοι Χριστιανόπαιδες ἤθελον ὑποστῇ φθοροποιὸν ἴσως ἐπίδρασιν ἐπὶ πολλῶν σχέσεων τοῦ βίου, ἃς ἐπιτραπήτω μοι νὰ μὴ μνημονεύσω ἐνταῦθα, ἀλλ' ἃς γινώσκουσιν οἱ καλῶς γινώσκοντες τὰ κατὰ τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον....

Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἕπεται, ὅτι ἡ στρατολογία τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει εἶνε λεπτεπίλεπτον ζήτημα καὶ πρέπει νὰ μελετηθῇ προσηκόντως καὶ ἐπισταμένως, εἰ καὶ ἐτέθη ἤδη εἰς ἐνέργειαν ὁ περὶ τούτου νόμος. Τιθέμενος ἀμελετήτως εἰς ἐφαρμογὴν θὰ προκαλέσῃ μείζονα δεινά—οὐ μόνον τὴν ἀντίστασιν καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Χριστιανῶν πολιτῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κρά-

τους, ἀλλὰ τὸ χείριστον πάντων, τὸν ἐκπατρισμὸν αὐτῶν, ὁριστικὴν ἐγκατάστασιν ἐν ξέναις χώραις, ἐν αἷς εἶνε βέβαιοι, ὅτι μέλλουσι νὰ εὕρωσι μείζονας ἐγγυήσεις ἀσφαλείας, καὶ δὴ ἀναγνώρισιν ἐθνικῆς καὶ προσωπικῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας.

Εἶχον ἤδη πρὸ διετίας περίπου σχεδιάσῃ πάντα ταῦτα, ὁπότε, παρὰ τὰς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κοινοβουλίῳ παραστάσεις τῶν μὴ Μουσουλμάνων ἀντιπροσώπων περὶ κρείττονος καὶ σκοπιμωτέρας στρατολογίας τῶν Χριστιανῶν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰσοτιμίας πάντων τῶν λαῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἐψηφίσθη ὁ περὶ στρατολογίας νόμος. Τίνα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου τούτου κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ διετίαν, μαρτυροῦσι πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἐπίσημα γράμματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὰ ἐπανειλημμένως κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἀπευθυνθέντα πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Αἱ προρρήσεις ἡμῶν ἐπηλήθευσαν. Συνέβησαν καὶ συμβαίνουσιν ἔκτοτε μείζονα ἔκτροπα τῶν ὑφ' ἡμῶν ὑποδειχθέντων. Ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς δὲν ἐπετελέσθη. Τοὐναντίον. Ἀντὶ τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ἐπαπειλεῖται ἡ ἀποσύνθεσις αὐτῶν, αὐτὸ τοῦτο ἡ χαλάρωσις καὶ ἡ διάσπασις πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν καὶ τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν.

Ὁ περὶ στρατολογίας τῶν μὴ Μουσουλμάνων νόμος ἐψηφίσθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1909. Ἐχαρακτηρίσθη *προσωρινός*, ἀμέσως δ' ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν.

Ποῖα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου τούτου.

Ἔχει ἐπὶ τούτου τὸν λόγον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἅμα τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ πολυθρυλήτου νόμου, ἤρξαντο τὰ ἄτοπα καὶ αἱ ἀδικίαι τῶν κρατούντων πρὸς τοὺς μὴ μουσουλμανικοὺς πληθυσμούς. Ἐκ τούτων λαμβάνον ἀφορμὴν τὸ Πατριαρχεῖον, διὰ γράμματος αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Θρησκευμάτων λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑπόμενα :

«Τὸ ὀρθόδοξον ἑλληνικὸν ἔθνος προθύμως ἔχει ἵνα καταβάλῃ τὸν πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα ὀφειλόμενον φόρον τοῦ αἵματος, καθῆκον ὅμως καὶ δικαίωμα, ἀπορρέον ἐκ τῶν συνταγματικῶν τοῦ κράτους θεσμῶν, ἔχει νὰ ἐξαιτήσηται ὅπως, τόσον ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ὑπὸ τὰ ὅπλα προσκλήσεως αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἐν τῷ τῆς ἐκτελέσεως τῆς στρατιωτικῆς θητείας ἐξασφαλισθῇ τοῖς Χριστιανοῖς πλήρης ἰσότης, ἰσονομία καὶ δικαιοσύνη, εἰς τρόπον ὥστε καὶ οὗτοι, ὡς τε ἄτομα καὶ ὡς ἐθνότης, ν' ἀπολαύωσι τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ἃ περ οἱ Μουσουλμᾶνοι, κατ' οὐδὲν βεβαίως ἐλαττούμενοι καὶ ἐν τοῖς καθήκουσι καὶ ἐν τοῖς δικαιώμασιν.

«Πλὴν δὲ τούτου, καθῆκον αὐτοῦ ἡγεῖται τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἵνα ἐπισυνάψῃ καὶ ὅρους τινάς, οἵτινες, ἀπαραίτητοι τυγχάνοντες ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ ἄλλης ἀπόψεως, πρόκειται ἄλλως ἵνα διευκολύνωσι τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῇ στρατολογίᾳ τῶν Χριστιανῶν, ἔχοντες ὡς ἑξῆς :

«α΄.) αὐστηρὰ ἀπαγόρευσις πάσης οἱασδήποτε μεταστάσεως ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην θρησκείαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τὰς σημαίας ὑπηρεσίας·

«β΄.) παραδοχὴ ἱερέων ἐν τῷ στρατῷ ἐπὶ τῷ διδάσκειν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ καθοδηγεῖν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων·

«γ΄) καθορισμὸς ἱερᾶς ἐκκλησίας ἢ μέρους ἐπὶ τούτῳ πρὸς τὸ συνέρχεσθαι τοὺς Χριστιανοὺς καὶ προσεύχεσθαι κατὰ τὰς ὡρισμένας ὥρας, ὡς τοῦτο γίνεται διὰ τοὺς Μουσουλμάνους·

«δ΄.) τήρησις τῶν ἑορτῶν καὶ νηστειῶν καθὼς καὶ τῶν λοιπῶν διατάξεων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας·

«ε΄.) σχηματισμὸς ἰδιαιτέρων λόχων Χριστιανῶν στρατιωτῶν·

«στ΄.) πρόσληψις ἀπὸ τοῦδε εἰς τὰς στρατιωτικὰς τοῦ κράτους σχολὰς νέων Χριστιανῶν φερόντων τὰ κατάλληλα προσόντα πρὸς σπουδὴν τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν κατάληψιν θέσεων ἀξιωματικῶν».

Ἐν ἄλλῳ αὐτοῦ γράμματι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρὸς τὸν αὐτὸν ὑπουργὸν κατακρίνει τὴν κοινὴν ἑστίασιν καὶ τὴν διηνεκῆ ἀνάμειξιν ἐν τῷ στρατιωτικῷ ἔργῳ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Τὸ τοιοῦτον ἐνδέχεται νὰ προκαλέσῃ σύγκρουσιν ἐν τῷ στρατεύματι ἐκ τῆς ἀνομοιότητος τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς διαφόρου ἀνατροφῆς. Ἐπειδὴ τὰ διάφορα φυλετικὰ στοιχεῖα κατὰ πρῶτον ἔρχονται εἰς συνεπαφὴν πρὸς ἄλληλα, ὁ ἐν τῇ διαίτῃ καὶ τῷ συγκοιτωνισμῷ χωρισμὸς οὐ μόνον δὲν θὰ βλάψῃ, ἀλλὰ καὶ θὰ συντελέσῃ, ἵνα βαθμηδὸν σχηματισθῇ ἡ γέφυρα τῆς συνενώσεως τῶν διαφόρων πληθυσμῶν μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν ἐν τῷ στρατιωτικῷ ἔργῳ.

Τὸ Πατριαρχεῖον ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ μόρφωσις ἐν πᾶσι πρέπει νὰ γίνηται κοινῇ. Οὐδόλως ὅμως βλάπτει τὴν στρατιωτικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν πρόθεσιν τῆς ἐν τούτῳ συγχωνεύσεως, ἐὰν ὑπάρχῃ ἐν τῷ τάγματι εἷς λόχος ὁμοιόμορφος, «περιλαμβάνων Ρωμαίους (Ἕλληνας), Ἀρμενίους, Βουλγάρους καὶ Σέρβους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε δύσκολον νὰ συνενωθῶσι καὶ συνεστιῶνται καὶ συγκοιτωνίζωνται ἄνευ προστριβῶν».

Ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς ἠθικῆς, ἐξακολουθεῖ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον:

«Νέοι ἄβροι καὶ ἀπαλοὶ τῶν πόλεων, ἔχοντες οἰκογενειακὴν καὶ σχολειακὴν μόρφωσιν, δὲν δύνανται ἀπροσκόπτως νὰ συναυλίζωνται μετὰ χωρικῶν ἐστερημένων τοιαύτης μορφώσεως. Ἂν τοῦτο συμβαίνῃ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, τὰ πράγματα ἐκεῖ διαφέρουσι τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει.»

Πάντα ταῦτα ἐρρήθησαν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Ὡς ἐκ τούτου ἐπανειλημμένως ἐπῆλθον «ἀνιαρὰ γεγονότα, προξενοῦντα δυσαρεσκείας καὶ προκαλοῦντα δυσπιστίαν καὶ ἀποθάρρυνσιν».

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Χριστιανοὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐπαπειλουμένων ἐκ τῆς στρατολογίας

κακῶν ; Προσέφυγον εἰς τὴν μετανάστευσιν, κατέλιπον τὸ πάτριον ἔδαφος. Ὑπὸ τὰς κρατούσας πολιτικὰς συνθήκας ἡ ὀθωμανικὴ πατρὶς κατ' ὄνομα μόνον εἶνε πατρίς· πράγματι μητρυιά. Χιλιάδες νέων Χριστιανῶν κατέλιπον τὰς ἑστίας αὐτῶν.

Πρὸ τοῦ θλιβεροῦ τούτου φαινομένου τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου, τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας», ἠναγκάζετο ν' ἀπευθύνῃ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὰς ἑπομένας νουθεσίας :

«Ἐπεθύμουν ν' ἀπευθύνω πρὸς τοὺς σφριγηλοὺς νέους τὴν ἑξῆς ἁπλῆν ἐρώτησιν : Φαντάζεσθε ὑμᾶς αὐτοὺς προνομιούχους, δικαιουμένους ν' ἀπαλλαγῆτε τῶν δεινῶν τῶν ὁμοφύλων ὑμῶν, ἢ μᾶλλον ἔχοντας τὸ δικαίωμα καὶ νὰ ἐπιτείνητε ἀκόμη τὰ βάσανα τῶν ὁμοεθνῶν ὑμῶν διὰ τῆς ἀριθμητικῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν, ὑλικῆς τε καὶ ἠθικῆς ἐξασθενήσεως αὐτῶν; Ἢ μήπως διὰ τοῦ παραδείγματος ὑμῶν θέλετε νὰ εἴπητε καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πατρίδος των καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἔρημον ; ..

«Πόσον ἀπατᾶσθε! Πατρὶς ἄνευ τέκνων εἶνέ τι ἀκατανόητον. Ὑμεῖς δέ, τὸ ἐφ' ὑμῖν, τείνετε νὰ καταστήσητε αὐτὴν στεῖραν, ἄπαιδα, ἔρμαιον τοῦ πρώτου τυχόντος. Μὴ διαβουκολεῖσθε λέγοντες ὅτι θὰ φανῆτε χρήσιμοι εἰς τοὺς γονεῖς σας, εἰς τοὺς συγγενεῖς σας, εἰς τὰ σχολεῖα, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς γενετείρας σας, ἀποστέλλοντες χρήματα ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἐγκαταστάσεώς σας. Πρὸς τί τὰ χρήματα, πρὸς τί τὰ σχολεῖα, πρὸς τί αἱ ἐκκλησίαι, ὅταν ἄνθρωποι δὲν θὰ ὑπάρχωσι διὰ νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτά ; ...»

Θὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει, θὰ μελετηθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐκπατριζομένων νεανίσκων, τῶν ἰσχυρῶν τούτων καὶ ἀλκίμων βλαστῶν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, αἱ πατρικαὶ συμβουλαί, ἃς ἀπευθύνει αὐτοῖς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ; Ἀμφιβάλλω.

Ἡ μετανάστευσις Χριστιανῶν, καὶ δὴ Ἑλλήνων, ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἰς ἄλλας χώρας, καὶ ἰδίᾳ εἰς Ἀμερικήν, ἐξακολουθεῖ κατὰ τὴν τελευταίαν διετίαν ἐξελισσομένη ἐν εὐρυτάτῃ γραμμῇ. Φοβερὰ αἱμορραγία! Ἡ μόνη δικαιολογία τῶν ἐκπατριζομένων εἶνε ἡ ὑπὸ τὰς εἰρημένας συνθήκας κατάταξις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ, ἀόριστός τις φόβος καταναγκαστικοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ἀπωλείας τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Ἐκ τούτου ὁ νέος στρατολογικὸς νόμος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀντὶ στρατιωτικῆς ἐνισχύσεως αὐτοῦ θὰ καταλήξῃ κατ' ἀνάγκην μετὰ παρέλευσιν ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος εἰς τὴν μείζονα ἐρήμωσιν τῆς ἱκανῶς ἀκατοικήτου ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ

Εἶνε λίαν γνωστόν, οὐδ' ἔχω ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβω, ἕνεκα τίνων αἰτίων ἡ νῆσος Κρήτη ἀπηλλάγη ἐπὶ τέλους ἀπὸ πάσης διοικητικῆς σχέσεως πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην. Ἂν δὲν ἠλευθεροῦτο ἐξ ὁλοκλήρου, ἂν δὲν ἀπετέλει τμῆμα τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὡς εἶχεν ὁρισθῇ ἐν ἔτει 1832, καθίστατο αὐτόνομος πολιτεία. Ἐπληροῦντο διὰ τῆς αὐτονομίας ταύτης οἱ πόθοι, οἱ ἀγῶνες, καταπληκτικὰ μαρτύρια αἰώνων. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου διετέλει ἐν διηνεκεῖ ἐπαναστατικῷ ὀργασμῷ κατὰ παντὸς ξένου δυνάστου, τοῦ Σαρακηνοῦ, τοῦ Βενετοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους τοῦ Τούρκου. Τοῦ Κρητὸς τὸ δυσυπότακτον κατέστη παροιμιῶδες κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐπὶ τῆς βενετικῆς κυριαρχίας τῆς νήσου. Ὁ περιώνυμος γραμματεὺς τῆς βενετικῆς πολιτείας κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα συμβουλεύει τοὺς ἁρμοστὰς τῆς Βενετίας ἐν Κρήτῃ νὰ μεταχειρίζωνται κατὰ τῶν κατοίκων αὐτῆς τὰ βιαιότατα καὶ ἀπανθρωπότατα μέσα πρὸς ἡσυχίαν. «Πρέπει νὰ ἐπιτηρῶνται μετὰ τῶν αὐτῶν προφυλάξεων, λέγει που τοῦ *Ἡγεμόνος* αὐτοῦ, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ ἄγρια θηρία ...πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ταπείνωσις αὐτῶν... Ὁ λαὸς οὗτος φύσει ρέπει πρὸς τὸ *ἔγκλημα*. Ἐπιεικῶς διοικούμενος, ἀποτίνει τὴν ἐπιείκειαν διὰ τῆς στάσεως.... Ἄρτος καὶ ῥάβδος, ταῦτα καὶ μόνα προσήκουσιν αὐτοῖς, ἡ δὲ φιλανθρωπία ἐπιφυλαχθήτω διὰ κρείττονα εὐκαιρίαν». [1]

Δὲν γνωρίζω, ἂν οἱ διάδοχοι τῶν Βενετῶν ἐν Κρήτῃ ἀνέγνωσαν τὰς ὑποθήκας ταύτας πρὸς διοίκησιν τῆς νήσου τοῦ περιωνύμου Fra Paolo. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἐφήρμοσαν αὐτὰς μετὰ μείζονος ἀπανθρωπίας καὶ κακουργίας κατὰ τῶν φιλοτίμων νησιωτῶν. Οὐδενὸς ἐσεβάσθησαν διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας· ἐξηνάγκασαν τοὺς κα-

1 Fra Paolo Sarpi, il Principe, art. 1 p. 67.

τοίκους εἰς ἀλλαξοπιστίαν, εἰς ἐκπατρισμόν· ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα, τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα. Οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τῆς νήσου πολιτῶν, ἐξαναγκασθέντες εἰς ἀλλαξοπιστίαν, εἰς ἐξισλαμισμόν, διετέλεσαν ἐν τούτοις ἐπὶ αἰῶνας Χριστιανοὶ ἐν τῷ κρυπτῷ, ὡς συνέβαινε καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Καὶ ἤθελε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σημειωθῇ ἐν Κρήτῃ τὸ φαινόμενον Κρητῶν Μουσουλμάνων ἐν τῷ φανερῷ καὶ Χριστιανῶν ἐν τῷ κρυπτῷ, ἂν δὲν ἀπέτρεπε τοῦτο δι' εἰδικῆς διαταγῆς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐρωτηθὲν ὑπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑλλήνων, τῶν εἰς ἐξισλαμισμὸν ἐξαναγκαζομένων. Παράδειγμα τοιούτου ἐξισλαμισμοῦ εἶνε τὸ τῆς μεγάλης κρητικῆς οἰκογενείας Κουρμούλη, ἧς ὁ ἀρχηγός, ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Μουσουλμᾶνος θεωρούμενος ὑπὸ τῶν κρατούντων καὶ πολλῆς παρ' αὐτῶν ἀπολαύων εὐνοίας, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως Χριστιανὸς καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως.

Πολλαχοῦ τῆς Κρήτης, οἷον ἐν Σφακίοις, ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία καὶ αὐτονομία ἠμφισβητήθη. Ἡ ἐπανάστασις διετέλει ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει. Θαυμασίως ἀπεικονίζει ὁ κ. Clémenceau τὴν κρητικὴν δρᾶσιν, τὴν διηνεκῆ ἐγρήγορσιν τῆς κρητικῆς ψυχῆς ἐπὶ αἰῶνας, ἐν μέσῳ τοῦ ὕπνου καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς: «Ἡ λαμπρὰ τῶν Ἀθηνῶν περίοδος οὐδεμίαν ἔσχεν ἀπήχησιν ἐπὶ τῆς Κρήτης, ἀλλ' ὅτε βραδύτερον ἐπῆλθον χείριστοι καιροί, ὠρθώθησαν οἱ Κρῆτες πρὸς ὑπερτάτην ἄμυναν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ἐκπροσωποῦντος τὴν ὡραιοτάτην τῆς σκέψεως παράδοσιν, ἣν ἔγνω ποτὲ ἡ ἱστορία»[1].

Ἀληθῶς ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου οἱ Κρῆτες οὐδαμῶς διέπρεψαν, ἐν ἥττονι μοίρᾳ σταδιοδρομήσαντες μεταξὺ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐξηγέρθησαν ἀκράδαντοι καὶ ἀκαταγώνιστοι καὶ διεξήγαγον μακροχρονίους ἀγῶνας ὑπὲρ ἐλευθερίας αὐτῶν, ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, πρὸς τὸν Βενετόν, πρὸς τὸν Τοῦρκον καὶ πρὸς αὐτὸν ἐνίοτε τὸν Βυζαντηνόν, ὃν ἐθεώρησαν ἀείποτε ὕποπτον, μὴ ἐκπροσωποῦντα πλήρη τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν. Οἱ ἀγῶνες δ' οὗτοι ἐτόνωσαν μᾶλλον ἢ ἐξηχρείωσαν καὶ ἐξεφύλισαν τὴν *κρητικὴν ψυχήν*.

Ἐν ἔτει 1898, μετὰ τὴν δυστυχῆ ἔκβασιν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἀναγκάζεται νὰ φανῇ ἐπί τινας στιγμὰς γενναία καὶ φιλάνθρωπος ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη πρὸς τὴν μεγαλομάρτυρα νῆσον. Ἤδη εἶχον ἀποχωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἐπανήρχετο δὲ κατ' ἀνάγκην ἡ Κρήτη ὑπὸ τὸ τουρκικὸν καθεστώς· ἀλλ' ἐπελθουσῶν, θείᾳ εὐδοκίᾳ, τῶν σφαγῶν τοῦ Ἡρακλείου, τῶν κακούργων μὴ φεισθέντων μηδ' αὐτῶν τῶν Ἄγγλων στρατιωτῶν, ἀποφασίζεται ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἡ καὶ διὰ

---

1) G. Clémenceau (Hellénisme (1904).)

τῆς βίας ἀκόμη ἐκ τῆς νήσου ἀπομάκρυνσις τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Ἡ μεγάλη διαταγὴ ἐξετελεῖτο, ἐκόντων ἀκόντων τῶν Τούρκων.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1897 ἡ κρητικὴ ὑπόθεσις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Μ. Δυνάμεων, ὧν οἱ ἐν Κρήτῃ ἀντιπρόσωποι ἀνεκοίνουν εἰς τοὺς κατοίκους, ὅτι ὁμοφώνως ἀνέλαβον ν' ἀσφαλίσωσιν αὐτοῖς *τελείαν αὐτονομίαν*, κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐπίσημον αὐτῶν ἀνακοίνωσιν, «αὐτονομίαν ἀπολύτως πραγματικήν»· οὕτως ὥστε οἱ Κρῆτες ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ν' ἀποκατασταθῶσιν ἐλεύθεροι ἀπὸ παντὸς ἐλέγχου τῆς Πύλης ἐν ταῖς ἐσωτερικαῖς αὐτῶν ὑποθέσεσιν [1].

Ἕνεκα τῶν ἐν Ἡρακλείῳ κακουργιῶν αἱ Δυνάμεις ἠγανάκτησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε ἐσκέφθησαν ν' ἀπαλλάξωσι τὴν Κρήτην ἀπὸ πάσης κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου. Τοῦτο θὰ ἦτο ἡ τιμωρία αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἀντέστη ἡ Ρωσσία, ἀξιώσασα τὴν διατήρησιν τῆς τουρκικῆς σημαίας. Ὑπεχώρησαν αἱ λοιπαὶ Δυνάμεις, ὡς ἀντάλλαγμα δὲ ἔλαβον οἱ Κρῆτες Ἕλληνα διοικητήν. Ἦτο οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων [2]. Προφανὴς ἀρραβὼν τῆς προσεχοῦς ἑνώσεως.

Ἅμα τῇ ἀπομακρύνσει τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἐκ τῆς νήσου, οἱ ναύαρχοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπηύθυναν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν ἑπομένην προκήρυξιν ἀπὸ 21 Ὀκτωβρίου 1898 :

«*Χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Νήσου·*

»Ἡ ἔξοδος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ τοῦ φρουροῦντος τὴν Κρήτην ἐπιβάλλει ταὐτοχρόνως καὶ εἰς τὸν χριστιανικὸν λαὸν καθήκοντα καὶ εἰς τὸ συμβούλιον τῶν ναυάρχων ὑποχρεώσεις, διότι ἀπεδέχθη τὴν εὐθύνην ἐγγυήσεως, ἀσφαλείας καὶ ἡσυχίας εἰς τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Μουσουλμάνους.

»Οἱ Χριστιανοὶ ἔχετε καθῆκον νὰ μὴ ἀποδειχθῆτε ἐπιλήσμονες τῶν ὑποσχέ-

---

1 *Πρασίνης βίβλου* (ἰταλικῆς), Creta—Conflitto Turco-Ellenico—(1897) σελ. 194 ἀρ. 408. *Κυανῆς Βίβλου*, Turkey, 10—1897—ἀρ. 300, 301, 340. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὡς ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις ἐν τῇ κατὰ τὴν 16]28 Ὀκτωβρίου 1898 ἀνακοινωθείσῃ πρὸς τοὺς Στολάρχους, κατὰ τὰ κατωτέρω λεγόμενα, ἀποδοχῇ τῆς προκηρυχθείσης αὐτονομίας ἐπιμελῶς ἐποιήσατο χρῆσιν ἀμφοτέρων τῶν ὅρων τοῦ τε ἐν τῇ προκηρύξει καὶ τοῦ ἐν τῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν διακοινώσει διὰ τὸ ἀσφαλέστερον, εἰποῦσα, ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἐπαγγελίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων «d'assurer à l'île un régime d'autonomie complète et absolument effective destinée à doter la Crète d'un gouvernement séparé sous la simple s u z e r a i n e t é du Sultan, sans aucune ingérence turque dans les affaires intérieures de l'île. *Κυανῆς Βίβλου*, Turkey, 3—1898—ἀρ. 238 incl. 2. (*Στεφάνου Δραγούμη*, *Ἕνωσις*. Κρητικὸν ὑπόμνημα (1908).)

2 V. B é r a r d, Une Entente Anglo-franco-italienne.

σεων, ἃς κατ' ἐπανάληψιν ἐδώκατε· *νὰ μὴ δειχθῆτε ἐπιλήσμονες τῆς δηλώσεως, ἣν ἐξ ὀνόματος ὑμῶν ἐποιήσατο ἡ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν, ὑποσχομένη ὅτι παραχρῆμα, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ στρατοῦ, παραδίδοντες εἰς λήθην τὰς ἀρχαίας ἔριδας, θέλετε τείνῃ χεῖρα ἀδελφικὴν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους ὑμῶν συμπολίτας. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀνέγραψαν εἰς ἀποδοχὴν* (ont pris acte) *τὰς πανηγυρικὰς ταύτας ἐπαγγελίας·* αὐτὴ δὲ ἡ τιμὴ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἐδεσμεύθη κατὰ τρόπον μὴ ἐπιτρέποντα παράβασιν.

»Κρῆτες, (ὁ λόγος καὶ πρὸς Χριστιανοὺς καὶ πρὸς Μουσουλμάνους).

»Ἡ ἀνάμνησις τῆς ἀρχαίας ἔριδος πρέπει νὰ διαγραφῇ καὶ ἐκλίπῃ· μόνην σκέψιν ὀφείλετε νὰ ἔχητε τὴν περὶ ἐναγωνίου προσπαθείας ὑπὲρ ὑλικῆς τε καὶ ἠθικῆς ἀνορθώσεως τῆς πατρίδος ὑμῶν.

»Ἐπὶ πλέον τὰ ὅπλα, ἅτινα μετὰ ζηλοτύπου φροντίδος ἐφυλάττετε, σήμερον, ὅτε ἠσφαλίσθη ἡ τύχη τῆς πατρίδος ὑμῶν, καὶ ἀνωφελῆ κατήντησαν καὶ ἐπικίνδυνα εἰς τὰς ὑμετέρας χεῖρας. *Καὶ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν θέλετε κληθῇ νὰ παραδώσητε αὐτὰ εἰς ἡμᾶς.*

»Οἱ ναύαρχοι, κατὰ ταῦτα, ἐλπίζουσιν, ὅτι πᾶς ἕκαστος θέλει ἀναγνωρίσῃ, ὅτι ἔχει καθῆκον νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν ἐνταλθησομένην, ὅπως περισυλλέξῃ αὐτὰ καὶ ὅτι προθύμως καὶ οἰκειοθελῶς ὁ λαὸς τῆς νήσου πάσῃ δυνάμει θέλει συντελέσῃ εἰς τὴν ταχεῖαν ἐγκαθίδρυσιν τῆς αὐτονόμου διοικήσεως τῆς Κρήτης...»

Τὰ ὅπλα τῶν Μουσουλμάνων, μετὰ τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου, εἶχον ἤδη περισυλλεγῇ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ ἔτους ἐκείνου, συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς τῶν Ναυάρχων. Εἰς τὰς αὐτὰς διαταγὰς ὑπείκοντες καὶ οἱ Χριστιανοὶ Κρῆτες, κατέθεσαν τὰ ὅπλα αὐτῶν. Ἀπομακρυνθέντος τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς νήσου, ὡς καὶ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, ᾐσθάνοντο ὅτι δὲν εἶχον ἀνάγκην αὐτῶν.

Μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, οἱ ναύαρχοι ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ :

«Εὐτυχεῖς λογίζονται οἱ Ναύαρχοι, ὅτι φέρουσιν εἰς γνῶσιν τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης *ἀγγελίαν κυροῦσαν τὰς ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου αὐτῶν, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1897, ἀνακοινωθείσας ἐπαγγελίας...*

»*Σκληρῶς ἐξηγοράσατε τὸ εἰς ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον κυβέρνησιν δικαίωμα..*

»Ἡ κάθοδος τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου θέλει θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἐντολὴν ἡμῶν.

»*Οἱ Ναύαρχοι χαίρουσιν, ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου*—à l'affranchissement de l'île—καὶ εὔχονται, ὅπως ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διοίκησιν τοῦ πρώτου Ἀρμοστοῦ, ἐν εἰλικρινεῖ ὁμονοίᾳ ἁπάντων τῶν τέκνων αὐτῆς, *ἡ Κρήτη καταστῇ ἐπὶ τέλους εὐτυχὴς καὶ εὐδαίμων*».

Ταὐτοχρόνως σχεδόν, τῇ 26ῃ Νοεμβρίου, οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων ἐγνωστοποίουν τῷ βασιλεῖ Γεωργίῳ τὴν ἐκλογὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Κρήτης ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις :

1ον). Ὁ ὕπατος Ἀρμοστὴς ἢ ὁ περιβεβλημένος δι' ἐντολῆς προσωρινῆς 7 ἐτῶν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς νήσου καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν τακτικῆς διοικήσεως.

2ον). Ὁ ὕπατος Ἀρμοστὴς ἤθελεν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ διατηρήσῃ τὴν τουρκικὴν σημαίαν, ἥτις ἤθελε κυματίζῃ ἐπὶ ἑνὸς ὠχυρωμένου σημείου τῆς νήσου.

3ον). Ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἤθελεν ἱδρύσῃ ἐν τῇ νήσῳ σύστημα κυβερνητικῆς αὐνονομίας, ἱκανὸν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν προσώπων καὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν, ὡς καὶ τῆς ἐλευθέρας ἐνασκήσεως ὅλων τῶν θρησκευμάτων.

4ον). Ἤθελε προβῇ ἀμέσως εἰς τὴν ὀργάνωσιν ἐντοπίου χωροφυλακῆς.

5ον). Ἑκάστη τῶν Δυνάμεων ἤθελε παραχωρήσῃ εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον ἀνὰ 1,000,000 φρ. ἅτινα ἤθελον ἐπιστραφῇ βραδύτερον ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς Κρήτης.

Ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο εὐχαρίστως δεκτὴ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὑπὸ τῶν Κρητῶν, ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπληροῦντο διὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης προαιώνιοι πόθοι. Ἡ γερμανικὴ πολιτικὴ ἐθεώρησε τὴν ἐκλογὴν ταύτην ὡς ἕνωσιν. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει τοῦτο μόνον. Συγχρόνως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων ἀνεκοίνωσαν τὴν ἐκλογὴν ταύτην εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἥτις ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὸ τετελεσμένον γεγονός, οὔτε διεμαρτυρήθη, οὔτε ἐπεφυλάξατο δικαιώματα. Ἡ μόνη ἐκδίκησις κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἦτο ἡ διὰ τοῦ γραφείου τῆς λογοκρισίας ἀπαγόρευσις εἰς τὸν ὀθωμανικὸν τύπον νὰ μνημονεύῃ τοῦ ὀνόματος τῆς Κρήτης ! Ἀθῴα ἐκδίκησις ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἄλλαι λέξεις, ἀθῳότεραι καὶ εἰρηνικώτεραι—ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός—ἦσαν ἀναγεγραμμέναι, ὡς μὴ ἐπιτρεπόμεναι ὑπὸ τοῦ Index τῆς ὀθωμανικῆς λογοκρισίας...

Ὁ ὕπατος ἀρμοστής, ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, ὡς *ἀποκλειστικὸς ἀντιπρόσωπος τῶν τεσσάρων Δυνάμεων*, οὐχὶ δὲ ὡς ὑποτελὴς τοῦ Σουλτάνου (and not a vassal ef His imperial Majesty the Sultan), ἀπηύθυνεν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν ἑπομένην προκήρυξιν. Ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις :

«Κρῆτες ! Ἡ Ρωσσία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰταλία μὲ διώρισαν Ὕπατον Ἀρμοστὴν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ αὐτονόμῳ πατρίδι. Ἐδέχθην ν' ἀναλάβω τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης, ὅπως ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς ὑμετέρας εὐχάς.

«Κρῆτες! Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ εὐλογήσῃ τὰς κοινὰς ἡμῶν προσπαθείας διὰ τὴν ὑμετέραν εὐδαιμονίαν καὶ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν δικαίων ἡμῶν εὐχῶν. Ζήτω ἡ Κρήτη !»

Ἤδη ἡ Κρήτη ἦτο ἐλευθέρα.

Ταὐτοχρόνως ἡ κρητικὴ Συνέλευσις ἐπεξειργάζετο καὶ ἐψήφιζε τὸν θεμελιώδη

νόμον τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, τὸ Σύνταγμα, οὗ τὸ σχέδιον, πρὸ τῆς ἐπιψηφίσεως εἶχεν ἤδη ὑποβληθῇ καὶ συζητηθῇ ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων.

Τὸ σχέδιον τοῦ πρώτου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ Πολιτείαν αὐτόνομον ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ὅστις δὲν θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα ὅπως ἐπέμβῃ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς κρητικῆς πολιτείας».

Ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς κρητικῆς ἀντιπροσωπείας, τροποποιηθὲν ὡς ἀκολούθως:

«Ἡ νῆσος Κρήτη μετὰ τῶν προσκειμένων νήσων ἀποτελεῖ πολιτείαν, ἀπολαύουσαν πλήρους αὐτονομίας ὑπὸ τοὺς ὅρους, τοὺς ὁρισθέντας ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων».

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπεδέξαντο τὴν τροποποίησιν ταύτην.

Καὶ ἐν τούτοις ἡ Βουλγαρία, κατὰ τὸ 1ον ἄρθρον τῆς βερολινείου Συνθήκης, «est constituée en principauté autonome et tributaire sous la souzeraineté de S. M. I. le Sultan; elle aura un gouvernemert Chrétien et une milice nationale».

Ποία ἐκ τῶν δύο τούτων πολιτειῶν μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1908 ἐξηρτᾶτο μᾶλλον ἀπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης; Ἀκλοῦσι τὰ κείμενα, ἀλλ' ἑρμηνεύονται διὰ τῆς πυγμῆς τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἀντιγράφω ἐντεῦθεν τὰ κυριώτατα τῶν ἄρθρων τοῦ κρητικοῦ Συντάγματος, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ νεοτευχὴς πολιτεία ἀπολαύει πλήρους αὐτονομίας, οὖσα ὑπό τινας ἐπόψεις μᾶλλον αὐτόνομος τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας, πρὸς ἐπίμετρον διατελοῦσα τέλεον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων:

Ἄρθρον 1ον. Ἡ Νῆσος Κρήτη μετὰ τῶν παρακειμένων αὐτῇ νησιδίων ἀποτελεῖ ἐντελῶς αὐτόνομον πολιτείαν κατὰ τοὺς ἀποφασισθέντας ὑπὸ τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων ὅρους.

Τὸ ἔδαφος τῆς Κρητικῆς Πολιτείας εἶνε ἀναπαλλοτρίωτον, οὐδ' ἐπιτρέπεται ἡ σύστασις δουλείας ἐπ' αὐτοῦ.

Ἄρθρον 4ον. Ἡ ἄμυνα τῆς χώρας καὶ ἡ τήρησις τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως ἀνατίθεται εἰς σῶμα ἐγχωρίου πολιτοφυλακῆς καὶ χωροφυλακῆς.

Ἡ ἐν τῇ πολιτοφυλακῇ ὑπηρεσία εἶνε ὑποχρεωτική.

Ἄρθρον 5ον. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατῶν τῆς παρούσης κατοχῆς ξένος στρατὸς δὲν δύναται νὰ σταθμεύσῃ ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ἐδάφους, οὐδὲ νὰ διέλθῃ δι' αὐτοῦ ἄνευ πρὸς τοῦτο νόμου.

Ἄρθρον 6ον. Ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας εἶνε ἡ ἑλληνική.

Ἄρθρον 26ον. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ καὶ τῆς Βουλῆς.

Ἄρθρον 36ον. Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς εἶνε ὁ Ἀνώτατος Ἄρχων τῆς Πολιτείας. Ἐκπροσωπεῖ ταύτην, ἄρχει τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων αὐτῆς, συνάπτει συμβάσεις καὶ ζητεῖ τὴν ψήφισιν αὐτῶν παρὰ τῆς Βουλῆς.

Ἄρθρον 39ον. Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς κυρώνει καὶ δημοσιεύει τοὺς νόμους.

Ἄρθρον 40ον. Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς συγκαλεῖ τακτικῶς ἅπαξ τοῦ ἔτους τὴν Βουλήν, ἐκτάκτως δὲ ὁσάκις κρίνει εὔλογον· κηρύττει αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀντιπροσώπου τὴν ἔναρξιν καὶ τὴν λῆξιν ἑκάστης βουλευτικῆς συνόδου καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλήν.

Ἄρθρον 43ον. Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κόπτῃ νομίσματα κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου.

Ἀνάλογοι διατάξεις, ἐπικυροῦσαι ἔτι μᾶλλον τὸν αὐτόνομον χαρακτῆρα τῆς κρητικῆς πολιτείας, καθορίζονται ἐν τοῖς τελευταίοις ἄρθροις τοῦ Συντάγματος (110—123).

Κατὰ τὸ μνημονευθὲν ἄρθρον τῆς Βερολινείου Συνθήκης, ἡ Βουλγαρία ἐκηρύσσετο φόρου ὑποτελὴς εἰς τὴν Τουρκίαν. Περὶ Κρήτης οὐδὲ λόγος. Αἱ Δυνάμεις, ἔχουσαι ὑπ' ὄψει πρόσφατον παρελθὸν ἐπὶ ἀπολυταρχίας, καθ' ὃ ἡ Κρήτη ἀπηλλάσσετο παντὸς φόρου εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν κατάστασιν, ἀπήλλαξαν αὐτὴν πάσης φορολογικῆς ὑποχρεώσεως.

Κατὰ τὸ τέταρτον ἄρθρον ἐπίσης τῆς αὐτῆς συνθήκης, «Le prince de Bulgarie sera librement élu par la population et confirmé par la Sublime Porte avec l'assentiment des Puissances».

Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας καὶ τοῦ τῆς Κρήτης! Πρὸς ἐπικύρωσιν τοῦ πρώτου πρέπει νὰ συμπράξῃ ὁ βουλγαρικὸς λαός, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη. Πρὸς ἐκλογὴν ἡγεμόνος τῆς Κρήτης ὅλως διάφορον σύστημα ὑπὲρ αὐτῆς. Ὁ μὲν Γεώργιος διωρίσθη ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Μεγάλων καὶ πάλιν Δυνάμεων, ἀλλὰ τῇ προτάσει τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Ἡ προσέγγισις οὕτω μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Κρήτης καθίσταται ἐγγυτέρα τῇ συγκαταθέσει, τῇ προσκλήσει μᾶλλον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς βαθμιαίαν ἀφομοίωσιν, ἀφοῦ ἡ ἄμεσος, ἡ ἀπότομος ἕνωσις, ἡ προσάρτησις τῆς νήσου εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐδυσχεραίνετο ἕνεκα πολλῶν αἰτίων. Ἕλληνες ὑπάλληλοι τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας προσελαμβάνοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κρητικῆς πολιτείας. Καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ κ. Ζαΐμη, τέως πρωθυπουργοῦ, βουλευτοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κοινοβουλίῳ, ὡς ὑπάτου ἁρμοστοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, βαθμοφόροι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ προσεκαλοῦντο εἰς Κρήτην, ἵν' ἀναλά-

θωσι τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀξιωματικῶν τῆς πολιτοφυλακῆς. Ἐν πᾶσι τούτοις οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἀπελείφθη δικαίωμα εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Ἐρυθρὰ σημαία, φέρουσα ἐπὶ τῆς ἄκρας αὐτῆς τὴν ἡμισέληνον, ἀνυψωθεῖσα ἐπί τινος νησῖδος πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας, δὲν ἀρκεῖ βεβαίως νὰ προσδώσῃ καὶ τὸ δικαίωμα οἱασδήποτε ἐπεμβάσεως, ἀμέσου ἢ ἐμμέσου, εἰς τὰ τῆς κρητικῆς πολιτείας. Μεῖζον δίκαιον, ἱστορικὸν καὶ ἐθνικόν, κέκτηται νὰ ἐπέμβῃ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ὡς βασιλεὺς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ὡς βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πολλὰς ἄλλας ἐπόψεις τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως ἡ Κρήτη κέκτηται αὐτόνομον ὀργάνωσιν, ἐξ ἧς ἕπεται, ὅτι ἀνεγνωρίσθη αὐτῇ πλήρης ἀνεξαρτησία ἀπὸ τῆς Τουρκίας. Πρέπει δὲ καὶ τοῦτο νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἐν τῷ διακανονισμῷ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Κεκτημένα δικαιώματα, ἀνεγνωρισμένα ἤδη ἀπὸ ἐτῶν, δὲν δύνανται νὰ παραγνωρισθῶσιν, οὐδὲ ν' ἀφαιρεθῶσι. Μόνη ἡ κατάκτησις, ἂν δύναται νὰ ἐπιτραπῇ καὶ αὕτη, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὑπὸ τῶν στοιχειωδεστάτων κανόνων τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐδημιούργει μέχρι τοῦδε τοιαῦτα δίκαια. Ἀλλ' εἶνε ἀνεκτή, θὰ ὑποχωρήσωσιν οἱ Κρῆτες πρὸ οἱασδήποτε ἐπιδρομῆς, διότι τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα εὐρωπαϊκῶν τινων Δυνάμεων ἐδημιούργησαν ἀλληλεγγύην μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Νέας Τουρκίας, ἥτις ἐπιζητεῖ παντὶ τρόπῳ ν' ἀναλάβῃ ἐξ νέου τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῆς αἴγλην ἐκ τῶν ὑριστικῶν ἀπωλειῶν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ ;

Ἀντέγραψα ἤδη ἀνωτέρω δικαιώματά τινα ἀναγνωρισθέντα ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων εἰς τὴν κρητικὴν πολιτείαν, ἀπορρέοντα ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς χάρτου [1].

---

1 Τὰ ἐν ἄρθροις 3 καὶ 5 περὶ χωροφυλακῆς καὶ πολιτοφυλακῆς καὶ περὶ ἐπισήμου γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς ἦσαν ἤδη καὶ πρὸ τοῦ Συντάγματος εἰδικῶς ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐγκεκριμένα, ὃν τρόπον καὶ ἡ κρητικὴ σημαία, περὶ ἧς οὐδὲν ἐνδιαλαμβάνει τὸ Σύνταγμα. Τῶν δὲ προνομίων χάριτος καὶ ἀμνηστείας αὐταὶ αἱ Δυνάμεις, κατὰ τὴν προσωρινὴν αὐτῶν ἀπ' εὐθείας διοίκησιν, ἀντεποιήθησαν καὶ ἄλλως καὶ ὡς ὑποκατάστατοι εἰς τὰ σουλτανικὰ δίκαια, ποιησάμεναι χρῆσιν αὐτῶν, καίπερ διαμαρτυρομένης τῆς σουλτανικῆς κυβερνήσεως. Ἴδε *Κυανῆς Βίβλου*, 5—1898—ἀρ. 133.=1—1899—ἀρ. 97, 105, 124, 128, 134, 135, 138, 139, 150, 151, 165, ἐν οἷς ἴδε καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν γνώμην τοῦ Ἄγγλου πρωθυπουργοῦ, τὴν καὶ εἰς τὰς ἄλλας Δυνάμεις γενομένην ἀσπαστήν : A claim has been put forward by the Turkish Ambassadeur that the powers should consult the Sultan on their subject; but I do not consider it possible to admit such a claim ; καὶ τοὺς πρὸς τὸν ἐν Πετρουπόλει Ὀθωμανὸν Πρεσβευτὴν Χουσνῆ πασσᾶν λόγους τοῦ Ρώσου ὑπουργοῦ Μουραβιώφ, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1898 : «The four powers holding at present the island, in deposit and having named Prince George as they Representativ in the island, were under no more obligation to refer to the Porte before authorizing the Prince to declare an amnesty than they were when authorizing Admirals to proceed to try and pronounce

«Ὁ πρίγκιψ εἶνε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους». Ἔχει τὴν νομοθετικὴν μετὰ τῆς βουλῆς ἐξουσίαν. Ἐξασκεῖ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν ὑπευθύνων αὐτοῦ συμβούλων. Ἀντιπροσωπεύει τὸ κράτος. Συνάπτει συνθήκας, δι' ἃς ζητεῖ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς βουλῆς. Κόπτει νομίσματα, ἀπονέμει παράσημα. Ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι τοῦ πρίγκιπος ὑπὸ δικαστῶν διοριζομένων ὑπ' αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὸν δικαστικὸν ὀργανισμόν.

Δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσω, ποῖα ἔτι δικαιώματα δὲν ἔχει ἡ Α. Μ. ὁ Σουλτᾶνος ἐπὶ τῆς νήσου. Μόνον ὀλίγας λέξεις ἐπιτραπήτω μοι νὰ εἴπω ἐπὶ τῆς τελωνειακῆς διοικήσεως.

Ἡ Κρήτη ἔχει ὡς γνωστὸν ἰδιαίτερον τελωνειακὸν ὀργανισμόν, ὅστις ἐφαρμόζεται καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τουρκικὰ ἐμπορεύματα, ἅτινα φυσικῷ τῷ λόγῳ θεωροῦνται ξένα. Ὅτε ὅμως κατ' ἀρχὰς ἡ Κρήτη ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ δασμολόγιόν της ἐπὶ τῶν τουρκικῶν ἐμπορευμάτων, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διεμαρτυρήθη ἐντόνως. Αἱ τέσσαρες ὅμως Μεγάλαι Δυνάμεις διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν ἐν Ρώμῃ ἀπήντησαν ὅτι, «ἡ τελωνειακὴ αὐτονομία τῆς νήσου ἀπέρρεεν ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς αὐτονομίας, ἥτις ἀνεγνωρίσθη αὐτῇ, καὶ ἑπομένως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ τελωνειακοῦ δασμολογίου ἀπέναντι τῆς Τουρκίας ἦτο ἀπολύτως νόμιμος» (Κυανῆ Ἀγγλικὴ Βίβλος Ν. 106).

Ἡ ἀκτοπλοΐα ἐν Κρήτῃ ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τὴν ἐθνικὴν ναυτιλίαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν δυνάμει ἰδιαιτέρων συμβάσεων μετὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιρειῶν.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης μελέτης ἀποδεικνύεται πασιφανῶς, ὅτι *οὐδὲν ἀπολύτως δικαίωμα* ἔχει ἡ Τουρκία ἐπὶ τῆς Κρήτης.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ κρητικὴ πολιτεία ἀνεγνωρίσθη αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος τῇ συγκαταθέσει καὶ τῇ ἐνισχύσει τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Παρεῖχεν ἀξιομίμητον παράδειγμα τάξεως, εὐνομίας, δικαιοσύνης, ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν καὶ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν. Θαῦμα ἰδέσθαι! Τὰ παλαιὰ μίση, θρησκευτικά, οἰκογενειακά, προσωπικά, κατέπαυσαν. Μετηνάστευσαν μὲν ἐκ τῆς νήσου οὐκ ὀλίγαι μουσουλμανικαὶ οἰκογένειαι, ἀλλὰ τοῦτο, διότι ἐνισχύθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξουσίας, προσπαθούσης παντὶ τρόπῳ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐν Κρήτῃ πολιτικὴν κατάστασιν ὡς ἐστερημένην βάσεως. Κατὰ προτίμησιν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐξέλεγεν ἐν τῇ διανομῇ τῶν δημοσίων λειτουργιῶν τοὺς

---

sentence on the prisoners. Ἐπὶ τούτοις ὁ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου «*ἐγκατέλιπε τὸ θέμα*».—Husni Pasha thereupon dropped the subject». Τοῦ δικαιώματος τῆς ἀμνηστίας χρῆσις ἄνευ ἄλλης διαμαρτυρίας ἐγένετο καὶ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἁρμοστοῦ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Δυνάμεων, τὸ καθ' ἑαυτάς, τῇ 11)24 Νοεμβρίου 1995 πρὸς τοὺς ἐν Θερίσῳ ἐπαναστάτας. (*Δραγούμη* Κρητικὸν ὑπόμνημα).

Τουρκόκρητας, διορίζουσα αὐτοὺς εἰς τὰς μᾶλλον περιζητήτους καὶ προσοδοφόρους θέσεις. Διένειμεν εἰς αὐτοὺς γαίας πανταχοῦ τοῦ κράτους. Ἐκάλει δὲ καὶ τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐν τῇ νήσῳ ὁμοπίστους· ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἠρνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πάτριον ἔδαφος, τὴν γῆν τῶν προγόνων. Ἄλλως τε μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἔχουσι καὶ πολλοὺς συγγενεῖς. Ἐπὶ δωδεκαετίαν ἤδη ἐν Κρήτῃ ἡ ἀνεξαρτησία εἶνε τὸ κυριαρχοῦν δόγμα. Τοῦρκοι ὑπουργοί, Τοῦρκοι δήμαρχοι, καὶ μάλιστα τῶν μεγαλητέρων τῆς Κρήτης πόλεων, τῆς Ρεθύμνου, τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς νήσου μόνον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων των, γράφουσι, λαλοῦσι καὶ ἐννοοῦσι, τούτου δ' ἕνεκα ἡ εἰς τὰς δημοσίας λειτουργίας πρόσληψις αὐτῶν καθίσταται εὐχερεστάτη. Καὶ ἐπὶ τῆς ἁρμοστείας τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ κ. Ζαΐμη, καὶ ἐπὶ τῆς λαοπροβλήτου Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις συνέστη κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1908, ἀποχωρήσαντος ἑκουσίως τοῦ τελευταίου ἁρμοστοῦ, ἡ τάξις ἐν Κρήτῃ ἦτο ἀξιομίμητος. Ἐν τοῖς μᾶλλον πεπολιτισμένοις καὶ φιλελευθέροις κράτεσι τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ Ἰρλανδοί, ἐν Γερμανίᾳ οἱ Πολωνοί, οἱ Γάλλοι τῆς Ἀλσατίας καὶ Λοθαριγγίας, οἱ Δανοί, ἐν Αὐστροουγγαρίᾳ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν λαῶν, ἐν Ρωσσίᾳ ἐπίσης, ἡ πλειονότης τοῦ πληθυσμοῦ μονονουχὶ τυραννεῖ καὶ καταπιέζει τὴν μειονότητα. Ἐν Κρήτῃ, τῇ χθὲς μόλις ἀποκατασταθείσῃ πολιτείᾳ, ἐν ᾗ ὑφίσταντο παλαιαὶ ἔριδες καὶ διαμάχαι μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου, οὐδὲν τοιοῦτον συνέβη κατὰ τὴν διαρρεύσασαν χρονικὴν περίοδον. Κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς Συνθήκης τῆς Βερολινείου Συνόδου διάστημα, πόσα ἀνοσιουργήματα κατὰ τῶν στοιχειωδεστάτων κανόνων τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου δὲν ἐτελέσθησαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐν τῇ Νέᾳ Βουλγαρίᾳ, ἐν Ρωμουνίᾳ ! Τὸ τελευταῖον ἔγκλημα ἐν Κρήτῃ ἦτο τὸ ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τῆς ἀγγλικῆς φρουρᾶς τελεσθέν, ἐπὶ τῷ ὁποίῳ ἐν τούτοις εὐθύνονται μόνον οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ αἱ ἀρχαί, οὗ ἕνεκα καὶ ἐξεδιώχθησαν ὁριστικῶς ἐκ τῆς νήσου. Κατὰ τὸ κίνημα τοῦ Θερίσου, καθ' ὃ συνεκρούσθη ἡ πολιτικὴ ἐξουσία μετὰ τῆς ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ὁπότε δύναταί τις εἰπεῖν ἡ Κρήτη εἶχε δύο κυβερνήσεις, οὐδὲν συνέβη ἔκτροπον, εἴτε κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν, εἴτε κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς μειονότητος. Εἶνε ἴδιον τῶν γενναίων λαῶν, καὶ τίς γενναιότερος καὶ ἱπποτικώτερος τῶν Κρητῶν ; νὰ μὴ καταχρῶνται τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, νὰ προσφέρωνται δὲ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς γενναιοφρονέστατα. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν Κρήτῃ. Συνέβησαν βεβαίως κρούσματα συγκρούσεων. προσωπικῶν ἐκδικήσεων, ἀλλ' οὐδέποτε κατάχρησις τῆς ἰσχύος. Ὁ πεπολιτισμένος καὶ φιλελεύθερος Ἄγγλος, ὁ κρατῶν τῆς Κύπρου, πολλάκις κατεχράσθη τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἰσχύος ἐν τῇ ὑποτελεῖ νήσῳ κατὰ τῶν ἰθαγενῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀλλ' ὁ Ἕλλην τῆς Κρήτης ἀπέδειξε παραδειγματικὴν γενναιοφροσύνην ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου.

Ἐκ πάντων τούτων οἱ ἀπαισιοδοξότατοι τῶν ἀπαισιοδόξων ἔκριναν τοὺς Κρῆτας ἀξίους ἐλευθερίας. Πλέον ἢ ἅπαξ οἱ ἐπίσημοι πολιτικοὶ τῆς Εὐρώπης κύκλοι, ἂν μὴ ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως ὑπέδειξαν εἰς τὸν κρητικὸν λαόν, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν πληρωθήσονται οἱ ἐθνικοὶ αὐτῶν πόθοι διὰ τῆς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἑνώσεως. Δὲν ἦτο τοῦτο μεγαλοφροσύνη, ἦτο ὑποχρέωσις. Ἤδη ἐν ἔτει 1832 ἡ Κρήτη εἶχεν ὁρισθῇ ν' ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Καθ' ἕκαστον ἔτος, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν συνεδριῶν τῆς κρητικῆς βουλῆς, ὁμοφώνως, μετὰ *βοῆς*, ἐκηρύττετο ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἡ ἕνωσις. Οὐδέποτε διεμαρτυρήθη ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, εὗρισκε δ' εὔλογον τὸ ψήφισμα ταῦτο ἡ διπλωματία, ἀλλ' ἀνέβαλεν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι δὲν ἦσαν πρόσφοροι αἱ περιστάσεις.

Καὶ πρότερον μέν, ἀλλ' ἰδίᾳ φθίνοντος τοῦ ἔτους 1904, ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης πρίγκιψ Γεώργιος περιῆλθε τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια, ἐξικετεύων τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα προσάρτησιν τῆς εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθείσης ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νήσου. Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία πάντοτε ὑπισχνεῖτο, ἐνεθάρρυνεν ὀλίγον, ἀλλ' οὐδὲν ἀπεφάσιζε πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Καὶ τοῦτο, διότι ἀρέσκεται νὰ ἐγκρίνῃ, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν σφραγῖδα αὐτῆς πάντοτε εἰς τὰ τετελεσμένα γεγονότα. Ἡ Κρήτη δὲν ἀπεφάσιζεν, ἢ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ διεθνοῦς εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, νὰ προβῇ εἰς ὁριστικὸν πραξικόπημα, τοιοῦτου δ' ἕνεκα οἱ δισταγμοὶ καὶ τὸ ἀναποφάσιστον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, καὶ ἐν ἔτει μὲν 1900 ὁ βασιλόπαις Γεώργιος ἀπηύθυνε πρὸς τὰς Προστάτιδας τῆς Κρήτης Δυνάμεις ὑπόμνημα περὶ ὁριστικοῦ διακανονισμοῦ τῶν κατ' αὐτὴν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1904 ὑπέβαλεν ἐπίσης αὐτοπροσώπως εἰς τὰς αὐτὰς Δυνάμεις ἔντονον ὑπόμνημα, δι' οὗ ὑπεμίμνησκε τὸ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1900 ἐπιδοθὲν ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ἐξετίθει τὴν κατάστασιν τῆς νήσου καὶ τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην πλήρους θεραπείας τῶν πόθων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Μετὰ σθένους ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς τῆς κρητικῆς πολιτείας διεβεβαίου τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς ἀπεδέξατο τὴν ὑπ' αὐτῶν παραχωρηθεῖσαν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἐξ εὐγνωμοσύνης, ἀλλ' ὅτι ὁ κρατῶν πόθος ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν νησιωτῶν ἦτο *ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος*. Ὑπὲρ τοιαύτης ἐθνικῆς λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος διεξήγαγον κολοσσαίους ἀγῶνας, ὑπέστησαν πρωτοφανεῖς θυσίας. Ἤδη δὲν ἐζήτουν παρὰ τῶν Δυνάμεων ἢ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ διαρκοῦς εἰρήνης. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς προανήγγελλεν εἰς τὰς Δυνάμεις, ὧν ἐτύγχανεν ἐντεταλμένος ἐν Κρήτῃ, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῆς ἑνώσεως, ὁ κρητικὸς λαὸς ἤθελε καταληφθῇ ἐκ δυσαρε-

σκείας, ἡ δὲ δημαγωγία ἤθελεν ἐκμεταλλευθῇ τὴν δυσαρέσκειαν, ἥτις ἠδύνατο ἴσως νὰ προβῇ μέχρις ἐξεγέρσεων λαϊκῶν. Θλιβερὰ προφητεία!

Ὁ Ἕλλην βασιλόπαις παρακατιὼν ἀνακοινοῖ εἰς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, ὅτι ἂν αἱ προρρήσεις του αὗται δὲν ἔσχον πραγμάτωσιν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν προσωπικὴν ἐπιρροήν του. Δι' αὐτῆς ἐπετεύχθη ἡ καθησύχασις τῶν πνευμάτων τῶν Κρητῶν, εὐελπιστούντων, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἤθελον ἐπὶ τέλους εἰσακούσῃ τοὺς πόθους αὐτῶν καὶ ἐπιτρέψῃ τὴν ἕνωσιν, τὴν ὁποίαν ὑπέδειξαν αὗται εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς αὐτονομίας τῆς νήσου, ἧς τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὸν Ἕλληνα ἡγεμονίδην.

Καὶ καταλήγει τὸ ὑπόμνημα διὰ τῆς ἐκ νέου διαβεβαιώσεως, ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶνε ὁ μόνος πόθος τοῦ λαοῦ αὐτῆς πρὸς ἀποφυγὴν νέων διχοστασιῶν καὶ τῶν ἀτελευτήτων διαιρέσεων καὶ συμφορῶν τοῦ παρελθόντος [1].

Ταὐτοχρόνως σχεδὸν ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων, συζητουμένου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ βουλευτὴς Παρισίων κ. Denys Cochin, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς διπλωματικῆς ταύτης περιοδείας καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως προσπαθειῶν τοῦ Ἕλληνος ἡγεμονίδου, ἀπειλοῦντος νὰ καταλίπῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐξικετεύοντος τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια «νὰ ἐκθρονίσωσιν αὐτόν» — πρᾶγμα σπάνιον δι' ἡγεμονίδην — παρεκάλει τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν διὰ θερμοτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἐκφράσεων καὶ παρορμήσεων νὰ συμπληρώσῃ τὸ εὐγενὲς ἔργον, οὗ κατήρξατο πρό τινος καιροῦ καὶ νὰ εἰσηγηθῇ παρὰ ταῖς μεγάλαις εὐρωπαϊκαῖς Δυνάμεσι τῆς Εὐρώπης τὴν πλήρη ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης διὰ τῆς ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ἐπίσης ἐμφαντικώτατα ἔγραψεν ἐν τῇ «Aurore» ὁ τότε πολιτικὸς αὐτῆς διευθυντής, ὁ γερουσιαστὴς κ. Clémenceau, πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν ἐπισκεφθεὶς τὴν Κρήτην καὶ ἀποκομίζων ἐξ αὐτῆς ἐντυπώσεις λαμπροτάτας.

Ὁ Ἕλλην βασιλόπαις Γεώργιος, ἔλεγεν, Ἁρμοστὴς τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων, τῶν κατεχουσῶν τὴν Κρήτην, περιῆλθε τελευταίως τὴν Ρώμην, τὸ Λονδῖνον, τὴν Πετρούπολιν καὶ τοὺς Παρισίους, ὅπως ἐπιτύχῃ ἀναγκαίαν τινὰ μεταβολὴν ἐν τῇ καταστάσει τῆς νήσου, οὗσῃ ἀφορήτῳ. Παρὰ τὸν φιλοπόλεμον αὐτῶν χαρακτῆρα οἱ Κρῆτες οὐδὲν ἕτερον ποθοῦσι σήμερον ἢ νὰ ζήσωσιν ἐν εἰρήνῃ. Οὐδεὶς δύναται νὰ κατακρίνῃ αὐτοὺς μετὰ σοβαρότητος, ὅτι ἐπὶ ὁλοκλήρους αἰῶνας διετέλεσαν ἔνοπλοι, διότι τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν ἀποτρόπαιον τῶν Τούρκων διοίκησιν, βασιζομένην ἐπὶ παρανόμου φορολογίας καὶ ἀχαρακτηρίστων βιαιοπραγιῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τοῦ τελευταίου Τούρκου στρα-

---

1. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ γαλλικῇ ἐφημερίδι «Temps» τῆς 22ης Νοεμβρίου 1904. («Ἰδε Hellénisme—Decembre τοῦ αὐτοῦ ἔτους).

τιώτου οἱ Κρῆτες παρέδωκαν σπάθας, πυροβόλα καὶ πιστόλια ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἐκκλήσει τοῦ Ἕλληνος ἡγεμονίδου. Ἤδη δ' ἐπικρατεῖ ἐν τῇ νήσῳ πλήρης ἡσυχία. Διέτρεξα τὰς πεδιάδας αὐτῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔαρ. Εὗρον δὲ πάντας καλλιεργοῦντας τὴν γῆν καὶ καταλείποντας τὸ ἄροτρον μόνον, ὅπως ἐρωτήσωσι.

—«Πότε λοιπὸν θὰ ἑνωθῶμεν μετὰ τῆς Ἑλλάδος; Πότε θὰ ἐπιτραπῇ ἡμῖν ἡ εἰς τὴν πατρίδα ἀπόδοσις;». [1]

Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη κατόπιν τῶν ἐπανειλημμένων διαμαρτυριῶν τοῦ τε κρητικοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀντιπροτώπων αὐτοῦ ἐφαίνετο ὁσημέραι ὑποχωροῦσα· ἀπεφάσιζε τοὐλάχιστον ν' ἀποσύρῃ ἐκ Κρήτης τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς δυνάμεις. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως θὰ ἦτο ζήτημα ἁπλῆς ἀποφάσεως τῶν Κρητῶν. Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1905 τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο μέλος τῆς γαλλικῆς Γερουσίας ἔγραφεν εἴς τινα ἐν Ἀθήναις φίλον του, ὅτι ἐσκόπει νὰ λάβῃ τὸν λόγον ἐν τῇ γερουσίᾳ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἀλλ' ὅτι ὁ κ. Delcassé τὸν ἐπληροφόρησεν, ὅτι ἔμελλε νὰ δημοσιεύσῃ Κιτρίνην Βίβλον περὶ Κρήτης, ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν θὰ ἐπήρχετο συνεννόησις τῶν Προστατίδων Δυνάμεων περὶ ἐλαττώσεως τῶν στρατευμάτων τῆς κατοχῆς καὶ χορηγίας εἰς τὴν νῆσον οἰκονομικῶν εὐκολιῶν, ἕως οὗ ἐπέλθῃ τι κρεῖττον.

Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Θερίσου, ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἐβράδυνεν ἐπ' ὀλίγον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 21 Μαρτίου, ἀπεκρίνοντο πρὸς τὸν Ὕπατον ἁρμοστὴν ὡς ἀκολούθως. «Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ὁμοθύμως διατεθειμέναι, ἵνα πράξωσι νέον δεῖγμα συμπαθείας πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν καὶ ἐπιθυμοῦσαι νὰ διευκολύνωσιν, ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ δυνατοῦ, τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐμπεπιστευμένης τῷ Ὑπάτῳ αὐτῶν Ἁρμοστῇ ἡγεμονίδῃ τῆς Ἑλλάδος Γεωργίῳ ἐντολῆς, ἐξήτασαν μετὰ μεγίστης εὐμενείας τὰς ὑπὸ τῆς Α. Β. Υ. ὑποβληθείσας παρατηρήσεις ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς προσφάτου αὐτοῦ εὐρωπαϊκῆς περιοδείας. Ὅπως δὲ προλάβωσι πᾶσαν σφαλερὰν ἑρμηνείαν, ἔκριναν ἀπὸ κοινοῦ χρήσιμον νὰ ἀνακοινώσωσι τὰς σημερινὰς αὐτῶν γνώμας (dispositions) τῇ Α. Β. Υ.—*Καὶ ἐν πρώτοις κρίνουσιν τι δὲν εἶνε δυνατὸν ἐν ταῖς ἐνεστώσαις περιστάσεσι νὰ μεταβληθῇ τὸ ἐν Κρήτῃ πολιτικὸν καθεστώς.* Ἀλλ' ἐν τούτοις αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ὑπισχνοῦνται ἐν τῇ δηλώσει αὐτῶν ταύτῃ *μήτε αὐταὶ νὰ προσαρτήσωσι τὴν νῆσον, μήτε εἰς ἄλλην Δύναμιν νὰ ἐπιτρέψωσι προσάρτησιν ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν κατοίκων.*—Ἡ Αὐστροουγγαρία, τὸ καθ' ἑαυτήν, ἐγνώρισεν, ὅτι συναινεῖ εἰς τὴν τοιαύτην ὑπόσχεσιν, ἡ δὲ Γερμανία, εἰς ἣν ἀνεκοινώθη τὸ κείμενον τῆς δικκοινώσεως ταύτης, ἐδήλωσεν, ὅτι, ὡς καὶ ἐν τῷ παρελθόντι, παραμένει Δύναμις ἀλλοτρία εἰς τὰ πράγματα τῆς Κρήτης (une Puissance désintéressée des affaires de Crète)».

---

1. Hellénisme. Decembra, 1904.

Μετὰ ἕνα δὲ περίπου μῆνα ἀπὸ τῆς διακοινώσεως ταύτης (τῇ 29 Ἀπριλίου, 12 Μαΐου 1905), ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐκ Θερίσου ὑποβληθέντων ἐπαναστατικῶν αἰτημάτων, ἐν εὐρυτέρᾳ τῆς ἀπαγορεύσεως αὐτῶν διατυπώσει ἐπανελάμβανον: «Ἀνεκοινώθη ἤδη ἡμῖν, ὅτι αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις *κρίνουσιν ἀδύνατον εἰς τὰς ἐνεστώσας περιστάσεις τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.* Πρὸ τῆς ἐπὶ ἐνωτικαῖς παρορμήσεσιν ἐγερθείσης καὶ ἐπιμενούσης ἐν τῇ νήσῳ ταραχῆς, *ἔχομεν καθῆκον διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης ἐκ νέου ν' ἀποκρούσωμεν πᾶσαν ἰδέαν ἐνέχουσαν τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος* [1].»

Συγχρόνως ὁ διευθύνων τὸ Foreign office Μαρκήσιος Lansdown ἔλεγεν εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ Γάλλον πρεσβευτὴν κ. Cambon, ὅπως ἔχουσι τὰ πράγματα, ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις ἀποκλίνει εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ἑκάστη τῶν Προστατίδων Δυνάμεων δύναται ν' ἀποσύρῃ ἀμέσως τὸ ἥμισυ τοῦ ἀναλογοῦντος αὐτῇ μέρους ἐκ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ἐπὶ πλέον δὲ ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀποσύρῃ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἐτῶν, ἐν ᾗ περιπτώσει οἱ κάτοικοι ἀποδείξωσιν ἀπὸ τοῦδε εἰρηνικὰς διαθέσεις.

Λήγοντος τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου εἶχον συνέλθῃ ἐν Ρώμῃ—ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἦτο ἢ μᾶλλον ἐνδιαφερομένη κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως—σύνοδος διπλωματῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας, ὅπως διασκεφθῇ περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων. Ὁ κ. Clémenceau, ἐκδηλῶν καὶ πάλιν τὰ φιλοκρητικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα, ἐδημοσίευεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θερμότατον ἄρθρον ἐν τῇ «Aurore» τῆς 26ης Ἀπριλίου.

Δι' ἀδρῶν ἐπιχειρημάτων συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὁ μέλλων πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἠξίου τὴν ἕνωσιν παρὰ τῶν ἐν τῇ ἰταλικῇ πρωτευούσῃ συνεδριαζόντων ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων πρὸς κρείττονα διακανονισμὸν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἐπεβάλλετο ἡ ἕνωσις καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ πρωτίστως διότι ἐζήτουν αὐτὴν ἐπιμόνως οἱ Κρῆτες. Ἐὰν ἤθελεν ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκδηλώσωσι γνώμην, θὰ ἐτελεῖτο ὁμοψήφως ἡ ἕνωσις. «Οὐδέποτε, ἔλεγε, λαὸς ἠμύνθη ὑπὲρ τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ γενναιότερον καὶ ἐπιμονώτερον. Ἅπασα ἡ κρητικὴ ἱστορία ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως εἶνε ἀδιάκοπος συνέχεια ἐξεγέρσεων κατὰ τῶν ἐπιδρομέων».

Συνεχίζων τὸ ἄρθρον αὐτοῦ ὁ ἐπιφανὴς Γαλάτης, ἠξίου παρὰ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ἔργον συνέσεως ἅμα καὶ δικαιοσύνης, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρηνεύσεως ἐν τῇ ἀπὸ αἰώνων στασιαζούσῃ κατὰ τῶν τυράννων νήσῳ. Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐξελέξαντο τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ὡς Γενικὸν Διοικητὴν τῆς Κρήτης. Κατὰ τίνα ἄλλον τρόπον ἠδύναντο

1 Κιτρίνης Βίβλου, Affaires de Crète, 1904—1905 ἀρ. 88.

νὰ ἐνισχύσωσι μᾶλλον τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς πόθους τῶν Κρητῶν; Καὶ δὲν εἶνε ἤδη παραφροσύνη ν' ἀρνῶνται αὐτοῖς τὴν ἔναρξιν τῆς πραγματώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων; Ἀπό τινων ἑβδομάδων κατέστη τὸ ἀντικείμενον δυσφημιῶν ὁ βασιλόπαις Γεώργιος, ὅστις ἂν διέπραξε σφάλματα, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν παράλογον θέσιν, εἰς ἣν ὡρίσθη ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἔτος περιέρχεται τὴν Εὐρώπην, ἐπικαλούμενος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης. Ποίαν δὲ ἀπόκρισιν λαμβάνει; «Δὲν ἦλθεν ἀκόμη ἡ ὥρα. Εἰπὲ εἰς τὸν λαόν σου νὰ περιμένῃ. Πότε θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα;»...

Καὶ κατέληγε τὸ ἄρθρον, καταγγέλλων τὴν ρωσσικὴν πολιτικὴν ὡς ἀνθισταμένην εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης. Καὶ τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δοθῇ αὕτη ὡς ἀντάλλαγμα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀντὶ τῆς Μακεδονίας, παραχωρουμένης εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐκδιωκομένων ἐξ αὐτῆς τῶν Ἑλλήνων, εἰ καὶ ἔχουσιν οὗτοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τὴν πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ. Δυστυχῶς ἐν τούτοις ἐκτὸς τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς, ἀείποτε, φανερῶς ἢ κρύφα, ἀνθισταμένης κατὰ τῆς πραγματώσεως τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀνθίσταται καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς παμβρεττανικῆς ἐξαπλώσεως[1].

Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Θερίσου ἐλάμβανεν ὁσημέραι μείζονας διαστάσεις. Καὶ οἱ μετριοπαθέστατοι ἐκ τῶν Κρητῶν ἐξεδήλουν τὴν ὑπὲρ αὐτῆς συμπάθειαν. Πάντες οἱ ἐν Κρήτῃ, συντηρητικοὶ καὶ ριζοσπαστικοί, κατενόουν, ὅτι οὔτε ἦτο δυνατόν, οὔτε συνέφερεν εἰς τὴν κρητικὴν ὑπόθεσιν ἡ ἔκρυθμος, ἡ ἀνώμαλος, ἡ ἐπὶ μακρότατον χρόνον μεταβατικὴ αὕτη κατάστασις. Καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἦτο τοῦτο ἐπιβλαβέστατον. Ἕνεκα τῆς κρατούσης πολιτικῆς ἀοριστίας καὶ ἀβεβαιότητος, ἡ κοινωνικὴ ἐπικοινωνία, αἱ οἰκονομικαὶ συναλλαγαὶ διετέλουν περιωρισμέναι. Ὁ λαὸς οὐδὲν ἀπελάμβανεν ἕνεκα τῆς καταστάσεως ταύτης. Κατέβαλλε μὲν τοὺς φόρους, ἀλλ' αἱ ἐπιγενόμεναι καταστροφαὶ ἐκράτουν αὐτὸν ἐν πενίᾳ καὶ δυστυχίᾳ. Ἡ διοίκησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ προσηκόντως, ἅτε ἐστερημένη ἱκανῶν πόρων· δὲν ἦτο αὐτάρκης· σχετικῶς ἦτο πολυτελὴς κατ' ἀνάγκην. Ἡ ἕνωσις ἄρα ἦτο ἐπιβεβλημένη καὶ ἕνεκα οἰκονομικῶν λόγων. Δὲν ἠγνόουν αὐτὰς αἱ Δυνάμεις, τούτου δ' ἕνεκα ἔπεμψαν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο οἰκονομικὴν ἐπιτροπὴν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς καταστάσεως.

Ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης περὶ τῆς καταστάσεως τῆς νήσου ἐπῆλθον νέαι ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, ἀπευθυνθεῖσαι τὴν 10)23 Ἰουλίου 1906 πρὸς τὸν Ὕπατον ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν.

---

1 Ὁ εὐγενὴς ἀρθρογράφος ἠγνόει ἴσως, ὅτι ἡ δυσφήμησις τοῦ Ἕλληνος ἡγεμονίδου διεξήγετο ἐν τῷ Εὐρωπαϊκῷ τύπῳ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, εὑρούσης ὡς μὴ ὤφειλε, συμπράκτορας καὶ συνεργοὺς ἐνόχους ἐν αὐτῇ τῇ Κρήτῃ ἐκ τῶν πρωτοστατῶν τοῦ Θερίσου.

Δι' αὐτῆς διεβεβαίουν αὗται τὴν εὐμένειαν αὐτῶν πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, δηλοῦσαι ἅμα, ὅτι εἰλικρινῶς ἐπιθυμοῦσι νὰ θεραπεύσωσι τοὺς πόθους αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ δυνατοῦ, ἐμπνεόμεναι δὲ ὑπὸ τῶν προτάσεων τῶν εἰς τὴν νῆσον ἀποσταλέντων εἰδικῶν αὐτῶν ἐπιτρόπων καὶ τὰς ἐν ἔτει 1905 ταραχάς, ἔκριναν δυνατὸν νὰ εὐρύνωσι κατὰ τρόπον ἐθνικώτερον τὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου. Πρὸς τοῦτο δ' ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἄμεσον μεταρρύθμισιν τῆς χωροφυλακῆς καὶ παρασκευὴν σώματος ὁπλιτῶν, ἐν ᾧ θέλει καταστῇ δυνατὴ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σύμπραξις Ἑλλήνων τοῦ ἐλευθέρου κράτους καὶ Κρητῶν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅπως οἱ συμπράξαντες Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ τεθῶσιν ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ ἐνεργείας. Διεβεβαίουν ἐπίσης αἱ αὐταὶ Δυνάμεις, ὅτι θέλουσιν ἀποσύρῃ τὰ διεθνῆ στρατεύματα, εὐθὺς ὡς ἤθελεν ὀργανωθῇ ἡ κρητικὴ χωροφυλακὴ καὶ τὸ κρητικὸν σῶμα τῶν ὁπλιτῶν καὶ τεθῇ ὑπὸ τὰς προστατὰς τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία ἐν Κρήτῃ, ἀσφαλισθῇ δὲ ἡ προστασία τῶν ἐν αὐτῇ Μουσουλμάνων. Καὶ ἐπὶ τέλους διετράνωσαν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν πεποίθησιν αὐτῶν, ὅτι οὗτος θέλει κατανοήσῃ, ὅτι «πᾶν ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων εἶνε ὑποτεταγμένον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς μονίμου διοικήσεως».

Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1905 ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις, ἅμα συνελθοῦσα, ἐψήφιζε καὶ πάλιν πανηγυρικῶς τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνωσιν τῆς Κρήτης, ἀνταποκρινομένη εἰς τὸν θερμὸν τοῦ λαοῦ πόθον, καὶ παρεκάλει τὸν ἁρμοστὴν τῆς νήσου, τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, εἰς ὃν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς νήσου ἐξεδήλουν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην, ὅπως ἀνακοινώσῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν τεσσάρων Μεγάλων Προστατίδων Δυνάμεων.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐμποιήσῃ βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τὰς Δυνάμεις. Τὴν δὲ 23ὴν Ἀπριλίου ἐκοινοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ ἀντιπροσώπων αὐτῶν εἰς τὸν ὕπατον ἁρμοστὴν ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ψήφισμα τῆς κρητικῆς Συνελεύσεως. Αἱ Δυνάμεις διεκήρυττον, ὅτι ὅπως εἶχον τὰ πράγματα, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπενέγκωσιν οἱανδήποτε τροποποίησιν εἰς τὸ καθεστὼς τῆς Κρήτης. Συνίστων ἐν τούτοις θεραπευτικὸν φάρμακον (κατάπλασμα) τῶν κρητικῶν δεινῶν τὰς μεταρρυθμίσεις, ὧν ἀνεγνώρισαν πρότερον τὴν χρησιμότητα.

Ἡ ἀπάντησις αὕτη, εὐθὺς ὡς ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν κρητικὴν ἀντιπροσωπείαν καὶ εἰς ἅπαντα τὸν λαόν, προὐκάλεσε ζωηροτάτας διαμαρτυρίας κατὰ τῶν Δυνάμεων, ἐξηνάγκασε δὲ τοὺς βουλευτάς, τοὺς παραμένοντας ἐν Χανίοις, νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσου, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ καταθέσωσι τὰ ὅπλα, ἐφ' ὅσον αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐξηκολούθουν νὰ ἐπιμένωσιν εἰς πολιτικὴν ἀντίθετον πρὸς τοῦ κρητικοῦ λαοῦ τοὺς πόθους.

Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς κρητικῆς Συνελεύσεως ἡ ἕνωσις τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀνυψώθη ἐφ' ὅλων τῶν δημοσίων καὶ δημοτικῶν

καταστημάτων αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἐν τῇ πόλει δὲ τῆς Ρεθύμνου, πρωτευούσης νομοῦ, οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ εἰσεπράττοντο ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συνέβη ἀληθῶς παράδοξόν τι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς ἐζήτησε νὰ καταβιβάσῃ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἀλλ' ὁ διοικητὴς τοῦ ρωσσικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἔδωκεν ἐναντίαν διαταγήν, λέγων ὅτι δὲν ἐπεθύμει ν' ἀντιστρατευθῇ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνελεύσεως.

Οἱ πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν, παρακαλοῦντες αὐτὴν νὰ καταβιβάσῃ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν δημοσίων καταστημάτων, ταύτης δ' ἀρνουμένης, προέβησαν εἰς τοῦτο αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καταβιβάσαντες τὴν δυστυχῆ σημαίαν διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων.

Ὁ λαὸς τῆς Κρήτης διεμαρτυρήθη ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ. Συνῆλθεν ἐν τῇ κεντρικῇ πλατείᾳ τῶν Χανίων, κατόπιν δ' ἀγορεύσεως ἐθνικόφρονος βουλευτοῦ μετέβη εἰς τὰ προξενεῖα τῶν προστατίδων Δυνάμεων, δηλώσας τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀξιώσεις, προηγουμένης τῆς ἑλληνικῆς σημαίας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπεδέξατο ψήφισμα, δι' οὗ ἐζήτει παρὰ τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως νὰ συνεργασθῇ μετὰ τῶν ἐν Θερίσῳ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἐθνικῶν πόθων. Ἀπέστειλε δὲ ζωηρὰν δήλωσιν εἰς τὰ κυριώτατα ὄργανα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ἐξικετεύων αὐτά, ὅπως συνηγορήσωσι παρὰ ταῖς μεγάλαις Δυνάμεσι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν νομίμων καὶ προαιωνίων αὐτῶν δικαίων [1]. Μάταιαι ἐκκλήσεις, οὐδὲν ἀποτέλεσμα.

Συνέβη τι παράδοξον κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ πολιτικῇ. Τὸ ἀναγράφω μετ' ἐπιφυλάξεως, εἰ καὶ ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου. Ἓν ἐκ τῶν αἰτίων τῆς μὴ ἀμέσου ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἦτο, ὅτι θὰ ἐξηγείροντο τὰ κράτη τοῦ Αἵμου κατὰ τῆς πράξεως ταύτης τῶν Δυνάμεων, ζητοῦντα ἀντισταθμήματα. Ἀλλ' ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις, λέγεται, ἐγνωστοποίησεν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸ κρητικὸν ζήτημα σχετιζόμενον πρὸς τὸ μακεδονικόν. Ἡ ἕνωσις ἄρα τῆς Κρήτης οὐδεμίαν δυσαρέσκειαν καὶ ἀντίδρασιν θέλει προκαλέσῃ ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, συνήρχοντο ἐν Ρώμῃ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ κ. Τιττόνη, οἱ πρεσβευταὶ τῶν προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων πρὸς σύσκεψιν περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Μετὰ δίωρον δὲ συνδιάσκεψιν, ἀπεφάσιζον νὰ μὴ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κρητικῶν πόθων περὶ ἀμέσου ἑνώσεως τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀνεκοίνουν

---

1 Ἡ δήλωσις αὕτη τοῦ κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον εἶχεν ὡς ἀκολούθως : «Le peuple crétois, blessé dans ses sentiments les plus sacrés par l'abaissement du drapeau hellénique par les troupes internationales, fait appel à une manifestation solennelle envers les nations liberales et la presse d'Europe, en les suppliant de plaider en sa faveur auprès des grandes puissances pour l'accomplissement de ses droits légitimes et séculaires».

τοῦτο διὰ τῶν οἰκείων προξένων, ὑπέσχοντο δέ, εὐθὺς ὡς καταπαύσῃ ἡ ἐξέγερσις, νὰ εἰσαγάγωσι διοικητικὰς καὶ οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις πρὸς εὐημερίαν τοῦ τόπου.

Μετὰ τὰς ἥκιστα κατευναστικὰς διὰ τὸν κρητικὸν λαὸν δηλώσεις ταύτας, ἡ κρητικὴ Συνέλευσις ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 28ης Μαΐου ἐψήφιζε καὶ πάλιν τὴν ἕνωσιν, ὡς τὴν μόνην φυσικὴν καὶ δικαίαν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Διεκήρυττε πρὸς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, ὅτι ἡ ὑφισταμένη πολιτικὴ κατάστασις δὲν ἠδύνατο νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον· ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα, ὑφιστάμενον ἀπὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος, οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὰ λοιπὰ ζητήματα τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἅτινα οὐδ' ὑφίσταντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Παρεκάλει ἐπίσης ἡ Συνέλευσις τὰς προστάτιδας Δυνάμεις νὰ συμπληρώσωσι τὸ εὐγενὲς καὶ ἐκπολιτιστικὸν αὐτῶν ἔργον καὶ νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰ δεινὰ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ψηφισμάτων αὐτῆς καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πόθων αὐτοῦ, ἐπικυροῦσαι τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Πρὸς καταστολὴν τῆς ὑφισταμένης ἐξεγέρσεως αἱ Δυνάμεις ἐσκέφθησαν νὰ ποιήσωνται χρῆσιν βιαίων μέτρων. Εὐτυχῶς ἐπεκράτησαν συνετώτεραι σκέψεις, καὶ ἡ ἔκρυθμος κατάστασις παρῆλθεν ἄνευ θλιβερῶν ἀποτελεσμάτων. Οἱ Κρῆτες ἐπὶ τέλους, συντελούσης καὶ τῆς νομιμοφρονεστάτης πολιτικῆς τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἕνεκα πολλῶν αἰτίων, ἀλλ' ἰδίᾳ ἕνεκα τῆς στρατιωτικῆς τοῦ κράτους ἀσυνταξίας, ὑπεχώρησαν, λαβόντες ὑποσχέσεις καὶ μόνον ὑποσχέσεις.

Ἐν τῇ ἰταλικῇ βουλῇ, ἐπὶ τῇ ἐπερωτήσει τοῦ βουλευτοῦ Galli περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Tittoni, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτόν, ἔδωκε τὸ ἀκόλουθον ράπισμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν: «*Εἶσθε φιλελληνικώτερος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἀνεγνώρισε τὸ σημερινὸν καθεστὼς ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ*».

Ὁ σαρκασμὸς οὗτος, δίκαιος ἄλλως τε, ἐλέχθη τῇ 21ῃ Μαΐου τοῦ 1905. Ἀλλὰ δὲν ἐκπροσωπεῖ τὴν Κρήτην τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἀνήκει πρωτίστως εἰς τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει ἡ πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ κ. Tittoni, ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐπερώτησιν τοῦ κ. Galli, ἐκήρυττεν ἐν μέσῃ ἰταλικῇ βουλῇ, ἐκπροσωπούσῃ τὴν ἰταλικὴν ἑνότητα, ὅτι ἡ ἐπιζητουμένη ὑπὸ τῶν Κρητῶν ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος ὡς ἐκ τῆς ἀπηχήσεως, ἣν ἤθελεν αὕτη λάβῃ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Καὶ ἐμέμφετο ὁ φιλοδίκαιος ὑπουργὸς τοὺς Κρῆτας, ὅτι δὲν τηροῦσι τὴν προσήκουσαν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, αἵτινες παρέσχον αὐτοῖς αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν, καὶ ἤδη παρέχουσιν ἡσυχίαν. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη ἠγανάκτει κατὰ τῶν Κρητῶν, ὡς διαταρασσόντων τὴν ὀλυμπιακὴν αὐτῆς γαλήνην!..

Κατόπιν τῶν δηλώσεων τούτων τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν συνεννοήσεων τῶν προστατίδων Δυνάμεων πρὸς καταστολὴν τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Θερίσου, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπεδέχετο ἅπας ὁ κρητικὸς λαός, μηδ' αὐτῶν τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον διαφωνούντων, ἅτε φρονούντων, ὅτι θὰ ἐξηναγκάζετο ἡ Εὐρώπη ν' ἀποδεχθῇ τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως, ἵνα τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἔκρυθμον ἐν τῇ νήσῳ κατάστασιν, ἐπῆλθε σύγκρουσις μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσου καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Εὐτυχῶς ἡ σύγκρουσις παρῆλθεν ἄνευ δυσαρέστων ἀποτελεσμάτων, καὶ τοῦτο χάρις εἰς τὴν ὑπομονὴν καὶ τὸν φιλόνομον χαρακτῆρα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Ὅ τε λαὸς καὶ οἱ πολιτευόμενοι εἶχον τὸ αὐτὸ πρόγραμμα—*Ἕνωσις ἢ θάνατος!*

Ὁ αὐτὸς Ἰταλὸς βουλευτὴς κ. Galli, ὁ πρό τινων ἡμερῶν ἐν τῇ ἰταλικῇ βουλῇ ἐπερωτήσας τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων, ἐδημοσίευεν ἀμέσως μετὰ ταῦτα θαυμαστὸν φυλλάδιον—Per la Venezia e per la Candia, ὅ περ καὶ ἀφιέρου εἰς τοὺς Valorosi di Candia. Ὁ ἐν τῷ ἰταλικῷ κοινοβουλίῳ εὐγενὴς βουλευτὴς τῆς Βενετίας ὑπεμίμνησκε διὰ τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ τὴν παλαιὰν σχέσιν τῆς Νύμφης τοῦ Ἀδριατικοῦ, τῆς πολιτείας τοῦ San Marco, πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ ἁγίου Τίτου καὶ κατέληγεν ὡς ἑξῆς:

«Ὅπως ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν μεγίστων συμφορῶν, οὕτω καὶ τῶν εὐτυχεστάτων, θέλω ὑποστηρίξῃ τὴν ἕνωσιν ἡμῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ μὴ λησμονῆτε, ὅτι ἡ ἡσυχία εἶνε ἡ ἀρετὴ τῶν ἰσχυρῶν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δ' ὁμονοίᾳ κεῖται τὸ ἀπόρρητον τῆς νίκης».

Εὐτυχῶς ἡ Κρήτη ὁμονοεῖ, διετέλει συνησπισμένη. Ὁ παλαιὸς *Συγκρητισμὸς* [1] ἀνενεοῦτο πληρέστατα κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ὡς ἐκ τῶν θλιβερῶν δοκιμασιῶν, ἃς διήρχετο ἡ μεγαλοπράγμων νῆσος ἕνεκα τῆς δυστροπίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο ἀπεδεικνύετο καὶ ἐκ τῆς δηλώσεως τῆς κρητικῆς βουλῆς, ἣν ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἐκοινοποίει εἰς τοὺς ἐν Χανίοις πρεξένους, ἀποκρινόμενος εἰς τὴν τελευταίαν αὐτῶν διακοίνωσιν.

Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ δηλώσει ἡ κρητικὴ βουλὴ ἀμύνεται αὖθις, αἰτιολογοῦσα τὴν ὑφισταμένην ἔκρυθμον τῆς νήσου κατάστασιν ὡς τυγχάνουσαν ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ἀοριστίας. Ἐπικρίνει τὴν συμπεριφορὰν τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ὡς προσβάλλουσαν τὰ κυριαρχικὰ δίκαια τῆς κρητικῆς πολιτείας. Ὡς ἐκ τούτου ἐδημιουργήθη ἔκρυθμος κατάστασις, παρεμφερὴς τῇ προηγηθείσῃ τοῦ ἔτους 1899, τὴν ὁποίαν μετέβαλεν ἡ ἀγαθὴ θέλησις τῶν προστατίδων Δυνάμεων, εἰσακούσασα τῶν Κρητῶν τοὺς πόθους. Ἤδη καὶ πάλιν οἱ ἐντολοδόχοι τοῦ κρητικοῦ

---

1 Κρῆτες... ἔξωθεν ἐπιόντων πολεμίων, διελύοντο καὶ συνίσταντο, καὶ τοῦτ' ἦν ὁ καλούμενος ὑπ' αὐτῶν *Συγκρητισμός*. (*Πλουτάρχου* περὶ Φιλαδελφίας, 19.)

λαοῦ ἐξικετεύουσι τὰς αὐτὰς Δυνάμεις νὰ θεραπεύσωσι τοὺς πόθους τούτους συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις.

Ὡς μὴ ὤφειλεν, ἡ κατάστασις τῆς νήσου ἐξηκολούθει ἡ αὐτή. Ἀναρχία καὶ συγκρούσεις. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1905, ἐπρότεινεν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς κυβερνήσεις ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως δι' ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Φυσικῷ τῷ λόγῳ αἱ προστάτιδες Δυνάμεις δὲν ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν. Ἐξηκολούθει ὡς πρὸς τὴν ἀτυχῆ νῆσον ἡ αὐτὴ ἐγωϊστικὴ πολιτική. Δὲν ἐδίσταζον ν' ἀνεχθῶσι τὴν καταστροφὴν αὐτῆς, καταστροφὴν τριακοσίων χιλιάδων κατοίκων, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν πλήρωσιν τῶν δικαιοτέρων καὶ ἱερωτέρων ἐθνικῶν πόθων.

Ἡ δημοσία τῆς Εὐρώπης γνώμη προσέβλεπεν ἀδιαφόρως τὴν ἐπίσημον ταύτην πολιτικήν. Μόλις ἠκούετο διαμαρτυρία τις. Ὁ Max Nordau ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει τῆς πρώτης τοῦ ἔτους 1906 ἔγραφεν ἐν τῇ «Neue freie Presse» τῆς Βιέννης μετὰ συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Κρητῶν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνώσεως, Κατὰ τὸν ἐπιφανῆ κοινωνιολόγον δὲν προέρχεται ὁ ἀγὼν οὗτος ἐξ αἰσθηματικῶν λόγων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι τὸ αὐτονομικὸν καθεστὼς, ὑφ' ὃ διατελεῖ ἀπό τινων ἐτῶν ἡ νῆσος, δὲν ἐπήνεγκεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα πρὸς εὐημερίαν αὐτῆς, ἐξαντληθείσης τέλεον ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς ὀθωμανικῆς δεσποτείας. Καὶ τοῦτο, ἕνεκα τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν συγκρουομένων πολιτικῶν συμφερόντων τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ἐν Κρήτῃ, ὅπως καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν τῇ ἐγωϊστικῇ αὐτῆς πολιτικῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία δεικνύει ἀδιαφορίαν καὶ καταφρόνησιν πρὸς τοὺς φυσικοὺς καὶ δικαίους πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἀποσταλεῖσα πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως διεθνὴς ἐπιτροπὴ μετὰ σοβαρὰν ἔρευναν εἶχε καταλήξῃ εἰς τὰ ἑπόμενα συμπεράσματα. Ἡ τάξις δὲν θὰ ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ νήσῳ, ἂν μὴ ἐπέλθῃ «ἡ κατάργησις τῶν Capitulations, τροποποίησις τοῦ δασμολογίου, ἀντικατάστασις τῶν ξένων ἀξιωματικῶν τῆς χωροφυλακῆς δι' Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καὶ ἡ προϊοῦσα ἐκκένωσις τῆς νήσου ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων ἐν διαστήματι τὸ πολὺ ἓξ ἐτῶν» ! !

Τοιαύτη ἦτο ἡ γνωμοδότησις τῆς ἀποσταλείσης ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξέτασιν τῶν κρητικῶν πραγμάτων. Συμφώνως δ' ἐπολιτεύθησαν καὶ αἱ προπαρασκευάσασαι αὐτὴν Δυνάμεις.

Ἐν τούτοις, μετά τινας ἡμέρας συνεκαλεῖτο ἐν Χανίοις ἡ κρητικὴ Συνέλευσις, ἵνα λάβῃ ἐπίσημον γνῶσιν τῶν συμβαινόντων. Πρώτη αὐτῆς πρᾶξις ἦτο καὶ πάλιν τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως. Οὐδεμία ὑπῆρχεν τῇ νήσῳ διχογνωμία. Ἅπαντες συνεφώνουν. Ἡ μόνη, ἡ ἐπιβεβλημένη λύσις τῶν δεινῶν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ δὲν ἦτο ἄλλη ἢ ἡ ἕνωσις.

Αἱ συνεδρίαι τῆς Συνελεύσεως διεκόπησαν ἀμέσως. Ἀνεμένετο ἡ ἐπὶ τοῦ ψηφίσματος ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων, ὧν οἱ ἐν Χανίοις ἀντιπρόσωποι, τῇ 21 Ἰουλίου,

ἀνεκοίνουν εἰς τὸν ὕπατον ἁρμοστὴν τὴν ἑπομένην ἀπάντησιν τῶν κυβερνήσεών των :

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐξήτασαν ἐν πνεύματι ὑπερτάτης εὐμενείας πρὸς τὴν Κρήτην τὰ συμπεράσματα τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν, οἵτινες εἶχον σταλῇ εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὰς ταραχὰς τοῦ 1905, καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἡ ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία, ἡ προσφάτως ἐκλεγεῖσα, μέλλει νὰ ἀρχίσῃ τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ἐπιθυμοῦσι νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν δεῖγμα τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅ, περ ἔχουσι δι' αὐτόν, λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψει ἐν τῷ δυνατῷ μέτρῳ τοὺς νομίμους πόθους του.

»Ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τῶν προτάσεων τῶν ἀπεσταλμένων αὐτῶν, αἱ Δυνάμεις θεωροῦσι δυνατὴν τὴν εὕρυνσιν ἐν πνεύματι μᾶλλον ἐθνικῷ τῆς αὐτονομίας τῆς νήσου καὶ τὴν λῆψιν μέτρων, τεινόντων εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης.

»Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνεφώνησαν εἰς τὴν λῆψιν τῶν κάτωθι μέτρων :

»1) Νὰ τεθῇ ὑπὸ μελέτην ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναβολῆς ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἡ ἵδρυσις πολιτοφυλακῆς, ἐν ταῖς ὁποίαις τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ κρητικὸν στοιχεῖον θὰ δυνηθῶσι ν' ἀναπτυχθῶσι βαθμιαίως. Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, ὧν θὰ ἐγίνετο δεκτὴ ἡ συναρωγή, διαγραφῶσιν ἐκ τῶν στελεχῶν τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

»2) Νὰ ἀνακληθῶσι τὰ διεθνῆ στρατεύματα, εὐθὺς ὡς καταρτισθῶσι καὶ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἡ κρητικὴ χωροφυλακὴ καὶ ἡ πολιτοφυλακή, ἀποκατασταθῇ δὲ ἡ τάξις καὶ ἐξασφαλισθῇ ἡ προστασία τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ.

»3) Νὰ αὐξηθῇ τὸ τελωνειακὸν δασμολόγιον κατὰ 3 ο)ο, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτρέπηται ἡ σύναψις, μὲ τὰς δεούσας ἐγγυήσεις, δανείου 9,300,000 φράγκων, ἐκ τῶν ὁποίων 3,300,000 φράγκων θὰ χρησιμεύσωσι διὰ τὴν ἄμεσον πληρωμὴν ἀποζημιώσεων εἰς τοὺς ἐντοπίους καὶ τοὺς Ἕλληνας, τὸ δὲ ὑπόλοιπον θὰ διατεθῇ εἰς ἔργα δημοσίας ἀνάγκης.

»4) Νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τὴν Κρήτην ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐλέγχου τῶν ἑλληνικῶν οἰκονομικῶν, ὁριζομένου ἑνὸς ὑπαλλήλου ξένου, ὅστις θὰ ἐπιφορτισθῇ νὰ δημιουργήσῃ ὑπηρεσίαν ἐπιθεωρήσεως τῶν οἰκονομικῶν, κατ' ἔτος δὲ θὰ ὑποβάλλῃ τὴν ἔκθεσίν του εἰς τὴν κρητικὴν Βουλήν.

»5) Νὰ συστηθῇ εἰς τοὺς Γενικοὺς Προξένους, ὅπως ἀπευθύνωνται διὰ τὰς ὑπηρεσιακὰς ὑποθέσεις εἰς τοὺς ὑπευθύνους Συμβούλους τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, τῶν ὁποίων τὰ διοικητικὰ δικαιώματα τοιουτοτρόπως θὰ αὐξηθῶσιν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως θὰ κατορθωθῇ ὅπως εἰς τὸ μέλλον ἀποφεύγηται πᾶσα ἀφορμή, τείνουσα νὰ μειώσῃ τὸ προσωπικὸν γόητρον τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

»6) Νὰ ἀναβληθῇ μέχρι τοῦ 1911 ἡ πληρωμὴ τῶν τόκων ὡς καὶ τῶν χρεωλυσίων τῆς προκαταβολῆς τῶν 4,000,000, τὴν ὁποίαν παρεχώρησαν εἰς τὴν Κρήτην αἱ προστάτιδας Δυνάμεις.

»7) Νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὰς ὁδηγίαι, ἵνα κανονίσωσι τὰ ἐκκρεμῆ εἰσέτι ζητήματα μεταξὺ Τουρκίας καὶ Κρήτης, ὡς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κρητικῆς σημαίας, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κρατουμένων εἰς τὰς τουρκικὰς φυλακὰς Κρητῶν, τὴν εἴσπραξιν τῶν φαρικῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν τηλεγραφικῶν τελῶν, τὸν διορισμὸν τῶν καδήδων καὶ τὴν προστασίαν τῶν Κρητῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τῇ Τουρκίᾳ.

»8) Νὰ τίθενται ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὸ χριστιανικὸν καὶ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον, ἰδίως δὲ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, νὰ διοργανωθῶσιν αἱ δημογεροντίαι καὶ νὰ κανονισθῇ ἡ δικαιοδοσία τῶν Μουτεβελήδων.

»9) Νὰ καταρτισθῇ ἐπιτροπή, κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ προξενικῶν καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἐκ Κρητῶν, διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων ἀπαλλοτριώσεως τζαμίων, κτημάτων, νεκροταφείων κλπ., ἀνηκόντων εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν μωαμεθανικῶν Κοινοτήτων.

»10) Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις θεωροῦσιν ἀφ' ἑτέρου ὡς ἀπαραίτητον, ὅπως ἡ κρητικὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἀναθεωρήσῃ ἀριθμόν τινα ἄρθρων τοῦ κρητικοῦ Συντάγματος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτρέπηται ἡ πραγματοποίησις τῶν ἀνωτέρω μεταρρυθμίσεων πρὸς τὸ συμφέρον τῆς νήσου ἐν τοῖς ἑξῆς ἰδίως κυριωτάτοις σημείοις :

«α') Διοργάνωσις τῆς πολιτοφυλακῆς β') δημιουργία θέσεως οἰκονομικοῦ ἐπόπτου καὶ γ') παροχὴ ἐγγυήσεων διὰ τὸν διορισμὸν καὶ τὴν μονιμότητα τῶν ὑπαλλήλων.

»Ἀνακοινοῦσαι τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ταύτας εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, δὲν ἀμφιβάλλουσιν, ὅτι θὰ λάβῃ οὗτος ὑπ' ὄψει, ὅτι πᾶν βῆμα, τεῖνον πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν του πόθων, προϋποτίθησι τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς μονίμου διοικήσεως.»

Ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος, παρακολουθῶν τὰ ἐν Κρήτῃ τελούμενα, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐπιμονὴν τῶν Κρητῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ὡς τοῦ μόνου τρόπου, δι' οὗ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ λύσις τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ζητήματος, τῆς ὁριστικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐημερίας ἐν τῇ πολυπαθεῖ νήσῳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὕποπτον καὶ ἐγωιστικὴν πολιτικὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, προσπαθουσῶν παντὶ τρόπῳ νὰ παρελκύσωσι τὸ ζήτημα, ἔκρινε διαφοροτρόπως τὴν ἀνοκοίνωσιν ταύτην. Μεταξὺ τῶν ἐπιλέκτων ὀργάνων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ὁ «Χρόνος» τῶν Παρισίων, ἐξετάζων τὴν ἐν τῇ νήσῳ προκληθεῖσαν κατάστασιν μετὰ τὴν διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλους :

«Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἔχει τι τὸ σκοτεινόν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κρήτην. Λέγει πρὸς τοὺς Κρῆτας : Δὲν δύναμαι νὰ συγκατατεθῶ εἰς τὴν ἕνωσιν ὑμῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι δὲν ζῆτε ὅσον ἔπρεπεν ἡσύχως μὲ τὸν ἀντιπρόσωπόν μου, τὸν πρίγκιπα Γεώργιον.» Ὁ συλλογισμὸς οὗτος εἶνε τέλειος παραλογισμός.

«Ἐὰν ἡ αὐτονομία δὲν ἔδωκε τοὺς ἀναμενομένους καρπούς, δὲν δικαιούμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ γείνῃ ἡ ἕνωσις.

»Ἐὰν ἡ Εὐρώπη δὲν εἶνε ηὐχαριστημένη ἐκ τοῦ ἀντιπροσώπου, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἐξέλεξε, τίνος λόγου ἕνεκα τὸ σφάλμα αὐτῆς ν' ἀποτίσωσιν οἱ Κρῆτες; Ἄλλως τε ἡ κακὴ διοίκησις τοῦ πρίγκιπος, διὰ τὴν ὁποίαν τόσοι καὶ τόσοι ὑπαινιγμοὶ ἐγένοντο μέχρι τοῦδε, διατί μὴ νὰ ἀποκαλυφθῇ;

»Ὁ πρίγκιψ αὐτὸς οὗτος ἀμύνεται ζωηρῶς. Ἀφοῦ ἐπὶ τόσον χρόνον ἐξετάζουσι, δὲν δύνανται νὰ γινώσκωσι τί συμβαίνει ἐκεῖ κάτω; Ἐὰν νομίζωσιν, ὅτι γινώσκουσι, πρέπει νὰ τὸ εἴπωσιν. Ἐὰν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εἶνε κακὸς διοικητής, πρέπει νὰ τὸ ἀποδείξωσι. Καὶ ὅταν τὸ ἀποδείξωσιν, ἂς εὕρωσι τὸν διάδοχον. Ἀλλὰ δὲν βλέπομεν τίνα σχέσιν δύναται νὰ ἔχῃ τὸ προσωπικὸν ζήτημα μὲ τὴν ἕνωσιν. Οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει τὸ ἓν ζήτημα μὲ τὸ ἄλλο.

»Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἕνωσιν, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι οὐδέποτε λαὸς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπέδειξε τοιαύτην διαρκῆ γνώμην καὶ ἀμετάβλητον πόθον, ὅσον ὁ κρητικός. Ἐπὶ τόσα ἔτη ἤδη ἐπιμένει εἰς τὴν εὐχὴν τῆς ἑνώσεως. Καὶ ἐφ' ὅσον ὁ καιρὸς παρέρχεται, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἐπιμονὴ αὐξάνει καὶ κρατύνεται.

»Φωνάζομεν ὅλοι:

»Ἡ ἀκεραιότης τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους!» Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πρόφασις, περιέχουσα πολλὴν ἀδικίαν. Αἱ διεξαγόμεναι ἤδη διαπραγματεύσεις ὑπισχνοῦνται κυριολεκτικῶς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. Ὅλοι λέγουσι πρὸς τοὺς Κρῆτας: «Θὰ μείνητε ηὐχαριστημένοι»!

»Ἀλλ' ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ τοὺς εὐχαριστήσητε εἶνε ν' ἀνοίξητε τὰ ὦτα εἰς ὅ τι ζητοῦσι παρ' ὑμῶν καὶ νὰ τοὺς ἀφήσητε νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν ἐθνικὸν πόθον».

Ὁποία γιγαντομαχία! Τέσσαρες Μεγάλαι Δυνάμεις, ἅπασα σχεδὸν ἡ Εὐρώπη, διεξάγουσιν ἀπονενοημένον ἀγῶνα πρὸς ἕνα χριστιανικὸν λαόν, ἀποτελούμενον ἐκ τριακοσίων χιλιάδων ψυχῶν! Νικᾷ κατὰ τὸ φαινόμενον τὸ πλῆθος, ὁ ἀριθμός. Ἀλλὰ πράγματι πρὸ τῆς κρίσεως τῆς ἱστορίας, ἥτις εἶνε ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, νικᾷ καὶ θὰ νικήσῃ ἡ ἰδέα, τὸ δίκαιον, ἡ ἐλευθερία. Εἶνε δοῦλοι οἱ Κρῆτες πρὸ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, ἀλλ' εἶνε ἐλεύθεροι πρὸ τῶν θείων νόμων, πρὸ τῶν νόμων τῆς ἱστορίας.

Ἰσχυρίσθη ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ—πενταετία μόλις παρῆλθεν—ὅτι ἡ δι' Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ὀργάνωσις καὶ διοίκησις τῆς κρητικῆς πολιτοφυλακῆς ἦτο ἓν ἔτι βῆμα πρὸς τὴν ἕνωσιν. Ἐπίστευσαν οἱ ἀφελεῖς καὶ οἱ αἰσιόδοξοι, εἴτε ἐκ τῶν Κρητῶν, εἴτε ἐκ τῶν Ἑλλήνων, εἴτε ἐκ τῶν Εὐρωπαίων. Ἀπάτη. Ὁ Μεφιστοφελῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἄλλως ἐσκέπτετο. Τοῦτο θ' ἀπεδείκνυτο μετά τινα χρόνον. Οἱ Κρῆτες ἐσκέφθησαν ν' ἀντιστῶσιν ἐπὶ τῇ νέᾳ ταύτῃ ἀθεμι-

τουργίᾳ τῶν Δυνάμεων. Ἐπεκράτησεν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησαν.

Ἐζημιώθησαν ἢ ὠφελήθησαν ; Ἴσως τὸ πρῶτον.

Τί συμβαίνει λοιπὸν περὶ τοῦ κρητικοῦ τούτου ζητήματος, καὶ μόλις ὑποφώσκει ἡ λύσις αὐτοῦ, νέος κόμβος προστίθεται εἰς τὸν δεσμόν, ὃν οὔτε τὸ ξῖφος δὲν δύναται νὰ λύσῃ ;

Διπλωμάτης Εὐρωπαῖος, διερχόμενος ἐκ Λονδίνου, παρέσχε τῇ 15ῃ Αὐγούστου 1906 τὴν ἑπομένην συνέντευξιν εἰς συντάκτην τοῦ «Morning Post». Ἐν περιλήψει εἶνε αὕτη :

«Ὡς πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα αἱ τέσσαρες προστάτιδες Δυνάμεις διετύπωσαν νέον πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, ἀλλὰ μία ἑκάστη τῶν Δυνάμεων τούτων, ὑφισταμένη τὴν ἐπιρροὴν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων, δὲν ἀποφασίζει νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν λοιπῶν πρὸς ὁριστικὸν διακανονισμὸν τοῦ ζητήματος, ὅστις δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλος ἢ ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τούτου μὴ κατορθουμένου, οὐδέποτε αἱ ταραχαὶ ἐν Κρήτῃ θέλουσιν ἐκλείψῃ».

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν Κρητῶν νὰ μὴ ἀποδεχθῶσι τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, ὑπέβαλε νέας εἰς ταύτας προτάσεις, δι' ὧν ἐζήτει οὐσιώδεις μεταρρυθμίσεις. Ἀναγνωρίζουσα τὴν ἀνάγκην τῆς παραιτήσεως τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου, ἀτυχήσαντος ἐν τῇ διακυβερνήσει τῆς νήσου ἕνεκα τῆς ἐγκληματικῆς ἀντιδράσεως δυσηρεστημένων τινῶν ἐν τῇ νήσῳ καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν προξένων τῶν Προστατίδων, προτείνει τὰ ἑπόμενα :

«1) Ὅπως ὁ διοικητὴς τῆς νήσου διορίζηται ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

«2) Ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, οἵτινες θὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὴν χωροφυλακὴν καὶ πολιτοφυλακήν, μὴ ὑποχρεῶνται νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

«3) Ὅπως διασαφηνισθῇ τὸ ἄρθρον περὶ συνεννοήσεως τῶν προξένων πρὸς τοὺς Συμβούλους, ἵνα μὴ ἐπεμβαίνωσιν οὗτοι εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς νήσου.

«4) Ὅπως καθορισθῇ ἡ οἰκονομικὴ ἐποπτεία τῆς οἰκονομικῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς νήσου».

Ἐκ τῶν προτάσεων τούτων τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐλαχίστας ἀπεδέχθησαν αἱ Δυνάμεις. Ἐν συνόλῳ ἐνέμειναν εἰς τὰς πρὸς τοὺς Κρῆτας ἀνακοινώσεις των.

Λήγοντος τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, ὁ βασιλόπαις Γεώργιος ἠναγκάζετο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ κρητικὸν ἔδαφος. Δυστυχῶς ἡ ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει ταύτῃ θλῖψις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ δὲν ὑπῆρξεν ὁμόφωνος. Τούτου ἕνεκα καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον νὰ διεξαγάγῃ ὅσον ἔνεστιν ἀθορύβως τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του.

Μετά τινας ἡμέρας διημείβοντο μεταξὺ τῶν προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὰ ἑπόμενα ἔγγραφα ἐν σχέσει πρὸς τὴν παραίτησιν τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ κ.

Α. Ζαΐμη, βουλευτοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ βουλῇ καὶ ἄλλοτε προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ὅπως ἐκδηλώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ ἐφικτοῦ, τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ὅπως ἀναγνωρίσωσιν ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον, ὅ περ ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων πρέπει πάντοτε νὰ λαμβάνῃ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Κρήτης, συνεφώνησαν νὰ προτείνωσιν εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα, ὅπως ἐφεξῆς, ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου ἐν Κρήτῃ Ἁρμοστοῦ ἤθελε χηρεύσῃ, ἡ Α. Μεγαλειότης, κατόπιν ἐμπιστευτικῶν συσκέψεων μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ὑποδεικνύῃ ὑποψήφιον ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῶν Δυνάμεων ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ καὶ ἀνακοινοῖ αὐταῖς ἐπισήμως τὴν γενομένην ὑπ' Αὐτῆς ἐκλογήν.

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, εὐθὺς ὡς ἐγκρίνωσι τὴν ἐκλογήν, θέλουσι λαμβάνῃ τὰ κατάλληλα μέτρα, ὅπως μεταβιβάζωσι τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν εἰς τὸν νέον Ὕπατον Ἁρμοστὴν δι' ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον πέντε ἐτῶν καὶ γνωστοποιῶσι τὸν διορισμὸν εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα τὸν Σουλτᾶνον.

«Ἐν ταῖς σκέψεσι τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἡ παραχώρησις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῶν μεταρρυθμίσεων, τῶν μνημονευομένων ἐν τῇ κοινῇ διακοινώσει, ἣν οἱ ἐν Κρήτῃ Γενικοὶ Πρόξενοι ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τὴν 10)23 Ἰουλίου, αἱ Δυνάμεις δ' αὗται ἔχουσι τὴν ἑδραίαν ἐλπίδα, ὅτι ἡ κρητικὴ Συνέλευσις θέλει εἰλικρινῶς ἀποδεχθῇ ταύτην.»

Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀπεκρίθη ὡς ἑπομένως τῇ 1)14 Αὐγούστου 1906:

«Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀποδέχεται εὐχαρίστως τὴν διακοίνωσιν, ἥτις ἐπεδόθη Αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων καὶ διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦσιν ὅτι, ὅπως ἐκδηλώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ ἐφικτοῦ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ὅπως ἀναγνωρίσωσιν ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον, ὅ περ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων πρέπει πάντοτε νὰ λαμβάνῃ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Κρήτης, συνεφώνησαν νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα, ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου ἐν Κρήτῃ Ἁρμοστοῦ χηρεύῃ, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὑποδεικνύῃ ὑποψήφιον ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῶν Δυνάμεων τούτων ἐν τῇ νήσῳ καὶ γνωστοποιῇ αὐταῖς ἐπισήμως τὴν γενομένην ἐκλογήν, ἐν ταῖς σκέψεσι δὲ τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἡ παραχώρησις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῶν μεταρρυθμίσεων τῶν μνημονευομένων ἐν τῇ κοινῇ διακοινώσει, ἣν οἱ ἐν Κρήτῃ Γενικοὶ πρόξενοι ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τὴν 10)23 Ἰουλίου.

«Ἡ Α. Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων φρονεῖ, ὅτι ἡ περὶ ἧς πρόκειται παραχώρησις, πρὸς τῇ μνημονευομένῃ ἐν τῇ ἀπὸ 10)23 Ἰουλίου κοινῇ διακοινώσει τῇ ἀφορώσῃ εἰς τὴν χωροφυλακήν, ἀποτελοῦσα ἓν βῆμα πρὸς τὴν κατὰ

τὴν ὁμόφωνον εὐχὴν τῶν Κρητῶν ποθουμένην λύσιν, τίθησι τέρμα εἰς τὴν ἀποστολήν, τὴν ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἐμπιστευθεῖσαν εἰς τὴν Α. βασιλικὴν Ὑψηλότητα τὸν Πρίγκιπα Γεώργιον καὶ ἐπιτρέπει Αὐτῷ νὰ καταλίπῃ μετὰ πάσης τιμῆς τὸ ἀξίωμα, ὅ περ ἐνεπιστεύθησαν Αὐτῷ αἱ Δυνάμεις καὶ τὸ ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ καὶ εἰλικρινῶς διεχειρίσθη.

»Ἀλλ' ὅπως ἡ ἀναχώρησις τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου πραγματοποιηθῇ κατὰ τοὺς προτεινομένους ὅρους καὶ ἰδίως ἵνα προληφθῇ, ὅπως ἡ ἀναχώρησις αὕτη μὴ προκαλέσῃ περιπλοκάς, αἵτινες ἐν τῷ συμφέροντι τῆς Κρήτης καὶ τῶν Κρητῶν εἶνε ἀπαραίτητον νὰ προληφθῶσιν, ἡ Α. Μεγαλειότης φρονεῖ, ὅτι εἶνε ἐπάναγκες, ὅπως ἡ διακοίνωσις δημοσιευθῇ ἢ τοὐλάχιστον τὸ περιεχόμενον τῆς διακοινώσεως ταύτης γνωστοποιηθῇ εἰς τοὺς Κρῆτας.

»Ἀλλ' ἡ δημοσίευσις αὕτη ἀποκλείεται ρητῶς ὑπὸ τῆς δευτέρας διακοινώσεως, τῆς ἐπιδοθείσης τὴν 1)14 Αὐγούστου ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων. Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων κρίνει χρήσιμον νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν λόγων, οἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην της, καθιστῶσι τὴν δημοσίευσιν τῆς διακοινώσεως ἀναγκαίαν καὶ ἐπείγουσαν, καὶ εἶνε πεπεισμένη, ὅτι αἱ Δυνάμεις, ἀναγνωρίζουσαι τὸ βάσιμον τῶν παρατηρήσεών της, θέλουσι διευκολύνῃ τὴν παραίτησιν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

»Ἐπὶ τῇ προβλέψει τῆς παραιτήσεως ταύτης ἡ Α. Μεγαλειότης ὑποδεικνύει ὡς διάδοχον τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἐν τῇ θέσει τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης τὸν Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, πρώην πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνακοινοῖ ἐπισήμως τὴν ἐκλογήν της εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐγκριθήσεται ὑπ' αὐτῶν.

«Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀνέθηκε τῷ κ. Θεοτόκῃ, Προέδρῳ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων πρὸς διακανονισμὸν τῶν λεπτομερειῶν, ὁπόταν κατόπιν τῆς παραιτήσεως τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου του τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Δυνάμεων,

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Οὐδεὶς λόγος καθ' ὅλην τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης περὶ Τουρκίας, περὶ τῶν κυριαρχικῶν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαιωμάτων. Οὔτε κατ' ἐπίφασιν τοὐλάχιστον. Τί σημαίνει τοῦτο; Ὅτι οὐδεμία σχέσις ὑπῆρχε μεταξὺ Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος.

Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀποδείκνυται, ἐκ τοῦ ἑπομένου γεγονότος, ὅτι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, ἐν ἔτει 1906, προκειμένου περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων, ἥκιστα ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὴν γνώμην καὶ τὰς διαθέσεις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Κατὰ τὰ προαποφασισθέντα ἤδη ἐν κοινῇ συνεννοήσει τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὡς διάδοχος τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου, ὡς ὑπάτου

ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης, διωρίζετο τῇ προτάσει τοῦ βασιλέως Γεωργίου ὁ κ. Ἀλέξανδρος Ζαΐμης.

Τῇ 16ῃ Σεπτεμβρίου ὁ νέος ὕπατος ἁρμοστής, προσκληθεὶς μετέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντίνου, ἀντιβασιλεύοντος ἐπὶ τῇ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπουσίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Παρῆσαν οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων. Ὁ sir Fr. Elliot πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὡς πρύτανις τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, μετὰ τὸν τυπικὸν χαιρετισμόν, προσεφώνησεν ἐκ μέρους τῶν τεσσάρων ἀντιπροσώπων τῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς Κρήτης τὸν ἀντιβασιλέα Διάδοχον ὡς ἑξῆς :

»Ἡ Ὑμετέρα βασιλικὴ Ὑψηλότης δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι αἱ τέσσαρες Δυνάμεις, ἃς ἔχομεν τὴν τιμὴν ν' ἀντιπροσωπεύωμεν, συνεφώνησαν νὰ προτείνωσιν εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐφεξῆς, ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ ἤθελε χηρεύῃ, εὐαρεστῆται νὰ ὑποδεικνύῃ αὐταῖς ὑποψήφιον ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς των ἐν τῇ νήσῳ, ὅτι δ' ἡ Α. Μεγαλειότης ηὐδόκησε ν' ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ταύτην.

»Τῆς προβλεπομένης ὡς ἐνδεχομένης περιστάσεως, προκυψάσης ἐκ τῆς παραιτήσεως τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ὑπέδειξε πρὸς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις ὡς διάδοχον τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ τὸν κ. Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, πρώην Πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐν Ἑλλάδι, τῆς δ' ἐκλογῆς τῆς Α. Μεγαλειότητος τυχούσης τῆς συναινέσεως τῶν κυβερνήσεων ἡμῶν, παρακαλοῦμεν ἐν ὀνόματι αὐτῶν τὴν Ὑμετέραν Βασιλικὴν Ὑψηλότητα, ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς Α. Μεγαλειότητος, ἵνα παράσχῃ εἰς τὸν κ. Ζαΐμην τὴν ἄδειαν νὰ δεχθῇ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους :

1) »Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς περιβληθήσεται δι' ἐντολῆς πενταετοῦς διαρκείας πρὸς κανονικὴν διοίκησιν τῆς νήσου.

2) »Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς θέλει ἀναγνωρίσῃ τὴν Ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου καὶ θέλει λάβῃ μέτρα πρὸς προστασίαν τῆς τουρκικῆς σημαίας, ἥτις κατὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων εἰς τὸν Σουλτᾶνον ὑπόσχεσιν, θὰ κυματίζῃ ἐφ' ἑνὸς τῶν ὠχυρωμένων τῆς νήσου σημείων.

3) »Πρῶτον αὐτοῦ μέλημα ἔσται νὰ ἐπαγρυπνήσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μέτρων, ἅτινα ὑποδεικνύονται ἐν ταῖς γενομέναις ἐκ μέρους τῶν τεσσάρων Δυνάμεων ἀνακοινώσεσι τὴν 10)23 Ἰουλίου πρὸς τὴν Α. Β. Υ. τὸν πρίγκιπα Γεώργιον Ὕπατον Ἁρμοστὴν ἐν Κρήτῃ, καὶ τὴν 1)14 Αὐγούστου πρὸς Α. Μ. τὸν Βασιλέα.

Εἰς τὴν προσφώνησιν ταύτην ὁ Διάδοχος ἀντεφώνησεν ὡς ἑξῆς :

«Ἐκφράζω πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ἃς ἀντιπροσωπεύετε, τὴν εἰλικρινῆ εὐγνωμοσύνην μου ἐπὶ τῇ γενομένῃ μοι ὑφ' ὑμῶν ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἀνακοινώσει.

»Τῆς ἐκλογῆς τοῦ κ. Ἀλ. Ζαΐμη, πρώην προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου,

ὅστις ὑπεδείχθη παρὰ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως ὡς διάδοχος τῆς Αὐτοῦ βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ, τυχούσης τῆς συναινέσεως τῶν προστατίδων τῆς νήσου Μεγάλων Δυνάμεων, ἐπιτρέπω, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως, τῷ Κυρίῳ Ζαΐμῃ νὰ δεχθῇ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τοῖς ὅροις τοῖς περιλαμβανομένοις ἐν τῇ ἐπιδοθείσῃ μοι ὑφ' ὑμῶν προσφωνήσει.

»Εὐελπιστῶ, ὅτι αἱ προστάτιδες τῆς Κρήτης Μεγάλαι Δυνάμεις, αἵτινες, διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν, ὅπως ἀναθέτωσιν εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τὸν βασιλέα τὴν ὑπόδειξιν τοῦ ἐν Κρήτῃ ὑπάτου ἁρμοστοῦ, ὁσάκις ἤθελε χηρεύσῃ ἡ θέσις αὕτη, ἠθέλησαν νὰ δώσωσιν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν νέον δεῖγμα τῆς ἐπιθυμίας των τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει τοὺς ἐθνικοὺς πόθους αὐτοῦ, θὰ εὐαρεστηθῶσι πρὸς τούτοις νὰ ὑποβοηθήσωσι τὸν κ. Ζαΐμην ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ ἔργου αὐτοῦ».

Ὁ νέος ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης ἀπῆλθεν ἀμέσως, ἐπιβαίνων ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου. Ἐν Μήλῳ συνήντησαν τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον τέσσαρα πολεμικὰ σκάφη τῶν προστατίδων Δυνάμεων. Ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς ἐπεβιβάσθη ἀμέσως τοῦ ρωσσικοῦ, ἐφ' οὗ ὑψώθη ἡ κρητικὴ σημαία, καὶ μετὰ τὸν πλοῦν κατέφθασεν εἰς Κρήτην, ἔνθα ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ἀντὶ τοῦ Ἕλληνος βασιλόπαιδος ἐγκαθίστατο ὕπατος ἁρμοστὴς Ἕλλην πολίτης, ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν μονονουχὶ ἀπροσδόκητα. Αἱ Δυνάμεις ἐφάνησαν ὑποχωροῦσαι πρὸ τῶν κρητικῶν ἀξιώσεων. Ὑπετίθετο ἤδη, ὅτι ὁ διορισμὸς τοῦ διοικητοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἓν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω, πρὸς τὴν ἕνωσιν. Οἱ «Times» τοῦ Λονδίνου μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶν κακεντρεχείας ἔγραφον μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ νέου ἁρμοστοῦ τὰ ἑπόμενα: «Ζηλοτυπίαν τινὰ ὡς φαίνεται, αἰσθάνονται οἱ Βούλγαροι τῆς Ἡγεμονίας διὰ τὴν ὑποτιθεμένην (;) ἀναγνώρισιν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων, ἐπιτρεψασῶν τῷ βασιλεῖ Γεωργίῳ νὰ διορίσῃ τὸν νέον ὕπατον ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης».

Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται τοῦ Θερίσου οὔτε μετὰ τὸν διακανονισμὸν τοῦτον τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἔμειναν ἠυχαριστημένοι. Ἐβεβαιοῦτο δέ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κρητικὴ συνέλευσις προὐτίθετο ν' ἀποδεχθῇ τὰ αἰτήματα αὐτῶν καὶ νὰ ἐκφράσῃ διὰ ψηφίσματος πρὸς τὰς Δυνάμεις τὴν εὐχήν, ὅπως ἐκπληρωθῶσι ταῦτα.

Μετά τινας ἡμέρας, τῇ 5 Ὀκτωβρίου, συνήρχετο ἐν Χανίοις ἡ συντακτικὴ Συνέλευσις τῆς Κρήτης. Κατὰ τὴν συνεδρίαν παρίστατο καὶ ὁ ὕπατος ἁρμοστής, ἀναγνοὺς εἰς τοὺς πληρεξουσίους Διάγγελμα, ἐπεξηγοῦν τὰ κυριώτερα σκοτεινὰ τῆς πρώτης διακηρύξεως τῶν Δυνάμεων.

Ἐν τῇ ἑπομένῃ αὐτῆς συνεδρίᾳ ἡ συνέλευσις παρεδέχθη παμψηφεὶ τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα:

«Ἡ συνέλευσις δηλοῖ, ὅτι ἡ Κρητικὴ Πολιτεία θὰ προβῇ διὰ τῶν νομίμων

αὐτῆς ἐξουσιῶν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μέτρων, τῶν ὑποδεικνυομένων ἐν τῇ ἀπὸ 10]23 Ἰουλίου ἐ. ἔ. διακοινώσει, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῆς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἑρμηνείαν, τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν διακοίνωσιν ὑπὸ τῆς Α. Ἐξοχότητος τοῦ Ὑπάτου ἁρμοστοῦ».

Ταυτοχρόνως ὁ ὕπατος ἁρμοστὴς ὑπέγραφε διάταγμα ἀμνηστείας εἰς τοὺς ἐνόπλους, τοὺς συνελθόντας ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου.

Ἀμέσως μετὰ τὸ διάταγμα τοῦτο οἱ πρόξενοι τῶν Δυνάμεων, συνελθόντες, προέβησαν εἰς διαταγὴν ἄρσεως τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου τοῦ ἰσχύοντος ἐν Κρήτῃ συνεπείᾳ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Θερίσου. Ἐπήνεγκον δὲ καὶ παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως ἐπιθεωρηθέντος Συντάγματος.

Οὕτως ἐφαίνετο ἀποκαθισταμένη ἡ τάξις καὶ ἡ Κρήτη προσεγγίζουσα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὑπετίθετο ἐκ τοῦ νέου τούτου διακανονισμοῦ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ὅτι προσήγγιζεν ἡ ὁριστικὴ αὐτοῦ λύσις κατὰ τὰς εὐχὰς καὶ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Ἦτο ἀληθές, ὅτι ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐν τῇ περιμαχήτῳ νήσῳ συνεβόλιζεν ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἀρχὴν τῆς καταλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Πάντες ἤλπιζον, καὶ αὐτοὶ οἱ μᾶλλον διστακτικοί, ὅτι ἐπὶ τῇ πρώτῃ εὐκαιρίᾳ ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θὰ συνετελεῖτο ἀμόχθως. Αὐτὰ τὰ δημόσια ἔγγραφα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἔφερον τὸν τίτλον *Ἑλλάς*, προφανὲς προμήνυμα τοῦ παρασκευαζομένου μέλλοντος.

Οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς νήσου δὲν ἐδυσφόρουν ἐπὶ τῇ ἐγκαταστάσει νέου καθεστῶτος, ἐξαρτωμένου μᾶλλον καὶ διατελοῦντος ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1907 σχηματισθέντι ὑπουργικῷ συμβουλίῳ προσελαμβάνετο ὡς σύμβουλος τῆς πολιτείας καὶ Μωαμεθανός, ὡς ὑπουργὸς τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως· ἕτερος Μωαμεθανὸς διωρίζετο νομάρχης Χανίων. Ἐν γένει τὰ ἐχθρικὰ αἰσθήματα μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων Κρητῶν, ἅτινα εἶχον ἐπεκταθῇ ἐπ' ἐσχάτων τεχνηέντως ὑπὸ τῶν κακοβούλων, κατηυνάζοντο, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν θρησκευτικῶν ἀντιθέσεων ἐπικοινωνία καθίστατο στενοτέρα.

Ἡ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον συνελθοῦσα κρητικὴ συνέλευσις ἅμα τῷ καταρτισμῷ αὐτῆς ἐξέδωκε καὶ πάλιν τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα, ἐκδηλοῦσα τὸν ἀμετάτρεπτον πόθον τῆς ἑνώσεως. Τὸ ψήφισμα ἀμέσως μετεβιβάζετο εἰς τοὺς ἐν Χανίοις ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Ἡ βουλὴ τῶν Κρητῶν...συναισθανομένη τὴν ἀνάγκην ταχυτέρας καὶ ἀμεσωτέρας ἐκπληρώσεως τῆς ἑνώσεως, τοῦ διακαοῦς τούτου πόθου, καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τῶν φυλετικῶν καὶ ἠθικῶν δεσμῶν, τῶν συνδεόντων τὸν κρητικὸν λαὸν

πρὸς τὸ τὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκπροσωποῦν ἐλεύθερον τῶν Ἑλλήνων κράτος, πέποιθεν, ὅτι αἱ Δυνάμεις θὰ εὐδοκήσωσι καὶ θὰ συγκατατεθῶσιν, ἵνα ταχέως ἐκπληρωθῇ ὁ δίκαιος καὶ ὁμόθυμος πόθος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος».

Ἀνωμολογεῖτο παρὰ πάντων, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον παρὰ τῶν ἐν Κρήτῃ προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτι ἡ πολιτικὴ κατάστασις ὁσημέραι ἐβελτιοῦτο. Εἶχον ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς χωροφυλακῆς καὶ τῆς πολιτοφυλακῆς οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μετὰ προθυμίας τῶν πολιτῶν πάσης τάξεως, ὅπως καταταχθῶσι. Πρὸς μείζονα πραγμάτωσιν τῆς ἑνώσεως ἀπεφασίζετο ἡ συγχώνευσις τῆς Κρητικῆς τραπέζης μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ τῷ νέῳ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, παραιτηθέντος τοῦ προέδρου, προσελαμβάνετο εὐθὺς Μωαμεθανὸς εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐν τούτοις ἦτο ἀείποτε ἐπὶ τοῦ τάπητος. Τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου 1907, συζητουμένου ἐν τῇ γαλλικῇ Γερουσίᾳ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ εἰσηγητὴς αὐτοῦ κ. Dupuy, πρώην πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, εὐμενέστατα ἐποιεῖτο μνείαν τῆς καταστάσεως τῶν κρητικῶν πραγμάτων ὑπὸ τὴν συνετὴν διοίκησιν τοῦ κ. Ζαΐμη. Ὁ δ' ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργός, ὁ κ. Pichon, ἀπεκρίνετο, ὅτι αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῆς νήσου, ἧς ἐπελήφθη ἡ κρητικὴ κυβέρνησις. Προσέθετεν ἐπίσης, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἀποδέχονται πᾶσαν πρόνοιαν, σκοποῦσαν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δράσεως τοῦ ὑπάτου ἁρμοστοῦ καὶ τὴν ἐλάττωσιν πάσης παρεμβάσεως ξένων κυβερνήσεων, *ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς*, καὶ εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς πλήρους εἰρηνοποιήσεως τῆς νήσου.

Ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Καὶ ἦτο βεβαίως ἡ πολιτικὴ αὕτη οὐχὶ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν λοιπῶν προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων. Ἡ Κρήτη μονονουχί, κατ' οὐσίαν, ἂν οὐχὶ κατὰ τύπους, ἐλογίζετο ἑλληνικὴ ἐπαρχία.

Ἤδη ἤρξατο νὰ ἐπιζητῆται ἀπανταχόθεν ἡ ἐκ τῆς νήσου ἀπομάκρυνσις τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς. Ἐν τῇ ἰταλικῇ Βουλῇ ὁ κ. Galli ζωηρότατα καθήψατο τῆς κυβερνήσεως, ὡς ἐξακολουθούσης νὰ διατηρῇ στρατὸν ἐν Κρήτῃ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἔντιμος βουλευτὴς ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου δὲν ἐδίστασε νὰ καυτηριάσῃ τὴν πολιτικὴν Δυνάμεών τινων, καὶ ἰδίᾳ τῆς Ρωσσίας, ὅτι ἀρέσκονται εἰς τὴν ἀβεβαιότητα, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι δύνανται νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐξ αὐτῆς ἐν προσεχεῖ χρόνῳ. Ὁ λιμὴν τῆς Σούδας ἦτο καὶ εἶνε τὸ *μῆλον τῆς ἔριδος* πολιτικῶν φιλοδοξιῶν. Πρὸ τὰς ραδιουργίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Κρήτης ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὸ νέον καθεστώς.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 12ης Ἰουλίου 1908. Ἐπήρχετο

ριζικὴ πολιτικὴ μεταβολὴ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ἐκ τῆς ἐπελθούσης συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν νέων ἰδεῶν, τῶν φιλελευθέρων, τῶν συνταγματικῶν, ἡ κεντρικὴ τουρκικὴ ἀρχὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφαίνετο ἐξησθενημένη. Τῆς ἐξασθενήσεως ταύτης ἐπωφελουμένη ἡ Αὐστρία ἐκήρυττε τὴν ὁριστικὴν προσάρτησιν τῶν δύο ἐμπεπιστευμένων αὐτῇ ἐπαρχιῶν Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης εἰς τὸ αὐστροουγγρικὸν κράτος, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ Βουλγαρία ἀνεκήρυττε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας καὶ ἀνηγόρευε τὸν ἡγεμόνα Φερδινάνδον, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ βαλῆν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, *τσάρον τῶν Βουλγάρων*.

Ἡ ψυχολογικὴ στιγμὴ τῶν πραξικοπημάτων ἦτο πρόσφορος. Τίς ἦτο ὁ κυβερνῶν ἐν τῷ νέῳ ὀθωμανικῷ κράτει, τῷ χρισθέντι συνταγματικῷ ; Ἅπαντες καὶ οὐδείς. Ὁ σουλτᾶνος Χαμὶτ κατὰ τύπους μόνον, κατ' ἐπιείκειαν, ἵνα μὴ στενοχωρηθῇ ἡ τέως ἐνισχύουσα αὐτὸν διπλωματία, ἵνα μὴ ἐξαφθῇ ὁ ὀθωμανικὸς φανατισμὸς ὑπὲρ τοῦ καλίφου, διετέλει ἐπὶ τοῦ θρόνου. Πράγματι ἐκυβέρνα τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον, καὶ τοῦτο μὴ ἔχον ἀκόμη ὡρισμένον καὶ συγκεκριμένον πρόγραμμα. Τὴν μεγάλην βεζυρείαν διεχειρίζοντο πολῖτικοὶ ἄνδρες, ἥκιστα ὄντες διατεθειμένοι ν' ἀνεχθῶσι τὴν ἐπιβολὴν τῶν περὶ τὸ κομιτᾶτον. Ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς διετέλει ἐν πλήρει παραλυσίᾳ· στάσεις καὶ ἐξεγέρσεις πολλαχοῦ τοῦ κράτους. Καὶ μεταξὺ ἀκόμη τῶν πολεμίων τοῦ παλαιοῦ συστήματος, τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐπανελθόντων φιλελευθέρων, οὐδεμία συνάφεια καὶ ἐπικοινωνία.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπῆλθον τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Βοσνίᾳ πραξικοπήματα. Πάντες κατενόουν, καὶ αὐτοὶ οἱ αἰσιοδοξότατοι Ὀθωμανοί, ὅτι εὑρίσκοντο πρὸ τετελεσμένων γεγονότων.

Εὐθὺς ὡς ἐγνώσθησαν ἐν Κρήτῃ τὰ ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ συμβάντα, συνελθὼν ὁ λαὸς αὐτῆς ἐκήρυξε τὴν ἕνωσιν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διὰ τοῦ ἑπομένου ψηφίσματος:

«Ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, συνελθὼν εἰς πάνδημον συλλαλητήριον καὶ συνεχίζων τὸ προαιώνιον ἀναλλοίωτον ἐθνικὸν φρόνημα, κηρύττει :

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὅπως ἀποτελέσῃ ἐσαεὶ ἀναπόσπαστον καὶ ἀδιαίρετον κράτος μετ' αὐτῆς, προσκαλεῖ δὲ τὴν Α. Μ. τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον Α' νὰ *καταλάβῃ* τὴν νῆσον διὰ στρατοῦ καὶ κυβερνήσῃ αὐτήν, τὴν δὲ κρητικὴν κυβέρνησιν, ὅπως συγκαλέσῃ τάχιστα τὴν Βουλὴν καὶ διατάξῃ τὰς ἀρχὰς νὰ διοικῶσιν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

«Συνιστᾷ ἐπιτροπὴν εἰκοσαμελῆ ἐξ ἐπιφανῶν πολιτῶν, ὅπως διὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ τόπου διαβιβάσῃ τὸ ψήφισμα εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν.

«Ἡ ἰδία Ἐπιτροπὴ ἐντέλλεται νὰ ἐπιδώσῃ τὸ ψήφισμα καὶ εἰς τοὺς ἐνταῦθα Προξένους».

Ἐν τῷ φύλλῳ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἡ κυβέρνησις ἐδημοσίευσε τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκάλεσε τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον. Ἄδηλον τίνος λόγου ἕνεκα δὲν ἐγένετο τοῦτο. Βεβαίως ἕνεκα στρατιωτικῆς ἀδυναμίας, ἥτις ἦτο συγχρόνως καὶ ἐθνικὴ ἀδυναμία. Οἱ διευθύνοντες τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὑπνωττον, ὡς συνήθως, οὗ ἕνεκα καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἀσυνταξία Ταυτοχρόνως ἡ κρητικὴ κυβέρνησις διέτασσε τὰς ἀπανταχοῦ τῆς νήσου ἀρχάς, ὅπως ἐνεργῶσι συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τὰ δὲ δικαστήρια ἐκδίδωσι τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν καὶ ὡρκίσθη ἡ κυβέρνησις μετὰ τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου Κρήτης,

Ὁ πρόεδρος τῆς κρητικῆς βουλῆς ἐτηλεγράφει αὐθημερὸν τὰ ἑπόμενα :

«Τὸ καθεστὼς κατελύθη. Σύμπασα ἡ Κρήτη ἐκήρυξε τὴν ἕνωσιν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καλεῖται ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς νήσου».

Ἐπὶ ματαίῳ. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων εὑρίσκετο κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐκτὸς τοῦ κράτους του—ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ τῇ βορείῳ Εὐρώπῃ.

Μετά τινας ἡμέρας συνήρχετο καὶ ἡ κρητικὴ βουλή, ἥτις ἀπεδέχετο τὸ ἑπόμενον ψήφισμα :

«Ἡ βουλὴ τῶν Κρητῶν, συνελθοῦσα εἰς ἔκτακτον σύνοδον καὶ διερμηνεύουσα τὸ ἀναλλοίωτον φρόνημα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, κηρύσσει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος εἰς μίαν ἀδιαίρετον συνταγματικὴν πολιτείαν».

Τὴν ἐπαύριον ἡ κρητικὴ βουλὴ ἀπεδέχετο ὁμοψήφως τὸ ἑπόμενον ψήφισμα :

«Διορίζει ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπήν, ἥτις ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων θέλει κυβερνήσῃ προσωρινῶς τὴν νῆσον κατὰ τοὺς νόμους τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ὁριζομένου διὰ διατάγματος τοῦ χρόνου τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος ἑκάστου αὐτῶν, μέχρι δὲ τούτου κατὰ τοὺς κειμένους νόμους τῆς Κρήτης, *ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται οὗτοι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν Σύνταγμα*.

«Ἡ ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ εὑρίσκεται ἐν ἀπαρτίᾳ, παρόντων τριῶν μελῶν αὐτῆς. Ἡ ἐξουσία της λήγει αὐτοδικαίως, εὐθὺς ὡς ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς νήσου.

»Ἐντέλλεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου, ὅπως συμφώνως τῷ ψηφίσματι τούτῳ ἐξακολουθήσωσι τὰ καθήκοντα τῆς ὑπηρεσίας των.

»Διὰ διατάγματος τῆς ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ὁρισθήσεται ὁ κανονισμὸς τῆς ὑπηρεσίας καὶ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ παρόντος ψηφίσματος, εἰδικώτερον δὲ καὶ τὸ ζήτημα τῆς προεδρίας τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐν περιπτώσει κωλύματος τοῦ προέδρου.

»Ἐξουσιοδοτεῖται ἡ ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ προσλάβῃ ὡς ἕκτον μέλος ἕνα Μωαμεθανόν, μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν του.»

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀντὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάληψιν τῆς νήσου, συμμορφουμένη πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, διὰ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀντιπροσώπων αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐδήλωσεν ἐπανειλημμένως, ὅτι, ἐπειδὴ διατελεῖ σήμερον ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἡ Ἑλλὰς ἀδυνατεῖ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τῶν Κρητῶν τὰς προσκλήσεις, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον.

Ἐξ ἄλλου ὅμως ἐβεβαίου, ὅτι ἐὰν ἡ Κυβέρνησις ἐμμείνῃ εἰς τὴν σημερινὴν παθητικὴν στάσιν, ἀρνουμένη τὴν προσφερομένην ἕνωσιν χώρας, δι' ἣν ἡ Ἑλλὰς μεγίστας ὑπέστη θυσίας, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ταχέως θέλει εὑρεθῇ ἀπέναντι ἀντιδράσεως τῆς κοινῆς γνώμης.

Τὸ κρητικὸν ζήτημα ὑπῆρξεν ἐν τῷ παρελθόντι αἰτία ἀδιαλείπτων διενέξεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Ἐθεωρεῖτο λοιπὸν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εὐκταῖον, ὅπως αἱ Δυνάμεις ἐκεῖναι, αἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἴδωσι τὸ νέον καθεστὼς ἐν Τουρκίᾳ παγιούμενον καὶ ἐξασφαλιζομένην τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν κατοίκων αὐτῆς, θελήσωσι νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει, ὅτι ἐὰν καὶ σήμερον τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης μείνῃ ἐκκρεμές, ἀσφαλῶς θὰ προκαλέσῃ ἐκ νέου ἐν τῷ μέλλοντι διατάραξιν τῶν τόσον ἀγαθῶν σχέσεων, τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὄψει τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνικοῦ στοιχείου, αἱ ἀγαθαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν καθίσταντο ἀπαραίτητος παράγων τῆς εἰρήνης τῆς Αὐτοκρατορίας, δι' ἣν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις μεγίστας εἶχον καταβάλῃ προσπαθείας...

Ἐνῷ τοιαῦτα συνέβαινον ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει, ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία διεσκέπτετο περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐν τῇ ἀγγλικῇ καὶ τῇ γαλλικῇ πρωτευούσῃ ἐδημοσιεύοντο *ἡμιεπίσημα ἀνακοινωθέντα*, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος θὰ συνετελεῖτο μετὰ συνεννόησιν τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀναλαμβανούσης τῆς Ἑλλάδος πάντα τὰ ὑπὸ τῆς νήσου ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἐπικυρίαρχον ὑπὸ τίτλον συμμετοχῆς εἰς τὸ δημόσιον ὀθωμανικὸν χρέος. Εἶχε γνωσθῇ ἐπίσης, ὅτι καὶ ἡ Αὐστρία ἀπεδέχετο τὴν λύσιν ταύτην, ἡ δὲ Γερμανία ἐδήλου, ὅτι οὐδεμίαν προέβαλλεν ἀντίρρησιν. Ὡς πρὸς τὴν Ἰταλίαν μάλιστα, ἐβεβαιοῦτο ὅτι αὕτη παρεξέκλινε τῆς πολιτικῆς τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ τῆς Αὐστρίας καὶ Γερμανίας, μεθ' ὧν συνειργάζετο, ἅτε κηρυχθεῖσα ἀπροκαλύπτως ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Προκειμένου περὶ διασκέψεως διεθνοῦς, ἥτις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς διπλωματίας, ἥτις ἤθελε μελετήσῃ ἐκκρεμῆ τινα ζητήματα, τὸ

τέταρτον θέμα τῆς Συνδιασκέψεως, κατὰ τὰς ἐκ Λονδίνου πληροφορίας, ἦτο τὸ τῆς Κρήτης :

«Ἀναγνώρισις καὶ προσάρτησις τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθορισμὸς δὲ τῶν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Τουρκίαν». Ἀλλ' ἄλλη πληροφορία ἐκ Παρισίων ἐβεβαίου, ὅτι μετὰ συνδιάλεξιν τοῦ Ρώσσου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ παρεπιδημοῦντος, μετὰ τοῦ κ. Pichon, τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐξηρέθη ἐκ τοῦ προγράμματος τῆς Συνδιασκέψεως, ὡς μέλλον νὰ λυθῇ ἰδιαιτέρως, *κατὰ τὰς εὐχὰς τῆς Τουρκίας*.

Τί ἐσήμαινεν ἡ φράσις αὕτη ; Ἀπεδείχθη ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐν Χανίοις ἀνεκοίνουν κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των τὰ ἑπόμενα εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης ἐν σχέσει πρὸς τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως:

«Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας, τῆς Μ. Βρεττανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσσίας λαμβάνουσι τὴν τιμήν, ὅπως κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των ἀνακοινώσωσι πρὸς τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν τὰ ἀκόλουθα :

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις τῆς νήσου θεωροῦσιν, ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Δυνάμεων, τῶν ἀναλαβουσῶν ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Τουρκίαν.

«Οὐχ ἧττον δὲν ἀφίστανται τῆς ἀποφάσεως, ὅπως μετ' εὐμενείας ἀποβλέψωσι πρὸς τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας συζήτησιν τοῦ ζητήματος τῆς ἑνώσεως, ἐὰν ἡ τάξις τηρηθῇ ἐπὶ τῆς νήσου, ἐξ ἄλλου δὲ στερεωθῇ ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἐν αὐτῇ μουσουλμανικοῦ λαοῦ».

Μετά τινας ἡμέρας ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπέδιδεν εἰς τοὺς Γενικοὺς Προξένους τὴν ἑπομένην ἀπάντησιν :

«Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ σπεύδει νὰ παρακαλέσῃ τοὺς κ. κ. Γενικοὺς Προξένους, ὅπως εὐαρεστηθῶσι νὰ ἑρμηνεύσωσι πρὸς τὰς Δυνάμεις τὴν βαθυτάτην αὐτῆς εὐγνωμοσύνην, ὅτι ηὐδόκησαν νὰ τῇ ἀνακοινώσωσιν, ὅτι δὲν ἀφίστανται τῆς ἀποφάσεως ν' ἀποβλέψωσι μετ' εὐμενείας πρὸς τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας συζήτησιν τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐὰν ἡ τάξις τηρηθῇ ἐπὶ τῆς νήσου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προστασία τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἐξασφαλισθῇ.

«Ἡ Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ καθῆκον αὐτῆς νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἡ τήρησις τῆς τάξεως καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ δὲν θὰ παύσωσι ν' ἀποτελῶσιν, ὡς καὶ μέχρι τοῦδε, τὸ διαρκὲς αὐτῆς μέλημα.

«Ὁ κρητικὸς λαός, πεπεισμένος, ὅτι αἱ Δυνάμεις, ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτῶν εὐμενείᾳ, θὰ εὐδοκήσωσι νὰ ἐπισφραγίσωσι τὸ ἔργον τῆς ἐλευθερίας ὃ περ ἀνέλαβον, ἀναθέτει τὰς τύχας αὐτοῦ εἰς αὐτὰς μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης, μετὰ τῆς βεβαιότητος, ὅτι ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἕνωσις, ἡ ἐξαγορασθεῖσα δι' ἀναριθμήτων θυσιῶν, θέλει ἐπὶ τέλους ὁριστικῶς ἐπιδικασθῇ εἰς αὐτόν».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκρίνετο κατὰ τὰς ἐξ Εὐρώπης πληροφορίας εὐμενῶς ὑπὸ τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν κύκλων, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, φρονοῦντος, ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα εἰσῆλθεν εἰς εὐθεῖαν ὁδόν, ἄγουσαν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν κρητικῶν πόθων.

Συγχρόνως ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, πρὸς κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων ἐκ τῆς δυσμενοῦς ἐντυπώσεως, ἣν ἔσχε παρὰ τῷ κρητικῷ λαῷ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν προξένων καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς τάξεως, ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Κρῆτας προκήρυξιν, δι' ἧς ἐβεβαίου αὐτούς, ὅτι «αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις μετ' εὐμενείας θέλουσιν ἀναλάβῃ τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν ταύτην λύσιν θέτουσιν ὑπὸ τὸν ὅρον, ἐὰν ἡ τάξις διατηρηθῇ ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ἐὰν ἡ προστασία τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἐξασφαλισθῇ.

«Τῆς τηρήσεως τῆς ἡσυχίας καὶ τάξεως καὶ τῆς πρὸς τοὺς συμπολίτας ὑμῶν Μουσουλμάνους νομιμόφρονος καὶ ἀμέμπτου ὑμῶν συμπεριφορᾶς μέχρι τοῦδε ἐδείξατε, ὅτι ἔχετε ἱκανὴν συναίσθησιν. Διὰ τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἀφοῦ ἐκ τοῦ ἐπισήμου στόματος τῶν κυρίων ἀντιπροσώπων τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἐμάθετε, ὅτι τόσον πολυτίμως θ' ἀμειφθῶμεν διὰ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν πόθων, ἡ πρώτη καὶ μόνη ἡμῶν φροντὶς θὰ εἶνε πῶς οἱ δύο οὗτοι ὅροι θὰ τυγχάνωσιν ἐκ μέρους ὑμῶν θρησκευτικῆς εὐλαβείας».

Ἦτο ἀναμφίβολον διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ πράγματα, τὰς ἐπὶ τῆς Κρήτης φιλοδοξίας Μεγάλων τινῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τὸ νεοτουρκικὸν πρόγραμμα, καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀθλίαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι πᾶσα ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἑνώσεως, εἴτε ἐν Κρήτῃ, εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ἀνακτοβουλίοις, ἤθελεν εὕρῃ πρόσφορον ἔδαφος πρὸς καλλιέργειαν καὶ καρποφορίαν. Καὶ κατὰ πρῶτον, ἅμα τῇ ἀνακηρύξει τῆς ἑνώσεως, ἐπῆλθε τὸ ἑπόμενον γεγονός, ὅ περ εὐτυχῶς οὐδὲν ἔσχεν ἀποτέλεσμα.

Τὰ μουσουλμανικὰ μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Χανίων ἐπέδωκαν ἔγγραφον πρὸς τὸν Δήμαρχον Χανίων, ἐν ᾧ ἐδήλουν ὅτι, ἐφ' ὅσον θέλουσιν ἰσχύῃ τὰ ψηφίσματα τοῦ λαοῦ, τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς, δι' ὧν ἐδημιουργήθη κατάστασις διάφορος τῆς καθεστηκυίας, δὲν θέλουσι μετέχῃ τῶν ἐργασιῶν τοῦ δημοτικοῦ Συμβουλίου, οὐδὲ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ.

Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἐν Κρήτῃ ἀπέδειξαν μετὰ τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως, ὅτι ἐμφοροῦνται τοῦ αὐτοῦ μετὰ τῶν Κρητῶν αἰσθήματος διὰ τὴν ὁριστικὴν αὐτῶν πολιτικὴν ἀποκατάστασιν· ἀλλ' ἐν ᾧ προσηρμόσθησαν τόσον εὐδιαθέτως πρὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἡ ἀνακοίνωσις τῶν Δυνάμεων ἐγέννησεν εἰς αὐτοὺς ποιάν τινα θρασύτητα· καὶ ἐν μὲν Ἡρακλείῳ προὐκάλεσαν ἀπρεπῆ ἐπεισόδια, ἀποδοκιμασθέντα καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μπέηδων, ἐν Χανίοις δὲ προέβησαν οἱ δημοτικοὶ Σύμβουλοι εἰς τὴν δήλωσιν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ τῶν ἐργασιῶν τοῦ δημοτικοῦ Συμβουλίου διὰ τὸν λόγον ὅτι ὑφίσταται ἔκνομος κατάστασις.

Ἦτο πρόδηλον, ὅτι ἡ δήλωσις αὕτη οὐ μόνον δὲν ἀπέρρεεν ἐκ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν Μουσουλμάνων, ἀλλὰ καὶ ἀντέκειτο πρὸς τὴν σιωπηρῶς δεδηλωμένην βούλησιν αὐτῶν περὶ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, ἦτο δὲ προϊὸν ἐκβιαστικῶν ἐπιδράσεων.

Ἡ Κρήτη ἔμενεν ἐγκαταλελειμμένη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, εἰς τὴν τύχην. Ἐκ τοῦ ἐλευθέρου κράτους οὐδεμία πραγματικὴ συνδρομή. Συνεβουλεύετο αὐτῇ ὑπομονὴ μόνον. Αἱ Δυνάμεις ἠδιαφόρουν ἢ καὶ ἐρραδιούργουν. Οἱ Νεότουρκοι καὶ ἐν τῷ κομιτάτῳ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει ἀντέδρων καὶ ἠπείλουν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Ἀπῃτεῖτο καὶ πάλιν ἀπὸ μέρους τῶν Κρητῶν μεγάλη περίσκεψις. Εὐτυχῶς καὶ ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ὁ λαὸς ἐδείχθησαν ἄξιοι τῶν περιστάσεων. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπή, κρίνουσα ὅτι θέλει βραδύνῃ ὁ διακανονισμὸς τοῦ κρητικοῦ ζητήματος καὶ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως, τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1908, ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν προκήρυξιν, ἔχουσαν οὕτω :

«Διὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξάγει σήμερον ἡ Πατρὶς ἡμῶν, ἓν καὶ μόνον ἀπαιτεῖ παρὰ ταύτης ἡ τελευταία διακοίνωσις τῶν Μεγάλων Προστατίδων Δυνάμεων : τὴν τήρησιν τῆς τάξεως.

«Διοικοῦντες καὶ διοικούμενοι, λαὸς καὶ κυβερνῶντες ὀφείλομεν νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως τηρηθῇ παραδειγματικὴ τάξις καὶ ἡσυχία ἐν τῇ νήσῳ ἡμῶν. Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ δυνάμεθα νὰ διαβεβαιώσωμεν, ὅτι πάντες οἱ κάτοικοι, ἀπὸ πολλοῦ ταχθέντες ὑπὲρ τῆς δημοσίας τάξεως, εὐχερῶς ἠνωτίσθησαν τῶν λόγων τῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ ὅτι παντοῦ ἐπικρατεῖ τάξις καὶ ἡσυχία.

«Ὁ κρητικὸς λαὸς εἰς προηγουμένας δυσχερεῖς, δυσχερεστέρας περιστάσεις, προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐθνικῆς του ἀποκαταστάσεως θυσίας ἀνυπολογίστους, σήμερον δι' αὐτὴν τῷ ζητεῖται ἡ τάξις, ἥτις οὐ μόνον δὲν συνεπάγεται θυσίας, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βάσιν τῆς προσόδου καὶ εὐημερίας παντὸς λαοῦ. Τὴν τάξιν ταύτην ὀφείλει νὰ προσφέρῃ, ἡ δὲ σημερινή του στάσις μᾶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἔχει ἀπόφασιν νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ τοῦ πρὸ πολλοῦ χαραχθέντος προγράμματός του καὶ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ εἰλικρινέστερος ὑποστηρικτὴς τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας».

Ἀτυχῶς ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, καθ' ὃν χρόνον ἡ Κρήτη ἐκήρυττε τὴν ἕνωσιν αὐτῆς, ἦτο φιλικωτάτη πρὸς τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς. Μονονουχὶ διεμαρτύρετο κατὰ τῆς ἑνώσεως, βεβαιοῦσα ὅτι ἐκηρύχθη αὕτη ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ καὶ ἀκουσίᾳ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο εἶνε πλέον ἢ βέβαιον. Οὐδ' ἐνόησε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ψυχολογικῆς στιγμῆς καὶ νὰ δώσῃ σάρκα καὶ ὀστᾶ εἰς τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ τὴν τουρκικήν, συνεβούλευε τοὺς Κρῆτας ὑπομονήν, ἀναμονὴν τῆς ἐτυμηγορίας τῶν Δυ-

νάμεων. Πολιτικὴ ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν βουλγαρικήν. Ἐν τῷ μεταξύ, συνευδοκούσης τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ βεβαίως, τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον εἰργάζετο σατανικώτατα ἐν Κρήτῃ πρὸς ἐξερεθισμὸν τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου κατὰ τῆς ἑνώσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ παρὰ τοῖς Νεοτούρκοις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, παριστῶν αὐτοῖς ἀφόρητον τὴν κατάστασιν τῶν ὁμοπίστων ἐν Κρήτῃ. Συγχρόνως, τῇ καλοκαγαθίᾳ καὶ τῇ ὑποκινήσει ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς Δυνάμεως, τῆς ἀποσκοπούσης εἰς τὴν Σούδαν, ὡς ἔλεγεν ὁ κ. Galli ἐν τῇ ἰταλικῇ Βουλῇ, διέδιδε διά τινων ὀργάνων τοῦ νεοτουρκικοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ὅτι οἱ μωαμεθανικοὶ πληθυσμοὶ ἐν Κρήτῃ εἶνε ἐκτεθειμένοι. Πᾶσαι αὗται αἱ ἐνέργειαι, ραθυμούσης καὶ ἀδιαφορούσης τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἐπετύγχανον. Ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς ἐξηγείρετο κατὰ πάσης ἰδέας περὶ ἑνώσεως, ἀπειλῶν ἐπιδρομήν. Ὡσαύτως ἐκ Κων)πόλεως, βεβαίως δὲ καὶ ἀλλαχόθεν ὑποκινηθέντες, οἱ Μουσουλμᾶνοι βουλευταὶ τῆς Κρήτης ὑπέβαλλον κρυφίως ὑπόμνημα διὰ τοῦ ἐν Χανίοις προξένου εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, δι' οὗ ἐζήτουν, μετὰ τὴν νέαν κατάστασιν ἐν τῇ νήσῳ, ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας, αἵτινες ἄλλως τε οὐδ' ἐκινδύνευσάν ποτε, οὐδ' ἐκινδύνευον καὶ μετὰ τὸ γεγονὸς τῆς 8ης Ὀκτωβρίου, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ νῆσος ἤθελεν ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἀποτέλεσμα τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἦτο ἡ ἀκόλουθος ἀπάντησις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ Μουσουλμάνους, ἐπιδοθεῖσα αὐτοῖς διὰ τοῦ ἐν Χανίοις προξένου.

»Ἡ αὐτοῦ ἐξοχότης ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρεττανίας εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπομνήματος, ὅ περ ὑπέβαλον αὐτῷ οἱ Μουσουλμᾶνοι βουλευταί, διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς κηρύξεως τῆς ἑνώσεως καὶ διεκτραγῳδοῦντες τὰ κακά, ἅτινα ὑφίστανται τὸ μουσουλμανικὸν τῆς Κρήτης στοιχεῖον, μὲ ἐπεφόρτισε ν' ἀνακοινώσω τὰ ἑξῆς :

»Οἱανδήποτε ἔκβασιν καὶ ἂν ἤθελον λάβῃ αἱ συζητήσεις μεταξὺ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Κρήτης πρέπει νὰ ὦσι βέβαιοι, ὅτι θὰ ἐξασφαλισθῇ τελείως ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν».

Ἀλλὰ δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὔτε κρητικὸν οὔτε μουσουλμανικὸν ζήτημα, ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπέτρεπε τὴν ἐκλογὴν ἀντιπροσώπων ἐκ Κρήτης εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον. Καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις καὶ ἡ Νέα Τουρκία ἤθελον εὑρεθῇ πρὸ τετελεσμένου γεγονότος. Τὰ στρατεύματα τῆς κατοχῆς ἠδύναντο νὰ παραμένωσι μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν κατὰ τὰ προσυμπεφωνημένα.

Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἡ νεοτουρκικὴ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἑνώσεως ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι βιαιοτέρα καὶ ζωηροτέρα καὶ ἐν Κων)πόλει καὶ

ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους. Ἡ ἐξέγερσις ἤρξατο λαμβάνουσα ἀνθελληνικὸν χαρακτῆρα. Εἰς παραστάσεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῆς πρεσβείας πρὸς τὴν μεγάλην βεζυρείαν περὶ τῶν συμβαινόντων ἐδίδετο ἡ ἑπομένη χαρακτηριστικὴ τῆς καταστάσεως ἀπάντησις: «δημιουργοὶ τῆς ἀνθελληνικῆς ἐξεγέρσεως, ἐν σχέσει πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα, εἶνε ἀντιπολιτευόμενοι, ἐκμεταλλευόμενοι αὐτό, ὅπως ρίψωσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν κυβέρνησιν». Παρὰ ταῦτα, οἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ ἀντιδρῶντες κατὰ τῆς ἑνώσεως συνεκάλεσαν συλλαλητήριον,ἵνα διαμαρτυρηθῶσι. Πολλοὶ ῥήτορες ἠγόρευσαν, ἀπειλοῦντες ἐμπορικὸν πόλεμον μέχρι καταστροφῆς καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ πρὸ τουρκικοῦ ἀκροατηρίου, ὅτι ἂν καὶ τὸ Boycottage δὲν τελεσφορήσῃ, ἡ Κρήτη ἔπρεπε νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν,τῆς ὁποίας ἡ πρὸς τὴν Τουρκίαν φιλία θὰ ηὔξανε μεγάλως...Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐγένετο ψήφισμα ὑπὸ τὰς κραυγὰς: *Κάιω ἡ Ἑλλάς !* ὁπότε οἱ διαδηλωταὶ μετέβησαν πρὸ τῆς Βουλῆς, ὅπου ὁ πρόεδρος Ἀχμὲτ Ριζᾶ διεβεβαίωσεν αὐτούς, ὅτι ἡ Κρήτη ἀνήκει εἰς τὴν Τουρκίαν. Τὰ αὐτὰ διεβεβαίωσεν ἐν ὀνόματι τῆς Γερουσίας καὶ ὁ στρατάρχης Μουχτὰρ πασσᾶς, ὡς καὶ ὁ Μέγας Βεζύρης Κιαμὴλ πασσᾶς.

Ὁ Μέγας Βεζύρης, ἀγορεύων κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐν τῇ ὀθωμανικῇ βουλῇ περὶ τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀπησχόλησαν τὸ δημόσιον ἀπὸ τῆς ἐπαυρίου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος, ἐν οἷς καὶ τὸ κρητικόν, εἶπε περὶ αὐτοῦ μεταξὺ ἄλλων, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ Κρῆτες, μιμούμενοι δολίως τὴν αὐστροουγγρικὴν πολιτικήν, ἀπεφάσισαν τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐγνωστοποίησαν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, αἵτινες ἠρνήθησαν τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἐκήρυξεν, ὅτι οὐδὲν μέρος ἔλαβεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν Κρητῶν.

«Κατόπιν ἀλληλογραφίας μετὰ τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσσίας καὶ Ἰταλίας, αἵτινες ἀπό τινος, *προσωρινῶς*, κατέχουσι τὴν νῆσον Κρήτην καὶ αἵτινες τότε ἐγγράφως *ἠγγυήθησαν τὰ δικαιώματα τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῆς νήσου*, θὰ ἐξετάσωμεν ποία ἀπόφασις πρέπει νὰ ληφθῇ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν *τύπον τῆς διοικήσεως τῆς νήσου* ἐν τῷ μέλλοντι καὶ πρὸς *ἀνακούφισιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν ἡμετέρων δικαιωμάτων.*»

Πάντα ταῦτα, εἴτε ἐν συλλαλητηρίοις λεγόμενα ὑπὸ τοῦ πρώτου ὑπαιθρίου ῥήτορος, εἴτε ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ μεγάλου βεζύρου πρὸ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ, εἶνε χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρξαμένης ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἑνώσεως. Ἤρξατο καταγγελλόμενον τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ· καὶ δὲν ἐδίσταζεν ὁ ὄχλος ν' ἀπειλῇ, ὅτι θὰ προβῇ καὶ εἰς τὰ ἄκρα, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἤθελεν ἀποδείξῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδόλως ἐπιδοκιμάζει τὸ διάβημα τῶν Κρητῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ διεμαρτύρετο, ἰσχυριζομένη, ὅτι τὸ γεγονὸς τῆς

ένώσεως ἦτο ἑκούσιον καὶ αὐθόρμητον. Ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἐβροντοφώνει, ὅτι ὑπηγόρευσε τοῦτο «τὸ καθῆκον πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, πρὸς τὴν μνήμην τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα, ἅμα τῇ ἀνακηρύξει τῆς Βουλγαρίας εἰς βασίλειον καὶ τῇ προσαρτήσει ὑπὸ τῆς Αὐστρίας τῶν ἐπαρχιῶν Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης»... «Ἡ Βουλγαρία μόλις ἀριθμεῖ τριάκοντα ἐτῶν πολιτικὴν ἱστορίαν, τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης οἱ κάτοικοι, Σλαῦοι ὄντες, προσαρτῶνται ἄκοντες τῇ Αὐστρίᾳ, ὁ δὲ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς Κρήτης δὲν θὰ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νὰ προσαρτηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ;»

Ἀλλ' ἐκ τίνων αἰτίων ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἑνώσεως ; Νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ἀντέδρα ἡ Ἀγγλία, ἔχουσα βλέψεις ἐπὶ τῆς Σούδας, ὡς ἐκακολούγει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ γερμανικὸς τύπος ; Τὸ πιθανώτερον εἶνε, ὅτι αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐτήρουν ἐφεκτικὴν στάσιν, τὸ μὲν ἵνα μὴ προκαλέσωσι τὴν δυσαρέσκειαν καὶ τὴν μῆνιν τῶν Νεοτούρκων, τὸ δὲ ἀναμένουσαι ἴσως τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ προβλήματος διά τινος τολμηροῦ ἐξ Ἀθηνῶν διαβήματος, ὑπείκουσαι εἰς τὸ δόγμα τῶν τετελεσμένων γεγονότων.

Ἐπί τινας ἑβδομάδας ἐπῆλθε παῦλα ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς νεοτουρκικῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἑνώσεως. Τοῦτο προήρχετο ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Αἱ ἀπολυταρχικαὶ ροπαὶ τοῦ Χαμὶτ ἐξεδηλοῦντο ἐκ νέου. Ἐπί τινας ἡμέρας ἐπεκράτησεν ἡ ἀντεπανάστασις. Ἀλλ' ἡ νεοτουρκικὴ ἰδέα ἐξεδηλώθη ζωηροτέρα καὶ τολμηροτέρα. Ἐν διαστήματι ὀλίγων ἡμερῶν τὰ στρατεύματα τῆς Μακεδονίας ὥρμησαν πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν πρωτεύουσαν, κατέλαβον αὐτὴν καὶ ἀνέτρεψαν τὸ κράτος τοῦ Χαμίτ. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μεχμὲτ ἀνηγορεύετο Σουλτᾶνος εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀδελφοῦ του.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῆς πολλὰς ἑβδομάδας διαρκεσάσης ἀναρχικῆς καταστάσεως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει θὰ ἠδύνατο καὶ πάλιν ἡ Ἑλλὰς νὰ καταλάβῃ τὴν Κρήτην. Ἀλλὰ παρεκώλυε πᾶσαν ἐνέργειαν ἡ ἀσυνταξία τῶν πολεμικῶν αὐτῆς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Χαμὶτ τὸ νεοτουρκικὸν καθεστὼς καθίστατο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἰσχυρότερον. Ἐξέλιπε πᾶσα ἀντίδρασις. Οἱ κορυφαῖοι τῶν Παλαιοτούρκων ἀπηγχονίσθησαν ἢ ἐξωρίσθησαν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ κράτους. Ἔμελλεν ἄρα ἡ ἕνεκα τοῦ κρητικοῦ ζητήματος πολιτικὴ τῆς Νέας Τουρκίας νὰ καταστῇ προκλητικωτέρα καὶ ἀπειλητικωτέρα. Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον, καθ' ὅσον προσήγγιζεν ὁ χρόνος—ἡ 12η Ἰουλίου—τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἐναπολειφθέντος διεθνοῦς στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἐκ τῆς νήσου.

Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος ἐξεδήλουν προφανῆ ἀνησυχίαν περὶ τοῦ μέλλοντος.

Σκοπίμως ἢ τυχαίως διεδόθη ἐν τοῖς ἀνωτάτοις διπλωματικοῖς κύκλοις τῆς ἀγγλικῆς μητροπόλεως, ὅτι οἱ Νεότουρκοι ἀπεφάσισαν, ὅπως εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπο-

χώρησιν τῶν διεθνῶν στρατευμάτων ἐκ Κρήτης συμφώνως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις τῶν τεσσάρων προστατίδων καταλάβωσι τὴν νῆσον, καὶ τοῦτο μέχρις ὅτου αἱ Δυνάμεις λάβωσιν ὁριστικὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς τύχης αὐτῆς.

Ἡ εἴδησις αὕτη ὡς εἰκὸς προὐκάλεσε ζωηροτάτην αἴσθησιν ἐν Εὐρώπῃ, διετάχθησαν δὲ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνταποκριταὶ διαφόρων εὐρωπαϊκῶν φύλλων, ὅπως ζητήσωσι σχετικὰς πληροφορίας παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ριφαὰτ πασᾶ.

Ὁ ὑπουργὸς διέψευσε τὴν εἴδησιν, δηλώσας ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον, ἔχουσαν αὐτόνομον πολίτευμα καὶ ἰδίαν χωροφυλακήν. Ἐν ᾗ περιπτώσει ὅμως, διεβεβαίου, προσβληθῇ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Τουρκίας, δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ αὕτη ἐνώπιον οὐδεμιᾶς θυσίας ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει ἡ διατήρησις τοῦ γοήτρου τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐνῷ τοιαῦται ἀπειλητικαὶ εἰδήσεις διεβιβάζοντο ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης, ἡ Κρήτη κατελαμβάνετο ἐκ συγκινήσεως καὶ ὀργῆς ἐπὶ τοῖς τεκταινομένοις κατὰ τῶν ἐλευθεριῶν αὐτῆς. Καὶ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων αὐτῆς ἐβροντοφωνεῖτο τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως. Ὁ κρητικὸς λαὸς ἐκήρυττεν, ὅτι εἶνε ἕτοιμος νὰ καταστῇ ὁλοκαύτωμα, ἐν ᾗ περιπέσῃ κατὰ τὴν ἐσχάτην στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως τῶν διεθνῶν στρατευμάτων παρεμβληθῶσι προσκόμματα κατὰ τῆς ἑνώσεως καὶ δοθῇ διάφορος λύσις ἐκείνης, ἣν ἀπεφάσισαν τὰ δημοψηφίσματα καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον.

Ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως αὕτη ἐκηρύσσετο *ἀνεπίληπτος* ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτῆς Ριφαὰτ πασσᾶς ἐδήλου, ὅτι αὕτη οὐδεμίαν παρέσχεν ἐκδήλωσιν ἐπεμβάσεως ἐν τῇ νήσῳ, ἦτο δὲ πεπεισμένος, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θὰ ἐτήρει τὴν ἰδίαν πορείαν...

Τοῦτο ἦτο πλέον ἢ βέβαιον. Ὁ Τοῦρκος διπλωμάτης δὲν ἠπατᾶτο. Ἡ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀπὸ τεσσαρακονταετίας ἤδη, κατεδείχθη ἐστερημένη πάσης αὐτοπεποιθήσεως, ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς κατευθύνσεως. *Ἔμαθε νὰ περιμένῃ*, πρὶν ἢ συμβουλεύσῃ αὐτῇ τοῦτο ὁ λόρδος Βήκονσφηλδ. Περιέμενεν ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἔτη λύσιν τινὰ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος· θὰ ἠρνεῖτο δὲ ἑαυτήν, ἐὰν ἐβιάζετο ἤδη, ὁπότε τὰ τῆς Κρήτης κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἐκανονίσθησαν ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὅπως δήποτε ἀνθρωπινώτερον. Τίς ὁ λόγος νὰ ἐπιδείξῃ ἀνησυχίαν;

Τί θὰ συνέβαινεν ἐν τούτοις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ; Οἱ «Times», ὄργανον τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου ἀγγλικῆς γνώμης, ἔγραφον κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας μυστηριώδες ἄρθρον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δυσκατάληπτον διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ ἐν τοῖς παρασκηνίοις ἐξελισσόμενα, ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν ἐνδιαφέρονται πλέον διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων. *Ἂς κάμωσι καλὰ μεταξύ των.* Ἀλλ' εἰς τὸ σατανικὸν τοῦτο ἄρθρον τοῦ

ἀγγλικοῦ ἐφημεριδογραφικοῦ Πρωτέως ἀπεκρίνετο ὡς ἑξῆς ὁ ἐπιφανὴς βουλευτὴς Παρισίων κ. Denys Cochin διὰ τοῦ παρισινοῦ «Γαλάτου» :

«Αἱ Δυνάμεις, καθ' ἃ συνεβούλευον διὰ τοῦ προχθεσινοῦ αὐτῶν ἄρθρου οἱ «Τάϊμς», θὰ διακηρύξωσιν ἆρά γε, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρονται πλέον διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων; Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν. Αἱ Δυνάμεις δὲν ἀνεκήρυξαν τὴν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν; Δὲν παρηκολούθησαν μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων, τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, τὸ συνέδριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ; Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἔδωσαν ἀφθόνους ὑποσχέσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν τὰς ἐτήρησαν· ὅτι ἀπέκλεισαν τὰς Ἀθήνας, ὅταν ἡ Ἑλλὰς ἐζήτει τὴν ὑπεσχημένην γραμμὴν τῆς Ἠπείρου. Διεπραγματεύθησαν, ὑπεσχέθησαν, ἀπηγόρευσαν, ἐνίοτε δὲ καὶ ὡπλίσθησαν διὰ τὰ ἑλληνοτουρκικὰ ζητήματα. Θὰ ἦτο κατ' ἀκολουθίαν πρωτοφανὲς νὰ παύσωσιν αἰφνιδίως νὰ πράξωσι σήμερον ὅ τι πράττουσι συνεχῶς ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν. Θὰ ἦτο δὲ καὶ ἀνάρμοστος τοιαύτη σκέψις εἰς τὰς Δυνάμεις, αἵτινες πρὸ δώδεκα ἐτῶν ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τῆς Κρήτης.

«Δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι αὗται πρὸ δώδεκα ἐτῶν ἐπέτρεψαν τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν ἤδη ἀποφύγωσι τοῦτο καὶ ἐὰν διὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν ἢ τῶν πλοίων φρουρήσωσι τὴν τουρκικὴν σημαίαν, τὸ μόνον ἀπομεῖναν λείψανον τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, αἱ τέσσαρες Προστάτιδες θὰ προδώσωσι τὰς νομίμους ἐλπίδας, ἃς ἐνέπνευσαν εἰς τὸν κρητικὸν λαόν. Πρὸ δώδεκα ἐτῶν ἠδύναντο νὰ δώσωσι τὴν Κρήτην εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἠκολούθησαν ὅμως τὴν ἐναντίαν ὁδόν. Δι' ὅσων ἔπραξαν ἔπεισαν τοὺς Κρῆτας, ὅτι ἡ ἕνωσις εἶνε προσεχής. Δὲν δύνανται πλέον νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν. Δὲν ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ τιμὴ τῆς Εὐρώπης».

Ἀλλ' ἀντὶ πόσου τιμᾶται ἡ τιμὴ αὐτῆς, τοῦτο ἐπεθύμουν νὰ ἐρωτήσω τὸν εὐγενῆ ὑπερασπιστὴν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων.

Ἡ νεοτουρκικὴ ἀντίδρασις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, πρωτοστατούντων τοῦ μεγάλου βεζύρου Χιλμῆ πασσᾶ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ δικτάτορος Μαχμοὺτ Σεφκὲτ πασσᾶ, ἀπειλοῦντος νὰ προβῇ εἰς στρατιωτικὸν περίπατον μέχρις Ἀθηνῶν, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελεν ἐκδηλώσῃ ἐλαχίστην διάθεσιν πρὸς κατάληψιν τῆς Κρήτης καὶ δὲν ἤθελεν ἀποδοκιμάσῃ τοὺς ἐν Κρήτῃ θερμοκεφάλους ἑνωτικούς, προέβαινεν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ κατάστασις καθίστατο σοβαρὰ καὶ κρίσιμος ἕνεκα τοῦ ἀκαθέκτου καὶ ὁρμητικοῦ χαρακτῆρος τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ, ἐξωθουμένου ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων εἰς τὰ ἔσχατα. Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καθίστατο ἀσταθεστέρα. Περίεργον εἶνε ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ καὶ ἀνεξήγητον ὑπό τινα ἔποψιν, ὅτι ἡ Βουλγαρία δὲν ἐδίσταζε νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως. Ἐδήλου καὶ πάλιν διὰ στόματος τοῦ πρωθυπουργοῦ Μαλίνωφ εἰς τὸν Αἴρενταλ, ὅτι ἐν περιπτώσει προσαρτήσεως ἡ Βουλγαρία οὐδὲν θέλει ζητήσῃ ἀντιστάθμισμα.

Συγχρόνως ὁ πρόεδρος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κρήτης ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν παλαίμαχον προασπιστὴν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων, τὸν Sir Charles Dilke, ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς θ' ἀποκρούσῃ πᾶσαν λύσιν πλὴν τῆς ἑνώσεως καὶ ὅτι φρονίμως θὰ ἔπραττεν ἡ Εὐρώπη νὰ μὴ ἐξωθήσῃ τὴν Κρήτην εἰς νέους ἀγῶνας, θυσιάζουσα οὕτω τὸ μέλλον ὁλοκλήρου τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ τῆς προσεγγίσεως τῆς ἡμέρας τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκκενώσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ἡ κυβέρνησις αὐτῆς ἀπέλυεν ἐκ Χανίων τῇ 4 Ἰουνίου 1909 πρὸς τοὺς κατοίκους τὴν ἑπομένην ἐγκύκλιον. Μεταξὺ ἄλλων ἔλεγε τὰ ἑπόμενα :

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, αἵτινες ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν προστασίαν τὴν πατρίδα ἡμῶν κατὰ τὴν δωδεκαετῆ διαμονὴν ἐνταῦθα τῶν στρατευμάτων αὐτῶν, δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπὸ τοῦ νὰ προάγωσι τὸ ζήτημά μας εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ τελείωσις αὐτοῦ νὰ μὴ χρειάζηται παρὰ μίαν μόνον βαθμῖδα ἀκόμη, διὰ νὰ πληρωθῶσιν αἱ τόσον μεγάλαι θυσίαι καὶ οἱ ὑπεράνθρωποι ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους ὁ μικρός, ἀλλ' ἔχων πεποίθησιν εἰς τὸ δίκαιόν του κρητικὸς λαὸς ἔχει ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ὑποστῇ. Τὴν βαθμῖδα αὐτὴν ἀνέβημεν μόνοι πέρυσι τὸν Σεπτέμβριον, ὅτε ἡ Βουλγαρία ἀνεκηρύχθη εἰς βασίλειον. Ἐπράξαμεν δὲ τοῦτο, διότι τὸ ζήτημα ἡμῶν ἦτο ἀρχαιότερον τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ αἱ θυσίαι ἡμῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας ἀσυγκρίτως μεγαλείτεραι, ἐξέλειπε δὲ καὶ ὁ λόγος, διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Βουλγαρίας εἰς βασίλειον, δι' ὃν ὤφειλεν ἡ Κρήτη νὰ μὴ δώσῃ πρώτη τὴν εἰς τοῦτο ἀφορμήν. Ἡ δὲ ἐξάρτησις ἡμῶν ἀπὸ τὴν ἐπικυρίαρχον Πύλην ἦτο μόνον κατὰ τύπους καὶ ἁπλῶς ὀνομαστῶδης, συμβολιζομένη διὰ μιᾶς σημαίας εἰς μίαν ἔρημον νησῖδα, ἀοράτου εἰς κρητικὸν ὀφθαλμόν. Καὶ τότε αἱ Δυνάμεις τὸ πολιτικὸν αὐτὸ διάβημα οὐ μόνον δὲν ἀπέκρουσαν, ὅπως ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ ἠνέχθησαν.»

Καὶ κατέληγεν ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ὡς ἀκολούθως : «Δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ σᾶς ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι ἡ τήρησις τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς τάξεως καὶ ἡ προστασία τῶν συμπολιτῶν Μουσουλμάνων καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θὰ εἶνε τὸ πολιτικόν σας πρόγραμμα, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἀφιέμεθα εἰς τὸ δίκαιόν μας καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴν εὐμένειαν τῶν Δυνάμεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξήρτηται ἡ αἰσία λύσις τοῦ ζητήματός μας».

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων, τῇ 5ῃ Ἰουλίου, σοβαρὰ διεξήγετο συζήτησις ἐν τῇ γαλλικῇ Βουλῇ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Πρὸ ἡμερῶν ὁ κ. Denys Cochin εἶχε δηλώσῃ εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν κ. Pichon, ὅτι θέλει ἐπερωτήσῃ αὐτὸν περὶ

τῶν κρητικῶν πραγμάτων. Τὴν 5ην Ἰουλίου διεξήχθη ἡ ἐπερώτησις, λαβόντος τὸν ἐπ' αὐτῆς λόγον τοῦ κ. Cochin.

Ὁ βουλευτὴς Παρισίων εἶπεν ἐν περιλήψει τὰ ἑπόμενα :

»... Οὐδαμῶς εἶνε ὑπερβολή, ὅταν διϊσχυρίζεταί τις ὅτι ἡ Κρήτη ἀπολαύει τῆς αὐτονομίας της ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἡ Κρήτη, ἥτις οὐδέποτε ἔδωκεν εἰς τὴν Τουρκίαν μίαν Ὀθωμανικὴν λίραν, οὐδὲ ἕνα στρατιώτην, ἡ Κρήτη ἥτις πράγματι, ἀπὸ δώδεκα ἐτῶν ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων καὶ δὲν ἀπετελεσε μέρος, οὐδὲ κατ' ὄνομα, τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ νέον καθεστὼς εὑρέθη πρὸ δυσκολιῶν, οἱ θιασῶταί του ἔκριναν, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ τὰς ὑπερπηδήσωσι κηρύττοντες, (ἐνδίδοντες εἴς τινας εἰσηγήσεις) ὅπως πράττει ὁ τύραννος, ὁ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἀσθενῆ, πόλεμον δημοφιλῆ καὶ εὔκολον.

»Ἐὰν αἱ Δυνάμεις δὲν ἀποτρέψωσι τὴν νέαν κυβέρνησιν τοῦ ἀπεχθοῦς τούτου σχεδίου, θὰ ἦτο ἡμῖν ἐπιτετραμμένον νὰ διϊσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ μεταβολὴ ἥτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν εἶνε εἰμὴ κατ' ὄνομα μόνον καὶ ὅτι ἡ νῦν κυβέρνησις ἐνθυμίζει τὰς χειροτέρας ἡμέρας τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, τοῦ ὁποίου ἀπεδέχθη τὰ αἰσχρότερα πάθη.

»Ἡ Εὐρώπη ἐκπεπληγμένη, ἀντὶ νὰ ἴδῃ πραγματικῶς φιλελεύθερον πολίτευμα, δύναται νὰ διερωτηθῇ, μήπως ἐκεῖνο ὅ περ ἄλλοτε ἐγίνετο δὲν ἐπανελήφθη καὶ πάλιν καὶ ἂν ἡ νέα Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία δὲν εὑρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Γιαννιτσάρων. Τοὺς φόβους τούτους πρέπει νὰ καταπολεμήσωσιν αἱ Δυνάμεις, παρέχουσαι εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς καταλλήλους συμβουλάς».

Ἀποκρινόμενος εἰς τὸν βουλευτὴν Παρισίων ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς κ. Stephen Pichon καὶ ἀναπτύσσων διὰ μακρῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀπὸ τοῦ 1897, κατέληγεν εἰς τὰ ἑπόμενα :

»Αἱ Δυνάμεις ἐθεώρησαν καλόν, ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην, ἣν ἀνεπτύξατε, ἀγαπητέ μοι συνάδελφε, ὅτι ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας δὲν ἦτο ἐπίκαιρον νὰ συζητηθῇ μετὰ τῆς Τουρκίας τὸ εἶδος τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος, ὅ περ ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τὴν Κρήτην. Οὐδόλως ὅμως ἀποποιοῦνται νὰ διαπραγματευθῶσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου μετὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλ' εἰς τὰς Δυνάμεις ἀπόκειται νὰ ἐκλέξωσι πρὸς τοῦτο τὴν κατάλληλον ἐποχήν.

»Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ Δυνάμεις βασίζονται εἰς τὴν μετριοφροσύνην τόσον τῆς Τουρκίας, ὅσον καὶ τῶν Κρητῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀποφυγὴν σοβαρῶν γεγονότων. Αἱ δυσκολίαι αὗται θὰ ἦσαν ἄλλως τε ἀδικαιολόγητοι, καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες θὰ προεκάλουν αὐτάς, θὰ ἐλάμβανον στάσιν ἀκατανόητον, ἀφοῦ οὐδὲν μετεβλήθη ἐν τῷ καθεστῶτι τῆς νήσου καὶ τὰ δικαιώματα ἀμφοτέρων τῶν μερίδων διατηροῦνται.»

Ὁ βουλευτὴς Παρισίων ηὐχαρίστησε τὸν ὑπουργὸν διὰ τὴν ἀπάντησίν του. Ὡμολόγησεν ὅτι ἱκανοποιήθη, διότι ὑπισχνεῖτο, ὅτι αἱ σημεριναὶ ἀρχαὶ θὰ ἐξακολουθήσωσι διοικοῦσαι τὴν Κρήτην καὶ ὅτι αἱ Δυνάμεις θὰ ἐκλέξωσι τὴν κατάλ-

λήλον περίστασιν διὰ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου.»

Ὁ κ. Ζωρὲς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν *Νέαν Τουρκίαν* λαμβάνων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἐδήλου ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν λύσιν ταύτην ἐν τῇ καταλλήλῳ στιγμῇ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ νέου τουρκικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς Τουρκίας, ὡς καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος.

Προσεγγιζούσης τῆς ἡμέρας τῆς ἐκκενώσεως, 12ης Ἰουλίου, ἐπίσημος διακοίνωσις τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων ἐπεδίδετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, εἰς τὴν τουρκικὴν καὶ εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας.

Ἡ πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Αἱ κυβερνήσεις τῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς νήσου Κρήτης ἔλαβον ἐκ συμφώνου τὰς ἑπομένας ἀποφάσεις :

«Τὰ ἀποσπάσματα τῶν διεθνῶν στρατευμάτων θέλουσιν ἀποσυρθῇ τὴν 13)26 Ἰουλίου. Πρὶν ἢ ἡ ἀποχώρησις αὕτη συντελεσθῇ, αἱ τέσσαρες Δυνάμεις θ' ἀποστείλωσιν ἑκάστη εἰς τὴν Σούδαν ἀνὰ μίαν φυλακίδα καὶ θέλουσι τηρήσῃ αὐτὴν αὐτόθι πρὸς φρούρησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ὀθωμανικῆς σημαίας καὶ τῶν σημαιῶν τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων, ὡσαύτως δὲ καὶ πρὸς ἐγγύησιν τῆς ἀσφαλείας τῶν Κρητῶν Μουσουλμάνων.

»Προκήρυξις, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον συνάπτεται ἐνταῦθα, ἀπευθύνεται ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ὑπὸ τῶν ἐν Χανίοις γενικῶν Προξένων τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων.

»Ἡ ἐν Σούδᾳ παρουσία τῶν φυλακίδων ἐνδείκνυσι τὴν διατήρησιν τῶν ὑψηλῶν δικαιωμάτων (droits suprêmes) τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῆς νήσου, ὡς καὶ τῆς προστασίας τῶν τεσσάρων Δυνάμεων.

»Τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος μὴ δυναμένου νὰ θεωρηθῇ ὡς λύσις ὁριστική, αἱ κυβερνήσεις τῶν τεσσάρων Δυνάμεων θέλουσιν ἐξακολουθήσῃ ν' ἀσχολῶνται μετ' εὐμενείας περὶ τῆς Κρήτης, ἐπιφυλαττόμεναι νὰ ἐπιληφθῶσιν εὐθετωτέρας εὐκαιρίας, ὅπως διαπραγματευθῶσι μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης περὶ τοῦ μέλλοντος ἐν τῇ νήσῳ πολιτεύματος (régime futur de l'île).»

Ἡ πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης εἶχεν οὕτως :

«Οἱ γενικοὶ πρόξενοι Γαλλίας καὶ Μ. Βρεττανίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσσίας ἐν ὀνόματι τῶν κυβερνήσεών των διακηρύττουσιν ὅτι,

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ἐπιδιώκουσαι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μέτρων, ἅτινα ἀπεφάσισαν μὲν κοτ' ἀρχὴν διὰ τῆς κοινῆς διακοινώσεως αὐτῶν τῆς 13)26 Ἰουλίου 1909, καθώρισαν δὲ διὰ τῆς πρὸς τὸν Ὕπατον Ἀρμοστὴν κ. Ζαΐμην ἀπευθυνθείσης τῇ 28 Ἀπριλίου [11 Μαΐου] 1908 νεωτέρας τοιαύτης, θέλουσι

προβῇ τῇ 13)26 Ἰουλίου εἰς τὴν πλήρη ἀνάκλησιν τῶν στρατευμάτων αὐτῶν, πεποιθυῖαι ἐπὶ τὴν σύνεσιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

»Ὅτι στηρίζονται ἐπὶ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς εὐθύτητος τῶν καθεστηκυιῶν ἀρχῶν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ.

»Ὅτι ἐξακολουθοῦσιν ἀσχολούμεναι μετ' εὐμενείας περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἀλλ' ὅτι θεωροῦσιν ἀναπόφευκτον νὰ μὴ ἀποκρύψωσιν, ὅτι ἔχουσι τὸ καθῆκον ν' ἀγρυπνῶσι περὶ τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν Μουσουλμάνων ἐν Κρήτῃ καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἐπιφυλάττουσι δι' ἑαυτὰς τὸ δικαίωμα νὰ λάβωσι τὰ μέτρα, ἅτινα ἤθελον κρίνῃ χρήσιμα πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς ἡσυχίας, καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελον συμβῇ ταραχαί, τὰς ὁποίας αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ δὲν θὰ κατώρθουν νὰ καταστείλωσι».

Ἡ δὲ *προφορικὴ* ἀνακοίνωσις εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν εἶχεν ἐπὶ λέξει ὡς ἀκολούθως :

«Αἱ κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσσίας, ἀναγνωρίζουσαι τὴν ἄψογον στάσιν, τὴν τηρηθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὰ σοβαρὰ γεγονότα, τὰ ἀλληλοδιαδόχως ἐπελθόντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐπεφόρτισαν τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους αὐτῶν ν' ἀνακοινώσωσιν αὐτῇ ἡμιεπισήμως δήλωσιν, γενομένην σήμερον ἐκ μέρους αὐτῶν πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς Κρήτης.

«Ποιούμεναι τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην αἱ τέσσαρες Δυνάμεις πεποίθασιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς συνέσεως, τὸ πρυτανεῦσαν μέχρι τοῦδε τῶν ἀποφάσεων τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, θέλει πείσῃ αὐτὴν ν' ἀποδεχθῇ εἰλικρινῶς τὴν κατάστασιν τὴν καθιερωθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἀποφάσεως τῶν Δυνάμεων καὶ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι πᾶσα μεταβολή, δυναμένη νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς πρόκλησις πρὸς τὴν Τουρκίαν ἔσται, βεβαίως, διά τε τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὀλιγώτερον εὐνοϊκὴ τῆς σημερινῆς καταστάσεως».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν, ὡς εἶχον τότε τὰ πράγματα, ἡ προταθεῖσα λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἀντὶ τῆς ἑνώσεως, ἧς προπαρασκευὴ ἦτο ἡ ἀπὸ ἐνδεκαετίας κατάστασις, ἕνεκα τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν πιέσεων τῶν Νεοτούρκων, ἢ ὀρθότερον καὶ δικαιότερον εἰπεῖν, ἕνεκα τῶν ὑπολανθανόντων συμφερόντων Μεγάλων τινῶν Δυνάμεων, ἄνευ λόγου ἐδημιουργήθη ἑρμαφρόδιτος κατάστασις, χείρων καὶ ἐπισφαλεστέρα τῆς τέως κρατούσης. Μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἐπεδόθη ἡ διακοίνωσις εἰς τὰς κυβερνήσεις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἦκιστα ἀπέβλεπον, οὕτως ἢ ἄλλως ἀποφαινόμεναι, εἰς τὴν γνώμην τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἤδη τὸ προσωπεῖον μετεβλήθη, ὁ δαίμων τῆς *συναλλαγῆς* ἐπέδρασεν ἐπί τινων ἀνακτοβουλίων καὶ ὁ τουρκικὸς παράγων ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ἐκτήσατο μείζονα σημασίαν.

«Ἡ ἐν Σούδᾳ παρουσία τῶν φυλακίδων ἐνδείκνυσι τὴν διατήρησιν τῶν *ὑψηλῶν δικαιωμάτων* τοῦ Σουλτάνου». Τοῦτο εἶνε ἐνδεικτικώτατον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς. Ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν αἱ Δυνάμεις εἶνε ἀνηλεεῖς. Ἀναγνωρίζουσιν εἰς αὐτὴν τὴν *ἄψογον* στάσιν κατὰ τὰ σοβαρὰ γεγονότα, τὰ ἐπ' ἐσχάτων ἐπελθόντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τούτου δ' ἕνεκα ἴσως ἐπεφόρτισαν τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους αὐτῶν ν' ἀνακοινώσωσιν αὐτῇ *ἡμιεπισήμως* τὴν δήλωσιν, τὴν γενομένην πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης καὶ πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, πρὸς ἣν ἐν προτέρῳ χρόνῳ οὐδὲν ἀνεκοίνουν περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, θεωροῦσαι τοῦτο ἀνῆκον εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν, ὡς προστατίδων Δυνάμεων, δικαιοδοσίαν.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐγίνωσκον κάλλιστα, ὅτι ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, δηλαδὴ ἡ κρητικὴ κυβέρνησις, ἐξελέγη ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τοῦ μεγάλου ἁρμοστοῦ, τοῦ ἐντεταλμένου τῶν Δυνάμεων, μὴ ἐπανελθόντος εἰς Κρήτην. Οἱ Κρῆτες ὑπάλληλοι ὤμνυον ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων· ἡ λέξις «Ἑλλὰς» ἐτυποῦτο ἐπὶ τῶν κρητικῶν γραμματοσήμων· δικαστικαὶ ὑποθέσεις παρεπέμποντο εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους· πανταχοῦ δὲ τῶν δημοσίων καταστημάτων τῆς νήσου ὑψώθη ἡ κυανόλευκος.

Πάντα ταῦτα, ἐπανειλημμένα πραξικοπήματα τῆς κρητικῆς πολιτείας, ἠνέχθησαν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἄνευ παρατηρήσεως ἢ διαμαρτυρίας, καὶ θὰ ἠνείχοντο ἀναντιρρήτως τὴν κυβερνητικὴν ἕνωσιν, ἂν τὰ ἐν Ἀθήναις πράγματα διηυθύνοντο ἀνδρικώτερον καὶ πολιτικώτερον. Δυστυχῶς ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐξήρτησε τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἐκ τῆς καλοκἀγαθίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς εὐμενείας τῆς Νέας Τουρκίας, πρὸς ἣν ἐφέρετο ἐνθουσιωδῶς. Πρὸ τῆς ἀδρανείας ταύτης αἱ Δυνάμεις ἀνήρεσαν τὰς πρὸς τοὺς Κρῆτας δοθείσας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὑποσχέσεις καὶ ὑπεχώρησαν εἰς τὰς ἀξιώσεις καὶ ἀπειλὰς τῶν Νεοτούρκων.

Ἐπερωτώμενος ὁ Sir Grey ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, εἶπε τὰ ἑπόμενα :

«Τὸ ἐν Κρήτῃ διατηρούμενον καθεστὼς εἶνε, ὅτι ἡ νῆσος ἐξακολουθεῖ οὖσα ἐμπεπιστευμένη εἰς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις, αἵτινες κρατοῦσιν αὐτὴν ὡς παρακαταθήκην, ἐξακολουθοῦσι δὲ σεβόμεναι τὴν ὑποχρέωσίν των, διατηροῦσαι τὰ *ὑπέρτατα* δικαιώματα τῆς Τουρκίας. Τοῦτο εἶνε τὸ καθεστὼς καὶ τὸ θέτειν εἰς τοῦτο οἱανδήποτε ἄλλην ἑρμηνείαν καὶ λέγειν, ὅτι σημαίνει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἢ ὅτι ἰσοδυναμεῖ πρὸς οὐσιώδη προσάρτησιν, εἶνε σφαλερὸν καὶ μὴ ἀληθές.»

Δὲν ἐκπληττόμεθα ἐπὶ τῇ δοθείσῃ τοιαύτῃ λύσει ζητήματος, ὅ περ ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχε καταστῇ διὰ τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ζήτημα κοινωνικῆς ἠθικότητος. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις διὰ τῆς τοιαύτης λύσεως ἐμαρτύρησαν διὰ πολλοστὴν

φοράν, ὅτι σέβονται μόνον τὴν δύναμιν καὶ τὸ συμφέρον. Καὶ ἐὰν προβῶσι μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον εἰς νέον διακανονισμὸν τοῦ ζητήματος, ὡς ὑπεσχέθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἐπανειλημμένως ἐπ' ἐσχάτων, δὲν θὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὰ δίκαια τῶν Κρητῶν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα, καθ' ὅσον συναντῶνται πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς Τουρκίας. Περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους οὐδεὶς λόγος. Τοῦτο κατέστη, καὶ δικαίως, quantité négligeable ἐν τῇ ἀντιλήψει τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Ἄγγλος δημοσιολόγος, ὁ κ. Mackenzy, ἔγραφεν ἐπ' ἐσχάτων, ὅτι «τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὑπολείπεται ἀλγεινῶς ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, μὴ τυχὸν ὀξυδερκῶν ἡγετῶν». Δὲν σκοπῶ νὰ σχολιάσω κατὰ τὴν ἐπώδυνον ταύτην στιγμὴν τὸ θέμα τοῦτο, ἄλλως τε μὴ ἔχων σοβαρὰς κατ' αὐτοῦ ἀντιρρήσεις. Νομίζω ἐν τούτοις, ὅτι ἔχω καθῆκον νὰ ἐπαναλάβω, ὅτι ἡ συμφώνως πρὸς τοὺς κρητικοὺς πόθους λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' εἰς τὴν θεραπείαν τῆς προσωπικῆς καὶ ἐθνικῆς φιλοτιμίας τῶν Κρητῶν, ἐπανειλημμένως κατὰ τοὺς δύο τούτους τελευταίους αἰῶνας θυσιασθέντων ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης πολιτικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἠρνήθησαν. Δικαίωμά των. Συνεχάρησαν τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς, ἀνακηρυχθέντα παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα βασιλέα τῶν Βουλγάρων. Ἀλλ' ἐτιμώρησαν τὴν Κρήτην, ἀρνηθεῖσαι αὐτῇ τὸ δίκαιον τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως. Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τῆς εἰρηνικῆς αὐτῶν πολιτικῆς, συνεχάρησαν καὶ τῇ Ἑλλάδι ἐπὶ τῇ ἀψόγῳ, τῇ ἐξόχῳ αὐτῆς στάσει κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν.

Οὐαὶ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς! Τοιοῦτος εἶνε ὁ νόμος, ὁ καθ' ἑκάστην ἐπαναλαμβανόμενος, τῆς ἱστορίας. Ἡ Κρήτη ἐτιμωρήθη ἕνεκα τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀδρανείας καὶ ἀνικανότητος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΙΝ. — ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ, Η ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΑ.

Τὴν 12ην Ἰουλίου 1909 τὰ στρατεύματα τῆς εὐρωπαϊκῆς κατοχῆς κατελίμπανον τὴν κρητικὴν πρωτεύουσαν ἐν μέσῳ χαρᾶς καὶ ἀμοιβαίων συγκινήσεων. Ὁ κρητικὸς στρατός, ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, κατελάμβανε τοὺς ἐκκενουμένους στρατῶνας ὑπὸ τῶν ξενικῶν στρατευμάτων. Ὕστερον ἀπὸ τόσους αἰῶνας σκοτεινῆς δουλείας ἡ Κρήτη ἀπεδίδετο εἰς ἑαυτήν, καθίστατο ἐλευθέρα. Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμᾶνοι παρίσταντο ἐν τῇ τελετῇ ταύτῃ, κατευοδοῦντες τὰ ἀναχωροῦντα στρατεύματα. Προσεφώνησαν αὐτὰ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ δύο μέλη τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ὁ δήμαρχος Χανίων. Εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ὁ διοικητὴς τοῦ γαλλικοῦ ἀποσπάσματος κ. Delaru, ἀποκρινόμενος εἰς τὰς προσφωνήσεις ταύτας, ἔλεγε τὰ ἑπόμενα πρὸς τοῖς ἄλλοις :

»Τὴν στιγμὴν ταύτην, καθ' ἣν αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἀποσύρουσιν ἐκ Κρήτης τὰ στρατεύματα, ἅτινα εἶχον στείλῃ ἐνταῦθα, βεβαίως θὰ εὐαρεστήσῃ λίαν αὐτὰς ἡ ἀπὸ μέρους ὑμῶν ἀπόδοσις ἐπαίνων πρὸς τὰ στρατεύματα αὐτῶν ἐπὶ τῷ λαμπρῷ παραδείγματι πειθαρχίας καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθῆκον, ὅ περ ἔδωκαν τῷ κρητικῷ λαῷ καὶ ὅτι ἐκφράζεται εὐγνωμοσύνη διὰ πάσας τὰς ὑπηρεσίας, ἃς προσήνεγκον ὑπὲρ τῆς τάξεως καὶ τῆς προόδου τῆς νήσου.

»Ἀπερχόμεθα τῆς νήσου ὑμῶν· ἀλλὰ περιττὸν εἶνε νὰ διαβεβαιώσω ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἀνάμνησις ὑμῶν θὰ μᾶς παρακολουθῇ πάντοτε καὶ ὅτι αἱ εὐχαὶ ὑμῶν διὰ τὴν εὐημερίαν, τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ θὰ συντροφεύωσιν ὑμᾶς ἀδιαλείπτως μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν προστατίδων Δυνάμεων αἱ μέλλουται τύχαι ὑμῶν θὰ ἐπιτελεσθῶσιν ἐν τῇ ἡσυχίᾳ, τῇ εἰρήνῃ καὶ τῇ ἐργασίᾳ· καὶ τότε εἴπερ ποτὲ θὰ ἀνακράζωμεν ὡς σήμερον :

»— Ζήτω ἡ Κρήτη !»

Τοιαῦτα συνέβαινον ἐν τῇ κρητικῇ πρωτευούσῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, ὁπότε, ἀπομακρυνθέντων αὐτῶν ἐκ τῆς νήσου, ἀνυψώθη ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ, ἐφ' οὗ ἄλλοτε ἐκυμάτιζεν ἡ σημαία τῆς αὐτονομίας, ἡ κυανόλευκος ἑλληνικὴ σημαία, ἧς ἡ ἀνύψωσις, ὑπέθετον οἱ ἀφελεῖς Κρῆτες, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ σπουδαῖον βῆμα διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὑποθέσεως.

Δυστυχῶς τὸ ἀντίθετον ἔμελλε νὰ συμβῇ. Οὐαὶ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς! Ἡ ἀνύψωσις τῆς ἑλληνικῆς σημαίας κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀντὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν λύσιν, συνετέλεσε μᾶλλον εἰς τὴν περιπλοκὴν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἔμελλε νὰ καταβιβασθῇ ἀπὸ τοῦ κρητικοῦ ἱστοῦ, εὐτυχῶς οὐχὶ διὰ κρητικῆς χειρός, ἀλλὰ διὰ τῆς χειρὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀγημάτων.

Εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ὕψωσις τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐν τῇ κρητικῇ πρωτευούσῃ, εἰ καὶ αὕτη εἶχεν ἀνυψωθῇ ἤδη πολλαχοῦ τῆς νήσου ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Ὀκτωβρίου, ἀγανάκτησις κατέλαβεν ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ τοὺς νεοτουρκικοὺς κύκλους πανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄρχεται τῆς ἀνθελληνικῆς σταυροφορίας ὁ νεοτουρκικὸς τύπος. Σφοδρὰ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὡς παραιτίου τῆς καταστάσεως ταύτης. Νεοτουρκικὴ ἐφημερὶς ἔγραφε τὰ ἑπόμενα:

«Ἡ σημαία εἶνε σύμβολον κυριαρχίας. Ἐνῷ ἡ Κρήτη ἀνήκει εἰς ἡμᾶς, τί ζητεῖ ἡ ἑλληνικὴ σημαία; Ἡ κυβέρνησις τί πράττει; Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις μᾶς ἀπατῶσι μὲ γλυκείας ὑποσχέσεις. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐν τοῖς παρασκηνίοις ἐπιδιώκει τὴν πραγματοποίησιν τῶν καταχθονίων αὐτῆς σκοπῶν. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις ἡ Υ. Πύλη ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος. Τί θέλουσιν οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ ἐν Κρήτῃ; Δὲν εἶνε σφάλμα τῆς Κυβερνήσεως νὰ μὴ ζητήσῃ καὶ τὴν ἐκ Κρήτης ἀνάκλησιν τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν; Κρήτη! Κρήτη! Ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἁπλώσῃ βέβηλον χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους σου, θὰ βαφῇ μὲ τὸ αἷμα ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Εἶνε ἡ θέλησις τοῦ ἔθνους καὶ τὸ ἔθνος θὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του».

Ἐπὶ τῷ συμβάντι τούτῳ ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις κατὰ πρῶτον ἰσχυρίζεται, ὅτι οὐδεμίαν ἔχει γνῶσιν. Ἀλλ' ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις καθίσταται βιαιοτέρα. Ἀπειλοῦνται τὰ ἔσχατα. Ἀλλ' ἔτι φοβερώτερος εἶνε ὁ κατὰ τῶν Ἑλλήνων διωγμός. Ἀπειλεῖται ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν ἀνακαλέσῃ ἐκ Κρήτης τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, εἰ καὶ οὗτοι ἐν καιρῷ εἶχον διαγραφῇ ἀπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ μητρώου, ἂν δὲν ἐξαναγκάσῃ τοὺς Κρῆτας εἰς ὑποστολὴν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας. Ἐπὶ τέλους συνέρχεται ἡ ὀθωμανικὴ βουλή, ἥτις κατηνάλωσεν ὁλόκληρον συνεδρίαν, συζητοῦσα τὸ κρητικὸν ζήτημα, θεωροῦσα αὐτὸ ζήτημα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἅπαντες οἱ ἀγορεύσαντες κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην συμφωνοῦσι περὶ τῆς

τηρητέας ὑπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους πολιτικῆς. Ἡ κυβέρνησις καθῆκον ἔχει νὰ λάβῃ δραστήρια μέτρα πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ὑπὸ τῶν Κρητῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καταπατήσεως τῶν κυριαρχικῶν τῆς Τουρκίας δικαιωμάτων. «Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ἐπεφώνουν οἱ ῥήτορες μετὰ πάθους, κατώρθωσαν ν' ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ νήσῳ ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία, ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐκλονήθη ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία. Ἤδη αὗται ἀπέσυραν τὰ στρατεύματα. Ἀλλὰ δύναται ἐκ τούτου νὰ ἑνωθῇ ἡ νῆσος μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς κυριάρχου δυνάμεως;

Ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἕτερος βουλευτὴς ἀνεφώνησεν: «Ἡ ἡμέρα τῆς ἀνυψώσεως τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐπὶ τῆς Κρήτης εἶνε ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου τῶν Ὀθωμανῶν... Ἡ Κρήτη εἶνε ἡ κλεὶς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους· ἠγοράσθη διὰ τοῦ τουρκικοῦ αἵματος, οὐδέποτε δὲ οἱ Ὀθωμανοὶ θὰ τὴν ἐγκαταλίπωσιν». Οἱ βιαιοπαθέστεροι ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ ἀξιοῦσι παρὰ τῆς κυβερνήσεως νὰ καταλίπῃ τὴν πολιτικὴν τῶν ἡμιμέτρων καὶ νὰ ὁδεύσῃ δι' ἑνὸς στρατιωτικοῦ περιπάτου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Δὲν ὑπάρχει ἄλλη λύσις τοῦ ζητήματος. Τὰ γραμματόσημα τῆς Κρήτης εἶνε ἑλληνικά, ἡ δικαιοσύνη ἐν τῇ νήσῳ ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, αἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων πέμπονται πρὸς ἐπικύρωσιν ἢ ἀναίρεσιν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον τῶν Ἀθηνῶν. «Ἡ συμπεριφορὰ αὕτη τῶν Κρητῶν εἶνε λῃστρική. Ἀλλ' ἀδιάφορον. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος εἶνε τόσον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ διεκδικήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς νήσου κυριαρχικὰ δικαιώματά του.»

Τοιαύτη ἦτο ἡ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος γνώμη τῆς ὀθωμανικῆς βουλῆς.

Ἀκόμη καὶ τὰ μετριοφρονέστατα καὶ τὰ συντηρητικώτατα τῶν τουρκικῶν φύλλων ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐθνικομανοῦς περιβάλλοντος. Ἡ «Γενῆ Γαζέττα» γράφει τὰ ἑπόμενα:

«Ἡ Βουλὴ ἀπέδειξε πόσον ἅπαντες εἶνε ὁμογνώμονες εἰς ζήτημα θίγον τὴν φιλοπατρίαν, τὴν ἐθνικὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ κυβέρνησις ἀναγκαστικῶς θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὴν ἐθνικὴν ἐξέγερσιν καὶ θὰ ἐνεργήσῃ ἀναλόγως. Αἱ ἐν τῇ Βουλῇ ὑψωθεῖσαι φωναὶ ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ Κρήτη διὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς εἶνε ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου. Καταστρεφόμεθα, εἶπον, τὴν Κρήτην ὅμως δὲν δίδομεν. Ἡ Βουλὴ πρέπει νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ διατελῇ αὕτη ὑπὸ τὸν διαρκῆ ἔλεγχον τῆς Βουλῆς».

Ἀλλ' ἐνῷ τοιαῦτα συμβαίνουσιν ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ, ἐξεγέρσεις, ἀπειλαὶ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, προπαρασκευαὶ εἰς πόλεμον κατ' αὐτοῦ, ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ἥτις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπεδείξατο κατάφωρον ἀδιαφορίαν ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει τῶν ἑλληνικῶν σημαιῶν ἐν τῇ νήσῳ, ἤδη ἐσκέφθη διαφόρως ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει μιᾶς καὶ μόνης σημαίας καθ' ἣν ἡμέραν ἡ Κρήτη ἀπεδίδετο εἰς ἑαυτήν, καθισταμένη κυρία τῶν τυχῶν αὐτῆς.

Οἱ πρόξενοι τῶν προστατίδων Δυνάμεων ὑπέδειξαν προφορικῶς κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπήν, ὅτι ἡ ἀνύψωσις τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐπὶ τῆς ἐπάλξεως «Φιρκᾶ» τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων, ὅπου τέως ὑψοῦντο αἱ σημαῖαι τῶν Προστατίδων, παραβιάζει (;) τὸ ὑπὸ τῆς Διακοινώσεως ἐπισημοποιηθὲν καθεστώς. Οὐδεὶς λόγος ἐγένετο περὶ τῶν λοιπῶν, τῶν ἁπανταχοῦ τῆς νήσου σημαιῶν.

Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας σύμβουλος ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Ἄγγλου προξένου ἐπιστολήν, λέγουσαν τὰ ἑξῆς :

«Εἶμαι ἐπιφορτισμένος παρὰ τῆς Κυβερνήσεώς μου νὰ γνωστοποιήσω ὑμῖν ἐπικείμενον κίνδυνον, ὅστις προκύπτει διὰ τὴν Ἑλλάδα ἕνεκεν τοῦ ἐπεισοδίου, ὅ περ ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς ὑψουμένης εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος Χανίων ἑλληνικῆς σημαίας καὶ νὰ προσθέσω, ὅτι ἐὰν αἱ ἀρχαὶ τῆς Κρήτης ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν ἔπαρσιν τῆς σημαίας (si on persiste arborer ce pavillon), αἱ Δυνάμεις ἤθελον εὑρεθῇ ὑποχρεωμέναι ν' ἀντιμετωπίσωσι τὸ ζήτημα τῆς ἐκ νέου κατοχῆς τῆς νήσου (envisager une reoccupation) διὰ διεθνῶν στρατευμάτων».

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦ Ἄγγλου προξένου ἀπεκρίνετο κεκαλυμμένως, ὅτι δὲν δύναται μόνη ν' ἀναλάβῃ μεγάλην εὐθύνην, χωρὶς ν' ἀκούσῃ συγχρόνως καὶ τὴν γνώμην τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἀφοῦ μάλιστα ἔμελλον οὗτοι νὰ συνέλθωσιν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν. Ἀλλὰ δὲν ἀνέμενε μόνον τὴν ἄφιξιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή· αὐτὸς ὁ κρητικὸς λαὸς κατελήφθη ἐξ ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως, παρὰ τὰς προσπαθείας τῶν Συμβούλων νὰ καθησυχάσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ πείσωσιν, ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὰ κελεύσματα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Μάταια πάντα ταῦτα. Ὁ κρητικὸς λαὸς ἀπεκρίνετο εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅτι ἡ σημαία μόνον διὰ νέας κατοχῆς, ἥτις ὅμως μόνον ἐν περιπτώσει ἐπεκτάσεως ἐφ' ὅλης τῆς νήσου, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὀρέων, δύναται νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν κυανόλευκον. Ὁ λαὸς ἀποστρέφεται τὴν αὐτονομίαν, ἔστω καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ τὸ ὄνειρον αὐτοῦ εἶνε ἡ ἕνωσις, δι' ἣν διατελεῖ ἀνένδοτος καὶ ἄκαμπτος, ἕτοιμος νὰ ὑποστῇ πᾶσαν θυσίαν καὶ ν' ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἄλλην λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Στρατὸς καὶ λαὸς βροντοφωνοῦσιν : «Ἡ σημαία δὲν καταβιβάζεται πλέον διὰ τῶν διαταγῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ θανάτου. Μόνος ὁ Θεὸς εἶνε ἀνώτερος τῆς σημαίας».

Τοιαῦται εἰδήσεις ἐξηγγέλλοντο ἐκ Κρήτης.

Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα συνέβαινον ἐν Κρήτῃ, τὸ ζήτημα τῆς σημαίας καθίστατο ἑλληνοτουρκικὸν ζήτημα. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις, πιεζομένη ὑπὸ τοῦ νεοτουρκικοῦ φανατισμοῦ, ἀπηύθυνε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τὴν ἀκόλουθον διακοίνωσιν :

«Ἀπό τινος χρόνου, ἰδιαίτατα δὲ ἀπὸ τῆς ἀνόδου ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ κ. Δ. Ράλλη, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις προέβη εἰς φιλικὰς πρὸς ἡμᾶς δηλώσεις. Ἀτυχῶς

μολαταῦτα δὲν παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ δηλώσεις αὗται τίθενται εἰς ἐφαρμογὴν καὶ διὰ γεγονότων.

»Ἡ πολιτική, ἣν ἠκολούθησε τὸ προκάτοχον ὑπουργεῖον τοῦ κ. Γ. Θεοτόκη ἐδημιούργησε μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἐχθρότητα καὶ ἀνταγωνισμὸν ἐκ τῶν μᾶλλον δυσαρέστων. Εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ κ. Δ. Ράλλη τὸ διεπόμενον ὑπὸ εἰλικρινῶν αἰσθημάτων ἀπόκειται ἡ ἐπανόρθωσις τῶν ἀδικημάτων τοῦ προκατόχου του.

»Ἀνωφελὴς ἀποβαίνει ἡ ἀπαρίθμησις τῶν πράξεων τοῦ προηγουμένου ὑπουργείου, ὡς ἡ ἀποστολὴ ἀξιωματικῶν ὑπὸ τὸ ἔνδυμα πολιτικῶν ὑπαλλήλων, προσκεκολλημένων εἰς τὰ Προξενεῖα, ἡ ἀποστολὴ ὅπλων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ στάσις τῶν βασιλικῶν Προξένων, οἵτινες τὰ πάντα μετῆλθον, ὅπως ἐξερεθίσωσι κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον.

»Ἐσχάτως δὲ οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ οἱ εὑρισκόμενοι ἐν Κρήτῃ ἔλαβον ἐνεργότατον μέρος εἰς τὸ ζήτημα τῆς σημαίας, ὅ περ ἀποτελεῖ μεγάλην κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας προσβολήν.

»Πάντα τ' ἀνωτέρω ἐδημιούργησαν παρ' ἡμῖν ρεῦμα ἀντιπολιτεύσεως, κατὰ τοῦ ὁποίου, παρὰ πάσας τὰς προσπαθείας ἡμῶν, ὑπῆρξεν ἀδύνατον ν' ἀγωνισθῶμεν.

»Ἀπὸ μέρους αὐτῆς ἡ Ἑλλὰς λέγει, ὅτι οὐδεμίαν ἐδαφικὴν ἔχει ἀξίωσιν ἐπὶ τῆς Κρήτης. Πεποίθαμεν ἐπὶ τὴν σωφροσύνην καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ κ. Δ. Ράλλη καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ στέρξῃ νὰ μᾶς βοηθήσῃ εἰς τὴν κοινὴν ταύτην προσπάθειαν, ὅπως διανοίξωμεν νέαν περίοδον εἰλικρινοῦς φιλίας ἐπ' ἀγαθῷ τῶν δύο Χωρῶν.

»Κατ' ἀκολουθίαν ζητοῦμεν, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δηλώσῃ ἡμῖν ἐγγράφως, ὅτι ἀποδοκιμάζει τὰς τάσεις ταύτας τῶν Χριστιανῶν Κρητῶν πρὸς ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τοῦ Βασιλείου καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδεμίαν τρέφει ἀξίωσιν περὶ ἑνώσεως τῆς νήσου».

Ἡ διακοίνωσις αὕτη τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ ἦτο προφανῶς αὐθαίρετος καὶ ἀβάσιμος. Ἠξίου νὰ δηλώσῃ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ὅτι *ἀποδοκιμάζει* τὰς τάσεις τῶν Κρητῶν Χριστιανῶν πρὸς ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ὅτι οὐδεμίαν τρέφει ἀξίωσιν ἡ Ἑλλὰς περὶ ἑνώσεως τῆς νήσου. Ἀλλ' ἠξίου ἐπίσης ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις παρὰ τῆς ἑλληνικῆς ν' ἀπαντήσῃ αὕτη εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Τουρκίας ὑπὸ πνεῦμα εὐνοϊκὸν καὶ ἐντὸς «λογικῆς τινος προθεσμίας». Ἄλλως ὁ πρεσβευτὴς θ' ἀπήρχετο ἐξ Ἀθηνῶν εἰς ἀπεριόριστον ἄδειαν.

Εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπεκρίνετο ὡς ἀκολούθως:

«Ἡ ἀνακοίνωσις, ἣν ἡ Ὑμετέρα ἐξοχότης εὐηρεστήθη νά μοι ἀπευθύνῃ ἐξ ὀνόματος τῆς αὐτοκρατορικῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως προὐξένησεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν ζωηροτέραν κατάπληξιν.

»Τοσάκις μέχρι τοῦδε αἱ Μ. Δυνάμεις καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ αὐτοκρατορικὴ ὀθω-

μανικὴ Κυβέρνησις διεκήρυξαν τὸ εὐθὺ καὶ ἄψογον τῆς στάσεως τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὥστε ἐφρονοῦμεν ὅτι εἴχομεν κερδήσῃ ἀκεραίαν τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ εἰλικρινῆ φιλίαν τῆς Τουρκίας.

»Ἐπίσης δὲν δυνάμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐννοήσωμεν κατὰ τίνα τρόπον ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ πασιδήλου (contre l'évidence même) δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα σχέδια ἐχθρικὰ καὶ κακόβουλα κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας.

»Ἡ αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις ἀσφαλῶς περιέπεσεν εἰς πλάνην. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσωμεν τὸν ἐνθουσιασμόν, μεθ' οὗ τὸ ἑλληνικὸν ἐν Τουρκίᾳ στοιχεῖον, οὗ σήμερον κατηγοροῦνται οἱ ἀντιπρόσωποι ἡμῶν ὡς δηλητηριάζοντες τὴν νομιμοφροσύνην, εἰργάσθη διὰ τὸν θρίαμβον τοῦ ὀθωμανικοῦ Συντάγματος ;

»Τῆς Κρήτης διατελούσης παρακαταθήκης εἰς χεῖρας τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις δὲν δύναται ἢ νὰ καταλίπῃ αὐταῖς τὴν λύσιν καὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἀπόφασίν των.

»Ἐπαναλαμβάνομεν ἑπομένως τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀναμειχθεῖσα (n'étant nullement impliquée) εἰς κίνημα ἑνωτικὸν θὰ τηρήσῃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν αὐτὴν ἄψογον καὶ νομιμόφρονα στάσιν, ἣν καὶ κατὰ τὸ παρελθόν».

Τοιαύτην μετεχειρίζετο γλῶσσαν πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἡ ἑλληνική.

Συγχρόνως ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου κ. Ράλλης ἀπηύθυνεν ἰδιαιτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Τουρκίας, ἐπαναλαμβάνουσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐξευτελιστικοῦ τόνου τὰς αὐτὰς διαβεβαιώσεις περὶ τῆς ἀψόγου στάσεως, ἣν διετήρησεν ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ κρητικοῦ ζητήματος κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἔμεινεν ηὐχαριστημένη ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὅσον αὕτη καὶ ἂν ἦτο ἐξευτελιστική. Ἔπεμψεν ἀμέσως ἀνταπάντησιν. Λέγει πολλὰ περὶ ἑλληνικῶν δῆθεν ἐνεργειῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πρὸς ὑπονόμευσιν τοῦ καθεστῶτος, ἀλλ' ἐντονωτέραν μεταχειρίζεται γλῶσσαν ὡς πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα. Θεωρεῖ τὴν Ἑλλάδα ὑπεύθυνον διὰ τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐν Κρήτῃ κατάστασιν, τὴν θέτουσαν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας καὶ στρεφομένην κατ' αὐτῆς, οὖσαν δὲ νῦν ἐκ τῶν κυριωτάτων αἰτίων τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας προστριβῆς. Ἡ Ἑλλὰς εἶνε ὑπεύθυνος, διότι αὕτη εἶνε ἡ αἰτία τῆς μετατροπῆς τοῦ πρώτου ἁρμοστειακοῦ καθεστῶτος, τοῦ καθιδρυθέντος ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, μετατροπῆς, ἥτις ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν καὶ κατόπιν νὰ στείλῃ εἰς Κρήτην καὶ Ἕλληνας ἀξιωματικούς, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας μετατροπῆς προῆλθον ἅπασαι αἱ σημεριναὶ ἐν Κρήτῃ ἀνωμαλίαι, αἱ προσβάλλουσαι τὴν τουρκικὴν κυριότητα καὶ θέτουσαι τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν εἰς δυσάρεστον θέσιν ἀπέναντι ἀλλήλων.

Ὡς ἐκ τούτου ἀπαιτοῦνται ἤδη τοιαῦτα δείγματα καὶ τοιαῦται διατυπώσεις ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, αἵτινες ν' ἀναιρῶσιν ὁλόκληρον τὸ μεμπτὸν παρελθὸν καὶ νὰ κλείσωσιν ὁριστικῶς ἐν τῷ μέλλοντι τὴν θύραν νέας συσχετίσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω θὰ ἐκλίπῃ ἐφάπαξ τὸ αἴτιον τῆς διακυμάνσεως τῶν σχέσεων τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ κατορθωθῇ ἡ πλήρης ἀποκατάστασις αὐτῶν, ἡ τόσον προφανῶς συμφέρουσα εἰς ἀμφότερα τὰ Ἔθνη.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις μετὰ τὴν κατηγορηματικὴν δήλωσιν τῆς τουρκικῆς, προσκαλεσάσης αὐτὴν ν' ἀπαντήσῃ ἐντὸς λογικοῦ ὁρίου χρονικοῦ διαστήματος, ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς. Ἀντιγράφω τὰ κυριώτατα :

«Μεγάλως ἐθλίβημεν ἐκ τοῦ ὅτι, καὶ μετὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν παρὰ τῆς ὑμετέρας Ἐξοχότητος γενομένην ἡμῖν ἀπὸ μέρους τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως ἀνακοίνωσιν, ἡ Τουρκία ἐπιμένει εἰς τὰ διατυπωθέντα παράπονα, σχετικῶς πρὸς τὴν στάσιν τῆς βασιλικῆς Κυβερνήσεως ἐν Ρούμελῃ καὶ Κρήτῃ.

»Σχετικῶς πρὸς τὴν Κρήτην, ἡ αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις θέλει εὐαρεστηθῇ ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι κατὰ τὰς προηγουμένας αὐτῆς δηλώσεις, οὐ μόνον δὲν ἐθεώρησε τὴν προτέραν στάσιν ἡμῶν ὡς ὑποκειμένην εἰς μομφήν, ἀλλ' ἀντιθέτως πολλάκις διεκήρυξε τὸ ἄψογον αὐτῆς. Οὐχ ἧττον ἐπιλαμβανόμεθα τῆς εὐκαιρίας, ἥτις παρέχεται ἡμῖν ἐκ τῆς νέας ἀνακοινώσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως δηλώσωμεν ἐκ νέου, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει τελείως συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἀφισταμένη πάσης ἐνθαρρύνσεως οἱασδήποτε ἐν τῇ νήσῳ ἐνδεχομένης ταραχῆς».

Συγχρόνως δὲ ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὸ ἑπόμενον ἐπεξηγηματικὸν ὑπόμνημα :

«Ἀπαντῶσα εἰς τὴν πρότασιν τῶν μεγάλων Προστατίδων Δυνάμεων ἡ βασιλικὴ Κυβέρνησις σπεύδει νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν ἐκτίμησιν τὰς ἀκολούθους σκέψεις, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀνακοινώσεως, τῆς ἀπευθυνθείσης αὐτῇ παρὰ τῆς Α. Κυβερνήσεως, ἐν σχέσει πρὸς τὴν στάσιν τῆς Ἑλλάδος ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Κρήτῃ.

»Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις μεγάλως ἐθλίβη, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀπάντησιν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν, ἥτις ἐγένετο αὐτῇ ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας, ἐντολῇ τῆς Κυβερνήσεώς του, ἡ Τουρκία ἐπιμένει εἰς τὰ διατυπωθέντα παράπονα (ἐνταῦθα παρατίθεται τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν Ρούμελην μέρος εἰς τὴν ἀνωτέρω διακοίνωσιν πρὸς τὴν Τουρκίαν).

»Σχετικῶς πρὸς τὴν Κρήτην, ἡ αὐτοκρατορικὴ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις κατὰ τὰς προηγουμένας αὐτῆς δηλώσεις οὐ μόνον δὲν ἐθεώρησε τὴν προτέραν ἡμῶν στάσιν ὡς ὑποκειμένην εἰς μομφήν, ἀλλ' ἀντιθέτως πολλάκις διεκήρυξε τὸ ἄψογον αὐτῆς.

»Οὐχ ἧττον ἐπιλαμβανόμεθα τῆς εὐκαιρίας, ἥτις παρέχεται ἡμῖν ἐκ τῆς

προτάσεως τῶν Δυνάμεων, ὅπως δηλώσωμεν ἐκ νέου, ὅτι ἡ βασιλικὴ Κυβέρνησις, πεποιθυῖα ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν εὐμένειαν, θέλει τελείως συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν περὶ τῆς τύχης τῆς νήσου, ἀφισταμένη πάσης ἐνθαρρύνσεως οἱασδήποτε ἐν τῇ νήσῳ ἐνδεχομένης ταραχῆς».

Πρὸ τῶν θλιβερῶν καὶ ἀκαταλογίστων τούτων συμβαινόντων μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῆς Τουρκίας, χρωμένης τῇ ἰσχύϊ, ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας συνεκάλεσε τὴν βουλὴν εἰς ἔκτακτον σύνοδον, ἵνα ἐκθέσῃ αὐτῇ τὰ συμβαίνοντα καὶ ὑποβάλῃ παραίτησιν, καθ' ὅτι ἡ γνώμη αὐτῆς περὶ ὑποστολῆς τῆς σημαίας ἐκ τοῦ φρουρίου ἐτύγχανεν ἀρνήσεως καὶ ἀπὸ μέρους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, πρὸς οὓς εἰς ἰδιαιτέρας εἶχε προβῇ συνεννοήσεις κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας.

Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ὑποστολὴν τῆς σημαίας. Ἀλλ' οἱ πρόξενοι ἀπῄτουν τοῦτο. Ἐπὶ τέλους δ' ἀνεκοίνουν εἰς τὴν Ἐπιτροπήν, «ὅτι καὶ ἡ αὐτονομία τῆς νήσου δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἄνευ τῆς ἐνεργείας τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, αἵτινες τὴν ἀπέκτησαν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν καὶ θέλει διακινδυνεύσῃ, ἐὰν οὗτοι ἀποκρούσωσι τὰς συμβουλὰς αὐτῶν.»

Ὁ κρητικὸς λαὸς καὶ οἱ ἀντιπρόσωποί του ἠρνοῦντο παντὶ τρόπῳ νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῶν Δυνάμεων.

Ταῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψει ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπηύθυνε τὴν ἑπομένην ἔκκλησιν εἰς τὸν κρητικὸν λαόν:

«*Συμπατριῶται,*

«Τὴν 6ην ὥραν μ.μ. τῆς σήμερον προσκαλέσαντες τὰ μέλη τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς οἱ κ. κ. Πρόξενοι τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἔκαμαν πρὸς αὐτὰ τὴν ἑπομένην κοινὴν ἀνακοίνωσιν:

«Καὶ αὐτὴ ἡ αὐτονομία τῆς νήσου δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἄνευ τῆς ἐνεργείας τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, αἵτινες τὴν ἀπέκτησαν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν, καὶ θέλει διακινδυνεύσῃ, ἐὰν οὗτοι ἀποκρούσωσι τὰ συμβουλὰς αὐτῶν».

«*Συμπατριῶται,*

«Τὰ πράγματα, ὡς βλέπετε, ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν χειροτερεύουσι. Διὰ τῆς ἀπειθείας ἡμῶν πρὸς τὰς συμβουλὰς τῶν Δυνάμεων οὐ μόνον αἱ βάσιμοι ἐλπίδες τῆς ὁριστικῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων ματαιοῦνται, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ τόπου τίθεται εἰς κίνδυνον.

«Εἶνε δυνατὸν ἡ σημερινὴ γενεὰ τῶν Κρητῶν νὰ διαπράξῃ τοιοῦτον ἔγκλημα κατὰ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος; Ἡ ἐπιτροπὴ ἐλπίζει καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμήν, ὅτι θ' ἀνοιχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ λαοῦ καὶ ὅτι θὰ σταματήσῃ πρὸ τοῦ χείλους τοῦ βαράθρου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ τὸν σύ-

ρουν, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, οἱ συμβουλεύοντες τὴν ἀπείθειαν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Εὐρώπης.

«Ὑπείκοντες εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις δὲν σώζωμεν μόνον τὰ ἤδη κεκτημένα, ἀλλὰ καὶ ἀποκτῶμεν νέους τίτλους ἐπὶ τὴν εὐμένειαν αὐτῶν, ἐπιτρέποντας ν' ἀναμένωμεν μετ' ἐμπιστοσύνης τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπανειλημμένως δοθεισῶν εἰς ἡμᾶς ὑποσχέσεων διὰ τὴν ὁριστικὴν ρύθμισιν τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος.

Ἐν Χανίοις 31 Ἰουλίου 1909»

Ταὐτοχρόνως, παραιτηθείσης τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις ἀπὸ δέκα ἤδη μηνῶν διηύθυνε τὰ πράγματα τῆς κρητικῆς πολιτείας μετὰ πολλῆς δεξιότητος, ἐξελέγετο ἄλλη, ἥτις ἀμέσως ἔδιδε τὸν νενομισμένον ὅρκον.

Ἡ νέα Ἐπιτροπή, ὑπηρεσιακὸν μᾶλλον ἢ πολιτικὸν φέρουσα χαρακτῆρα, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν ὑπὸ οἰωνοὺς οὐχὶ εὐχαρίστους· ἀλλ' ἐπεδείξατο σωφροσύνην καὶ σύνεσιν. Τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἀρνουμένου νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ὑποστολὴν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας εἰς οἱονδήποτε Κρῆτα, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ τῶν περιπολουσῶν φυλακίδων ἀγήματα στρατιωτῶν, εἰς οὓς καὶ ἀνετέθη τὸ μέγα ἔργον τῆς ἐπανορθώσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς διεθνοῦς εὐκοσμίας, ἣν προσέβαλεν ἡ κρητικὴ θρασύτης. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἡ ἀπό τινων ἡμερῶν κυματίζουσα ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων, ἡ ἀντικαταστήσασα τὰς σημαίας τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἐν πομπῇ κατεβιβάσθη ὑπὸ τῶν συννηωμένων ἀγημάτων τῆς μεγάλης Εὐρώπης...

Οὕτως ἐλύθη καὶ τὸ ζήτημα τῆς σημαίας· ἀλλὰ τὸ κρητικὸν ζήτημα δὲν ἐλύθη διὰ τοῦ γεγονότος τούτου. Καθ' ἃ ἠγγέλλετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τὴν 12ην Αὐγούστου μακρὰ συνεδρία τῶν μελῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου ἐγένετο ἐν τῇ κεντρικῇ ἕδρᾳ. Τῆς συνεδρίας ταύτης μετέσχον καὶ ἐπίλεκτα αὐτοῦ μέλη, *δρῶντα ὑπευθύνως*. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπὶ τοῦ τάπητος ζητημάτων ἐσκέφθησαν καὶ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος.

Ὁμοφώνως δ' ἐλήφθησαν αἱ ἑπόμεναι ἀποφάσεις:

1ον). Τὸ Κομιτᾶτον οὐδέποτε θὰ παύσῃ τὸν ὑπὲρ τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Τουρκίας ἀγῶνα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Κρήτης.

2ον). Τὸ Κομιτᾶτον θὰ *ἀνατρέψῃ* πᾶσαν Κυβέρνησιν, ἥτις θὰ φωραθῇ μὴ θέλουσα διὰ παντὸς μέσου νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν ἀγῶνα τῶν Κρητῶν Μουσουλμάνων.

3ον). Τὸ Κομιτᾶτον θὰ ἐξακολουθήσῃ δι' ἐπιτροπῶν καὶ δι' ἄλλων μέσων διαφωτίζον τὴν δημοσίαν γνώμην καὶ ἐνισχῦον τοὺς φίλους τῆς Νέας Τουρκίας εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτῶν.

4ον). Τὸ Κομιτᾶτον ἐπιφυλάσσεται νὰ λάβῃ πᾶν μέτρον, ὅ περ θὰ θεωρηθῇ ἀναγκαῖον πρὸς ἀντενέργειαν κατὰ τῆς ἑλληνικῆς προπαγάνδας ἐν Κρήτῃ.

5ον). Τὸ Κομιτᾶτον θὰ ἐργασθῇ καταλλήλως, ὅπως διηνεκῶς τὴν δημοσίαν γνώμην, προκειμένου περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, κρατῇ ἐν ἐξεγέρσει.

6ον). Τὸ Κομιτᾶτον θὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος ἀγρύπνως, μέχρις ὅτου ἡ Κυβέρνησις κρίνῃ εὔλογον νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὰς Δυνάμεις τὸ διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου ἐκπονηθὲν ὑπόμνημα.

Τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου ἡ ἐπίδρασις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ὁσημέραι καθίστατο ἰσχυροτέρα καὶ ἐπιβλητικωτέρα. Διὰ τῶν συλλαλητηρίων, διὰ τοῦ τύπου κατωρθοῦτο νὰ πιστευθῇ ὑπὸ τῆς δημοσίας γνώμης (ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη ;) ὅτι ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ ἀνάπόσπαστον τμῆμα τῆς χώρας καὶ ὅτι ἡ ἀπώλεια αὐτῆς καθίσταται ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸ κράτος. Τὴν γνώμην ταύτην μετέδιδον ἰδίᾳ ἁπανταχοῦ τῆς χώρας οἱ Τουρκόκρητες, διαπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνθελληνικωτέρου φανατισμοῦ, κατέχοντες κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν εὐνοίας ἕνεκα σπουδαιοτάτας θέσεις ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ. Ὑπὸ τοιαύτην ὑποβολὴν διατελοῦσα ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἐπελαμβάνετο πάσης εὐκαιρίας, ὅπως θωπεύσῃ τὴν δημοσίαν γνώμην καὶ ἀποσπάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν δυσχερειῶν πρὸς δημιουργίαν κρητικοῦ ζητήματος.

Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον κατέστη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1909 θρασυτέρα ἡ τουρκικὴ πολιτικὴ ὡς πρὸς τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς ἐν Κρήτῃ μετὰ τὸ ἐν Ἑλλάδι στρατιωτικὸν πραξικόπημα τῆς δεκάτης πέμπτης Αὐγούστου τοῦ ἔτους ἐκείνου. Ἦτο ἐπόμενον νὰ ἐπέλθῃ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει χαλάρωσις τῆς διοικητικῆς τάξεως καὶ ἰσχύος. Ἂν πρὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον τῆς Θεσσαλονίκης ἐπανειλημμένως ἠπείλησεν εἰσβολὴν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους πρὸς τιμωρίαν τοῦ κράτους, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι τοῦτο δὲν ἀποκηρύττει πᾶσαν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὴν Κρητικὴν Πολιτείαν, ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἐκτήσατο δυνάμει ῥητῶν ἀποφάσεων τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἤδη κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπισφαλοῦς καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἡ νεοτουρκικὴ πολιτικὴ κατέστη θρασυτέρα, μονονουχὶ ἀξιοῦσα παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ, ὅπως ἐγκαταστήσῃ ἐν τῇ ἡρωικῇ νήσῳ τουρκικὰς φρουρὰς καὶ ἀναγνώρισιν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων. Ἀποτυγχανούσης τῆς ἐπιθυμίας ταύτης τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, καθίστατο ὑπόλογον ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ λογικὴ τῶν διευθυνόντων τὰ πράγματα τῆς Νέας Τουρκίας.

Ἀλλ' ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν Κρήτῃ τὸ τουρκικὸν καθεστώς. Ἐν ἔτει 1905 ὁ ὕπατος Ἀρμοστὴς τῆς νήσου, ὁ Ἕλλην βασιλόπαις Γεώργιος, εἶχεν ἐπισκεφθῇ, ὡς ἐρρήθη ἤδη ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, τὰ ἀνακτοβούλια τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἐκλιπαρῶν τὴν προσάρτησιν αὐτῆς εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἀλλ' αἱ Δυνάμεις ὑπισχνοῦντο μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς Κρῆτας,

ὅτι δὲν θὰ προσαρτήσωσιν αὐταὶ τὴν νῆσον, οὐδὲ θὰ ἐπιτρέψωσι τὴν προσάρτησιν ὑπὸ Δυνάμεως ἄλλης, παρὰ τὴν γνώμην τῶν κατοίκων. Τὶς ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ἀνεβάλλετο ἡ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος πρὸς τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ;

Περὶ κυριαρχικῶν τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαίων οὐδεὶς ἐπὶ πλέον λόγος. Ὡς παρατηρεῖ γνωστὸς Ἄγγλος δημοσιολόγος, ὁ κ. Dillon, γινώσκων ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ κρητικὰ πράγματα, «ἐν ἔτει 1905, ἤτοι τρία ἔτη, πρὶν ἢ οἱ Κρῆτες κηρύξωσι τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν, τὰ ὑπέρτερα ἢ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Τουρκίας ἦσαν τὸ αὐτὸ καὶ μηδέν· ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐκδηλωθῶσι δι' οἱασδήποτε φανερᾶς πράξεως, ἐπιδρώσης ὁπωσδήποτε ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Οὐδεὶς κλάδος τῆς διοικήσεως, οὐδὲν στάδιον δημοσίου βίου διετέλει ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν. Οὐδεὶς διορισμὸς ὑπαλλήλου, οὐδεμία τροποποίησις θεσμῶν, οὐδεμία νομοθετικὴ ἀρνησικυρία ὑπελείπετο εἰς χεῖρας τοῦ Σουλτάνου ἢ τῆς Πύλης. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ διορισμός, ἢ ἡ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ διατήρησις λειτουργῶν καθαρῶς Μουσουλμάνων, οἷον Καδήδων καὶ Μουφτήδων, εὑρίσκετο ἐμπεπιστευμένος εἰς χεῖρας τῆς κρητικῆς κυβερνήσεως. Οὐδὲν λοιπὸν ἀπέμεινεν ἐκ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, τῆς ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας διαρκεσάσης, εἰμὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναπετᾶν μίαν καὶ μόνην σημαίαν ἐν Σούδᾳ. Ταύτην, καὶ μόνην ταύτην τὴν σημαίαν, ἐμφαίνουσιν αἱ λέξεις: «ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου», ἢ, κατὰ τὴν νεωτάτην ἔκδοσιν, «τὰ ὑπέρτατα δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου».

Διὰ τῆς καθόδου εἰς Κρήτην Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ὡς ἀρχηγῶν τῆς κρητικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἡ Κρήτη ἤρχετο εἰς στενωτέραν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἠξίωσαν καὶ τοῦτο, χωρὶς ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις νὰ ἐπενέγκῃ τὴν ἐλαχίστην σοβαρὰν ἀντίστασιν. Ἡ Κρήτη ὁλοταχῶς ἔβαινε πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Οὐδεμία δύναμις ἦτο ἱκανὴ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ νὰ παρακωλύσῃ τὸ τοιοῦτον. Ἡ Κρήτη δὲν ὑφίστατο πλέον διὰ τὴν Τουρκίαν. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις μονονουχὶ εἶχον μεταβιβάσῃ διὰ τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ διὰ τῶν λόγων τὴν ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐπικυριαρχίαν ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν Χαμὶτ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον. Ἐπικαλοῦμαι καὶ πάλιν ἐν τούτῳ τὴν γνώμην τοῦ ἤδη μνημονευθέντος κ. Dillon :

«Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἡ Κρήτη ἀπὸ πολλῶν οὐσιωδῶν ἀπόψεων ἐγένετο Ἑλλὰς πολιτειακῶς, καὶ τοῦτο τῇ ἐπιδοκιμασίᾳ καὶ δὴ καὶ τῇ ἐνεργῷ βοηθείᾳ τῶν Δυνάμεων. Ἡ χωροφυλακὴ καὶ ἡ πολιτοφυλακή—τὰ δύο μάχιμα σώματα τῆς νήσου—διοικοῦνται παρ' ἀξιωματικῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ τὰ δικαστήρια διευθύνονται ὑπὸ ὑπηκόων τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Τρία μέλη δύο Ἐφετείων ὡς καὶ ὁ Εἰσαγγελεὺς εἶνε Ἕλληνες δικασταί. Ὁ κυριώτερος τῶν Οἰκονομικῶν Ἐποπτῶν εἶνε ἐπίσης ὑπάλληλος σταλεὶς ἐξ Ἀθηνῶν. Ὁ Γενικὸς διευθυντὴς τῶν

κρητικῶν ταχυδρομείων προέρχεται ἐξ Ἑλλάδος, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, οἵτινες ἦλθον ἐκ τῆς ἀπέναντι Μητρός. Οὐδ' εἶνε ταῦτα μόνα. Αἱ Δυνάμεις ἐποιήσαντο καὶ ἕτερον πρὸς τὴν ἕνωσιν βῆμα, καὶ διεκήρυξαν μὲ ὕφος ἐπιβλητικώτατον, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὤφειλε πάντοτε νὰ λαμβάνῃ πρακτικὸν ἐνδιαφέρον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Κρήτης· καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον περιέβαλον αὐτὸν μὲ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκλέγειν τὸν Ὕπατον Ἀρμοστὴν τῆς νήσου. Οὕτως ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων κατέστη, ἂν μὴ ἡ πηγή, τοὐλάχιστον ὁ διευθύνων τὴν ἐξουσίαν ἐκείνην, ἥτις ἐμπιστεύεται τῷ ὑπάτῳ Ἀρμοστῇ. Ὁ δὲ θεσμὸς οὗτος ἀντιστρατεύεται ἐκ διαμέτρου πρὸς τὴν σουλτανικὴν ἐπικυριαρχίαν. Τὸ ἕν ἀποκλείει τὸ ἄλλο».

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐν Κρήτῃ κρατοῦσα τῷ καιρῷ ἐκείνῳ γνώμη, παρὰ τὴν ἀδράνειαν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, φιλοδοξοῦντος ἐπὶ κοσμίᾳ καὶ *ἀφόγῳ* στάσει.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, συνήρχετο ἡ κρητικὴ Βουλὴ τῇ 4ῃ Δεκεμβρίου 1909. Ἐξελέγετο πρόεδρος αὐτῆς ὁ ἡγούμενος τῆς πλειονοψηφίας κ. Μιχελιδάκης, ὅστις κηρύττων τὴν ἔναρξιν τῆς Βουλῆς μεταξὺ ἄλλων ἔλεγε:

»Τοὺς δεσμοὺς πρὸς τὸν κατακτητήν, οὓς διὰ συνεχῶν αἱματηρῶν ἀνατινάξεων ἡ Κρήτη εἶχεν ὁλοτελῶς χαλαρώσῃ, οἱ ἡμέτεροι προστάται ἀντικατέστησαν διὰ συμβόλου ὅλως εἰκονικοῦ καὶ ἀράτου. Οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ ὀπισθοδρομήσωμεν εἰς τὸ πρὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1908 παρελθόν, οὔτε καὶ νὰ μείνωμεν εἰς τὴν μετέωρον αὐτὴν προσωρινότητα ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον, χωρὶς ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ νὰ καθιερωθῇ ὑπὸ τῶν προστατῶν ἡμῶν τὸ ὑπὲρ τὸ ἔτος ἤδη λειτουργοῦν ἑλληνικὸν καθεστώς.

»Αὐταὶ αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, χωρὶς τὴν ἔγκρισιν τῆς Πύλης, διώρισαν Ἀρμοστὴν τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλέως ἡμῶν καὶ ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὸν τὸν Βασιλέα τὴν ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου τοῦ υἱοῦ του.

»Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ δικαιώματος τούτου εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός του ὑπὲρ τῆς Κρήτης αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἀπεγύμνωσαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου πάσης πραγματικῆς ὑποστάσεως.

»Καθ' ὃν χρόνον ἡ κατάλυσις τῆς ἰσορροπίας ἐν τῷ Αἵμῳ διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς βερολινείου Συνθήκης ὑπὲρ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Βοσνίας προὐκάλεσε τὴν ἀνακήρυξιν τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως τῆς νήσου, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἐβεβαίωσαν, ὅτι θ' ἀποβλέψωσι μετ' εὐμενείας εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ δημιουργηθέντος πολιτικοῦ καθεστῶτος.

»Οἱ ὅροι, οὓς ἔθεσαν ἐν τῇ εὐμενείᾳ αὐτῶν αἱ Δυνάμεις, τηροῦνται θρησκευτικῶς καὶ θὰ τηρηθῶσι μέχρι τέλους.

»Οἱ Κρῆτες, εἰς τὸ σχολεῖον τῶν παθημάτων ζυμώσαντες τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς αὐτῶν δυνάμεις καὶ τὴν πολιτικὴν ὡριμότητα ἀποκτήσαντες, ἐδείχθη-

σαν καὶ θὰ δειχθῶσιν ἀντάξιοι τῆς ὑψηλῆς εὐμενείας τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἐλπίζομεν, ὅτι λίαν προσεχῶς θὰ ἐπιστεγάσωσι τὸ οἰκοδόμημα, ὅ περ ἐκαλλιτέχνησαν ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ».

Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα ἐτελοῦντο ἐν Κρήτῃ, διαμαρτυρομένη διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς ἄνευ διακρίσεως κόμματος ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, οἱ «Καιροὶ» τοῦ Λονδίνου διὰ κυρίου ἄρθρου ἐπέκρινον τὴν στάσιν ταύτην τῶν ἐν Κρήτῃ πολιτευομένων, οἵτινες, ἀνταγωνιζόμενοι ἐπὶ πολλῶν πραγμάτων, συμφωνοῦσιν εἰς τὴν ἀπόπειραν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τῶν Δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας ὑπὲρ τῆς πολυποθήτου ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος.» Καὶ ἠπείλει τοὺς Κρῆτας τὸ παγκόσμιον φύλλον τῆς ἀγγλικῆς πρωτευούσης, λέγον ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελεν ἐπιτρέψῃ τοῖς ἀντιπροσώποις τῆς Κρήτης τὴν εἴσοδον εἰς τὸ ἑλληνικὸν βουλευτήριον, «δυνατὸν νὰ μὴ εἶνε ἡ μόνη σκηνὴ τῆς ἐπιδρομῆς, ἐὰν ἐκτελέσωσιν οἱ Κρῆτες τὴν σχεδιαζομένην ἐγκληματικὴν παραφροσύνην. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔχουσι μέγαν στόλον, ἀλλ' ἔχουσιν ἀρκετὰ πλοῖα, ἵνα ἐπαναφέρωσι τὰ στρατεύματα αὐτῶν εἰς Κρήτην»· πρὸς ἀποκατάστασιν βεβαίως τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, ὅπως ἐννοεῖ αὐτὴν ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη.

Συγχρόνως σχεδὸν ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς δημοκρατίας ὡμίλει μετὰ τοῦ αὐτοῦ τόνου, ἀπαντῶν εἰς τὸν κ. Denys Cochin, ὅτι αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἐπιφυλάσσονται νὰ λάβωσι μέτρα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε διαταραχθῇ αὕτη, δὲν ἦτο δὲ δυνατὴ ἡ καταστολὴ αὐτῆς εἰς τὴν ἐπιχώριον ἐξουσίαν.

Ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως. Ἦτο καὶ εἶνε μέχρι τῆς στιγμῆς ἡ μόνη πρόφασις τῆς αὐθαιρέτου πολιτικῆς τῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ.

Οὕτως ἐξειλίσσοντο τὰ πράγματα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1909. Οἱ Κρῆτες οὐδεμίαν ἔδιδον προσοχὴν εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν Δυνάμεων καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς τε ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Τουρκίας. Τῇ εἰκοστῇ Δεκεμβρίου συνήρχετο καὶ πάλιν ἐν Χανίοις ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις. Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ παρῃτεῖτο καὶ νέα ἀπετελεῖτο κυβέρνησις ἐκ τριῶν μελῶν. Καὶ τὸ νέον ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ὁρκισθὲν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διεμαρτυρήθη, ὡσεὶ μὴ τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ τῶν προηγουμένων κυβερνήσεων, τῶν ἀποτελεσθεισῶν μετὰ τὸ κήρυγμα τῆς Ἑνώσεως κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1908.

Ἀλλ' ἤδη τὸ νεοτουρκικὸν καθεστὼς ἠσθάνετο ἑαυτὸ ἰσχυρόν, συμπαθεῖς δὲ τὰς προστάτιδας Δυνάμεις. Ἐντεῦθεν ἡ πρὸς αὐτὰς διακοίνωσις κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ συμβαινόντων, ἔχουσα ὡς ἀκολούθως:

«Παρὰ τὰς ρητὰς καὶ ἐπανειλημμένας διαβεβαιώσεις τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ὀθωμανικῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων ἐν Κρήτῃ, αἱ νέαι κρητικαὶ ἀρχαὶ ὤμοσαν ὅρκον πίστεως καὶ ὑπακοῆς εἰς τὸν

Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Κρητικὴ Βουλὴ ἀπεφάσισε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ἑλληνικὸν Κώδικα ἐν Κρήτῃ.

«Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διαμαρτύρεται ἐντονώτατα κατὰ τῆς παραβιάσεως ταύτης τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Α. Α· Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου. Ἡ παράνομος αὕτη στάσις τῶν προσωρινῶν ἀρχῶν τῆς Κρήτης ἀποτελεῖ πρόκλησιν, ὡρισμένην στασιαστικὴν πρᾶξιν, οὐ μόνον κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν προστατίδων Δυνάμεων».

Ὁ φιλοτουρκισμὸς ἀνεπτύσσετο μετὰ παραδόξου, μετ' ἀκατονομάστου ἀναισχυντίας ὁσημέραι ἐν Εὐρώπῃ, κατ' ἐξοχὴν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐν Λονδίνῳ προέβαινον μέχρι ψυχώσεως οἱ πρόμαχοι καὶ θαυμασταὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ καθεστῶτος. Ἡ παλαιὰ χαλιφική, μουσουλμανικὴ αὐτοκρατορία ἀνεγνωρίζετο ὡς τὸ Eldorado τῆς νέας ἱστορικῆς ἰδέας. Οὐδ' ἐδίστασεν ὁ φιλόσοφος Φρειδερῖκος Χάρρισσων, ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντιπρόσωπος τῆς *θετικῆς φιλοσοφίας*, ἐν ὀνόματι τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων, βεβαιῶν τοὺς ἐν τῇ βρεττανικῇ Ἑταιρείᾳ τῶν Ἐπιστημῶν, ὅτι «οὐδὲν ἑλληνικὸν ἢ κρητικὸν ριψοκίνδυνον κίνημα θὰ τύχῃ ἤδη τῆς ἐλαχίστης συνδρομῆς ἐν Ἀγγλίᾳ. «Ἡ ἐνθάρρυνσις τῶν κρητικῶν βλέψεων, ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις, θὰ ἐπέφερεν ἀναποφεύκτως τὴν ἔνοπλον ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων, ἐὰν δὲν κατέληγεν εἰς πόλεμον ἀνὰ τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου. Ἡ εἰρήνη βασίζεται ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ καθεστῶτος, αἱ δὲ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν ἤθελον ἀποδεχθῇ λύσιν, ἣν ἀποκρούουσιν ὁ ἡγεμὼν καὶ ὁ λαὸς τῆς Τουρκίας».

Τοιαῦτα ἦσαν, ἀρχομένου τοῦ 1910, τὰ θέσφατα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ Νέα Τουρκία καθίστατο ἐκ τῶν δηλώσεων τούτων ὁσημέραι θρασυτέρα καὶ ἀπαιτητικωτέρα.

Ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει τὰ πράγματα ἐξειλίσσοντο ἐν θλιβερᾷ ἀναρχίᾳ ἀπὸ τῆς δεκάτης πέμπτης Αὐγούστου τοῦ 1909 ὑπὸ τὴν δικτατορικὴν διεύθυνσιν τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου.» Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία οὐδὲν ἐσήμαινε πρὸ τῆς θελήσεως τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνδέσμου. Χάρις εἰς τὴν φιλονομίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴν σύνεσιν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἡγετῶν δὲν περιῆλθον τὰ τοῦ κράτους εἰς πλήρη ἀναρχίαν. Πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἐπαπειλουμένων ἐκ τῆς αὐθαιρέτου ταύτης καταστάσεως δεινῶν ἐφευρέθη μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1910 ἡ σύγκλησις Ἐθνοσυνελεύσεως, διπλῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, πρὸς ἀναθεώρησιν δευτερευουσῶν, ἐπουσιωδῶν τινων διατάξεων τοῦ πολιτικοῦ Χάρτου τοῦ 1864. Ἐπῆλθεν ὡς πρὸς τοῦτο κατ' ἀνάγκην συνεννόησις μεταξὺ τοῦ βασιλέως, τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν καὶ ἀντιπροσώπων τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ἑνὸς μόνου ἀποκρούσαντος τὴν διὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως λύσιν τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος. Ἦτο οὗτος ὁ πρωθυπουργὸς τῆς δεκάτης πέμπτης Αὐγούστου κ. Μαυρομιχάλης. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐν τῷ κράτει, οἱ Κρῆτες ἐσκέπτοντο ν' ἀποστείλωσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν νέαν Ἀναθεωρητικὴν Βουλήν. Ἡ

τουρκικὴ κυβέρνησις κατεξανέστη κατὰ τῆς ἐνδεχομένης τοιαύτης ἀποστολῆς. Αἱ δὲ Προστάτιδες Δυνάμεις, ὑπείκουσαι εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς, ἀπέστελλον εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας τὴν ἑπομένην διακοίνωσιν:

«Οἱ Γενικοὶ πρόξενοι τῆς Γαλλίας, Μεγάλης Βρεττανίας, Ρωσσίας καὶ ὁ διευθύνων τὸ γενικὸν προξενεῖον τῆς Ἰταλίας ἔλαβον ἐντολὴν παρὰ τῶν κυβερνήσεων αὐτῶν, ὅπως καταστήσωσι γνωστὸν εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης, ὅτι αἱ τέσσαρες Δυνάμεις δὲν ἤθελον ἐπιτρέψῃ τὴν συμμετοχὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου εἰς ἐκλογάς, αἵτινες πρόκειται νὰ διεξαχθῶσιν ἐν Ἑλλάδι. Ἐάν, παρὰ τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην περὶ τῆς κατηγορηματικῆς ἐναντιότητος τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, ἡ τοιαύτη συμμετοχὴ ἤθελε φανῇ ἐκδηλουμένη, θὰ ἐλάμβανον μέτρα ἀποτελεσματικά, ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν πραγματοποίησίν της.»

Ἀνάγκᾳ καὶ Θεοὶ πείθονται. Οἱ Κρῆτες ὑπεχώρουν.

Ὁ φιλοτουρκισμὸς ἐν Εὐρώπῃ εἶχε προβῇ μέχρι τοσούτου σημείου, ὥστε ἔγκριτα ὄργανα τοῦ τύπου, ὡς τὸ Πεσταῖον «Lloyd», νὰ μὴ διστάσωσι νὰ συμβουλεύσωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας «τὴν ἐγκατάλειψιν πάσης ἐλπίδος προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος». Ἐν γένει τοιαύτη ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἡ γλῶσσα ὁλοκλήρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου.

Τὸ ἑλληνικὸν κράτος κατ' ἀνάγκην, ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, ἀσυντάκτου καὶ ἀπαρασκευάστου, ἐτήρει τὴν αὐτὴν ἄφογον στάσιν καὶ πολιτικήν, οἵαν καὶ κατὰ τὸ παρελθόν. Ἀλλ' ἡ Κρήτη δὲν ἐνόησε νὰ ὑποχωρήσῃ, διαπράττουσα οὕτως ἐθνικὴν αὐτοκτονίαν. Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, λήγοντος τοῦ μηνὸς Μαΐου, ἀπεκρίνετο μετὰ σθένους δι' ἀνακοινώσ ως αὐτῆς πρὸς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, συνοδευομένης καὶ δι' ὑπομνήματος.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπεκαλεῖτο ἐν τῷ ἐγγράφῳ αὐτῆς αὐτὰς τὰς ὑποσχέσεις τῶν Δυνάμεων, αἵτινες διὰ τῶν ναυάρχων αὐτῶν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1897, κατέστησαν γνωστὸν εἰς τοὺς πληθυσμοὺς τῆς νήσου, «ὅτι εἶνε ἀμεταπείστως ἀποφασισμέναι, ὅπως ἐξασφαλίσωσι *τὴν πλήρη αὐτονομίαν τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου*». «Ἐννοεῖται καλῶς, προσέθετεν ἡ διακήρυξις, ὅτι οἱ Κρῆτες ἔσονται ἐντελῶς ἐλεύθεροι ἀπὸ πάντα ἔλεγχον ἐκ μέρους τῆς Πύλης εἰς πᾶν ὅ τι ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις».

Τὸ ὑπόμνημα ἀναφέρει παρακατιόν, ὅτι αἱ Προστάτιδες ἕνεκα λόγων, οἵτινες διαφεύγουσι τὴν γνῶσιν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, δὲν ἐξετέλεσαν μέχρι τοῦδε τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, ἐπιλαμβανόμεναι τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος. «Τοῦτο δὲ καθίστησι δυσχερέστερον τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς, διότι ἡ ἀνώμαλος κατάστασις, εἰς ἣν ἀπὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἔτους διατελεῖ ἡ Κρήτη, δὲν δύναται νὰ παραταθῇ ἐπ' ἀόριστον ἄνευ κινδύνων».

Ἐπίσης παρεκάλει αὕτη τὰς προστάτιδας Δυνάμεις, ὅπως μὴ παύσωσι παρέχουσαι εἰς τὴν Κρήτην τὴν ἠθικὴν αὐτῶν προστασίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας βασιζομένη

κατώρθωσε μέχρι τοῦδε ν' ἀναπληρώσῃ κατὰ γράμμα τὰς ὑποσχέσεις αὐτῆς, ἐλπίζουσα πάντοτε ἐπὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων. Τὸ καθεστώς, τὸ ἐφαρμοζόμενον ἀπὸ τῆς 24ης Σεπτεμβρίου 1908, ἀποτελεῖ ἓν ἐπὶ πλέον βῆμα πρὸς πραγμάτωσιν τῶν πόθων τούτων. Ἠσφαλισμένον ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς προσβολῆς—καὶ τοῦτο κατὰ θέλησιν τῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ κατὰ τὰς πρὸς τοὺς Κρῆτας δηλώσεις αὐτῶν—τὸ καθεστὼς τοῦτο ἀποτελεῖ στοιχεῖον θετικὸν τῆς διεθνοῦς καταστάσεως τῆς νήσου καὶ τὴν ἀπτὴν ἐνώπιον τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἀπόδειξιν τῶν προθέσεων τῶν τεσσάρων Δυνάμεων.

«Οἱ Κρῆτες ἀδυνατοῦσι νὰ ζήσωσιν ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν θεσμῶν. Τούτου ἕνεκα διαβιβάζουσιν εἰς τοὺς κ. κ. Προξένους τὴν θερμοτάτην παράκλησιν (l' ardente prière), ὅπως συστήσωσιν εἰς τὰς Δυνάμεις, ἃς ἀντιπροσωπεύουσι, νὰ λύσωσι τὸ κρητικὸν ζήτημα συμφώνως πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν δοθείσας δηλώσεις, ἀποφασίζουσαι τὴν ταχεῖαν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις εἶνε ἡ μόνη δυνατὴ διευθέτησις τοῦ ζητήματος.»

Καὶ καταλήγει ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, συνηγοροῦσα ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ταύτης διὰ τῶν ἑπομένων, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται οὐχὶ μόνον τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνακόλουθον καὶ τὸ ἀλλοπρόσαλλον τῶν λεγομένων προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων:

«Ὁ κρητικὸς λαὸς ἠκολούθησε πάσας τελείως τὰς συμβουλὰς τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἐσεβάσθη δὲ μέχρι κεραίας τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Μὴ αὐταὶ αἱ ἴδιαι δὲν ἐποδηγέτησαν αὐτὸν καὶ ἐνεθάρρυναν πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν ἐθνικῶν του πόθων, τῶν ἀνακηρυχθέντων νομίμων ;

«Ἀπορρίπτουσα τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν καὶ ἐξαγγέλλουσα τὴν 24 Σεπτεμβρίου τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ Κρήτη ἀπέναντι τῆς Τουρκίας καὶ δικαίῳ ἁπλούστατα κηρύττει κατάστασιν ἔργῳ ἤδη ὑφισταμένην.

«Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἡ Κρήτη κυβερνᾶται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τὸ δὲ πολίτευμα τοῦ Βασιλείου ἐφηρμόσθη ἐν τῇ νήσῳ. Ἡ σημαία ἡ ἑλληνικὴ κυματίζει ἐπὶ τῶν δημοσίων ἱδρυμάτων ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἕτερον, αἱ δὲ δημόσιαι ἀρχαί, ὁ στρατός, ἡ χωροφυλακὴ καὶ οἱ Κρῆτες ὑπάλληλοι δίδουσι τὸν συνταγματικὸν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον. Ἐπίσης ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐν Κρήτῃ ἀσκεῖται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ὡς ἐν Βουλγαρίᾳ ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως Φερδινάνδου. Τὰ γραμματόσημά των ἐπὶ τέλους φέρουσι τὸ ἐθνικὸν σῆμα.

«Εἰς τὴν κρητικὴν τῆς ἑνώσεως ἀνακήρυξιν αἱ προστάτιδες Δυνάμεις δὲν προβαίνουσιν εἰς ἀποδοκιμασίαν. Πᾶν τοὐναντίον. Ἀποδέχονται τὸ καθεστώς, ὡς ἐδημιουργήθη, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἀνεγνώρισαν ἐπισήμως τὰς εἰς τὸ status quo ἐπενεχθείσας ὑπὸ τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ Βουλγαρίας τροποποιήσεις καὶ μὴ

νομίζουσαι ὅτι δύνανται νὰ πράξωσι διαφόρως διὰ τὴν Κρήτην. Δίδουσιν ἐν τούτοις αὖθις δεῖγμα περιφανὲς τῶν προθέσεών των πρὸς αὐτήν, ὁπόταν, πισταὶ εἰς τὴν πολιτείαν αὐτῶν τῶν ἔνδεκα τελευταίων ἐτῶν, ἐπιτρέπουσιν εἰς αὐτὴν νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν διεθνῆ καθιέρωσιν καὶ ἀποδοχὴν τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνώσεως.

«Τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἀκριβῶς δέχεται ὁ κρητικὸς λαὸς παρὰ τῶν προστατίδων Δυνάμεων, διακηρυττουσῶν κατὰ τὴν 15)28 Ὀκτωβρίου, ὅτι «δὲν δυσκολεύονται νὰ ἐπιληφθῶσι μετ' εὐμενείας τῆς συζητήσεως τῆς ἑνώσεως», ἐξ ἧς ἐξαρτῶσι τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μόνου τούτου ὅρου τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς προστασίας τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου. Βασιζόμενος ὁ κρητικὸς λαὸς ἐπὶ τῆς διακηρύξεως ταύτης κατηύθυνεν ἔκτοτε πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ὅπως διευκολύνῃ τὸ ἔργον τῶν Δυνάμεων, συμμορφούμενος πρὸς τὰς συστάσεις αὐτῶν, ἔσπευσε δὲ νὰ ὑποβάλῃ πρὸς αὐτὰς τὴν 18)31 Ὀκτωβρίου τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης του διὰ λόγων, οὓς ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας μετ' εὐχαριστήσεως ἐπαναλαμβάνει.

«Ὁ κρητικὸς λαός, προσηλωμένος σήμερον πλέον ἢ ποτὲ εἰς τὰς παροδόσεις του καὶ τοὺς ἐθνικούς του πόθους, ἐπανειλημμένως ἀναγνωρισθέντας ὡς νομίμους, καὶ πεποιθὼς εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ δικαίου του, αἰσθάνεται βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μανθάνων, ὅτι αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἔλαβον ἀνὰ χεῖρας τὴν ὑπόθεσίν του. **Πεπεισμένος ὅτι ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτῶν εὐμενείᾳ** αἱ Δυνάμεις θὰ εὐδοκήσουν νὰ ἐπισφραγίσωσι τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως, τὸ ὁποῖον αὗται ἀνέλαβον, ἐπαφίεται εἰς αὐτὰς μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης καὶ μὲ τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσίς του, ἐξηγορασμένη δι' ἀναριθμήτων θυσιῶν, θὰ ἐπιβεβαιωθῇ ὁριστικῶς.

«Οὕτως ἡ ἀκλόνητος εὐχὴ τόσων γενεῶν ἐκπληροῦται. Αἱ τέσσαρες Μεγάλαι Δυνάμεις, Ἀγγλία, Γαλλία, Ἰταλία καὶ Ρωσσία, προστάτιδες τῆς Κρήτης, διεκήρυξαν εἰς αὐτήν, ὅτι ἐν οὐχὶ ἀπομεμακρυσμένῳ μέλλοντι θὰ γίνωσιν οἱ εὐμενεῖς καὶ ἁρμόδιοι ἐκπληρωταὶ τῆς εὐχῆς της.

«Ὁ κρητικὸς λαὸς ἀναμένει μετὰ γαλήνης, ὅπως ἐκπληρωθῇ ἡ ὑποσχεθεῖσα πρὸς χάριν του πρᾶξις. Τὸ ἀναμένει μετὰ τοσούτῳ περισσοτέρας ἐμπιστοσύνης, καθότι αἱ Δυνάμεις ἐπικυροῦσι τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Βουλγαρίας εἰς βασίλειον, τῆς ὁποίας φυσικὸς καὶ ἄμεσος ἀντίτυπος ἦτο ἡ ἀνακήρυξις τῆς ἑνώσεως ὑπὸ τῶν Κρητῶν.

«Τῆς καταστάσεως ταύτης, ὡς καὶ τῆς εἰλικρινοῦς στάσεως τοῦ κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων, ἡ Τουρκία ζητεῖ νὰ ἐπωφεληθῇ. Μεταχειρίζεται ὅλα τὰ μέσα καὶ ζητεῖ ν' ἀνατρέψῃ τὰς ἐλευθερίας, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἡ Κρήτη διὰ δεκατριῶν ἐτῶν εὐμενείας καὶ εἰρηνικῆς ἐργασίας καὶ νὰ καταρ-

γήσῃ τοὺς δεσμούς, τοὺς ὁποίους αἱ Δυνάμεις ἐδημιούργησαν μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τοῦ Βασιλείου.»

Καθ' ὃν χρόνον τοιαύτη σθεναρὰ καὶ ὑψηλὴ διαμαρτυρία ὑπὲρ τῶν κρητικῶν δικαίων ἀνεκοινοῦτο εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ἐν τῷ ἀγγλικῷ Κοινοβουλίῳ, ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ ἐπερωτήσεως ὑπό τινος βουλευτοῦ περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Μεγάλης Βρεττανίας ἀνεκοίνου πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς ἑπομένας ἐπεξηγήσεις: «Ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ τις πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ἡ δυσπιστία παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν εἶνε ἔτι μείζων ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἐπενεχθεῖσα αὐτονομία τῆς Κρήτης ἐσήμαινε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διὰ τὴν Τουρκίαν τὴν ἐγγύησιν, ὅτι ἐν ταῖς ὑπαρχούσαις περιστάσεσι προσάρτησις τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν θὰ γείνῃ. Ἔκτοτε, συνεπείᾳ τοῦ νέου ἐν Τουρκίᾳ συστήματος, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὸ γόητρον τῆς Τουρκίας ἐδέησεν ἀναγκαίως νὰ ἐνισχυθῇ. Νέα ὁριστικὴ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἄνευ τῆς συμβουλεύσεως τῆς Τουρκίας εἶνε ἀδύνατος. Ἰδίᾳ δ' ὀφείλουσιν ἀναγκαίως αἱ Δυνάμεις νὰ προσέχωσιν, ὅπως τὸ καθεστὼς ἐν Κρήτῃ μὴ μεταβληθῇ ὑπὸ τῶν Κρητῶν, οὕτως ὥστε ἡ μεταβολὴ νὰ δύναται νὰ εἶνε προσβλητικὴ ἢ ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν Τουρκίαν... Ὁ ὑπὸ τῶν Κρητῶν δοθεὶς ὅρκος πίστεως εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶνέ τι νέον, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ὡς τι ἀνῆκον εἰς τὸ καθεστώς. Ἐφ' ὅσον ἡ ὁρκωμοσία ὑπῆρξεν ἐκουσία, τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδεμίαν εἶχε σημασίαν, ἡ δὲ ἀπαίτησις τῆς Κρητικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅπως γείνωσιν οἱ Μουσουλμᾶνοι βουλευταὶ δεκτοὶ ἐν αὐτῇ μόνον μετὰ ὁρκωμοσίαν σημαίνει ἀναμφιβόλως ἔν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει κίνδυνον τοῦ καθεστῶτος, ὅπερ αἱ Δυνάμεις εἶνε ἀποφασισμέναι νὰ διατηρήσωσιν».

Ἐξακολουθῶν ὁ σὲρ Γκρέϋ μέμφεται μὲν τοὺς Κρῆτας, ὡς μὴ εὐχαριστουμένους ἐκ τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς πλήρους ἐλευθερίας, ἧς ἀπολαύουσιν ὑπὸ τὸ νέον καθεστώς, ἀλλὰ καὶ συγχαίρει τῇ Ἑλλάδι, ἧς ἡ στάσις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν νεωτάτων περιπλοκῶν ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἄμεμπτος, τουτέστιν ὅλως παθητική, ἀπηλλαγμένη πάσης προκλήσεως κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ κατέληξε λέγων, ὅτι «ἡ Κρήτη θ' ἀκολουθήσῃ τὰς συμβουλὰς τῶν προστατίδων Δυνάμεων καὶ ὅτι αὗται δὲν θὰ περιαχθῶσιν εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ λάβωσι τὰ προσήκοντα μέτρα πρὸς ἀναστήλωσιν τοῦ κύρους αὐτῶν καὶ τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἀνέλαβον, καταλαμβάνουσαι τὴν νῆσον».

Ὅπως ἐν Ἀγγλίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἡ αὐτὴ κρατεῖ ἀντίληψις περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων. Καὶ ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι φιλοτιμοῦνται νὰ διατελῶσιν ὑπηρετικοὶ τῇ Νέᾳ Τουρκίᾳ. Ὁ παλαιὸς φιλελληνισμὸς μετεβλήθη· μετεβαπτίσθη —διατί ὄχι;—εἰς *φιλοτουρκισμόν*. «Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶνε συμπαθεῖς. Τί περιμέ-

νετε παρὰ φυλῆς ἀνικάνου πρὸς δρᾶσιν ;» Διὰ τοιούτων κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους λοιδοριῶν καὶ συκοφαντιῶν ἐδικαιολογεῖτο τὸ ὑπὲρ τῶν Τούρκων θερμὸν ἐνδιαφέρον τῆς νεωτάτης Εὐρώπης. Εἶνε βέβαιον, ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ ἐλευθέρου κράτους, οἱ Ἑλλαδικοί, κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν δὲν ἐπεδείξαντο θετικὰς πολιτικὰς ἀρετὰς ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πραγμάτων, καὶ ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σύνταξιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν δυνάμεων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἀπόλυτον, τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ὁ κ. Denys Cochin, ἀγωνιζόμενος πολλοστὴν φορὰν ἐν Γαλλίᾳ ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπεκρίνετο πρὸς τοὺς κατηγόρους αὐτῶν διὰ τῶν ἑπομένων, δημοσιευθέντων κατὰ μῆνα Ἰούνιον ἐν τῷ «Χρόνῳ» τῶν Παρισίων : «Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ διεφύλαξε διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν· ὁ δὲ Ἑλληνισμὸς ἐκχειλίζει πανταχόθεν ἕνεκα τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀπελευθερωθείσης πατρίδος». Καὶ κατερχόμενος ὁ εὐγενὴς ἀνὴρ εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος συμπεραίνει : «Τὸ ἐν Κρήτῃ καθεστὼς πρέπει νὰ λογισθῇ ἀπὸ τῆς 28ης Ἰουλίου 1909, τῆς ἡμέρας δηλονότι τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἡμετέρων στρατευμάτων. Κατὰ τὸ καθεστὼς ἡ διοίκησις τῆς νήσου εἶχεν ἀνατεθῇ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπήν, ἥτις κατὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν ὁμολογίαν ἐκυβέρνα ἀπὸ τῆς 30ης Σεπτεμβρίου ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου».

Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα ἐλέγοντο καὶ ἐγράφοντο ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, οἱ δὲ ὑπουργοὶ ἀμφοτέρων τῶν φιλελευθέρων τούτων κρατῶν συνεβούλευον εἰς τοὺς Κρῆτας ἡσυχίαν ὑπὸ τὸ νέον τουρκικὸν καθεστώς, τὸ ἐγγυώμενον εἰς πάσας τὰς οἰκούσας φυλὰς ἰσοτιμίαν καὶ ἰσοπολιτείαν, οἱονεὶ ἐγκατάλειψιν τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτονομίας, ἥτις ἀνεγνωρίσθη ἤδη αὐτοῖς δι' ἐπανειλημμένων δηλώσεων ὑπὸ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, ἐν τῇ ἰταλικῇ ὡσαύτως Βουλῇ, ἐπὶ ἐπερωτήσει τοῦ βουλευτοῦ κ. Γκάλλι ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς κ. Σὰν Τζουλιάνο ἐδήλου εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ ἀπεριφράστως, «ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων ἐν Κρήτῃ, ἂν δὲν ἤθελε ληφθῇ ἐγκαίρως πρόνοια, δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἀντίκτυπον εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος καὶ νὰ ἐκθέσῃ οὕτως εἰς κίνδυνον τὴν εἰρήνην ἐν τῇ Ἀνατολῇ». Καὶ κατέληγε τὸν λόγον του, συμβουλεύων εἰς τοὺς Κρῆτας νὰ μὴ προκαλῶσι τὴν Τουρκίαν, ἂν θέλωσι ν' ἀποφύγωσι τὸ ἐνδεχόμενον, καθ' ὃ αἱ Δυνάμεις, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν δύνανται νὰ λάβωσι μέτρα, ἄγοντα εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ εἰσαγωγὴν καθεστῶτος, ὀλιγώτερον εὐπροσδέκτου ἀπὸ τὸ σημερινὸν εἰς τὴν πλειονότητα τῶν κατοίκων. Οὐχ ἧττον ὁ ἀγορεύων ἀνωμολόγει, ὅτι ἡ στάσις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὑπῆρξε λίαν ἄφρονος καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, συνδιαλεχθεὶς μετ' αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων καὶ μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῶν ἐξωτερικῶν τῶν ἄλλων κρατῶν, οὐδὲν

εἶπεν ἀντίθετον πρὸς τὴν στάσιν τῶν Δυνάμεων, δυνάμενον ν' ἀποτελέσῃ ἀφορμὴν παραπόνων ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας.

Συγχρόνως δ' ἐδήλου ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας ὑπουργός, ὅτι αἱ τέσσαρες Δυνάμεις ἐπέδωκαν πρὸς τὴν Τουρκίαν ταὐτόσημον διακοίνωσιν, καθησυχάζουσαν αὐτὴν περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαιωμάτων αὐτῆς. Καὶ ἀληθῶς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ἐπισκεφθεὶς ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν Ριφαὰτ πασσᾶν, ἐπέδωκε τὴν ταὐτόσημον ταύτην διακοίνωσιν, δι' ἧς ἐδήλου ἐκ μέρους τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ὅτι «ἐὰν δὲν γείνωσι δεκτοὶ ἐν τῇ Κρητικῇ Ἐθνοσυνελεύσει οἱ Μουσουλμᾶνοι πληρεξούσιοι, χωρὶς νὰ ὁρκισθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον, αἱ Δυνάμεις εἶνε ὑποχρεωμέναι νὰ λάβωσι μέτρα ἐν Κρήτῃ, οὕτως ὥστε νὰ περιφρουρηθῶσιν ἐπαρκῶς τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐπικυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου».

Ἐν τῇ εἰρημένῃ διακοινώσει δὲν ἐμνημονεύετο ὁποῖα θὰ ἦσαν τὰ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ληφθησόμενα μέτρα, οὐχ ἧττον ἠγκωμιάζετο καὶ πάλιν ἡ ἄψογος στάσις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι, τούτου δ' ἕνεκα ἀπῃτεῖτο παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἡ ἄμεσος κατάπαυσις τοῦ κηρυχθέντος καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν boycottage κατὰ τῶν ἑλληνικῶν προϊόντων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας. Καὶ κατέληγεν ἡ διακοίνωσις, ὑπισχνουμένη εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει αὕτη ἐπιθυμῇ τὴν ὁριστικὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, αἱ Προστάτιδες δηλοῦσιν, ὅτι δὲν δύνανται νὰ προβῶσιν εἰς αὐτήν, χωρὶς νὰ μετάσχωσι πᾶσαι αἱ ὑπογράψασαι τὴν βερολίνειον Συνθήκην Δυνάμεις.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, πρὸς ἣν αἱ προστάτιδες αὗται τῆς Κρήτης Δυνάμεις διετέλουν εὐμενέσταται καὶ δὲν ὑπέδειξαν αὐτῇ ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ἔπρεπε νὰ συνταχθῇ ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν διακοίνωσιν, ὑπέβαλλε τὴν παράκλησιν, ὅπως προσκληθῶσιν εἰς τὴν πρὸς λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος Συνδιάσκεψιν καὶ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία, φιλικώτατα ἐπίσης πρὸς αὐτὴν διατεθειμέναι, καὶ νὰ ἐρωτήσωσιν αὐτάς, ἂν δέχωνται νὰ μετάσχωσι πιθανῶς διεθνοῦς Διασκέψεως, συγκροτηθησομένης πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν κατάπαυσιν τοῦ boycottage, ἐβεβαίου, ὅτι τοῦτο ἦτο λίαν δυσχερές, διότι ἕνεκα τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀνεπτύχθη παρὰ τῷ τουρκικῷ λαῷ ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅ περ δὲν δύναται ἡ κυβέρνησις νὰ συγκρατήσῃ.

Ἐκ τῶν ἀπειλῶν τούτων τῆς τε Τουρκίας καὶ τῶν προστατίδων Δυνάμεων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπηρεασθῇ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Κρήτης. Ἐνόει ἀντίστασιν μέχρι τέλους. Οἱ Κρῆτες εἶχον τὸ δίκαιον ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ δὲν ἐνόουν νὰ καταλίπωσι τοῦτο ἔρμαιον τοῦ νεοτουρκικοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς συμφεροντολογικῆς πολιτικῆς τῶν προστατίδων Δυνάμεων. Ἀλλ' ἐν τῇ συνελθούσῃ τὴν 26ην Ἰουνίου Ἐθνοσυνελεύσει κατίσχυσαν αἱ γνῶμαι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις

ἐφρόνει, ὑπείκουσα εἰς τὰς πιέσεις τῶν προξένων τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ὅτι ὤφειλεν ἡ κρητικὴ ἐθνοσυνέλευσις νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους βουλευτὰς νὰ παρακαθήσωσιν ἐν αὐτῇ, χωρὶς νὰ ὁρκισθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον. Ἡ ἀντιπολίτευσις δὲν μετέσχε τῆς πρώτης ἐκείνης συνεδρίας. Ἀλλ' ἡ πλειονοψηφία ὑπεχώρησε καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἐγένοντο ἀνώμοτοι δεκτοὶ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει. Τὸ δίκαιον καὶ ἡ λαϊκὴ βούλησις ἐστραγγαλίσθη· ἐκράτησε τὸ ἄδικον καὶ ἡ βία.

Ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν συνέβαινε τοῦτο, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ πραγματικὴ γνώμη τῶν Κρητῶν ἐπεκράτει ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ αὐτῶν, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις θὰ ἐφήρμοζον ἐν τῇ Κρητικῇ Πολιτείᾳ αὐστηρὰ μέτρα κατ' αὐτῆς, μονονουχὶ ἐπαναφέρουσαι εἰς ἐνέργειαν τὸ παλαιὸν καθεστώς. Τὰ κοινοποιηθέντα πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τελεσίγραφα εἶχον ὡς ἀκολούθως :

«Οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, τῆς Ρωσσίας καὶ ὁ διευθύνων τὸ Γενικὸν Προξενεῖον τῆς Ἰταλίας κατὰ διαταγὴν τῶν Κυβερνήσεών των λαμβάνουσι τὴν τιμὴν νὰ καταστήσωσι γνωστὸν εἰς τὴν Κρητικὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν ὅτι, ἐὰν ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις κατὰ τὴν προσεχῆ συνεδρίαν αὐτῆς δὲν ἤθελε δεχθῇ τοὺς πληρεξουσίους τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν, χωρὶς ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν τὴν δόσιν ὅρκου ἀντιθέτου πρὸς τὸ αἴσθημά των, αἱ τέσσαρες προστάτιδες Δυνάμεις θὰ σκεφθῶσι περὶ τῶν μέτρων ἐκείνων, ἅτινα θὰ θεωρήσωσι κατάλληλα πρὸς διακανονισμὸν τῆς καταστάσεως ἐν Κρήτῃ».

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 27 Μαΐου (9 Ἰουνίου) 1910.

«Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐφιστῶσι τὴν προσοχὴν τῆς Κρητικῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ μὴ προσβάλῃ τὰ δικαιώματα τῆς μουσουλμανικῆς μειοψηφίας. Ἰδιαιτέρως αὗται δὲν θὰ παρεδέχοντο νὰ ἐμποδισθῶσιν οἱ Μουσουλμᾶνοι Κρῆτες ὑπάλληλοι ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελῶσι τὰ καθήκοντα τῆς ὑπηρεσίας των, ἢ νὰ στερηθῶσι τῆς μισθοδοσίας αὐτῶν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι δὲν ἔχουσι δώσῃ τὸν ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως ἀπαιτούμενον ὅρκον πίστεως.»

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 24 Μαΐου (6 Ἰουνίου) 1910

Εἰς τὰ ἀνακοινωθέντα ταῦτα τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Κρήτης ἀπεκρίνετο διαβεβαιοῦσα, ὅτι τὰ δικαιώματα τὰ ἐξασφαλισθέντα εἰς τὴν μουσουλμανικὴν μειονότητα δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς διαρκοῦς φροντίδος αὐτῆς, ἀφ' ὅτου εὑρίσκεται εἰς ἐνέργειαν τὸ παρὸν πολίτευμα.

«Αὐτὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Μουσουλμᾶνοι ὑπάλληλοι διατηροῦσι δημόσια ἀξιώματα ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς ἐν τῇ νήσῳ τοῦ παρόντος καθεστῶτος, ὑπάλληλοι, οἵτινες δὲν ἔδωσαν τὸν νενομισμένον ὅρκον, δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐξασκῶσι τὰ καθή-

κοντά των, οὔτε ἐστερήθησαν τῶν ἀποδοχῶν των, μαρτυρεῖ περὶ τῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι καθωδήγησαν ἔκτοτε τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν δυσχερῶν καθηκόντων της.

»Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπενθυμίσῃ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς ἀπὸ τῆς ἐλευθερώσεώς του ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, ἥτις ἐγένετο πρὸ 13 ἐτῶν, ἐγειρόμενος ὑπεράνω τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ τῷ ἐμπνευσθῶσιν ἐπὶ ἀναμνήσεις θερμὰς ἔτι ἀλγεινοῦ παρελθόντος καὶ ἀκολουθῶν τὰς παραδόσεις τῆς φυλῆς καὶ θρησκείας του καὶ τῆς ἰδιαιτέρας κλίσεώς του, οὐ μόνον ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον ἐντελῆ ἰσοπολιτείαν, ἀλλ' ἐξησφάλισεν εἰς αὐτὸ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις προνομιοῦχον θέσιν.

»Καθόσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν ὅρκον τὸν δοθέντα ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ νομίζει καθῆκον νὰ διακηρύξῃ, ὅτι καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐσκέφθη ποσῶς νὰ θίξῃ ὁπωσδήποτε τὰ δικαιώματα τῆς μουσουλμανικῆς μειονότητος.

»Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, ἥτις πάντοτε ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὰς συμβουλὰς τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν, ἔκρινε πάντοτε, ὅτι ἡ ἐλευθέρα λειτουργία τοῦ καθεστῶτος, τοῦ προκηρυχθέντος ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1908. ἀποτελεῖ κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις τὴν ἀποτελεσματικωτέραν ἐγγύησιν διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ, τῶν ὁποίων τὴν φροντίδα τῇ ἀνέθεσαν αἱ Δυνάμεις».

Ἡ Κρήτη ὑπεχώρησε καὶ πάλιν πρὸ τῶν συμβουλῶν (γράφε ἀπειλῶν) τῶν προστατίδων Δυνάμεων. Τὸ κέντρον τῆς ἐθνικῆς βαρύτητος ὡς πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα μετεβιβάσθη αὐθαιρέτως καὶ ἀδικαιολογήτως ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου εἰς τὸν Σουλτᾶνον τῶν Ὀθωμανῶν Μεχμέτ. Ἡ νεοτουρκικὴ πολιτικὴ ἐθριάμβευε. Κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν ἐπίσημον Εὐρώπην, νὰ καθυποτάξῃ αὐτὴν διὰ τῶν *ἀργυρῶν λογχῶν*. Καὶ δὲν ἐδίστασε μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐν πληθούσῃ ὀθωμανικῇ Βουλῇ ὁ μέγας Βεζύρης νὰ διακηρύξῃ τὰ ἑπόμενα εἴς τε τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς ἀπίστους ἐκ τῶν ἀκροωμένων αὐτοῦ :

«Μέχρις ἐσχάτων εἰς τὰς Δυνάμεις παρετηρεῖτο ψυχολογικὴ κατάστασις ἐπιτρέπουσα, ὅπως ὅλα τὰ ζητήματα διευθύνωνται καθ' ἡμῶν. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ἐδείκνυον ἀδιαφορίαν, ἥτις συνετέλει, ὅπως τοῦτο ἐξελίσσηται εἰς βάρος ἡμῶν. Ἀκόμη μέχρι τῆς ἐκκενώσεως τῆς Κρήτης αἱ Δυνάμεις δὲν ἐφαίνοντο εὐνοϊκαὶ πρὸς ἡμᾶς. Ἀπὸ ἑνὸς ὅμως ἔτους ἡ πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων μετεβλήθη, τείνουσα πάντοτε, ὅπως ὑπεραμυνθῇ τῶν δικαίων ἡμῶν. Αὗται, ὡς γνωστόν, ἐνήργησαν τὴν καταβίβασιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἀπὸ τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων καὶ ὑπέδειξαν εἰς τοὺς Κρῆτας, ὅτι θὰ ἐλάμβανον αὐστηρὰ κατ' αὐτῶν μέτρα, ἂν παρεβιάζετο ἡ ἐν Κρήτῃ ὀθωμανικὴ σημαία. Τελευταίως ἐχαρακτή-

ρισαν ὡς μὴ γενόμενον τὸν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ὅρκον. Ἤδη δὲ ἀναγνωρίζονται καὶ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα ἡμῶν».

Ὁ ἐπίσημος καὶ ἡμιεπίσημος εὐρωπαϊκὸς τύπος ἐξήνεγκε κραυγὰς ἀλαλαγμοῦ καὶ ἀγαλλιάσεως ἐπὶ τῇ ὑποχωρήσει ταύτῃ τῆς Κρητικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Πῶς ὄχι ; Τί ἠδύνκντο νὰ πράξωσιν οἱ πτωχοὶ νησιῶται ; Τὸ ἰταλικὸν «Βῆμα», ἡμιεπίσημος ἐφημερὶς τῆς Consulta, ὑποκρινόμενον ἐκτίμησιν πρὸς τὴν κρητικὴν σύνεσιν καὶ νομιμοφροσύνην, ἔγραφε :

«Ὡς προεβλέψαμεν, ἡ ὀρθοφροσύνη ὑπερίσχυσε. Προχθὲς οἱ Πρόξενοι τῶν Δυνυνάμεων ἐπέδωκαν πρὸς τὴν Κρητικὴν Κυβέρνησιν τελεσίγραφον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔλεγον, ὅτι ἂν ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις δὲν ἐδέχετο εἰς τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς ἄνευ ὁρκωμοσίας τοὺς Μουσουλμάνους Βουλευτάς, καὶ ἂν ἐξ ἄλλου οἱ ὑπάλληλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ μουσουλμανικὸν θρήσκευμα παρημποδίζοντο ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐξ αἰτίας τοῦ ἰδίου ὅρκου, στρατιωτικαὶ δυνάμεις θ' ἀπεβιβάζοντο εἰς τοὺς κυριωτέρους λιμένας τῆς νήσου καὶ θὰ ἐγίνετο κατοχὴ τῶν τελωνείων.

«Ἀπέναντι τῆς τοιαύτης στάσεως καὶ αὐτὴ ἡ Ἀντιπολίτευσις, καίτοι ἠρεθισμένη ἐκ τῶν συζητήσεων, αἵτινες προηγήθησαν τῆς χθεσινῆς ἡμέρας, δὲν ἠθέλησεν ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τοῦ νὰ ρίψῃ τὴν νῆσον ἔν ἔτος πρὸς τὰ ὀπίσω, εἰς τὸ καθεστὼς δηλαδὴ τῆς ἀμέσου προστασίας, ἥτις ὑρίστατο, ὅταν τὰ φρούρια τῶν Χανίων κατείχοντο ὑπὸ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, ἀποχωρησάντων ἀκριβῶς περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου 1909. Καὶ ἀποσχοῦσα τῆς συνεδριάσεως ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Συνέλευσιν νὰ κλίνῃ τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν θέλησιν τῆς Εὐρώπης.

«Ἡ ἀπειλὴ τῶν Δυνάμεων δὲν ἦτο πλατωνική. Καὶ διὰ νὰ τὴν αἰσθανθῶσιν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ σοβαρότητι οἱ Κρῆτες, συγχρόνως μὲ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τελεσιγράφου τὰ ὀκτὼ πολεμικὰ αὐτῶν πλοῖα ἀπέπλευσαν ἐκ Σούδας καὶ ἠγκυροβόλησαν πρὸ τῶν Χανίων.

«Σήμερον, συνεπείᾳ τῆς ψήφου τῆς Συνελεύσεως, τὰ πληρώματα τῶν πολεμικῶν δὲν ἀπεβιβάσθησαν καὶ ἡ αὐτονομία τῆς νήσου θὰ διατηρηθῇ οὕτω ἀκεραία».

Ἔγκριτος γερμανικὴ ἐφημερὶς ἔγραφε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐγκατελείφθη παρὰ πάντων, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδένα ἔχει πλέον φίλον. Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον γεγονότα μαρτυροῦσι δυστυχῶς τοῦτο. Ἀλλὰ τίς ἡ αἰτία ; Μόνον ἡ ἀνακόλουθος καὶ ἀνελεύθερος πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, καθισταμένου ἑκάστοτε ὀργάνου ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπικρατούσης εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως, ὡς φρονοῦσιν οἱ ἐν Εὐρώπῃ, ἢ καὶ τὸ ἀλλοπρόσαλλον τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, ἐπιδιωκούσης ἀείποτε κέρδη καὶ ὠφελείας ἐπὶ παραβάσει τῶν ἱερωτάτων δικαίων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ;

Μετὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ὁρκωμοσίας τῶν Μουσουλμάνων βουλευτῶν ἐν τῇ Κρητικῇ Ἐθνοσυνελεύσει, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐξηκολούθησε διαμαρτυρο-

μένη κατὰ πάσης φανταστικῆς παραβιάσεως τῶν ἰδανικῶν αὐτῆς κυριαρχικῶν δικαίων ἐν Κρήτῃ. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη δὲν ἐδίσταζε νὰ παρηγορῇ αὐτήν, ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ νὰ ἐνισχύῃ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπειλητικὴ στάσις, ἣν ἑκάστοτε προσλαμβάνει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐφαντάσθη καὶ φαντάζεται, ὅτι αἱ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην διετίαν ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον πρὸς διεξαγωγὴν πολεμικῆς ἐνεργείας ἐν τοῖς ἑλληνοτουρκικοῖς συνόροις, οὕτω δὲ θὰ ἔδρεπεν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς νίκας, ἐξασφαλιζούσας τὸ κράτος τῶν Νεοτούρκων. Ἀτυχῶς δι' αὐτὴν ἡ ἐξακολουθήσασα καὶ μετὰ τὴν 15ην Αὐγούστου ἄψογος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου κράτους παρεκώλυσε τὴν ἐκτέλεσιν μεγαλουργῶν σχεδίων. Ἀλλὰ τὸ τουρκικὸν κράτος, καὶ ἰδίᾳ τὸ διευθῦνον τὰ πράγματα αὐτοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον διατελεῖ εἰς κρίσιμον κατάστασιν. Ἐπαπειλεῖται ἡ διάλυσις αὐτοῦ ἕνεκα ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αἰτίων. Τὸ κομιτᾶτον, ἡ Νέα Τουρκία, ἔχει ἀνάγκην γοήτρου. Καὶ τὸ γόητρον τοῦτο δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀποκτηθῇ ἄλλως ἢ διά τινος εὐχεροῦς στρατιωτικῆς ἐπιτυχίας.

Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψει πρό τινος καιροῦ ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργός, ὁ δικτάτωρ Σεφκὲτ πασσᾶς, ἔλεγε τὰ ἑπόμενα εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ὀθωμανικοῦ λαοῦ, παρένθυρσα, ἀλλὰ καὶ ἥκιστα κοινοβουλευτικά:

«—Πρέπει νὰ σᾶς ὑβρίσῃ τις, διὰ νὰ συνετισθῆτε καὶ ἐκπληρώσητε τὸ καθῆκόν σας; Χάνετε τὸν καιρὸν μ' αὐτὰ τὰ παληόχαρτα τοῦ προϋπολογισμοῦ! Ρίψατέ τα εἰς τὴν θερμάστραν καὶ περάσατε ὅλα τὰ κονδύλια αὐτοῦ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν. Εἴμεθα στρατιωτικὸν κράτος καὶ πρέπει νὰ καταστήσωμεν τὴν χώραν ἡμῶν στρατόπεδον ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Ὁ προορισμὸς ἡμῶν δὲν συνεπληρώθη. Ἐσώσαμεν τὴν χώραν ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν ἐχθρόν, τὸν Χαμίτ, ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ τὴν σώσωμεν καὶ ἀπὸ τὸν ἐξωτερικόν. Δὲν θὰ ἡσυχάσω, πρὶν ἢ στήσω τὴν σημαίαν τοῦ β' σώματος (Ἀδριανουπόλεως) ἐν Σόφιᾳ καὶ τοῦ γ' (Θεσσαλονίκης) ἐν Ἀθήναις».

Ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἦσαν περιτταὶ αἱ ἀπειλαὶ αὗται τοῦ στρατιωτικοῦ δικτάτορος. Ὡς εἶπον ἤδη, ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ καὶ ἐν ἔτει 1910, ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐξηκολούθει νὰ διατελῇ ἄψογος· ἡ στρατιωτικὴ σύνταξις παρημελημένη, παρὰ τὴν στρατιωτικὴν στάσιν τῆς 15ης Αὐγούστου τοῦ προηγουμένου ἔτους. Ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς ὡμολόγει ἐν Θεσσαλίᾳ διὰ τοῦ νέου προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τὴν ἄψογον ταύτην πολιτικήν. Ἐντεῦθεν ἡ ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ ἐπιδοκιμασία αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ κ. Pichon, ἐπαναλαμβάνοντος τὰ αὐτὰ στερεότυπα ἐπιχειρήματα ἐν ἀπαντήσει εἰς ἐπερώτησιν τοῦ κ. Denys Cochin.

Ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις συνήρχετο ἐκ νέου κατὰ μῆνα Νοέμβριον. Ἐψήφιζε καὶ πάλιν τὴν ἕνωσιν, ὁρκιζομένη εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον. Νέαι

διαμαρτυρίαι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις. Ἐξηναγκάζοντο καὶ πάλιν αὗται, μετὰ παρέλευσιν τετραμήνου ἀδρανείας, ν' ἀπευθύνωσι πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κρήτης τὴν ἑπομένην διακοίνωσιν :

«Ὁ Γεν. Πρόξενος τῆς Γαλλίας, διευθύνων καὶ τὸ Ἰταλικὸν Προξενεῖον, καὶ οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ Ρωσσίας, κατ' ἐντολὴν τῶν Κυβερνήσεών των, λαμβάνουσι τὴν τιμὴν νὰ γνωστοποιήσωσιν εἰς τὴν Κρητικὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν τὴν ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων γενομένην εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς Πρεσβευτὰς δήλωσιν, εἰς ἀπάντησιν τῶν παραπόνων τῆς Κυβερνήσεώς των, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ψήφισμα ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως τῆς νήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

«Τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῆς Κρήτης ἀνεγνωρίσθησαν καὶ ἐξακολουθοῦσιν ἀναγνωριζόμενα ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων, δὲν ὑφίσταται ἄρα λόγος, ὅπως ἡ Πύλη δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰ πρὸ ὀλίγου συμβάντα ἐν τῇ Κρητικῇ Συνελεύσει, ἥτις κατὰ διαφόρους περιστάσεις προέβη ἤδη εἰς ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως τῆς νήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ ἐκδηλώσεις αὗται οὐδεμίαν ἐξασκοῦσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως τῶν τεσσάρων Δυνάμεων περὶ διατηρήσεως τῶν εἰρημένων κυριαρχικῶν δικαιωμάτων.

»Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέλλουσαν διοίκησιν τῆς νήσου, αἱ τέσσαρες Δυνάμεις εἶνε ἀποφασισμέναι νὰ ἐξετάσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο, εὐθὺς ὡς παρουσιασθῇ εὐνοϊκὴ περίστασις».

Ἡ διακοίνωσις αὕτη τῶν Δυνάμεων ἦτο ἑπόμενον νὰ μὴ μείνῃ ἄνευ ἀπαντήσεως ἐν Κρήτῃ. Ἀθετοῦσαι τὰς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς νέας Κρητικῆς Πολιτείας ἐπαγγελίας, καταφώρως ἐνίσχυον τὴν τουρκικὴν πολιτικήν, ἀξιοῦσαν κυριαρχικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς νήσου. Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Κρητῶν κατεξανέστη καὶ πάλιν. Τὴν 6ην Δεκεμβρίου συνήρχοντο ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῶν Χανίων τὰ χριστιανικὰ μέλη τῆς Συνελεύσεως καὶ συνέτασσον ἔντονον ψήφισμα διαμαρτυρίας πρὸς τὴν διακοίνωσιν τῶν προστατίδων Δυνάμεων.

Διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διαμαρτύρονται κατὰ τῆς ὑπὸ τῶν Προξένων τῶν προστατίδων Δυνάμεων πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπιδοθείσης διακοινώσεως, ἐν ᾗ γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «κυριαρχικὰ δικαιώματα», ἀντὶ τοῦ τέως κρατοῦντος ὅρου «ἐπικυριαρχικά», ἐκδηλοῦσι τὴν βαθυτάτην ὀδύνην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἐλπίζουσιν, ὅτι «οἱ μεγάλοι αὐτοῦ εὐεργέται δὲν θ' ἀνεχθῶσι νὰ ἴδωσι τὸν ὑπ' αὐτῶν εὐεργετούμενον μικρὸν τοῦτον λαὸν συντριβόμενον ἐς ἀεὶ ἐν τῇ ἀμύνῃ αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν δικαίων καὶ τῆς διεθνοῦς ἀναγνωρίσεως τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνώσεώς του».

Ἀνάλογα ἀπεκρίνετο εἰς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις καὶ ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας.

Καὶ ἐν τούτοις, ὅ τι ἠμφισβητεῖτο λήγοντος τοῦ ἔτους 1910, ἂν ἦσαν τὰ ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαιώματα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης κυριαρχικὰ ἢ ἐπικυριαρχικά, ἐπιστοποιεῖτο ἐν ἔτει 1897 ὑπ' αὐτῶν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τῆς νήσου. Ἐν κοινοποιήσει αὐτοῦ πρὸς τοὺς Κρῆτας τῆς 7ης Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ὁ τοποτηρητὴς τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τῆς Κρήτης ἔλεγε τὰ ἑπόμενα :

«Φέρομεν εἰς γνῶσιν τοῦ κοινοῦ, ὅτι, καθ' ἃ τηλεγραφικῶς ἀναγγέλλει ἡμῖν ὁ Μέγας Βεζύρης, ἐδόθη εἰς τὴν Κρήτην αὐτονομία ὑπὸ τὴν *ἐπικυριαρχίαν* τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου».

Ἐν Χανίοις τῇ 7 Μαρτίου 1897 ὁ τοποτηρητὴς Ἰσμαὴλ Χακῆς.

Λήγοντος τοῦ ἔτους 1910 καὶ ἀρχομένου τοῦ 1911 ἡ δημοσία γνώμη καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀπησχολεῖτο μὲ τὸ ζήτημα τῶν κυριαρχικῶν ἢ ἐπικυριαρχικῶν δικαίων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐπὶ τῆς Κρήτης. Αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἐκαιροφυλάκτουν τὴν κατάλληλον στιγμήν, ὅπως ἐπιβάλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν κατὰ τὰ ἴδια συμφέροντα μιᾶς ἑκάστης πρὸς τὴν νεοτουρκικὴν πολιτικήν, ἥτις ὁσημέραι καθίστατο ὁρμητικωτέρα καὶ ἀπαιτητικωτέρα. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, νέον καὶ πάλιν ἐνεφανίσθη ἐπεισόδιον ἐπὶ τοῦ πρασίνου τάπητος τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας — ὁ διορισμὸς Μουσουλμάνων ἱεροδικαστῶν, ἀποστελλομένων εἰς Κρήτην ὑπὸ τοῦ Σεϊχουλισλάμη.

Μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀποπείρας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὅπως καταστήσῃ τὰ ἐπικυριαρχικὰ αὐτῆς ἐν Κρήτῃ δικαιώματα κυριαρχικά, διασπῶσα οὕτω τοὺς δεσμοὺς Κρήτης καὶ Ἑλλάδος, τοὺς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δεκαετίαν ἐπὶ τοσοῦτον συσφιχθέντας ὑπὸ τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἡ νεοτουρκικὴ κυβέρνησις ἀπεπειράθη καὶ πάλιν τὴν διάρρηξιν αὐτῶν.

Κατὰ τὸ κρητικὸν Σύνταγμα τοῦ 1899 (ἄρθρον 104) ἀνεγνωρίσθη εἰς τοὺς Μουσουλμάνους τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ νήσῳ θρησκευτικὰ δικαστήρια, ὡς συνέβαινεν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ, ἀλλ' ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ διορισμοῦ ἱεροδικαστῶν (Καδήδων) καὶ Μουφτήδων (κατωτέρων ἱεροδικαστῶν). Οὗτοι ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῶσι μεταξὺ τῶν ἐχόντων ἄδειαν τοῦ Σεϊχουλισλάμη. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ διορισθέντες τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καδῆδες ἠρνήθησαν νὰ δώσωσι τὸν νενομισμένον ὅρκον εἰς τὸν Ὕπατον Ἀρμοστήν, δὲν ἐγένοντο δεκτοί, ἀνεπληρώθησαν δὲ ὑπὸ τῶν μουφτήδων, οἵτινες ὡρκίσθησαν. Ἀπὸ δωδεκαετίας οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ ἐν Κρήτῃ ἐστεροῦντο ἱεροδικαστῶν, οὐδέποτε δὲ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις, προφασιζομένη τὴν λήθην τοῦ παρελθόντος, ἐζήτησε παρὰ τῆς Βουλῆς πίστωσιν 2,500 πρὸς ἐγκατάστασιν ἱεροδικαστῶν ἐν Κρήτῃ. Ἡ ἀξίω-

σις αὕτη τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἦτο ἐπόμενον νὰ τύχῃ ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως ἐν τῇ νήσῳ. Συλλαλητήρια ἐπὶ συλλαλητηρίων ἐγένοντο, διαμαρτυρίαι ἀπεστάλησαν πρὸς τὰς Δυνάμεις ἐκ μέρους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἁπανταχοῦ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας. Τὸ σπουδαιότατον καὶ πολυπληθέστατον πάντων ἦτο τὸ γενόμενον ἐν τῇ ἱστορικῇ θέσει τῶν Μπουτσουναρίων, ἀφ' ἧς πλέον ἢ ἅπαξ διεμαρτυρήθη διὰ τῶν ὅπλων ὁ κρητικὸς λαός. Δεκακισχίλιοι περίπου συνῆλθον ἔνοπλοι ἄνδρες. Ἔλαβον τὸν λόγον οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτευομένων καὶ πολεμάρχων τῆς Κρήτης. Καὶ ἐπὶ τέλους ἀνεγνώσθη τὸ ἐπόμενον σχέδιον ψηφίσματος, γενόμενον ἀποδεκτὸν διὰ χιλιάδων πυροβολισμῶν καὶ ἐνθουσιωδῶν ἐπιφωνήσεων.

«Ὁ λαὸς τῶν νομῶν Χανίων καὶ Σφακίων

«Συνελθὼν σήμερον τὴν εἰκοστὴν πέμπτην Μαΐου 1911 ἔνοπλος εἰς πάνδημον συλλαλητήριον εἰς Μπουτσουνάρια, ὅπως σκεφθῇ καὶ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ πρακτέου, συνεπείᾳ τῶν ἀξιώσεων τῆς Τουρκίας, ὅπως ἀποστείλῃ Καδήδες εἰς τὴν νῆσον.

«Λαβὼν ὑπ' ὄψει

«Ὅτι ἡ τοιαύτη ἀξίωσις ἀναιρεῖ τὰς δι' αἵματος καὶ θυσιῶν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἀποκτηθείσας ἐλευθερίας, ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1908 δημιουργηθὲν ἑνωτικὸν καθεστὼς, τὸ ὁποῖον αἱ προστάτιδες Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν ἐμπράκτως, ὑποσχεθεῖσαι, ὅτι θὰ συζητήσωσι μετ' εὐμενείας ἐν δέοντι τὴν πλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν του δικαίων·

«Πεποιθὼς δὲ ἐπὶ τὰς εὐμενεῖς διαθέσεις τῶν πριστατίδων Δυνάμεων καὶ ἐλπίζων, ὅτι προσεχῶς θέλουσι κυρώσῃ καὶ διεθνῶς τὸ ἀπὸ τριετίας λειτουργοῦν ἐν τῇ Νήσῳ ἑνωτικὸν καθεστώς.

«Ψηφίζει

«Διαμαρτύρεται ἐντόνως κατὰ τοῦ μελετωμένου διορισμοῦ Καδήδων ἐν Κρήτῃ.

«Διαδηλοῖ, ὅτι ἀντὶ πάσης θυσίας θὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποβίβασιν αὐτῶν εἰς τὴν Νῆσον, ἥτις, πραγματοποιουμένη θὰ συνεπήγετο ἀναίρεσιν καὶ τῶν κεκτημένων ἐλευθεριῶν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, θὰ εἶχε δὲ ὡς ἄμεσον συνέπειαν τὴν ἀνατροπὴν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν κατάλυσιν τῶν καθεστηκυιῶν ἀρχῶν.

«Ἐκλέγει μόνιμον Ἐπιτροπείαν, ἐντεταλμένην, ὅπως ἐπιδώσῃ ἀντίγραφον τοῦ παρόντος πρὸς τοὺς κ. κ. ἀντιπροσώπους τῶν ἐν Κρήτῃ Δυνάμεων καὶ καλέσῃ τὸν λαὸν πρὸς λῆψιν τῶν ἀπαιτουμένων μέτρων».

Παρόμοια συλλαλητήρια, ἔντονα καὶ ἀπειλητικά, ἐγένοντο ἁπανταχοῦ τῆς Κρήτης, πρωτοστατησάντων τῶν πολιτικῶν λογάδων πάσης ἀποχρώσεως. Ἀντιγράφω ἐνταῦθα περίληψιν ἐνθουσιώδους λόγου τοῦ Μιχελιδάκη, πολλάκις προεδρεύσαντος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τῆς Κρητικῆς Πολιτείας.

«Δὲν πιστεύω ποτέ, ὅτι οὔτε ἡ φιλελεύθερος Ἀγγλία, οὔτε ἡ δημοκρατικὴ Γαλλία, οὔτε ἡ ὁμόδοξος Ρωσσία, οὔτε ἡ πρὸς τὸ δόγμα τῶν ἐθνικοτήτων συμπα-

θοῦσα Ἰταλία θ' ἀνεχθῶσιν, ἵνα ἡ Τουρκία πλεονεκτήσῃ ἐπὶ ζητήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνέχεται αὐτὴ ἡ τιμὴ καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν κραταιοτάτων τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων.

«Ἀλλ' ἐὰν παρὰ προσδοκίαν αἱ πηγαὶ χωρήσωσιν ἄνω ποταμῶν καὶ ἐγκαταλειφθῶμεν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων προστατῶν, καὶ λησμονηθῶσι καὶ αἱ ἐνοχλήσεις καὶ αἱ μεγάλαι χρηματικαὶ δαπάναι, δι' ὧν συνετελέσθη τὸ πολιτικὸν τῆς Κρήτης οἰκοδόμημα, ἡμεῖς δὲν θὰ λησμονήσωμέν ποτε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον, δὲν θὰ ἀμαυρώσωμεν τὴν μνήμην τῶν πατέρων, δὲν θὰ ποιήσωμεν περὶ πλείονος τὰ ἐφήμερα ἀγαθά, εἴτε ὑλικὰ εἴτε πνευματικά, τῶν ἰδανικῶν καὶ τῶν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἡμετέρων ὑποχρεώσεων. Ἰδίως δὲ θὰ φροντίσωμεν νὰ περισώσωμεν ἐκεῖνο τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον εἶνε ἡ ζύμη, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ζυμωθῇ ἡ νέα τῆς Κρήτης εὐημερία. Ποσάκις δὲν κατεστράφη ἡ Κρήτη, καὶ δὲν ἀνέθαλε καὶ πάλιν ὡς φοῖνιξ ἐκ τῆς τέφρας αὐτῆς; Μάρτυς ἡ τελευταία δωδεκαετία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπουλώθησαν ὅλαι αἱ πληγαί, αἱ εἰς διάστημα τόσων γενεῶν ἐπενεχθεῖσαι εἰς τὸ μικρὸν ἀλλ' ἀντέχον σαρκίον τῆς μικρᾶς Κρήτης.»

Πρὸ τῶν ἀπειλητικῶν δηλώσεων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ὅτι δὲν θ' ἀνεχθῇ τὴν παραβίασιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτονομίας, ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀναμένουσα εὐθετωτέραν περίστασιν, ἵνα προσενέγκῃ τὰς ὑπηρεσίας της πρὸς τὸ νέον ὀθωμανικὸν καθεστώς. Καθ' ἃ βεβαιοῦται, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἡ μᾶλλον τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐνδιαφερομένη εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα, ἐπρότεινεν ἵνα τὸ ζήτημα τῶν Ἱεροδικαστῶν, ἀναβαλλομένης τῆς λύσεως αὐτοῦ, λυθῇ κατὰ τὰ ἄλλοτε κρατοῦντα ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ. Τοιαύτης ἀποκαθισταμένης τάξεως, οἱ ἱεροδικασταὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἐν Κρήτῃ θὰ ὑποδεικνύωνται ὑπὸ Μουσουλμάνων Μουφτήδων, ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τοῦ Σεϊχουλισλάμη καὶ θὰ διορίζωνται ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τῆς τοιαύτης λύσεως οἱ ἱεροδικασταί, ὄντες Κρῆτες τὴν καταγωγὴν καὶ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ, θὰ διορίζωνται ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ἥτις θὰ δύναται οὕτως ἐν πάσῃ περιστάσει νὰ συμμετέχῃ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας. Διὰ τῆς τοιαύτης σατανικῆς λύσεως τοῦ ἱεροδικαστικοῦ ζητήματος ἀναγνωρίζονται ἐν πάσῃ τῇ τραγικῇ πραγματικότητι τὰ κυριαρχικὰ δίκαια, droits suprêmes (τὰ ὕπατα δικαιώματα), καθ' ἃ περικεκαλυμμένως ἐν προηγουμένῃ διακοινώσει τῶν προστατίδων Δυνάμεων διετυπώθη ἡ ἔννοια τῶν κυριαρχικῶν τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαιωμάτων, καὶ τοῦτο διότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, συμμορφωθεῖσα πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν Δυνάμεων, τυγχάνει ἀξία πάσης ἐμπιστοσύνης. Ἀλλ' εἶνε περιττὸν νὰ ἐξηγηθῇ διὰ μακρῶν, ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει πραγματικὴ διαφορὰ μεταξὺ ὑπάτων καὶ κυριαρχικῶν δικαιωμάτων. Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει ἡ τουρκικὴ αὕτη κυβέρνησις, ὁσημέραι κατακτῶσα ἔδαφος ἐν τῇ ἐμπιστοσύνῃ τῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἐπιζητήσῃ

τὴν πρόσκτησιν καὶ ἄλλων κυριαρχικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς Κρήτης, αἱ Προστάτιδες, πρωτοστατούσης τῆς μᾶλλον ἐνδιαφερομένης εἰς τὴν ἄψογον λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, μὴ διστάζουσαι νὰ ἐξυπηρετήσωσι τὰς τουρκικὰς ἀξιώσεις, θὰ ἐπιλαμβάνωνται πάσης εὐκαιρίας νὰ ἐξυπηρετῶσι τὰ συμφέροντα τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας ἐν Κρήτῃ.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ αὐτὸς ὁ Μουφτῆς Χανίων δὲν ἐδίστασε ν' ἀποφανθῇ, ὅτι οἱ Ἱεροδικασταὶ εἶνε περιττοὶ ἐν Κρήτῃ, διότι τὰ δικαστήριά ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς γνώμης μόνον τοῦ Μουφτῆ. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐκδηλοῦται τὸ ἄτοπον καὶ τραγελαφικὸν φαινόμενον, καθ' ὃ ἡ κρητικὴ δικαστικὴ ἐξουσία θὰ διατάσσηται ὑπὸ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τοῦ Μουσουλμάνου ἱεροδικαστοῦ νὰ ἐκτελῇ τὰς ἀποφάσεις του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐν τῇ Κρητικῇ Πολιτείᾳ θὰ εἶνε *διφυής*! ἑλληνική, ἡ ἐπιτόπιος, καὶ μουσουλμανική, ἡ ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ Ἀρχιδικαστοῦ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτευούσης.

Τὸ τερατῶδες τοῦτο φαινόμενον τῆς ἐπεμβάσεως τῆς σουλτανικῆς κυβερνήσεως εἰς τὰ πράγματα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἐπιζητεῖται καθ' ἑκάστην διὰ φωνασκιῶν καὶ συλλαλητηρίων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν Συλλαλητηρίῳ, γενομένῳ πρό τινων ἡμερῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, τῇ Μέκκᾳ ταύτῃ τοῦ Νεοτουρκισμοῦ, ὁ ὄχλος τῆς μακεδονικῆς πρωτευούσης, πολλὰ ἄκοσμα καὶ ἀθέμιτα ἐνωτισθεὶς παρὰ ὑπαιθρίων ῥητόρων τοῦ ἀνθελληνικοῦ μίσους, ῥητόρων, ἀνηκόντων ἰδίᾳ εἰς τὴν τάξιν τῶν *Ντονμέδων*, τῶν Ἰουδαίων ἀποστατῶν καὶ τῶν Τουρκοκρητῶν, καὶ ἄλλων κοινωνικῶν περιτριμμάτων, ἐψήφισεν ὅπως ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις προσπαθήσῃ παντὶ τρόπῳ νὰ λύσῃ τὸ κρητικὸν ζήτημα κατὰ τοὺς ἰσλαμικοὺς πόθους, μὴ διστάζουσα ν' ἀναλάβῃ καὶ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἀπίστου ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ συλλαλητηρίου, παραμένουσα ἐν τῷ τηλεγραφείῳ, ἐπανειλημμένως ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν μέγαν βεζύρην, ὅτι ὁ λαὸς δὲν θὰ διαλυθῇ, πρὶν ἢ ληφθῇ ἡ ἀπάντησίς του. Ὁ μέγας Βεζύρης ἠναγκάσθη ν' ἀπαντήσῃ ὡς ἀκολούθως:

«Τὸ τηλεγράφημα τοῦ Δημάρχου Θεσσαλονίκης, τὸ διαβιβασθὲν ἐν ὀνόματι τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ συλλαλητηρίου τῶν 40 χιλιάδων, ἐλήφθη. Ἀναγνωρίζεται ἡ φιλοπατρία τοῦ λαοῦ καὶ εἶνε ἀξιέπαινοι αἱ πατριωτικαὶ αὐτοῦ δηλώσεις. Διὰ τὸ ζήτημα τῶν Ἱεροδικαστῶν τῆς Κρήτης διεξάγονται διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων, ἡ δὲ Κυβέρνησις θὰ προσπαθήσῃ παντὶ τρόπῳ νὰ περιφρουρήσῃ τὰ δικαιώματα τῆς Χαλιφείας. Ἡ Ἑλλὰς δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅ περ συζητεῖται μετὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἡ δὲ ἐκδοθησομένη ἀπόφασις δὲν θὰ σχετίζηται μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ κυβέρνησις εἶνε βεβαία, ὅτι ἐν ἀνάγκῃ ὅλοι οἱ Ὀθωμανοὶ θὰ θυσιασθῶσι πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ τοῦ ἐλαχίστου τμήματος τῆς ἱερᾶς πατρίδος».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὀθωμανικὸς ὄχλος πρὸς ἐκδίκησιν κατὰ παντὸς ἑλληνικοῦ

χρησιμοποιεῖ τὸν ἐμπορικὸν καὶ ἐν γένει κοινωνικὸν ἀποκλεισμὸν (boycottage). Ἀνήχθη τοῦτο ὑπὸ τῆς νεοτουρκικῆς σχολῆς εἰς περιωπὴν διοικούσης ἀρχῆς. Καθ' ἣν περίπτωσιν ἐπέλθῃ δυσαρέσκειά τις ἐναντίον ξένης Δυνάμεως, τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον, καὶ δὴ τὰ ἐξωλέστατα τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, πολλάκις καθιστάμενα ὄργανα πονηρῶν ξενικῶν εἰσηγήσεων, Ἰουδαίων καὶ λοιπῶν τυχοδιωκτῶν *Λεβαντίνων*, ἐκμεταλλευομένων τὰ ἔνστικτα τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου, ἀποφασίζουσι τὸν ἀμείλικτον διωγμὸν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Δυνάμεως. Καθ' ὅλους τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους σχηματίζονται ἐπιτροπαί, αἵτινες διὰ τῆς βίας παρεμποδίζουσι τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν ἐχθρικῶν ἐμπορευμάτων. Οἱ κακοποιοὶ οὗτοι ἐργάζονται ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ ὑπὸ τὰ ὄμματα τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας, ὑπὸ τὴν προστατευτικὴν σύμπραξιν ἀστυνομίας καὶ στρατοῦ. Καὶ δὲν διστάζουσι νὰ ὑπαγορεύωσι τοὺς νόμους αὐτῶν καὶ τὰς διαταγὰς εἰς τοὺς προξένους καὶ τοὺς πλοιάρχους τῶν ἐμπορικῶν πλοίων.

Κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Βουλγάρων ὁ βάρβαρος οὗτος ἀποκλεισμὸς διήρκεσεν ἐπὶ ἐλάχιστον χρόνον. Κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐξακολουθεῖ ἀπὸ διετίας περίπου, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων ἐκ Κρήτης καὶ τῆς ἐκ νέου κηρύξεως τῆς ἑνώσεως. Οἱ Νεότουρκοι, ἐνισχυθέντες οὐ σμικρὸν ἐν τῷ ἐπαναστατικῷ αὐτῶν ἀγῶνι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῆς Θεσσαλονίκης, εἴτε ταλμουδιστῶν, εἴτε Μουσουλμάνων, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἐμπορικὴν αὐτῶν πολιτικήν. Ἀλλὰ διὰ τούτου κατορθοῦται ἡ ἐνίσχυσις τῆς *Νέας Τουρκίας*;

Δυστυχῶς τὰ πυροβόλα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δὲν ἐξαρκοῦσι νὰ δώσωσι τὸ προσῆκον τῆς διεθνοῦς τιμῆς, κοσμιότητος καὶ κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης μάθημα εἰς τοὺς συνταγματικοὺς θορυβοποιοὺς τῆς νέας πολιτικῆς τάξεως, ἥτις κατ' ὄνομα μόνον τιτλοφορεῖται μὲ τὰ εὐγενέστατα τῶν ὀνομάτων, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ συνεχίζει τὴν ἀπολυταρχικὴν πολιτικὴν τοῦ παρελθόντος, τὴν βίαν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν, ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης.

Τὸ κρητικὸν ζήτημα, ὅπως ὑφαίνεται καὶ ἐξελίσσεται ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὁμοιάζει πρὸς τὸν πολυθρύλητον ἱστὸν τῆς Πηνελόπης. Ὅ τι κατασκευάζεται τὴν ἡμέραν λύεται καὶ ἀποσυντίθεται τὴν νύκτα ὑπό τινος ἀοράτου μυστηριώδους δυνάμεως. Πολλοὶ μνηστῆρες. Τίς ὁ κατακτήσων τὴν καρδίαν καὶ τὴν χεῖρα τῆς μεγαλοφέρνου νύμφης;

Ἡ μεγαλόψυχος νηρηὶς τῆς Μεσογείου ἀπὸ πολλῶν αἰώνων εἶνε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος. Κατεκτήθη, ἀλλὰ δὲν ἀπώλεσε τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς αἰδῶ καὶ ἀξιοπρέπειαν, ἀπέμενεν Ἑλληνίς, τηρήσασα ἀπαραμείωτον τὸν δωρικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερηφάνειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Διῆλθον ἐπ' αὐτῆς Ρωμαῖοι, Σαρακηνοί, Βενετοί, Μουσουλμᾶνοι. Ἡ Κρήτη παρέμεινεν ἀκραιφνῶς ἑλληνική.

Καὶ πάλιν ἀπὸ αἰῶνος περίπου ἡ Κρήτη ἐποφθαλμιᾶται ὑπὸ πάσης μεγαλοκτήμονος πολιτικῆς. Ἐ ἔτει 1830 ὁ Λεοπόλδος, ὑποψήφιος μνηστὴρ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου, ἐπιζητεῖ τὴν προσάρτησιν τῆς νήσου εἰς τὸ νεότευκτον ἑλληνικὸν κράτος, ἀλλ' ὁ Ἄβερδην ἀπεκρίθη αὐτῷ, ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ Λεοπόλδου ἠδύνατο νὰ πραΰνῃ τὴν ναυτικὴν ζηλοτυπίαν τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ Κρήτη ἔμελλε ν' ἀνήκῃ εἰς οἱανδήποτε ἄλλην κυβέρνησιν πλὴν τῆς Τουρκίας. Ἀλλ' ὅτε ὁ Λεοπόλδος, τῇ 30ῇ Ἰανουαρίου 1830, ἔθηκεν ὅρον ἀπαραίτητον τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τὴν κατάληψιν τῆς Κρήτης, ὁ Ἄβερδην εἶπεν εἰς αὐτόν: «Εἶσθε ἐλεύθερος νὰ παραιτηθῆτε... Αἱ Δυνάμεις δὲν σκοποῦσι νὰ διαπραγματευθῶσι πρὸς ὑμᾶς καὶ ἤθελον θεωρήσῃ ὡς ἄρνησιν τὴν *ὑπὸ ὅρους ἀποδοχήν.*»

Καὶ ὁ Λεοπόλδος, ὁ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς τῆς Βελγικῆς, παρητεῖτο τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου, διότι, ὡς ἔγραψεν ἐν τῇ παραιτήσει αὐτοῦ, «ἀποκρούει τὸ ἔργον Ἐπιτρόπου τῶν συμμάχων Δυνάμεων, ἐκλεχθέντος παρ' αὐτῶν, ὅπως τηρῇ ὑποτεταγμένην τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων. Τοιαύτη δ' ἀποστολὴ ἤθελεν εἶναι ἀποτρόπαιος εἰς τὰ αἰσθήματά του καὶ ὑβριστικὴ εἰς τὸν χαρακτῆρά του».

Κατὰ τὴν κρητικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1866, νυμφευθέντος τοῦ βασιλέως Γεωργίου Ρωσσίδα πριγκίπισσαν, ἐλέχθη ὅτι ἡ νῆσος ἔμελλε νὰ δοθῇ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὡς προῖξ τῆς νεονύμφου. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἦτο ἁπλῆ φήμη. Ἡ Κρήτη ἀπέμεινεν εἰς τὴν Τουρκίαν, παρὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτῆς καὶ τὰ μαρτύρια. Ἐν ἔτει 1879, ὁ καγγελάριος Βίσμαρκ ἐν στιγμῇ μεγαλοφροσύνης εἶπεν εἰς τὸν Ρῶσσελ: «Εἶμαι ὑπὲρ τῆς παραχωρήσεως τῆς Κρήτης εἰς τοὺς Ἕλληνας.» Ἡ Ἀγγλία ἐτήρησε ψυχρὰν σιγήν. Ἠῶς ὄχι; Ἐρωτοτροπεῖ πρὸς τὴν μεγαλόψυχον νῆσον τῆς Μεσογείου. Καθισταμένης αὐτῆς, ἢ τοὐλάχιστον τῆς Σούδας ἀγγλικῆς κτήσεως, ἡ ἀγγλικὴ Δύναμις καθίσταται θαλασσοκρατειρα ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, κατὰ βούλησιν κανονίζουσα πάντα τὰ ἑκάστοτε ἐμφανιζόμενα ἐθνολογικὰ προβλήματα. Ἡ πρὸς τὴν Ἰνδικὴν ὁδὸς ἐξασφαλίζεται αὐτῇ κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς, ρωσσικῆς, γερμανικῆς, οἱασδήποτε.

Ἡ Κρήτη εἶνε ἡ κλεὶς τῆς Μεσογείου, Προσφέρονται πρὸς αὐτὴν ἀμύθητα θῶρα, ἀλλὰ δὲν δελεάζεται, ἡ καρδία αὐτῆς παραμένει ἀείποτε ἑλληνική.

Εἶνε θαῦμα τοῦτο. Μετὰ τοσαῦτα μαρτύρια, θυσίας, πειρασμούς, οὐδὲν ἠδυνήθη ν' ἀπολέσῃ ἐκ τοῦ ἀρχαϊκοῦ αὐτῆς μεγαλείου, ἐμμένει εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν, δὲν ὑποχωρεῖ, δὲν ὑποκύπτει. Παραμένει πάντοτε Ἑλληνίς, δέσποινα τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ὀνειροπολοῦσα ἴσως ἐν μέσῳ τῆς ὀδύνης αὐτῆς καὶ τῶν καταδρομῶν τοὺς παλαιοὺς χρόνους τοῦ Μίνωος καὶ τοῦ Ἰδομενέως.

Τοιοῦτος λαὸς εἶνε ἄξιος τιμῆς. Μόνον ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη τὸν παραγνωρίζει.

Καὶ ἐν τούτοις οὐδεὶς τολμᾷ νὰ θίξῃ τὸ πρόβλημα. Παραμένει πάντοτε πρόβλημα, συζητούμενον, ἀλλὰ μὴ λυόμενον. Διέρχεται πρὸ αὐτοῦ ἡ διπλωματία, ἀλλ' ἀποστρέφει τὴν κεφαλήν· δὲν τολμᾷ νὰ τὸ θίξῃ ὁριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως.

Τίς ὁ ἰσχυρός, ὅστις θ' ἀποτολμήσῃ τὸν ἐκβιασμὸν τῆς ὑπερηφάνου Νηρηΐδος; Αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις πολλάκις ἀπεπειράθησαν, ἀλλ' ὠπισθοχώρησαν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον αἰῶνα. Καὶ θὰ τολμήσωσιν οἱ Νεότουρκοι; Εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν πολιορκία μόλις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκπόρθησιν ἑνὸς φρουρίου τῆς νήσου, ὑποβοηθούντων καὶ τῶν κατοίκων, κορεσθέντων ἐκ τῆς φαύλης διοικήσεως τῆς βενετικῆς πολιτείας. Καὶ θὰ τολμήσωσι κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα οἱ Νεότουρκοι, ὁ ἐξηντλημένος καὶ ἔκφυλος οὗτος ὀργανισμός;

Οἱ Κρῆτες θ' ἀναμείνωσιν ἐν δεδομένῳ καιρῷ τὴν νεοτουρκικὴν ἐπιδρομήν, διότι τὸ ζήτημα τῆς πατρίδος αὐτῶν εἶνε πρωτίστως κρητικὸν καὶ οὐχὶ ἑλληνικόν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εἶνε ἕτοιμοι, μοὶ ἔλεγε πρό τινων ἡμερῶν ἐπιφανὴς πολέμαρχος Κρής, τεσσαρακοντακισχίλιοι ἔνοπλοι Κρῆτες ν' ἀποβιβασθῶσιν εἰς Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην, νὰ προσβάλωσι κατὰ πρόσωπον καὶ κατὰ τὰ νῶτα τὸν τουρκικὸν στρατόν, νὰ προκαλέσωσι διὰ τῆς βιαίας ἐξεγέρσεως τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ γένους.

Πιθανῶς νὰ μὴ καταστῇ τοῦτο σύμφορον εἰς τοὺς Κρῆτας καὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἀκόμη περισσότερον θὰ ἐκδηλωθῇ ἀσυμφορώτατον εἰς αὐτοὺς τοὺς Νεοτούρκους. Δὲν εἶνε ἀνάγκη περισσοτέρων λόγων καὶ ἀποδείξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ.

Ἓν τινι τῶν ὑψίστων αὐτοῦ ποιητικῶν ἐκστάσεων ὁ Ἐρνέστος Ρενάν, ἀναλύων καὶ συνθέτων τὸ μέγα, ἀλλὰ καὶ μυστηριῶδες φαινόμενον τῆς ὑπερτάτης ἀνθρωπίνης δημιουργίας, τὸ ἐξελιχθὲν ἐν τῷ τμήματι ἐκείνῳ τῆς ὑδρογείου σφαίρας, τῷ ἀρχομένῳ ἀπὸ τῶν βορειοτάτων τμημάτων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ ἐξαπλουμένῳ ἐπὶ τῶν τριῶν ἠπείρων τοῦ παλαιοῦ κόσμου καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον, τὸ Ἰόνιον καὶ τὰς ἀνατολικοδυτικὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου μέχρι τῆς Σικελίας καὶ τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ἀποκαλεῖ τὸ φαινόμενον τοῦτο τὸ *ἑλληνικὸν θαῦμα*. Εἶνε ἡ ἐξωτερίκευσις ὑψίστης ἀνθρωπίνης ἰδέας, ὁποία ἐξειλίχθη καὶ ἐξελίσσεται ἐπὶ αἰῶνας καθ' ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον.

Ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνη ἰδέα, ἥτις ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς σταδιοδρομίᾳ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην, νέαν αὐτῆς μορφὴν καὶ ὑπόστασιν, ἡ ἀνθρωπίνη ἰδέα ἔλαβε τὴν ἰσχυροτέραν αὐτῆς ἔντασιν ἐν τῇ ἀρίστῃ καὶ ἁρμονικωτάτῃ τῶν χωρῶν τῆς ὑδρογείου. Ἡ Ἑλλάς, ἐν τῇ φυσικῇ καὶ γεωγραφικῇ αὐτῆς συστάσει, παρίστησιν ἐν τῷ συνόλῳ ὅ τι αἱ ἄλλαι χῶραι μεμερισμένως. Τέλειος μικρόκοσμος, συνοψίζει ἅπαντα τὰ κλίματα καὶ τὰς ζώνας. Τοιοῦτος δ' ἐκδηλοῦται ἐν τῇ θρησκείᾳ κατὰ πρῶτον, καὶ ἀκολούθως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ποικιλία εὐφυεστάτη τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐδημιούργησεν εὐχερῶς, ἀνωδύνως, τὴν ἔκτακτον ποικιλίαν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, τὴν τοσοῦτον περιφανῶς διατρανωθεῖσαν ἐν ἅπασι τοῖς δημιουργήμασι τῆς ἑλληνικῆς διανοίας. Ὁ ἑλληνικὸς ἄνθρωπος εἶνε ὁ *ὑπεράνθρωπος* τῶν παλαιῶν καιρῶν. Ὁ μελετῶν σήμερον τὰ ἔργα αὐτοῦ, παραβάλλων δ' αὐτὰ πρὸς τὰ προηγούμενα, καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ ἐπιγενέστερα, ὑποθέτει ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς γενεάν, ἀνωτέραν τῆς συνήθους δυνάμεως τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπιπνέει ἐπ' αὐτῶν κατ' ἐξοχὴν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Δὲν εἶνε μόνον ἑλληνικά, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀνθρώπινα. Ὅσάκις δὲν διαπνέεται ὑπὸ τοῦ ἑλλη-

νικοῦ πνεύματος τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως φαίνεται ὠχρόν, σκιῶδες, ἀμυδρῶς κατορθοῦν νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐξάρχουσαν ἐν αὐτῷ ἐσωτερικὴν ἰδέαν. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα εἶνε ἡ χρησμῳδὸς Σίβυλλα, περὶ ἧς λαλεῖ ὁ Ἡράκλειτος, ἥτις φθέγγεται ἐξ ἐμπνεύσεως καὶ ἧς ἡ φωνὴ ἀπηχεῖ θείας ἀληθείας ἐν τῇ ροῇ τῶν αἰώνων. Ἐν τῷ κόσμῳ τῆς σκέψεως καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς πραγματικότητος, ἀπανταχοῦ ἐπιφαίνεται ἡ δημιουργικὴ αὕτη μεγαλοφυΐα, ἥτις κατέστησεν αὐτὸ ἀθάνατον, μηδέποτε διακοπείσης τῆς μακρᾶς ἐπιδράσεώς του ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους[1].

Ὁ Ἑλληνισμός, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἠθικὴ τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου δύναμις, εἶνε ἡ ἀφετηρία καὶ ἡ ἔμπνευσις τῶν μεθελληνικῶν πολιτισμῶν. Ἡ Ρώμη, ὁ Χριστιανισμός, ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς ἔσχον προφανεστάτην τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ, παρὰ τὸν ἰδιόρρυθμον αὐτῶν φυλετικὸν χαρακτῆρα· ἡ ἑλληνικὴ ἀνθρωπιστικὴ ἰδέα διαπνέει δι' ὅλης αὐτῶν τῆς ἐξελίξεως. Ὁ μέσος αἰὼν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ συνειδήσει ἕνα κατ' ἐξοχὴν ἀναγνωρίζει καθηγεμόνα, maestro θὰ ἔλεγεν ὁ θεῖος Δάντης, τὸν Ἀριστοτέλη. Ἡ νεωτέρα Εὐρώπη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, δι' ὅλων τῶν φάσεων, ἃς διῆλθε μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξελίξεως τῶν νεωτέρων αἰώνων, ὀφείλει τὸν ἐκπολιτισμὸν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοσυνείδησιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν[2]. Ἑλληνισμὸς καὶ ἰδανισμὸς εἶνε ταυτόσημα· εἶνε αἱ ἐκδηλώσεις τῆς αὐτῆς

---

1 Οἱ μεγάλοι μυσταγωγοὶ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἀπὸ τοῦ Σόλωνος μέχρι τοῦ Πλάτωνος, ἔσπευδον πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἵν' ἀποκαλύψωσι τὰ μυστήρια τοῦ κόσμου παρὰ τῶν ἱερέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν ζωηρὰν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς φύσεως ὁ παχυλὸς ἀνατολικὸς πολιτισμὸς ὑποτυποῦται ἄλλως, λαμβάνων ὑψηλοτέραν καὶ ἰδεωδεστέραν ἐκδήλωσιν. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρωτοστατεῖ ἡ αἰσθητικὴ μόνον ἄποψις τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Ὁ ἄνθρωπος στερεῖται ἀτομικότητος, βουλήσεως, ὑρίσταται μεμειωμένον πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν ὄν. Μόνη ἡ ἀποκάλυψις εἶνε τὸ α καὶ τὸ ω τῆς γνώσεως· ἡ πίστις εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν ἅπαξ ἄνευ συνειδήσεως καὶ ἄνευ ἐλέγχου εἶνε ὁ γνώμων πάσης πράξεως ἐν τῷ βίῳ. Ἡ Ἀνατολὴ εἶ-ε Σφίγξ ἔτι ἐν τῇ ἱστορικῇ δημιουργίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδὲν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ ὁρώντων προσώπων, ἀπὸ τοῦ ἰσοθέου αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἱερέως μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν κοινωνικῶν ἀποκλήρων, γινώσκει πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ βαίνει καὶ τίς ὁ σκοπὸς τοῦ βίου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.... Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἐκλείπει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἱστορίας πρὸ τῆς ὑπερφυσικῆς ἐκείνης δυνάμεως, ἣν ποικίλως ὑποτυποῖ, ἥτις εἶνε ὁ θεὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ θεὸς συντρίβων καὶ καταβάλλων πᾶσαν πνευματικὴν ἔξαρσιν καὶ ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἄλλη ἐξ ὁλοκλήρου ἀναπτύσσεται σκηνογραφία. Οὐδὲν μυστήριον· ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀνέκραξεν ἡ μαντικὴ Πυθία : *Γνῶθι Σαυτόν*, ἐνῷ ταυτοχρόνως ὁ ἰσόθεος Προμηθεὺς ἀποκαλύπτει τὸ πῦρ τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις. «Ἑπόμεθα τῷ λόγῳ οἳ ἂν ἄγῃ ἡμᾶς», ἔλεγεν ὁ Πλάτων. Ἐν τῷ λογίῳ δὲ τούτῳ ἐκδηλοῦται ἡ δημιουργία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ πίστις εἰς τὸν δαίμονα τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ μέλλοντος». (Ἑλλὰς καὶ Ἑλληνισμός).

2 Περιφανὴς πνευματικὴ ἐξέγερσις ! ὁ λογισμὸς ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἀνατέλλει ὁ ἥλιος ἐπὶ τῶν ὁμιχλωδῶν χωρῶν τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας· καὶ

ψυχικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἔρως πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐναρμόνιον ἀνάπτυξιν τῶν μυχίων αὐτοῦ συναισθημάτων ὡς ἐκπολιτιστικοῦ παράγοντος ἐν τῇ παγκοσμίῳ σταδιοδρομίᾳ.

Ὁ παλαιὸς Ἰσοκράτης ἔλεγε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κόσμου, ὁπότε ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα δὲν εἶχεν ἀκόμη λάβῃ τὴν μετά τινα χρόνον παγκόσμιον αὐτῆς ἐξάπλωσιν, τὰ ἑπόμενα περὶ τῶν Ἑλλήνων: «Τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας εἶναι καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας [1]. Ἡ πραγματικὴ ἀνθρωπίνη παίδευσις δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἄλλη ἢ ἡ ἑλληνική. Οἱ πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀκμάσαντες λαοὶ δὲν εἶχον μορφώσῃ ἀκόμη ἰδέαν περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὄντος αὐτεξουσίου καὶ ὑπευθύνου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἄρχεται μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ συμβαδίζει μὲ αὐτήν. Ὅ τι διακρίνει τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἶνε ὅτι ὁ νόμος τῆς ἐξελίξεως εὗρε πρόσφορον ζύμην, ἵνα ἐνεργήσῃ τελεσφόρως. Ἔκτοτε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐξανθρωπίζεται ὁσημέραι ἐν τῇ μακρᾷ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ καὶ συνεξανθρωπίζει τὸ ἀνθρώπινον γένος. Πρώτη ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις κατεξανέστη ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης ἰσότητος, πρώτη ἐμάντευσε τὸ ἀπόρρητον αὐτῆς ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Αἱ κοσμοπολιτικαὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ῥοπαὶ ἔτι μᾶλλον ἐκδηλοῦνται κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους. Πρῶτος οὗτος, λέγει Ζήνων ὁ Κιτιεύς, «προσέταξε πατρίδα τὴν οἰκουμένην ἡγεῖσθαι πάντας» καὶ συνδιήλλαξε διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἅπαντα τῆς γῆς τὰ φῦλα [2].

Ἅπασαι αἱ ἐπαναστάσεις τῆς ἱστορίας, ὡς ἐπιδιώξασαι ὑπέρτατον ἠθικὸν σκοπόν, τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἀφετηρίαν ἔσχον τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν. Πρωτίστη πασῶν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. Αὕτη ἡ ἑλληνικὴ διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ῥήγα καὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς δεσποτείας ἀπελευθέρωσιν πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ περὶ τῶν Μουσουλμάνων οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γείνῃ, τούτων θεωρούντων τοὺς Χριστιανοὺς ὡς ὄντα ἀνθρώπινα κατώτερα.

Ἡ ἐλαχίστη ἐπισκόπησις τοῦ συγχρόνου ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος ἐπικυροῖ τὰ ἤδη ῥηθέντα. Κατ' οὐσίαν τὰ τέκνα δὲν διαφέρουσι τῶν πατέρων, συνεχίζουσι τὴν πατρικὴν κληρονομίαν, τρέφουσι τὰ αὐτὰ ἰδεώδη, κέκτηνται τὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα. Καὶ ὁ Elysée Reclus, ὁ πολὺς γεωγράφος τῶν καθ'

ὅπως ἐλέγετο ἐν τῷ γραφικωτάτῳ γλωσσικῷ ἰδιώματι τοῦ καιροῦ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τῆς ἀρχαιότητος ἐξεδίωκεν ἐν τῇ πορείᾳ αὐτοῦ τὰ πυκνὰ σκότη τῆς ἀμαθείας. (Nisard, Études sur la Renaissance).

1. Πανηγυρικός.

2. Πλουτάρχου περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης.

ἡμᾶς χρόνων, μετὰ σοβαρὰν ἀνάλυσιν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος, ἐν πλήρει πεποιθήσει βεβαιοῖ, ὅτι παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰς ἐπιμιξίας μετ' ἄλλων λαῶν, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ διαφυλάττει, ἴσως ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος, ἅπαντα σχεδὸν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν διάπλασιν ἐπίσης ὁ ἀρχέγονος τύπος οὐδαμῶς ἠλλοιώθη.

«Τὸ ἔκτακτον, τὸ μοναδικὸν θαῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐπεφώνει πρό τινος χρόνου ἐπιφανὴς ἐρευνητὴς τοῦ τε ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ κόσμου, εἶνε ἡ αἰωνία αὐτοῦ νεότης.[1]»

Ἄλλα ἐθνικὰ δαιμόνια τοῦ τε παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς. Ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν δαιμόνιον δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό. Κατόπιν τοσούτων ἱστορικῶν καταστροφῶν καὶ μεταμορφώσεων παραμένει ἀείποτε τὸ αὐτό, ἄφθιτον καὶ ἀθάνατον.

Καταλήγων θαυμασίαν διάλεξιν περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας Ἑλλάδος, ὁ κ. Croiset, ἔλεγεν ἡμέραν τινὰ ἐν Παρισίοις. «Εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι ἡ Ἑλλὰς θ' ἀποβῇ ἓν τῶν κοσμημάτων τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μεσογείου ἕνεκα τῆς λογοτεχνίας αὐτῆς, τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς τεχνουργίας.» Δὲν διστάζω νὰ διϊσχυρισθῶ, ὅτι ὁ σύγχρονος ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Μεσογείῳ θέλει κατορθώσῃ τι μεῖζον ἀκόμη, θέλει καταστῇ τὸ κέντρον καὶ ἡ κινητήριος δύναμις πασῶν τῶν ἰδεῶν, πάσης τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνεργείας τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Ἀρκεῖ νὰ ἐπισκεφθῇ τις ἐπ' ἐλάχιστον μόνον χρόνον τὰς χώρας ἐκείνας, καὶ θὰ κατανοήσῃ, ὅτι τὴν ὑπερτάτην ἀντοχὴν κατὰ τῶν περιπετειῶν τοῦ χρόνου κατέδειξεν ὁ ἑλληνισμός, λαμβανομένης δ' ὑπ' ὄψει τῆς μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπικρατήσεως παρὰ τὰ παρεμβληθέντα καὶ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα, καταδείκνυται ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνήκει τὸ προσεχὲς μέλλον.

Ἀντίθετος, μονονουχὶ ἀνταγωνιστής, καὶ πρότερον, ἀλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς τελευταίας πολιτικῆς μεταβολῆς, ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, ἐκδηλοῦται ὁ ἰσλαμισμός, ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ ὀθωμανισμοῦ διεκδικῶν τὰ σκῆπτρα τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς ἐπικρατήσεως ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Ὁ πανσλαυϊσμός, ὁ παμβουλγαρισμὸς κέκτηται δευτερεύουσαν σημασίαν. Δὲν ἀφῆκε βεβαίως τὰ ἰδεώδη αὐτοῦ, τὰς ἐθνικὰς ἐκστάσεις καὶ ὁπτασίας, ἀλλὰ περισυλλέγεται. Οἱ Νεότουρκοι, φοβούμενοι τὴν στρατιωτικὴν τῆς Βουλγαρίας ἰσχύν, δι' ἧς τοσοῦτον ἐμεγαλούργησε κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν περίοδον, προσφέρονται πρὸς τὸν βουλγαρισμὸν ἠπιώτερον καὶ ἐπιεικέ-

---

1 Ligue français pour la Défense des droits d'l'Hellénisme—La Grèce—Pour quoi nous aimous la Grèce.

στερον. Ἔστρεψαν τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῶν Βουλγάρων ὑπονομευόντων ἢ συμπραττόντων.

Ἰσλαμισμὸς καὶ ὀθωμανισμὸς εἶνε δύο ἔννοιαι, κατ' ἐπίφασιν διαφέρουσαι, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν αἱ αὐταί. Ὁ ἰσλαμισμὸς ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τοῦ ὀθωμανισμοῦ. Πάντες οἱ κάτοικοι, οἱ πρεσβεύοντες τὸ κοράνιον, οἱ μὴ χριστιανοὶ ἄρα, εἶνε ὀθωμανοὶ (ὀσμανλῆ). Καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, τὸ νεοτουρκικὸν κήρυγμα τοῦ ἐξοθωμανισμοῦ πάντων τῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας εἶνε κήρυγμα ἐξισλαμισμοῦ ἐν τῷ μέλλοντι, ἐκμηδενισμοῦ τῆς γλώσσης αὐτῶν, τοῦ θρησκεύματος, τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Κατέδειξα τοῦτο δι' αὐθεντικωτάτων μαρτυριῶν ἐν προηγουμένοις κεφαλαίοις.

Ποία εἶνε ἡ ἠθική, ἡ κοινωνική, ἡ πολιτικὴ ἔννοια τοῦ Ἰσλὰμ ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐμφανείας;

Ὁ ἰσλαμισμὸς εἶνε γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Ἀραβίας. Ἔλαβε βεβαίως ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ διὰ τοῦ χρόνου πολλὰς καὶ ποικίλας ἀλλοιώσεις καὶ μεταρρυθμίσεις, ἀλλ' ἐτήρησεν ὅπως δήποτε ἄθικτον τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἰδίᾳ ὑπέστη τὸ Ἰσλὰμ ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτοῦ πραγματώσει τὸν χαρακτῆρα τῶν λαῶν, οὓς κατέκτησε καὶ προσηλύτισε. Διότι ἡ κατάκτησις ἤρξατο πρὸ τοῦ προσηλυτισμοῦ. Τὸ κοράνιον ἐπεβλήθη εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ ξίφους. «Φονεύετε τοὺς ἀπίστους ὅπου συναντᾶτε αὐτούς». Τοιαῦτα ἐπιφωνεῖ ὁ προφήτης εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας ἐπέβαλεν αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του τὸ μουσουλμανικὸν κήρυγμα.

Κατὰ τὸν ἰσλαμικὸν νόμον, μόνος ὁ ἀποδεχόμενος τὰ δόγματα τοῦ κορανίου ἐκτελεῖ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸ καθῆκον του. Ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ἣν ἐκήρυξεν ὁ προφήτης εἰς τοὺς προσηλύτους, δοθήσονται αὐτοῖς πάντα τὰ ἀγαθά. Καὶ ἐν τῇ παρούσῃ καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ οἱ κακοί, οἱ ἄπιστοι, οἱ ἀσεβεῖς παραδοθήσονται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. Πολλὰ καὶ φρικώδη μαρτύρια ἐπιφυλάσσονται εἰς αὐτούς. Τοὐναντίον, αἱ πύλαι τοῦ Παραδείσου εἶνε ἠνεῳγμέναι διὰ τοὺς πιστούς, πολυθέλγητροι λειμῶνες ἀναμένουσιν αὐτούς, ἐντὸς τῶν ὁποίων τὰ πάντα γαλήνη καὶ ἁρμονία, οὔτε καύσων, οὔτε ψῦχος, καὶ ἐπὶ τέλους μελανόφθαλμοι ὑρί. Αὕτη εἶνε ἡ κατοικία τῶν πιστῶν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, πρὸς ἐπίτευξιν δ' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος, ὁ Μουσουλμᾶνος, πρέπει νὰ τελῇ πάντα ταῦτα τὰ καθήκοντα, ἤτοι νὰ πιστεύῃ εἰς τὰ οὐσιώδη δόγματα τοῦ Ἰσλάμ, εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου ἀποστολὴν τοῦ προφήτου Μωάμεθ, εἰς τὰς ποινὰς καὶ ἀμοιβὰς τῆς μελλούσης ζωῆς, καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, αἵτινες εἶνε συγχρόνως καὶ θρησκευτικὰ καθήκοντα. Πεντάκις τῆς ἡμέρας πρέπει νὰ προσεύχηται ὁ πιστός, νὰ τηρῇ τὴν νηστείαν τοῦ ραμαζὰν ἀπαρεγκλίτως, ν' ἀποδημήσῃ εἰς Μέκκαν· ἰδίᾳ δὲ ὁ ἱερὸς Νόμος διδάσκει τὴν ἐλεημοσύνην.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ κοράνιον κηρύττει ἐνίοτε τὴν ἀνεξιθρησκείαν· ἀλλὰ τοῦτο σπανιώτατα. Τὸ σύνηθες αὐτοῦ κήρυγμα εἶνε ὁ πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων.

«Πόλεμος κατὰ πάντων τῶν ἀλλοδόξων, τῶν μὴ πιστευόντων εἰς τὸν Θεόν, ὅπως διδάσκει τὸ κοράνιον καὶ ὁ μουσουλμανικὸς νόμος. Πόλεμος κατ' αὐτῶν, μέχρις ὅτου ταπεινωθῶσι καὶ ὑποδουλωθῶσιν. Ὅταν συναντᾶτε ἀπίστους, φονεύετε αὐτοὺς ἀμειλίκτως. Διὰ παντὸς πιστὸν Μουσουλμᾶνον εἶνε καθῆκον ὁ ἱερὸς πόλεμος. Ὡραιοτάτη δ' ἀντοιμοιβὴ ἀναμένει τοὺς μαχομένους κατὰ τὰ κελεύσματα τοῦ Θεοῦ, νικητὰς ἢ ἡττημένους».

Τοιαύτη εἶνε ἡ δογματικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ ἰδέα τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ εὕρῃ προσηλύτους οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν χώραις, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν τῶν ἐρήμων αὐτῆς, ἰδίᾳ καθ' ἅπαντα τὸν παλαιὸν κόσμον. Ἡ ἐξήγησις τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου τῆς ἐπικρατήσεως ταύτης τοῦ ἰσλαμισμοῦ εἶνε, ὅτι εὗρε λαοὺς ἀνάλογον πρὸς τὰ δόγματα αὐτοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου. Ἐντεῦθεν ἡ ταχίστη ἐξάπλωσις, καὶ ὡς θρησκεύματος, καὶ ὡς μουσουλμανικῆς κοινωνίας, καὶ ὡς κράτους. Ἐν διαστήματι πεντήκοντα ἐτῶν ἅπασα ἡ βορεία Ἀφρικὴ ἐξισλαμίσθη. Αἱ αἰσθητικαὶ ὀρέξεις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, παρ' οἷς ἐγκατέστη ὁ ἰσλαμισμός, ἐθεραπεύοντο διὰ τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ δογμάτων, καὶ δὴ διὰ τῆς πολυγαμίας· αἱ γυναῖκες τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν εὕρισκον εὐχαριστήσεις καὶ τέρψεις ἐν τοῖς χαρεμίοις τῶν Ἀράβων· ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ τούτου ἐπῆλθεν ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου καταπληκτικὴ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπίσης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ τρόμου ἡ χρῆσις τῆς ἀραβικῆς γλώσσης εἰς ἀντικατάστασιν τῆς κρατούσης ἑλληνικῆς. Τοῦθ' ὅ περ ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐν τῷ βραδύτερον χρόνῳ διὰ τῆς καταναγκαστικῆς ἐπιβολῆς τῆς τουρκικῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὡς πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας τὸ Κοράνιον, ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις αὐτοῦ, καίπερ στερούμενον τῆς ἐλαχίστης ἐπιστημονικῆς βάσεως, δὲν προσηνέχθη πολεμίως. Ἀλλ', ὁ γαμβρὸς τοῦ Μωάμεθ καὶ τέταρτος καλίφης, συνείθιζε νὰ λέγῃ: «Ὁ ἀφοσιούμενος εἰς τὴν θεραπείαν τῆς γνώσεως, οὐδέποτε θνήσκει». Ἀλλ' ἐν γένει ἔπρεπεν ἡ γνῶσις νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰ δόγματα τοῦ Κορανίου.

Ἡ καταπληκτικὴ ἐπίδοσις τοῦ ἰσλαμισμοῦ, καὶ ὡς θρησκεύματος καὶ ὡς πολιτικῆς δυνάμεως, παρατηρεῖ ὁ Draper, ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Εἶνε πλέον ἢ βέβαιον, κυρούμενον ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ πόλεμος ὑπῆρξε παρὰ τοῖς πρώτοις λαοῖς ἓν τῶν ἰσχυροτάτων ὀργάνων τῆς ἠθικῆς, τῆς κοινωνικῆς, τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐξαπλώσεως. Ἐξερεθίζει καὶ ἐνισχύει τὸν ὀργανισμὸν τοῦ λαοῦ. Ἂν οἱ Ἄραβες, ἀποδεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ, παρέμενον νωθροὶ καὶ ἀδρανεῖς ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς πατρίδος αὐτῶν, θὰ ἐφυτοβίουν ἐπὶ αἰῶνας, εἰς οὐδεμίαν διατελοῦντες ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς ἔξω λαούς. Ἀλλὰ διὰ τῶν κατακτητικῶν αὐτῆς ἐπιδρομῶν ἡ ζωηρὰ καὶ εὐέξαπτος φυλή,

οἱστρηλατηθεῖσα ὑπὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ κορανίου, ἐκτήσατο καταπληκτικὴν ἐνέργειαν ψυχῆς καὶ σώματος, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεβλήθη, καταστήσασα τὸν νόμον αὐτῆς νόμον τῶν κατακτηθεισῶν φυλῶν, τῶν ὑποκυψάντων εἰς τὸ θέλημα αὐτῆς πολιτισμῶν. Οἱ πιστοὶ ἔσχον συνείδησιν ἑαυτῶν ὡς ἀτόμων κατὰ πρῶτον καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔθνους. Οἱ μετὰ τῶν Ἀράβων δι' ἐπιγαμιῶν ἐρχόμενοι εἰς συγχρωτισμὸν λαοὶ ἐνησμενίζοντο θεωροῦντας ἑαυτοὺς Ἄραβας. Πρὸς τῇ θρησκείᾳ ἐθυσίαζον καὶ τὴν γλῶσσαν ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Εἶνε ὁ νόμος τοῦ νικητοῦ, τὸ δίκαιον καὶ ἡ λογικὴ τῆς ἱστορίας.

Ὡ ἐπιστημονικὸν σύστημα τὸ Κοράνιον ὑπολείπεται πάντων τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων.

Ἡ ἀστρονομικὴ αὐτοῦ θεωρία, ἡ κοσμογονική, ἡ φιλοσοφική, παρατηρεῖ ὁ προμνημονευτὴς Draper, παιδαριώδης καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἐπιπόλαιος, προκαλεῖ τὸν γέλωτα, ἂν οὗτος εἶνε ἐπιτετραμμένος ἐν παρομοίαις περιστάσεσιν. Τοιαύτη θεωρία εἶνε ἀξία τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Κατὰ τὸ κοράνιον ἡ γῆ εἶνε ἀκίνητος, ὁ δὲ οὐρανὸς ἐρείδεται ἐπ' αὐτῆς ὡς θόλος. Ἑπτὰ εἶνε οἱ οὐρανοί, ὁ εἷς ὑψούμενος ὑπὲρ τὸν ἄλλων μεχρι τοῦ ἑβδόμου, ὅστις εἶνε τοῦ Θεοῦ ἡ κατοικία, οὗ ὁ θρόνος φέρεται ὑπὸ πτερωτῶν ζώων. Οἱ διάττοντες ἀστέρες εἶνε τεμάχια μύδρων διαπύρων, ἐκσφενδονωμένων ὑπὸ τῶν ἀγγέλων κατὰ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων, τῶν τολμώντων νὰ προσεγγίσωσι πρὸς τοὺς οὐρανούς. Εἶνε ἀμείλικτος ὁ μουσουλμανικὸς νόμος πρὸς τοὺς παραδεχομένους ἄλλα ὄντα ἴσα πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ ἁμάρτημα τοῦτο οὐδέποτε θέλει συγχωρηθῇ· θέλουσι δώσῃ λόγον ἐν τῇ Δευτέρᾳ Παρουσίᾳ. Παρὰ τὴν ὑπεροχὴν ταύτην τοῦ Θεοῦ τὸ Κοράνιον νομίζει αὐτὸν *ἀνθρωπόμορφον*. Γιγαντιαῖος ἄνθρωπος, ζῶν καὶ διαιτώμενος ἐν τῷ παραδείσῳ. Κατὰ τὸν Μωάμεθ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς, εἶνε ὁ *υἱὸς τῆς Μαρίας*. Τὸ Κοράνιον, ἐπισφαλὴς ὁδηγὸς διὰ τὸ παρελθόν, καθίσταται ἀνάξιον πάσης ἐμπιστοσύνης διὰ τὰ πράγματα τοῦ μέλλοντος [1].

Παρὰ ταῦτα, παρὰ τὴν ἐπιστημονικὴν νηπιότητα, παρὰ τὴν ἠθικὴν μηδαμινότητα τοῦ Κορανίου, τὸ ἀραβικὸν τοῦτο βιβλίον τῆς γνώσεως καὶ τῆς ζωῆς ἐκτήσατο κοσμοϊστορικὸν κῦρος, συνετέλεσε δ' οὐ σμικρὸν καὶ εἰς γένεσιν πνευματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ζωῆς καὶ δραστηριότητος ἐνιαχοῦ τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης, ὅπου ὁ ἰσλαμισμὸς διὰ τῆς ἀραβικῆς ἐξαπλώσεως ἐδημιούργησεν ἰσχυρὰ μουσουλμανικὰ κράτη.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, καθ' ὃν οἱ Ἄραβες, ἐξ Ἀνατολῶν βαίνοντες πρὸς τὴν Δύσιν, ὑπέτασσον τὸ κράτος τῶν Φαραὼ καὶ τῶν Πτολεμαίων, διατελοῦν ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου, ἡ πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου Ἀλεξάνδρεια διετέλει ἀκόμη ἡ ἐπιστημονικὴ πρωτεύουσα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Τὸ *Μουσεῖον*

1. Histoire du développement intellectuee en Europe (τόμ. II).

αὐτῆς ἐξεπροσώπει τὴν τελευταίαν ἀναλαμπὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἡλίου. Ὁ ἑλληνισμὸς ἐκυριάρχει, αὐτοὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, παρὰ τὸν ἐπίμονον αὐτῶν ἐθνικομανῆ χαρακτῆρα, ὑπεχώρουν εἰς τὴν γοητείαν τῆς ἑλληνικῆς σειρῆνος καὶ ἐξεμάνθανον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐν ᾗ συνέγραφον καὶ ἐδίδασκον.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκράτει κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς εὐκλείας ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἐν δὲ τῇ ἐρεύνῃ τῶν ἠθικῶν φαινομένων ἡ θεωρία τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ὁ ἰσλαμισμός, ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτοῦ συγχρωτισμοῦ μετὰ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ πολιτισμοῦ, ὑπέστη τὴν ἐπιρροὴν τῶν δογμάτων τούτων, καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐμπειρικὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν μετ' αὐτὸν φυσιοδιφῶν, ὧν τὸ κῦρος μέγα ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ ἐπίδρασις ὑπῆρξε μεγίστη, πολλοῦ δὲ λόγου ἄξιοι οἱ καρποὶ αὐτῆς καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Ὁ πορθητὴς τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπεδέξατο τὰ ἑλληνιστικὰ δόγματα, ἅτινα καὶ ἔθηκεν ὑπὸ τὴν κυβερνητικὴν αὐτοῦ αἰγίδα. Αἱ φυσικαὶ ἰδίᾳ ἐπιστῆμαι, ἡ ἀστρονομία, ἡ χημεία, ἡ βοτανική, ἡ γεωμετρία ἐθεραπεύθησαν μετὰ πολλοῦ ζήλου. Τὸ ὅπως δήποτε φιλελεύθερον πνεῦμα τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, ἐπικοινωνῆσαν πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἑσπερίας, καθίστατο σήμερον ἐπιδεκτικὸν πνευματικωτέρας ἐνεργείας, δὲν ἐδίστασε δὲ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς θεραπείαν τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, μὴ ὑποτασσόμενον ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰ δόγματα τοῦ Κορανίου. Δύναταί τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς εἶνε ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἄρνησις δοξασιῶν τινων, ἀπορρεουσῶν ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἱεροῦ νόμου, ἥτις οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν, ἀντέφασκε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰς στοιχειωδεστάτας ἐπιστημονικὰς ἀρχάς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἰδίᾳ ἐξεδηλώθη ἐν τῷ ἀραβικῷ κόσμῳ ἐπὶ τῶν δυναστειῶν τῆς Βαγδάτης, κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τὴν καλιφείαν τοῦ Ἀαρούν-ἀλ-Ρασχίτ, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν καλιφάτων τῆς Ἱσπανίας. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς ἦτο τοσοῦτον ἐπιρρεπὴς πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν γνῶσιν, ὥστε οὐ μόνον κατέκτα μέτρια πνεύματα ὑπὲρ τῶν δογμάτων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ κατέκτησεν ἕνα τῶν εὐγενεστάτων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, Φρειδερῖκον τὸν δεύτερον, τὸν ἐκ τοῦ γένους τῶν Χοενστάουφφεν. Ἀληθῶς ἐπί τινα χρόνον, ἐκπνέοντος τοῦ μέσου αἰῶνος, τὸ ἀραβικὸν πνεῦμα, ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ὁρμηθέν, κατέκτησε τὸν ἐξεγειρόμενον ἤδη ἑσπέριον κόσμον, ἀνακοινῶσαν αὐτῷ ἐν ἐθνικαῖς μεταφράσεσι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, πρὶν ἢ ταῦτα γνωσθῶσιν ἐν αὐτῷ τῷ πατρίῳ γλωσσικῷ ἰδιώματι διὰ τῶν αὐθεντικῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων.

Ἐπαναλαμβάνω νὰ εἴπω, ὅτι τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἐν τῷ ἀραβικῷ κόσμῳ ἔλαβον ἐπίδοσιν μόνον ἐπί τινων μεταρρυθμιστικῶν καλιφῶν. Ὁ Ἐρνέστος Ρενάν, ἑρμηνεύων τὸ φαινόμενον τῆς πνευματικῆς ἐξαντλήσεως τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, ἐκδηλώσαντος ἐπιστημονικήν τινα ἐνέργειαν μόνον ἐπί τινων καλιφῶν, τῶν

Ἀββασιδῶν τῆς Βαγδάτης ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῶν Ὀμεγιαδῶν τῆς Κορδούης ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, ἀποδίδει τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὸ ἐπελθὸν ἅμα τῷ ἐν ἔτει 1198 θανάτῳ τοῦ Ἀβερρόη, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τῆς ἀραβικῆς γνώσεως, τοῦ θριάμβου τοῦ Κορανίου ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας σκέψεως, εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ, τῶν πολιτικῶν ἀναστατώσεων καὶ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν. Πρότερον οἱ Ἄραβες τῆς Ἀνδαλουσίας, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ κλίματος, τὸ ὡς ἐκ διὰ τῆς συχνῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἐπεδίδοντο εἰς ἐλευθεριωτέρας σπουδάς, τυχόντες ἅμα τῆς συνδρομῆς ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων καλιφῶν τοῦ οἴκου τῶν Ὀμεγιαδῶν. Ἀλλ' ὅταν ἐπεκράτησεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, κατεδιώχθησαν δὲ τὰ γράμματα καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ ἀραβικῇ Ἱσπανίᾳ, ἡ Κορδούη, ἥτις διετέλεσεν ἐπί τινα χρόνον τὸ κέντρον τῆς σκέψεως καὶ τῶν γραμμάτων, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος μουσουλμανικοῦ ὄχλου, ἐπιστημονικαὶ δὲ συλλογαὶ καὶ βιβλιοθῆκαι διεσκορπίσθησαν ἁπανταχοῦ τῆς Ἱσπανίας. Οὕτως ἡ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἀπεσβέσθη ἐν Ἱσπανίᾳ, παρὰ τὴν προστασίαν τῶν τελευταίων καλιφῶν [1].

Ἐπιτραπήτω μοι βραχεῖα ἐπισκόπησις καὶ ἀντιπαραβολὴ τοῦ φαινομένου τῶν δύο τούτων ἠθικῶν δυνάμεων, τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, διὰ τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν δεδομένων καθ' ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἐξέλιξιν καὶ σταδιοδρομίαν.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ βαθυτάτῃ αὐτοῦ ἐννοίᾳ εἶνε ταὐτόσημος πρὸς τὸν ἀνθρωπισμόν. Ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἱστορικῆς ἐμφανείας ὁ Ἕλλην εἶνε φίλος τῆς γνώσεως, τῆς ἐρεύνης, τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀνθρωπίνη ἐξέλιξις ἄρχεται μόνον διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Γινώσκει ὁ ἄνθρωπος καὶ τείνει νὰ γνωρίσῃ, νὰ κατανοήσῃ ἑαυτόν. Δὲν διστάζει πολλάκις ν' ἀναγορευθῇ *ἰσόθεος*. Εἶνε μὲν προϊὸν καὶ τέκνον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἰθαγενής, ἀλλ' ἐν τῇ προϊούσῃ αὐτοῦ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ συλλαμβάνει πληρεστέραν καὶ καθολικωτέραν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐκδηλοῦται ὡς φιλοσοφικὸν ἅμα καὶ κοινωνικὸν ἀνθρώπινον δόγμα.

Ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἐκπολιτιστοῦ τούτου τοῦ παλαιοῦ κόσμου ἐκδηλοῦται ἔτι μᾶλλον ταυτόσημος τῷ ἀνθρωπισμῷ. Ἐπικρατεῖ ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκπολιστικῇ αὐτοῦ ἀποδημίᾳ καθίσταται ἀντιπρόσωπος τῆς ἰδέας ταύτης. Οὕτω καταλήγει ἡ ἐν τῇ κλασικῇ ἀρχαιότητι ἱστορικὴ σταδιοδρομία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνθρωπιστικῆς ταύτης ἀντιλήψεως εἶνε ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος, ἥτις κατὰ πρῶτον ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ ὡς *ἰσοτιμία* ὡς *ἰσηγορία*. Παρὰ τοῖς λοιποῖς ἱστορικοῖς λαοῖς, καὶ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέ-

1 Averroès et l'Averroïsme.

ροις, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ κρατεῖ τὸ σύστημα τῶν τάξεων, πλήρης ἄρνησις τῆς ἀνθρωπίνης ἰσότητος. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι, τῇ μοναρχικῇ ἅμα καὶ θεοκρατικῇ, τῇ ἀριστοκρατικῇ καὶ τῇ δημοκρατικῇ, τῇ ἀνθρωπίνῃ, ἡ ἀνισότης, ἡ ἀπορρέουσα ἐκ διαφορᾶς καταγωγῆς, οὐδ' ὑφίσταται, οὐδ' εἶνε ἀνεκτὴ τὸ παράπαν. Τὰ ὕψιστα ἀξιώματα κῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας εἶνε προσιτὰ εἰς πάντα πολίτην. Διακρίνεται δ' ὁ ἄνθρωπος οὐχὶ ἕνεκα τῆς τοῦ γένους προελεύσεως, ἀλλ' ἕνεκα τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη ἀρετὴ συνεχίζεται καὶ ἐξακολουθεῖ ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων αἰώνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Κέκτηται ὁ Ἕλλην τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου, τούτου δ' ἕνεκα ἀνεγνώρισε καὶ ἀναγνωρίζει ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀντιθέτως οὐδέποτε κατενόησεν, οὐδ' εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ κατανοήσῃ τὰ ἐλεύθερα ταῦτα, τὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνθρωπιστικὰ δόγματα. Ἀρχὴ καὶ τέλος τοῦ βίου αὐτοῦ εἶνε ἡ θρησκεία, ὁ νόμος τοῦ Κορανίου. Ὡς εἶπον προηγουμένως, ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸ στερεῖται παντὸς ἀνθρωπίνου δικαίου· εἶνε ἐχθρός, καθ' οὗ ἐπιτρέπεται πᾶσα βία καὶ αὐθαιρεσία, ἥτις ἐν τούτοις καταπαύει, εὐθὺς ὡς ὁ ἄπιστος ἀσπασθῇ τὰς διατάξεις τοῦ ἱεροῦ νόμου.

Ὁ Μωαμεθανὸς ἀποδέχεται τὸ δόγμα τῆς ἰσότητος. Ἀλλ' ὁποία εἶνε ἡ ἰσότης αὕτη; Οὐχὶ ἰσότης ἀνθρώπων, ἐλευθέρων καὶ αὐτονόμων, ἀλλ' ἰσότης δούλων, ἴσων πρὸ τοῦ κυρίου αὐτῶν, ὅστις καὶ μόνος κέκτηται πᾶν δικαίωμα, θεῖον καὶ ἀνθρώπινον, ἐπὶ τοῦ γηΐνου πλανήτου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συμπεραίνεται, ὅτι Ἑλληνισμὸς καὶ Ἰσλαμισμὸς εἶνε δύο ἔννοιαι ἀντίθετοι. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶνε ἡ ἐλευθέρα σκέψις, ἡ ἔρευνα· ὁ Ἰσλαμισμὸς ἡ τυφλὴ πίστις. Ἄρα δύο ἀντίπαλοι δυνάμεις, ἀρνούμεναι ἀλλήλας καὶ ἀναιρούσαι ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ὅ τι συνέβη ἐπὶ τῶν Ἀράβων καλιφῶν, συνέβη ἐπίσης ἕνεκα τῶν αὐτῶν αἰτίων καὶ ἐπί τινων Σουλτάνων ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ὀσμάν, ἰδίᾳ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῇ κρατούσῃ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀμαθίᾳ, πλέον ἢ ἅπαξ οἱ Σουλτᾶνοι προσέφυγον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ὅσον καὶ ἂν οὗτος εἶχε συνταυτίσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδοξίας. Σύγχρονος Ἰταλὸς συγγραφεὺς διηγεῖται περὶ τῆς αὐλῆς τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπὶ σουλτάνου Ἀμουράτ, ὅτι αὕτη εἶχε καταστῇ ὑπὸ τὴν ἐπικράτησιν ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν κέντρον τῶν σοφῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἐν ᾗ ἐθεραπεύετο καὶ ἐνισχύετο πᾶσα γνῶσις καὶ ἐπιστήμη.

Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον, ἐπικρατήσαντος τελεσν τοῦ τουρκισμοῦ ἐν τῇ διοικήσει τῶν πραγμάτων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐνισχυομένου καὶ ὑπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ, ὁ ἰσλαμισμὸς ἐγκατέστη ἐν τῇ νέᾳ τάξει ἀκλόνητος καὶ πανίσχυρος. Ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν προνομιῶν, ἃς ἔσχε τὸ δουλωθὲν ἑλλη-

νικὸν γένος, καὶ τοῦτο ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, καὶ ἐλαχίστης ἐκπαιδευτικῆς ἐλευθερίας, ὁ Ἑλληνισμός, ὡς ἰδέα καὶ ὡς δύναμις, οὐδεμίαν ἔσχε συμμετοχήν, οὐχὶ ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀλλ' ἐν τῇ στασιμότητι αὐτοῦ καὶ τῇ ἀδρανείᾳ.

Ἀπὸ πέντε ἤδη αἰώνων ὁ ὀθωμανισμός, καταλαβὼν τὰ ὡραιότατα τῶν τμημάτων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, οὐδὲν ἐδημιούργησε πνευματικὸν ἔργον γενναῖον. Θέλει ἐπιτευχθῇ τοιοῦτον κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν;

Τὸ αὐτεξούσιον εἶνε ἄγνωστον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἰσλάμ. Ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ εἶνε ἀποτελέσματα τοῦ *πεπρωμένου* (κισμέτ). Οὗτος εἶνε ὁ νόμος, ὁ διέπων τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἀδράνεια, ἀπραγμοσύνη. Ἐξεγείρεται ὁ πιστός, ἀλλὰ μόνον ἵν' ἀγωνισθῇ ὑπὲρ πίστεως. Αὕτη εἶνε τὸ ἀπόρρητον ἐλατήριον, τὸ ὠθοῦν αὐτὸν πρὸς πᾶν ἔργον.

Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης, ἡ ἀνθρωπίνη ἀλληλεγγύη εἶνε λέξις ἄγνωστοι διὰ τὸν Μουσουλμᾶνον. Ὁ ἰσλαμικὸς νόμος ἐπιτάσσει αὐτῷ μόνον τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν ἀγαθοεργίαν.

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ νεοτουρκικοῦ πολιτεύματος, καταλυθέντος τοῦ παλαιοῦ δόγματος τῆς ἀνισότητος πιστῶν καὶ ἀπίστων, ἀνακηρυχθείσης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἵστανται ἀντιμέτωποι ἔναντι ἀλλήλων δύο ἰδέαι καὶ δυνάμεις, κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου—ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Ἰσλαμισμός. Ἑκάστη τῶν δυνάμεωντούτων διατίθησιν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς σταδιοδρομίᾳ ἴδια ὅπλα καὶ μέσα, ἰδίαν μέθοδον ἐνεργείας.

Ὁ μὲν Ἑλληνισμὸς ἔχει ὅπλον τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, εἶνε ἐκπολιτιστικὴ καὶ οὐχὶ κατακτητικὴ δύναμις· σέβεται τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τῶν λαῶν, τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν παράδοσιν, τὴν ἐνεστῶσαν ἀτομικότητα· ἀποβλέπει εἰς τὴν ἠθικήν, τὴν πνευματικὴν ἐπικράτησιν, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν ὑλικήν, τὴν ἐπικράτησιν διὰ τῆς βίας. Ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἱστορικὴν μαρτυρίαν τῶν αἰώνων, τὸ δημοψήφισμα τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

Τοὐναντίον ὁ ἰσλαμισμὸς μέθοδον ἔχει τὴν τῆς βίας καὶ τῆς κατακτήσεως, τὸν ἐξαναγκαστικὸν προσηλυτισμόν. Δὲν ἀναγνωρίζει ἐθνικὴν συνείδησιν· ἀναγνωρίζει μόνον θρησκευτικὸν δόγμα· καὶ τὸ δόγμα τοῦτο εἶνε ἕν: *τὸ δόγμα τοῦ Ἰσλάμ*. Ἔξω τούτου οὐδεμία σωτηρία.

Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Νέας Τουρκίας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τριετῆ περίοδον εἶνε τρανόν, ἀλλὰ καὶ θλιβερὸν μαρτύριον, ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἰσλὰμ οἱαδήποτε νέα ἰδέα, μερικὴ ἢ καθολική, ἀσύμφωνος πρὸς τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ δοξασίας, οὐδεμίαν δύναται νὰ λάβῃ πραγματικὴν ἐφαρμογήν, νὰ τελεσιουργήσῃ. Μετεβλήθη τὸ προσωπεῖον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων παρέμεινεν ἡ αὐτή, στερεὰ καὶ ἀμετάβλητος. Ἐν τῇ προχειροτάτῃ ἐρεύνῃ τῆς λειτουργίας τῶν θε-

σμῶν καὶ τῶν προσώπων, ἐκθηλοῦται τὸ φαινόμενον τῆς παλαιᾶς Τουρκίας, ἐπιζώσης καὶ ἐξελισσομένης ἐν τῇ Νέᾳ Τουρκίᾳ.

Εἶνε δυνατὸν ἐν τῇ νέᾳ τῶν πραγμάτων καταστάσει, εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἀπὸ τριῶν ἐτῶν τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, νὰ ἐπέλθῃ συνεννόησις καὶ ἀλληλεγγύη, συνεργασία μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων; Τὸ πρόβλημα ἐλύθη. Ἑλληνισμὸς καὶ Ἰσλαμισμός, συνεργαζόμενοι καὶ οὐχὶ ἀλληναναιρούμενοι, δύνανται νὰ παγιώσωσιν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ παρακειμένῃ Μικρασίᾳ μόνιμον καὶ ἰσχυρὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστώς, ἐξασφαλίζον τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν συνοίκων πληθυσμῶν.

Τοῦτο δέον νὰ καταστῇ τὸ πρόβλημα τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος τῶν δύο κρατούντων λαῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει.

Ἐκ τῆς προσηκούσης αὐτοῦ, τῆς δικαίας λύσεως, δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἡ τύχη καὶ ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, γνώτωσαν τοῦτο καλῶς οἱ Νεότουρκοι, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους περαιτέρω ἱστορικὴ ἐξέλιξις καὶ σταδιοδρομία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΤΟ ΝΕΟΝ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΕΝ ΤΩ ΟΘΩΜΑΝΙΚΩ ΚΡΑΤΕΙ.—ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ.—ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΣ.

Ὀφείλω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, προσεγγίζων εἰς τὸ τέλος τῶν μελετῶν μου, νὰ ἐμβάζω τὸν κάλαμον ἐν τῷ μελανοδοχείῳ τῆς αἰσιοδοξίας πρὸς διατύπωσιν γνώμης περὶ ἀποκαταστάσεως ἑδραίας καὶ μονίμου τάξεως πραγμάτων ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, οὐχὶ πρὸς τὸ συμφέρον τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ, τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θρησκευτικοῦ συστήματος, ἀλλὰ πρὸς τὸ συλλήβδην συμφέρον ἁπάντων τῶν συνοίκων λαῶν. Θὰ προσπαθήσω ὅσον δύναμαι νὰ ὑπερβῶ τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, νὰ γράψω οὐχὶ ὡς Ἕλλην, ἐνδιαφερόμενος ὅπως δήποτε ὑπὲρ τῶν συμφερόντων καὶ τῶν πόθων τῆς ἑλληνικῆς ὁμογενείας, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος, ἀπὸ περιωπῆς σκεπτόμενος καὶ παρακολουθῶν τὰ ἐξελισσόμενα, χωρὶς νὰ φανῶ μεροληπτῶν ὑπὲρ ὡρισμένης ἐθνικότητος ἢ θρησκευτικῆς ὁμολογίας ἐκ τῶν διεκδικουσῶν ὑπεροχὴν καὶ ἐπικράτησιν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἀκτῇ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Μεσογείου. Θέλω ἐκδηλώσῃ τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ τρόπου δυνατῆς ὀργανώσεως πραγματικοῦ καὶ ἐμπέδου κράτους ἐν ταῖς χώραις ταύταις, αἵτινες σήμερον ἀποτελοῦσι τὸ λεγόμενον ὀθωμανικὸν κράτος. Δὲν σκοπῶ νὰ ἐξάρω ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φυλῆς τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ διακανονισμῷ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων τοῦ νεοτεύκτου ὀθωμανικοῦ καθεστῶτος. Πρότερον ἡ Τουρκία ἐκυβερνᾶτο διὰ τῆς ἀπολυταρχικῆς βουλήσεως ἑνὸς προσώπου, ἀξιοῦντος ὅτι εἶνε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ προφήτου Μωάμεθ ἐπὶ τῶν χωρῶν αὐτοῦ, ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ ὁποίου μέγα μέρος δὲν ἀναγνωρίζει τὸν ἱερὸν Νόμον. Ἀλλ' ἤδη εἰσῆλθεν εἰς τὴν φιλελεύθερον τροχιὰν τῆς συνταγματικῆς πολιτείας, βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἰσότητος τῶν φυλῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων.

Τί τὸ πρακτέον πρὸς πρακτικὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τοῦ νέου τούτου καθεστῶτος, ὅ περ συλλήβδην καλεῖται ὀθωμανικὸν κράτος;

Ἀκριβῶς πρὸ τριῶν ἐτῶν, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, δυσπιστῶν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ νέου πολιτεύματος, ἀλλὰ καὶ ποθῶν ἀπὸ μέσης καρδίας τὴν βελτίωσιν τῶν ἐν τῷ κράτει τούτῳ σχέσεων τῶν διαφόρων πληθυσμῶν ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, ὑπεδείκνυον ὡς Ἕλλην τὰ ὀλίγα ταῦτα :

«Ἡ Τουρκία εἶνε κυβέρνησις καὶ οὐχὶ ἔθνος. Δὲν δύναται νὰ διανοηθῇ τὴν σύστασιν ἐθνικῆς ὁλότητος, ὡς ἐπιθυμοῦσιν οἱ πρωτουργοὶ τοῦ νέου καθεστῶτος. Ἡ Πύλη πολλάκις ἀπεπειράθη ν' ἀφομοιώσῃ τοὺς ὑπ' αὐτῆς δεσποζομένους λαούς, νὰ συγχωνεύσῃ αὐτούς, ν' ἀφομοιώσῃ τὸ μέγα ἐθνολογικὸν μωσαϊκόν, ὁποῖον εἶνε ἡ αὐτοκρατορία τῶν Σουλτάνων. Ἐν τῷ μέσῳ μυρίων περιπετειῶν αἱ φυλαὶ αὗται διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Αἱ περιοδικαὶ ἐξεγέρσεις κατέληξαν, μετ' ἀγῶνας πολλάκις ἡρωϊκούς καὶ φοβερούς, εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν, εἴτε καθ' ὁλοκληρίαν, εἴτε κατὰ μέρος, οὕτω δὲ ἱδρύθησαν μικρὰ ἀνεξάρτητα κράτη. Ἀλλὰ σήμερον δὲν πρόκειται πλέον περὶ τούτου. Ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ἐν τῷ κράτει λαοὺς ἀσφάλειαν καὶ ἐλευθερίαν, εἰς ἣν ἀπέβλεπον ἀπ' αἰώνων. Καὶ ἤδη ἡ ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ἣν σύμπας ὁ κόσμος ἐκήρυττεν ἀθεραπεύτως πάσχουσαν, ἐγκαινίζει νέαν πολιτικὴν ζωήν. Τὰ μουσουλμανικὰ πλήθη, τὰ μέχρι τῆς σήμερον τοσοῦτον συντηρητικά, προσηλωμένα εἰς τὰ δόγματα ὀπισθοδρομικῆς θεοκρατίας, ἐξεγείρονται τοῦ ληθάργου, ρίπτονται ἀπορασιστικῶς εἰς τὴν ζωὴν τῆς προόδου καὶ ἐπιλαμβάνονται τοῦ ἔργου τῆς ἐξυγιάνσεως καὶ τῆς γενικῆς ἀνορθώσεως. Ἡ γηραιὰ Ἀνατολή, ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως, τείνει νὰ ζωογονηθῇ καὶ νὰ μεταμορφωθῇ ριζικῶς. Εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ συμπαθήσῃ τις πρὸς τοὺς πρωτουργοὺς τόσον εὐγενοῦς ἀποπείρας. Οἱ Ἕλληνες παρέσχον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δείγματα ἐνδιαφέροντος πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν. Προσέβλεψαν πρὸς αὐτὴν μετὰ χαρᾶς, σχεδὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ συνδρομὴ αὐτῶν κεκτηται σπουδαιότητα, ἥτις δὲν πρέπει νὰ διαλάθῃ τοὺς Τούρκους. Τὰ πέντε ἑκατομμύρια τῶν Ἑλλήνων τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας εἶνε ἐγκατεστημένα παντοχοῦ τοῦ κράτους, ἐν Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τοῖς παραλίοις τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ὡς καὶ ἐν ταῖς νήσοις αὐτοῦ. Ἀποτελοῦσι τὸ ἀρχαιότερον στοιχεῖον τῆς χώρας, ἥτις κατῳκήθη ὑπὸ τῶν προγόνων αὐτῶν.

»Εἶνε ὁ λαός, ὁ μᾶλλον προηγμένος ἐν τῇ καλλιεργείᾳ τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶνε καθ' ὁλοκληρίαν πρόθυμοι νὰ συνεργασθῶσι μετὰ τῶν Τούρκων καὶ νὰ ὑπερασπίσωσιν, ἐν ἀνάγκῃ, κατὰ κοινῶν ἐχθρῶν τὴν πάτριον γῆν. Ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ αὐτῶν θέλησις δὲν ἔτυχεν ἀκόμη ἀρκούσης ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τῆς νέας πολιτικῆς τάξεως. Μόλις εἷς Ἕλλην ἔλαβε μέρος εἰς τὸ ὑπουργεῖον· ἐν δὲ τῇ διοικήσει τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀσθενῶς ἀντιπροσωπεύεται· ἐπίσης ἐν τῇ διπλωματίᾳ, καίτοι διὰ τῆς ἐπιδεξιότητος αὐτοῦ εἶνε τὸ μᾶλλον ἐνδε-

δειγμένον πρὸς συμμετοχήν. Καὶ οὐ μόνον οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας δὲν ἱκανοποιήθησαν, καθ' ἃ ἐδικαιοῦντο, ἀλλ' ἐπιζητοῦσι διαφοροτρόπως οἱ Νεότουρκοι νὰ καταργήσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ σχολικὴν αὐτῶν αὐτονομίαν καὶ τὰ προνόμια, ἅτινα εἶνε τὸ σύμβολον καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐθνότητός τινος καὶ ἅτινα οἱ Ἕλληνες περὶ πολλοῦ ποιοῦνται. Βάρβαρον καθεστὼς καὶ μισητὴ τυραννία δὲν ἐτόλμησαν τοιοῦτόν τι, πολλῷ μᾶλλον δὲν θὰ τολμήσωσιν οἱ φιλελεύθεροι Τοῦρκοι, ἢ οἱ τοιοῦτοι λεγόμενοι. Δὲν δύνανται, ἀλλ' οὔτε πρέπει νὰ σκεφθῶσι τοιοῦτόν τι. Ἡ νέα πολιτειακὴ τάξις πρέπει νὰ βασίζηται ἐπὶ ἀληθῶς φιλελευθέρων νόμων, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ νεωτέρου μεγάλου δόγματος τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων.

«Ἡ ἑνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ. Εἶνε ἡ μόνη ἀρχή, ἥτις δύναται νὰ σώσῃ τὴν Τουρκίαν, νὰ ἐνισχύσῃ αὐτήν, νὰ στερεοποιήσῃ, νὰ ὁδηγήσῃ ὁριστικῶς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου. Κατ' ἐμέ, μόνον ὁ τύπος τῆς αὐστροουγγρικῆς μοναρχίας ἁρμόζει εἰς τὴν Τουρκίαν. Συντεθειμένη ἐκ διαφόρων κατὰ θρησκείαν καὶ κατ' ἐθνότητα στοιχείων, ἡ Αὐστροουγγαρία, παρέσχεν εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῆς εἰδικὸν ὀργανισμόν, ἰδιαιτέραν δ' αὐτονομίαν εἰς τὰς Διαίτας, αἵτινες εἶνε τοπικὰ ἀντιπροσωπευτικὰ σώματα. Δὲν θὰ ἦτο καταλληλότερον καὶ πολιτικώτερον, ἡ Νέα Τουρκία νὰ ἀπεδέχετο σύστημα κυβερνήσεως, τὸ ὁποῖον, ὅτι δήποτε καὶ ἂν λεχθῇ, δὲν εἶνε δυνατὸν ἢ νὰ δώσῃ εὐάρεστα ἀποτελέσματα; Αἱ μεγάλαι διοικητικαὶ περιφέρειαι, τὰ βιλαέτια, πρέπει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς νέαν ὁροθεσίαν καὶ νὰ μεταποιηθῶσι κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ περιλάβωσι λογικώτερον τὰς ἐθνότητας, νὰ προικισθῶσι δι' ἀντιπροσωπευτικοῦ σώματος, ὅπερ ν' ἀσχολῆται εἰς ὅλα τὰ τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ζητήματα, νὰ ἔχωσιν ἰδιαίτερον προϋπολογισμόν, ἀνταποκρινόμενον ἐντελῶς εἰς τὰς τοπικὰς ἀνάγκας καὶ ὅστις δὲν θ' ἀρνηθῇ συνδρομήν, ἐν ἐξαιρετικαῖς περιστάσεσι καὶ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ζητήμασιν, εἰς τὸν γενικὸν προϋπολογισμὸν νοῦ Κράτους. Ἐξ ἄλλου αὐτονοεῖται, ὅτι ἑκάστη τῶν ἐπαρχιῶν δέον ν' ἀντιπροσωπευθῇ ἀναλόγως ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅ περ θὰ εἶνε καὶ τὸ πραγματικὸν νομοθετικὸν σῶμα. Ἡ Κεντρικὴ διοίκησις, ἐδρεύουσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ γενικῇ πρωτευούσῃ τῆς Αὐτοκρατορίας, θέλει ἐνασκῇ ἔλεγχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἰδιαιτέρων βουλῶν καὶ ὅλης τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως. Παρομοία λύσις, βασιζομένη ἐπὶ τῆς εὐρείας ἀποκεντρώσεως καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἄκρας ἐλευθερίας, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς θὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὰς διαφόρους ἀνάγκας τῶν λαῶν, ἀφ' ἑτέρου θὰ δημιουργῇ τὴν ἀπαιτουμένην ἰσορροπίαν πρὸς βιωσιμότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ Μακεδονία (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου), τὸ Κοσσυφοπέδιον (Παλαιὰ Σερβία), ἡ Ἤπειρος, ἡ Ἀλβανία, ἡ Θρᾴκη (βιλαέτιον Ἀδριανουπόλεως), τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἡ Ἀρμενία, ἡ Ἀραβία κλ. θὰ ἔχωσιν ἰδίους ὀργανισμούς, προσηρμοσμένους εἰς τὸν γενικὸν ὀργανισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας, οὐ μόνον διὰ τῶν πολιτικῶν

νόμων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἠθικῶν δεσμῶν, τῶν δημιουργούντων τὴν ἀλληλεγγύην καὶ τὴν ταὐτότητα τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν συμφερόντων.

«Οὐδεὶς τῶν λαῶν τῶν ἀποτελούντων σήμερον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἔχει συμφέρον ν' ἀπορροφηθῇ ὑπὸ μεγάλου τινὸς πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Οὐδεμία χώρα εἶνε περισσότερον προωρισμένη ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων νὰ ἐξελιχθῇ ὑπὸ ὁμοσπονδιακὸν πολίτευμα, ὅ περ, ἔχον ὡς βάσιν τὴν πολιτικὴν ἑνότητα τοῦ κράτους, θὰ ἐθεράπευεν ὅλας τὰς νομίμους ἀπαιτήσεις ἑκάστης ἐθνότητος. Ἡ ἀπολυταρχία δύναται νὰ καταθλίψῃ τὸ ἰδεῶδες λαοῦ τινός, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα. Ἐξ ἄλλου πολιτεία, οὕτω συντεθειμένη, οὐδεμίαν ἀνησυχίαν θὰ ἐνέπνεεν εἰς τοὺς γείτονας, οἵτινες πάλιν δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποπτεύωσιν, ὅτι τρέφει αὕτη σχέδια ἐξαπλώσεως καὶ κατακτήσεως. Ὁποίαν τότε δύναμιν δὲν θὰ προσκτήσηται ἡ εὐρεῖα αὕτη Ἀνατολικὴ Ὁμοσπονδία; καὶ ὁποίαν βαρύτητα δὲν θὰ ἔχῃ ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων; Δημιουργία Τουρκίας ὁμοσπόνδου δὲν εἶνε μόνον ἔργον δικαιοσύνης, ἐν σχέσει πρὸς ὅλας τὰς ἐθνότητας· θέλει δημιουργηθῇ ἐπὶ πλέον ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἰσχυρά, εἰρηνικὴ καὶ φιλελεύθερος, ἐπιβάλλουσα τὸν σεβασμὸν εἰς τοὺς λαούς, ἱκανή, ἐπὶ τέλους, ν' ἀποκρούσῃ ὅλα τὰ σχέδια καὶ τὰς κατακτητικὰς ἀποπείρας [1]».

Ἡ γνώμη μου δὲν μετεβλήθη τὸ παράπαν ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔγραφον τὰς σελίδας ταύτας. Τοὐναντίον, ἐνισχύθη. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, νὰ καταστῇ ἰσχυρόν, νὰ μονιμοποιηθῇ δι' ἀποκλειστικῆς κοινωνικῆς ὁμάδος, πρεσβευούσης ἓν καὶ τὸ αὐτὸ θρησκευτικὸν σύστημα, καὶ δὴ τῆς μουσουλμανικῆς ὁμάδος, ὡς ἀξιοῖ ἡ νεοτουρκικὴ θεωρία, ἐπιδιώκουσα νὰ ἐπιβληθῇ παντὶ τρόπῳ, per fas et nefas, ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν πληθυσμῶν. Διὰ τῶν πολιτικῶν ἐκλογῶν, διὰ τῆς διοικητικῆς ἐνεργείας, διὰ τῶν ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεων ἀπεδείχθη καὶ ἀποδεικνύεται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτι καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν τῆς προηγουμένης ἀπολυταρχικῆς καταστάσεως ἡ ἀπολυταρχία δὲν ἐξέλιπεν ἐξ ὁλοκλήρου. Ἤλλαξε μορφήν. Ἡ τέως κρατοῦσα τάξις ἐξακολουθεῖ νὰ κρατῇ καὶ νὰ δεσπόζῃ καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκτρόπου ταύτης καταστάσεως; Bellum omnium contra omnes. Διηνεκὴς ἀλληλομαχία καὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν. Οἱ Ὀθωμανοί, οἱ Τοῦρκοι Μουσουλμᾶνοι, ἁμιλλῶνται καὶ ἀλληλομαχοῦσι πρὸς τοὺς Ἄραβας, τοὺς Ἀλβανούς, τοὺς Κούρδους Μουσουλμάνους. Οἱ Χριστιανοὶ ἀγωνίζονται τὸ μὲν πρὸς ἀλλήλους, Ἕλληνες ἐπὶ παραδείγματι πρὸς Βουλγάρους, τὸ δὲ πρὸς ποικίλας μουσουλμανικὰς φυλάς, καὶ δὴ πρὸς τὴν φυλὴν τῶν κρατούντων. Ἐν τῷ συμφυρμῷ τούτῳ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συμφερόντων ἐκλείπει ἐξ ὁλο-

1 Les Grecs sous le nouveau régime Ottoman. (Paris 1908)

κλήρου ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἑνότητος, τοῦ κράτους, κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀλληλεγγύης, αὐτῆς τῆς πατρίδος.

Ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν ἡ παλαιὰ ἀντίληψις τοῦ κράτους, μηδένα ἀποτελοῦντος συνεκτικὸν δεσμόν, τοὐναντίον δὲ ἀδιαφορίαν, καὶ ἔν τισι περιστάσεσιν ἀποστροφὴν καὶ μῖσος.

Ὁποία ἡ ἀντίληψις τοῦ κράτους παρὰ τοῖς Τούρκοις ; Ὁ Ἐδ. Φρῆμαν διετύπωσε τὴν ἑπομένην εἰκόνα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης : «Εἴμεθα τοσοῦτον εἰθισμένοι νὰ θεωρῶμεν χώραν, λαὸν καὶ κυβέρνησιν ὡς στενῶς συνδεδεμένα ἀλλήλοις, ὥστε δυσκατάληπτον φαίνεται ἡμῖν, ὅτι ἀλλαχοῦ ἄλλως δύναται νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα. Συνεχῶς περιπίπτομεν εἰς ἀπάτας κατὰ τὴν χρῆσιν ἐκφράσεών τινων, αἵτινες πληρέστατα ἀληθεῖς οὖσαι ἔν τε τῇ ἡμετέρᾳ καὶ πάσῃ ἄλλῃ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης χώρᾳ, εἰσὶν ὅλως ἀναληθεῖς πανταχοῦ ἄλλοθι. Τὸ συμφέρον τῆς Τουρκίας καὶ τὸ συμφέρον τῶν Τούρκων σημαίνουσι δύο ἀντίθετα πράγματα. Τοῦτο εἶνε τὸ σπουδαιότατον πάντων, ὅ περ δέον νὰ νοηθῇ καλῶς, ὁσάκις περὶ τοιούτων ἀντικειμένων σκέπτεταί τις ἢ ὁμιλεῖ. Ἀποκαλοῦμεν τὴν χώραν Ἀγγλίαν, ἐπειδὴ αὕτη εἶνε πράγματι ἡ χώρα τῶν Ἄγγλων, ἔνθα ἡ κυβέρνησις καὶ ὁ λαὸς εἰσὶν ὅμοιοι Ἄγγλοι, ἔχουσι δὲ τὸ αὐτὸ συμφέρον. Ἀλλ' ὅταν ἀποκαλῶμεν μέρος τι τῆς Εὐρώπης Τουρκίαν, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ λαὸς τῆς χώρας ἐκείνης εἶνε Τοῦρκοι, ἀλλὰ μόνον ὅτι οὗτος διατελεῖ ἐν δουλείᾳ ὑπὸ τοὺς Τούρκους, οἵτινες δὲν εἶνε συμπολῖται τοῦ λαοῦ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ ξένοι ἐχθροὶ ἐγκαταστάντες ἔν μέσῳ αὐτοῦ. Ὁ κυβερνήτης τῶν Τούρκων δὲν εἶνε ὁ ἀνώτατος ἄρχων τοῦ λαοῦ τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ἁπλῶς ὁ ἀρχηγὸς τῶν ξένων αὐτῶν ἐχθρῶν. Οὐδεμίαν ὁ λαὸς οὗτος ὀφείλει αὐτῷ ὑπακοὴν καὶ πίστιν, καθ' ὅτι οὐδεμιᾶς ἀπολαύει προστασίας. Τὸ συμφέρον τῆς Τουρκίας καὶ τὸ συμφέρον τῶν Τούρκων τυγχάνουσιν ὅλως ἀντίθετα. Πᾶν ὅ τι ζητοῦσιν οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀγαθὸν καὶ συμφέρον αὐτοῖς, εἶνε κακὸν διά τε τὴν χώραν τῆς Τουρκίας καὶ τὸν λαὸν αὐτῆς.

«Ἐν ἑνὶ λόγῳ οἱ Τοῦρκοι ἐν Εὐρώπῃ εἰσὶν ἁπλῶς συμμορία ξένων καὶ στρατὸς ξένος, ἐστρατοπεδευμένος ἐν τῷ τμήματι ἐκείνῳ τῆς Εὐρώπης, ὅ περ ἕνεκα τῆς στρατοπεδεύσεως αὐτῶν καλεῖται Τουρκία. Ἐν τούτοις ἡ στρατοπέδευσις αὕτη ἐν Εὐρώπῃ ἤρξατο ἤδη πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν. Ἐν πλείστοις ἄλλοις αὐτῆς τμήμασι, κατακτηθεῖσι πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν, κατακτηταὶ καὶ κατακεκτημένοι, ἐκποδὼν ποιήσαντες κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφοράς, συνεχωνεύθησαν ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαῷ, ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κυβέρνησιν. Τίνος λόγου ἕνεκα τοιοῦτόν τι δὲν συμβαίνει ἐν Τουρκίᾳ ; Τίνος λόγου ἕνεκα οἱ Τοῦρκοι δὲν συνεχωνεύθησαν εἰς ἕνα λαὸν μετὰ τῶν ἐθνῶν, ἅτινα εὗρον ἐν τῇ χώρᾳ ; Τίνος λόγου ἕνεκα οἱ Τοῦρκοι ἐξακολουθοῦσι καὶ μέχρι τῆς σήμερον ὄντες ξένοι καὶ ἐχθροὶ πρὸς τὰ ἔθνη ταῦτα, ὡς ἦσαν καὶ πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν καὶ οὐδέποτε κατέστησαν πράγματι μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογε-

νείας ; Ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου τούτου ἔγκειται ἐν τῷ λόγῳ, ὅτι οὐδόλως κέκτηνται οἱ Τοῦρκοι τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ἅτινα συνδέουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη, πρὸ πάντων δ' ὅτι πρεσβεύουσι θρησκείαν, ἥτις κωλύει αὐτοὺς τοῦ λαβεῖν ποτὲ μέρος εἰς ταῦτα» [1].

Τί τὸ πρακτέον πρὸς ἄρσιν τῆς καταστάσεως ταύτης, πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἐπελευσομένων ἀμετακλήτως κινδύνων, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἄστοχος θεωρία τῆς πανοθωμανικῆς ἑνότητος ἐπιδιωχθῇ παντὶ τρόπῳ ὑπὸ τῶν προσηλύτων τῆς Νέας Τουρκίας ; Ἵνα καταστῇ πραγματικὴ ἡ ὀθωμανικὴ πολιτικὴ ἑνότης, πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἑνότης τῶν λαῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸ λεγόμενον κατὰ συνθήκην, οὐχὶ κατ' ἐθνικὴν πραγματικότητα, ὀθωμανικὸν κράτος.

Δυοῖν θάτερον :

Ἢ οἱ Χριστιανοί, διὰ τῆς πειθοῦς ἢ τῆς βίας, τοῦ κηρύγματος ἢ τοῦ ξίφους, θὰ ἐξισλαμισθῶσιν, ἢ οἱ Μουσουλμᾶνοι θ' ἀναγκασθῶσι ν' ἀποδεχθῶσι τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἀλλαξοπιστίαν δὲν λύεται τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς ἑνότητος κατὰ τὴν σύγχρονον ἀντίληψιν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, τῆς ἱστορίας.

Ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ὑπάρχουσιν ἓξ μὲν λαοί, ὑπερβαίνοντες τὸ ἑκατομμύριον, ἕτεροι δὲ ὀλιγαριθμότεροι. Οἱ Τοῦρκοι Μουσουλμᾶνοι, οἱ Ἄραβες Μουσουλμᾶνοι, Ἕλληνες Χριστιανοί, οἱ Ἀρμένιοι, καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Σλαῦοι (Βοΐλγαροι καὶ Σέρβοι). Τίνι τρόπῳ κατορθωθήσεται οἱ λαοὶ οὗτοι ν' ἀποκτήσωσιν ἐνιαίαν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ ν' ἀποτελέσωσι κράτος ἑνιαῖον ἐθνικῶς, θρησκευτικῶς, κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ;

Ἡ πνευματικὴ, ἡ ἠθικὴ αὐτῶν ὑπόστασις εἶνε τοιαύτη, ὥστε ἀδύνατον διὰ τῆς βουλήσεως καὶ μόνης τοῦ νόμου, διὰ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κράτους νὰ ἐπέλθῃ ἐθνικὴ ἑνότης καὶ ἀλληλεγγύη, οὕτω δὲ νὰ θεωρῆται τὸ κράτος ὡς ἀνῆκον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ οὐχὶ εἰς τὴν κρατοῦσαν ὁμάδα, καὶ ἀντιστρόφως ἕκαστος λαὸς νὰ νομίζῃ τὸ κράτος ὡς ἀπορρέον ἀπὸ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συνειδήσεως καὶ βουλήσεως. Παρατηρητέον δ' ὅτι ὑπὸ τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας τοῦ καθ' ἡμᾶς ἱστορικοῦ βίου τῶν λαῶν, ἡ βούλησις, θρησκευτική, κοινωνική, πολιτική, ἐθνική, εἶνε εἷς τῶν κυριωτάτων παραγόντων.

Ἐν παλαιτέροις καιροῖς ἡ βούλησις τῶν κατακτηθέντων ὑπὸ τῶν Ὀσμάνων λαῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἦτο τοιαύτη, ὥστε παρὰ τὸν ἐκβιασμὸν πρὸς ἀλλαξοπιστίαν ἐνέμειναν πιστοὶ εἰς τὰ πάτρια καὶ ἀφωσιωμένοι· καὶ τοῦτο ἐν χρόνοις ζοφερᾶς ἀπαιδευσίας. Οἱ κατακτηταὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀφομοιώσωσι πρὸς τὴν ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτῶν συνείδησιν τοὺς κατακτηθέντας. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν κατώρθωσαν νὰ προσηλυτίσωσι τὰ ἐπιδρομόντα τουρκομουσουλμανικὰ στίφη,

---

1 Οἱ Τοῦρκοι ἐν Εὐρώπῃ (ἑλληνικὴ μετάφρασις).

εἰ καὶ ἦσαν ὀλιγάριθμα, ἐστερημένα δὲ πάσης μορφώσεως. Συγγενεῖς τοῖς Τούρκοις λαοί, οἷοι οἱ Μαγυάροι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἀφωμοιώθησαν μετὰ τῶν πληθυσμῶν, πρὸς οὓς ἦλθον εἰς φυλετικὴν ἐπικοινωνίαν. Οἱ μὲν Μαγυάροι ἐξεχριστιανίσθησαν, ἀλλὰ συνεκέρασαν τὸν πρωτόγονον αὐτῶν ἀσιατικὸν χαρακτῆρα πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν εὐρωπαϊκῶν πληθυσμῶν, ἐφ' ὧν διὰ τοῦ ξίφους ἐπεκράτησαν. Οἱ δὲ Βούλγαροι, καίπερ τηρήσαντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὸν πάτριον χαρακτῆρα, ὑπέστησαν τὴν ἐπιρροὴν τοῦ σλαυϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς γλώσσης καὶ τῆς θρησκείας τῶν Σλαύων.

Οἱ Τοῦρκοι ἔμειναν Τοῦρκοι. Τὸ περίεργον δέ, ἐπέβαλλον τὴν τουρκομουσουλμανικὴν ἑαυτῶν συνείδησιν ἐπὶ τῶν λαῶν τῶν ἐπικοινωνησάντων αὐτοῖς διὰ τοῦ ξίφους, οἷον ἐπὶ τῶν Ἀλβανῶν, χωρὶς νὰ ἐπιβάλωσιν ἐπ' αὐτῶν καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν.

Τούτου ἕνεκα ἡ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ διαμερίσματι αὐτοῦ, ἀντοχὴ καὶ ἡ βαθμιαία ἐξέλιξις τῆς ἐθνικῆς καὶ ἱστορικῆς συνειδήσεως λαῶν, οὐδεμίαν πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων, οὐδὲ δυναμένων νὰ ἔχωσι συνάφειαν καὶ ἐπικοινωνίαν, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιορρύθμου ἐθνικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος.

Οἱ Βούλγαροι εἶνε συγγενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ ἐν τούτοις δὲν ἀφωμοιώθησαν ὑπ' αὐτῶν.

Ἕλληνες καὶ Σλαῦοι ἀποδέχονται μέχρι τῆς στιγμῆς τὸ αὐτὸ ὀρθόδοξον χριστιανικὸν δόγμα. Ὡς ἐκ τούτου ὑφίστατο μεταξὺ αὐτῶν μέχρις ἐσχάτων ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀλληλεγγύη. Ἀλλ' ἐκδηλωθείσης καὶ ἐξεγερθείσης τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Βουλγάρων, ἐπῆλθε τὸ θρησκευτικὸν Σχῖσμα καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν διχοστασία.

Τοιαύτη εἶνε ἡ πραγματικότης ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, εἴτε ὑπὸ τὴν παλαιάν, τὴν ἀπολυταρχικὴν κυβέρνησιν, εἴτε ὑπὸ τὴν νέαν, τὴν φιλελεύθερον. Ἐθνικὴ σύγχυσις καὶ πολιτικὴ διάστασις μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ λαῶν.

Πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐνδεχομένης διαλύσεως τοῦ κράτους, ἀποτέλεσμα δὲ ἔσται ἡ κατάκτησις αὐτοῦ καὶ ἡ ἀφομοίωσις σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἰσχυροῦ γείτονος, διότι ἐκ τῶν συνοίκων λαῶν οὐδεὶς κέκτηται τὰ ἀναγκαιοῦντα φυλετικά, φυσικὰ καὶ ἠθικὰ στοιχεῖα νὰ διεξαγάγῃ τὴν ἀφομοίωσιν ταύτην, ἐπιτελῶν λανθάνουσαν ἱστορικὴν κατάκτησιν, ἀναγκαία παρίσταται ἡ προσήκουσα αὐτοῦ πολιτικὴ ὀργάνωσις, χωρὶς νὰ παραβλαβῶσι τὸ παράπαν αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ἡ ἐθνικὴ ἰδιορρυθμία, τὰ ἱστορικὰ ἰδεώδη ἑνὸς ἑκάστου τῶν συνοίκων λαῶν. *Ἑνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ.* Ἀλλὰ τὸ ἐνεστὼς ὀθωμανικὸν Σύνταγμα βασίζεται ἐπὶ τοῦ ὁμοιομόρφου, ἐπὶ τῆς ἀπολύτου πολιτικῆς ἑνότητος λαῶν, ἴδιον ἐχόντων ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν χαρακτῆρα. Πάντες οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους εἶνε *Ὀθωμανοί*. Ἡ ὀνομασία δ' αὕτη εἶνε περιληπτικὴ καὶ θεμελιώδης. Περιλαμβάνει συλλήβδην πάντας τοὺς συνοίκους λαούς· ἀλλὰ κατὰ τίνα τρόπον οἱ λαοὶ οὗτοι θὰ

ἐξομοιωθῶσιν ἀλλήλοις, θ' ἀποκτήσωσιν ἐνιαίαν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν συνείδησιν ; Περὶ τούτου δὲν ἐσκέφθη, οὐδ' ἔλαβε πρόνοιαν τὸ ὀθωμανικὸν Σύνταγμα, ἐκτὸς ἂν ἐννοῇ ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι βίαιον ἐξοθωμανισμὸν τῶν διαφόρων λαῶν. Ἀλλ' ἐν περιπτώσει τοιαύτῃ δέον νὰ προηγηθῇ ὁ βίαιος ἐξισλαμισμός.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδεμία ἄλλη δύναται νὰ δοθῇ λύσις, τὸ γε νῦν ἔχον, τοῦ ὀθωμανικοῦ προβλήματος ἢ ἡ προηγουμένως διατυπωθεῖσα, ἥτις, ὡς γινώσκομεν ἤδη, κέκτηται καὶ οὐκ ὀλίγους θιασώτας, οὐ μόνον μεταξὺ τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν. Ὅσον καὶ ἂν ἀπὸ πρώτης ἀπόψεως παρίσταται τὸ ἐγχείρημα δυσκατόρθωτον, ἐν τούτοις, καλῶς μελετωμένης τῆς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καταστάσεως, δὲν δύναται νὰ ἐξευρεθῇ κρείττων λύσις καὶ μᾶλλον ἁρμόζουσα καὶ συμφέρουσα καὶ εἰς τοὺς κατ' ἰδίαν λαούς, καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν σύνολον, εἰς τὸ κράτος.

Διὰ τῆς λύσεως ταύτης, τῆς αὐτοδιοικήσεως λαμβανούσης πλήρη ὑπόστασιν, αἴρεται ἡ μεταξὺ τῶν συνοίκων λαῶν ἀντιζηλία καὶ αἱ παρακόλουθοι διαμάχαι. Ἀναγνωριζομένης τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως ἑκάστου τῶν λαῶν, τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, τῆς γλώσσης, ἀντὶ τῆς διαμάχης θέλει ἐπικρατήσῃ ἡ σύμπραξις καὶ ἡ ἀλληλεγγύη. Ἐν τῷ ἀμοιβαίῳ τούτῳ καὶ τῷ ἀλληλεγγύῳ συνδέσμῳ λαῶν καὶ κυβερνήσεων, πολλῶν μερικῶν κρατῶν, αὐτοπολιτευομένων καὶ αὐτοδιοικουμένων, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἀποτελούντων ἑνιαῖον αὐτοτελὲς κράτος, κεκτημένον τὰς ἀναγκαιούσας πολιτικάς, οἰκονομικὰς καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἁπάντων τῶν μερικῶν κρατῶν συντελούντων καὶ συνεργαζομένων πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν δυνάμεων τούτων, τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἑνιαῖον ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ἀντλοῦν εὐρυτέρας ζωτικὰς δυνάμεις ἐκ τῆς μερικῆς τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν ζωτικότητος, θέλει καταστῇ σὺν τῷ χρόνῳ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συγχρόνων ἐκπολιτιστικῶν συνθηκῶν, σπουδαιότατος ἱστορικὸς παράγων,

Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐπιτευχθήσεται τοῦτο, ἡ ὀθωμανικὴ τουτέστι συμπολιτεία, διὰ τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν περιοίκων λαῶν καὶ κρατῶν, τῶν ἄλλοτε ἀποτελεσάντων τὴν ρωμαιοβυζαντιακὴν καὶ εἶτα τὴν ὀσμανικὴν αὐτοκρατορίαν, δι' εὐρυτέρας καὶ πληρεστέρας συμπολιτείας. Καὶ αὕτη δύναται καὶ πρέπει νὰ καταστῇ ἡ Συμπολιτεία τοῦ Αἵμου, ἧς τὰς κυρίας γραμμὰς θέλω ἀναγράψῃ ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ.

Δὲν δύναμαι νὰ καθορίσω ἐκ τῶν προτέρων, ὁποία ἔσται ἡ λύσις τοῦ πολιτειακοῦ προβλήματος τῆς νέας κοινωνίας. Ὁποῖος θέλει ἐπικρατήσῃ πολιτειακὸς τύπος, καὶ ἔτι μᾶλλον, κατὰ τίνα διεθνῆ πολιτειακὸν τύπον θέλουσι κανονισθῇ αἱ πρὸς ἀλλήλους τῶν λαῶν, ὡς αὐτοτελῶν πολιτειακῶν ὀργανισμῶν, διεθνεῖς σχέσεις. Τὸ μέγα, τὸ σοβαρώτερον ἴσως πάντων, πρόβλημα τῆς μ ε λ λ ο ύ σ η ς ἀνθρωπότητος ἔσται ἀναμφιλέκτως ὁ ἐν ἐλευθερίᾳ, ἰσότητι καὶ ἀλληλεγγύῃ διακανονισμὸς τῶν σχέσεων αὐτῆς, οὐχὶ μόνον τῶν κατ' ἰδίαν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ τῶν περιληπτικῶν τοιούτων, τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων, τῶν λαῶν, σταδιοδρομούντων ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ ἐξελίξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς τὴν πραγμάτωσιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑψίστου σκοποῦ, τοῦ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς προόδου. Τίνι τρόπῳ ἐπιτευχθήσεται ἡ πρόοδος αὕτη; Διὰ τῶν μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κρατουσῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ μεθόδων, διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τῆς πάλης, διὰ τῆς βιαίας συρράξεως ἐναλλὰξ τῶν ἰσχυρῶν πρὸς τοὺς ἀσθενεστέρους ὀργανισμούς, καὶ ὡς ἐκ τούτου τῆς ἐπιβιώσεως καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἰσχυροτέρων; Λὲν θέλει κατορθώσῃ ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἡ ἐκπροσωποῦσα αὐτὴν ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ ἐπιστήμη, αὐτὴ ἡ πολιτεία, ἥτις παρὰ τὰς πλάνας αὐτῆς καὶ τὰς παρεκτροπὰς διατελεῖ ἀείποτε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς κοινωνικῆς ἠθικότητος, δὲν θέλει κατορθώσῃ νὰ ἐξεύρῃ καὶ νὰ πραγματώσῃ ἕνα ἱστορικὸν κανόνα, πρὸς τὸν ὁποῖον νὰ κανονίσῃ τὰς ποικίλας αὐτῆς σχέσεις, καὶ δὴ τὰς διεθνεῖς πολιτειακάς; Δὲν θὰ καταστῇ δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος, εἴτε ὡς ἄτομον, εἴτε ὡς περιληπτικὸν ὄν, νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν προσήκουσαν μέθοδον πρὸς βελτίωσιν ἑαυτοῦ, φυσιολογικὴν καὶ ἠθικήν, πρὸς τὴν ἐπίτευξιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ; Πρὸς τὴν ἐπιδίωξιν καὶ τὴν πραγμάτωσιν τούτου ἀποσκοπεῖ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς σταδιοδρομίας. Καὶ ἐν τούτοις, ὁπόσαι ἀποτυχίαι καὶ ἀπογοη-

τεύσεις! Καθ' ἣν στιγμὴν ὑποτίθησι, διότι δι' ὑποθέσεων μόνον ὁ ἄνθρωπος λύει τὸ ἑκάστοτε ἱστορικὸν αὐτοῦ πρόβλημα, ὅτι ἐξίκετο εἴς τινα ἀνωτέραν κατάκτησιν, ἀμέσως ἀποκαλύπτεται, διὰ τῶν πραγμάτων ἐπικυρουμένη, ἡ ἀποτυχία. Καὶ νέαι πάλιν ἀπόπειραι καὶ ἀποτυχίαι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, διὰ τοιαύτης ἀσταθείας, ἐξελίσσεται ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτοῦ πραγματώσει, ἥτις λαμβάνει πλήρη ὑπόστασιν καὶ κῦρος διὰ τῆς πολιτείας, ἐθνικῆς ἢ διεθνοῦς. Ἡ πρώτη εἶνε ἡ ἀφετηρία τῆς δευτέρας, ἥτις ἀντιστρόφως ἐξασφαλίζει καὶ ἐμπεδοῖ τὴν πρώτην.

Ὡς κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ σήμερον ἡ διεθνὴς πολιτεία δὲν βασίζεται ἐπὶ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς αὐτονομίας τῶν λαῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τραχυτέρας ἀνισότητος, ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἰσχυροτέρων ἐπὶ τῶν ἀσθενεστέρων ὀργανισμῶν. Αὕτη εἶνε ἡ ἠθικὴ ἄποψις τῆς συγχρόνου κοινωνίας. Ἡ ἐπικράτησις, τὸ ἀπόλυτον κῦρος τοῦ ἰσχυροτέρου. Τὰ κράτη τῆς παλαιᾶς Ἀνατολῆς, τὰ περιβληθέντα παγκόσμιόν τινα χαρακτῆρα, τὸ ἑλληνομακεδονικὸν κράτος, τὸ ρωμαϊκόν, τὸ ἑλληνοβυζαντιακόν, τὸ μεσαιωνικὸν γερμανικόν, τὸ ἱσπανικόν, τὸ ναπολεοντικόν, κατ' οὐδὲν διαφέρουσι πρὸς τὸν ἱμπεριαλισμὸν τῶν σημερινῶν κρατῶν, πρὸς τὸν ἀγγλικόν, τὸν ρωσσικόν, τὸν γερμανικὸν ἱμπεριαλισμόν. Ἐν ἅπασιν ἡ αὐτὴ κρατεῖ βουλιμία ἀντὶ πάσης ὑψηλοτέρας ἰδέας. Ἡ ἐπιβίωσις καὶ ἐπικράτησις τοῦ φυσικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἰσχυροτέρου. Ἐν τούτῳ κεῖται ὁ μέγιστος καὶ φοβερώτατος κίνδυνος τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν.

Ἡ Μεγάλη Βρεττανία ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ διεθνοῦς αὐτῆς προγράμματος, τῶν ἐξαπλωτικῶν ροπῶν, ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τείνει τοὺς πλοκάμους πρὸς ἅπασαν τὴν ὑφήλιον, εἰ δυνατὸν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ περιωρισμένου χώρου τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως, νὰ καταστῇ οὐχὶ greater, ἀλλὰ greatest Britain. Ἦτο ἐπί τινα ἔτη ἡ δεσποζουσα πολιτικὴ τοῦ Chamberlain. Ἀλλ' εἶνε ταὐτοχρόνως καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν φιλελευθέρων, τῶν Γλαδστωνείων. Διότι οἱ Οὐίγγοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντέγραψαν τοὺς Τόρεις, καὶ ἤδη τοὺς imperialist, ἐν τῇ παγκοσμίῳ αὐτῶν πολιτικῇ. Αὕτη εἶνε ἡ μεγαλοβρεττανικὴ πολιτικὴ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ τῆς Νέας Γερμανίας δὲν εἶνε ἀπὸ εἰκοσαετίας ἡ μεγαλογερμανικὴ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ σιδηροῦ ἀρχικαγγελαρίου, ἡ εὐχαριστουμένη τὸ πολὺ πολὺ νὰ καταλάβῃ τὴν αὐστριακὴν Γερμανίαν, ἐπὶ ἀνταλλάγματι ἐνισχύσεως αὐτῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ (Drang nach Osten), καὶ ἐπὶ τέλους τὴν Ὁλλανδίαν. Ὁ Βίσμαρκα ἦτο συντηρητικὸς πρὸ τοῦ Γουλιέλμου· ὁ πρῶτος δὲν ἐνόει νὰ θυσιάσῃ τὰ ὀστᾶ καὶ ἑνὸς Πομμεράνου πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ὁ Γουλιέλμος θὰ ἀνελάμβανε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αἱματηρότατον πόλεμον, ἵνα μὴ ζημιωθῶσι τὰ γερμανικὰ συμφέροντα. Ὁ αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, παρὰ τὰς θλιβερὰς καὶ ἀπροσδοτήτους αὐτοῦ ἀποτυχίας ἐν τῷ πολέμῳ πρὸς τὴν κι-

τ ρ ί ν η ν φυλήν, παρὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς αὐτοῦ περισπασμοὺς καὶ τὰς ἀνησυχίας ἐκ τοῦ ὁσημέραι ἐξογκουμένου καὶ ἀπειλητικωτέρου καθισταμένου ἐπαναστατικοῦ ρεύματος, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀπέβαλε τὴν παλαιὰν μοσχοβιτικήν, τὴν σημερινὴν πανσλαυϊστικὴν πολιτικήν.

«Ἀ κ ό μ η ἓ ν β ῆ μ α π ρ ὸ ς τ ὰ ἐ μ π ρ ό ς, κ α ὶ ὁ κ ό σ μ ο ς ὅ λ ο ς θ ὰ σ ο ὶ ἀ ν ή κ η, ὦ ἀ γ α π η μ έ ν η μ ο υ Ρ ω σ σ ί α», ἐβροντοφώνει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου Ρῶσσος ποιητής, καὶ ἡ ἐπῳδὸς αὕτη τοῦ ἐθνικοῦ ρωσσικοῦ ἄσματος εἶνε ἡ ἐπῳδὸς τῆς πανσλαυϊστικῆς πολιτικῆς, οἵαν διετύπωσεν ὁ σλοβάκος ποιητὴς Ἰωάννης Collar ἐν τῇ μεγαλοσλαυϊκῇ αὐτοῦ φαντασιοπληξίᾳ.

Ἐν συντομίᾳ τοιαύτη ἐξελίσσεται ἡ ἱμπεριαλιστικὴ πολιτικὴ ἐν τῇ συγχρόνῳ Εὐρώπῃ, ἂν μὴ προλάβῃ καὶ ἀνατρέψῃ τὰ μεγαλόδοξα ταῦτα σχέδια ἐξαπίνης ἡ κιτρίνη φυλή, ἢ ἡ κοινωνιστικὴ δημοκρατία, ἀποκαλύπτουσα νέους ἠθικοὺς καὶ πολιτικοὺς ὁρίζοντας ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τίνι τρόπῳ καταπολεμηθήσεται ἡ ἱμπεριαλιαλιστικὴ πολιτικὴ τῶν νεωτέρων κρατῶν; Διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας τῶν ἀσθενεστέρων κρατῶν, τῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν, τῶν μὴ δυναμένων ν' ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τοῦ ἐπικρατεστέρου ἀντιπάλου. Σ υ ν δ ι κ ᾶ τ ο ν τῶν κρατῶν τούτων, τουτέστι συμμαχία καὶ ἐπιμαχία, ἐπὶ ἴσοις δικαίοις λαμβάνουσα ὑπόστασιν καὶ ἐξέλιξιν, ἔσται ἡ μόνη πραγματικὴ δύναμις πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, οὗ ἡ βουλιμία ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ λαμβάνει μείζονα ἔντασιν. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ μ ο σ π ο ν δ ί α καὶ σ υ μ π ο λ ι τ ε ί α τῶν ἐνδιαφερομένων λαῶν κατὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σύστημα περιωρισμένης ἢ εὐρυτέρας ἐσωτερικῆς πολιτειακῆς ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτονομίας.

Ὁμοσπονδία, Συμπολιτεία, Ἀμφικτυονία δὲν εἶνε φιλοσοφικὴ ἀντίληψις τῶν νεωτέρων αἰώνων. Ἤδη ἀπὸ παλαιτάτου χρόνου οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν πρὸς αὐτόνομον ῥέποντες πολιτικὸν βίον ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, καὶ δὴ τῆς γεωγραφικῆς κατατμήσεως, κατενόησαν τὴν ἀνάγκην τῆς Συμπολιτείας καὶ ἐν μέρει ἐπραγμάτωσαν αὐτήν. Πολλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς θρησκείας, ἐγίνοντο ἑκάστοτε ἀπόπειραι πρὸς σύσφιγξιν τῶν πρὸς ἀλλήλας δεσμῶν τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ἡ ἰδέα τῆς φιλανθρωπίας, τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης διατελεῖ ἔτι ἀμυδρὰ καὶ συγκεχυμένη ἐν τῇ ἑλληνικῇ συνειδήσει. Ὁ πολέμιος μονονουχὶ ἐστερεῖτο παντὸς ἀνθρωπίνου δικαίου, ἔστω καὶ ἂν ἦτο ὁμόφυλος. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης ἔλεγεν: «Ὅ τι ἂν κακόν τις ποιῇ τοῖς πολεμίοις, τοῦτο καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις λογίζεται δίκαιον[1]». Καὶ ἐδικαιολογεῖτο

1 *Πλουτάρχου* Ἀγησίλαος, 23.

πᾶσα κακουργία, τελουμένη κατὰ τῶν πολεμίων· ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ ὁ μὴ συμπολίτης ἐστερεῖτο πάσης ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

Πρὸ τῆς ἐγκληματικῆς καὶ ἀπανθρώπου ταύτης ἀντιλήψεως τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων κατελαμβάνετο κατὰ διαφόρους περιόδους τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἐξελίξεως ὑπὸ τοῦ ἰδεώδους τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Καὶ τοῦτο βεβαίως οὐ μόνον ἐκ λόγων δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ συμφέροντος.

«Δεινή τις ὀργὴ καὶ δυσίατος πόλει, ὅταν φίλοι φίλοισι συμβάλωσ' ἔριν», ἔλεγεν ὁ ποιητής. Ἡ ἐθνικὴ ἀλληλομαχία προὐκάλει ἀνηκούστους συμφορὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα. Οὐδ' ἠδύναντο νὰ τυφλώττωσι πρὸ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, πρωτοστατούντων τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐθνικῆς σκέψεως, οἷος ὁ Πλάτων, χαρακτηρίζων τὸν μεταξὺ Ἑλλήνων ἀνταγωνισμὸν *νόσον τῆς Ἑλλάδος* [1].

Ἐντεῦθεν αἱ Ἀμφικτυονίαι, συνενώσεις ἑλληνίδων πολιτειῶν, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς θρησκείας, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Ὡρκίζοντο «μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσειν, μηθ' ὑδάτων ναματιαίων εἴρξειν, μητ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ· καὶ ἐάν τις συλᾷ τὰ τοῦ Θεοῦ κλ. τιμωρήσειν πάσῃ δυνάμει» [2].

Ἀτυχῶς ἡ ἀμφικτυονικὴ ἰδέα δὲν ἠδυνήθη νὰ κατανοηθῇ ἐξ ὁλοκλήρου καὶ νὰ τύχῃ τῆς προσηκούσης πραγματώσεως ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Καὶ τοῦτο, διότι δὲν εἶχε κατανοηθῇ ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ἀνθρωπίνη ἰδέα. Ὅτε ἐπὶ τέλους ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία, ἀφορμηθεῖσα ἐξ ἰδεῶν περὶ τοῦ ἀνθρώπου καθολικωτέρων, ἐκήρυξε τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ ἑλληνικὴ πατρὶς ἦτο συντετριμμένη καὶ ἀποσυντεθειμένη. Ἡ ἀνθρωπίνη ἰδέα ἐπραγματοῦτο διὰ τῆς συγχρόνου ἱδρύσεως παγκοσμίου κράτους ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ παγκόσμιον τοῦτο κράτος διελύετο εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐκήρυξεν ἐπίσης τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἀλλ' ἐνόησε τὴν ἑνότητα ταύτην μεταφυσικὴν μᾶλλον ἢ πολιτικήν. Ἡ πολιτικὴ ἀντίληψις ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν, ἥτις ἐρευνήσασα τὸ δίκαιον ἀπὸ τῆς φυσικῆς καὶ ἀνθρωπίνης αὐτοῦ γενέσεως, ἔθηκε φιλοσοφικωτέρας καὶ ἀνθρωπινωτέρας τὰς βάσεις τοῦ διεθνοῦς δικαίου, διὰ νὰ καταλήξῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἰδέαν τῆς συμπολιτείας, τῆς πολιτειακῆς ὁμοσπονδίας, ὁποία ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς τῶν τελευταίων αἰώνων.

Εἶνε ἐνδεχόμενον τοιαύτη νὰ εἶνε ἡ προσεχὴς λύσις τοῦ πολιτειακοῦ προβλή-

1 Πολιτεία 471.

2 *Αἰσχίνου* περὶ Παραπρεσβείας 115.

ματος τοῦ νεωτέρου κόσμου, καὶ ἐν πρώτῃ μοίρᾳ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ—*ἡ πολιτειακὴ ὁμοσπονδία*. Ἔρρικος ὁ τέταρτος τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας εἶχεν ὀνειροπολήσῃ ἐπί τινας στιγμὰς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἰσχύος τὸν τοιοῦτον διακανονισμὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων. Ὁ Ἀββᾶς Σαιμπιέρρος, ὁ Ἐμμανουὴλ Κάντιος κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, συγχρόνως μὲ τὰς προτάσεις τοῦ ἀββᾶ Γρηγορίου ἐν τῇ γαλλικῇ Συμβατικῇ, καὶ κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἱ ἑταιρεῖαι τῶν φίλων τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Διαιτησίας, ἀπὸ τῶν φιλοσοφικῶν ὀνειροπολημάτων ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς σχολῆς μέχρι τῶν θετικωτέρων ἀποπειρῶν τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν κυβερνήσεων τῶν συνεδρίων τῆς Χάγης, ἀπηυθύνθησαν εἰς τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ ἀλληλεγγύην. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ προτάσεις ἑκάστοτε ἐξελέγχονται διὰ τῶν πραγμάτων *θερινῆς νυκτὸς ὄνειρα*. Οὐδὲν θετικὸν καὶ βέβαιον, ἐκτὸς τῆς διὰ τῆς βίας ἐπικρατήσεως τῶν ἰσχυροτέρων ἐπὶ τῶν ἀσθενεστέρων, τοῦ διακανονισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ κατακτητοῦ. Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης οὕτω φαίνεται ἐξελισσόμενος ὁ νόμος τῆς ἱστορίας—διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἰσχυρῶν ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν, τουτέστι τῶν κεκτημένων μείζονας φυσικάς, ὑλικὰς καὶ οἰκονομικὰς δυνάμεις ἐπὶ τῶν ἀπορούντων, τῶν μὴ κεκτημένων.

Ὁ εἰρημένος σιδηροῦς ἀρχικαγγελάριος, ἑρμηνεύων τὸν νόμον τῆς ἱστορίας κατὰ τὰ γεγονότα καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν θεωρίαν, μετὰ τοῦ χαρακτηρίζοντος αὐτὸν κυνισμοῦ δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ ἐν πλήρει πρωσσικῷ κοινοβουλίῳ τοὺς περιωνύμους ἐκείνους λόγους, διὰ ν' ἀκουσθῶσι καὶ παρὰ τῶν Γερμανῶν καὶ παρὰ τῶν μὴ Γερμανῶν : Τὰ μεγάλα τῆς ἱστορίας προβλήματα λύονται διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου καὶ οὐχὶ διὰ τῶν θεωριῶν τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν φιλοσόφων. Εἶνε δυστυχῶς πλέον ἢ ἀκριβὲς τοῦτο. Ὁ γόρδιος δεσμὸς τοῦ προβλήματος τῆς Ἀσίας ἐλύθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διὰ τοῦ ξίφους. Ἡ δύναμις δ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπικράτησις ὑπῆρξεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἀφετηρία παντὸς πολιτισμοῦ.

Οἱ θιασῶται τῶν θεωριῶν τούτων, καὶ εἶνε λεγεών, διδάσκουσιν, ἐπικαλούμενοι τὰ δεδομένα τῆς φυσιολογίας, τῆς ἐθνολογίας, τῆς ἱστορίας ἐν γένει, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δὲν τελεῖται διὰ τῆς εἰρηνικῆς καὶ ἐναρμονίου συμπράξεως τῶν ποικίλων κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν ὁμάδων, τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ λειτουργουσῶν. Ἀγὼν ἡ ἀφετηρία παντὸς ἀγαθοῦ. *Πόλεμος ὑπὲρ πάντων*, γενεσιουργὸς αἰτία πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς λειτουργίας.

Ὁ πόλεμος ἐξελίσσει τὰς εὐγενεστέρας ροπὰς τοῦ ἀνθρώπου, εἶπεν ὁ στρατάρχης Moltke ἔν τινι ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἥτις κατέστη περιώνυμος. Ὁ πόλεμος ἀναπτύσσει τὸ θάρρος, τὴν πειθαρχίαν, τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος, τὴν μέχρι θυσίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς αὐταπάρνησιν. Ἄνευ τοῦ πολέμου ὁ κόσμος θὰ ἐκυλίετο ἐν τῷ βορβόρῳ τοῦ ὑλισμοῦ. Δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐλλόγως ἢ παραλόγως, τὰ δόγματα ταῦτα διδάσκονται ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ ἀπὸ τῆς κατωτά-

της μέχρι τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδευτικῆς βαθμίδος. Στρατιωτικὸς φυσιοδίφης διδάσκει, «ὅτι ὁ πόλεμος εἶνε διὰ τὰς κοινωνίας ὅ τι διὰ τὴν φύσιν ἡ θύελλα, ἡ ἀποκαθαίρουσα, ἡ ἐξυγιαίνουσα τὴν ἀτμόσφαιραν». Ἕτερος ὡσαύτως πολιτικὸς συγγραφεὺς ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ πρὸς τὴν πολεμικὴν δόξαν ἔρως γεννᾷ τὴν περιφρόνησιν τοῦ χρήματος, τὸν αὐτοσεβασμὸν καὶ τὴν λατρείαν τῆς τιμῆς.

Ὀλίγιστα ἐκ πολλῶν. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι διὰ τῶν δογμάτων τούτων διδάσκεται καὶ φρονηματίζεται ἡ σύγχρονος εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, ἔχουσα ὑπ' ὄψει ἀείποτε τὸ παλαίφατον: Si vis pacem, para bellum. Ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐργασία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων, τῶν πολιτειῶν ἐπὶ τέλους, εἶνε ἡ προπαρασκευὴ πρὸς πόλεμον. Τό γε νῦν ἔχον, οὐδεὶς λαός, οὐδεμία πολιτεία εἶνε διατεθειμένη νὰ πραγματώσῃ τὴν καντιανὴν θεωρίαν τῆς *Αἰωνίας Εἰρήνης*.

Ἐκείνη ἰδίᾳ ἡ νόσος, ἥτις κατέλαβε τοὺς συγχρόνους λαούς, τοὺς πρωτοστατοῦντας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἶνε ἡ *ἐξαπλωτικὴ* ὁρμή, ἡ ἐνέργεια πρὸς κατάληψιν ξένων χωρῶν, μὴ ἀνηκουσῶν αὐτοῖς, ἐφ' ὧν οὐδὲν δύνανται νὰ διεκδικήσωσι δίκαιον ἢ τὸ τοῦ ἰσχυροῦ μόνον. Ἄλλην δικαιολογίαν δὲν ἔχουσιν, οὐδὲ δύνανται νὰ προβάλωσιν. Αἱ κυβερνήσεις τῶν λαῶν τούτων, ἔχουσαι ὑπ' ὄψει οἰκονομικά, πολιτικά, δυναστικὰ ἐπὶ τέλους συμφέροντα, ἐπιλαμβάνονται πάσης εὐκαιρίας νὰ διαπράξωσι τὰ αἴσχιστα, τὰ φοβερώτατα τῶν κακουργημάτων, ἁπλῶς καὶ μόνον πρὸς ἐδαφικὴν ἐξάπλωσιν.

Ἡ νόσος αὕτη, λέγει ὁ Ῥῶσσος κοινωνιολόγος κ. Νοβικώφ, εἶνε ἡ *χιλιομετρῖτις*. «Πάντα τὰ ἔθνη θεωροῦσι σήμερον τὴν μὲν ἐπέκτασιν τοῦ ἐδάφους ὡς ἀγαθόν τι, τὴν δ' ἐλάττωσιν ὡς κακόν. Ἡ πρόσκτησις χωρῶν ἐκλαμβάνεται ὡς πλεονέκτημα, ἡ δ' ἀπώλεια ὡς καταστροφή. Περὶ τὸ σημεῖον τοῦτο στρέφεται ἀπ' αἰώνων ἡ παγκόσμιος πολιτική. Ἡ λατρεία δ' αὕτη τῶν τετραγωνικῶν χιλιομέτρων κατέστη πάθος τοσοῦτῳ σφοδρόν, ὥστε ἐνίοτε ἀποβαίνει μονονουχὶ φρενοπάθεια, ἣν ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν *χιλιομετρίτιδα*. Ἡ χιλιομετρῖτις αὕτη εἶνε ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς παγκοσμίου ἀναρχίας, ἡ κυρία πηγὴ τῶν ἡμετέρων συμφορῶν [1]».

Διὰ βραχέων κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἐξελίσσεται ἡ σύγχρονος εὐρωπαϊκὴ πολιτική, εὑρίσκουσα ἤδη θιασώτας πέρα τῶν θαλασσῶν—ἐν τῇ βορείᾳ Ἀμερικῇ, ἐν Ἰαπωνίᾳ. Ἡ Ἀσία, ἡ Ἀφρικὴ καὶ τὰ λοιπὰ μὴ πεπολιτισμένα τμήματα τῆς ὑδρογείου σφαίρας εἶνε τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας τῆς ἐξαπλωτικῆς πολιτικῆς, τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Δύναταί τις νὰ δικαιολογήσῃ τὴν πολιτικὴν ταύτην, ὡς ἐπιδιώκουσαν μὲν οἰκονομικὰ συμφέροντα, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὡς ἔχουσαν ἀνώτερον προορισμόν, τὸν ἐκπολιτισμὸν τῶν χωρῶν καὶ τὴν εὐημερίαν, ἐφ' ὧν ἐξαπλοῦται ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτῶν ἐνέργεια καὶ δραστηριότης. Ἐν τούτοις ἡ ἐξαπλωτικὴ αὕτη δραστηριότης ἀπὸ πολλοῦ μὲν χρόνου,

---

1 La Fédération de l'Europe

ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον αἰῶνα ἐκδηλοῦται καὶ ἐπὶ τῶν χωρῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῶν παρακειμένων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὧν ἡ κοινωνικὴ κατάστασις οὐδεμίαν ἔχει ἀνάγκην τῆς κηδεμονευτικῆς πολιτικῆς ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως, ἥτις ἀφοῦ δὲν δύναται ἢ δὲν θέλει νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθόν, ἂς μὴ ἐπιδιώκῃ τὸ κακόν. Διότι κακὸν εἶνε ἡ στέρησις τῶν τιμιωτάτων ἀγαθῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς προσωπικῆς καὶ ἐθνικῆς αὐτονομίας.

Πρὸ τῶν γεγονότων τούτων καθῆκον ἔχουσιν οἱ λαοὶ καὶ τὰ κράτη τῶν ἐπιβουλευομένων τμημάτων τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μικρασίας νὰ συνασπισθῶσι, νὰ συνεννοηθῶσι, νὰ συνεργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας.

Τοῦτο δὲν δύναται κατ' ἄλλον τρόπον νὰ πραγματωθῇ ἢ διά τινος πολιτικοῦ τῶν κρατῶν τούτων συνδέσμου. Ὁ σύνδεσμος δ' οὗτος ἔσται ἡ ἀφετηρία καὶ ἡ πραγμάτωσις τῆς *Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου*, περιλαμβανούσης εἰ δυνατὸν καὶ τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῶν ἀσιατικῶν χωρῶν, τὸ ὑποκείμενον ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.

Ἡ ἰδέα Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου δὲν εἶνε σημερινή, χρονολογεῖται ἤδη ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ, ἐπανατίθεται δὲ κατὰ περιόδους ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς δημοσίας συζητήσεως ἀπό τε θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπόψεως. Κατὰ τὸν τελευταίως περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πραγματευθέντα κ. René Pinon, ἐξεδηλώθη ἡ ἀνάγκη συνδέσμου τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου πρὸ τῆς ἐμφανείας τῶν Τούρκων ἐν Εὐρώπῃ [1]. Ἡ πολιτικὴ τῶν βυζαντηνῶν αὐτοκρατόρων, μεριμνώντων ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας περὶ σωτηρίας τοῦ κράτους ἐν τῷ πρὸς τοὺς βαρβάρους λαοὺς διεξαγομένῳ ἀγῶνι, δὲν ἦτο ξένη πρός τινα μετ' αὐτῶν πολιτικὴν συνεννόησιν πρὸς ἀποσόβησιν νέων ἐπιδρομῶν. Ἀνάλογον καὶ ἔτι μᾶλλον ἐκδεδηλωμένην πολιτικὴν Συμπολιτείας τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου ὀνειροπολεῖ ὁ μέγας τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσχιάν, προτείνων συμμαχίαν πρὸς τὴν ἀκμάζουσαν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ βενετικὴν πολιτείαν καὶ ζητῶν παρὰ τοῦ Πάπα τὸν τίτλον «ἀρχηγοῦ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν ἐπιδρομέων καὶ τῶν ἀπίστων». Οἱ Τοῦρκοι εἰσελαύνουσιν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, κατακτῶσι τὴν βυζαντηνὴν βασιλεύουσαν, προβαίνουσι μέχρι τῆς μαγυαρικῆς πρωτευούσης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀπειλοῦσι τὴν Βιέννην καὶ τρομοκρατοῦσι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, οὐδεμία ἐπὶ αἰῶνας γίνεται σκέψις περὶ συνεργασίας τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου κατὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας. Οἱ ἰσχυροὶ τῆς Εὐρώπης ἐνίοτε, οἱ Ρῶσσοι, οἱ Αὐστριακοί, οἱ

---

1 L'Europe et la Jeune Turquie. (Paris, 1911)

Γάλλοι, προβαίνουσιν εἰς ἀποπείρας συνεννοήσεων πρὸς διανομὴν τοῦ ὑπὸ διάλυσιν τουρκικοῦ κράτους, ἀλλὰ τοῦτο ἐπὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ καὶ συμμετοχῇ εἰς τὰ λάφυρα. Ἅπασαι αἱ ἀπόπειραι ναυαγοῦσιν ἕνεκα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ αἰτίου. Μᾶλλον δὲ κατ' ἐξοχὴν τῆς ἔριδος ἐν ταῖς περὶ διανομῆς διαπραγματεύσεσιν εἶνε ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ καταλληλοτέρα, ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας αὐτῆς, πάσης ἄλλης εὐρωπαϊκῆς μεγαλοπόλεως ὡς πρωτεύουσα παγκοσμίου πολιτείας.

Τὰ δίκαια καὶ αἱ ἀξιώσεις τῶν λαῶν τοῦ Αἵμου τίθενται ἢ ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ, ἢ κατ' ἐλάχιστον λαμβάνονται ὑπ' ὄψει.

Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὑπὸ τὴν ἐκ τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὥθησιν, ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ὑπέροχος Ἕλλην φιλόπατρις, ὁ Θεσσαλὸς Ρῆγας ὁ Φεραῖος ἢ Βελεστινλής. Μετὰ τοσαύτας ἐπαναστατικὰς ἀποπείρας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας, καταπνιγείσας ἐν τῷ αἵματι, ἐξ ὧν ἡ τελευταία, ἡ τοῦ 1770, ὑπεκινήθη ὑπὸ τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς, ὀνειροπολησάσης τὴν ἐγκατάστασιν ἑλληνομοσχοβιτικοῦ κράτους, πρωτεύουσαν ἔχοντος τὴν Κωσταντινούπολιν, ὁ ἀκάθεκτος Ἕλλην δὲν ἀπελπίζεται περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς τολμηρᾶς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεως πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ μουσουλμανικοῦ καθεστῶτος, ὑφ' ὃ διατελοῦσι ταλαιπωρούμενοι οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Ἐν ἔτει 1797 ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸν ἤδη ἀρχόμενον τῆς μεγάλης ἱστορικῆς σταδιοδρομίας Γάλλον στρατηγὸν Βοναπάρτην, ἀντιπρόσωπον τῶν ἰδεῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, κατάγοντα τοὺς πολεμικοὺς αὐτοῦ θριαμβους ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ στρατηγὸς ἐκάλεσε τὸν Ρῆγαν πρὸς συνεννόησιν εἰς Βενετίαν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οὗτος συνελήφθη ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας, ἥτις καὶ παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς. Ἐφονεύθη ὑπὸ Τούρκου στρατιώτου ἐν Βελιγραδίῳ [1].

---

1 Ἐπιτραπήτω μοι ἡ παρεμβολὴ ἐνταῦθα παλαιᾶς ἀναμνήσεως. Ἐν ἔτει 1891 διέτριβον ἐν Βελιγραδίῳ. Ἡμέραν τινά, μετ' ἐπίσκεψιν τοῦ φρουρίου τῆς σερβικῆς πρωτευούσης, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφονεύθη ὁ Ρῆγας, ἐπεσκέφθην κατ' οἶκον τὸν Σέρβον καθηγητὴν Andonovits, παρασκευαζόμενον νὰ ἔλθῃ μετὰ φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου εἰς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν. Μετὰ πολλὰς διαχύσεις καὶ ἐμπιστευτικὰς συνομιλίας περὶ κοινῆς συνεργασίας Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης πρὸς ἀπελευθέρωσιν, καὶ εἰ δυνατὸν πολιτικὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν διά τινος Ὁμοσπονδίας, ἐπρότεινα εἰς τὸν κ. Andonovits τὴν διὰ συνεισφορᾶς πάντων τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, καὶ τῶν Τούρκων μὴ ἐξαιρουμένων, ἵδρυσιν μεγαλοπρεποῦς μαυσωλείου εἰς τὸν πρωταθλητὴν καὶ μάρτυρα τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας τῶν λαῶν τούτων Ρῆγαν τὸν Φεραῖον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τόπου τοῦ θανάτου. Ἐνθουσιωδῶς ἀπεδέξατο ὁ Σέρβος φιλόπατρις τὴν πρότασίν μου. Εἴχομεν συμφωνήσῃ νὰ θέσωμεν εἰς ἐνέργειαν τὴν ἰδέαν ταύτην κατὰ τὰς ἑορτάς, αἵτινες θὰ ἐτελοῦντο ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει τῶν Σέρβων σπουδαστῶν. Δυστυχῶς ἡ ἐπίσκεψις ἐματαιώθη ἐκ τῆς ἀντιδράσεως ξένης πολιτικῆς, δυσμενῶς ἐχούσης πρὸς τὴν τοιαύτην συνεννόησιν. Τὸ μαυσωλεῖον τοῦτο θὰ καθίστατο σὺν τῷ χρόνῳ τόπος προσκυνήματος τῶν χριστιανικῶν λαῶν

Ἐν τῇ ἐπαναστατικῇ αὐτοῦ ἐπιχειρήσει κατὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας ὁ Ρῆγας ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ μετὰ τοῦ σατράπου τῆς Βουλγαρίας Πασβάνογλου, τοῦ ὁποίου καὶ παρεσκεύασε τὴν ἀποστασίαν, ἐπίσης δὲ καὶ μετ' ἄλλων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῶν τμημάτων τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τῶν διατελούντων ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν διοίκησιν. Τὸ ἐπαναστατικὸν πρόγραμμα διετυπώθη ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, τῷ *Στρατιωτικῷ Ἐγκολπίῳ καὶ τῷ Προσωρινῷ πολιτικῷ Κανονισμῷ*, ὡς καὶ ἐν τοῖς περιλαλήτοις πατριωτικοῖς ᾄσμασιν. *Ἡ κατὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας ἐξέγερσις* προὐτίθετο, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ φιλοπάτριδος Ἕλληνος, οὐ μόνον τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους λαῶν, μελλόντων νὰ διαβιώσωσιν ὑπὸ νέον πολιτικὸν καθεστὼς ἐν νομοθεσίᾳ ἐλευθερίας, ἰσότητος καὶ αὐτονομίας.

Πραγματικώτερον ἔτι καὶ πολιτικώτερον, ἐπελθούσης τῆς ἀνεξαρτησίας τμημάτων τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἥτις κατέδειξεν ἐν τραγικῇ πραγματικότητι τὴν βαρβαρότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁσημέραι ἐπερχομένην ἐξάντλησιν τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος, ἀνέπτυξε τὸ πρόγραμμα πολιτειακῆς Ὁμοσπονδίας τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ὁ φιλόπατρις Σέρβος πολιτικὸς Ἠλίας Γκαρασχανὶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1844. Εἶνε περίεργον, ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ὁμοσπόνδου πολιτείας ἔκπαλαι εὗρεν ἔδαφος καλλιεργείας ἐν Σερβίᾳ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν, καὶ ἀκόμη ὁπότε ὁ εὐγενὴς αὐτῆς λαὸς δὲν διετέλει ἀποκεκλεισμένος πάσης ἐπικοινωνίας πρὸς τοὺς ὁμοφύλους του, χάρις εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου καὶ τὴν αὐστριακὴν βουλιμίαν. Ἡ διήκουσα διὰ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ προγράμματος τοῦ Γκαρασχανὶν ἰδέα εἶνε, ὅτι τὸ τουρκικὸν κράτος ἦτο προωρισμένον νὰ κατατμηθῇ, ἢ ν' ἀντικατασταθῇ ὑφ' ἑνὸς ἢ πλειόνων ἰσχυρῶν γειτόνων ἐπὶ ζημίᾳ τῶν συνοίκων λαῶν, θυσιαζομένων εἰς τὸν Μολὸχ τῆς κατακτητικῆς πολιτικῆς. Κατὰ τὸν πολιτικὸν τῆς Σερβίας, οἱ μὲν Σέρβοι ἤθελον ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας—καὶ ἤρξατο ἤδη τραγικῶς πραγματοποιουμένη ἡ θλιβερὰ πρόρρησις—οἱ δὲ Βούλγαροι ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, προπαρασκευαζούσης τὴν κάθοδον πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων καὶ ἐξελιχθησομένων ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι, ὁ Σέρβος πολιτικὸς ἀπεφαίνετο, ὅτι τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἠδύνατο ν' ἀντικατασταθῇ ὑπ' ἄλλου νεαρωτέρου καὶ ἰσχυροτέρου, ἱκανοῦ ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὰς φιλοδοξίας τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μόνον Ὁμοσπονδία τοῦ Αἵμου ἠδύνατο νὰ ὑποκατασταθῇ εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Διὰ τῆς λύσεως ταύτης τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος θὰ ἐξησφαλίζετο ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Καὶ ὁ Σέρβος πολιτικὸς δὲν ἐδίσταζε νὰ διατυπώσῃ τὴν γνώμην, ὅτι μόνον ἡ Σερβία ἠδύνατο

τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, οὐ σμικρὸν ὀφειλόντων τὴν ἐξέγερσιν αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ δὴ εἰς ἕνα τῶν εὐγενεστέρων αὐτῆς πρωτοστατῶν, Ρῆγαν τὸν Φεραῖον.

νὰ καταστῇ κέντρον τῆς πραγματώσεως τοῦ εἰρημένου ὁμοσπονδιακοῦ προγράμματος, ἀναλαμβάνουσα καὶ πάλιν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τοῦ Ντουσχὰν μετὰ παρέλευσιν πέντε αἰώνων ![1].

Ἐν ἔτει 1860 ἀνήρχετο εἰς τὸν ἡγεμονικὸν θρόνον τῆς Σερβίας ὁ Μιχαὴλ Ὀβρένοβιτζ, ὅστις ἤδη ἀπὸ τοῦ 1859 εἶχε συνδιαλεχθῇ περὶ τοῦ προγράμματος τούτου τοῦ Γκαρασχιανὶν μετὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ πολιτικοῦ προγεγραμμένου Λουδοβίκου Κοσσούθ, τοῦ ἡγέτου τῆς οὐγγρικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848. Ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ ἀμφοτέρων. Ὁ μέγας Οὔγγρος ἐξόριστος ἐφρόνει, καθ' ἃ διηγεῖται ἐν ταῖς Ἀναμνήσεσιν αὐτοῦ, ὅτι πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐπιδρομῆς ἐξ Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας τὸ συντελεστικώτερον μέσον θὰ ἦτο ἡ δημιουργία ἐλευθέρων χωρῶν καὶ ἀμυντικὴ συμμαχία μεταξὺ Οὐγγαρίας, Κροατίας, Σερβίας καὶ Μολδαβλαχίας, ἀνεξαρτήτων καθισταμένων [1]. Γενόμενος μετά τινα καιρὸν ἡγεμὼν τῆς Σερβίας ὁ Μιχαὴλ Ὀβρένοβιτς, κατέστησεν ὑπουργὸν αὐτοῦ τὸν Γκαρασχιανίν, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν πραγμάτωσιν τοῦ προγράμματος. Ἐπῆλθε συνεννόησις μετὰ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ἐδρευούσης ἐπαναστατικῆς βουλγαρικῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν προγράμματος πολιτείας, κληθησομένης *Σερβοβουλγαρίας ἢ Βουλγαροσερβίας*, ἀναγνωριζομένου ἡγεμόνος τῆς πολιτειακῆς ταύτης ἑνώσεως τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ, τῆς δ' ἐθνικῆς σημαίας αὐτῆς φερούσης τὰ χρώματα τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας, καθισταμένου οὕτω νέου νοτιοσλαυικοῦ κράτους.

Ταὐτοχρόνως συνωμολογεῖτο συνθήκη μεταξὺ Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῶν ἐν δουλείᾳ διατελούντων Σλαύων ἀδελφῶν, καθ' ἣν περίπτωσιν ὁ ἡγεμὼν Νικήτας ἤθελε παραιτηθῇ τοῦ θρόνου τοῦ Μαυροβουνίου ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ, οὗ θνήσκοντος ἄνευ κληρονόμου θὰ ἀνήρχετο ἐπὶ τοῦ σερβικοῦ θρόνου ὁ τέως ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου.

Ἀνάλογοι διαπραγματεύσεις ἤρξαντο μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 1867, ἐπιδιωκομένης συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας, πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς, ἥτις θὰ κατέληγε καὶ εἰς εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἂν ἐγίνωσκεν ἡ Ἑλλὰς νὰ διεξαγάγῃ ἐπικαίρως καὶ προσηκόντως τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς πολιτικήν. Ἐκ τῆς ἑλληνοσερβικῆς ταύτης συνεννοήσεως ἔδρεψε μὲν καρποὺς ἡ Σερβία, καταβιβασθείσης τῆς ὀθωμανικῆς σημαίας ἀπὸ τῶν φρουρίων τοῦ Βελιγραδίου καὶ ἀπομακρυνθέντος τοῦ τελευταίου Τούρκου στρατιώτου, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ὑπέγραψε βραδύτερον ταπεινωτικὸν πρωτόκολλον, ἐγκαταλιποῦσα εἰς τὴν τύχην τὴν Κρήτην [2] καὶ ἅμα τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῆς ἀξιοπρέπειαν καὶ σημασίαν.

---

1 The futare ot the Balkan by Mil-R. Ivanovitch Fortninghty Review (Ἰούνιος τοῦ 1909).

2 Souvenirs et Écrits de mon éxil. Période de la guerre d'Italie. (Parie 1880).

3 Εἰς τὴν τοιαύτην ἔκβασιν συνετέλεσε δυστυχῶς καὶ ἡ ἀγγλικὴ πολιτική. Μόλις δεκαε-

Συγχρόνως ὁ μεγαλοπράγμων Σέρβος ἡγεμὼν ἀπηυθύνετο καὶ πρὸς τοὺς Κροάτας καὶ τοὺς Ἀλβανούς, ὡς καὶ πρὸς τὴν νεωστὶ ἐκλεγέντα ἡγεμόνα τῆς Ρωμουνίας Κάρολον, ὅστις καὶ ἀπεδέχετο τὸ ὁμοσπονδιακὸν πρόγραμμα τοῦ Σέρβου ἡγεμόνος. Ἡ Ὑψηλὴ ἐν τούτοις Πύλη, καθ' ἃ βεβαιοῖ ἀνὴρ γνώστης τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων, ὁ κ. Engelhardt [1], κατήγγειλε τὰς συνεννοήσεις ταύτας δι' ἀποκρύφου ἐγγράφου εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν. Ἅπασαι αὗται αἱ ἀπόπειραι συνεργασίας διελύοντο μετ' ὀλίγον ὡς ὄνειρα θερινῆς νυκτός. Αἱ ραδιουργίαι καὶ αἱ ἀντιδράσεις τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ἐματαίουν πᾶσαν ἀγαθὴν πρόθεσιν τῶν ἐνδιαφερομένων κυβερνήσεων πρὸς διακανονισμὸν τοῦ προβλήματος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου δι' ἑαυτῶν, διὰ τῆς εἰρηνικῆς μᾶλλον συνεννοήσεως ἢ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς καταστροφῆς.

Ἡ ἐν ἔτει 1868 συμβᾶσα πολιτικὴ δολοφονία τοῦ Ὀβρένοβιτζ ἔσχε τὰ αὐτὰ διὰ τὴν Σερβίαν ἀποτελέσματα, ἅτινα καὶ ἡ ἐν ἔτει 1862 ἔξωσις τοῦ βασιλέως Ὄθωνος διὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ μέγα σχέδιον τοῦ ἀνδρὸς ἐρρίπτετο εἰς τὴν λήθην. Μετ' ὀλίγον δ' ἐπήρχετο τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ὑπὸ τὴν ὤθησιν ξένης ἐπιβούλου καὶ φιλοκτήμονος πολιτικῆς, ἐξεδηλοῦντο βιαιότατα πάθη καὶ μίση ἢ ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταξὺ αὐτῶν συνεργασία. Οἱ Βούλγαροι ἐξηγείροντο ἤδη πρὸ ἐτῶν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ ἡ ἐξέγερσις αὕτη ἐσκόπει οὐχὶ τόσον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν χειραφέτησιν ὅσον εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς Νέας Βουλγαρίας ἦτο ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ βουλγαρικὴ ἐπικράτησις ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ. Διαρκούσης ἤδη τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιτροπὴ προκρίτων Βουλγάρων ἀπηυθύνετο εἰς τὸν Σουλτᾶνον καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν βοήθειαν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς χορηγίας ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν Βουλγαρίαν, κηρυττομένου ἅμα αὐτοκράτορος τοῦ Ὀθωμανῶν καὶ βασιλέως τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸ πρόσφατον πρότυπον τῆς δυαδικῆς αὐστροουγγρικῆς μοναρχίας. Οὕτως ἐξελισ-

---

τία εἶχε παρέλθῃ ἀπὸ τῆς παρισινῆς Συνόδου, καθ' ἣν εἶχεν ἀναγνωρισθῇ καὶ κηρυχθῇ ὡς ἄρθρον πίστεως τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας τὸ δόγμα τῆς *ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας*. Ἡ Ἀγγλία τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐκ φόβου ὁριστικῆς συμμαχίας μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας κατέπεισε τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ν' ἀποδεχθῇ τὰ αἰτήματα τῆς Σερβίας, ὧν τὸ κυριώτατον ἦτο ἡ ἐκκένωσις τῶν τουρκικῶν φρουρίων. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἀκούσασα παρὰ τοῦ Βρεττανοῦ πρεσβευτοῦ τὰ ἐξῆς ῥήματα, les Serbes ont le sabre au coté; toujours le fait, ὑπεχώρει εἰς τὰς σερβικὰς ἀξιώσεις.

Ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Σέρβος καθηγητὴς Andonovits, δεικνύων μοι ἀπὸ τῆς ἐν Βελιγραδίῳ κατοικίας του τὸ φρούριον, ἐφ' οὗ ἦτο ἀνηρτημένη μέχρι τοῦ 1867 ἡ τουρκικὴ σημαία, μοὶ εἶπε μετ' εἰλικρινείας: Ὀφείλομεν τὴν καταβίβασιν τῆς σημαίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης.

1 L'Europe et la Jeune Turquie. (1911).

σομένων τῶν πραγμάτων, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Νοτιοσλαύων ὀξυνομένου μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν ἰδίᾳ τοῦ βουλγαρικοῦ Σχίσματος, δι' οὗ ἀνυπέρβλητον ἀνωρύσσετο χάσμα μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυροτάτων φυλετικῶν στοιχείων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων, ἐξερρήγνυτο ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος ἐν ἔτει 1877, τῆς Ρωσσίας ἀναλαμβανούσης τὴν σλαυϊκὴν ἡγεμονίαν καὶ ἀξιούσης τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Σλαύων καὶ δὴ τῶν Βουλγάρων, καταλήγων ἐπὶ τέλους μετὰ πολλὰς περιπετείας εἰς τὴν Συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀποβλέπουσαν οὐχὶ τοσοῦτον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ὅσον εἰς τὴν δημιουργίαν ἰσχυροῦ νοτιοσλαυϊκοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, προδρόμου μεγάλης σλαυϊκῆς μοναρχίας, ἀρχομένης ἀπὸ τῆς βορείου θαλάσσης καὶ καταληγούσης εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἀρχιπέλαγος. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐματαιοῦτο διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἥτις ἀντὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν κατευνασμὸν τῶν παθῶν μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν καὶ μὴ λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τοὐναντίον ἔσχε τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, παρατηρεῖ ὁ κ. René Pinon, τὰ σχέδια καὶ προγράμματα Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου πολλαπλασιάζονται. Ρωσσικαὶ καὶ αὐστριακαὶ ὑποκινήσεις. Διὰ τῆς τοιαύτης μεθόδου ἐκλειπούσης πάσης κεντρικῆς δυνάμεως, ἀποφασιστικῆς καὶ ἰσχυρᾶς ἐν τῇ διευθύνσει τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ σκοπὸς τοῦ προγράμματος ἀμφοτέρων τῶν Δυνάμεων, Ρωσσίας καὶ Αὐστρίας, πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἐπιτυγχάνεται ἀνωδυνότερον καὶ εὐχερέστερον.

Ἐν ἔτει 1889 ὁ Ρῶσσος συγγραφεὺς Danilefski προτείνει νέαν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος δι' ἱδρύσεως μεγάλης σλαυϊκῆς Ὁμοσπονδίας, ἐχούσης πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, καθισταμένην ἱερὰν πόλιν πάντων τῶν ὀρθοδόξων. Ἐν τούτοις, μέχρις ἀποκαταστάσεως πλήρους τάξεως καὶ ἀσφαλείας ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς, πρέπει νὰ καταληφθῇ ἡ νέα αὕτη πρωτεύουσα τοῦ σλαυϊκοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν ρωσσικῶν στρατευμάτων. Ἀνάλογον λύσιν τοῦ προβλήματος προτείνει ἐπίσης ἐν ἔτει 1896 καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μόσχας, ὁ κόμης Καμαρόφσκης. Τῶν Τούρκων ἐκδιωκομένων ἐξ Εὐρώπης, καθίσταται ἡ Κωνσταντινούπολις ἕδρα τῆς σλαυϊκῆς Συμπολιτείας. Τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Δαρδανελλίων καταστρεφομένων, ἀποκαθίσταται ἐλευθέρα ἡ δι' αὐτῶν διάβασις καὶ ἐμπορία ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ φρούρησιν τῆς ρωσσικῆς δυνάμεως. Ἡ τοιαύτη λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος θὰ ἦτο ἐκδίκησις κατὰ τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου, ἐπανόρθωσις τοῦ διαπραχθέντος ἀδικήματος κατὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ διὰ τῶν αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεθόδων ἐργάζεται πρὸς λύσιν, ἢ μᾶλλον πρὸς σύγχυσιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος. Πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς γερμανικῆς ἰδέας

ἀπὸ τοῦ Ἀμβούργου μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβάλλεται ἡ ἵδρυσις νοτιοσλαυϊκῆς ὁμοσπόνδου πολιτείας, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς παλαιᾶς γερμανικῆς, λαμβανούσης καὶ ταύτης βεβαίως τὰς ἐμπνεύσεις καὶ τὴν ὥθησιν ἐκ τῆς αὐστριακῆς πρωτευούσης. Ἡ τοιαύτη πολιτικὴ ἤθελεν ἐγκαινισθῇ διὰ τῆς ἱδρύσεως τελωνειακοῦ Συνδέσμου καὶ ὁμοσπονδιακῆς τραπέζης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤθελε λάβῃ πλήρη ὑπόστασιν ἡ ἐξαπλωτικὴ αὐστρογερμανικὴ θεωρία τοῦ περιβοήτου προγράμματος «Drang nach Osten», ἡ ἀποκατάστασις τουτέστι καὶ δημιουργία ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ τῇ Μικρασίᾳ τῆς συλλήψεως τοῦ Γερμανοῦ οἰκονομολόγου Roscher ἀπὸ τοῦ 1853, τουτέστι τῆς *Νέας Γερμανίας* ἐν τῇ Ἀνατολῇ!

Ἐξακολουθῶ τὰ σχέδια καὶ τὰ προγράμματα, εἰ καὶ μετά τινος δυσφορίας, τῶν μεγαλοϊδεατῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ἐπιδιωκούσης ἐν αἰῶνι πολιτισμοῦ καὶ ἐξημερώσεως τὴν οἰκονομικήν, ἠθικήν, πολιτικὴν καὶ ἐθνικὴν καταστροφὴν λαῶν, ἀξίων κρείττονος τύχης, ἑρμαίων ὁσημέραι καθισταμένων τῆς βίας καὶ τῆς κατακτήσεως, θεωρουμένων καὶ κρινομένων ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς Ἐρυθροδέρμους τοῦ νέου κόσμου, πρὸς τοὺς Μαύρους τοῦ παλαιοῦ. Οὐδεμία διαφορὰ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν Λευκῶν τῆς γῆς ἐκείνης, ἥτις πρώτη ἐδίδαξε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς γνώσεως, ἥτις πρώτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔλυσε τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ ἀνθρώπου.

Μετὰ τὰ πανσλαυϊστικὰ καὶ τὰ αὐστρογερμανικὰ προγράμματα Συμπολιτείας τοῦ Αἵμου, μελλούσης νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Ρώσσων καὶ τῶν Γερμανῶν, ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἕτερον πρόγραμμα ἰταλοσλαυϊκῆς πολιτικῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Νέας Ἰταλίας. Τὸ νέον τοῦτο πρόγραμμα διετυπώθη ἐν ἔτει 1905 ὑπὸ τὴν ψευδωνυμίαν ἑνὸς «Λατίνου», Ρωμούνου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν μιγάδων κατοίκων τῶν παρὰ τὰ Καρπάθια καὶ τὸν Δούναβιν χωρῶν, φιλοδοξούντων, ὡς γνωστόν, νὰ περιβάλλωνται διὰ τῆς λατινικῆς αἴγλης καὶ προσωνυμίας, εἰ καὶ συνῳκίσθησαν ἐν ταῖς δακικαῖς χώραις ex toto orbe romano πρὸς περιφρούρησιν τῶν βορείων συνόρων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὸ ρωμουνολατινικὸν τοῦτο πρόγραμμα, ἕνεκα τῆς ὁσημέραι προϊούσης καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους εἶνε ἐπιβεβλημένη ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ δι' Ἀνατολικῆς Ὁμοσποδίας, περιλαμβανούσης ἅπαντα τὰ κράτη τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ πρὸς τούτοις ἕτερον νέον κράτος, τὸ *μακεδονοαλβανικόν!!* Εἰς τὴν Ἑλλάδα προσαρτᾶται ἡ Κρήτη. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ Ρωμουνία, εἰ καὶ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Αἵμου, θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν λατινοσλαυϊκὴν ταύτην ὁμοσπονδίαν ἕνεκα τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς ἐπὶ τῆς Δοβρουτσᾶς καὶ τῶν Ρωμούνων τῆς Πίνδου, οὓς δὲν δύναται νὰ ἐγκαταλίπῃ. Ἡ δὲ ἡγεμονία τῆς Συμπολιτείας ταύτης

δὲν θὰ ἦτο ἀνατεθειμένη οὔτε εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, οὔτε εἰς τὸν Σλαυϊσμόν, οὔτε εἰς τὸν Γερμανισμόν. Ὤφειλον νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸ τοῦ Λατινισμοῦ, ἀφοῦ μάλιστα τὸ μακεδονοαλβανικὸν κράτος, περιλαμβάνον ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Παλαιὰν Σερβίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἤπειρον, ἐν οἷς πλειονοψηφεῖ (horribile dictu)! ἡ ἀλβανικὴ ἐθνικότης, θὰ ἀνηγόρευεν ἡγεμόνα αὐτοῦ Ἰταλὸν βασιλόπαιδα. Ὁ σχεδιογράφος τῆς λατινοσλαυϊκῆς ταύτης Συμπολιτείας προτείνει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅπως imperator αὐτῆς ἀνακηρυχθῇ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας. Ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις, καθισταμένη ἐλευθέρα πόλις, μετὰ τῆς Θράκης, θὰ εἶχεν ὡς διοικητὴν αὐτοκρατορικὸν ἐπίτροπον (ἀνθύπατον), καὶ ὁ σταυρὸς τῆς Σαβαυδίας, τοῦ λίκνου τούτου τοῦ βασιλικοῦ γένους τῆς Ἰταλίας, ἤθελεν ἀναπετασθῇ ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἡ δὲ ἰταλικὴ γλῶσσα θὰ καθίστατο ἡ κοινὴ γλῶσσα τῆς Συμπολιτείας. Ἕκαστον τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου ταύτης ἤθελε διατηρῇ τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν, τὴν κυριαρχίαν, τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, τὴν σημαίαν, τὴν διπλωματικὴν ἀντιπροσωπείαν. Ἡ πολιτικὴ ἀντιπροσωπεία τῶν ὁμοσπόνδων τούτων κρατῶν ἤθελε συγκληθῇ τὸ πρῶτον ἐν Ρώμῃ, καθισταμένη ἤδη *αὐτοκρατορικῇ* πόλει, ἐκλέγουσα τὴν μέλλουσαν πρωτεύουσαν τῆς Συμπολιτείας, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν δὲ τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἕνεκα στρατιωτικῶν λόγων, τὴν Θεσσαλονίκην.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον διετυπώθη τὸ λατινορωμουνικὸν πρόγραμμα Συμπολιτείας τοῦ Αἵμου ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἰταλίας. Μὴ ἆρά γε ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ ἐθνικοπολιτικὰ ταῦτα ὀνειροπολήματα τοῦ ψευδωνύμου «*Λατίνου*» τὰ ἀπό τινων ἡμερῶν τεκταινόμενα καὶ ἐπαπειλούμενα ἐν τῇ Ἀνατολῇ Μεσογείῳ καὶ τῷ ἑλληνικῷ ἀρχιπελάγει, ταλαιπώρως καὶ ἀποτόμως μετατοπιζομένου τοῦ μεταξὺ Ἰταλίας καὶ ὀθωμανικοῦ κράτους πολέμου ἀπὸ τῶν ἀξένων ἀκτῶν τῆς βορειοαφρικανικῆς Σύρτεως εἰς τὰς θελκτικὰς ἀκτὰς τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Αἰολίδος;

Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ τῶν προγραμμάτων τῶν ἐξ αὐστριακῆς, ρωσσικῆς καὶ ἰταλικῆς προελεύσεως, ἐπιδιωκόντων τὴν ἀπορόφησιν τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ρωσσίας, τῆς Αὐστρογερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, εἶνε ἡ ἐν ἔτει 1895 ἱδρυθεῖσα ὀργάνωσις, *Σύνδεσμος ὑπὲρ τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου*, ἔχων τὴν συνδρομὴν τοῦ *Συνδέσμου τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας*. Πρωτοστάτης καὶ πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου τούτου ὑπῆρξεν ὁ Ἕλλην ἐκ Καστορίας τῆς Μακεδονίας κοινωνιστὴς Π. Ἀργυριάδης. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὡς ἐκ τῶν κοινωνιστικῶν αὐτοῦ δοξασιῶν ἀπέκρουε τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς πατρίδος, εἰ καὶ διετέλεσε καθ' ὅλον τὸν βίον γνησιώτατος Ἕλλην. Ἐθλίβετο ἕνεκα τῶν τραγικῶν, παντὸς πραγματικοῦ ἀποτελέσματος ἐστερημένων, συγκρούσεων τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, καθῆκον ἐχόντων πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας νὰ δώσωσιν ἀλλήλοις τὴν χεῖρα, διοργανούμενοι εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν, βασιζομένην ἐπὶ τῆς ἰσοτιμίας

αὐτῶν καὶ τῆς ἀλληλεγγύης. Τοιοῦτο ἦτο τὸ πρόγραμμα καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Συνδέσμου ἐκείνου, ὅστις ἐπίσης ἐξέλιπεν ἀνεφάρμοστος καὶ ἐλησμονήθη μετ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἱδρυτῶν, ἅτε μὴ κεκτημένος τὰ στοιχεῖα τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀληθείας.

Παραβλέπων πλεῖστα ἄλλα σχέδια καὶ προγράμματα Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας, ἀπορρέοντα τὸ μὲν ἐκ τῆς φαντασίας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ ἰδεολόγου, τὸ δὲ ἐκ πολιτικῶν συμφερόντων καὶ ἐγωϊστικῶν προθέσεων ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς μεγάλης Δυνάμεως, παρατηρῶ, ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἀντιγράφει, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιτυχῶς, τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην περίοδον τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, ὁρμώσης ἀκατασχέτως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, κατ' ἐπίφασιν μὲν πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀποκατάστασιν χριστιανικῆς τάξεως ἐν τῇ Μικρασίᾳ, πράγματι δὲ πρὸς σκοποὺς φιλαύτους τιμαριωτικῆς ἐξαπλώσεως ἄρτι δημιουργουμένων δυναστικῶν οἴκων τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης. Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ σήμερον. Ἡ ἐκ τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς δράσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐπελθοῦσα ὑπερπαραγωγὴ ἐπιβάλλει τὴν ἐξεύρεσιν τόπων καταναλώσεως, ἥτις δὲν δύναται νὰ λάβῃ πραγμάτωσιν ἢ μόνον ἐν χώραις, ἐν αἷς ἡ οἰκονομικὴ κίνησις διατελεῖ ἐν νηπιώδει καταστάσει. Ἐντεῦθεν ἡ ἐξαπλωτικὴ πολιτικὴ τῶν νεωτέρων κρατῶν, ἐπιδιωκόντων πανταχοῦ τῆς ὑδρογείου σφαίρας χώρας πρὸς ἀποκατάστασιν ἐν αὐταῖς τοῦ ὑπερβάλλοντος πληθυσμοῦ καὶ τῆς οἰκονομικῆς ὑπερπαραγωγῆς. Μεταξὺ τῶν χωρῶν τούτων τὴν πρωτίστην κατέχουσιν θέσιν τὰ ἐδάφη, τὰ ἐστερημένα εἰσέτι ἐπαρκοῦς πολιτισμοῦ καὶ οἰκονομικῶν πόρων, τὰ κείμενα ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ, ἐν τῇ Μικρασίᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ, ἥτις κατ' οὐσίαν διατελεῖ ἀπὸ τριακονταετίας ἀγγλικὴ κτῆσις.

Εἰς τὰ γοητευτικὰ ταῦτα σχέδια καὶ προγράμματα, βασιζόμενα ἐπὶ τοῦ δόγματος «ὁ Αἷμος εἰς τοὺς λαοὺς αὐτοῦ», οὐδεὶς ἐχεφρονῶν πολιτικὸς δύναται νὰ παράσχῃ ἀπόλυτον πίστιν, καλῶς γινώσκων, ὅτι ταῦτα δὲν ἀπορρέουσιν ἀπὸ βαθείας μελέτης καὶ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῶν ἀναξιοπαθούντων λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἀναξιοπαθούντων οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἀσυμφωνίας καὶ τῶν ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων, ὧν ἐμφοροῦνται, ἀλλὰ πρωτίστως ἕνεκα τῆς ὑπούλου καὶ κερδοσκοπικῆς πολιτικῆς τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης.

Καὶ ἐν τούτοις, καλῶς ἐξεταζομένων καὶ ἀναλυομένων τῶν πραγμάτων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν κοινῶν συμφερόντων ἁπάντων τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς ἢ θρησκευτικῆς συνειδήσεως, ἡ Ὁμοσπονδία τοῦ Αἵμου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ τοσοῦτον παράβολον ἐγχείρημα, ὅσον ὑποθέτουσιν οἱ ἀπαισιόδοξοι ἢ οἱ κατειλημμένοι ἐκ φιλαύτου ἀντιλήψεως, ἐκτὸς τῆς ἰδίας φυλῆς μὴ ἀναγνωρίζοντες, μηδ' ἀποδεχόμενοι ἄλλην δύναμιν, ἐθνικὴν ἢ πολιτικήν, ἱκανὴν νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν εὐκόσμου καὶ εὐνόμου πολιτικοῦ καθεστῶ-

τος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Μεταξὺ τῶν ἀπαισιοδόξων τούτων ἵστανται ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ δημοσιολόγοι τῆς Νέας Τουρκίας. Ὁ ἐπὶ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῆς Μακεδονίας καὶ μετὰ ταῦτα μέγας βεζύρης Χιλμῆ πασσᾶς, ἐρωτώμενος παρὰ Γάλλου δημοσιογράφου ἐν Παρισίοις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀπεκρίνετο: «Ἡ Ὁμοσπονδία τοῦ Αἵμου εἶνε ὄνειρον, ἀλλ' ἀναγεννωμένης τῆς Τουρκίας καὶ στρατιωτικῶς συντασσομένης, τὸ ὄνειρον τοῦτο ἐλπίζω, ὅτι δύναται νὰ καταστῇ πραγματικότης». Κάλλιστα. Ἐσκέφθη καὶ ὡμίλησεν ὡς Τοῦρκος ὁ ἄλλοτε ἔμπιστος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς Ὑψ. Πύλης ἐν Μακεδονίᾳ. Ἕτεροι Τοῦρκοι πολιτικοὶ εἶνε μᾶλλον αἰσιόδοξοι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς συντάξεως τῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου εἰς ὁμόσπονδον πολιτείαν. Κατανοοῦσι τοὺς κινδύνους, οὓς διατρέχουσι καὶ ὡς φυλὴ καὶ ὡς κράτος, ἐν ᾗ περιπτώσει ἐξακολουθήσῃ παρατεινομένη ἡ αὐτὴ κατάστασις τῶν ἀνωμαλιῶν, τῆς ἀναρχίας μονονουχὶ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χαμίτ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Εἶνε ἀναγκαία Ὁμοσπονδία τοῦ Αἵμου, ἔλεγεν ἔν τινι συνεντεύξει αὐτοῦ πρὸς δημοσιογράφον ὁ στρατηγὸς Σχερὶφ πασσᾶς, ἄλλοτε πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἐν Στοκχόλμῃ καὶ ἤδη κεκηρυγμένος πολέμιος τοῦ κομιτάτου, ἐν Παρισίοις διαμένων ἐξόριστος, ἀλλ' ἐν Τουρκίᾳ δύσκολον νὰ κατανοηθῇ τοῦτο προσηκόντως, ἐφ' ὅσον αὕτη διευθύνεται καὶ κυβερνᾶται ὑπ' ἀνθρώπων ἐστερημένων πάσης πολιτικῆς πείρας καὶ συνέσεως, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνερματίστων.

Ὅπως ἔχουσι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὰ πράγματα ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ, καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, φρονῶ ὅτι οἱαδήποτε ἀπόπειρα συνεννοήσεως τῶν χριστιανικῶν λαῶν καὶ κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου μετὰ τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν κύκλων τῆς Νέας Τουρκίας πρὸς ἀποκατάστασιν συμπολιτειακῆς τάξεως, βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας ἁπάντων, εἶνε λίαν δυσχερής. «Si vis pacem, para libertatem et justitiam». Τὸ λόγιον τοῦτο ἦτο ἀναγεγραμμένον ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι ἐφημερίδος, ἐκπροσωπούσης καὶ διερμηνευούσης τὰς ἀρχὰς μιᾶς τῶν ἑταιρειῶν τῶν Φίλων τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας. Εἶνε τοῦτο πραγματοποιήσιμον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν ταῖς πλείσταις τῶν χωρῶν, αἵτινες εἶνε προωρισμέναι ν' ἀποτελέσωσι τὴν μέλλουσαν Συμπολιτείαν; Δυστυχῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος ὄχι. Καὶ Ρωμοῦνοι, καὶ Σέρβοι, καὶ Βούλγαροι δὲν διστάζουσι νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὰ ὄνειρα τῆς *αἰωνίας εἰρήνης*, ἀλλ' ὅταν συμφέρῃ εἰς αὐτούς. Δὲν φρονῶ, ὅτι ἡ θεωρία αὕτη εἶνε χιμαιρικωτέρα τῆς θεωρίας *παγκοσμίου γλώσσης*, ὡς ἔλεγε χλευαστικῶς ὁ Βολταῖρος. Ἀλλὰ τοιαύτη γιγαντιαία σύλληψις ἀπαιτεῖ πρωτίστως ἀναλόγους λαοὺς καὶ πολιτικοὺς ὀργανισμούς. Εὑρίσκονται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σήμερον οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης; Ἀμφιβάλλω. Τὰ ἐξελιχθέντα καὶ ἐξελισσόμενα κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν πολλαχοῦ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου εἶνε θλιβερὰ μαρτύρια καὶ διδάγματα,

ὅτι ἡ Συμπολιτεία τῶν χωρῶν τῆς Χερσονήσου δύναται μὲν νὰ προτείνηται ὑπὸ εἰλικρινῶν καὶ μὴ κύκλων καὶ νὰ συζητῆται, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος πόρρω ἀπέχει τοῦ δυνατοῦ τῆς πραγματώσεως.

Τοιαύτη εἶνε ἡ γνώμη μου. Θέλω διατυπώσῃ αὐτὴν μετ' ὀλίγον. Εἶμαι κατ' ἀρχὴν θιασώτης τῆς θεωρίας, ἀλλὰ δὲν ἐννοῶ καὶ νὰ πλανῶμαι, καθιστάμενος ὄργανον καὶ ἔρμαιον ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κερδοσκοπικῆς πολιτικῆς. Καὶ δὲν διστάζω νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἂν ὑπάρχῃ λαός, μᾶλλον προπαρεσκευασμένος εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ προγράμματος Συμπολιτείας τοῦ Αἵμου, ὁ λαὸς οὗτος εἶνε ὁ ἑλληνικός. Ἐπὶ αἰῶνας εἰθίσθη νὰ θεωρῇ ἀδελφούς, μονονουχὶ ὁμοεθνεῖς, καὶ τοὺς Ρωμούνους, καὶ τοὺς Σέρβους, καὶ τοὺς Βουλγάρους. Τίνες ἤρξαντο χειρῶν ἀδίκων; Τίνες πρῶτοι ἐκήρυξαν τὸν κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πόλεμον κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα; Ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικότητος. Ἀλλ' ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων ὁ νεώτερος Ἑλληνισμός, λήγοντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος, ἐκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Κατὰ τίνα τρόπον ἀνταπεκρίθησαν οὗτοι εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς δεσποτείας;

«Τῶν ἐθνῶν ὁ βίος δὲν εἶνε αἰώνιος· μόλις ἤρξατο. Ἀλλὰ θὰ λάβῃ τέλος. Τότε δὲ θέλουσιν ἀντικατασταθῇ πιθανῶς ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς Συμπολιτείας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ὕπαρξις αὐτῶν εἶνε χρήσιμος, ἀναγκαία μάλιστα. Εἶνε ἡ ἐγγύησις τῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἤθελεν ἀπολεσθῇ, ἂν ὁ κόσμος διηυθύνετο ἀπὸ ἕνα νόμον καὶ κύριον [1]».

Ταῦτα ἔλεγε πρὸ ὀλίγου ἀκόμη καιροῦ ὁ Ἐρνέστος Ρενὰν καὶ μετ' αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι τῶν συγχρόνων κοινωνιολόγων, πάντες συμπαθοῦντες πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀλληλεγγύης τῶν λαῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἀναπόφευκτον ὅρον τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς προόδου, ἥτις ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων. Ἂν εἶνέ τις διστακτικὸς κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ σκεπτικὸς ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν διὰ τῆς Ὁμοσπονδίας αὐτῶν, ἔτι μᾶλλον ὀφείλει νὰ εἶνε διστακτικὸς προκειμένου περὶ τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου [2]. Οἱ καιροὶ δὲν εἶνε ἀκόμη ὧριμοι διὰ τοιαῦτα ἰδεώδη, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν προέρχονται ἐξ αὐτῶν τῶν λαῶν, ἐκ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἀλλ' εἶνε μᾶλλον ὑποβολιμαῖα. Καὶ ἐν τούτοις κατ' ἀρχὴν δὲν ἀποκρούω πᾶσαν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος διὰ τῆς συνεργασίας πάντων τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα, ἂν εἶμαι διστακτικὸς ὡς πρὸς τὴν τοιαύτην Ὁμοσπονδίαν, ἔξωθεν προσφερομένην ὡς πανάκειαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης,

1 E. Renan, Qu'es-ce qû'une Nation.

2 N. Kasasis, d'Hellénisme et la Macédoine

δὲν διστάζω ἀπό τινος ἀπόψεως νὰ κηρυχθῶ ὁμοσπονδιακός, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ Ὁμοσπονδία ἤθελεν ἐξέλθῃ ἐξ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως τῶν λαῶν, ὧν τὴν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν μέλλει νὰ καθοδηγήσῃ ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι.

Ταῦτα γράφων καὶ ὁμολογῶν εἰλικρινῶς καὶ ἀπεριφράστως, ὀφείλω κατὰ καθῆκον νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα διὰ βραχέων ἀπόπειραν σχεδίου σερβοβουλγαρικῆς οἰκονομικῆς συνεννοήσεως, γνωσθέντος κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας καὶ ἀπασχολοῦντος τὸν τύπον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου.

Κατὰ πληροφορίας ἐκ τῆς βουλγαρικῆς πρωτευούσης ἱδρύθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κομιτᾶτον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιδιώξεως σερβοβουλγαρικῆς οἰκονομικῆς προσεγγίσεως καὶ συνεργασίας.

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Συνδέσμου ἐδημοσιεύθη, ἀναγράφεται δ' ἐν αὐτῷ, ὅτι οὗτος θέλει ἀσχοληθῇ ἐπὶ πάντων τῶν καθαρῶς οἰκονομικῶν ζητημάτων ἄνευ τῆς ἀποπείρας ἀναμίξεως εἰς τὴν πολιτικήν. Δηλοῖ ἐπίσης, ὅτι θὰ ἐργασθῇ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης χάριν τῆς στενωτέρας προσεγγίσεως τῶν δύο ἐθνῶν· φρονεῖ δὲ ὅτι ἡ ταυτότης τῶν συμφερόντων τῶν λοιπῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου ἐπιβάλλει εἰς αὐτὰ ἀνάλογον δρᾶσιν.

Ὁ σερβοβουλγαρικὸς Σύνδεσμος, ποιούμενος ἔκκλησιν πρὸς πάντας τοὺς εἰλικρινεῖς φίλους καὶ θιασώτας τῆς προσεγγίσεως τῶν λαῶν τοῦ Αἵμου, εὔχεται τὴν ἵδρυσιν παρομοίων Συνδέσμων πανταχοῦ τῶν χωρῶν τῆς Χερσονήσου.

Γνωστοποιεῖται ἐπίσης ἐκ τῆς αὐτῆς βουλγαρικῆς πρωτευούσης, ὅτι διωργανώθησαν ὑπὸ τῶν κοινωνιστῶν καὶ ἐν Σόφιᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις συλλαλητήρια διαμαρτυρίας κατὰ τοῦ πολέμου καὶ ὑπὲρ τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου.

Ἀγνοῶ κατὰ πόσον αἱ πληροφορίαι αὗται εἶνε σοβαραί, ἀπορρέουσαι ἐκ κύκλων ἰσχυρῶν σερβικῶν καὶ βουλγαρικῶν. Ὅ τι μόνον δύναμαι νὰ εἴπω εἶνε, ὅτι ὅπως ἐξελίσσονται κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν τὰ ἐθνικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐπιβάλλεται ὁ διακανονισμὸς αὐτῶν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, δι' οὗ θὰ καταστῇ θᾶττον ἢ βράδιον ἐφικτὴ ἡ προσέγγισις αὐτῶν, ἡ μείζων ἐπικοινωνία, μέχρι τῆς ἐξευρέσεως δυνατοῦ τινος πολιτειακοῦ τύπου Συμπολιτείας.

Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψει οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι, οἱ μέχρις ἐπ' ἐσχάτων, ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως, δεινῶς ἀντιμαχόμενοι, ἐσκέφθησαν καὶ ἀπεφάσισαν ἐθνικὴν συνεννόησιν καὶ ἀλληλεγγύην διὰ τῆς οἰκονομικῆς κατὰ πρῶτον προσεγγίσεως.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Ἐπὶ αἰῶνας οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους μέχρι καταστροφῆς. Βόρειοι καὶ μεσημβρινοί, αὐτοκρατορικοὶ καὶ μὴ τοιοῦτοι, καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι, συντηρητικοὶ καὶ φιλελεύθεροι, τέως διεστηκότες, κατόπιν μακροχρο

νίων ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ συμφορῶν ἔδωκαν ἀλλήλοις τὴν χεῖρα πρὸς εἰλικρινῆ καὶ πραγματικὴν σύμπραξιν. Ὁ ἐθνικὸς οὗτος πόθος ἐξεδηλώθη κατὰ πρῶτον μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διὰ τοῦ περιωνύμου παγγερμανικοῦ τελωνειακοῦ Συνδέσμου.

Δὲν εἶνε ἄγνωστον, ὅτι ὁ Σύνδεσμος οὗτος μετὰ παρέλευσιν τριακονταετίαν ἀπὸ οἰκονομικοῦ καθίστατο πολιτικός.

Ἐκ τούτου ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

Ὁ σερβοβουλγαρικὸς οἰκονομικὸς Σύνδεσμος δὲν δύναται βεβαίως ν' ἀποβλέπῃ, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον, εἰς σερβοβουλγαρικὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Αἵμου. Τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ εἶνε μετριοφρονέστερον. Ἀλλ' εἶνε μαρτύριον, ὅτι ἤρξατο ἐξεγειρόμενον ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν τοῦ Αἵμου τὸ ἔνστικτον τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς σωτηρίας. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ οὐχὶ διὰ τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς προσεγγίσεως καὶ τῆς ἐπικοινωνίας, οἰκονομικῆς κατὰ πρῶτον, πολιτικῆς μετὰ ταῦτα.

Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα ἀγγέλματα ἔρχονται ἐκ τῆς βουλγαρικῆς πρωτευούσης περὶ σερβοβουλγαρικῆς ἢ νοτιοσλαυϊκῆς προσεγγίσεως καὶ συνεργασίας, ἕτεραι πληροφορίαι ἀνακοινοῦνται ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου περὶ Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου, πρωτοστατουσῶν τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ὁμοσπονδία αὕτη θέλει διατελῇ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Τουρκίας, στρέφεται δὲ κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Γερμανίας. Ἡ Ἑλλὰς ἀποκλείεται ἐξ αὐτῆς, ἄρα θέλει ἔχῃ ἐξ ὁλοκλήρου σλαυϊκὸν χαρακτῆρα.

Ἐκ τοιούτων ἀφορμῶν προῆλθε νέον σχέδιον Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου. Ἀναγράφω δι' ὀλίγων τὰ ἐν τοῖς παρασκηνίοις ἐξελιχθέντα κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρόν. Εἶνε πραγματικὰ ἢ ὄχι; Ὁ καιρὸς θὰ τὸ δείξῃ. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἀναμένω τὰ συμβησόμενα. Ἀλλ' ἔχω ὑπ' ὄψει τὸ παλαίφατον: *Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν*:

Ἀφ' οὗ χρόνου ἡ ρωσσικὴ πολιτικὴ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν τῇ πρὸς τὴν Αὐστρίαν συγκρούσει αὐτῆς μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης, οἱ ἐν Πετρουπόλει ἐνόησαν, ὅτι ἓν μόνον μέσον ὑπῆρχεν ὅπως ἐκδικηθῶσι: νὰ συμφωνήσωσιν ἢ πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἢ πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἔκτοτε δὲ ἡ Ρωσσία διετέλεσεν ἐργαζομένη ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς σκοποῖς τούτοις. Ὅπως προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὴν Ἰταλίαν, ἐγένετο τὸ ἐν Ρακονίτζι ταξείδιον τοῦ Τσάρου, μεθ' ὃ ἠκολούθησεν ἐπίμονος ἐνέργεια τῆς ρωσσικῆς διπλωματίας, ὑποστηριζομένης ἐν τούτῳ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐστάλη πρεσβευτὴς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ κ. Τσαρικώφ, κυρίαν ἔχων ἀποστολὴν νὰ δημιουργήσῃ περιβάλλον εὐνοϊκὸν εἰς ὅ τι ἀπετέλει ἓν τῶν θεμελιωδῶν κεφαλαίων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας. Ὤφειλε δηλαδὴ ὁ νέος οὗτος Ρῶσσος πρεσβευτὴς νὰ ἐνεργῇ ὅπως ἑλκύσῃ πρὸς τὴν Ρωσσίαν τὴν εὔνοιαν τοῦ νεοτουρκικοῦ κόμματος, ὅπως πείσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ

ἐγκρίνῃ τὴν συγκρότησιν τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτῆς τῆς Τουρκίας ἡγεμονίαν καὶ παρακινήσῃ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν Τριπλῆν Συνεννόησιν, ἐπὶ τέλους δὲ ὅπως ἐπιτύχῃ παρὰ τῆς Τουρκίας τὴν ἄδειαν τοῦ διὰ τῶν Δαρδανελλίων διάπλου τοῦ ρωσσικοῦ στόλου. Καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Τσαρικὼφ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνεπτύχθη πράγματι μετὰ τοσούτου ζήλου ὥστε, καθὰ βεβαιοῦται, οἱ πρὸς τοὺς Νεοτούρκους ἔρωτες τοῦ πρεσβευτοῦ τούτου κατέτησαν ἐπὶ τέλους αὐτὸν ὕποπτον εἰς τινα ἰθύνοντα μέλη τῆς ρωσσικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐν Πετρουπόλει αὐλῆς. Ὁ ἐπιδιωχθεὶς ὅμως σκοπὸς οὐδαμῶς ἐπετεύχθη.

Ἀλλ' ἤδη ἡ τουρκοϊταλικὴ σύγκρουσις παρέχει τῇ ρωσσικῇ διπλωματίᾳ κατάλληλον εὐκαιρίαν ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν Πετρουπόλει ἐφαίνοντο καταπεπεισμένοι, ὅτι πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἀπόσπασιν τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῶν δύο μεσευρωπαϊκῶν κρατῶν εἶνε, διὰ πολὺν ἔτι χρόνον, ματαία, τούτου ἕνεκα ἡ ρωσσικὴ διπλωματία ἐργάζεται νῦν παντὶ σθένει, ὅπως προσελκύσῃ τῇ Ρωσσίᾳ τὴν εὔνοιαν τῆς Τουρκίας. Ὁ Τσαρικὼφ θέτει εἰς ἐνέργειαν ἅπασας τὰς μεθόδους, ὅπως ὑποδείξῃ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ὅτι ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσιν ἡ Τουρκία ἐν μόνῃ τῇ Ρωσσίᾳ καὶ τῇ Τριπλῇ Συνεννοήσει δύναται νὰ εὕρῃ τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην ὑποστήριξιν, ἣν ματαίως θὰ ἐζήτει παρὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρουγγαρίας. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης ἡ Ρωσσία θὰ ἀπῄτει παρὰ τῆς Τουρκίας τὴν ἄδειαν τοῦ διάπλου τῶν Δαρδανελλίων, ἐν τούτῳ δὲ οὐδεμίαν ἀντίστασιν θὰ συνήντα παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἐπιθυμοῦσα ἐπίσης δικαιῶς νὰ ἑλκύσῃ τὴν Τουρκίαν εἰς τὰς ἑαυτῆς τροχιάς, θὰ παρεῖχε τὴν συναίνεσιν, ἣν μέχρι τοῦδε τοσοῦτον ἐπιμόνως διετέλεσεν ἀρνουμένη. Ἡ Ἀγγλία ὡσαύτως θὰ ἐλάμβανεν ἀντισταθμίσματα ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Περσίᾳ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ὠφελείας, ἃς θὰ ἐπορίζετο ἐξ ὅλων τούτων ἡ Τουρκία, ἡ ρωσσικὴ διπλωματία προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ὅτι τοιαῦται συμφωνίαι θὰ ἠσφάλιζον τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Ἰδίᾳ δὲ ἡ πρὸς τὴν Ρωσσίαν συμφωνία θὰ παρεῖχεν εἰς τὴν Τουρκίαν πλήρη ἐλευθερίαν κινήσεων, ὅπως ἀντιμετωπίζῃ πάντα οἱονδήποτε ἐξωτερικὸν κίνδυνον ἐπί τε τῶν ἄλλων αὐτῆς κτήσεων καὶ ἐπὶ τῆς *Κρήτης*! . . .

Πρὸ τῶν ὀπισθοβουλιῶν τούτων καὶ τῶν φαύλων ὑπολογισμῶν τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, περιβαλλομένης ἑκάστοτε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ προσωπεῖον πρὸς ἐπίτευξιν καταχθονίων σκοπῶν καὶ ἐνεργειῶν κατὰ τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, οἱ λαοὶ οὗτοι, ἂν πράγματι κέκτηνται ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ φιλοτιμίαν, καθῆκον ἔχουσι νὰ συνασπισθῶσι, νὰ συνταχθῶσι καὶ ὀργανωθῶσιν εἰς ἐνιαίαν δύναμιν πρὸς ἀποσόβησιν τῶν τεκταινομένων ἐπιβουλῶν. Ἡ δι' ἑαυτῶν καὶ μόνων λύσις τοῦ προβλήματος εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπιβεβλημένη. Ἄλλη διέξοδος δὲν εἶνε δυνατή.

Μόνον διὰ τοιαύτης Ὁμοσπονδίας ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι εἶνε ἐφικτὴ ἡ κατὰ τὸ δίκαιον λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος, ἐκ ποδῶν τιθεμένης οἵας δήποτε ἐξωτερικῆς μηχανορραφίας καὶ ἐξαπλωτικῆς πλεονεξίας ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς Δυνάμεως. Διὰ τῆς Ὁμοσπονδίας καὶ μόνης οἱ λαοὶ τῆς Χερσονήσου, χωρὶς ν' ἀπολέσωσι τὸ παράπαν τὴν ἐθνικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ αὐτονομίαν, θέλουσι κατορθώσῃ δι' ἐπιτυχοῦς ὀργανώσεως νὰ συνεχίσωσι τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν σταδιοδρομίαν. Ἡ Ὁμοσπονδία δύναται νὰ πραγματωθῇ δι' ὅλων τῶν πολιτειακῶν εἰδῶν, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς πολιτειακῆς μορφῆς τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Δὲν θὰ εἶνε δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δυσχερὴς Συμπολιτεία μοναρχικῆς καὶ δημοκρατικῆς μορφῆς, ἀφοῦ ἡ νεωτέρα μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν συνταγματικὴν καὶ κοινοβουλευτικὴν αὐτῆς μορφὴν δὲν εἶνε μεμακρυσμένη τῆς δημοκρατικῆς. Ἡ Ὁμοσπονδία ἀποκαθίστησι τὴν ἑνότητα καὶ δύναται ν' ἀποκαταστήσῃ ἔννομον πολιτειακὴν τάξιν, χωρὶς νὰ ἐπενέγκῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀλλοίωσιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἰδιοφυΐας τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν λαῶν. Καὶ ὡς παρατηρεῖ σύγχρονος Ἱσπανὸς συγγραφεύς, ἀνελθὼν καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου τῆς ἱσπανικῆς δημοκρατίας, ὁ Pi-y-Margal, ἐνῷ ἡ παγκόσμιος μοναρχία ὑπῆρξεν ἀείποτε ὄνειρον, ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὰ γεγονότα προπαρασκευάζουσιν ἀκαταπαύστως τὴν παγκόσμιον Συμπολιτείαν[1].

Ὅπως καὶ ἂν ἐξελιχθῶσιν ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι τὰ πράγματα, οἱ λαοὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, κηδόμενοι τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως, αὐτονομίας καὶ ἱστορικῆς ἐξελίξεως, καθῆκον ἔχουσι νὰ τείνωσιν ἀλλήλοις χεῖρα συνεργασίας.

Τοῦτο δὲ θὰ καταστῇ ἐφικτὸν διὰ τῆς ἱδρύσεως Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου. Αὕτη καὶ μόνη ἡ λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος.

Τοιαύτη ὁμοσπονδία, ἀποτελουμένη ἐκ διαφόρων κρατῶν καὶ φυλετικῶν ὀργανισμῶν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ, νὰ ἐπιδιώξῃ οἱανδήποτε ἱστορικὴν ἢ ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολήν, ν' ἀποκτήσῃ σὺν τῷ χρόνῳ πολιτικὴν ἰσχὺν καὶ βιωσιμότητα, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν ὑφίσταται ἰσορροπία μεταξὺ τῶν συστατικῶν μελῶν αὐτῆς. Ἐθνικὴ ἰσορροπία ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ ἐνεστῶτι καιρῷ, δὲν εἶνε κενὴ φράσις, ἐστερημένη σπουδαιότητος καὶ ἐννοίας. Ἡ ὑπεράγαν ἰσχὺς πολιτειακοῦ τινος ὀργανισμοῦ κράτους κατὰ φυσικὴν καὶ λογικὴν ἀνάγκην θέλει ἐπενέγκῃ δυσάρεστα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς τάξεως, ἥτις βασίζεται ἐπὶ τῆς ἰσορροπίας, ἐπὶ τῆς παρακωλύσεως τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἰσχυροτέρων ἐπὶ τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀναγκαίως ἐπέρχεται ὑπερτροφία καὶ ἀτροφία μεταξὺ τῶν μελῶν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, παραγνώρισις ἢ κατάχρησις τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων, τῆς κοινῆς ἀλληλεγγύης καὶ συνεργασίας.

1 Les Nationalités (Paris).

Αὐτὸ τοῦτο κατὰ μείζονα λόγον πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἐν τῇ ὀργανώσει καὶ τῇ ἐξελίξει ὁμοσπόνδου πολιτείας, ὑφ' οἱανδήποτε καὶ ἂν αὕτη ἐκδηλῶται πολιτειακὴν μορφήν. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ὁμοσπονδίαι ἀτελῶς ἐξεπλήρωσαν τὸν ἱστορικὸν αὐτῶν προορισμόν, διότι ἐν τῇ πολιτειακῇ αὐτῶν ὀργανώσει ἐπεκράτει καὶ ἐκανόνιζε τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ἰσχυρὰ ἑκάστοτε πόλις, πολιτικὴ δύναμις, ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι καὶ εἴ τις ἄλλη. Αἱ λοιπαὶ πόλεις, μέλη τῆς ὁμοσπονδίας, διετέλουν ἐν ἐλάσσονι μοίρᾳ, κατ' ἀκολουθίαν ἡ ὁμοσπονδία δὲν ἐλειτούργει, βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἰσότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐπικρατήσεως τῆς πόλεως, πέριξ τῆς ὁποίας ἦτο αὕτη συντεταγμένη καὶ ὠργανωμένη. Αὐτὸ τοῦτο συνέβη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν τῇ γερμανικῇ Ὁμοσπονδίᾳ ἕνεκα τῆς αὐτῆς ἀνισορροπίας ὡς πρὸς τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν παρεπομένην σημασίαν τῶν ἀποτελουσῶν αὐτὴν πολιτειῶν. Κατ' οὐσίαν ἡ γερμανικὴ Συμπολιτεία δὲν εἶνε γερμανική, ἀλλ' αὐστριακὴ μὲν πρότερον, ἤδη δὲ πρωσσική, διότι οἱ κύριοι αὐτῆς πολιτειακοὶ παράγοντες ἦσαν καὶ εἶνε ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία. Ἀλλ' ἐν ταῖς ὁμοσπόνδοις πολιτείαις τῆς βορείας Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλβετίας δὲν συμβαίνει τὸ τοιοῦτο. Οὐδεμία ἐκ τῶν ἀποτελουσῶν αὐτὰς πολιτειῶν τυγχάνει ἐπικρατεστέρα τῆς ἄλλης ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς, ἄρα δὲν δύναται νὰ διεκδικήσῃ καὶ ν' ἀξιώσῃ ἰδιαίτερα δίκαια καὶ προνόμια. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἐπιτυγχάνεται ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν τοιούτων Ὁμοσπονδιῶν ἄνευ δυσχερείας ἡ πολιτικὴ ἁρμονία καὶ τάξις. Διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐταῖς ἰσχυρὸν κράτος, ἀξιοῦν νὰ ἐπιβάλληται ἐπὶ τῶν ἀσθενεστέρων καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτά.

Λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὰ διδάγματα τοῦ παρελθόντος, καθήκον ἔχω νὰ παρατηρήσω, προκειμένου περὶ Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου, ὅτι τοιαύτη Ὁμοσπονδία δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἱστορικὴν βιωσιμότητα καὶ ἐπιτυχῶς νὰ λειτουργήσῃ, ἂν κατὰ πρῶτον δὲν βασίζηται ἐπὶ τῆς ἰσορροπίας, ποσοτικῆς, τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν κρατῶν. Ὁμοσπονδία, βάσιν ἔχουσα καὶ ἐχέγγυον ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν εὐρωπαϊκὴν Δύναμιν, σλαυϊκήν, γερμανικήν, ἢ λατινικήν, καὶ ὀθωμανικὴν ἀκόμη, κατὰ τὰς ἀφελεῖς ἀξιώσεις Νεοτούρκων πολιτικῶν ἀνδρῶν, οὐδαμῶς κέκτηται χαρακτῆρα φιλελεύθερον καὶ αὐτόνομον· παρίστησι μᾶλλον τὸ φαινόμενον πολιτικῆς ὑποτελείας καὶ ἐξαρτήσεως τῶν ἀσθενεστέρων κατὰ πληθυσμὸν κρατῶν ἐκ τοῦ ἰσχυροτέρου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ πολιτικὸς σκοπὸς τῆς τοιαύτης Συμπολιτείας. Κατ' ἀκολουθίαν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου ἀνάγκη κατὰ πρῶτον νὰ διακανονισθῶσιν αἱ σχέσεις τῶν κρατῶν, τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε οὐδὲν ἐξ αὐτῶν νὰ διατελῇ ἰσχυρότερον τοῦ ἄλλου. Καὶ τοῦτο εὐτυχῶς δὲν εἶνε δυσχερὲς ἢ ἀδύνατον, προκειμένου περὶ τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου.

Τὰ κυριώτατα τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν κρατῶν εἶνε ἡ Ἑλλάς, ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Σερβία. Ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῶν νήσων τῆς Μεσογείου

καὶ τοῦ Αἰγαίου, ἐξ ὁλοκλήρου τούτων ἑλληνικῶν, κέκτηται πληθυσμὸν ἓξ περίπου ἑκατομμυρίων, ἡ Βουλγαρία, τὸ κράτος καὶ οἱ ὁμόφυλοι λαοὶ ἐν Μακεδονίᾳ, Παλαιᾷ Σερβίᾳ καὶ Θράκῃ, κέκτηται πληθυσμὸν πέντε περίπου ἑκατομμυρίων, τεσσάρων δὲ ἑκατομμυρίων ἡ Σερβία, μὴ συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Νοτιοσλαύων τῆς Αὐστροουγγρικῆς μοναρχίας, Σέρβων τὴν ἐθνικότητα, ἀφωσιωμένων εἰς τὴν σερβικὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ἔπεται τὸ Μαυροβούνιον, κεκτημένον πληθυσμὸν μόλις ἡμίσεως ἑκατομμυρίου, καὶ ἡ Ἀλβανία, πολιτειακὸς ὀργανισμὸς ἀσύντακτος ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ κεκτημένος ἤδη τὰ στοιχεῖα πολιτειακῆς τάξεως, δυναμένης νὰ πραγματωθῇ διὰ τῆς συμβολῆς τῶν λοιπῶν τῆς Ὁμοσπανδίας κρατῶν. Εἰς τὴν πολιτειακὴν ταύτην Ὁμοσπανδίαν δύναται νὰ μετάσχῃ ἡ ἕνεκα ἱστορικῶν καὶ ἐθνικῶν λόγων μὴ ἀπομεμακρυσμένη, ἔχουσα δὲ συμφέρον, Ρωμουνία. Ὁ πληθυσμὸς τῆς χριστιανικῆς ταύτης Συμπολιτείας, περιλαμβανούσης καὶ πληθυσμὸν μουσουλμανικὸν δύο τοὐλάχιστον ἑκατομμυρίων, κατοικοῦντα γεωγραφικὴν τοποθεσίαν λαμπροτάτην, καὶ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν παρελθόντος καὶ ἐκ τῆς συγχρόνου καταστάσεως καὶ ἰδιοφυΐας, δύναται νὰ θεραπεύσῃ καὶ νὰ παραγάγῃ τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ναυτιλίαν, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, νὰ καταστῇ σπουδαιότατος παράγων καὶ συντελεστὴς ἐν τῇ ἱστορικῇ τῶν νεωτέρων λαῶν σταδιοδρομίᾳ. Τοιαύτης Ὁμοσπονδίας δὲν εἶνε δυσχερὴς ἡ πραγμάτωσις, ἀρκεῖ νὰ ἐπιδιώξωσι τοιαύτην τοῦ προβλήματος αὐτῶν λύσιν οἱ ἀποτελοῦντες λαοὶ τῶν μελλουσῶν νὰ συμπράξωσι πολιτειῶν.

Δύναται ἴσως νὰ προκληθῇ μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου σοβαρὸν ζήτημα, δυνάμενον νὰ δυσχεράνῃ τὴν συνένωσιν αὐτῶν καὶ συνεργασίαν. *Ἐπὶ τίνα ἡ Κωνσταντινούπολις ;*

Φρονῶ, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ πράγματα καὶ οὐχὶ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἱστορικὰ δίκαια, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς Συμπολιτείας τοῦ Αἵμου δύναται νὰ λυθῇ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄνευ δυσχερειῶν καὶ κατὰ βούλησιν αὐθόρμητον τῶν ἀποτελεσόντων αὐτὴν λαῶν, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ Κωνσταντινούπολις κηρυχθῇ ἐλευθέρα πόλις καὶ προσθέτως ἕδρα τῆς τοιαύτης Συμπολιτείας. Ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη δὲν θέλει ὑποστῇ τὴν ἐλαχίστην βλάβην ἢ προσβολήν. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ πλειονοψηφίαν εἶνε ἑλληνικὴ πόλις, ἐν ἐνδεχομένῃ δ' αὐτῆς συντάξει καὶ ὀργανώσει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πληθυσμοῦ οὐδαμῶς θέλει ἀπολέσῃ τὸν παλαίτατον ἱστορικὸν χαρακτῆρα. Αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς ἔσονται ἑλληνικαί. Οὐχ ἧττον θέλει τηρήσῃ ἐν τῇ πολιτειακῇ ταύτῃ συντάξει καὶ τὸν διεθνῆ χαρακτῆρα. Ἐν πρώτοις θὰ παραμείνῃ ἡ θρησκευτικὴ πρωτεύουσα τῆς νέας Συμπολιτείας, τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀναγνωριζομένου ἐκκλησιαστικοῦ κέντρου τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Συμπολιτείας, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Ρωμούνων, τῶν ἀπὸ αἰώνων διατελεσάντων ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτοῦ καὶ τὴν διεύθυνσιν. Ὑποθέτω, ὅτι διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐκκλησια-

στικοῦ καὶ πολιτικοῦ κέντρου τῆς νέας Συμπολιτείας, ἀποκαθίσταται πλήρης τάξις καὶ ἀλληλεγγύη ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν λαῶν, οἵτινες συνδέονται κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας διὰ στενῶν σχέσεων καὶ ἐπικοινωνίας.

Ἴσως εἶνε δυνατὴ καὶ κατορθώσιμος ἐπὶ τοῦ παρόντος τοιαύτη λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος διὰ τοῦ πολιτειακοῦ τύπου τῆς Συμπολιτείας. Ὑποβάλλω αὐτὴν εἰς τὴν κρίσιν τῶν διευθυνόντων πολιτικῶν κύκλων τῶν λαῶν, τῶν δυναμένων καὶ καθῆκον ἐχόντων νὰ συμπράξωσι πρὸς τὴν διὰ τῆς συμπολιτειακῆς ὀργανώσεως λύσιν τοῦ προβλήματός των.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε διατυπωθεισῶν σκέψεων καὶ προτάσεων περὶ Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν χριστιανικῶν λαῶν αὐτῆς, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων καὶ Ρωμούνων, λείπει ἕν τισιν αὐτῶν ὁ ὀθωμανικὸς παράγων. Τί γενήσεται τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, εἴτε ὑπὸ τὸ παλαιοτουρκικόν, εἴτε ὑπὸ τὸ νεοτουρκικὸν καθεστώς; Ἡ Τουρκία, τό γε νῦν ἔχον, ἀποτελεῖ μέγιστον πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν παράγοντα ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Δεσπόζει μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης διὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν σπουδαιοτάτων τῆς Χερσονήσου τμημάτων, τοῦ θρᾳκικοῦ, τοῦ μακεδονικοῦ, τοῦ ἠπειρωτικοῦ, τοῦ ἀλβανικοῦ, δὲν ἐννοεῖ δὲ ν' ἀποχωρισθῇ ἐξ αὐτῶν ἄνευ τῆς βίας καὶ νὰ μείνῃ ἠὐχαριστημένη ἐν τῇ Μικρασίᾳ, καθιστωμένη ἀσιατικὴ δύναμις. Ἀλλὰ δυστυχῶς δι' αὐτὴν ἡ ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ θέσις αὐτῆς καθίσταται ὁσημέραι ἀμφίβολος καὶ δυσχερής. Τὸ μουσουλμανικὸν κράτος, ἐφ' οὗ ἐβασίζετο, δὲν κατώρθωσε νὰ συντηρήσῃ τὴν ὀθωμανικὴν ἀκμὴν καὶ ἐπὶ τοῦ νέου πολιτικοῦ συστήματος, τοῦ συνταγματικοῦ, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε εἶνε ἄρνησις τῶν νόμων τοῦ Κορανίου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τῆς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει καταστάσεως ὁσημέραι ἐπιδεινουμένης, αἱ ἐν Εὐρώπῃ ἡμέραι τῆς Τουρκίας φαίνονται ἠριθμημέναι. Ἠδύνατο νὰ παρατείνῃ τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον ἐν Εὐρώπῃ, ἂν κατώρθου νὰ μεταβάλῃ θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀντίληψιν ὁ μουσουλμανικὸς λαός. Εἶνε δυνατὸν τοῦτο; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφιστάμενον τὸ τουρκικὸν κράτος, ἀποδεχόμενον γεωγραφικάς τινας παραχωρήσεις πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης· ἄλλως, ἐμμενούσης τῆς Τουρκίας εἰς τὴν πατροπαράδοτον μουσουλμανικὴν πολιτικήν, ἡ ἐν Εὐρώπῃ ὑπόστασις αὐτῆς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ.

Ἀλλὰ καὶ ἀπομακρυνομένη τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἠπείρου, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῆς μετὰ τῆς νέας Συμπολιτείας, ἡ Τουρκία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ ἐπιτελέσῃ οἱονδήποτε ἱστορικὸν προορισμόν, ἂν δὲν προβῇ εἰς ἐπικοινωνίαν στενὴν μετὰ τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Αἵμου, μελλούσης νὰ ἔχῃ συμφέροντα ἐν τῷ κράτει τούτῳ. Ἰδίᾳ ὁ ἑλληνικὸς παράγων, ἀντιπροσωπευόμενος ἐν τῇ Μικρασίᾳ ἐκ πληθυσμοῦ δύο ἑκατομμυρίων ὁμοφύλων, κατέχει προπύργια αὐτῶν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Νομίζω, ὅτι ἡ ἐν Μικρασίᾳ κατ' ἀνάγκην περιοριζομένη Τουρκία,

πρὸς ἑαυτῆς σωτηρίαν ἀπὸ τῆς γερμανικῆς, τῆς ρωσσικῆς, τῆς γαλλικῆς, τῆς ἰταλικῆς, τῆς ἀγγλικῆς βουλιμίας, δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄλλο τι μᾶλλον σωτήριον ἢ νὰ συνεργασθῇ μετὰ τῆς γείτονος Συμπολιτείας τοῦ Αἵμου.

Δύνανται οἱ διευθύνοντες πολιτικοὶ κύκλοι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ν' ἀντιληφθῶσι τῶν πραγμάτων ὕπως ἔχουσι καὶ νὰ προβῶσιν εἰς τὰς ὑποδεικνυομένας θυσίας, αἵτινες θέλουσι συντελέσῃ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ μουσουλμανικοῦ καθεστῶτος, καὶ ὡς φυλῆς καὶ ὡς κράτους ;

Ἡ ἵδρυσις καὶ ἡ ὀργάνωσις τοῦ Συνδέσμου τούτου ἔσται τὰ μάλα ἐπωφελὴς εἰς τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν οὐ μόνον τῶν ἀποτελεσόντων αὐτὸν κρατῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν τῆς ὅλης Εὐρώπης. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι ἕνεκα τοῦ λεγομένου *ἀνατολικοῦ ζητήματος*, τουτέστι τοῦ ζητήματος τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου ἀσθενοῦς, οὐκ ὀλίγοι κατὰ τοὺς δύο παρελθόντας αἰῶνας διεξήχθησαν πόλεμοι μεταξὺ τῶν διαφόρων κρατῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ τουρκικοῦ. Πλεῖσται συνεννοήσεις ἐγένοντο μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων περὶ διανομῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Συνεννοήσεις μεταξὺ Ρώσσων καὶ Αὐστριακῶν, Ρώσσων καὶ Γάλλων μετὰ τὴν περίφημον εἰρήνην τῆς Τιλσίττης, προτάσεις ἐν τοῖς διπλωματικοῖς παρασκηνίοις περὶ διανομῆς, καὶ ἐπὶ τέλους μυριόνεκροι πόλεμοι, ἐξ ὧν ἀρκοῦμαι νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τοὺς δύο τελευταίους, τὸν τοῦ 1853 καὶ τὸν τοῦ 1877. Προφάσεις δὲν ὑπῆρχον. Ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τῶν λαῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἡ ἀποκατάστασις αὐτῶν ὡς ἀνθρώπων. Τὸ κύριον ἐν τούτοις ἐλατήριον τῶν πολέμων τούτων ἦτο ἡ ὁλοτελὴς ἐξάντλησις τοῦ ἀσθενοῦς, ὁ θάνατος αὐτοῦ καὶ ἡ μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν ἰδιοποίησις τῆς περιουσίας του. Μέχρι τῆς σήμερον ὁ πόθος οὗτος δὲν ἔσχε πλήρη πραγμάτωσιν, ἀλλ' ἡ κατάληψις προπαρασκευάζεται, ἵνα ἐπιτευχθῇ ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ. Εἶνε ἀληθὲς βεβαίως, ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἱδρύθησαν χριστιανικά τινα κράτη, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγένετο τοῦτο πρὸς ἐξασθένησιν τῆς Τουρκίας διὰ τῆς ἀποσπάσεως ἀπ' αὐτῆς τμημάτων, ἅτινα ἐπίσης ὡς ἐκ τῆς σμικρότητος αὐτῶν δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχωσι βιωσιμότητα καὶ εὐεξίαν. Ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλὰς καθωρίσθησαν ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ἐν ὁρίοις γεωγραφικοῖς τοσοῦτον περιωρισμένοις, ὥστε νὰ μὴ δύνανται ν' ἀναπνεύσωσι, νὰ ὑπάρξωσι, νὰ σταδιοδρομήσωσιν ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως. Μόνη ἐξαίρεσις ἐγένετο διὰ τὴν Βουλγαρίαν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἀλλὰ τοῦτο, ἵνα συντελεσθῇ ἡ ἄμεσος καταστροφὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους διὰ τῆς δημιουργίας ἰσχυροῦ προσκόπου ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου τῆς πανσλαυιστικῆς βουλιμίας· ἡ Σύνοδος ἐν τούτοις τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς παρέμβασις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς διέλυσε τὰ ρωσσικὰ ὄνειρα, ἐξασθενήσασα μὲν τὸ ὀθωμανικὸν κράτος διὰ τῆς ἀποσπάσεως νέων χωρῶν ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ μὴ ἐπιτρέψασα τὴν δημιουργίαν ἰσχυροῦ χριστιανικοῦ κράτους νὰ συν-

τάξῃ καὶ νὰ διοργανώσῃ τὰς τῇδε κακεῖσε διεσπαρμένας καὶ διεσπασμένας χριστιανικὰς Δυνάμεις κατά τινα πολιτειακὸν τύπον. Ἡ ἐγκληματικὴ ἄρα φιλοδοξία μερικῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐκρύθμου καὶ ἀνωμάλου καταστάσεως, ἐν ᾗ διατελεῖ ἀπὸ αἰώνων ἡ Χερσόνησος τοῦ Αἵμου καὶ ἐν γένει σύμπαν τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Ἡ κατάστασις αὕτη θὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον, ἐὰν δὲν συνέλθωσιν ἐκ τῆς πλάνης, εἰς ἣν διατελοῦσιν οἱ διάφοροι χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ καὶ τὰ κράτη, ἅτινα πρό τινος χρόνου ἀπετέλουν τμήματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἤδη δὲ τυγχάνουσιν αὐτόνομα καὶ ἀνεξάρτητα. Παρὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωσιν εἰλικρινῆ συνδρομὴν καὶ σωτηρίαν. Αὗται ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν, ἥτις ἐπιτευχθήσεται μόνον διὰ τῆς ἀνικανότητος τῶν χριστιανικῶν κρατῶν νὰ δημιουργήσωσι πολιτικὰ συστήματα, ἱκανὰ νὰ ἐπιτελέσωσι τὸν ἱστορικὸν αὐτῶν προορισμόν.

Λίαν προσφυῶς ἐχαρακτήριζε πρό τινων ἐτῶν ὁ Γλάδστων τὴν ἀνατολικήν, τὴν *βαλκανικὴν* πολιτικὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς Γάλλον συγγραφέα ὡς ἑξῆς:

«HAWARDEN, 13 Octobre 1897

«Ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην διετίαν (κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας τοὐλάχιστον ἔπρεπε νὰ εἴπῃ ὁ ἔνδοξος γέρων) ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι ὑπῆρξεν ἀτιμωτικωτάτη πάσης ἄλλης, ἥς ἀντελήφθην ἐν τῇ πραγματικότητι, καὶ θλιβερωτάτη ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα. Εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις δὲν ἐνήργησαν συμφώνως πρὸς τὰς βλέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν λαῶν, τούτου δ' ἕνεκα εὐχαριστοῦμαι εἰλικρινῶς, ὅτι δημοσιογράφος προσπαθεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην σώφρονα κατεύθυνσιν ἐπὶ ζητήματος σπουδαιοτάτου».

Ἡ γνώμη αὕτη ἐπιβεβαιοῦται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ πολιτικῇ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Δὲν σκοπῶ νὰ κατέλθω εἰς λεπτομερείας. Τὰς βλέψεις, τὰς ὀπισθοβουλίας, τὰ μυστικὰ ἐλατήρια τῆς πολιτικῆς ταύτης ἔλαβον ἀφορμὴν πλέον ἢ ἅπαξ νὰ καταδείξω ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις. Ἐφιστῶ ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων, τῶν τε λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων.

Πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐπαπειλουμένου, τοῦ παρασκευαζομένου δεινοῦ, τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου βιούντων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὀργανισμῶν, ἀπορροφήσεως δὲ βαθμιαίας ἐν τῷ προσήκοντι χρόνῳ, ὁπότε πᾶσα ἀντίστασις ἔσται ματαία, ἐν τῷ στομάχῳ ἰσχυρῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν, οἷοι τυγχάνουσιν οἱ ἐπιβουλεύοντες, καθῆκον ἔχουσι καὶ συμφέρον οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ καὶ τὰ κράτη τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, συμπράττοντος ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ, ν' ἀποτελέσωσι Συμπολιτείαν, διοργανοῦντες αὐτὴν κατὰ τρόπον,

ὥστε νὰ δύνανται ν' ἀμυνθῶσι κατὰ πάσης ἐπιβουλῆς καὶ ἐπιδρομῆς, σκοπούσης τὸν πολιτειακὸν αὐτῶν ἐκμηδενισμόν, τὸν ἐθνικὸν σὺν τῷ χρόνῳ.

Ἡ Ἑλλάς, ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία, τὸ Μαυροβούνιον, ἡ Ρωμουνία, καίπερ μὴ δυναμένη νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου, ἀποτελοῦσι, τό γε νῦν ἔχον, πληθυσμὸν εἴκοσι περίπου ἑκατομμυρίων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν χριστιανικῶν πληθυσμῶν.

Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει συμπράξῃ καὶ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, καὶ ἔχει συμφέρον εἰς τοῦτο, ἀποτελεσθήσεται Συμπολιτεία τεσσαράκοντα περίπου ἑκατομμυρίων. Ἡ Συμπολιτεία αὕτη, ἐν τῶν θαυμασιωτάτων τμημάτων τοῦ παλαιοῦ κόσμου ἀπὸ γεωγραφικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, προσηκόντως ὠργανωμένη καὶ πολιτευομένη, δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι νὰ διπλασιασθῇ ὁ πληθυσμὸς καὶ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν αἱ οἰκονομικαὶ αὐτῆς δυνάμεις. Οἱ λαοί, οἱ ἀποτελέσοντες τὴν Συμπολιτείαν, κέκτηνται εὔρωστον φυσιολογικὸν ὀργανισμόν, σκοπίμως δὲ διοργανούμενοι ἐν εὐκόσμοις καὶ ἐλευθέροις πολιτικοῖς συστήμασι, θὰ καταστῶσιν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων φορέων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου. Ἕκαστος ἐπίσης τῶν λαῶν τούτων ἐκπροσωπεῖ ἴδιον χαρακτῆρα, ἐκ δὲ τῆς μίξεως καὶ τῆς ἁρμονικῆς συνθέσεως τῶν ποικίλων τούτων ἰδιοφυιῶν θ' ἀναπτυχθῇ σὺν τῇ παρελεύσει τοῦ χρόνου ἰσχυρὰ πολιτειακὴ καὶ κοινωνικὴ σύνθεσις, ἥτις ὑφίστατο μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων, χαλαρωθεῖσα ἕνεκα ἐξωτερικῶν ραδιουργιῶν, μᾶλλον ἐπιβουλῶν ἢ ἕνεκα ἐσωτερικῶν αἰτίων, Ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐν Σερβίᾳ, ἐν Θρᾴκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ πλεῖσται οἰκογένειαι εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ ἑλληνικαί, σερβικαί, βουλγαρικαί, ἡ ἐπικοινωνία δ' αὕτη ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, καὶ μετὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα. Αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν Ρωμουνίᾳ. Ὁ πολιτειακὸς ἄρα σύνδεσμος τῶν λαῶν τούτων καὶ τῶν κρατῶν, ἅτινα ἐν μέρει μόνον ἐκπροσωποῦσιν αὐτούς, οὐ μόνον δὲν εἶνε δυσχερής, ἀλλ' εὐθὺς ὡς δοθῇ ἑκατέρωθεν τὸ σύνθημα τῆς συνεννοήσεως καὶ τῆς συνεργασίας, ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ὁμοσπόνδου πολιτείας θὰ ἐπέλθῃ ἄνευ μεγάλων ἀντιδράσεων, τοὐναντίον δὲ μετὰ προθυμίας, ἀφοῦ οὐδεμία πραγματικὴ διατάραξις τῶν ὑφισταμένων σχέσεων ἐπίκειται. Ἅπαντες οἱ λαοὶ τοῦ Αἵμου θέλουσι προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ νέον καθεστώς. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐπίσης, ὡς φυλὴ καὶ οὐχὶ ὡς κράτος, θ' ἀποδεχθῶσι τὴν τοιαύτην συμπολιτείαν, ἥτις θέλει ἐξασφαλίσῃ αὐτοῖς ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτονομίαν, ἐπαπειλουμένην ποικιλοτρόπως τῇ στιγμῇ ταύτῃ ὑπὸ ἐπιβούλων γειτόνων, ἐπιδιωκόντων ἀπὸ τῆς Ἀλβανίας τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐξαπλωτικῆς αὐτῶν, κατακτητικῆς μᾶλλον, πολιτικῆς.

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ἕκαστος τῶν λαῶν τῆς Συμπολιτείας τοῦ Αἵμου κέκτηται τὴν ἰδιοφυΐαν αὐτοῦ, τὴν ἐθνικὴν ἀτομικότητα. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ἀπὸ παλαιτάτου καιροῦ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἡμερώσεως τῶν χωρῶν τούτων, διαπρέπουσιν ἐπὶ πνευματικῇ ὑπεροχῇ, ἐπὶ οἰκονομικῇ δραστηριότητι, ἐπὶ ναυτικῇ ἐμπει-

ρίᾳ, ἐπὶ ἑξημερωτικῇ ἀποστολῇ. Φαίνονται κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὑστεροῦντες ἴσως ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἀλλ' εἰς τοῦτο συνετέλεσε κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν ἔκρυθμος πολιτικὴ κατάστασις τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἀλλ' ἡ πολεμικὴ φύσις τοῦ ἔθνους δὲν μετεβλήθη. Ἀπόδειξις οἱ κρητικοὶ ἀγῶνες τῆς τελευταίας πεντηκονταετηρίδος καὶ ἡ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν δεκαετίαν δρᾶσις τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων ἐν Μακεδονίᾳ, μακεδονικῶν τε καὶ μὴ τοιούτων. Οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ διατηροῦσιν ἐξ ὁλοκλήρου τὸν πολεμικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, οἱ πρῶτοι δ' ἐκ τούτων, οἱ σλαυοβουλγαρικοὶ πληθυσμοί, κέκτηνται οὐκ ὀλίγας ἀρετάς, οἰκονομικάς, ἀστικάς. Εἶνε γεωργοί, κτηνοτρόφοι, κέκτηνται ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν δεξιότητα· πειθαρχοῦσιν ὑπὲρ τοὺς Ἕλληνας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἀνεπτύχθησαν ἀδιάλλακτα μίση ἕνεκα τῶν πρὸ πενταετίας θηριωδιῶν τοῦ βουλγαρικοῦ ὄχλου, συμπραττούσης δυστυχῶς καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, κατὰ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἀλλ' ἐπερχομένου διακανονισμοῦ, ἡ δημιουργηθεῖσα δυσαρέσκεια καὶ διάστασις σὺν τῷ χρόνῳ θέλει ἐκλίπῃ. Οἱ ἐμφύλιοι, θρησκευτικοί, ἐθνικοί, κοινωνικοὶ ἀγῶνες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶνε ἀσυνήθεις· κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν δ' αὐτῶν ἐκτελοῦνται τὰ αἴσχιστα τῶν κακουργημάτων. Δεσπόζει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ κτῆνος καὶ τὰ ἔνστικτα αὐτοῦ, ἡ ἠθικὴ ἰδέα ἐκλείπει, καὶ μετ' αὐτῆς πᾶν γενναῖον συναίσθημα ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως καὶ ἀλληλεγγύης.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ξένων σκοπῶν καὶ συμφερόντων, οἱ δεσμοί, οἱ συγκρατοῦντες ἄλλοτε τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου πρὸς ἀλλήλους, διεσπάσθησαν. Μόνον διὰ τοῦ δόγματος τῆς συμπολιτείας δύναται νὰ ἐπανέλθῃ ἡ παλαιὰ σύμπνοια καὶ συνεργασία.

Ὀλιγώτεροι εἶνε οἱ δεσμοί, οἱ συνδέοντες ἐν τῇ Ἑλβετικῇ Συμπολιτείᾳ Γάλλους, Γερμανούς, Ἰταλοὺς καὶ τὰς παραφυάδας αὐτῶν ἢ οἱ ἐθνικοί, θρησκευτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ δεσμοί, οἱ συνδέοντες πρὸς ἀλλήλους Ἕλληνας, Σέρβους, Βουλγάρους, Ἀλβανοὺς καὶ Ἑλληνοβλάχους. Ἐν τισι μάλιστα τμήμασι τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου πολυάριθμοι πληθυσμοὶ λαλοῦσι γλωσικὸν ἰδίωμα σύμμικτον ἑλληνικοῦ, σλαυϊκοῦ καὶ ἀλβανικοῦ ἰδιώματος. Ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἰδέα τῶν λαῶν τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκδηλοῦται ἡ αὐτή.

Καθισταμένης τοιαύτης Συμπολιτείας, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτονομία τῶν κρατῶν αὐτῆς ἔσται σεβαστή. Ἕκαστον κράτος δικαιοῦται νὰ κανονίζῃ αὐτοβούλως τὰς ἐσωτερικὰς αὐτοῦ σχέσεις. Μόνον δ' ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις ἔσται λειτουργία τῆς Συμπολιτείας.

Ἐκεῖνο ἰδίᾳ, ὅ περ δέον νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν κρατῶν τῆς Συμπολιτείας τοῦ Αἵμου, ἔσται ὁ ἀστικὸς αὐτῶν κῶδιξ. Μέχρις ἐσχάτων ἡ νομοθεσία τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐκανόνιζεν οὐκ ὀλίγας ἀστικὰς σχέ-

σεις τῶν ἑλληνικῶν καὶ σλαυϊκῶν πληθυσμῶν, τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Γενικὸς ἄρα ἀστικὸς κῶδιξ, ἀπορρέων ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς νομοθεσίας ταύτης, μὴ ξένος πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν λαῶν τούτων, ἔτι μᾶλλον θέλει συντελέσῃ εἰς τὸν κοινωνικὸν αὐτῶν σύνδεσμον, εἰς τὴν κρείττονα ἀντίληψιν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων ἐν τῇ νέᾳ πολιτείᾳ, δι' ἧς θέλει κατορθωθῇ νὰ ἐξασφαλισθῶσιν ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς καὶ βουλιμίας.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην οἱ λαοὶ καὶ τὰ κράτη τοῦ Αἵμου, ἀλληλομισούμενα, ἀλληλολομαχοῦντα, ἐξασθενοῦσιν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ, μέχρις οὗ καταστῶσιν εὐάλωτος λεία ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κατακτητικῆς πολιτικῆς. Συμπράττοντα, συμπολιτευόμενα, θέλουσι καταστῇ ἰσχυρὰ καὶ δυσάλωτα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν.

Ἡ Ἑλβετία μόλις ἀριθμεῖ πλυθυσμὸν τριῶν ἑκατομμυρίων. Εὑρίσκεται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν μέσῳ τεσσάρων ἰσχυρῶν γειτόνων, τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Καὶ ἐν τούτοις οὐδεμία ἐκ τῶν Δυνάμεων τούτων τολμᾷ ν' ἀπειλήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Εἶνε ἐξουδετερωμένη καὶ ἐξησφαλισμένη ὑπ' αὐτῶν τῶν Δυνάμεων.

Ἡ Συμπολιτεία τοῦ Αἵμου δὲν ἔχει ἀνάγκην τοιούτων ἐγγυήσεων. Θὰ δύναται νὰ διαθέσῃ πολυάριθμον στρατόν, καταλλήλως δὲ συντεταγμένη θὰ διατελῇ ἀκαταμάχητος.

Μόνη αὕτη δύναται νὰ εἶνε ἡ συμφέρουσα καὶ δικαία λύσις τοῦ προβλήματος τοῦ Αἵμου, τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος. Τούτου μὴ ἐπιτυγχανομένου ἐκ τῆς διηνεκοῦς συγκρούσεως ποικίλων ἰδεῶν καὶ συμφερόντων, ἄφευκτος ἔσται ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ καταστροφή. Ἀλλ' ἡ ἐθνικοπολιτικὴ αὐτονομία αἴρει πάσας τὰς ἀντινομίας καὶ ἀμφισβητήσεις.

«Ἐξ ὅλων τῶν δοκιμασθέντων πολιτικῶν συστημάτων, λέγει ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος Proudhon, ἓν μόνον συνδυάζει τὰς συνθήκας τῆς δικαιοσύνης, τῆς τάξεως, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς μονιμότητος, ὧν ἄνευ ἡ κοινωνία καὶ τὸ ἄτομον δὲν δύνανται νὰ ζήσωσι. Εἶνε τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα, ὅ περ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν γενικὴν περὶ κυβερνήσεως θεωρίαν καὶ εἶνε τὸ ἀναγκαῖον πόρισμα αὐτῆς[1]».

Ἡ φυσικωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα ἑνότης εἶνε ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ποικιλίας. Τοὐναντίον δὲ τὸ ὁμοιόμορφον ἔχει συμπαρακόλουθον τὴν ἀδράνειαν, τὴν στασιμότητα, τὴν σῆψιν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐκδηλοῦται ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τῇ ἐξελίξει τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἀναλογίαν ἐκδηλοῦται εὐρύτερον ἔτι καὶ πληρέστερον ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς πολιτείας.

Ὑπὸ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καταλήγω συμπεραίνων, ὅτι ἡ μόνη, ἡ προσήκουσα, ἡ συμφέρουσα λύσις τοῦ προβλήματος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου εἶνε ἡ λύσις αὐτοῦ διὰ τῆς Συμπολιτείας.

---

1 Du Principe fédératif.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΕΙΝΕ ΔΥΝΑΤΗ Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ;

Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξερράγη μηνὶ Ἰουλίῳ τοῦ 1908 ἐπανάστασις ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, ἐπανάστασις πρὸ καιροῦ ἤδη μελετηθεῖσα καὶ παρασκευασθεῖσα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς χώρας ὑπὸ ὁμάδος ἀνδρῶν, γενναίων βεβαίως τὸ φρόνημα, ἀλλὰ μὴ λαβόντων ὑπ' ὄψει τὰ πράγματα, τουτέστι τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ, ἀνεκηρύχθη δὲ κατ' ἀνάγκην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ, τοῦ πρὸ τριάκοντα δύο ἐτῶν, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν καταλύσαντος τὸ Σύνταγμα καὶ καταδιώξαντος τοὺς πρωτουργούς, πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἢ μὴ τοῦ πολιτεύματος τούτου, καὶ ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Τουρκίας διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, ὁποῖαι ἀναγράφονται ἐν τῷ νέῳ Συντάγματι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Οἱ αἰσιόδοξοι, καὶ ὑπῆρξαν οὐκ' ὀλίγοι οἱ τοιοῦτοι, ἀμέσως ἐπίστευσαν, ὅτι διὰ τῆς κυρώσεως τοῦ νέου πολιτεύματος ἐλύθη μονονουχὶ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα· διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς πανακείας ταύτης ὁ μέγας ἀσθενὴς ἰάθη καὶ ἐθεραπεύθη. Καὶ μεταξὺ τῶν αἰσιοδόξων τούτων ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ παρέστησαν οἱ διευθύνοντες τὰς πολιτικὰς τύχας τῆς Εὐρώπης, πιστεύοντες εἰς τὰ νεοτουρκικὰ φάρμακα, ὅτι ταῦτα ἔσονται δραστικώτατα καὶ θεραπευτικώτατα. Ἀλλ' ὑπῆρξαν καὶ οἱ διστακτικοί, οἱ ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ πρόσφατον ἀκόμη παρελθὸν τῆς Τουρκίας, τὰς ἐπανειλημμένας ἀποτυχίας τῶν εἰσαχθεισῶν ἀναγκαστικῶν ἢ προαιρετικῶν ὑπὸ τῶν κυβερνώντων μεταρρυθμίσεων. Καὶ τοῦτο οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς μὴ παρασκευῆς τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς δυσπιστίας καὶ τῆς ἀπροθυμίας τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων, εἴτε τῶν ἐν τῇ κεντρικῇ διοικήσει, εἴτε τῶν ἐν τῇ ἀποκέντρῳ, τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Τὰ πράγματα μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κατέδειξαν, ὅτι οἱ δεύτεροι οὗτοι, οἱ δυσπίστως ἔχοντες πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τῶν πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἀναγέννησιν καὶ ἰσχυροποίησιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ κοινωνίας, εὑρίσκοντο ἐν τῇ ἀληθείᾳ. Τὸ νεοτουρκικὸν Σύνταγμα ὑπῆρξε μεγαλοπρεπὲς ἀνατο-

λικὸν πυροτέχνημα, προορισθὲν νὰ γοητεύσῃ καὶ ν' ἀποπλανήσῃ τοὺς εὐπίστους, ἀλλὰ μόλις ἐξέλαμψε καὶ διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη.

Ἡ ἀναλαμπὴ ἀπεσβέσθη καὶ μετ' αὐτῆς ἡ πραγματικότης.

Κατέδειξα διὰ μακρῶν ἐν προηγουμένοις κεφαλαίοις τὰ ἐπακολουθήσαντα ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει τὴν νεοτουρκικὴν ταύτην ἐπανάστασιν. Ἐβασίσθην ἐπὶ πραγμάτων καὶ οὐχὶ ἐπὶ θεωριῶν.

Οἱ μελετήσαντες καὶ παρακολουθοῦντες εἰλικρινῶς καὶ ἀπροκαταλήπτως τὰ πράγματα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, οἱ γινώσκοντες τὰ κατ' αὐτὸ ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἐκ προσωπικῆς ἀντιλήψεως, δὲν ἠδύναντο ἢ νὰ φθάσωσιν εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα. Ἡ ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον ἐκδηλωθεῖσα πολιτικὴ μεταβολὴ οὐδεμίαν ἐπήνεγκε μεταβολὴν καὶ ἐν τῇ διοικητικῇ λειτουργίᾳ καὶ ἐν τῇ καθόλου κοινωνικῇ τάξει καὶ ὀργανώσει τῆς χώρας. Οὐδ' ἀπαρχὴ κἂν ἐγένετο ριζικῶν μεταρρυθμίσεων. Τὸ πολιτικὸν καθεστὼς ἐξακολουθεεῖ τὸ αὐτὸ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ προτέρᾳ ἀσχημίᾳ καὶ ἀταξίᾳ. Ὁ Ἄγγλος Dillon, γράφων πρό τινος ἐν τῇ «Contemporary Review» περὶ τῶν ὀθωμανικῶν πραγμάτων, ἀπεικονίζει ταῦτα ζοφερώτατα καὶ θλιβερώτατα. «Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, λέγει πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰθύνεται σήμερον ὑπὸ Σουλτάνου, ὅστις εἶνε ἁπλοῦν κόσμημα, ἢ εἴδωλον. Ἡ ὅλη ἐξουσία ὑποτίθεται συγκεντρουμένη ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, ἀλλὰ τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς βουλῆς, ἥτις ἐν τούτοις ὑφίσταται τὴν ἐπιρροὴν ξένων δυνάμεων, ὅπως ἦτο ἡ πολωνικὴ Δίαιτα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Πολωνίας. Ἡ τουρκικὴ δ' αὕτη βουλὴ διατελεῖ ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν (ὑποταγὴν μᾶλλον) τοῦ μυστικοῦ κομιτάτου. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἐγένετο ἡ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφοδος, τὸ μυστικὸν κομιτᾶτον κατέστη γῦψος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ κεραμέως Μαχμοὺτ Σεφκὲτ πασσᾶ, ὅστις ἰθύνει τὰς τύχας τοῦ ἔθνους, ἐξαρτώμενος μόνον ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως τῶν πραιτωριανῶν του. Ἂς ἀποφανθῶσιν οἱ διπλωμάται ὁποῖόν τι εἶνε τὸ ὀθωμανικὸν πολίτευμα· ἐγὼ σταθμίζω μόνον κατὰ πόσον εἶνε βιώσιμον. Τὸ νέον καθεστὼς ἔχει πολλὰς ἐλλείψεις. Ὅσα ἐβλέπομεν καὶ ἠκούομεν πρότερον, βλέπομεν καὶ ἀκούομεν καὶ σήμερον· καὶ εἶνε ὁριστικῶς ἀποτρόπαια ὅσα βλέπομεν καὶ ὅσα ἀκούομεν. Ραδιουργίαι, αἱματοχυσίαι, αὐθαιρεσίαι διηνεκῶς προκαλοῦσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν. Ὁ δὲ μουσουλμανικὸς φανατισμός, ἐξ οὗ δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀποχωρίσῃ τις οὔτε κατὰ φαντασίαν τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξακολουθεῖ προσλαμβάνων τὰς στυγερὰς φάσεις, ἐξ ὧν ἐφρικία ἡ Εὐρώπη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμίτ».

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐν ἑτέρῳ ἄρθρῳ, βραδύτερον δημοσιευθέντι ἐν τῷ μνημονευθέντι ἀγγλικῷ φύλλῳ, οὐ μόνον ἐπιβεβαιοῖ τὰ ἤδη ἀναγεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ ποιεῖται τὴν ἑπομένην διάκρισιν μεταξὺ τῆς πολιτικῆς τῶν ἀπολυταρχικῶν Παλαιοτούρκων καὶ τῶν συνταγματικῶν Νεοτούρκων. Ὁποία ἐκ τῶν δύο τούτων εἶνε ἡ ἀνθρωπινωτέρα καὶ ἡ φιλελευθερωτέρα ;

Ἂς κρίνωσιν οἱ ἀναγνῶσται :

Τὸ ἄρθρον φέρει τὴν ἐπιγραφήν: «*Οἱ Νεότουρκοι ὅμοιοι πρὸς τοὺς προκατόχους αὐτῶν*» καὶ συμπεραίνει τὰ ἑπόμενα :

«Οἱ Τοῦρκοι, εἴτε καλοῦντες ἑαυτοὺς νέους, εἴτε παλαιούς, εἶνε πρὸ πάντων Τοῦρκοι καὶ ἀπεφάσισαν νὰ μᾶς τὸ ἀποδείξωσι· καὶ τοῦτο πρὸς δυστυχίαν των. Ils sont trop eux-mêmes. Μεταξὺ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἀπολυταρχίας δὲν ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορά, εἴτε εἰς τὸν σκοπόν, εἴτε εἰς τὰ μέσα. Τὸ νέον πολίτευμα ἐκληρονόμησε τὸ πατρικὸν ἁμάρτημα, ὅ περ λέγεται τουρκικὸς Σωβινισμός. Οἱ Παλαιότουρκοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς κατακτητάς, εἰς οὓς τὰ ἄλλα ἔθνη ὤφειλον ὑπακοήν, καὶ οἱ Νεότουρκοι διάδοχοι αὐτῶν ἔχουσι τὰς αὐτὰς βλέψεις σήμερον. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ Παλαιοὶ Τοῦρκοι ἐπέτρεπον εἰς ἑκάστην τῶν φυλῶν νὰ διατηρῇ τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρεχώρησαν εἰς αὐτὰς ἐκτεταμένα προνόμια, οἱ χθεσινοὶ διάδοχοί των ἐργάζονται πρὸς συγχώνευσιν τῶν φυλῶν καὶ ζητοῦσι τὸν *Ἐξοθωμανισμὸν* τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἀράβων, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Ἀρμενίων καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἀκαλλιεργήτου γλώσσης αὐτῶν εἰς ἄνδρας, οἵτινες ἔτι καὶ σήμερον ἐνδύουσι τὰς σκέψεις των μὲ τὴν μελισταγῆ γλῶσσαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Στρατιωτικὴ κυβέρνησις εἶνε μία τῶν ἀμέσων συνεπειῶν τοῦ συστήματος, οὐδὲν δὲ πολίτευμα δύναται ἐπὶ μακρὸν νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ τῆς αἰχμῆς τοῦ ξίφους. Πρὸς τὸ παρόν, ὁ Μαχμοὺτ Σεφκὲτ πασᾶς εἶνε ὁ πράγματι δικτάτωρ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὄπισθεν τοῦ ὑπουργείου δρᾷ ἀοράτως Κομιτᾶτον, καλούμενον Ἕνωσις-Πρόοδος, ὅ περ εἶνε τόσον μυστικὴ ἑταιρεία, ὡς ἦτο καὶ ἡ τῶν Καρβονάρων ἐν Ἰταλίᾳ. Τὸ Κομιτᾶτον εἶνε παντοδύναμον. Ζωὴ καὶ ἰδιοκτησία, νομοθεσία καὶ πολιτική, θρησκεία καὶ στρατὸς εὑρίσκονται εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Αἱ δὲ ἀποφάσεις του εἶνε ἀνέκκλητοι».

Ἄγγλος φιλόσοφος καὶ κοινωνιολόγος, ὁ κ. Φρειδερῖκος Χάρρισσων, εἰλικρινὴς φίλος καὶ μέγιστον ἐπιδειξάμενος ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς Νέας Τουρκίας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος, μὴ διστάσας πρό τινος χρόνου ἀκόμη νὰ λάβῃ τὸ μέρος τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι, ἀνέβλεψεν ἐκ τῆς τυφλώσεως, ἣν ὑπέστη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ὑπολαβὼν τὴν φαντασίαν ὡς πραγματικότητα, καὶ ἀποκηρύξας τὴν προτέραν γνώμην αὐτοῦ περὶ βιωσιμότητος καὶ μεγάλου ἱστορικοῦ μέλλοντος τῆς ὀθωμανικῆς φυλῆς, ἐπέστειλε τὰ ἑπόμενα πρὸς Τοῦρκον γερουσιαστήν, προσκαλέσαντα αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ 27 Σεπτεμβρίου 1911 :

«Μετὰ μεγίστης λύπης καὶ ἀπογοητεύσεως βλέπω, ὅτι αἱ λαμπραὶ ἐλπίδες, τὰς ὁποίας εἶχον συλλάβῃ κατὰ τὴν νέαν πολιτικὴν τροπὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, κατεστράφησαν ἕνεκεν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν τοπικῶν, ἢ φυλετικῶν ἐπαναστάσεων καὶ βιαίων μέτρων, τιθεμένων εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ βιαίας καὶ ἀπολυταρχικῆς στρατοκρατίας. Δὲν θὰ σᾶς δώσω βεβαίως ἐγὼ συμβουλὴν περὶ τῆς πο-

ρείας, τὴν ὁποίαν ὀφείλετε ν' ἀκολουθήσητε εἰς τὰς τοπικὰς ταραχὰς καὶ φυλετικὰς ἀντιζηλίας. Ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος, ὅστις ἐμελέτησε τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτοκρατορίας σας, γινώσκω, ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῶν πολιτικῶν σας ἀνδρῶν εἶνε ἐκτάκτως δυσχερὴς καὶ περιπεπλεγμένη. Τὸ εὐρὺ ἱστορικὸν κράτος τοῦ Σουλτάνου εἶνε κατηρτισμένον ἀπὸ πολλὰς διαφόρους φυλὰς καὶ ἔθνη, ἐκ τῶν ὁποίων ὅλαι διατηροῦσιν ἀκμαίας τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ ἔχουσι προνόμια καὶ δικαιώματα ἐπὶ αἰῶνας ἠγγυημένα δι' αὐτοκρατορικῶν φιρμανίων. Αἱ τοπικαὶ ἐθνικαὶ αὗται παραδόσεις πρέπει νὰ εἶνε σεβασταί, ὅλεθρος δὲ ἐπιφυλάσσεται εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις ἤθελε τολμήσῃ νὰ καταρρίψῃ αὐτὰς διὰ τῆς βίας. Καὶ ἡ κραταιοτάτη ἡμῶν βρεττανικὴ αὐτοκρατορία θὰ περιέπιπτεν ἀμέσως εἰς χάος, ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἤθελε παραγνωρίσῃ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις τῶν Καναδῶν, τῶν Αὐστραλῶν, τῶν Νοτιοαφρικανῶν, τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Μουσουλμάνων, ἢ νὰ παραβιάσῃ πᾶν ἀρχαῖον δικαίωμα τῶν Καθολικῶν, Μωαμεθανῶν ἢ Ἑβραίων. Ἡ μεγάλη ἡμῶν αὐτοκρατορία τῆς Ἰνδικῆς οὐδὲ μίαν κἂν ἡμέραν θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ, ἐὰν ὁ ἀντιβασιλεὺς ἤθελεν ἐπέμβῃ εἰς τοὺς νόμους, ἔθιμα, τελετάς, σχολεῖα, ναούς, ἢ εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν Μωαμεθανῶν, τῶν Βουδδιστῶν ἢ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μανοῦ.

«Οἱ πολιτικοί σας δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσιν, ὅτι παρὰ τὰς λαμπρὰς παραδόσεις τοῦ κατισχύοντος Ἔθνους εἰς τὴν σύνθετον αὐτοκρατορίαν σας, τὸ Ἔθνος τοῦτο εἶνε τὸ νεώτερον ὅλων τῶν λοιπῶν ἐν Εὐρώπῃ ἰθαγενῶν στοιχείων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῆς δυτικῆς Ἀσίας. Τὸ ἑλληνικὸν Βασίλειον, τὸ ἀρμενικόν, τὸ βουλγαρικόν, οἱ Ἀλβανοὶ καὶ ἄλλοι λαοὶ τοῦ Αἵμου ἦσαν ἄλλοτε ἰσχυρὰ ἀνεξάρτητα ἔθνη. Θὰ ἦτο δὲ τελεία τύφλωσις τὸ πιστεύειν, ὅτι δὲν τρέφουσι πλέον ἀναμνήσεις καὶ ἐλπίδας.

«Προσπαθήσατε ν' ἀπορροφήσητε αὐτοὺς εἰς ἓν ὁμοιόμορφον τουρκικὸν ἐπίπεδον, καὶ ἡ μετέπειτα καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους θὰ εἶνε τὸ ἀναπόδραστον τέλος. Ἡμεῖς, οἵτινες γινώσκομεν τὴν ἱστορίαν καὶ ἀγαπῶμεν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν, ἐπιθυμοῦμεν τὴν διατήρησιν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Πατισὰχ ὑπὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Γινώσκομεν ὅμως, ὅτι τοῦτο δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ μόνον διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας καὶ διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ὅλων τῶν ἀρχαίων προνομίων καὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν φυλῶν. Πρὸ πάντων δὲ πρέπει νὰ προσέχητε πολύ, ὅπως ἀποφεύγητε νὰ μιμῆσθε τὴν σκληρότητα καὶ τὰς μεθόδους τῆς ἐκπτώτου τυραννίας».

Ὁλόκληρος ἡ ἐν Εὐρώπῃ σκεπτομένη δημοσία γνώμη, ἡ παρακολουθοῦσα τὴν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἐπείσθη καὶ ὁσημέραι πείθεται, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπικράτησιν καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος ἡ κατάστασις τὸ παράπαν δὲν μετεβλήθη. Τὴν ἀπολυταρχικὴν αὐθαιρεσίαν καὶ ἀποκλειστικότητα διεδέχθη μείζων αὐθαιρεσία, ἡ ὀλιγαρχική, Τὸν

Σουλτᾶνον Χαμὶτ ἀντικατέστησε τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον. Ὅ τι δὲν θὰ ἀπετόλμα ν' ἀνοσιουργήσῃ ὁ αἱμοχαρέστατος τῶν δεσποτῶν, δὲν διστάζει νὰ τελεσιουργήσῃ ζοφερώτερον καὶ ἐγωϊστικώτερον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ τμῆμα ἢ τὸ ἰσχῦον μέλος τοῦ εἰρημένου κομιτάτου. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς καὶ τοιαύτας συνθήκας ἐξελίσσεται τὸ πρόγραμμα τῆς Νέας Τουρκίας ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ *Χουριέτ*, τοῦ Συντάγματος. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποκρίνεται ἄγνοιαν τῶν συμβαινόντων, τῶν διαπραττομένων ἀνοσιουργημάτων ὑπὸ τῶν ἐπισήμων καὶ τῶν ἀνεπισήμων τῆς νεοτουρκικῆς πολιτικῆς, ἢ τυφλώττει. Ἡ νόσος τοῦ *Ἰμπεριαλισμοῦ*, τῆς οἰκονομικῆς ἐπικρατήσεως ἐν τῷ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀδεσπότῳ ὀσμανικῷ κράτει ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, ὑφ' ἧς κατέχεται κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὁ πεπολιτισμένος κόσμος, κλείει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα τῶν διευθυνόντων αὐτὴν πρὸ τῶν συμβαινόντων. Τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον ἐξασκεῖ δικτατορικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς διοικήσεως καὶ ἐπὶ τῶν λαῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Καθολικὴ τρομοκρατία. Ἂν ἔζη ὁ Τάκιτος, θὰ ἐτροποποίει τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ ὡς ἀκολούθως :

«Servitutem faciunt, libertatem appellant».

Μὴ ἐπιθυμῶν νὰ ὑποστηρίζω τὰς γνώμας μου διὰ τῶν λόγων μόνον καὶ οὐχὶ διὰ τῶν πραγμάτων, ἀποσπῶ ὀλίγα τεμάχια ἐκ τοῦ Λόγου, ὃν ἐξεφώνησε κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1911 ὁ πρόεδρος τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, τοῦ συνελθόντος ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐξακολουθεῖ ἡ αὐτὴ ἀντίληψις τῶν πραγμάτων. Ὡς οἱ Βουρβῶνοι, οὐδὲν ἔμαθον οἱ Νεότουρκοι καὶ οὐδὲν ἀπέμαθον.

Ταῦτα λέγει ὁ πρόεδρος τοῦ κομιτάτου πρὸς τοὺς ἑταίρους, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος :

«Αἱ Δυνάμεις ἐγκατέλειψαν πᾶσαν ἰδέαν ἐπεμβάσεως, ἐπειδὴ δὲ ἡ Εὐρώπη παρατηρεῖ καὶ ἐξετάζει τὰς ὑποθέσεις τῆς Τουρκίας διὰ χριστιανικῶν διοπτρῶν (;), ἀνάγκη νὰ καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια πρὸς κατασύντριψιν τῆς προπαγάνδας τῶν χριστιανικῶν ἐθνικοτήτων, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Εὐρωπαίων πολιτικῶν. Ἡ πολιτικὴ τοῦ ἀφοπλισμοῦ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου πόλεμος μεγάλως ἔχουσιν ἤδη συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου, ἀλλ' εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ἐνισχυθῇ περαιτέρω τὸ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον. Δωδεκασχίλιοι Βόσνιοι Μουσουλμᾶνοι ἔχουσιν ἐγκατασταθῇ ἐν Μακεδονίᾳ, θὰ ἐγκατασταθῶσι δὲ ἀκόμη περισσότεροι· ἀλλ' ἡ μελετωμένη ἐγκατάστασις μεταναστῶν ἐκ Περσίας, Ρωσσίας καὶ Τουρκεστὰν ἔχει ἀναβληθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος».

Τοιαύτη ἡ μακεδονικὴ πολιτικὴ τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Κατὰ τίνα τρόπον διεξήχθη καὶ ἐξετελέσθη ἡ πολιτικὴ αὕτη, ἐπληροφορήθη ἡ δημοσία ἐν Εὐρώπῃ γνώμη παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἐν τῇ ὀθωμανικῇ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ, ἥτις καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὑφίσταται τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ὄλεθρον, ὅπως καὶ πρότερον.

Μετεβλήθη μόνον ἡ σκηνογραφία, ἀντικατεστάθησαν οἱ πρωταγωνισταί. Ἀλλὰ μείζονα ἐξετελέσθησαν ἀνοσιουργήματα κατὰ πτωχῶν χωρικῶν, ἐπιδιωκομένου τοῦ ἀφοπλισμοῦ αὐτῶν διὰ τῆς βίας καὶ τῆς θηριωδίας, ἀξίας τῶν στυγερωτάτων αἰώνων τῆς ἱστορίας. Ὡς πρὸς τὸν ἐμπορικὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Ἑλλήνων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐπίσης ἐξηκολούθησεν ἡ αὐτὴ τερατώδης πολιτική. Ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος δὲν ἀποκηρύττει τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ σύνδεσμον μετὰ τῆς Κρήτης καὶ δὲν ἀναγνωρίζει ρητῶς τὴν ἐπὶ τῆς νήσου δικαιοδοσίαν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ἐπιβάλλεται ὁ οἰκονομικὸς ὄλεθρος τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλλήνων.

Ἐξακολουθῶν τὸν περίφημον λόγον του ὁ πρόεδρος τοῦ κομιτάτου, ἐξέθηκε τὰ ἑπόμενα :

«Τὸ κόμμα παραμένει κραταιότατον καὶ ὑπέρτατον, καὶ κατώρθωσε νὰ καταπνίξῃ ἐν αὐτῇ τῇ γενέσει αὐτῆς τὴν ἀντιπολίτευσιν νέων ὁμάδων, ὡς τῶν «φιλελευθέρων» καὶ «δημοκρατικῶν». Ἡ ὕπαρξις τοῦ κράτους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ νεοτουρκικοῦ κόμματος καὶ ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου τῶν ἀνταγωνιζομένων ἰδεῶν. Πλήρης ἡσυχία δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ, ἐφ' ὅσον δὲν κατασυντρίβονται τελείως οἱ ἑλληνικοὶ καὶ οἱ βουλγαρικοὶ πόθοι. Ἡ Τουρκία, καλῶς ὡπλισμένη, δύναται νὰ κρατῇ τὰ κράτη τοῦ Ἄϊμου εἰς ἀπόστασιν καὶ ν' ἀποκόψῃ τὰς πτέρυγας τῶν ἐθνικομανῶν ροπῶν, αἵτινες ὡρίμασαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλβανίᾳ. Ἀνάγκη ν' ἀναπτυχθῇ σθεναρωτέρα ἐνέργεια καὶ δραστηριότης κατὰ τῶν ραδιουργιῶν τῶν γειτονικῶν κρατῶν, οὕτως ὥστε, ὅταν ἐκτελεσθῇ τελείως ὁ ἀφοπλισμός, ὅταν ὁ ἐμπορικὸς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀποκλεισμὸς ἐπιτύχῃ τελείως τοῦ σκοποῦ του, ὅταν οἱ ἐθνικόφρονες ταραχοποιοὶ πληθυσμοὶ ἀντικατασταθῶσι διὰ μεταναστῶν Μουσουλμάνων, αἱ ἰδέαι περὶ ἐξηλληνισμένης Μακεδονίας, περὶ Μείζονος Βουλγαρίας καὶ περὶ ἀνεξαρτήτου Ἀλβανίας θὰ λησμονηθῶσιν. Ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτευχθῇ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ ἔνοπλος δύναμις καὶ ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι τὰ εἰς τὸν στρατὸν ἀφιερωθέντα ἑκατομμύρια δὲν ἐδαπανήθησαν ἐπὶ ματαίῳ».

Καὶ περαίνων τὸν λόγον αὐτοῦ ὁ πρόεδρος τοῦ κομιτάτου, ἐξῆρε μετὰ λυρικῆς ἐξάρσεως τὰς προόδους τοῦ Πανισλαμισμοῦ. «Ἐνθουσιασμός, ἐβεβαίωσεν, ἠγέρθη καθ' ὅλον τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον ὑπὲρ τῶν Νεοτούρκων. Ἡ ἐν Αἰγύπτῳ, Ἰνδικῇ καὶ Περσίᾳ κίνησις διήγειρε δυσπιστίαν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ἀλλ' ἡ συμπάθεια τῶν Μουσουλμάνων ἀντισηκόνει τὴν ἀποξένωσιν τῶν συμπαθειῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἡ Τουρκία ἐκέρδησεν ἐκ τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας ὅ τι ἀπώλεσεν ἐκ τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως, ἥτις πάντοτε ἀνέπτυξε φιλοδοξίας ἀντικειμένας πρὸς τὰ τουρκικὰ συμφέροντα, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ Τριπλῆ Συμμαχία διατελεῖ εὐσταθῶς συμπαθοῦσα πρὸς τὸ νέον σύστημα».

Μετὰ τὸν λόγον τοῦτον τοῦ προέδρου, ὃν ἀναδημοσιεύω ἐκ τῶν «Καιρῶν» τοῦ

Λονδίνου, ἐνεχειρίσθη ἔκθεσις τοῦ ἔργου τοῦ κομιτάτου εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρεται ἡ ἐνέργεια τοῦ κομιτάτου περὶ νομοθετικῆς ἀπαγορεύσεως εἰς τοὺς μὴ Μουσουλμάνους Ὀθωμανοὺς τοῦ ἱδρύειν ἰδίους ἐθνικοὺς συνεταιρισμούς, ἐπίσης τοῦ διορισμοῦ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ εἰς πάσας σχεδὸν τὰς σπουδαιοτάτας θέσεις ἐν τῷ κράτει. Ἐγένοντο προσπάθειαι πρὸς κατάργησιν ἢ τροποποίησιν τῶν Διομολογήσεων (Capitulations)· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων, οἵτινες προσεπάθησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶν προτέρων συμβάσεων, ἐπικράτησαν οἱ Νεότουρκοι. Ἀλλὰ πρὶν ἢ στραφῶσι κατὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἀνάγκη νὰ περιμένωσιν, ἕως ὅτου κατορθώσωσι νὰ ἔχωσιν εἰς τὴν διάθεσίν των ἓν ἑκατομμύριον λογχῶν.

Ἡ εἰρημένη ἔκθεσις ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν πιστῶν τοῦ κομιτάτου ἐπὶ τοῦ ἐξοθωμανισμοῦ τῶν Χριστιανῶν ἐν Μακεδονίᾳ. Καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ἀφοπλισμοῦ, ὅστις ἤδη συνετελέσθη καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

«Οἱ Μουσουλμάνοι, λέγει ἡ ἔκθεσις, ὤφειλον νὰ διατηρήσωσι τὰ ὅπλα των, ὅπου δ' εὑρίσκονται ἀποτελοῦντες τὴν μειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ, δέον νὰ ὁπλίζωνται δι' ὅπλων, διανεμομένων αὐτοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχῶν. Ὁ νέος νόμος ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐστηρῶς, τὰ ὕποπτα πρόσωπα νὰ ἐξορίζωνται καὶ νὰ δοθῇ ἐλευθερία ἐνεργείας εἰς τὴν χωροφυλακὴν καὶ τὸν στρατόν. Τὰ στρατοδικεῖα ὀφείλουσι νὰ διατελῶσιν ἐν διηνεκεῖ ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὸ κομιτᾶτον καὶ ν' ἀναπτύσσωσι σθεναρωτέραν ἐνέργειαν ἐν τῇ ἐπιβολῇ ποινῶν, ἐπειδὴ πλεῖστοι ἐξέφυγον ἐγκληματίαι. Ὁ ἐμπορικὸς ἀποκλεισμὸς ἀνάγκη νὰ διενεργῆται ὑπὸ τὸ κράτος καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ κομιτάτου, ν' ἀνακινηθῇ πάλιν ἐν τῇ Βουλῇ τὸ κρητικὸν ζήτημα καὶ μουσουλμανικὴ ἐπιτροπὴ νὰ προσκληθῇ ἐκ Κρήτης. Πάντα τὰ νέα κόμματα ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῇ χώρᾳ πρέπει νὰ ἐμποδίζωνται καὶ νὰ παρακωλύηται ἡ ἐξέλιξις πάσης φιλελευθέρου νέας ἰδέας. Ἡ Τουρκία εἶνε οὐσιωδῶς μουσουλμανικὴ χώρα καὶ μουσουλμανικαὶ ἰδέαι καὶ ἐπιρροαὶ ἀνάγκη νὰ ἐπικρατήσωσι. Πᾶσα δ' ἄλλη θρησκευτικὴ προπαγάνδα πρέπει νὰ καταργηθῇ, ἐπειδὴ οὐδεμία ἐμπιστοσύνη δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰς τοὺς Χριστιανούς, οἵτινες ἀείποτε ἐργάζονται πρὸς κατάπτωσιν τοῦ νέου συστήματος».

Καὶ τὸ συμπέρασμα :

«Θᾶττον ἢ βράδιον ἀνάγκη νὰ ἐπιτελεσθῇ πλήρης καὶ τέλειος ὁ ἐξοθωμανισμὸς πάντων τῶν Τούρκων ὑπηκόων, ἀλλὰ καθίσταται ἤδη πρόδηλον, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς πειθοῦς, τούτου δ' ἕνεκα ἀνάγκη προσφυγῆς εἰς τὴν *ἔνοπλον βίαν*. Αἱ μὴ μουσουλμανικαὶ ἐθνικότητες δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα ὀργανώσεως, διότι ἀποκέντρωσις καὶ αὐτονομία εἶνε προδοτικαὶ ἐν τῷ κράτει. Αἱ ἐθνικότητες αὗται εἶνε ἀξιοπεριφρόνητοι ὡς ὑλικὴ δύναμις, δύνανται δὲ νὰ διατηρήσωσι τὴν θρησκείαν αὐτῶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἡ διάδοσις τῆς τουρκικῆς γλώσσης εἶνε ἓν τῶν κυριωτάτων μέσων πρὸς

ἐξασφάλισιν τῆς τουρκικῆς ἐπικρατήσεως καὶ πρὸς ἀφομοίωσιν τῶν ἄλλων φυλετικῶν στοιχείων».

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐξειλίχθη ἡ νεοτουρκικὴ πολιτικὴ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος. Συνοψίζω αὐτὴν διὰ τῶν ὀλίγων τούτων, ἀρυόμενος αὐτὰ ἐξ ὑπομνήματος τῶν ἐν τῇ ὀθωμανικῇ Βουλῇ Ἑλλήνων βουλευτῶν πρὸς τὸν Σεῖχ-ουλ-ισλάμην, ἀπευθυνθεῖσαν κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1910. Καὶ ταῦτα μεταξὺ πολλῶν παρομοίων διαμαρτυριῶν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ ἄλλας ἀρχὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν περιεφρούρησε προσηκόντως τὴν ἐλευθερίαν τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς, διὰ δὲ τῶν ὀργάνων αὐτῆς μετέτρεψε τ' ἀποτελέσματα αὐτῶν κατὰ τὰς ὑποδείξεις ἀνευθύνων πολιτικῶν κύκλων, τῶν περὶ τὸ νεοτουρκικὸν κομιτᾶτον. Οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλεγέντων Ἑλλήνων βουλευτῶν ἠλαττώθη, πολλαὶ δ' ἐκλογικαὶ περιφέρειαι δὲν ἀντεπροσωπεύθησαν ὡς ἐδικαιοῦντο.

Ὡσαύτως ἐν τῇ μέχρι τοῦδε γενομένῃ νομοθετικῇ ἐργασίᾳ οὐδὲν ἐγένετο νομοθέτημα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς συμμετοχῆς τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἰσχύει δ' ἀκόμη ἀμετάβλητος ὁ παλαιὸς νόμος, μόνον Μουσουλμάνους ἔχων ὑπ' ὄψει, οὐδὲ μετεβλήθη ὁ κανονισμὸς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων πρὸς εἰσαγωγὴν καὶ Χριστιανῶν ἱερέων ἐν τῷ στρατῷ, ὅπως ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ ἰμάμαι. Οὐδ' ἔλειψαν νομοθετήματα, εἰδικῶς μεριμνῶντα ὑπὲρ τῶν Μουσουλμάνων, χαρακτηριστικώτατον δὲ τούτου παράδειγμα τὸ τοῦ κονδυλίου τοῦ προϋπολογισμοῦ πρὸς παροχὴν δώρων εἰς ἐξισλαμιζομένους!

Ἐν τῇ διοικήσει τοῦ κράτους ἐνεργεῖ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία πολλάκις ἄνευ νόμου. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ δὲ ὑπάρχοντος νόμου ὑπερβάλλει τὸν ζῆλον αὐτῆς, ἂν ἐκ τοῦ νόμου ὠφελῶνται Μουσουλμάνοι, κυρίως δὲ Τοῦρκοι, ἔστω καὶ ἂν οὕτω ζημιῶνται ἄλλης ἐθνότητος πολῖται Ὀθωμανοί.

Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Μουσουλμάνων προσφύγων γίνεται οὕτως ὥστε νὰ ζημιῶνται ἐξ αὐτῆς οἱ αὐτόχθονες Χριστιανοί. Εἰς διαφορὰς δὲ περὶ ἰδιοκτησίας μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν, παρὰ τὸ περιεχόμενον τῶν τίτλων τῆς ἰδιοκτησίας, διοικητικῶς ἀσφαλίζεται ἡ νομὴ τῶν γαιῶν εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ ἐν ἰσχύϊ στρατολογικὸς νόμος ἐφαρμόζεται οὕτως, ὥστε ἐλαχίστη εἶνε ἡ ἀναλογία τῶν Χριστιανῶν, ἡ δ' ἀπαλλαγὴ αὐτῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ ἐπιτυγχάνεται διὰ πληρωμῆς. Οὐδεὶς σχεδὸν Χριστιανὸς ἀξιωματικὸς προπαρασκευάζεται. Τὸ δὲ μέτρον τοῦ ἀφοπλισμοῦ, ἐνῷ μετὰ βιαιότητος ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν, δὲν ἐπεκτείνεται ἐπὶ τῶν Τούρκων.

Παρὰ τὰς ἑκάστοτε διαβεβαιώσεις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας περὶ τῆς ἀπαραβιάστου διατηρήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ καὶ κοινοτικοῦ τῶν Χρι-

στιανῶν καθεστῶτος, οἱ νόμοι καὶ τὰ διατάγματα θέτουσιν εἰς ἥττονα μοῖραν τὰ σχολεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐν τῷ κράτει δικαιώματα τῶν μαθητῶν, πρὸς τὸν σκοπὸν ἵνα ἐξαναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ προτιμῶσιν ἄλλα σχολεῖα. Ἡ δὲ κυβέρνησις, οὐ μόνον ἐπιτρέπει νὰ ἐξυβρίζηται ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ πρωτοφανῆ προσβλητικὴν κατ' αὐτοῦ διέπραξε παρανομίαν, ἐπιστρέψασα ἔγγραφον αὐτοῦ ἐν τάξει καὶ ἁρμοδίως ὑποβληθέν.

Ἔχοντες πάντα ταῦτα ὑπ' ὄψει οἱ Ἕλληνες βουλευταὶ καὶ ἐπιθυμοῦντες, ἵνα τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μὴ ἀπολέσῃ πᾶσαν ἐλπίδα διὰ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἀλλὰ ν' ἀντιλαμβάνηται αὐτοῦ, ὅπως κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος, ἠξίουν ὅπως ψηφισθῶσι νομοθετικὰ μέτρα, ἐξασφαλίζοντα εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἅτινα κέκτηνται καὶ οἱ μὴ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Εἰς τὰς εὐλόγους ταύτας ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν οὐδεμία ὡς εἰκὸς ἐδόθη προσοχὴ παρὰ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Ἐξηκολούθησε καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ αὐτὴ ἀγρία καὶ ἐγωϊστικὴ πολιτικὴ τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς λοιποὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς. Εὐτυχῶς ἐπ' ἐσχάτων οἱ ἡγούμενοι τῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων, καταλιπόντες τὰ παλαιὰ μίση καὶ τὰς ἀγόνους ἔριδας καὶ διαστάσεις, ἐφ' ὧν οὐ σμικρὸν ἐπηρείσθη καὶ ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Τουρκία, καὶ ὀρέξαντες ἀλλήλοις τὰς χεῖρας, ἠξίωσαν δὲ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὴν πραγματικὴν ἀναγνώρισιν καὶ κύρωσιν τῶν θρησκευτικῶν, ἐκπαιδευτικῶν καὶ πολιτικῶν προνομίων καὶ δικαιωμάτων τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Παρὰ τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἁρμοδίων, ἡ φωνὴ αὐτῶν παρέμεινε *φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ*.

Ἡ νεοτουρκικὴ πολιτική, πρόγραμμα ἔχει τὸν διὰ παντὸς τρόπου ἐξοθωμανισμὸν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Τῆς πειθοῦς μὴ ἰσχυούσης, γίνεται χρῆσις τῆς ῥάβδου. Οἱ Νεότουρκοι, ὡς ἔγραφε καθ' ἡμέρας ταύτας ἀνήρ, εἰλικρινῶς καὶ ἀμερολήπτως παρακολουθῶν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει πραγμάτων, ἀντιγράφουσι τοὺς Sans-culottes τῆς γαλλικῆς τρομοκρατίας. Μόνη διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκείνων εἶνε, ὅτι οἱ μὲν ἀβράκωτοι τῆς Γαλλίας κατέκτησαν τὴν Εὐρώπην, ἐνῷ ἡ πολιτικὴ τῆς συγχρόνου Ὑψηλῆς Πύλης ἐργάζεται πρὸς τὸν πλήρη διαμελισμὸν καὶ τὴν διανομὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους[1].

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἀπεύχομαι τὸ τοιοῦτο. Ἀλλὰ — caveant consules!

Ἐν συντομίᾳ τοιαύτη εἶνε ἡ σύγχρονος εἰκὼν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐζωγραφήθη πρό τινων ἡμερῶν ἀπαραμίλλως ὑπὸ τοῦ Καμίλλου Πελλετάν, τέως ἐνθουσιώδους φίλου τῆς *Νέας Τουρκίας*, ἐν τῇ «Πρωΐᾳ» τῶν Παρισίων. Ἀντιγράφω ἐκ τοῦ ἄρθρου τοῦ φιλοδικαίου ἀνδρὸς τὰ κυριώτατα μέρη :

---

1 D. Géorgiadès Le Nouveau Régime en Turquie etc. (Paris 1911).

«Ἀνάγκη νὰ ὁμολογηθῇ,ὅτι ἡ παροῦσα κατάστασις τῆς *Νέας Τουρκίας* οὐδαμῶς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἐλπίδας, ἃς ἐνέπνευσαν αἱ θαυμάσιαι αὐτῆς ἀρχαί. Ὁ ἐξετάζων τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς μυστικῆς ἐξουσίας καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν ἀλγεινοτάτων καταπλήξεων. Ἡ ἐξουσία διατηρεῖται μόνον καὶ μόνον διὰ τῆς βίας, ἀφοῦ δηλοῖ, ὅτι δὲν δύναται νὰ κυβερνᾷ εἰμὴ διὰ *καταστάσεως πολιορκίας καὶ διὰ τῶν στρατοδικείων*. Συγκρατεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν μόνον διὰ τῆς τρομοκρατίας. Οὐδεὶς δύναται νὰ προΐδῃ πρὸς ποίους σπαραγμοὺς δύνανται νὰ ὠθήσωσιν αὐτὴν οἱ νῦν κύριοι τῆς Τουρκίας.

»Ἔδωσα μίαν ἰδέαν προσφάτων κακουργημάτων τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἰδοὺ νέαι λεπτομέρειαι: Δημοσιογράφος, ὁ Ζεκκῆ βέης, ἐδολοφονήθη πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Λέγεται ὅτι κατεῖχεν ἔγγραφα ἐνοχοποιητικὰ διὰ τὴν κυβέρνησιν. Ἕτερος δημοσιογράφος, ὁ Φουὰτ Σουκρῆ βέης, κατεδικάσθη εἰς πενταετῆ ἐξορίαν, διότι ἔγραψεν, ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν ἦτο ἀγράμματος. Πρᾶγμα δηλαδὴ τὸ ὁποῖον ὅλος ὁ κόσμος ἐγνώριζε. Βουλευτής, ὁ Ριζᾶ Νοὺρ βέης, ἐρρίφθη εἰς φυλακήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξῆλθε κωφός. Ἕτερος δέ, ὁ Λουφτῆ Φικρὶ βέης, ὑπεβλήθη εἰς βασανιστήρια. Πρᾶγμα ἀνήκουστον! Δὲν φείδονται οὔτε τῶν ὑπαλλήλων τῆς ξένης διπλωματίας. Ὑπάλληλος τοῦ γενικοῦ προξενείου τῆς Ἑλλάδος συνελήφθη κατ' αὐτάς, Ἐζήτουν νὰ μάθωσι παρ' αὐτοῦ τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οἵτινες ἠγόρασαν λαχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἀρνηθεὶς ν' ἀπαντήσῃ, ἐβασανίσθη ποικιλοτρόπως. Κατόπιν οἱ δήμιοι ἐβύθισαν εἰς τοὺς ὄνυχάς του τεμάχια ζύλων, ἕως οὗ καταβληθεὶς οὗτος ἐκ τῶν φρικτῶν πόνων, ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὰ ζητηθέντα ὀνόματα. Ἐν ἄλλοις καιροῖς τοιαύτη ἀπόπειρα κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου θὰ ἐξήγειρε τὴν κοινὴν γνώμην ὁλοκήρου τῆς ὑφηλίου καὶ θὰ ἐτιμωρεῖτο ἀμέσως».

Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἡ ἀναγέννησις τοῦ τουρκικοῦ κράτους —προκρίνω τὴν λέξιν *ἀνάρρωσις* τοῦ ἀσθενοῦς— δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον δι' ἀποδοχῆς φαρμάκων, συντελεστικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξυγιάνσεως καὶ τονώσεως τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Πλεῖστοι τῶν συγχρόνων κοινωνιολόγων τῆς Εὐρώπης ἤλπισαν ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν ταύτην, ἀλλ' ἤδη ὁμολογοῦσιν εἰλικρινέστατα τὴν πλάνην αὐτῶν. Ἕν κράτος δὲν ἀνακαινίζεται, δὲν ἀνορθοῦται ἐκ τῆς ἀρξαμένης παρακμῆς, ἂν δὲν ἀνακαινισθῇ πρότερον ἡ διήκουσα ἐν αὐτῷ ἠθική, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἰδέα, ἂν δὲν μεταρρυθμισθῶσι τουτέστι προσηκόντως οἱ θεσμοί, ἡ τάξις, ἐφ' ἧς ἐρείδεται. Ἡ Τουρκία εἶνε κράτος, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ ἀθροίσματος λαῶν, οὐ μόνον μὴ ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους τὴν ἐλαχίστην συγγένειαν καὶ ὁμοιότητα, φυλετικὴν καὶ ἠθικήν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς διάφορον, μονονουχὶ ἀντίθετον. Δέον ἄρα, ἵνα καταστῇ αὕτη κράτος βιώσιμον, ἵν' *ἀναγεννηθῇ*, κατὰ τὴν καθεστηκυῖαν φράσιν, νὰ διοργανωθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον,

ὥστε νὰ καθίσταται εὐχερὴς καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀνώδυνος ἡ θεραπεία. Ἐν τῇ χρήσει τῶν προσηκόντων θεραπευτικῶν φαρμάκων κεῖται ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἀναγεννήσεως.

Τὸ τουρκικὸν κράτος ἀποτελεῖται ἐκ πληθυσμῶν, ὑπαγομένων εἰς δύο θρησκευτικὰ συστήματα, τὸ ἰσλαμικὸν καὶ τὸ χριστιανικόν. Κατ' οὐσίαν μεγάλη δὲν εἶνε ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀμφοτέρων. Ὁ τε Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Ἰσλαμισμὸς προῆλθον ἀπὸ τῆς ἰουδαϊκῆς μονοθεΐας. Μουσουλμᾶνος λόγιος, ἐρωτώμενος παρ' ἐμοῦ πρό τινων ἐτῶν εἰς τίνα ἀνήκει θρησκείαν, μοὶ ἀπεκρίνετο εὐφυολογῶν: εἰς τὸν *ἀρειανισμόν*, εἰς τὴν θρησκευτικὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου. Βεβαίως, τό γε νῦν ἔχον, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ σύμμιξις μεταξὺ ἀμφοτέρων τούτων τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων. Μόνον ὁ χρόνος καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις τῶν χριστιανικῶν καὶ μουσουλμανικῶν λαῶν δύνανται νὰ ἐπενέγκωσι προσέγγισιν. Ἀλλὰ μέχρις ὅτου συντελεσθῇ, ἂν εἶνε δυνατόν, δέον νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, ἂν οὐχὶ ριζικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἀλλὰ πάντως πνεῦμα μᾶλλον φιλελεύθερον καὶ φιλοσοφικὸν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ἀποκεκρυσταλλωμένων ἐκ τῆς ἄκρας συντηρητικότητος θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ κανόνων. Παράδειγμα ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀραβικῆς Ἱσπανίας. Καθ' ὃν χρόνον, ἐπί τινων καλιφῶν, φιλελεύθερον πνεῦμα ἐκράτησε, θρησκευτικῶν αὐστηρῶν κανόνων ἀνεξάρτητον, αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ τέχναι, τὰ γράμματα ἔσχον οὐ σμικρὰν ἀνάπτυξιν. Ἐν πολλοῖς ὁ ἀραβικὸς πολιτισμός, ἀμφισβητήσας τὰ σκῆπτρα τῆς ὑπεροχῆς πρὸς τὸν ἑλληνοβυζαντιακόν, ἐγένετο ὁ προπαιδευτὴς καὶ ἰθύντωρ τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὅτε ὅμως, μετὰ βραχεῖαν πάροδον χρόνου, συνεκεντρώθη ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ ἀντίληψις ἐν τῷ στενῷ καὶ περιωρισμένῳ γράμματι τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, ἐπῆλθεν ἡ παρακμή. Ὁμολογητέον, ὅτι ἡ τοιαύτη στενὴ καὶ περιωρισμένη ἀντίληψις τῶν κατὰ φύσιν καὶ ὑπὲρ φύσιν παρὰ τῶν διαδεξαμένων τοὺς Ἄραβας ἐν τῇ παγκοσμίῳ αὐτῶν στραδιοδρομίᾳ Τούρκων συνετέλεσεν οὐ σμικρὸν εἰς τὴν στασιμότητα τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Οἱ μογγολικοὶ Μαγυάροι καὶ Βούλγαροι διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξεπολιτίσθησαν ταχέως, ἀλλ' οἱ μογγολικοὶ Τοῦρκοι, εἰ καὶ συνανεμίγησαν οὐ σμικρὸν μετὰ τῶν πεπολιτισμένων ἰθαγενῶν φυλῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Μικρασίας, οὐδὲν γενναῖον κατώρθωσαν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἡμερώσεως.

Ἤδη, μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν πολιτεύματος, ἐγγυωμένου τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τῆς συγχρόνου ἐπιστημονικῆς προόδου, οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ τοῦ ὑπὸ ἀνάρρωσιν κράτους δέον νὰ χειραγωγηθῶσι κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καταστῇ ἐφικτὴ ἡ ἀνάρρωσις καὶ ἡ ἀνόρθωσις. Ἀρκεταὶ ἀπαιτοῦνται ἐνέσεις θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνοχῆς ἐν τῷ παρηκμακότι ὀργανισμῷ τοῦ μουσουλμανικοῦ δένδρου.

Διὰ τῶν ἐνέσεων τούτων ἐνισχυόμενος ὁ ὀργανισμὸς τῆς τουρκικῆς κοινωνίας θέλει καταστῇ ἀληθῶς νεάζων, θέλει ἀνακαινισθῇ. Ἡ ὀνομασία *Νέα Τουρκία* θὰ

ἔχῃ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἔννοιαν καὶ πραγματικότητα. Ἡ Νέα Τουρκία ἀξιοῖ, ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν νέαν, τὴν σύγχρονον ἀνθρωπίνην ἰδέαν, τὴν ἀπορρέουσαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ προγράμματος, δέον ὄντως νὰ θέσῃ τὰς ἀρχὰς ταύτας εἰς ἐνέργειαν, ἐν ἄλλαις λέξεσι, νὰ συνδέσῃ, νὰ συναρμολογήσῃ, νὰ φέρῃ εἰς ἁρμονίαν τὰ δόγματα τοῦ ἱεροῦ νόμου πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς νεωτέρας κοινωνίας.

Ὡς πρὸς μὲν τοὺς Μουσουλμάνους, αὕτη καὶ μόνη ἔσται ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς τουρκικῆς ἀναγεννήσεως, τῆς ἀναρρώσεως τουτέστι καὶ ἀνορθώσεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Θρησκευτική, κοινωνική, ἐθνικὴ ἀνοχὴ καὶ ἰσότης. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς, τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Σλαύους, τοὺς Ἀρμενίους, δέον νὰ κατανοήσωσι καὶ οὗτοι, ἰδίᾳ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σλαῦοι, ὅτι ἡ φαγέδαινα τῆς διχοστασίας ἕνεκα ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιζηλιῶν, καὶ μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ νέου πολιτειακοῦ καθεστῶτος, δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, συντελεῖ πρὸς ἐξάντλησιν, καταστροφὴν ἐπὶ τέλους τῶν διαμαχομένων. Ἡ πολιτικὴ ἰσχύς, τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ περισσοτέρων ἢ ὀλιγωτέρων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων γεωγραφικῆς ἐκτάσεως. Πρωτίστως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς φυσιολογικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῶν ἰσχύος. Καθῆκον ἄρα ἔχουσιν οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους νὰ συνεννοηθῶσι πρὸς ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ καὶ ὁμονοίᾳ, νὰ συνταχθῶσι περὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κεντρικὴν ἰδέαν καὶ δύναμιν, οὕτω δὲ συντεταγμένοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ μεγάλου ἀσθενοῦς, εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ καταρρέοντος κράτους. Ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ ἡ ὀργανικὴ νόσος αὐτοῦ, καὶ τὰ μέλη συμπάσχουσιν, ἐξαντλούμενα καὶ ἐκφυλιζόμενα.

Διὰ τῆς τοιαύτης συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας ἀποσοβηθήσεται τὸ ἐπιδιωκόμενον ὑπὸ τῆς *Νέας Τουρκίας*. Ὁ *πανοθωμανισμός*, δευτέρα ἔκδοσις τοῦ πανισλαμισμοῦ, οὗ τὸν θρίαμβον ἐπιζητεῖ αὕτη διὰ πάσης ἀδικίας καὶ ἀνομίας, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα, τοὺς ἱστορικοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν δογμάτων, μόνον ἕξει ἀποτέλεσμα τὴν διάστασιν τῶν λαῶν, τὴν ἐχθροπάθειαν, τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ νέου καθεστῶτος.

Συμφέρει τοῦτο τῇ Νέᾳ Τουρκίᾳ; Ἐπιβουλεύεται καὶ ἐπαπειλεῖται ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων ἐχθρῶν, οὓς κρεῖττον ἡμῶν γινώσκει, ἐχθρῶν ἐπιδιωκόντων τὴν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἐγκατάστασιν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Νέας Τουρκίας πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐπαναλάβω, ὅτι αὕτη εἶνε καὶ ἄδικος καὶ ἐπιβλαβὴς δι' αὐτὰ τὰ ζωτικότατα συμφέροντα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ ἀνάπτυξις ἐν αὐτῷ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἀνάπτυξις ἀριθμητική, πνευματική, οἰκονομική, πολιτική, εἶνε ἐνίσχυσις καὶ ἀνόρθωσις αὐτοῦ τοῦ κράτους. Εἴμεθα *συνιδιοκτῆται*, ἔλεγε πρό τινος καιροῦ εἰς Ἐπιτροπὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὁ μέγας βεζύρης Χιλμῆ πασσᾶς. Μάλιστα, συνδιοκτῆται, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἴσης καὶ δι-

καίας ἐκμεταλλεύσεως τῆς χώρας, ἥτις εἶνε κοινὴ πατρὶς Μουσουλμάνων καὶ μὴ Μουσουλμάνων. Ὅτε τοῦτο ἐπιτευχθῇ, ἡ θρησκευτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἰσότης θέλει ἐνισχυθῇ, κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, τοῦ μετὰ τοὺς Μουσουλμάνους πολυπληθεστέρου πάντων τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας.

Ἡ Νέα Τουρκία ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ τοῦτο. Τὰ συμφέροντα αὐτῆς ἐπιβάλλουσι τὴν συνεννόησιν καὶ τὴν σύμπραξιν πάντων τῶν ἐθνικῶν στοιχείων. Τὸ νέον πολιτικὸν καθεστὼς διατρέχει τοὺς αὐτοὺς κινδύνους, οὓς καὶ τὸ παλαιόν. Ἀντιζηλίαι, βλέψεις καὶ βουλιμία μεγάλων καὶ μικρῶν Δυνάμεων. Πρὸς σωτηρίαν ἑαυτοῦ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος πρέπει νὰ συγκεντρώσῃ διὰ τῶν ἐπιβαλλομένων παραχωρήσεων πάντας τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτὸ πληθυσμούς, ἄνευ διαφορᾶς γένους καὶ θρησκείας. Ἐθνικὸς σύνδεσμος δηλοῖ ἐθνικὴν ἰσχύν· τοὐναντίον κακυποψία καὶ διάστασις παρασκευάζει τὸν ὄλεθρον τοῦ κράτους, ἐπίσης ἀναγκαίου καὶ συντελεστικοῦ πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων.

Ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ νέα τουρκικὴ πολιτεία, ἐν συνειδήσει τῶν καθηκόντων αὐτῆς καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος, προβῇ εἰς τὴν ἄμεσον ὀργάνωσιν τοῦ κράτους, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα, τὴν ποικιλίαν τῶν πληθυσμῶν, ποικιλίαν θρησκευτικήν, ἐθνικὴν καὶ κοινωνικήν, κανονίσῃ δὲ τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ κράτους ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαίων ἑκάστου τῶν λαῶν τούτων, ἡ κρατοῦσα σήμερον ἀναρχία καὶ διχοστασία τῶν λαῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κράτος θέλει ἐκλίπῃ, ἐγκαθισταμένης τῆς ἑνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ, τῆς συνεργασίας, ἥτις κυρίως ἀποτελεῖ τὴν ἰσχύν.

Μόνον διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποχρεώσεων τούτων ἡ Τουρκία ἔσται *ἀναγεννήσιμος*.

Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ὑπομιμνήσκω τοῖς Νεοτούρκοις τὴν ἐπομένην εἰλικρινῆ ὁμολογίαν Τούρκου ναυάρχου, ἐπιστρέφοντος εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐν ἔτει 1830 ἐκ τῆς Ἑσπερίας :

«Je reviens de plus en plus convaincu que, si nous ne nous hâtons d'imiter l'Europe, nous devons nous résigner à répasser l'Asie.»

Ὀγδοήκοντα ἔκτοτε παρῆλθον ἔτη, ἀλλ' οὐδὲν συνετελέσθη ἐπὶ βλάβῃ αὐτῆς τῆς Τουρκίας, ὑποχωρούσης ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ πρὸς τὴν Ἀσίαν.

Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔχει τὴν λογικὴν αὐτῆς καὶ ἡ ἰταλικὴ παροιμία : «Meglio tardi che mai».

Τέλος